శ్రీవైష్ణవగ్రన్థ ముద్రాపకసభ (లిమిటెడ్).

ఈసభలో తెనుగులిపిలో నచ్చువేసిన గ్రన్థములు,

	రూ.	అ.	పై
భారతాదిశనిశ్లోకమ్ ౦ ౨ ౬ రామచరమశ్లోకమ్	౦	౧	౬
ముమ్క్షురశ్లోకటిప్పణి	౦	౨	౬
శాణ్డిల్యభక్తిసూత్ర పరమధర్మశాస్త్రము తాత్పర్యసహితము	౦	౭	౦
తిరువన్దాదిగ-ము, ౪-వ-వ్యాఖ్యానారుమ్పద ప్రతిపదసహితము	౧	౧౨	౭
తిరువిరుత్తమ్ వ్యాఖ్యానద్వయ ఉరై ప్రతిపదతాత్పర్యసహితము	౨	౪	౦
తిరువాశిరియమ్-ము, పెరియతిరువన్దాదీ-వ, వ్యాఖ్యానాది	౧	౮	౩
ఇరామానుశ నూత్తన్దాది	౧	౧౨	౦
తిరుప్పల్లాణ్డు ౦ ౮ ౬ శ్రీవచనభూషణమ్	౧	౧౨	౬
శరణశబ్దార్థవిచారమ్	౦	౨	౦
ప్రపత్త్యనుపాయత్వవిచారమ్	౦	౧	౦
నాయమాత్రాభాష్యమ్	౦	౨	౬
యమకరత్నాకరమ్	౨	౧౧	౬
తిరుప్పావై మూవాయిరప్పడి అరుమ్పదసహితమ్	౧	౫	౬
దీపప్రకాశసహిత తత్త్వదీపమ్	౨	౦	౬
గురుపరమ్పరాప్రభావమ్	౨	౦	౬
తత్త్వసఙ్గ్రహమ్	౦	౨	౦
యతీన్ద్రప్రవణప్రభావమ్	౦	౧౨	౬
తిరుప్పావై ఈరాయిరప్పడి నాలాయిరప్పడికళ్	౧	౬	౦
ముముక్షుప్పడి వ్యాఖ్యానారుమ్పద ప్రమాణత్తిరట్టుసహితము	౨	౧౩	౦
తిరుప్పావై ఆఱాయిరప్పడి	౧	౯	౦
రహస్యత్రయ మీమాంసాభాష్యమ్	౧	౯	౦
పరన్దరహస్యమ్ ౧ ౯ ౦ సమ్ప్రదాయఅకరాతి	౧	౧౩	౦
చతుశ్శ్లోకీస వ్యాఖ్యానమ్	౦	౮	౦
నాయ్చ్చియార్ తిరుమొழி	౧	౬	౦
పెరుమాళ్ తిరుమొழி	౧	౧౨	౬
స్తోత్రరత్నమ్	౧	౯	౦
చరమశ్లోకటిప్పణి	౧	౭	౦

రా. తిరువేఙ్గడత్తానయ్య, కార్యదర్శి ధనాధికారి.

౩౧. ౩౧౯ వెంకటాచలమొదలివీధి, చెన్నపట్టణము.

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

శ్రీశుద్ధసత్త్వరామానుజార్య వర్యైరనుగృహీతా,

రహస్యత్రయమీమాంసాభాష్య సిద్ధాఞ్జననామికా

చరమశ్లోక టిప్పణీ

కౌశిక శ్రీశుద్ధసత్త్వదేశికానుగ్రహాదహమ్ ।
ప్రకరోమి సతాం ప్రీత్యై చరమశ్లోకటిప్పణీమ్ ॥

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

శ్రీశుద్ధసత్త్వ వరప్రద గురుభిరనుగృహీతా,

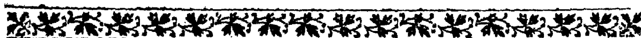
చరమశ్లోకటిప్పణీ వ్యాఖ్యా,

కఠినపద దీపికా

శ్రీవేఙ్కటేశం శ్రీకృష్ణం శ్రీలక్ష్మీనృహరింవిభుమ్ ।
శ్రీమద్వరప్రదార్యం శ్రీశుద్ధసత్త్వగురుంభజే ॥
శ్రీశైలలక్ష్మణమునేర్ధ్యానదానేన కుత్రచిత్ ।
చరమశ్లోకటిప్పణ్యాం శ్రుతార్థాఘుః ప్రకాశ్యతే ॥

శ్రీమత్కౌశికకులతిలకః, శ్రీమద్భాష్యకారగురువర్యస్థాపిత చతుస్సప్తతి పీఠభూషణ తన్మాతృష్వస్రీయ శ్రీబాలధన్వినామకాచార్యవర్యవంశ మౌక్తికమణిః, శ్రీమద్వరవరముని గురుపరచరణ నళిన సమాశ్రయణ సముధిగతనిగమ మౌళి యుగళ రహస్యతత్త్వ వరదరాజదేశిక వర్య సత్సన్తతి పయోధికౌస్తుభాయమాన శ్రీశుద్ధసత్త్వాచార్య తనూజమణిః, విద్వదగ్రేసర సద్బృన్ద చిన్తామణిః, "దిగ్విజయమ్ ఎమ్బావయ్యఙ్గార్" ఇతి ద్రావిడనామకః శ్రీరామానుజాచార్యాగ్రణీః, మఙ్గళాచరణ పూర్వకం చికీర్షితం ప్రతిజానీతే (కౌశిక శ్రీశుద్ధసత్త్వేతి). (శ్రీశుద్ధసత్త్వదేశికః) స్వాచార్యభూత శుద్ధసత్త్వాచార్యః. (చరమశ్లోకేతి) చరమశ్లోక టిప్పణీతి - ఏతద్గ్రన్థనామ.

విశదవాక్ శిఖామణియాన

మణవాళమామునికళ్ అరుళిచ్చెయ్త

చరమశ్లోకప్రకరణావతారికై.

మూ—; మధ్యమరహస్యమానద్వయత్తినుడైయ వర్థత్తైయరుళిచ్చెయ్తవనన్తరమ్, అతిల్ పూర్వవాక్యత్తిల్ శొల్లుకిఱ ఉపాయవర

స్వీయశ్లోకవరవ్యాఖ్యాస్వాన్తావిష్కారబుద్ధయే।
సౌమ్యజామాతృసూరిర్మే సన్నిధత్తాం సదాహృది॥
అస్మద్గురుమనోజుష్టఘణ్టాశేషావతారయోః।
ఆస్యోత్థౌనాదనిశ్వాసౌ నిఘ్నన్తాం స్వవిఘాతకాన్॥
శ్రీమల్లోకగురోర్వ్యాఖ్యాం చరమశ్లోకగోచరామ్।
అన్తిమాం సాధయన్నాదావాహ క్రమనియామకమ్॥

వ్యా;—(మధ్యమరహస్యమానవిత్యాది). "ద్వయత్తుక్కర్థమరుళిచ్చెయ్త వనన్తరమ్ - చరమశ్లోకత్తినుడైయ వర్థత్తైయరుళిచ్చెయ్

(స్వీయశ్లోకేతి) "స్వీయా - శ్రీసౌమ్యజామాతృసూరిసమ్బన్ధినీ, వ్యాఖ్యా" ఇత్యన్వయః. (శ్లోకవరః) చరమశ్లోకః. (స్వాన్తమ్) హృదయమ్; - అభిప్రాయ ఇతి యావత్; "ఇతిహృదయమ్" ఇతివత్. (ఆవిష్కారః) ప్రకాశనమ్. (సౌమ్యజామాతృసూరిః) "అళ్ఘకియ మణవాళమామునికళ్" ఇతి ద్రామిడనామక ఆచార్య ఇత్యర్థః.

(అస్మదితి) (జుష్టేతి) ప్రీతివిషయేత్యర్థః; "జుష - ప్రీతిసేవనయోః" ఇతి నాతుః. (ఘణ్టేతి) ఘణ్టావతారః - వేదాన్తాచార్యః. (శేషావతారః) వరవరముని వర్యః. (స్వవిఘాతకాన్) స్వప్రతిబన్ధకాన్.

(శ్రీమదితి) (వ్యాఖ్యామ్) ముముక్షుప్పడి నామకగ్రన్థమ్. (చరమశ్లోకగోచరామ్) చరమశ్లోక విషయామ్. (అన్తిమామ్) తృతీయప్రకరణాత్మికామ్. (ఆహేతి) వరవరమునివర్య ఇతి శేషః. "ఆదౌ క్రమనియామకం సాధయన్, వ్యాఖ్యామాహ" ఇత్యన్వయః. (క్రమః) పౌర్వాపర్య రూపక్రమః,

కిఱార్'' ఇతిక్రమరూప నియామ్యస్యప్రతిజ్ఞా. "మధ్యమరహస్యమాన" "చరమరహస్యమాయిరున్దుళ్ళ" ఇతి - క్రమనియామకరూపహేతుం సగ్రహేణవిశేషణద్వయేన నిర్దిశ్య, కాకాక్షిన్యాయేనతదుభయముపపాదయతి (అతిల్ పూర్వవాక్యత్తిలిత్యాదినా, తాత్పర్యమాయిత్యన్తేన). "ద్వయత్తుక్కు వివరణమాయ్'' ఇత్యాది-ఉభయోపపాదకసఙ్గ్రహః; తద్వివరణం పఞ్చమ్యన్తద్వయమ్. "పూర్వవాక్యత్తిఱ్కొల్లుకిఱ" "ఉత్తరవాక్యత్తిఱ్కొల్లుకిఱ" ఇతివిశేషణాభ్యాం, "పూర్వార్ధత్తాలే" "ఉత్తరార్ధత్తాలే" ఇతిపదాభ్యాఞ్చవివరణిక్రమాఽనుసారి వివరణక్రమ ఇతిసూచనముఖేన, అర్థస్వభావ పర్యాలోచనాసిద్ధో వివరణ వివరణీ భావో యుజ్యత ఇతి వ్యజ్యతే.

(అతిలిత్యాది), (అతిల్) ద్వయత్తిల్. (కొల్లుకిఱ) కొల్లప్పడుకిఱ. ఏనముత్తరత్రాపి. ప్రథమేనపఞ్చమ్యన్తేన పూర్వార్ధస్య ఉత్తరార్ధ విశదీకారేణ, అర్థాన్తరబోధనేనచ-ద్వేధా పూర్వవాక్యవివరణత్వముక్తమ్. తత్రఅర్థాన్తరబోధనేన వివరణత్వంతావదాహ (పూర్వవాక్యత్తిలిత్యాదినా - ఎన్నుమత్తై ఇత్యన్తేన). "సర్వేశ్వరన్ తానే విధిక్కైయాలే, ఉపాయవరణమ్-తదభిమతమ్''ఇత్యన్వయః. తత్పదమ్-సర్వేశ్వరపరమ్.

నను, "వ్రజ'' ఇత్యత్ర-ధాత్వర్థః-వరణమ్, ఆఖ్యాతార్థః-భావనా; తథాచ, అత్రఅభిమతి విధాశబ్దార్థ ఇత్యాహ (విధిక్కైయాలే) ఇతి.

(మధ్యమ రహస్యమాన విత్యాది). (కాకాక్షి న్యాయేనేతి) యత్ర ఏకస్యైవ పూర్వత్ర ఉత్తరత్రచ అన్వయేన అర్థబోధకత్వమ్, తత్ర కాకాక్షిన్యాయః; తేనేత్యర్థః. (తదుభయమ్) మధ్యమ రహస్యత్వమ్, చరమరహస్యత్వమితిద్వయమ్. (తద్వివరణమ్ - పఞ్చమ్యన్తద్వయమ్.) "ప్రతిపాదిక్కైయాలుమ్, శాబ్దమాక ప్రతిపాదిక్కైయాలుమ్'' ఇతి - పఞ్చమ్యన్తద్వయమ్ (పర్యాలోచనా సిద్ధః) పర్యాలోచనయాసిద్ధః. (పఞ్చమ్యన్తేన) "ప్రతిపాదిక్కైయాలుమ్'' ఇతి పఞ్చమ్యన్తేన.

(భావనా) ఆన్తరోద్యోగః. (విధిః) ఆభిమత్యేనహివిధిః. (ప్రేరణరూపాభి

విధిః – ప్రేరణా; సదాచార్య ప్రేరణయా కరోమీతి శిష్యవ్యవహారాత్, అభిప్రాయఏవ. తథాచ, ఆఖ్యాతస్య–లకారసామాన్యరూపేణ భావనావాచిత్వేన, విధిత్వేన ప్రేరణారూపా ఽభిమతివాచిత్వమప్యస్తీతి భావః.

మతివాచిత్వ మప్యస్తీతి భావఇతి) అత్ర, ఇదానీం విధివాక్యస్య విధాయకత్వప్రకారః కథ్యతే. తత్ర "స్వర్గకామోయజేత" ఇత్యత్ర యజిధాతోరుపరితనే ప్రత్యయే ధర్మద్వయమస్తి; ఆఖ్యాతత్వమ్, లిఙ్త్వఞ్చేతి. తత్ర ఆఖ్యాతత్వం సర్వలకారసాధారణమ్. తదవచ్ఛేదేన లిఙ్ప్రత్యయః-పురుషప్రవృత్తి రూపామర్థభావనాం ప్రతిపాదయతి.

సాచ అర్థభావనా - కిమంశ కేనాంశ కథమంశరూపాఽంశత్రయవిశిష్టా. తథాహి - "యజేత" ఇత్యత్ర ప్రత్యయేన-భావయేదితి ప్రతీయతే. సుబన్తాభిహితానాం సర్వేషాం కారకాణాం లిఙన్తార్థక్రియాన్వయ నియమేసతి, లిఙన్తస్య ప్రాధాన్యాత్, తత్రాపిప్రకృత్యర్థాపేక్షయా ప్రత్యయార్థస్య ప్రాధాన్యాత్, ప్రథమం ప్రత్యయార్థభావనాయా ఉపస్థితిర్యుక్తా; తతఃకరోతి సమానార్థక భావయతేః-సకర్మకత్వాత్, "కింభావయేత్" ఇతి కర్మాకాఙ్క్షాయామ్, భిన్నపదోపాత్తోపి స్వర్గోభావ్యత్వేనాఽన్వేతి. కర్మత్వేనే త్యర్థః; సాధ్యత్వే నేతియావత్. నతుసమానపదోపాత్తోపి యాగోభావ్యత్వేనాఽన్వేతి. దుఃఖాత్మకస్యయాగస్య ఈప్సితతమత్వరూపకర్మత్వా యోగ్యత్వాత్; స్వర్గస్యతు ఆనన్దాత్మకత్వేన ఈప్సితతమతయా, కర్మత్వేనాఽన్వయయోగ్యత్వాత్. తతశ్చ "స్వర్గంభావయేత్" ఇతి బోధోభవతి. "తత్ కేన" ఇతి కరణాకాఙ్క్షాయాం సమాన పదోపాత్తో యాగః కరణత్వేనాఽన్వేతి. యాగేన స్వర్గంకుర్యాదితి.

తతః "కథంయాగేనస్వర్గంకుర్యాత్" ఇతి కథమ్భావాఽఽకాఙ్క్షాయామ్, అగ్న్యన్వాధానాఽవహననాదిజన్యదృష్టోపకారేణ, ప్రయాజాదిజనితాఽదృష్టోపకారేణసహితేన యాగేన స్వర్గంకుర్యాదితి, అగ్న్యన్వాధానప్రయాజాదికమ్ అఙ్గజాతమ్-ఇతికర్తవ్యతయా అన్వేతి. కథమ్భావాకాఙ్క్షాపూరకత్వమ్-ఇతి కర్తవ్యతాత్వమ్; యథా "ఓదనకామఃపచేత్" ఇత్యత్ర లిఙా భావనా ప్రతీయతే, "కింభావయేత్" ఇత్యా

ణమ్ సర్వేశ్వరన్ తానే విధికైఙ్కర్యాలే తదభిమతమెన్నుమత్తైయుమ్,

నను, ప్రవృత్తిమాత్రస్య "సర్వస్యచాహమ్" ఇతిన్యాయేనభగవదధీనత్వాత్, హేతుసాధ్యయోరవ్యావర్తకత్వ మిత్యత్రాహ (సర్వేశ్వరన్ తానే) ఇతి. "సర్వేశ్వరన్" ఇతి–శఙ్కాబీజమ్; "తానే" ఇతి–పరిహారః. తథాచ, అద్వారకభగవత్ప్రేరణమ్– ఉన్నినీపారూపతదభిమతి

కాఙ్క్షాయామ్, ఓదనోభావ్యత్వేనాన్వేతి; కేనేత్యాకాఙ్క్షాయామ్, పాకేనేతిలభ్యతే; కథమిత్యాకాఙ్క్షాయామ్, తృణఫూత్కారాదిసహితేనేతి. తతశ్చ "తృణఫూత్కారాద్యుపకృతేన పాకేన తేజస్సంయోగేన ఓదనంభావయేత్" ఇతివాక్యార్థస్సమ్పద్యతే; తద్వత్, యజేరపి బోధ్యః.

"సఏవ లిఙ్ప్రత్యయో లిఙ్త్వావచ్ఛేదేన శబ్దభావనాం ప్రేరణాఖ్యామభిధత్తే" ఇతి మీమాంసా పరిభాషాఽనుసన్ధేయా. "శాస్త్రరుచిపరిగృహీతః – మూలమన్త్రః, ఆచార్యరుచిపరిగృహీతం – ద్వయమ్, శరణ్యరుచిపరిగృహీతశ్చరమశ్లోకః" ఇతి ధ్యేయమ్.

"సర్వస్యచాహమ్" ఇతి గీతాయాం పఞ్చదశాధ్యాయే, (౧) "సర్వస్యచాహం హృది సన్నివిష్టోమత్తస్స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనఞ్చ। వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యో వేదాన్తకృద్వేదవిదేవచాహమ్" ఇతి; అస్య గీతార్థసఙ్గ్రహాఖ్యవ్యాఖ్యా:-అహమ్-సర్వస్య-భూతజాతస్య, హృది-హృదయకమలే, సన్నివిష్టః – నియన్తృతయా సమ్యగవస్థితః; అతః, మత్తఏవ, సర్వస్యస్మృతిః – స్మరణమ్, జ్ఞానం – ప్రత్యక్షాదిరూపం వస్తుయాథాత్మ్యజ్ఞానమ్, అపోహనమ్ – ఊహాదిరూపం జ్ఞానఞ్చభవతి. అతః, సర్వైర్వేదైశ్చ అహమేవ వేద్యః – ముఖ్యతయా ప్రతిపాద్యః. అహమేవ, వేదాన్తకృత్-వేదప్రతిపాద్య కర్మ ఫలప్రదాతా; వేదవిచ్చ అహమేవేతి.

(హేతు సాధ్యయోరితి) అత్ర "విధికైఙ్కర్యాలే" ఇతి హేతునా తదభిమతత్వం సాధ్యత ఇతి బోధ్యమ్. (అవ్యావర్తకత్వమ్) వ్యావృత్త్యభావః. (శఙ్కా) అవ్యావర్తకత్వశఙ్కా. (పరిహారః). "తానితి" అద్వారకత్వబోధనేన, వ్యావృత్తిస్సిద్ధేతి పరిహార ఇతిభావః. (ఉన్నినీషా) "యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతి" ఇత్యత్రోక్తా ఉన్నినీషా. (తదభిమతీతి) (హేతుః) లిఙ్గమ్, సూచకమితియావత్;

(౧) గీ–౧౫–౧౫.

వరణాజ్ఞమాన సాధనాఽన్తర పరిత్యాగత్రైయుమ్, వరణత్రిల్ సాధనత్వ బుద్ధి రాహిత్యత్రైయుమ్, శాబ్దమూక పూర్వార్థత్రాలే ప్రతిపాదికై-

---

హేతు రితినోక్తదోష ఇతిభావః. (ఎన్నుమత్రైయుమ్) ఇతి-వక్ష్యమాణ పరిత్యాగరాహిత్యాభ్యాం సముచ్చయః. తథాచ, "మన్త్రరహస్యే వర్తమాన నిర్దేశ రూపత్వాత్-నతత్ర అభిమతిప్రతిపత్తిరస్తి" ఇత్యర్థాన్తర బోధనేన, శ్లోకః-తద్వివరణమితిభావః,

అథ, "చరణౌ"ఇతి ద్వివచనార్థ భూతోపాయపూర్తిరూపోక్తార్థ విశదీకారమాహ, (వరణాజ్ఞమాన) ఇతి విశేషణేన. శ్లోకే ప్రత్యయేన అజ్ఞత్వరూపాఽర్థాన్తరబోధనం వ్యజ్యతే. ఏకశబ్దార్థమాహ (వరణత్రిల్) ఇతి. "ఏకేముఖ్యాన్యకేవలాః" ఇత్యుక్తం కైవల్యం తదర్థ ఇతిభావః. నను, మన్త్రరత్నస్యవర్తమాననిర్దేశరూపత్వేపి, అనువాదస్య పూర్వవాదసాపేక్షత్వాత్, వేదేచ వేదపురుషస్యైవ పురోవాదిత్వాత్, వరణస్య అపూర్వత్వేన విధ్యవశ్యమ్భావాచ్చ, తత్రాప్యభిమతి స్సిధ్యత్యేవ; ఏవమ్, ఉపాయపూర్తిస్వభావ పర్యాలోచనయా త్యాగాదికమపిసిద్ధ్యత్యేవేత్యత ఆహ, (శాబ్దమూకవితి). "కర్తృవ్యాపారసాధ్యత్వం విధ్యర్థ

(ఉక్తదోషః) అవ్యావర్తకత్వదోషః. (పరిత్యాగరాహిత్యాభ్యామ్) సాధనాన్తర పరిత్యాగ ప్రపత్తి సాధనత్వ రాహిత్యాభ్యామ్ (వర్తమానేతి)"ప్రపద్యేత" ఇత్యనుక్త్వా "ప్రపద్యే" ఇతి వర్తమానాపదేశేత్యర్థః. (తద్వివరణమ్) ద్వయవివరణమ్.

(ఏకే ముఖ్యేతి). "ఏకే ముఖ్యాన్యకేవలాః" ఇతి నిఘణ్టుః; కేవల శబ్దస్య ఏవకారార్థ అర్థః. (తదర్థఇతి) ఏకశబ్దార్థ ఇత్యర్థః. అత్ర ఉపాస్యత్వేన క్రియమాణ సాజాత్యరాహిత్య ప్రతిపాదకః - ఏకశబ్ద ఇతి బోధ్యమ్. (త్యాగాదికమితి) ఆదిశబ్దేన శోకనివృత్తి ర్గృహ్యతే.

(యద్యపీతి) "శ్రీభాష్యే ప్రతిపాదితమ్" ఇతిశేషః. తథా శ్రీభాష్యే ఫలాధికరణే, "లిఙాదయోఽపి దేవతారాధన భూతయాగాదేః ప్రకృత్యర్థస్య కర్తృవ్యాపార సాధ్యతాం వ్యుత్పత్తి సిద్ధాం శబ్దానుశాసనాఽనుమతామభిదధతి నాన్యద

ఇతియద్యపి। తథాప్యర్థాన్తరాఽబోధాత్ భాట్టరీతిరిహాశ్రితా॥ ద్విత్వాభిధానం నియతం వ్యవచ్ఛేదధియాఽయతః। అనువాదోఽనాభిమత్యా తతో వివరణం ద్విధా." ఏతచ్చపూర్వమేవ ప్రపఞ్చితమ్.

తాకికమితి ప్రాగేవోక్తమ్'' ఇతి. (భాట్టరీతిరితి) లిఙః ప్రేరణారూపాఽభిమతి వాచకత్వమతం భాట్టస్య. తద్రీతిరిత్యర్థః. (ద్విత్వాభిధానమితి) "యత్ర ద్విత్వాఽభిధానమ్. తత్ర ఇతరవ్యావృత్తి ధీః'' ఇతి నియతమితిభావః. (వ్యవచ్ఛేదః) - వ్యావృత్తిః. (అనువాదేతి) "యత్ర అనువాదః, తత్ర అభిమతిః'' ఇతి నియమోన. "భుక్త్వా చాన్ద్రాయణంచరేత్'' ఇత్యత్ర "భుక్త్వా స్థితశ్చేత్'' ఇత్యనువాదః. తత్రభోజనే అభిమతిర్నాస్తీ తిబోధ్యమితిభావః. (ఏతచ్చ) వివరణఞ్చ. (పూర్వమేవ) "అథ చరణౌ'' ఇత్యత్ర.

"బ్రహ్మవిదాప్నోతి - సోఽశ్నుతే'' ఇతి జిజ్ఞాసాధికరణభాష్యే,— "సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్, సహబ్రహ్మణా విపశ్చితా' ఇతి బ్రహ్మవేదనఫల మవగమయ ద్వాక్యమ్, పరస్య విపశ్చితో బ్రహ్మణో గుణాన స్త్వయంబ్రవీతి; విపశ్చితా బ్రహ్మణా సహ సర్వాన్ కామాన్ సమశ్నుతే. 'కామ్యన్తే' ఇతి - కామాః -- కల్యాణగుణాః, బ్రహ్మణా సహ తద్గుణాన్ సర్వానశ్నుత ఇత్యర్థః'' ఇతి. తచ్ఛ్రుత ప్రకాశికా, — "(ఫలమవగమయ ద్వాక్యమితి) 'బ్రహ్మ విదాప్నోతి పరమ్' ఇతి బ్రాహ్మణే-బ్రహ్మ, తద్వేదనం, ప్రాప్తిః, ప్రాప్యఞ్చేతి చతుష్టయముక్తమ్. ఏతద్వివరణం 'సత్యం జ్ఞానమ్' ఇత్యాది మన్త్రేణ క్రియత ఇతి, శ్రుతిరేవాహ - 'తదేషాభ్యుక్తా' ఇతి. తదేవ - బ్రహ్మాభిముఖీకృత్య, ఋగేషా, అధ్యేతృభిరుక్తేత్యర్థః. మన్త్రాణాం బ్రాంహణ వివరణ రూపత్వ దర్శనాత్, ఉపక్రమాధికరణ విషయవాక్యయోరివ ఆపాత విరోధ ప్రతీత్యభావాత్, మన్త్ర బ్రాంహణయోర్నిత్య నిర్దోషత్వాచ్చ మన్త్రాపేక్షయా బ్రాంహణ ప్రాబల్య వాదోఽనుపపన్నః. స్ఫుటప్రతిపత్తి హేతుత్వ తద భావావేవ ప్రాబల్య దౌర్బల్య శబ్ద వివక్షితౌచేత్ నవిరోధః. 'సత్యంజ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మ' ఇతి - బ్రహ్మశబ్దో వివృతః. 'యోవేదనిహితం గుహాయామ్' ఇతి - విచ్ఛబ్దః. 'పరమేవ్యోమన్, సోఽశ్నుతే,ఇతి ప్రాప్తిః, 'సర్వాన్ కామాన్' ఇత్యాదినా

తూలుమ్, ఉత్తరవాక్యత్తిల్ శొల్లుకిఱ కైఙ్కర్యత్తుక్కు ప్పూర్వ

అథ, ఉత్తరార్ధస్య-ఉక్తార్థవిశదీకారేణ ఉత్తరవాక్య వివరణత్వమాహ (ఉత్తరవాక్యత్తిలిత్యాదినా). నను, (౧) "బ్రహ్మవిదాప్నోతి" "సోఽశ్నుతే" ఇత్యాదౌ ఉపాసనఫలతయైవ భగవదనుభవ రూప ప్రాప్తేః, నరణఫలతయా నోత్తరవాక్యే ప్రతిపాదనమస్తి; యేనతత్ర నమశ్శబ్దేన విరోధినివృత్తిపరేణ ప్రాప్తిప్రతిబన్ధక నివృత్తేస్సామాన్యేనోక్తాయాః, సర్వపాప విమోచనత్వ రూపేణవిశేషోక్తిరూపస్య ఉత్తరార్థస్య తద్వివరణత్వం స్యాదితమిత్యత్రాహ, (కైఙ్కర్యత్తుక్కు-ప్పూర్వభావియాన) ఇతి.

చతుర్థ్యర్థః - కైఙ్కర్యమ్. తచ్చ - పూర్వమేవోపపాదితమ్; తత్పూర్వభావిత్వఞ్చ ప్రాప్తిద్వారకం వివక్షితమ్. "భావాన్తరమ్-అభా

ప్రాప్యమితి. తత్రైవ - కస్యైమే గుణాః; సహాభావశ్చ బ్రహ్మణః - 'పుత్రేణ సహౌదనంభుఙ్క్తే' ఇత్యత్ర పుత్రస్యైవ కింభోక్తృతయా, కిమ్, 'క్షీరేణసహ ఓదనంభుఙ్క్తే' ఇత్యత్ర క్షీరస్యైవ భోగ్యతయేతి శఙ్కాఞ్చ పరిహరన్ వాక్యార్థమాహ - (బ్రహ్మణేతి). అస్య వాక్యస్య - ప్రాప్యవాచి * పరశబ్ద వివరణరూపత్వాత్, 'సర్వాన్ కామాన్ సహబ్రహ్మణా' ఇతి భోగ్యవాచిపదేన అవ్యవహిత ప్రయోగస్వారస్యాచ్చ, సహశబ్దః - భోగ్యసాహిత్యపరః. సన్నిహితం బ్రహ్మైవ - గుణానామాశ్రయః. అతోఽనన్తగుణ విశిష్టం బ్రహ్మానుభవతీత్యర్థః" ఇతి.

(భగవదనుభవ రూపేతి) (ప్రాప్తేః) విగ్రహ విశిష్టప్రాప్తిః. నతులయ ఇత్యర్థః. (అస్తీతి) నాస్తీత్యన్వయః. అపితు ఉత్తరవాక్యే వరణఫలతయా కైఙ్కర్యస్య ప్రతిపాదనమస్తి. అత్ర చరమశ్లోకే ప్రాప్తి ప్రతిబన్ధక నివృత్తి రుక్తేతిభావః. (తద్వివరణత్వమ్) ద్వయ వివరణత్వమ్.

(తచ్చ) కైఙ్కర్యఞ్చ. (పూర్వమేవ) ద్వయప్రకరణ ఏవ. పూర్వోత్తరయోరేకవాక్యతయా శాబ్దబోధజనకత్వం ప్రకరణత్వమ్. (తత్పూర్వ భావిత్వఞ్చ)

(౧) తై-ఆ-౧.

భావియాన ప్రాప్తిప్రతిబన్ధక సకల పాపవిమోచనత్తైయుమ్, ఉత్తరార్ధత్తాలే శాబ్దమాక ప్రతిపాదిక్కైయాలుమ్, ద్వయత్తుక్కు వివరణ

వః" ఇతిన్యాయేన, ప్రథమభావిన్యాః ప్రాప్తేరేవ తత్ప్రతిబన్ధకనివృత్తి రూపత్వమిత్యభిప్రేత్య (ప్రాప్తిప్రతిబన్ధక) ఇత్యుక్తమ్. ప్రతిబన్ధకత్వం పాపవిశేషణమ్. స్వయమేవ స్వప్రతిబన్ధకాభావఇతి వ్యవధానాభావ రూప సన్నికర్షాదౌదృష్టమ్. తథాచ ప్రాప్యప్రతిబన్ధకద్వారా కైఙ్కర్య విరోధిభూత సర్వపాపనివృత్తేర్న్యమశ్శబ్దేన సామాన్యేనోక్తాయా విశేష రూపేణ వివరణం యుజ్యత ఇతిభావః. అర్థాన్తరబోధనమప్యస్తీతి వర్ణ యతి (విమోచనత్తైయుమ్) ఇతి. "క్రియాపదాణ్ణిజన్తాచ్చ తత్రా ఽర్థాన్తర బోధనాత్। ఉపలక్షణమేతత్స్యాత్ స్ఫుటన్తత్రభవిష్యతి". పూర్వవదార్థికసిద్ధిం వారయతి(శాబ్దమాక) ఇతి.

కైఙ్కర్య పూర్వభావిత్వాచ్చ. "ప్రతిబన్ధక నివృత్తేః" ఇతి శేషః. (తత్ప్రతిబన్ధకేతి) ప్రాప్తి ప్రతిబన్ధకేత్యర్థః. (స్వయమేవేత్యాది) స్వాఽభావః - స్వస్య ప్రతిబన్ధకః; ఘటాఽభావః. ఘటప్రతిబన్ధకః. ఘటాఽభావాఽభావః - ఘటరూపః, ఘటప్రతి బన్ధకాఽభావరూపశ్చ; తద్వత్, స్వాఽభావాఽభావః - స్వాత్మకః, స్వయమేవస్వ ప్రతిబన్ధకాఽభావరూపశ్చ. (సన్నికరః) సమ్బన్ధః. సన్నికర్షాభావః - వ్యవధానమ్. వ్యవధానేసతి సన్నికర్షోనాస్తి. అతస్సన్నికర్షః - వ్యవధానాఽభావరూపః. నైయా యికమతే;—ఘటేఘటత్వమ్, స్వవిరోధి పటత్వాభావరూపమ్. తమః - స్వవిరోధి తేజోభావరూపమ్. వేదాన్తిమతే-"సత్యం జ్ఞానమ్" ఇత్యత్ర-సత్యత్వం - స్వవిరోధ్య సత్యత్వ వ్యావృత్తిరూపమ్; జ్ఞానత్వమ్ - స్వవిరోధ్య జ్ఞానత్వ వ్యావృత్తిరూపమ్ తద్వదితిధ్యేయమ్. (క్రియాపదాత్) "మోక్షయిష్యామి" ఇతి క్రియాపదాత్ (అర్థాన్తరేతి) "ణిచ్చాలే నానుమ్వేణ్డా; నీయుమ్వేణ్డా; అవై తన్నడైయేవిట్టు పోమ్పడిపణ్ణక్కడవేన్" ఇత్యత్ర ఉక్తార్థాన్తరేత్యర్థః. (పూర్వవత్) పూర్వార్ధోక్తవత్.

(ద్వయత్తుక్కు వివరణమాయితి). చరమశ్లోక ద్వయైకార్థగ్రన్థే తావత్, ద్వయ చరమశ్లోకయోర్విధి మన్త్రాత్మనా వివరణ వివరణిభావేనచ ద్వైధాసఙ్గతిరస్తీతి సతాం సమ్ప్రదాయః. తత్రవిధిరూప శ్చరమశ్లోకః-వివరణమ్; బ్రహ్మవిద్యోపబృంహణసారత్వాత్, ద్వయాకాఙ్క్షితార్థ పూరకత్వాచ్చ.

తథాహి;—ద్వయ పూర్వఖణ్డే "ప్రపద్యే" ఇత్యుక్తం ప్రపదనమ్ - "ప్రజాపతేస్సభాం వేశ్మప్రపద్యే" "జనకసుతాకృపణాం దశాంప్రపన్నా" ఇత్యాదిష్వివ కింప్రాప్తిరూపమ్; ఉత - "శ్యామాచ్ఛబలం ప్రపద్యే, శబలాచ్ఛ్యామం ప్రపద్యే" ఇత్యాదిష్వివ ఉపాసనాత్మక జ్ఞానరూపమ్; అథవా తదతిరిక్తమితి సన్దేహాత్, భవతి విశేషాకాఙ్క్షా. సాచ-శ్లోకే "వ్రజ" ఇత్యనేన పూర్యతే.

అథ "చరణౌ" ఇత్యత్ర ద్విత్వమ్-కిం గృహైకత్వాదివదుద్దేశ్య గతత్వాద వివక్షితమ్; ఉత "కపిఞ్జలానాలభేత" ఇత్యాదిష్వివ, ద్వితీయాయాస్సాధ్యత్వ ముఖేన కరణత్వరూపోపాదేయత్వోపపాదకతయా, చరణద్విత్వస్య ఉపాదేయ గతత్వాత్, తద్వివక్షితమ్. అథవా *పాశాధికరణ న్యాయేన ద్వివచనమనర్థక మితి సన్దేహాత్, భవతి విశేషాకాఙ్క్షా. సాచ - శ్లోకే సర్వధర్మ పరిత్యాగైకశబ్దాభ్యాం పూర్యతే.

అథ నారాయణచరణశబ్దే, * నిషాదస్థపతి న్యాయేన చరణశబ్దస్య అపర్యవసాన మాశ్రిత్య కర్మధారయ సమాసాత్, కింనారాయణ ప్రాధాన్య మభిప్రేతమ్. ఉత, చైత్ర శష్కుళాదిశబ్దేష్వివ నారాయణస్య ఉపసర్జనతయా చరణ ప్రాధాన్య మితిసంశయాత్, భవతి విశేషాకాఙ్క్షా. సాచ-శ్లోకే "మామ్" ఇత్యనేన పూర్యతే.

అథ, శరణశబ్దే శరణార్థక ల్యుట్ప్రత్యయస్య కిమైన్ద్ర్యాదిష్వివ ప్రత్యయ ప్రాబల్యాత్ సమభివ్యాహృత ప్రకృతిలక్షణయా ముఖ్యార్థపరత్వమ్. ఉత, "పశునాయజేత; గోమయైఃపచతి" ఇత్యాదిష్వివ, ప్రథమశ్రుత ప్రాబల్యేన చరణశబ్ద ప్రసిద్ధ్యనుసారేణ, పరమ్పరయోపయోగిత్వరూప గౌణార్థపరత్వ మితి సన్దేహాత్, భవతి, విశేషాకాఙ్క్షా. సాచ-ఉత్తరార్థేన పూర్యతే.

అథ శరణశబ్దోక్తస్య మోక్షకరణస్య, "నహితత్కారణం లోకే వేదేవాకిఞ్చిదీదృశమ్। ఇతి కర్తవ్యతా సాధ్యే యస్యనానుగ్రహేఽర్థితా" ఇత్యుక్తరీత్యా, అఙ్గాపేక్ష.

(ద్వయత్తుక్కు వివరణమాయ్) ఇతి. తథాచ మూలమన్త్రార్థజ్ఞానమూలకా ఽఽకాఙ్క్షావిషయస్య చరమశ్లోకార్థ జిజ్ఞాసామూలభూతోపస్థితివిషయస్యచార్థస్య ప్రతిపాదనాత్; కఠవల్లీమన్త్రద్వయస్య గీతావచనస్య చరమశ్లోకస్యచాఽధ్యయన క్రమాభావేపి, * "అర్థైకత్వాదేకంవాక్యం సాకాఙ్క్షఞ్చేద్విభాగేస్యాత్" ఇతిన్యాయేన అర్థాను

మ్భవాత్, తత్కిమఙ్గకమితి భవత్యాకాఙ్క్షా. సాచ-"త్యజ్య" ఇతి త్యాగశ్రుత్యా పూర్యత ఇతి;—

అత్ర కేచిదస్మదాచార్యాఽభిజనాః స్థూణానిఖననేన చోదయన్తి. "న, శ్లోకః-ద్వయవివరణం, పదచ్ఛేదాది వివరణ లక్షణాభావాత్" ఇతి.

అత్రయథామతి ప్రతి విధీయతే. అత్ర, ఉక్తహేతుః-అనైకాన్తికః; పదచ్ఛేదాది పఞ్చకస్య వ్యుత్పాదక వ్యాఖ్యాన మాత్ర లక్షణత్వాత్. నైతదుప బృంహణాది వ్యాపకమ్. వ్యాపకలక్షణన్తు - ఉక్తార్థ విశదీకారవత్త్వేసతి అర్థాన్తర బోధకత్వమ్. యథా "పచతి" ఇతిశబ్దంప్రతి - "చైత్రస్తణ్డులం పచతి" ఇతివాక్యం వివరణమ్. తత్రచైత్రపదేన ఉక్తార్థవిశదీకారః; తణ్డులపదేన ఉపయుక్తాఽర్థాన్తర బోధనమ్. ఏవమేవ ఉపబృంహణేషు సర్గాది ప్రతిపాదనాంశేషు ఉక్తార్థవిశదీకారః; వంశానుచరితాఽన్తర్గతోపాఖ్యాన విశేషేషు, జాబాలి నిరాకరణాదిషు చోపయుక్తార్థాన్తరబోధనమ్. ఏవం "సమ్యఙ్న్యాయకలాపేన" ఇత్యుక్త బ్రహ్మ మీమాంసాయామపి, బ్రహ్మకారణత్వాది సిద్ధాన్తాంశేషు ఉక్తార్థ విశదీకారః; తదుపయుక్త న్యాయ నిబన్ధనాంశేషు పరపక్ష ప్రతిక్షేపేషుచ ఉపయుక్తార్థాన్తరబోధన మితివివేకః. అతఏవోచ్యతే; - "ఇతిహాస పురాణాభ్యాం వేదాన్తార్థః ప్రకాశ్యతే । ఇతి కర్తవ్యతాభాగం మీమాంసా పూరయిష్యతి" ఇత్యాది. "తదేవం వేదాన్త వివరణేష్వపి పదచ్ఛేదాది పఞ్చకాభావసత్త్వాత్, హేతుర్వ్యభిచరితః." ఇతి శ్రీసూక్తిరత్రాఽనుసన్ధేయా.

(మూలమన్త్రార్థేతి) స్వరూపజ్ఞానానన్తరమ్, ఇతరోపాయోపేయ జ్ఞానాపేక్షా జాయత ఇతిభావః. (అర్థైకత్వాదితి). "అర్థైకత్వాదేకం వాక్యం సాకాఙ్క్ష

స్థానరసిక్తైః పూర్వాచార్యైరేకవాక్యసహ పఠనాత్, ద్వయస్యమధ్య మత్వమ్, శ్లోకస్యచరమత్వఞ్చోపపద్యత ఇతిభావః.

"మధ్యమరహస్యమాన" ఇత్యుక్తస్యద్వయరహస్యత్వస్య ద్వయ ప్రకరణోపోద్ఘాత ఏవోపపాదితత్వాత్. "చరమరహస్యమాన" ఇత్యు

క్షేద్విభాగేస్యాత్" ఇతి పూర్వ మీమాంసాసూత్రమ్. విభాగే - పదవిశ్లేషేసతి। సాకాఙ్క్షశ్చేత్, అర్థైకత్వాత్ - ఏక ప్రయోజనకత్వాత్, ఏకం వాక్యమిత్యర్థః.

(ప్రకరణేతి) పూర్వోత్తరయోరేకవాక్యతయా శాబ్దబోధజనకత్వమ్ - ప్రకరణత్వమ్. జైమినీయ న్యాయమాలావిస్తరే, తృతీయాధ్యాయే, తృతీయపాదే చతుర్థాధికరణమారచయతి. (౧) "నక్రత్వఙ్గమ్ ప్రయాజాది క్రత్వఙ్గంవా నచాఙ్గతా । ప్రక్రియాయామామనత్వాన్నైరాకాఙ్క్ష్యేణ వాక్యయోః । ప్రయాజాదేః ఫలేచేచ్ఛా కథమ్భావేపి చక్రతోః। తేనప్రకరణం మానం తస్మాదఙ్గాఙ్గితా తయోః' సార్థపాదద్వయేన వినియోజకత్వేనోక్తాని శ్రుతిలిఙ్గవాక్యాని; తేభ్యోతిరిక్తం ప్రకరణనామకం కిఞ్చిత్ప్రమాణం నవేదే పశ్యామః. నహిపదతత్త్వమర్థాన్తరైరసంస్పృష్టః కశ్చిద్వేదభాగః కేనచిదామ్నాయతే. ఏక వాక్యతామాపన్నో వాక్యసమూహః - ప్రకరణమితిచేన్న. వాక్యయోస్తయోః పశ్చాదేక వాక్యతాయా అభావాత్. నహి 'దర్శ పూర్ణమాసాభ్యాం స్వర్గకామోయజేత,' 'సమిధోయజతి' ఇత్యనయోర్వాక్యయోః పరస్పరాఽఽకాఙ్క్షాస్తి. యేన వాక్యైక వాక్యతా కల్ప్యేత. తస్మాన్న ప్రయాజాది-దర్శ పూర్ణమాసాఙ్గమ్" ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః. ప్రయాజాదయః - ఫలహేతవః; పురుషప్రవృత్తి రూపత్వాత్; సేవాదివత్. దర్శ పూర్ణమాసౌ - ఉపకరణై రుపకార్యౌ; కరణత్వాత్. ప్రదీపోపకృత చక్షుర్వత్. తథాసతి, కిం ప్రయాజాదేః ఫలమ్, కింవాదర్శ పూర్ణమాసయోః ఫలమిత్యాకాఙ్క్షాయామ్, సమ్పన్నం వాక్యైక వాక్యతారూపం ప్రకరణమ్; తేనచ ప్రయాజాదీనామఙ్గత్వం ప్రతీయత ఇత్యుక్త మత్రభావ్యమ్.

(ఉపోద్ఘాతేతి). సాహిత్యదర్పణ వ్యాఖ్యానే, "ప్రకృత సిద్ధ్యనుకూలచిన్తా విషయత్వమ్ - ఉపోద్ఘాతః" ఇతి-ఉపోద్ఘాతలక్షణముక్తమ్. (సా)రహస్యతా. గీతా

మాయ్ పఞ్చమవేదసారభూత గీతోపనిష త్తాత్పర్యమాయ్, చరమ

క్తం, శ్లోకే చరమరహస్యత్వముపపాదయతి (పఞ్చమవేదేతి). "యద్యపి క్రమహేతూక్త్యా నోపయుక్తా రహస్యతా । శ్లోకోపాదేయతార్థస్తాపో ష్ఠాతే సా ప్రపఞ్చ్యతే । యద్యప్యాకర నిర్వ్యూఢం రహస్యత్వం సమాఖ్యయా । తత్తు సారతమం ప్రాహ సారసారతరోక్తితః । ద్వయో రహస్యతాతూక్తా రహస్యవివరిత్వతః । రహస్యత్వం కైముతికమితి బోధాయ సూరిభిః । *భారతః పఞ్చమో వేదః" ఇత్యాదికమత్రాఽనుసన్ధేయమ్. మహాభారతస్యోపబృంహణత్వేపి ఉపబృంహణాన్తర వ్యావృత్త్యర్థం పఞ్చమవేదత్వోక్తిః. ఏతచ్చ, శ్రీవచనభూషణ వ్యాఖ్యానోపోద్ఘాత ప్రమాణోపపత్తిసమ్ప్రదాయ ప్రదర్శనేన సూరిభిః ప్రదర్శితమ్; తత్రాఽనుసన్ధేయమ్.

యాం నవమాధ్యాయే, పూర్వత్ర-(౧) "ఇదన్తు తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యనసూయవే । జ్ఞానం విజ్ఞానసహితం యజ్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసేఽశుభాత్" ఇత్యత్ర రహస్యత్వముక్తమ్. తత్రైవ, అష్టాదశాఽధ్యాయే, ఉత్తరత్ర-(౨) "సర్వగుహ్యతమం భూయశ్శృణు మే పరమం వచః । ఇష్టోసి మే దృఢ ఇతి తతో వక్ష్యామి తే హితమ్" ఇత్యత్ర ప్రపదనస్య రహస్యతమత్వముక్తమ్. (ఆకరమ్) గీతా భాష్యమ్. (నిర్వ్యూఢమ్) నిర్ణీతమ్. (తత్తు) రహస్యత్వన్తు. (సారతమమితి) భారతః-సారః, గీతా-సారతరా. చరమశ్లోకః-సారతమ ఇతి ధ్యేయమ్. (ప్రాహేతి) వరవరమునిరితి శేషః. (కైముతికమ్) కైముతిక న్యాయసిద్ధమ్. (సూరిభిః) రమ్యజామాతృ సూరిభిః. (ఇత్యాదికమితి) ఆదిశబ్దేన-"సుమన్తుం జైమినిం పైలం శుకఞ్చైవ స్వమాత్మజమ్ । ప్రభుర్వరిష్ఠో వరదో వైశమ్పాయనమేవ చ । వేదానధ్యాపయామాస మహాభారతపఞ్చమాన్" ఇత్యాది గృహ్యతే. (ఏతచ్చ) పఞ్చమవేదత్వఞ్చ. (సూరిభిః) వరవరమునిభిః. (ప్రదర్శితమితి) "పురాణత్తిల్ కాట్టిల్ ఇతిహాసత్తుక్కు ప్రాబల్యమ్-పరిగ్రహాతిశయమ్, మధ్యస్థతై, కర్తురాప్తతమత్వమ్, ఆకియ ఇవఱ్ఱాలే" ఇత్యాదివాక్యైరితి శేషః.

---

(౧) గీ-౯-౧. (౨) గీ-౧౮-౬౪.

పఞ్చమవేదశబ్దేన భారతస్య ఉపబృంహణసారత్వముక్తమ్. సారశబ్దేనగీతాయాస్సారతరత్వముక్తమ్. పఞ్చమవేదసారత్వం లోకవిదితమిత్యాహ (సారభూతేతి). సారతరాస్సారతమా భవన్తి. నహిగీతావత్ ఉపబృంహణాన్తరస్య సార్వజనీనం పారాయణమస్తీతిభావః.

కథంగీతాయాస్సారత్వమిత్యత్రాహ (గీతోపనిషదితి). అత్రశ్రుతప్రకాశికోక్త ఉపనిషత్పదయోగార్థః, (౧) "ఉపనిషదముదారాముద్వమన్ పాణ్డవార్థమ్" ఇత్యాద్యభియుక్తవ్యవహారశ్చ అనుసన్ధేయః. (తాత్పర్యమాయ్) తాత్పర్యవిషయార్థప్రతిపాదకమాయ్. చరమశ్లోకార్థ ఏవగీతోపనిషదస్తాత్పర్యమ్; ఒరువనై ప్పిడిక్క-నినైత్తున్. తదర్థ

(గీతావదితి) "గీతాసుగీతా కర్తవ్యా కిమన్యైశ్శాస్త్రసఙ్గ్రహైః। యా స్వయం పద్మనాభస్య ముఖపద్మాద్వినిస్సృతా" "ఏకం శాస్త్రం దేవకీపుత్రగీతమేకోదేవోదేవకీపుత్ర ఏవ। ఏకోమన్త్రస్తస్య నామానియాని కర్మత్వేకం తస్య దేవస్య సేవా" ఇత్యాదికమత్రాఽనుసన్ధేయమ్.

(శ్రుతేతి) శ్రుతప్రకాశికాయామ్, పారాశర్యేతి శ్లోకవ్యాఖ్యానే - "తర్హి, కథం బ్రహ్మణో విషయత్వమితి శఙ్కాయాం సద్వారకం బ్రహ్మవిషయత్వమిత్యాహ (ఉపనిషదితి). బ్రహ్మణ్యుపనిషణ్ణేతి-ఉపనిషత్. 'ఉపనిషత్త్వాద్వా-ఉపనిషత్' ఇతి హి వాక్యమ్, 'గహనేహీయం విద్యాసన్నివిష్టా' ఇతి - తద్విషయం ద్రమిడభాష్యమ్. 'గహనే-బ్రహ్మణి, ఉపనిషణ్ణా' ఇతి, భాష్యవిషయా వామనటీకా. అద్వారక భగవత్ప్రతిపాదకత్వమ్-ఉపనిషణ్ణత్వమ్" ఇత్యనుగృహీతమ్. (ఉపనిషత్పదయోగార్థేతి) "ఉపనిషణ్ణా - పరబ్రహ్మణి నిషణ్ణా" ఇతియోగార్థ ఇత్యర్థః. (ఉపనిషదముదారామితి) సఙ్కల్పసూర్యోదయే, గీతాతాత్పర్యచన్ద్రికాయామ్, "అనుచితపదవీభిశ్శిక్షయిత్వాప్రయాతా నలదులమతిమాత్రైరత్రచిత్తైర్విషాదైః। ఉపనిషదముదారాముద్వమన్ పాణ్డవార్థం శరణముపగతాన్నస్త్రాయతే శార్ఙ్గధన్వా" ఇతి. ఉద్వమన్ - ప్రకాశయన్. (నినైత్తున్ ఇతి) "ఊరైవళై ప్పారైప్పోలే"

---

(౧) సఙ్కల్పసూర్యోదయే.

రహస్యమాయిరున్దుళ్ళ చరమశ్లోక త్తినుడై యఅర్థత్తై సంశయవిపర్యయమఱ వరుళిచ్చెయ్ కిఱార్.

వివరణార్థం శేషోన్యోగ్రన్థవిస్తర ఇతిభావః. వివరణ ప్రయోజనమాహ (సంశయవిపర్యయమఱ) ఇతి. "అజ్ఞాన సంశయవిపర్యయ నివృత్త్యర్థం వ్యాఖ్యానమ్" ఇతిశ్రుతప్రకాశికా సూక్తిరత్రాఽభిప్రేతా. ఇదఞ్చ-అజ్ఞానో పలక్షణమ్, ప్రయోజనాధిక్యాత్; సంశయవిపర్యయోపాదనమ్, సంశయవిపర్యయప్రకారశ్చ తత్రస్ఫుటీభవిష్యతి.

(అరుళిచ్చెయ్ కిఱార్)తృతీయప్రకరణేనేత్యభిప్రాయః,ఇత్థమేవ చరమశ్లోకాధికారే వేదాన్తాచార్యైరనుగృహీతానసజతిః; "ఇజ్ఞు పూర్వార్ధత్తాలే ఓరధికారివిశేషత్తుక్కు ద్వయత్తిల్ పూర్వఖణ్డత్తిలే అనుసన్ధేయమాయ్, సర్వధర్మత్తుక్కుముళ్ళ ప్రభావత్తైయుమ్ అవఱ్ఱిక్కిల్లాతసాధారణ ప్రభావత్తైయు ముడైత్తాన సకృత్కర్తవ్యత్వాయ విశేషత్తై అధికారినై రపేక్ష్యాది వివరణ పూర్వకమాక విధిత్తు, ఉత్తరార్ధత్తాలే ద్వయత్తిల్ ఉత్తరఖణ్డత్తిల్ ఫలత్తై నమశ్శబ్దసంక్షిప్తాఽనిష్టనివృత్తివివరణముఖత్తాలే అరుళిచ్చెయ్ తాన్"ఇతి. ద్వయచరమశ్లోకయోర్వివరణవివరణిభావనిష్కర్షః.

ఇతి చరమశ్లోకటిప్పణ్యామ్
ద్వయా చరమశ్లోకయో ర్వివరణవివరణిభావ నిష్కర్షకః
ప్రథమ వాదః.

ఇతి శేషః, (తదర్థ వివరణేతి) చరమశ్లోక వివరణేత్యర్థః. (ఇదఞ్చ) సంశయేత్యాది పదఞ్చ.

ఇతి ప్రథమవాద కఠినపదదీపికా.

ఇతిన్ అర్థమ్ కేట్పైక్కావిత్తే, ఎమ్బెరుమానార్ పతినెట్టుప్పర్యాయమ్ తిరుకోట్టియూర్ నమ్బిపక్కల్ ఎழுన్దరుళినార్గళు.

అథసఙ్గతివాక్యోక్త ప్రయోజనసమర్థనమ్,
చతుర్భిరుక్తిముఖతో వాక్యషట్కేనతన్యతే ॥

(ఇతిన్ అర్థమిత్యాది). "శ్రీభాష్యకారా ఒనుస్మృత్తిశ్రీగోష్ఠీప్రణివారణమ్ । పూర్వార్థోల్లఙ్ఘి కారుణ్యం సౌకర్యఞ్చేతి హేతవః ॥ సంశయాదేరయోగశ్చ పూర్వాచారవిరుద్ధతా । ఉపాదేయతమత్వఞ్చ శ్లోకే షోఢా ప్రదర్శ్యతే । చతుర్విధస్సమ్ప్రదాయో ద్వివిధో వక్తురాదరః" సంశయాదినివృత్త్యర్థమిదం చరమశ్లోకవివరణమిత్యుక్తమ్; తత్రతావద్వ్యుత్పన్నం ప్రతిశ్లోకస్యార్థబోధకత్వాత్, సంశయాద్యయోగ ఇతి శఙ్కాం శిష్యాచార్యసమ్ప్రదాయప్రదర్శనేనద్వేధా పరిహరతి (ఇతినిత్యాదివాక్యద్వయేన). (ఇతిన్) చరమశ్లోకత్తిన్. "ఇత్తే" ఇతిప్రసిద్ధిహేతుశ్చద్యోత్యతే, హిశబ్దవత్. అత్ర, "ఆపాతతః ప్రతీతిస్స్యాద్వ్యుత్పన్నస్యాఽత్రయద్యపి। పరీక్షకప్రమాన్నైవ భాష్యకారానువర్తనాత్" ఇత్యభిప్రాయః.

(ప్రయోజనేతి) అజ్ఞానసంశయ విపర్యయ నివృత్తి రూపప్రయోజనేత్యర్థః. (చతుర్భిః) శ్రీభాష్యకారానువర్తనాదిభిః. (వాక్యషట్కేనేతి) "ఇతిన్ అర్థమ్ కేట్పైక్కావితి, నమ్బితామిమితి, నిష్కృష్టసత్త్వనిష్ఠనాయితి, సంసారకళిత, అప్పడి ఉపదేశిత్తు ఇతి, మున్బుళ్ళ ప్రబన్ధఙ్గళ్" ఇతి వాక్యషట్కేనేత్యర్థః. (సంశయాదేరితి) "అర్థస్య" ఇతి శేషః. (అయోగః) నివృత్తిః. "సంశయ విపర్యయముఱ" ఇతి- సంశయాదేరయోగః. (షోఢా, షట్ప్రకారేణ. (వాక్యేతి) "ఇతిసర్థమ్" ఇత్యారభ్య, "వెళియిట్టరుళినార్ ఎమ్బెరుమానార్" ఇతి పర్యన్తం వాక్యచతుష్టయే చతుర్విధసమ్ప్రదాయ ఉక్త ఇతిధ్యేయమ్. (ఆదర ఇతి) "అప్పడి ఉపదేశిత్తు" ఇత్యారభ్య "అరుళిచ్చెయ్దతు ఇప్ప్రబన్ధత్తిలే యిత్తే" ఇతిపర్యన్తవాక్య ద్వయే. ద్వివిధో వక్తురాదరః ఉక్త ఇతిధ్యేయమ్. (ప్రమా) శ్లోకార్థ యథావస్థితజ్ఞానమ్. (సముచ్చయశ్చ ద్యోతయతీతి) వాక్యమితి శేషః.

నమ్బి, తాముమ్ ఇతినర్థ త్తినుడైయ గౌరవత్తైయుమ్, ఇతుక్కు అధికారిఇల్లామైయైయుమ్ పార్త్తితే ఇవరుడైయ ఆస్తిక్యాఽఽదర

అథ "శ్రీభాష్యకారై రభినివేశాతిశయాత్ అష్టాదశకృత్వోఽగమనేఽపి, పరమకారుణికై శ్రీగోష్ఠీపూర్ణమిశ్రైః కిమితితన్నవిచారితమ్" ఇతి శఙ్కాంపరిహరన్, పూర్వాచారవిరోధము త్తరత్ర పరిహర్తు ముద్ఘాటయన్, సంశయాదిసమ్భవం దృఢయతి (నమ్బి, తాముమిత్యాదినా). "నమ్బి, తామ్" ఇతిపదద్వయేన అన్వర్థనామధేయ శాలితయా పరమకారుణిక ఇతిశఙ్కాబీజంవ్యజ్యతే. "తాముమ్" ఇత్యపిశబ్దేన, "పలకాలిత్యాదేః, అరుమైప్పడుత్తి" ఇత్యన్తస్యయోగ్యతామ్. "ఎమ్బెరు న్దరుళిన్ను" "అరుళిచ్చెయ్తరుళిన్ను" ఇతి పూర్వోత్తరవాక్యార్థయోస్సముచ్చయశ్చద్యోతయతి.

(ఇతినర్థత్తినుడైయ) ఇతి. అత్ర, "ఆవృణోతి వివృణోతి వీక్షతే" ఇతిన్యాయోద్రష్టవ్యః. (ఇతుక్కిత్యాది) ఏతచ్ఛపోథావివరిష్యతి. అత్ర, సర్వేషాంపురుషాణామ్ అనాదివాసనయా స్వప్రవృత్తిప్రయోజనపరత్వాదితిభావః. తేషామత్యన్త పరీక్షణాఽసామర్థ్యేన ఆపాతప్రతీతిప్రావణ్యాదితిచ భావః. (ఇతే) ఇతిపూర్వవత్. (ఇవరుడైయ) ఎమ్బెరుమానారుడైయ. (ఆస్తిక్యేతి) శాస్త్రోక్తమతమతిమాన్ - ఆస్తికః. ఆస్తిక్యేసత్యపి ఆపాత ప్రతీతితృప్తింవినా అనాదిసిద్ధస్వయత్న స్వఫలవాసనయా, శ్లోకార్థ నిష్ఠాయామరుచిశ్చవినా తదర్థాఽత్యన్తబుభుత్సా-ఆదరః. పరమాత్మనో నిర్హేతుకోపాయత్వాదిరూపాఽర్థగౌరవమాలోచ్య, తదస్తీతిమతిః పరీక్షితా. ఉక్తరీత్యా అధికారిదౌర్లభ్య

(ఆవృణోతీతి) - అత్ర- "తుఙ్గపీన కఠిన స్తనాన్తరే కాన్త దత్తమబలా నఖక్షతమ్। ఆవృణోతి వివృణోతి వీక్షతేకృచ్ఛ్ర) లబ్ధమివ నిర్ధనోధనమ్" ఇతిశ్లోకోఽనుసన్ధేయః. (పోథావివరిష్యతీతి) "నిష్కృష్ట సత్వనిష్ఠనాయ్" ఇత్యాదినా,

పరీక్షార్థమాకప్పలకాల్ నడన్దుతువళప్పణ్ణి, శూழுరవుకొణ్డు మూసోప వాసమ్కొణ్డు అరుమైప్పడుత్తి అరుళిచ్చెయ్తరుళినాను.

మాలోచ్య ఆదరః పరీక్షిత ఇతిభావః. ఉపకోసలవిద్యా ప్రజాపతి విద్యా కఠవల్లీప్రభృతి ప్రసిద్ధాన్ "పరీక్ష్యవివిధోపాయైః" ఇత్యుక్తాన్ నివర్తనోపాయానాహ (పలకాలిత్యాది). (నడన్దు) ఇత్యస్య (తువళ) ఇత్యనేనాఽన్వయః. "ప్రస్థానాని గ్లానిశ్చ శపథస్సముపోషణమ్। శుశ్రూషాదిక్లేశనఞ్చ ప్రకృతే హేతుపఞ్చకమ్". గ్లానిః-అత్ర బహుకృత్వో గమనేపి, స్వాత్యన్తాఽభిలషిత శ్లోకార్థోపదేశవ్యతిరేకశఙ్కాఽతిరేకజనితం దేహకార్శ్యమ్.

(శూழுరవుకొణ్డిత్యాది) ఏతత్ప్రకారః శ్రీమద్గురుపరమ్పరాప్రభావేవ్యక్తః. (మూసోపవాసఙ్గొణ్డు) "సహవ్యాధినాఽనశితుందధ్రే" ఇతివత్. (అరుమైప్పడుత్తి) గోబలీవర్దన్యాయేన శుశ్రూషాదికం వివక్షితమ్. (అరుళిచ్చెయ్తరుళినాను) "శ్రితపాకంపచతి" ఇతివత్. ఏవం శిష్యాచార్యాభ్యాం శిష్యశిక్షార్థం సంశయాద్యధీనజిజ్ఞాసాప్రకాశన పరీక్షణాభ్యాం సంశయాదిసమ్భవేన, "సంశయవిపర్యయమఱ అరుళిచ్చెయ్కిఱార్" ఇత్యన్వయః.

అథపూర్వవాక్యోక్తాఽధికారిదౌర్లభ్యం ప్రపఞ్చయన్, పూర్వాచారవిరోధ శఙ్కాఞ్చవ్యఞ్జయన్, "తర్హిపూర్వాచార్యైః కిమితిచరమ

"అస్తికాగ్రేసరనాయ" ఇత్యస్తేన పట్ప్రకారేణ వివరిష్యతీ త్యర్థః. (అతిరేకః) అతిశయః.

"శూழுరవు"-శపథః. (వ్యాధినా) మనోవ్యాధినా. (అనశితుమ్) ఉపవసితుమ్. (గోబలీవర్దేతి)" "గావ ఆనీయన్తామ్, బలీవర్దాస్తిష్ఠన్తు" ఇత్యత్ర బలీవర్దానయన స్యాపి గవానయనాన్తర్భావేపి, బలీవర్దశబ్దసాహిత్యాత్ తద్వ్యతిరిక్త గోవాచకత్వం గోశబ్దస్య అఙ్గీకృతమ్. సఏవగోబలీవర్దన్యాయః. తస్మాదిత్యర్థః.

(పూర్వేతి) పూర్వాచారస్య - మన్త్రార్థ గోపనస్య, విరోధః - తత్ప్రకాశన

నిష్కృష్టసత్త్వనిష్ఠనాయ్, పరమాత్మనిరక్తనాయ్, అపరమాత్మని వైరాగ్యముడైయనాయ్, ప్రమాణపరతన్త్రనాయ్, భగవద్వైభ

శ్లోకార్థోననిబద్ధః" ఇతి శఙ్కాంపరిహరతి (నిష్కృష్టేత్యాదివాక్యేన). (౧) "జాయమానం హి పురుషమ్" ఇత్యుక్తరీత్యానిర్హేతుక కటాక్షలబ్ధం మోక్షార్థచిన్తాహేతుభూతం లోకవిలక్షణంసత్త్వమ్ - నిష్కృష్టసత్త్వమ్. "తత్రనిష్ఠా-నిశ్చలస్థితిర్యస్యసః"ఇత్యర్థః. (౨) "పరమాత్మనియోరక్తః" ఇతివచనమ్- పరమాత్మనీత్యాదినాస్మారితమ్. అత్ర అపురుషార్థమోక్షార్థి ప్రతిక్షేపార్థమాదిమమ్; అత్రఆర్తాది నివృత్త్యర్థం ద్వితీయఞ్చ విశేషణమ్. ప్రమాణసార్వరస్యాఽవగతకైఙ్కర్యరసికత్వమ్ - ప్రమాణేత్యాద్యర్థః.

ప్రమాణపారతన్త్ర్యనిష్ఠామాహ (భగవదిత్యాదినా). భగవచ్ఛబ్దేన వక్ష్యమాణవిస్రమ్భాతిశయే హేతుర్వ్యజ్యతే. "దేవకీజఠరేవాస

మిత్యర్థః. (జాయమానంహీతి) "యంపశ్యేన్మధుసూదనః। సాత్త్వికస్స్తువిజ్ఞేయ స్సవై మోక్షార్థచిన్తకః" ఇతి శ్లోకశేషః. (పరమాత్మనీతి). "విరక్తోఽపరమాత్మని సర్వోపాధివినిర్ముక్త స్సభైక్షం భోక్తుమర్హతి" ఇతి బృహస్పతి వచనశేషః. (అపురుషార్థమోక్షేతి) "నైయాయికానాం పాషాణకల్పో మోక్షః; అద్వైతినాం వాక్యజన్యజ్ఞానాత్ బ్రహ్మాఽద్వైతజ్ఞానం మోక్షః"ఇత్యాదిర్బోధ్యః. (ఆదిమమ్) నిష్కృష్టసత్త్వనిష్ఠనా యిత్యాదిమమ్. (ఆర్తాదీతి) ఆర్తజిజ్ఞాస్వర్థార్థి వ్యావృత్త్యర్థమిత్యర్థః. (ద్వితీయఞ్చేతి) పరమాత్మని రక్తనాయితిద్వితీయమ్; చకారాత్, "అపరమాత్మని వైరాగ్యముడైయనాయ్" ఇతితృతీయం విశేషణమిత్యర్థః.

(విస్రమ్భః) విశ్వాసః. (హేతురితి) భగవదిత్యత్ర - కల్యాణగుణాకరత్వం హేయప్రత్యనీకత్వఞ్చ వివక్షితమ్; తద్రూపహేతు రిత్యర్థః. (దేవకీతి) అత్ర, (3) "తేవకి తన్వయిఱ్ఱిల్, అత్తత్తిన్ పత్తానాళ్ తోన్ఱియ వచ్చుతన్" ఇతి,

---

(౧) భారమోక్షధర్మే. (౨) బార్హస్పత్యే (3) పెరి-తి-3-౬.

స్వేదరే విశ్వదర్శనమ్। సాన్దీపనిసుతానీతిశ్శిలాస్త్రీత్వాదికం తథా। కరణాదిప్రదానస్య యౌగపద్యేప్యనుగ్రహః। సదూర్వకోసలారోహ ఇత్యాది ర్వైభవో విభోః".

---

(౧) "పన్నిరుతిజ్గళ్ వయిఱ్ఱిల్ కొణ్డ పవ్వాజ్జినాల్" ఇత్యాది గాథాఅభిప్రేతా. (స్వేదరేఇతి) (౨)"వైయమేழுమ్ కణ్డాళ్ పిళ్ళైవాయుళే"ఇత్యభిప్రేతమ్. (ఆనీతిః) ఆనయనమ్. "శ్రీకృష్ణః మృతస్వగురుసుతానయనమకరోత్"ఇతి భాగవతకథా అనుసన్ధేయా అత్ర (౩) "ఓతువాయ్మైయుమ్ ఉవనియప్పిఱప్పుమ్ అవనక్కు మున్ తన్దవన్దణనొరువన్ కాతలెన్మకన్ పుకలిడమ్కాణేన్ కణ్డు నీ తరువాయెనక్కెన్ఱు, కోతిల్వాయ్మైయినానొడుముడన్ తవన్ శెయు వనైకొణ్డుతన్దాయ్" ఇతిగాథా అభిప్రేతా. "శిలాస్త్రీత్వాదికమ్" ఇతిపాఠః. అత్రశిలా అహల్యాఽభవదితికథా అనుసన్ధేయా; తథోక్తమ్-అధ్యాత్మ రామాయణే-బాలకాణ్డే, పఞ్చమసర్గే (౪) "దృష్ట్వా హల్యాం వేపమానాం ప్రాఞ్జలిం గౌతమోఽబ్రవీత్। దుష్టేత్వంతిష్ఠ దుర్వృత్తే శిలాయామాశ్రమేమమ" ఇతి. తత్రైవ; - "ఇత్యుక్త్వా రాఘవం హస్తే గృహీత్వా మునిపుఙ్గవః। దర్శయామాస చాఽహల్యాముగ్రేణ తపసాన్వితామ్। రామశ్శిలాంపదాస్పృష్ట్వా తాఞ్చాఽపశ్యత్తపోధనామ్। ననామ రాఘవోఽహల్యాం రామోఽహమితి చాబ్రవీత్." "శిలాస్త్ర త్వాదికమ్" ఇతిపాఠే - శిలాస్త్రత్వమ్ - గోవర్ధనాస్త్రత్వమ్. "వర్షధారాపతనే తన్నిరాసార్థం శ్రీకృష్ణః గోవర్ధన పర్వతోద్ధారణమకరోత్" ఇతి భాగవతకథా ఽనుసన్ధేయా. (౫) "కల్లెడుత్తు కల్మారి కాత్తాయ్" ఇత్యభిప్రేతమ్. ఆదిశబ్దేన తృణాస్త్రత్వాది వివక్షితమ్. (కరణేతి) చక్షురాదికరణేత్యర్థః. (యౌగపద్యే) సృష్టికాల యౌగపద్యే. అత్ర (౬) "ము న్నీర్ ఞాలమ్పడైత్త ఎమ్ముకిల్ వణ్ణనే" ఇత్యాదిక మభిప్రేతమ్. (సదూర్వేతి). అత్ర, (౭)"సదూర్వ ముభజన్త హిజన్త వస్త్వామ్" (౮) "పుల్లెఱుమ్బాతి యొన్ఱిన్ఱియే

---

(౧) పెరి-తి-౩-౨-౮. (౨) పెరి-తి-౧-౨-౬. (౩) తి-మొ-౫-౮-౭.
(౪) అధ్యా-రా-బా-౫. (౫) తిరునె-౧౩. (౬) తి-వాయ్-౩-౨-౧.
(౭) వర-స్త-౬౯. (౮) తి-వా-య్-౭-౫-౧.

వమ్ శ్రుతమానాల్ ఇతు ఉపపన్నమెన్నుమ్బడియాన విస్రమ్భబాహుల్య

(శ్రుతమానాల్) (౧) "కాక్కైక్కు-వాయిలుమ్" ఇత్యాదిరీత్యా యతః కుతశ్చిచ్ఛ్రవణమాత్రం విస్రమ్భబాహుల్యనిమిత్తమితిభావః. "శ్రుతమానాల్" ఇత్యుత్తరత్రాఽన్వేతి. (౨) "వక్తా శ్రోతాచ దుర్లభః" ఇతిభావః. అనుపపత్తి ప్రతిసన్ధానాఽభావమాత్రంవినా శ్రుతస్య ఉపపత్త్యుపన్యాసో విస్రమ్భాతిశయ సూచక ఇతిభావః.

(విస్రమ్భేతి) (౩) "మన్త్రేతీర్థేద్విజేదైవే-విశ్వాసఃఫలదాయకః." అత్ర, (౪) "సారాఽసారవివేకజ్ఞా గరీయాంసో విమత్సరాః। ప్రమాణతన్త్రాస్సన్తీతి కృతో వేదార్థసఙ్గ్రహః" ఇతి శ్రీమద్వేదార్థసఙ్గ్రహచరమశ్లోకో ఽనుసన్ధేయః. అత్ర ఆద్యేనవిశేషణేన-"సారాఽసార వివేక

నఱ్ఱాలుక్కుయ్త్తనన్ నామ్మకనార్ పెఱ్ఱ నాట్టుళే" (౫) "అస్తు శరాశరజ్ఞశ్శైవైకున్ద్తే ఽత్ర" శ్రీపాద్మపురాణే - మాఘమాహాత్మ్యే, వింశేఽధ్యాయే-(౬) "స్థాపయంశ్చతురో వర్ణాన్ స్వే స్వే వర్త్మని రాఘవః। ఏకాదశ సహస్రాణాం వర్షాణాం-పాలయన్ ప్రజాః। రాజవంశాన్ శతగుణాన్ స్థాపయిత్వా దివంగతః। తీర్థపాషాణకాష్ఠేభ్యో బుతేషుఫేక్కుభ్య ఏవచ। అన్యాన్ సర్వాన్ జీవయుక్తాన్ సరయ్వాం త్యక్తవర్ష్మణః। స్వర్గేలోకే స్థాపయిత్వా స్వంధామ ప్రాపసోఽచ్యుతః" ఇత్యాద్యభిప్రేతమ్.

(కాక్కైక్కు-వాయిలుమితి) (౧) "కట్టురైకొళ్వర్ కారణా! కరుళక్కొడియానే!" ఇతిశేషః. (వక్తా శ్రోతేతి) శ్రీరామాయణే ఆరణ్యకాణ్డే - రావణం ప్రతి మారీచః; - (౨) "సులభాః పురుషారాజన్ సతతం ప్రియవాదినః। అప్రియస్యతు పథ్యస్యవక్తా శ్రోతాచదుర్లభః" ఇతి. "అప్రియస్యవక్తా, పథ్యస్య శ్రోతాచదుర్లభః" ఇత్యన్వయః. "ఆనాల్" ఇత్యుక్తత్వేన, "వక్తా శ్రోతాచదుర్లభః" ఇతి - దౌర్లభ్యం ద్యోత్యతే ఇతిభావః.

(చరమశ్లోకః). అన్త్యశ్లోకః. (ఆద్యేన విశేషణేన) నిష్కృష్ట సత్త్వేతి

---

(౧) పెరి-తి-౫-౧-౧. (౨) రా-ఆ-౩౭-౨. (౩)
(౪) వేదార్థసఙ్గ్రహే. (౫) పెరు-తి-౧౦-౧౦. (౬) పాద్మే-౨౦-

ళ్ళముడైయనాయ్, ఆస్తికాఽగ్రేసరనాయ్, ఇరుప్పానొరువనుణ్డాకిల్,

జ్ఞాః" ఇతిఫలితమ్; (౧) "సత్త్వాత్సఞ్జాయతేజ్ఞానమ్" ఇత్యుక్తేః. ద్వితీయేన-"గరీయాంసః" ఇత్యుక్తముక్తమ్; (౨)"సచ పూజ్యో యథాహ్యహమ్" ఇత్యుక్తేః. తృతీయేన-"విమత్సరాః" ఇతి ఫలితమ్. చతుర్థపఞ్చమాభ్యామ్-ప్రమాణతన్త్రా ఇత్యుక్తే ఫలితే ఇత్యనుసన్ధేయమ్.

వేదాన్తశ్రవణాఽధికారాదపి అధికమధికారమాహ (ఆస్తికేతి). "స్వప్రవర్తిత సకలశాస్త్రమర్యాదోల్లఙ్ఘనేన నిరఙ్కుశ స్వతన్త్రో భగవాన్నిర్హేతుక కటాక్షేణ కేవల స్వార్థతయా కఞ్చిదఙ్గీకరోతి" ఇత్యుక్తే తత్రదృఢాధ్యవసాయవాన్- ఆస్తికాఽగ్రేసరః. (ఒరువనుణ్డాకిల్) (3) "కశ్చిన్మాం వేత్తితత్త్వతః" (౪)"సుదుర్లభః" (౫)"ఉళ్ళేల్" ఇత్యాదిక మత్రాఽనుసన్ధేయమ్.

విశేషణేన. (ద్వితీయేన) పరమాత్మనీతి విశేషణేన. (తృతీయేన) అపరమాత్మనీతి విశేషణేన. (విమత్సరా ఇతీతి) మత్సరస్య విషయప్రావణ్య జన్యత్వాదితిభావః. (చతుర్థేతి) ప్రమాణపరేతి విశేషణేనేత్యర్థః. (పఞ్చమేతి) భగవద్వైభవమ్ శ్రుతమానా లిత్యాది విశేషణేనేత్యర్థః.

(కశ్చిదితి) గీతాయాం సప్తమాధ్యాయే;— "మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే। యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాంవేత్తి తత్త్వతః" ఇతి. అస్య గీతార్థసఙ్గ్రహవ్యాఖ్యా;–"మనుష్యాణామ్- అధికారిణామ్, సహస్రేషుమధ్యే కశ్చిదేవ, సిద్ధయే-ఫలసిద్ధిపర్యన్తమ్, యతతే-యత్నంకరోతి; యతతామ్ - తథాయత్నం కుర్వతామపి, సహస్రేషుమధ్యే కశ్చిదేవ, వేత్తి - జానాతి; సిద్ధానామ్ - మద్విషయజ్ఞానవతామ్, సహస్రేషు, కశ్చిదేవమామ్, తత్త్వతః-యథావత్ వేత్తిఇతి." (సుదుర్లభఇతి) గీతాయాం తత్రైవ;-"బహూనాం జన్మనామన్తే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే। వాసుదేవ స్సర్వమితి సమహాత్మా సుదుర్లభః" ఇతి. అస్యగీతార్థసఙ్గ్రహవ్యాఖ్యా;— "బహూనామ్ - భూయసామ్, జన్మనామ్ - పుణ్యజన్మనామ్, అన్తే-అవసానే, జ్ఞాన

---

(౧) గీ-౧౪-౧౭. (౨) (3) గీ-౭-3.
(౪) గీ-౭-౧౯. (౫) తిరుప్పల్లా-3.

అవన్ ఇశ్లోకార్థ శ్రవణానుష్ఠానత్తుక్కు అధికారి.

ఆకైయాల్ అధికారి దౌర్లభ్యత్తాలుమ్, అర్థగౌరవత్తాలుమ్, ఇత్తైవెళియిడాతే మఱైత్తుక్కొండుపోన్దార్కళ్ - ఎమ్బెరుమానారుక్కు

(ఇశ్లోకార్థశ్రవణానుష్ఠానత్తుక్కు) "శ్రవణఞ్చ అనుష్ఠానఞ్చ" ఇతి సమాహారైకవద్భావః; శరణవరణశోకనివృత్త్యో రనుష్ఠానస్యైతదర్థః. అత్ర అనుష్ఠానంయథాయోగ్యంద్రష్టవ్యమ్. అత్ర, "ఆద్యవిశేషణపఞ్చకం శ్రవణాధికారః; చరమమ్-అనుష్ఠానాధికారః" ఇత్యవధేయమ్. "అధికారి; ఆకైయాల్" ఇతి (అధికారి దౌర్లభ్యత్తాలుమ్) ఇత్యత్ర హేతుః. అనన్తర హేతుద్వయమ్ "పోన్దార్కళ్"ఇత్యత్ర. (వెళియిడాతే మఱైత్తుక్కొండు) మఱైత్తు వెళియిడాతే మఱైత్తుక్కొండు; అతోన పున

వాన్ - మచ్ఛేషతైకరూపజ్ఞాన సమ్పన్నో భూత్వా, సర్వమ్ - ప్రాప్యం ప్రాపకం అన్యచ్చమనీషితం సర్వమపి, వాసుదేవ ఏవేతి మాంప్రపద్యతే - భజతే; సమహాత్మా, సుదుర్లభఇతి - అత్యన్తదుర్లభ ఇతి. (ఉళ్ళిరేలితి) "వాళ్వాశ్ పట్టు నిన్నీరుళ్ళిరేల్" ఇతి గాథావివక్షితా.

(శరవరణేతి) - అధికారి విశేషణతయా శరణవరణకరణం శోకకారణ నివృత్త్యనుష్ఠాన మిత్యభిప్రేతమ్. స్వస్వత్వభ్రమశ్శోకకారణమ్. (యథాయోగ్యమితి) (౧) "ఎత్తినాలిడర్కడల్ కిడత్తి యేత్తైవెఞ్జమే" ఇత్యుక్తరీత్యా భగవానేవ ముక్తి ప్రతిబన్ధక నివృత్తిం కరోతి; మయానశోకః కార్యఇతి, స్వస్వత్వభ్రమాదికం వినివర్త్య నిర్భరత్వానుసన్ధానమిత్యాదికం బోధ్యమ్. (విశేషణపఞ్చకమ్) నిష్కృష్ట సత్వనాయిత్యాదికమ్. (అధికార ఇతి) అత్ర ప్రాధాన్యం ముఖ్యతా మవలమ్బ్య అధికారి విభాగ ఇతి మన్తవ్యమ్. (చరమమితి) "ఆస్తికాగ్రే సరనాయ్" ఇతివిశేషణమితిబోధ్యమ్. (హేతుద్వయమ్) అధికారి దౌర్లభ్యమ్, అర్థగౌరవమితి హేతుద్వయమ్. (పునరుక్తిరితి) "వెళియిడాతే, మఱైత్తుక్కొండు" ఇతిపదయో స్సమానార్థకత్వేన పునరుక్తి రితిభావః.

---

(౧) తి-చ-వి-౧౧౫.

మున్బుళ్ళార్. సంసారికళ్ దుర్గతికణ్డు పొఱుక్కమాట్టాతపడి కృపై కరై

రుక్తిః. "భవతుపూర్వాచార్యైర్గోపనమ్; తతః ప్రపన్నకృతేకిమాయాతమ్" ఇతిశఙ్కా, "తర్హి కథంపూర్వాచార్యోల్లఙ్ఘనేనలోకాచార్యైర్నిబద్ధ నంకృతమ్" ఇతిశఙ్కాఞ్చపరిహరతి (సంసారికళిత్యాదివాక్యేన).

(కృపై కరై పురణ్డిరుక్కైయాలే) ఇతి తత్ప్రకారశ్చ-శపథోల్లఙ్ఘనం స్వానర్థానుమతిరిత్యాది రూపేణప్రసిద్ధః. అనుగృహీతశ్చ శ్రీశుద్ధసత్త్వ గురుచరణాఽభిధానైః ద్రావిడాగమదేశికైః శ్రీభాష్యకారస్తవే;— "చరణయుగళవృత్త్యా శారదాపీఠగత్యా భువనవిదితకాఞ్చీపూర్ణనిత్యా

(శ్రీశుద్ధసత్త్వేతి) "పరన్దరుమ్ పెరుమాళ్పై" ఇతి ద్రామిడనామక పఞ్చ రత్నసమాఖ్యాది మహూత కుశికకుల ధురీణవరద రాజదేశిక కుమారైః, "శుద్ధసత్త్వ మణ్ణన్" ఇతి ద్రామిడనామకైః. అత్ర అణ్ణ నరుళిచ్చెయ్తపడి; "ఇవరుక్కు శుద్ధసత్త్వమ్" ఎన్ఱిఱ తిరునామమ్ యథార్థమాయిఱ్ఱు. నముక్కెప్పోర నల్లవాఱై శొల్లిప్పోరువర్, ఇవరుడైయ హృదయానుసారి యావత్కార్యమ్ ఘటిక్కుమ్; ఇని ఒరుకుఱైయుమిల్లై యెన్ఱు" ఇతి-యతీన్ద్రప్రవణ ప్రభావ శ్రీసూక్తి రనుసన్ధేయా. (ద్రావిడాగమ దేశికైరితి) 'తిరువాయ్మొఴి యాచార్యర్" ఇతి ద్రావిడాభిధానైః, నిజపితృగురుచరణ దత్తనామకరణకాలిక "వేఙ్గడత్తుఱైవర్" ఇతి ద్రావిడనామకైః-శ్రీవేఙ్కటాచార్య వర్యైః. "శ్రీశుద్ధసత్త్వాచార్యః" ఇతి, "ద్రావిడాగమదేశికః" ఇత్యేతన్నామద్వయం శ్రీమద్వరవరమునివర్య స్వామికృపాలబ్ధమ్" ఇతి ఐతిహ్యమనుసన్ధేయమ్. అత్ర-"శుద్ధసత్త్వ మణ్ణనుడైయ వ్యాఖ్యాన చాతుర్యత్తైక్కణ్డు పోర ఉకన్దరుళి, అవరుక్కు 'తిరువాయ్మొఴి యాచార్యర్' ఎన్ఱు తిరునామమ్శాత్తి, భగవద్విషయ సింహాసనత్తిలే అభిషేకమ్ శెయ్తరుళినార్" ఇతి యతీన్ద్ర ప్రవణప్రభావ శ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా.

(చరణేతి) (చరణయుగళ వృత్త్యా) తత్రతత్ర పాదచారేణ. (శారదాపీఠమ్) ఔత్తర సరస్వతీపీఠమ్. (కాఞ్చీపూర్ణః). "తిరుకచ్చినమ్బి" ఇతి ద్రావిడనామ

సువృత్త్యా । శుభగురుశపథశ్చ స్వైర ముల్లఙ్ఘ్య సూక్త్యా వ్యక్షితిమవితు రశకోత్తేకేయ మూర్త్యాఽనుకమ్పా".

కృపాస్వరూపమాహ (సంసారికళితి). (మాట్టాతపడి) మాట్టాతిపడియాన. వక్ష్యమాణ క్రియావిశేషణత్వే, "దయానామ స్వార్థ నిరపేక్షా పరదుఃఖాఽసహిష్ణుతా" ఇతి శ్రీభాష్యకృత్సూక్తివిరోధాత్.

కాచార్యవర్యః. (గురుః) శ్రీగోష్ఠీపూర్ణాచార్యవర్యః. (శపథముల్లఙ్ఘ్యేతి). ""తిరుకోట్టియూర్నమ్బి' ఇతి ద్రావిడనామక శ్రీగోష్ఠీ పూర్ణసూరిః - శ్రీరామానుజార్యాయ 'త్వయా చరమశ్లోకార్థ గోపనం కర్తవ్యమ్' ఇతి శపథమకరోత్. శ్రీ రామానుజార్య వర్యః 'ఆచార్యాజ్ఞా ఉల్లఙ్ఘనే ఏకస్య స్వస్య నరకవాసో భూయాత్. దివ్యమన్త్రార్థ శ్రవణేన సర్వజీవోజ్జీవనం జాయతే, తదేవ ముఖ్యమ్' ఇతి సర్వేభ్య ఉపదిదేశ" ఇత్యైతిహ్య మనుసన్ధేయమ్. అత్ర రామానుజార్య దివ్యచరితే;- "తిరుకోట్టియూర్నమ్బి పెరియుట్టపడి ఎజ్ఞనేమెన్నిల్; 'తామ్ అరుళిచ్చెయ్త వర్థత్తై ప్రకాశిప్పియాతే' ఎన్ఱు ఆణైయిడువిత్తుక్కొణ్డు అరుళిచ్చెయ్య, అవ్వర్థత్తై భూళిదానమాక ఎల్లార్క్కుమ్ అరుళిచ్చెయ్య ఇత్తై నమ్బి కేట్టరుళి, ఉడైయవరై అత్తిరుళి 'ఇవ్వర్థత్తై ఒరువర్క్కుమ్ శొల్లాతే యెన్ఱో నామ్ శొన్నోమ్; అప్పడియిరుక్క, నీర్ అనేకమ్ పేరుక్కు ఎన్ఱైత్తు చొన్నీర్' ఎన్న; ఉడైయవరుమ్ - 'అవర్కళెల్లారుమ్ దేవరీరుడైయ అభిమానసమ్బన్ధమ్ పెఱ్ఱు ఉజ్జీవిప్పర్కళెన్ఱు దేవరీర్ తిరువడికళై మున్నిట్టుక్కొణ్డు శొన్నేన్' ఎన్న; 'వేఱొరువర్క్కుమ్ శొల్లాతేయెన్ఱు శపథం కొణ్డు నామ్ శొన్నోమ్, అప్పడియిరుక్క, నమ్మై మీఱిచ్చొన్నతుక్కు ఫలమేతు' ఎన్న; ఉడైయవరుమ్ 'నరకమే ఫలమ్' ఎన్న; 'అప్పడి అఱిన్దిరున్దుమ్ శొల్లువానేన్' ఎన్న; 'అడియేనొరువనుమ్ నరకమ్ పుకక్కడవేన్, ఇవ్వాత్మకోటికళెల్లామ్ ఉజ్జీవిక్కుమే' ఎన్న; నమ్బియుమ్ పోర ఉకన్దరుళి, 'అవరో నీర్' ఎన్ఱు ఎడుత్తుక్కట్టిక్కొణ్డు తమ్ముడైయకుమారర్ తెఱ్ఱాళ్వారైయుమ్ ఉడైయవర్ తిరువడికళిలే ఆశ్రయిప్పిక్కైయాలే" ఇత్యాది సూక్తిరనుసన్ధేయా.

(మాట్టాతపడియాన) పొరుక్కమాట్టాతపడియాన. (వక్ష్యేతి) "కరైపురణ్డు" ఇతి, వక్ష్యమాణేత్యర్థః. (వితోఛాదితి) "మాట్టాతపడియాన" ఇతి క్రియా విశే-

పురణ్డియక్కైయాలే, అర్థతిన్ శీర్మైయాలే అనర్థత్తైయేపార్త్తు వెళియిట్టరుళినార్ ఎమ్బెరుమానార్.

(అనర్థత్తైయేపార్త్తు) వైముఖ్యాదిక మనాలోక్యేత్యర్థః; అనర్థదర్శనం కృపాయా హేతుః. అర్థగౌరవ వైముఖ్యాద్యనాలోకనే హేతుః, (కరై పురణ్డియక్కైయాలే) ఇతి. (వెళియిట్టరుళినార్) ఇతి; "మన్త్రం యత్నేన గోపయేత్" ఇత్యుక్తార్థస్య (౧) "ఆనృశంస్యం పరో ధర్మః" ఇత్యుక్త మానృశంస్య మపవాద ఇతి భావః.

"యద్యప్య పారకారుణ్యాం పూర్వాచార్యైష్వపిస్థితమ్। భవిష్యద వతారస్తు జ్ఞాత్వాత్తై స్తదుపేక్షితమ్" ఇతి భావః. తతోఽపి ప్రకృతే కిమా

ఽనఙ్గీకారే "దుఃఖ నిరాచికీర్షా కృపా" ఇతి కృపాలక్షణాన్తర ముద్బుద్ధం భవతి, అతో విరోధ ఇతి భావః. అత్ర శ్రీవచనభూషణే;—"కర్మఫలమెన్నాతల్, కృపాఫలమెన్నాతల్" ఇత్యత్ర కృపాశబ్దః-అనుగ్రహపరః. అన్యథా అభిసన్ధి విరామమాత్రస్య కృపా విషయత్వ ప్రతిపాదక భాష్య విరోధాదిత్యనుసన్ధేయమ్. (ఆనృశంస్యమితి) శ్రీరామాయణే సున్దరకాణ్డే - అష్టత్రింశత్సర్గే - (౧) "త్వయా నాథవతీ నాథ హ్యనాథేవ హి దృశ్యతే। ఆనృశంస్యం పరో ధర్మస్త్వత్త ఏవ మయా శ్రుతమ్" ఇతి.

(యద్యపీతి) (భవిష్యదవతారమ్) శ్రీభూతపుర్యా మవతరిష్యచ్ఛ్రీమద్రామానుజార్యావతారమ్. తామ్రపర్ణీ నదీతీరస్థ శ్రీనగర్యాం శ్రీమచ్ఛఠారిగురవః, శ్రీతామ్రపర్ణీ తీర్థజన్యోపాదాన ద్రవ్యేణ స్వీయదివ్యార్చాం ప్రతిష్ఠాపయిషవే శ్రీమధురకవి గురవే, "శ్రీతామ్రపర్ణీతీర్థం కటాహే ఆపూర్య తాపయ, తత్ర అహం అశిల్పి కర స్పర్శం స్వయమావిర్భవిష్యామి" ఇత్యాజ్ఞప్య, తథా సప్తరాత్రం తప్తే కటాహతీర్థే ప్రథమతః తద్ద్రవ్యేణ అఞ్జలిబద్ధ త్రిదణ్డసహిత భవిష్యద్రామానుజార్యార్చా రూపేణ స్వస్వరూపం ప్రకాశయామాసుః. తద్భవిష్య దాచార్యార్చావిగ్రహః శ్రీరామానుజాచార్యః తస్యాం నగర్యామేవ శ్రీశైల నాథార్య పరికల్పితే రామానుజ చతుర్వేది మఙ్గలనామకస్థానే భాసతే; సః అపరః భవిష్యదాచార్యవిగ్రహః, పునః స్వీయ

(౧) రా-సు-3౮-౪౧.

దివ్యార్చాదిదృక్షు మధురకవిప్రార్థితాచ్ఛ్రీపరాఙ్కుశ మునయః తామ్రపర్ణీ దివ్యతీర్థ ద్రవ్యేణ జ్ఞానముద్రాసహిత శ్రీ వకుళాభరణాఽర్చారూపేణ స్వస్వరూప మదర్శయన్; శ్రీ నగర్యాఖ్యకురుకాపుర్యాం శ్రీమధురకవి ప్రతిష్ఠిత శ్రీశారి మాఱసూనుదివ్యార్చావతారస్సర్వజనానాం జ్ఞానప్రదశ్శ్రీశఠకోపమునివర్యః ఇదానీ మపి ప్రకాశతే; ఇదమైతిహ్యం శ్రీనగర్యాం చిరోపాసితసద్వృద్ధా వదన్తి.

"శ్రీశఠకోపమునిః శ్రీమన్నాథమునయే (౧) 'కలియుమ్ కెడుమ్ కణ్డుకొళ్మిన్' ఇతి గాథోపదేశకాలే శ్రీ భవిష్యద్రామానుజాచార్య విగ్రహం ప్రదదౌ, సః, ఆపర్కః భవిష్యదాచార్య విగ్రహః; తద్భవిష్యదాచార్య విగ్రహాచ్ఛ్రీ రామానుజార్యః శ్రీరఙ్గస్థలే శ్రీవరవరమునివర్యసన్నిధౌ అద్యాపి సముల్లసతీతి పూర్వాచార్యా వదన్తి" ఇతి ధ్యేయమ్. అత్ర - యాదవగిరిమాహాత్మ్యే, "అనన్తః ప్రథమం రూపం లక్ష్మణస్తు తతః పరమ్। బలభద్రస్తృతీయస్తు కలౌ కశ్చిద్భవిష్యతి" ఇతి. శ్రీపాఞ్చరాత్రే ఈశ్వరసంహితాయామ్, యాదవాచలమాహాత్మ్య నామక వింశాధ్యాయే, బలభద్రం ప్రతి శ్రీనారాయణః;—"అస్త్యేతేవిమలాభక్తిర్మయి యాదవ నన్దన। ప్రథమం శేషరూపో మే కైఙ్కర్య మకరోద్భవాన్। తతస్తు లక్ష్మణోభూత్వా మామారాధితవానిహ। ఇదానీమపిమాంయష్టుం బలభద్రత్వమర్హసి। కలావపియుగే భూయః కశ్చిద్భూత్వాద్విజోత్తమః। నానావిధైర్భోగజాలైరర్చనం మేకరిష్యసి। ఇత్యుక్తో దేవదేవేన బలభద్రః ప్రహృష్టధీః। పూజయామాస విధివద్భోగైర్నానా విధైర్హరిమ్" ఇతి, రామానుజార్య దివ్యచరితాయామ్.

"ఇని నమ్మాళ్వార్ వెళియిట్టుపడి యొఙ్గనేయెన్నిల్; 'లోకత్తై త్తిరుత్తువతాక ఎమ్బెరుమానోడే మాఱ్తట్టి (౨) 'నిన్ కణ్ వేట్కై యెళుఱ్ఱువిప్పనే' ఎన్ఱు పిఱ్టుకొణ్డవర్ తామే, (3) 'పొవమ్ పరమే' ఎన్ఱుక్కేళిత్తు, (౪) 'అకలిడత్తై యారాయ్న్దతుతిరు త్తలావతే' ఎన్ఱు 'ఈశ్వరన్ అవతరిత్తు త్తిరుత్తవొణ్ణాత దేశత్తై నామోత్తిరుత్తువోమ్' ఎన్ఱు, (౫) 'యాను మెన్ నెఞ్జు మిశైన్దొళిన్దోమ్' ఎన్ఱు తాముమ్ తిరువుళ్ళముమేయాయ్, భూతభవిష్యద్వర్తమాన మఱ్ఱెవరాలై యాలే (౧) 'కలియుమ్ కెడుమ్ కణ్డుకొణ్మిన్' ఎన్ఱు ఉడైయవర్ తిరువవ

(౧) తి-వాయ్-౫-౨-౧. (౨) తిరువి-౯౬. (3) తి-వాయ్-౨-౨-౨.
(౪) పెరియతిరువ-౨౫. (౫) పెరియతిరువ-౨౬.

ముళ్ళ్రప్రబన్ధఙ్గళిల్లానన్ఱైయుమ్మ్యాలస్తిక్క్, స్త్రీబాలర్ కళుక్కుమ్ అధికరిక్కలామ్బడి తెళియ అరుళిచ్చెయ్తతు ఇప్ప్రబన్ధత్తిలేయిఱే.

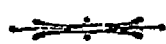
ఇతిల్ ప్రథమత్తిలే ఇన్ద శ్లోకార్థత్తినుడైయ గౌరవత్తై, ఎల్లా

పూర్వోక్తేషు. (ఎల్లానన్ఱలుమ్) స్వపరోక్తేషు. (స్త్రీబాలర్కుమ్) పెణ్గుక్కుమ్ పేదైకుమ్. అపిః - అయోగ్యత్వసూచకః. (తెళియ) సుగ్రహమాయుమ్ సువ్యక్తమాయుమ్. ఏతత్సర్వం ప్రబన్ధారమ్భే ప్రపఞ్చితమ్. (ఇప్ప్రబన్ధత్తిలే) ముముక్షుప్పడియిలే. శేషంపూర్వవత్.

ఇతి చరమశ్లోకటిప్పణ్యామ్.

చరమశ్లోకస్య పరిగ్రహాతిశయనిష్కర్షః.

ద్వితీయవాదః.

“ఇత్థంసఙ్గతిసాఫల్యే సాధయిత్వాథ వాక్యశః। వ్యాచిఖ్యాసుర్వాక్యమాద్యంవ్యాఖ్యారూపం వివక్షతి”. “పదచ్ఛేదః పదార్థోక్తిర్విగ్రహో వాక్యయోజనా। ఆక్షేపస్యసమాధానం వ్యాఖ్యానంపఞ్చలక్షణమ్” ఇతి వ్యాఖ్యాప్రకారః; తత్ర ఆద్యవాక్యస్య వాక్యయోజనాన్తేష్వన్తర్భావాత్ - ఆక్షేప సమాధానరూపత్వం వ్యఞ్జయన్, శ్లోకవ్యాఖ్యానే ప్రవృత్తస్య నామధేయనిర్వచనమప్రస్తుతమితిశఙ్కాంపరిహర్తుమ్ ఆద్యవాక్యమవతారయతి (ఇతిలిత్యాదివాక్యేన). (ఇతిల్) చిత్తసన్నిధానాత్ తృతీయప్రకరణ ఇత్యర్థః. (ప్రథమత్తిలే) ఆద్యవాక్యే. యద్యపి, “కీర్త్తేశిల ఉపాయవిశేషఙ్గళై ఎన్ఱు తొడఙ్గి” ఇతి ప్రతీకముపాదాస్యతే; తథా, పిఅన్తానధిలాభాయ “ప్రథమత్తిలే” ఇత్యుక్తమ్. ఆనుపూర్వీప్రదర్శనాయ పునః ప్రతీకోపాదానమ్. అత్ర (పడుత్తుకైక్కాక) ఇత్యన్తంవాక్యప్రయోజనకథనమ్. (ఇతుతనక్కు) ఇత్యాదికం వాక్యార్థకథనమ్. అత్ర “చరమ శ్లోకవ్యాఖ్యానే ప్రవృత్తోలోకా

(సాఫల్యమ్) సంశయాదినివృత్తిః. (ఆద్యన్) - “కీర్త్తే శిల” ఇత్యాద్యమ్. (లాభాయ) వాక్యాన్తానధిలాభాయ. (తదుపోద్ఘాతతయేతి) “ఆదిమంవాక్య

చార్యస్తదుపోద్ఘాతతయా శ్లోకాన్తరపరిత్యాగేన అస్యైవ శ్లోకస్య వ్యాఖ్యానే కింనియామకమ్' ఇత్యాక్షేపస్య 'తస్యైవోపాదేయతమత్వాత్' ఇతిసమాధానార్థమాదిమం వాక్యమనుగృహీతవాన్" ఇతివ్యఙ్గ్యార్థోఽభిప్రేతః,

(౧) "ఇదన్తుతేగుహ్యతమమ్" ఇతినిర్దిష్టాదప్యధికోపదేశారమ్భరూపస్య, (౨) "సర్వగుహ్యతమంభూయః"ఇతిభగవద్గీతోపనిషద్గతవచనస్యసత్త్వాత్, తన్ముఖేనవైభవఖ్యాపనసమ్భవేతన్మూలకాభియుక్తవ్యవహారప్రదర్శనమనుచిత మిత్యత్రాహ (ఎల్లారుడైయనైజ్ఞిలుమ్ పడుత్తు

మనుగృహీతవాన్" ఇత్యుత్తరత్రాన్వయః. (శ్లోకస్య) చరమశ్లోకస్య. (తస్యైవ) చరమశ్లోకస్యైవ.

(ఇదన్తుత ఇతి) భగవద్గీతాయాం నవమాధ్యాయే, శ్రీభగవానువాచ; "ఇదన్తుతే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యనసూయవే। జ్ఞానంవిజ్ఞాన సహితం యజ్జ్ఞాత్వామోక్ష్యసేఽశుభాత్" ఇతి అస్యగీతార్థసఙ్గ్రహ వ్యాఖ్యా;- "హే అర్జున! విజ్ఞాన సహితమ్-ఉపాసన విశేషజ్ఞాన సహితమ్, గుహ్యతమమ్,- అతిరహస్యమ్, ఇదన్తు-విలక్షణమ్, జ్ఞానమ్- భక్తి రూపోపాసనాఖ్యమ్, అనసూయవే-అసూయారహితాయ, తే-తుభ్యమ్, ప్రవక్ష్యామి; యత్, జ్ఞానం, జ్ఞాత్వా-అనుష్ఠాయ, అశుభాత్-సంసారాత్, మోక్ష్యసే-ముక్తోభవిష్యసి" ఇతి. (సర్వగుహ్యేతి) తత్రైవాఽష్టాదశాధ్యాయే "సర్వగుహ్యతమం భూయశ్శృణుమే పరమంవచః। ఇష్టోసిమేదృఢమితి తతోవక్ష్యామితే హితమ్" ఇతి. అస్య గీతార్థసఙ్గ్రహ వ్యాఖ్యా;-"సర్వగుహ్యతమమ్-సర్వేష్వపి కర్మయోగాదిషు; గుహ్యేషు, మధ్యేగుహ్యతమమ్, పరమమ్ - ఉత్కృష్టమ్, మే - మమ, వచః, భూయః - పునరపి, శృణు; మే - మమ, దృఢమ్ - అత్యర్థమ్, ఇష్టః - ప్రీతివిషయోఽసి, ఇతియత్, తతోహేతోః, తే-తవ, హితమ్-పరమపురుషార్థసాధన భూతమ్, వక్ష్యామి-కథయిష్యామి" ఇతి. (తన్ముఖేన) గీతా వచనముఖేన. (తన్మూలకః) వచనమూలకః.

(౧) గీ-౯-౧. (౨) గీ-౧౮-౬౪.

రుడై యనెఞ్జిలుమ్ పడుత్తుక్కై క్కాక,ఇతుతనక్కు ''చరమశ్లోకమ్'' ఎన్ఱు నామమాక్కైక్కు, హేతునై యరుళిచ్చెయ్కిఱార్, (కీర్తిశిల ఉపాయ విశేషఙ్గళై) ఎన్ఱతొడఙ్గి.

కైక్కాక) ఇతి. వచనముఖేన వైభవస్య శ్రీబాలైః పూర్వాపరపర్యాలోచనవిధురైర్దురధిగమత్వా దభియుక్తతమపూర్వాచార్యాభిమత చరమశ్లోకవ్యవహారముఖేన వైభవవర్ణనస్య శ్రీబాలానామపి హృదయఙ్గమత్వాచ్చ, యథాశ్రుతమేవోచితమితి భావః.

నను, ''చరమశ్చాసౌ శ్లోకశ్చ'' ఇతి యోగవృత్త్యాఽస్మింశ్చిత్ శ్లోకసముదాయే విద్యమానాఽన్తిమశ్లోకే చరమశ్లోకత్వస్య లోకప్రసిద్ధత్వాత్, మోక్షోపాయోపదేశశ్లోకేషు ప్రకృతశ్లోకస్యాఽన్తిమత్వేన ప్రసిద్ధార్థపరిగ్రహాసమ్భవాచ్చ, అర్థాన్తరకథనమయుక్తమితి శఙ్కాయాం వాక్యతాత్పర్యవిషయాఽర్థమాహ, (ఇతుతనక్కు) ఇతి; ఇన్ద శ్లోకన్దనక్కు ఇత్యర్థః. ''తనక్కు'' ఇత్యనేన చరమశ్లోక వ్యవహారోఽస్మిన్ శ్లోకే అసాధారణ్యేనవిశిష్యాస్తీతివ్యజ్యతే. (తిరునామమాక్కైక్కు) సత్యం చరమశ్లోక శబ్దో యౌగిక ఇతి. కిన్తు ద్విరేఫాదిపదవత్ శ్లోకవిశేషేవ్యవహారప్రసిద్ధ్యా, యోగికనామధేయమ్; ఆపేక్షికాన్తిమశ్లోకత్వస్యాఽతిప్రసఙ్గాత్. తత్రాపి నసామాన్యతో నామత్వమాత్రమ్,కిన్తు

(అర్థాన్తరమ్) చరమోపాయ ప్రతిపాదకత్వ రూపాఽర్థాన్తరమ్. (ద్విరేఫాదిపదవదితి) ద్విరేఫపదస్య సమీరకశోరేఫప్రసిద్ధిర్న; అపితు, భ్రమరే ప్రసిద్ధిః, తద్వత్; పాచకాదివన్నేతి భావః. బ్రహ్మవిద్యాభరణే, ''ద్విరేఫ పదస్య రేఫద్వయే శక్తిః; రేఫద్వయ విశిష్టభ్రమరపదేలక్షణా· లక్షితస్య భ్రమరపదస్య అర్థేవృత్తిః లక్షితలక్షణేత్యపిగాయన్తి'' ఇత్యుక్తమ్. (యోగికనామధేయమితి) యోగికః - చరమశ్లోకశబ్దః, రూఢవత్ ప్రసిద్ధార్థకశ్చేతిభావః. (ఆపేక్షికః) వైవక్షికః. (అతిప్రసఙ్గాదితి) ''ఉపాయేచరమః, ఉపేయేచరమః''ఇతి తత్ర అతిప్రసఙ్గ ఇతిభావః.

ముముక్షుప్పడిమూలమ్.

కీఴ్జే శిల ఉపాయవిశేషఙ్గళై ఉపదేశిక్క, అవై దుశ్శకఙ్గళేన్ఱుమ్, స్వరూపవిరోధికళేన్ఱుమ్ నినైత్తు శోకావిష్టనాన అర్జుననైక్కుఱిత్తు అవనుడైయ శోకనివృత్త్యర్థమాక "ఇని ఇతుక్కవ్వరుకిల్లై" ఎన్ను మ్పడియాన చరమోపాయత్తై అరుళిచ్చెయ్కైయాలే, చరమశ్లోకమెన్ఱు ఇతుక్కుప్పేరాయిరుక్కిఱతు.

శ్రీమత్త్వవిశిష్టం నామత్వమ్. శ్రీమత్త్వమ్-ప్రతిపాద్యవైలక్షణ్యమ్, వక్తృవైలక్షణ్యఞ్చమూలోక్తమ్. వక్తృవైలక్షణ్యమ్ - అభియుక్తతమపూర్వాచార్యకర్తృక పచురప్రయోగవిషయత్వాత్. తత్ర పూర్వాచార్యకర్తృకప్రచురప్రయోగ విషయత్వరూప శ్రీమత్త్వం నామత్వకల్పకమ్; ప్రతిపాద్యవైలక్షణ్యరూపం శ్రీమత్త్వం సిద్ధస్య నామత్వస్యనిర్వాహకమ్; ప్రవృత్తినిమిత్తార్థకత్వాత్. తథాచవక్తృవైలక్షణ్యరూపశ్రీమత్త్వవిశిష్టనామత్వే హేతుః మూలోక్తమర్థద్వారకం చరమత్వమేవేత్యర్థాన్తరకథనం యుక్తమితిభావః.

ద్వాత్రింశత్పదసన్దర్భైర్వ్యాచష్టే షోడశక్రమాత్ ।
యథాశ్రుతాన్యుపాదత్తే శేషాణ్యుక్త్యతిలాఘవాత్ ॥
సేనానయనయోమేయ తోయధేయనరాశిపరాః।
గురుభారతరాసార హారధీరనగద్రుమాః॥

(ప్రవృత్తినిమిత్తేతి) అస్యప్రతిపాద్యతా సమ్బన్ధేన చరమోపాయః ప్రవృత్తినిమిత్తమ్ చరమోపాయార్థ ప్రతిపాదకత్వం చరమశ్లోకత్వమితిబోధ్యమ్.

(ద్వాత్రింశత్పదేతి) "కీఴ్జేశిల" ఇత్యారభ్య, "పేరాయిరుక్కిఱతు" ఇతి పర్యన్తంద్వాత్రింశత్పదానీతిబోధ్యమ్. (వ్యాచష్టఇతి) శ్రీమద్వరవరమునిరితి శేషః (షోడశేతి). పదానీతిశేషః (ఉపాదత్తఇతి) మూలస్థపదాని వ్యాఖ్యాతానీతిభావః (శేషాణీతి) పదానీతిశేషః.(సేనానయేతి)(శబ్దాః)సేనేత్యాదిసఙ్ఖ్యాబోధ్యా ఎన్ఱుమిత్యాద

అత్రాపతు—ఇన్నశ్లోకత్తుక్కు-క్కీర్త్తే, అనేకాఽధ్యాయఙ్గళిలే కర్మ

శబ్దాస్స్ఫుటాః ప్రతిపదం ప్రతికోక్త్యాతిగౌరవాత్ ।
శ్లోకోక్త్యైవ స్ఫుటధీయోగా దప్యన్యార్థమనూదితాః॥

(అత్రాపతిత్యాది) అత్రతాన త్తృతీయప్రకరణస్య కరిష్యమాణత్వేన ద్వితీయప్రకరణస్య ప్రకృతత్వేనచ వక్తృశ్రోతృబుద్ధిస్థత్వాత్, "కీర్త్తే" ఇత్యత్ర అవధ్యవధిమత్త్వభ్రమం వారయతి (ఇన్నవితి). "ఇన్న" ఇత్యనేన శ్లోకోపి వ్యాఖ్యేయతయా బుద్ధిస్థ ఇతి సూచ్యతే. అపరపదార్థాఽన్వయ యోగ్యతాఽనుసారేణ శ్లోకఏవ - అవధిరితి భావః. అవధిమత్ప్రతీతేర్యోగ్యతా పరామర్శ సాపేక్షత్వాత్, తద

శబ్దాః. (స్ఫుటాః) స్ఫుటార్థకాః. (స్ఫుటధీయోగాత్) వ్యక్తజ్ఞానయోగాత్, (అప్యన్యార్థమనూదితా ఇతి) అన్వయార్థమప్యనూదితా ఇత్యర్థః.

అత్ర "సేనానయ పయోమేయతోయ ధేయనరాః పరాః। గురుభారతరాసార హారధీరనగద్రుగాః" ఇతి కారికా. ఏతద్గ్రన్థకర్తృభి శ్రీరామానుజగురుచరణైః "కాదినవ, టాదినవ, పాదిపఞ్చ, యాద్యష్టా" ఇతి జ్యోతిష పరిగణితకటపయాది సఙ్ఖ్యామవలమ్బ్య మూలశబ్దమాత్రాదాన ప్రతిపాదికా ఇయం కారికాకృతా. తత్ర- "కీర్త్తే (౧), శిల (౨), ఉపాయవిశేషఙ్గళై (౩), ఉపదేశిక్కు (౪), అవై (౫) యుక్త శబ్దఙ్గళ్ (౬), ఎన్నుమ్ (సేనా-౭), స్వరూప (౮), విరోధికళ్ (౯), ఎన్నుమ్ (నయ-౧౦), నినైత్తు (౧౧), శోక (౧౨), అవిష్టన్ (౧౩), ఆన (పయో-౧౪), అర్జుననై (మేయ-౧౫), కుఱిత్తు (తోయ-౧౬), అపనుద్దైయ (ధేయ-౧౭), శోక (౧౮), నివృత్త్యర్థమాక (౧౯), ఇని (నరాః-౨౦), ఇతుక్కు (పరాః-౨౧), అప్పొరుళ (౨౨), ఇల్లై (గురు-౨౩), ఎన్నుమ్పడియాన (భార-౨౪), చరమ(౨౫), ఉపాయత్తై(తరా-౨౬), అరుళిచ్చెయ్కైయాలే (సార-౨౭), చరమశ్లోకమ్ (హార-౨౮), ఎన్ఱు (ధీర-౨౯), ఇతుక్కు (నగ-౩౦), పేర్ (౩౧), ఆయిఱ్ఱు (ద్రుగాః-౩౨)" ఇతి వివేచనీయమ్. అత్ర, సేనాదిశబ్దసఙ్ఖ్యాబోధితాని మూలస్థపదానినవ్యాఖ్యాతానీతియుక్తమ్,

(అవధ్యవధిమత్త్వభ్రమమితి) ద్వితీయప్రకరణ తృతీయప్రకరణయోరితి

జ్ఞానాదికళ్యాణ శీల ఉపాయవిశేషజ్ఞశ్చై, స్వప్రాప్తిలక్షణమోక్ష సాధన ప్రతిపత్తిం పరిహరన్, ఉపేయాదేరపి గీతాయాముపదేశాత్ తాత్పర్యేన పూర్వముపాయోపదేశ ఇత్యయుక్తమితి శఙ్కాఞ్చ పరిహరతి (అనేకేతి). "ఉపరితనభాగాఽవసేయస్య బ్రహ్మజ్ఞానస్య" ఇతి శ్రీభాష్యసూక్తిప్రకారేణ ప్రాచుర్యప్రాధాన్యాభ్యాం గీతాశాస్త్రస్య ఉపాయపరత్వమేవ. ఉపేయాదిప్రతిపాదనన్తు తత్రతాదర్థ్యేన క్రియత ఇతి భావః. "శీల" ఇత్యస్య-"కతిచిత్" ఇత్యర్థేసతి, "కేచనఉపాయా ఉపదిష్టాః, కేచనోపాయానోపదిష్టాః" ఇతిభ్రమస్స్యాత్; తద్వ్యావృత్తిలాభాయ ఉపాయవ్యక్తి బహుత్వపరతామాహ (కర్మేతి). ఆది శబ్దేన "అద్వైయావన" ఇత్యాదినా వక్ష్యమాణసఙ్గ్రహః. ఉపాయవిశేషోపదేశమాత్రేణ దుశ్శకత్వ స్వరూపవిరోధిత్వబుద్ధిర్నఘటతే. సుకరస్వరూపాఽనురూపోపాయ విశేషాణామప్యుపదేశ సమ్భవాత్, ఇతిశఙ్కాపరిహారాయ, వస్తుతోదుశ్శకత్వాది విశిష్టస్వరూపా ఏవోపాయవిశేషా ఉపదిష్టాఇతి వాస్తవస్వరూపప్రదర్శకతయా* శీలపదం సార్థక మితిభావః.

"ఉపాయవిశేషజ్ఞశ్చై" ఇత్యస్య వివరణం (స్వప్రాప్తీతి). ఉపాయ శబ్దస్య ససమ్బన్ధిత్వేన, మోక్షసాధనపదేన మోక్షరూపసమ్బన్ధినిర్దేశః. కైవల్యోపాయస్యాపి ఉపదిష్టత్వాత్, తస్మిన్దుశ్శకత్వాదిజ్ఞానస్యవక్ష్యమాణశోకాఽనుపయోగాచ్చ, తద్వ్యావర్తకం విశేషపదమిత్యభిప్రా

---

*శేషః. (తదప్రతిపత్తిమ్) అవధిమదజ్ఞానమ్. (తత్ర)గీతాయామ్.(తాదర్థ్యేన) తచ్ఛేషతయా (వక్ష్యమాణేతి) "అద్వైయావన - కర్మజ్ఞానభక్తియోగ జ్ఞళుమ్" ఇత్యత్ర ఉక్తదీపారోపణాదీత్యర్థః. (దుశ్శకత్వాదీతి)ఆదినా - స్వరూపవిరోధిత్వం గృహ్యతే.

(తస్మిన్) కైవల్యోపాయే. (శోకేతి) "ఇఘ్రన్దైపోమిత్తనై" ఇతివక్ష్యమాణ శోకేత్యర్థః. (తద్వ్యావర్తకమ్) కైవల్యోపాయవ్యావర్తకమ్. (ఉపదేశేతి) ఉపదేశ

మేణ*స్వప్రాప్తిలక్షణేత్యుక్తమ్. స్వశబ్దః-సన్నిహితోపదేశకర్తృపరః. నను కర్మాదీనాం ప్రాప్తిసాధనతయా పూర్వముపదేశే తత్స్థానే వక్ష్యమాణస్య సిద్ధోపాయస్య కథం "మోక్షయిష్యామి" ఇతి మోక్షసాధనతయోపదేశ ఇత్యత్రాహ (ప్రాప్తిలక్షణమోక్షేతి). "భావాన్తరమభావః" ఇత్యఙ్గీకారేణ ప్రాప్తిరేవ మోక్షఇతి నోక్తదోషఇతిభావః.

నను, "శరణంవ్రజ" ఇత్యత్ర శరణశబ్దేన కర్మాద్యుపాయాన్తరస్థానేస్థిత్వా ఫలప్రదత్వముచ్యత ఇతి కైశ్చిదుక్తమ్- యది "చరమోపాయత్వే" ఇత్యత్ర వివక్షితంస్యాత్; తదా "శోకనివృత్త్యర్థమాకి" ఇతి వ్యాహతమ్. కరణే అనుష్ఠితఏవ దేవతాయా ద్వారతయా ఫలప్రదత్వేన శరణాగతంప్రతి ఈశ్వరస్య ఫలప్రదత్వమాత్రాఙ్గీకారే శరణాగతేరేవ కరణత్వాపత్తౌ స్వరూపవిరోధజ్ఞాన నిబన్ధన శోకనివృత్త్యనుపపత్తేరితి శఙ్కాయామ్, *శరణపదస్య కరణపరత్వ సూచనాయ

కర్తా శ్రీకృష్ణః. (నను కర్మేతి); పూర్వం ప్రాప్తిసాధనత్వముపదిష్టమ్, శ్లోకే మోక్షసాధనత్వముపదిశ్యతే. మోక్షః - అవిద్యానివృత్తిః. (ప్రాప్తిః) భగవత్ప్రాప్తిః. అతః, ప్రాప్తిర్భిన్నేతి శఙ్కాభిప్రాయః. (తత్స్థానే) కర్మాదిస్థానే. (నోక్తేతి) "ఏకత్ర ప్రాప్తి సాధనత్వం ప్రతిపాదితమ్, తత్స్థానే మోక్షసాధనత్వంప్రతిపాద్యతే" ఇత్యుక్తదోషో నా

(ననుశరణమిత్యాది.) (వివక్షితమితి) - చరమోపాయశబ్దస్య ఫలప్రదత్వం వివక్షితఞ్చేదిత్యర్థః. (వ్యాహతమితి) చరమోపాయశబ్దేన ఫలప్రదత్వముక్తఞ్చేత్, సాధనేకృతే ఈశ్వరః ఫలందదాతీతి నిశ్చయేన అస్యశోకఏవనజాయతే. అతః, శోకనివృత్త్యర్థం చరమోపాయం వదతీత్యుక్తిర్విరుద్ధాస్యాదితిభావః. (స్వరూపవిరోధజ్ఞాననిబన్ధనేతి) (అస్య)ఉపాయావిశేషస్య. అస్యదుష్కరత్వమాత్రాఙ్గీకారే దీపారోపణాది లఘూపాయానాంసత్త్వాత్, దుష్కరత్వజ్ఞానమేవనజాయతే; తత్ప్రయుక్తశోకోపినజాయతే; అతః, "మాశుచః" ఇతిపదస్య అసమ్భావితత్వమేవ; అతః స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానేన శోకఇతి, అత్రామేనాఽపిస్వీకార్యమితిభావః.

చరమోపాయశబ్దః శరణరూప సాధన పర ఇతి వివక్షన్, "సర్వధర్మాన్" ఇత్యత్ర త్యాజ్యధర్మస్థానే స్థితస్య "మామ్" ఇత్యుక్తేశ్వరస్య శరణ శబ్దేన నిర్దేశాత్, ధర్మశబ్దస్య అలౌకికశ్రేయస్సాధనపరత్వాచ్చ, శరణశబ్దః సాధన పర ఏవేతి న్యాయం సూచయితుం ధర్మశబ్ద సమానార్థ కస్య, "శిల ఉపాయవిశేషఙ్గళై" ఇత్యత్ర ఉపాయశబ్దస్య సాధనపరత్వ మాహ (మోక్షసాధనమాక) ఇతి.

యద్యపి "స్వప్రాప్తిలక్షణ మోక్షసాధనఙ్గళాన ఉపాయవిశేష ఙ్గళై" ఇతి వక్తుముచితమ్. తథాపి, వస్తుతస్తథా భూతానామపి కైఙ్క ర్యరూపేణ ఉపదేశే వక్ష్యమాణరీత్యా కైఙ్కర్యరూపాణాం తేషాం యావచ్ఛక్త్యవశ్యాఽనుష్ఠేయత్వాత్, స్వరూపాఽనురూపత్వాచ్చ వక్ష్యమాణ శ్లోకాఽనుపపత్తేః. మూలే, "ఉపాయవిశేషత్వం నోప దేశ క్రియోపలక్షణమ్; కిన్తు తద్విశేషణమ్" ఇత్యభిప్రాయేణ, (సాధన మాక) ఇత్యనుగృహీతమ్.

నను, మూలే చరమశ్లోకశబ్దప్రవృత్తి నిమిత్త కథనాఽవసరే, చరమశబ్దస్య ప్రవృత్తి నిమిత్తమాత్ర ముక్తమ్; న తు శ్లోక శబ్దస్యేతి న్యూనతా దోషప్రసఙ్గః. చరమశబ్దస్య లోకప్రసిద్ధ్యా ఆపేక్షికా ఽన్త్య పరత్వే అతిప్రసఙ్గాత్, చరమశబ్ద చరమ వాక్యాదిరూపేణ వ్యవహారం వినా చరమశ్లోక వ్యవహారే నిమిత్తస్యాఽవశ్యవక్తవ్యత్వా దైచ్ఛికత్వంత్వగతిరితి శఙ్కాయామ్, మూలే దుశ్శ్లకశబ్దేన శ్లోక

(తథాభూతానామ్) సాధనభూతానామ్. (వక్ష్యమాణరీత్యా) "మద్భక్తః" "మన్మనాభవ" ఇత్యుక్తప్రకారేణ "కర్మమ్ కైఙ్కర్యత్తిలేపుకుమ్" ఇతి వక్ష్యమాణ రీత్యా. (తేషామ్) కర్మాదీనామ్. (ఉపదేశక్రియా) "ఉపదేశిక్క" ఇత్యుపదేశ క్రియా. (తద్విశేషణమ్) ఉపదేశక్రియా విశేషణమ్. (సాధనమాకవితి) వ్యాఖ్యానే, "సాధనమాక ఉపదేశిత్తరుళక్కేట్టు" ఇత్యుక్తమిత్యర్థః.

(అతిప్రసఙ్గాదితి) ప్రకరణాన్తిమేఽతి ప్రసఙ్గాదితి భావః. (అగతిరితి) గతిర్న

హేతుభూతం జ్ఞాతుమ శక్యత్వమ్, శోకనివృత్తి శబ్దేన జ్ఞాతుమశక్యత్వ నిబన్ధన శోకనివృత్తిమ్, (శిల ఉపాయవిశేషఙ్గళై) ఇత్యనేన జ్ఞానాఽశక్తి హేతుం జ్ఞాతవ్య బాహుళ్యమ్, (చరమోపాయత్తై) ఇత్యనేన తత్ప్రతి కోటిజ్ఞాతవ్యాల్పత్వఞ్చ వివక్షితౌ జ్ఞాతవ్యస్యాఽల్ప స్యోపదేశాత్, చరమార్థ ప్రత్యాయకం శ్లోకమాత్ర మిత్యభిప్రేత్య, చరమశ్లోక వ్యవహార ఇత్యభిప్రాయాఽఽశ్రయణాన్న న్యూనతాదోషః.

ఏవం "జ్ఞాతవ్యోపాయ బహుత్వా ఽల్పత్వవత్, జ్ఞాపక బహుత్వాఽల్పత్వేఽపి శ్లోకశబ్ద ప్రవృత్తి నిమిత్తతయా, 'ఉపదేశిక్క వరుళిచ్చెయ్‌కైయాలే' ఇతి పదాభ్యాం వివక్షితే; కర్మజ్ఞానాదీనాం సాఙ్గోపాఙ్గతయాజ్ఞాతవ్యత్వేన, తత్ర సాఙ్గోపాఙ్గోపదేశానామపి జ్ఞాతవ్యత్వాత్, ప్రకృతే వరణరూపాఽఙ్గస్య త్యాగరూపోపాఙ్గస్యచ సిద్ధోపాయేనసహ శ్లోకమాత్రేణజ్ఞాతుంశక్యత్వాచ్చ, అతోనన్యూనతాదోషః" ఇతి పరిహారమభిప్రేత్య ప్రాథమికోపదేశక్రియాంవిశినష్టి(విస్తరేణేతి). (౧) "ప్రథనేవావశబ్దే" ఇత్యనుశాసనమభిప్రేతమ్. అనేన ఉత్తరత్ర "సఙ్గ్రహేణ వరుళిచ్చెయ్‌కైయాలే" ఇత్యర్థో వ్యజ్యతే.

భవతీత్యర్థః. (తత్ప్రతికోటీతి) కర్మాదిప్రతికోటీత్యర్థః.

(జ్ఞాపకేతి) జ్ఞాపకశబ్దేత్యర్థః. (ప్రవృత్తినిమిత్తతయేతి) శ్లోకత్వంనామ-ఛన్దోబద్ధ స్వల్పశబ్దత్వమితిబోధ్యమ్. (వరణరూపాఙ్గస్య) సిద్ధోపాయాఙ్గస్య (త్యాగః) ధర్మత్యాగః. (ప్రాథమికేతి) మూలే, "శిల ఉపాయవిశేషఙ్గళై ఉపదేశిక్క" ఇతి ప్రాథమికక్రియేత్యర్థః; (ప్రథనేవావేతి) సిద్ధాన్తకౌముద్యామ్, ఉత్తరకృతి, "'ప్రథనే వావశబ్దే' ఇతి వ్యాకరణ సూత్రమ్. విపూర్వాత్ స్తృణాతేర్ఘఞ్ స్యాత్, అశబ్దవిషయే ప్రథనే. పటస్య విస్తారః. ప్రథనేకిమ్; తృణవిస్తరః. అశబ్దేకిమ్;- గ్రన్థవిస్తరః" ఇతి.

---

(౧) పాణినిసూ-3-3-33

మాక విస్తరేణ ఉపదేశిత్తరుళక్కేట్టు, కాయక్లేశరూపమాకైయా‌లుమ్, ఇన్ద్రియజయమ్ అరితాకైయాలుమ్, సావధానమాక చిరకాలమ్

(ఉపదేశిక్క,అరుళిచ్చెయ్కైయాలే) ఇతి పూర్వోత్తరసూక్తి మహిమ్నా, "చరమశ్లోకః కృపామాత్రప్రసన్నేశ్వర ప్రోక్తిః; అన్య త్సర్వంపూర్వశాస్త్రం నతథా" ఇతి వైషమ్యం ప్రతీయతే. నచతద్యుక్తమ్. పాణ్డుతనయ యుద్ధప్రోత్సాహనవ్యాజేన సర్వస్యాఽపిచాఽస్మదాది పర్యన్త చేతనోజ్జీవనాయ నిర్హేతుకకృపయా ప్రవర్తితత్వాత్. అతః "ఉపదేశిత్తరుళిచ్చెయ్కైయాలే" ఇత్యేవం వాక్యశైలీపరిగ్రాహ్యా. ఏకత్ర కృపోక్త్యా అన్యత్రాపి సా స్వతస్సిద్ధ్యతీతి నకణ్ఠోక్తిః. ఏవఞ్చ "ప్రథమమేవ చరమోపాయః కిమితిన ప్రదర్శితః" ఇతిశఙ్కా *రత్నకరీష సమావేశ న్యాయేన దుష్కరత్వాది దూషిత సాధనాన్తర ప్రదర్శన పూర్వకం చరమోపాయ ప్రదర్శనేన, తస్య పరభాగాతిశయ సిద్ధ్యర్థం నిర్హేతుకకృపయైన ఉభయం ప్రదర్శిత మిత్యేవం పరిహృతా భవతీత్యభిప్రేత్యాహ (ఉపదేశిత్తరుళ) ఇతి. ఉపదేశేపి తదశ్రవణే దుష్కరత్వాది బుద్ధిర్నసమ్భవతీత్యభిప్రేత్య శ్రవణపర్యన్తోపదేశోవివక్షిత ఇత్యాహ (కేట్టు) ఇతి.

ప్రకృతత్వాద్విశేష్యలాభే సతి "అవై" ఇతికణ్ఠోక్తి వైఫల్య మిత్యాశఙ్క్య, దుశ్శకత్వాదిబుద్ధిహేతుభూతకాయక్లేశ రూపత్వాది స్వభావలాభాయ తత్పదమిత్యభిప్రేత్య, స్వభావ విశిష్టవేషేణ తద్పదార్థ

(తత్) వైషమ్యమ్. (ఏకత్ర) చరమోపాయవిషయే. (అన్యత్రాపి) కర్మజ్ఞానాది సాధనాన్తరేపి. (సా) కృపా. (తస్య) చరమోపాయస్య. (ఉభయమ్) సాధనాన్తర చరమోపాయోభయమ్. (ఉపదేశిత్తరుళివితి) గీతాభాష్యవ్యాఖ్యానాఽవసర ప్రతిపాదిత భగవత్కారుణ్య యత్తసారార్థ బోధక కృత్స్నగీతావతరణ రూప సమ్ప్రదాయాఽవిచ్ఛేదార్థమ్, "మూలే, ఉపదేశిక్క" ఇతి పదస్యవ్యాఖ్యానే "ఉపదేశిత్తరుళ" ఇత్యుక్త మితిభావః.

(విశేష్యలాభే) కర్మజ్ఞానాదిలాభే. (తత్పదమ్) "అవై" ఇతిపదమ్. (సర్వ

మాహ (కార్యేత్యాదినా-విరోధికశైన్ను మిత్యన్తేన). "అత్ర" ఇత్యస్య సర్వనామత్వేన ప్రకృతాకార పరామర్శిత్వాత్, బుద్ధిస్థం కర్మాదిత్రయస్యాపి క్లేశకరత్వం తావత్పరామృశ్యత ఇత్యభిప్రేత్య హేతుత్రయమాహ (కాయేతి). కాయస్య క్లేశః-కాయికవ్యాపారజనిత దుఃఖమిత్యర్థః. (క్లేశరూపమ్) తత్ప్రాచుర్యాత్తద్వ్యపదేశః. అతఏవ కర్మవిషయోఽయం హేతుః.†(సావయవ)జ్ఞానయోగాం శేఅత్యన్తమిన్ద్రియ†(జ)స్యావాసికతయా, తద్వ్యధ్యక్తియోగే తస్య దుష్కరత్వాభావాత్; అత ఏవ పూర్వవత్ "ఇన్ద్రియ‡జయమాశ్రయాలుమ్" ఇత్యనుక్తిః.

(సావధానమాక విత్యాది) *(౧) "ఆప్రయాణాత్తత్రాఽపి హిదృష్టమ్" ఇతిన్యాయేన కర్మయోగాదేరాప్రయాణానువృత్తి సాధకం చిరకాలసాధ్యత్వం భక్తియోగస్య ప్రసిద్ధమ్. ఏవంసాఙ్గభక్తియోగస్య ఆప్రయాణమనువర్తనేపి, అన్తిమస్మృత్యభావే పునస్తత్రైవ తస్యాఽనువర్తనీయత్వాదన్తిమస్మృతి హేతుభూతం వినావిధానమ§వధానసైయత్యమపి తస్యాస్తీతిభావః. (సావధానమాక) ఇత్యనేన జ్ఞాతుమశక్యత్వమపి దుశ్శకశబ్ద వివక్షిత మితిగమ్యతే. "ధర్మత్రయే తత్పదోక్తే హేతుత్వవ్యక్తియేధునా। తద్వైయధికరణ్యేన వాక్యశైలీ

నామత్వేనేతి) తత్పదార్థత్వాదితిభావః. (తస్య) ఇన్ద్రియజయస్య. (పూర్వవత్) కాయక్లేశ రూపమాశ్రయాలుమితివత్.

(ఆప్రయాణాదితి)(౧,"ఆప్రయాణాత్తత్రాపిహిదృష్టమ్"ఇతిబ్రహ్మసూత్రమ్. అస్యార్థః; వేదాన్తసారే; - "ఆప్రయాణాదహరహరుపాసనంకార్యమ్, 'సఖల్వేవం వర్తయన్యావదాయుషమ్' ఇతిదర్శనాత్" ఇతి. (తస్య) భక్తియోగస్య. (ధర్మత్రయేతి) ధర్మత్రయే - కర్మయోగాదౌ. (తత్పదోక్తే) "అత్ర" ఇతిపదోక్తే. (తద్వైయధికరణ్యేనేతి) వ్యాఖ్యానే, "కాయక్లేశరూపమాయ" ఇతి సామానాధికరణ్యేనాఽనుక్త్వా "కాయక్లేశరూపమాశ్రయాలుమ్" ఇతితద్వైయధికరణ్యేనోక్తిః

---

(౧) బ్రహ్మసూ-౪-౧-౧౨. † కుణ్డలితద్వయమధికమ్.
‡(పా) జయమరితాశై. § (పా) వైయర్థ్యమపి.

సాధిక్క వేణ్డుకైయాలుమ్, అవై అనుష్ఠిక్క అశక్యఙ్గళెన్నుమ్, స్వశరీ

సమాశ్రితా। యద్యప్యుక్తి† స్తు శక్యత్వంనదీపాషాణోపణాదిషు। తథాపి తన్నానుగత మితిత్ర్యుక్త్యేహ గమ్యతే। దుఃఖేన కర్తుం శక్యత్వం కథం శోకాయ సర్వగమ్। ఇతిమత్వాఽశక్యతోక్తా లక్షణాఽత్ర వివక్షితా" (౧) "ఈషద్దుస్సుషు కృచ్ఛ్రాఽకృచ్ఛ్రార్థేషుఖల్" ఇత్యనుశాసన మాత్రలక్షణాబీజత్వేన అభిమతమ్; "ప్రవృత్తౌ కృత్యసాధ్యత్వబుద్ధిర్నప్రతిబన్ధికా। అనుష్ఠాతు మశక్యత్వమతో దుశ్శకశబ్దితమ్." (ఎన్నుమ్) ఇతివక్ష్యమాణ సముచ్చయః.

తద్ధేతుప్రదర్శనార్థ మితిమన్తవ్యమ్. (యద్యపీతి) (తత్) అశక్యత్వమ్. (త్ర్యుక్త్యేతి) త్రీణామ్ - "కాయక్లేశరూపమాకైయాలుమ్" ఇత్యాది త్రివిధహేతూనామ్, ఉక్త్యా-వచనేనేత్యర్థః. (దుఃఖేనేతి) మూలే. "దుశ్శకఙ్గళెన్నుమ్" ఇత్యత్ర, దుశ్శకాః - దుఃఖేనకర్తుమశక్యాః; నతు దుఃఖేనకర్తుంశక్యాఇత్యర్థః; కర్తుం శక్యాశ్చేత్ తత్రశోకోనజాయతే. అతః వ్యాఖ్యానే, "అనుష్ఠిక్క వశక్యఙ్గళెన్నుమ్" ఇతిలక్షణా ఆశ్రితేతిభావః. (మత్వాఽశక్యతేతి) "అశక్యతా" ఇతిచ్ఛేదః. (ఈషదితి) సిద్ధాన్త కౌముద్యామ్, "ఈషద్దుస్సుషు కృచ్ఛ్రాఽకృచ్ఛ్రార్థేషుఖల్" ఇతి వ్యాకరణ సూత్రమ్. కరణాధికరణ యోరితినివృత్తమ్. ఏషుదుఃఖసుఖార్థేషు ఉపపదేషుఖల్ స్యాత్. తయోరేవేతి భావేకర్మణిచ. కృచ్ఛ్రే:—దుష్కరః కటో భవతా. అకృచ్ఛ్రే:—ఈషత్కరః-సుకరః" ఇతి. తద్వ్యాఖ్యాన తత్త్వబోధిన్యామ్; "(ఈషద్దుస్సుషు)ఇహసామాన్యోక్తావపి యోగ్యతాబలాత్ విశేషణస్య విషయవిభాగోలభ్యతే. దురితి కృచ్ఛ్రార్థేఇతరౌత్వకృచ్ఛ్రార్థే. తదేతద్దర్శయతి 'కృచ్ఛ్రే-దుష్కరః' ఇత్యాదినా. (భవతేతి)నలోకేతి షష్ఠీనిషేధాత్ కర్తరితృతీయా. కృచ్ఛ్రేత్యాదికిమ్. ఈషత్కార్యమ్ - స్వల్పంకార్యమిత్యర్థః. (ఖలితి) లకారస్స్వరార్థః. ఖిత్కరణన్తు ఉత్తరత్రముమర్థమ్." ఇతి. (కృచ్ఛ్రమ్) శ్రమః. (దుశ్శకశబ్దితమ్) మూలే దుశ్శకశబ్దేనోక్తమ్. (వక్ష్యమాణమ్) "స్వరూపవిరోధికళెన్నుమ్" ఇతి వక్ష్యమాణమ్.

---

(౧) పాణినిసూ - 3-3-౧౨౬. † (పా) మశక్యత్వం.

రత్వకథనాదికాలే ప్రతిపాదిక్కష్పట్ట పరతన్త్రమాన స్వరూపత్తుక్కు-

అథ స్వరూపేత్యాదే రనుగతశోకనిమిత్తపరతామాహ (స్వశరీరత్వేత్యాదినా). "దుశ్శకత్వ విశిష్టేపి స్యాత్స్వరూప విరోధితా। ఇత్యభిప్రేత్య వివృతమిదంశబ్దేన తత్పదమ్॥ శక్యాశక్యపరత్వేపి శక్యేష్వస్తి విరోధితా। ఇతితాత్పర్యగమకం విరూపత్వాదిదంపదమ్। ప్రాగ్వత్ప్రకృత కణ్ఠోక్తిర్విరోధ్యాకార బోధనాత్। సఫలేత్యభిసన్ధాయ ప్రయత్నాత్మకతోదితా। అవ్యావర్తకమప్యత్రస్వరూపపదమాత్మనః। పారతన్త్ర్యపరంసార్థం ప్రతికోటిసమర్పణాత్" ఇత్యభిప్రాయః. "భోగాపవర్గ కరణకృత్యేష్వేతదనర్హతా। ముక్తస్య హేయ యోగ్యస్య తదయోగ్యత్వవర్త్మనా।

(అనుగతశోకనిమిత్తేతి) శోకనిమిత్తమ్ - స్వరూపవిరోధిత్వమ్, కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగేషు అనుగతమితిభావః. (దుశ్శకత్వ విశిష్టేపీతి) కర్మాదౌ దుశ్శకత్వవిశిష్టే సత్యపీత్యర్థః. (ఇదంశబ్దేన) "అస్మై" ఇతిశబ్దేన. (తత్పదమ్) "అస్మై" ఇతిపదమ్. (శక్యేతి) "స్వరూపవిరుద్ధత్వమ్ - అశక్యానాంకర్మాదీనాం సాధనత్వేనాఽభిప్రేతానామ్, శక్యానామ్ - మాలాకరణాదీనామప్యస్తి" ఇతి జ్ఞాపయితుమ్, "అస్మై" ఇతి పదమితిభావః. (విరూపత్వాదితి) మూలే "అస్మై" ఇతి పదస్యైవవైరూప్యేణవ్యాఖ్యానే, "అస్మై" ఇతిపదం నిర్దిష్టమితిభావః. (ప్రాగ్వదితి) "కాయక్లేశరూపమాకైయాలుమ్" ఇతివదిత్యర్థః. (ప్రకృతకణ్ఠోక్తిః) మూలే "అస్మై" ఇత్యుక్తిః. (విరోధ్యాకారః) పారతన్త్ర్యవిరోధ్యాకారః. (సఫలేతి) స్వయత్నరూపత్వలాభార్థమ్, "అస్మై" ఇత్యుక్తమితిభావః. (ప్రయత్నాత్మకతా) "వ్యాఖ్యానే స్వయత్నరూపఙ్గళాయ్" ఇతి స్వప్రయత్నాత్మకతా. (అవ్యావర్తకమితి).(అత్ర)మూలే "స్వరూపవిరోధికళ్ళుమ్" ఇత్యత్ర. (సార్థమ్)-సప్రయోజనమ్. (ప్రతికోటీతి)"పరతన్త్రమానస్వరూపత్తుక్కు-" ఇత్యత్ర ప్రతికోటిస్వాతన్త్ర్యమిత్యర్థః. (భోగేతి) (కరణమ్)సాధనమ్. (తదనర్హతా) సాధనకృత్యనర్హతా. (హేయేతి) పూర్వకాలే కర్మకృతహేయ యోగ్యస్య ముక్తస్యేత్యర్థః. (తదయోగ్యత్వవర్త్మనా) అనన్తరమ్ హేయాఽయోగ్యత్వరీత్యా తదనర్హతేత్యన్వయః. (తదయోగ్యస్య) సాధన

తదయోగ్యస్యతత్ప్రాప్తిస్తత్స్వరూపవినాశినీ । స్త్రియః పుమ్భావవద్యస్మాన్న స్త్రీ స్వాతన్త్ర్యమర్హతి। స్వయత్న సాధ్యభోగాది సాధనాత్మకతాత్విహ।స్వయత్నరూపతా ప్రోక్తాపారతన్త్ర్యవిరోధినీ।విరోధో ద్వివిధః ప్రోక్తః పారతన్త్ర్యస్వయత్నయోః। యో గోత్వాఽశ్వత్వ యోర్లోకే యశ్చాఽఽలోకాన్ధకారయోః। పారతన్త్ర్యంస్వరూపస్య స్వయత్నస్యతు యోగితా। ద్వారంవిరోధేఽభిప్రేతం మూల మిత్యాశయో మునేః। తద్వతస్తదయోగ్యత్వం శాస్త్రైకాఽఽవేద్యమిత్యతః। నిరుక్తపరతన్త్రత్వే శాస్త్రమత్రప్రదర్శ్యతే."

(స్వశరీరత్వాది కథనాదిః ఖాలే ప్రతిపాదిక్కప్పట్ట)ఇతి. స్వశబ్దః- పూర్వవత్ ప్రతి పాదనకర్తృపరః. అత్రచిదచితో రనుయోగిత్వ మభిప్రేతమ్. స్వశరీరత్వ కథనంతావత్-భగవతా సప్తమేఽధ్యాయే, ప్రథ

కృత్యయోగ్యస్య. (తత్ప్రాప్తిః)సాధనకృత్ప్రాప్తిః. [తత్స్వరూపవినాశినీ) తత్పారతన్త్ర్యస్వరూపవినాశినీ· "యస్మాత్ స్త్రీ స్వాతన్త్ర్యం నార్హతి, స్త్రియఃపుమ్భావవత్ తత్స్వరూప వినాశినీ" ఇత్యన్వయః. (నస్త్రీతి) అత్ర, (౧) "పితారక్షతి కౌమారే భర్తారక్షతి యౌవనే। పుత్రోరక్షతి వార్ధక్యే నస్త్రీస్వాతన్త్ర్యమర్హతి" ఇత్యాదికమను సన్ధేయమ్. (భోగాదిః) స్వార్థభోగాదిః). (విరోధఇతి) స్వయత్నపారతన్త్ర్య యోర్విరోధః. యథాగోత్వాఽశ్వత్వయోరేకాధికరణవృత్తిత్వాఽభావరూపోవిరోధః ; యథావా, ఆలోకాన్ధకారయోర్నాశ్యనాశకభావరూపవిరోధః;. తద్వత్ ద్వివిధ ఇతిభావః. (పారతన్త్ర్యేతి) ముముక్షుప్పడి సమాఖ్యగ్రన్థేమూలే, పారతన్త్ర్య స్వరూపస్య పురుషస్య విరోధేస్వయత్న యోగ్యత్వం ద్వారమభిప్రేతమితిరమ్యజామాతృమునేరాశయ ఇతిభావః. (తద్వత ఇతి) తద్వతః- సాధనవతః. చేతనస్యేతి శేషః. (తదయోగ్యత్వమ్) సాధనాఽనుష్ఠానాఽయోగ్యత్వమ్. (శాస్త్రైకాఽఽవేద్యమ్) - శాస్త్రమాత్రేణ ఆవేద్యమ్; సమ్యక్ - జ్ఞేయమ్. "ఏకేముఖ్యాన్యకేవలాః" ఇతినిఘణ్టుః. మామేకమితివత్.

(ప్రతిపాదనకర్తా) గీతాచార్యః. (సమగ్రేణేతి) శ్లోకత్రయతాత్పర్యం

మమ్, (౧) "మయ్యాస క్తమనాః" ఇత్యాదినా "కశ్చిన్మాం వేత్తి తత్వతః" ఇత్యన్తేన శ్లోకత్రయేణ, సమగ్రత్వేన జ్ఞాతవ్య సర్వోత్తమత్వేన అతిదుర్లభాఽనుసన్ధాన విషయత్వేనచ ప్రతిపాదన పూర్వకం స్వస్వరూప యాథాత్మ్యం వక్తవ్యత్వేన ప్రక్రమ్య, (౧) "భూమిరాపః" ఇతిశ్లోకేన, "అపరేయమ్" ఇతిశ్లోకేనచక్రియతే.

అత్రప్రకృతిః - స్వభావః; సచ - అపృథక్సిద్ధి విశిష్ట కార్యత్వ విశిష్ట లక్షణాధేయతాశాలిధర్మః. ఇదమేవాఽఽధేయత్వం శరీరపద ప్రవృత్తినిమిత్తమ్. "యస్యచేతనస్యయద్ద్రవ్యం సర్వాత్మనా స్వార్థే నియన్తుం ధారయితుఞ్చశక్యమ్, తచ్ఛేషతైక స్వరూపఞ్చ, తత్తస్య శరీరమ్" ఇతిశ్రీభాష్యకారైరనుగృహీతత్వాత్. తత్రపరశబ్ద వివక్షితో

క్రమేణసమగ్రత్వేనేత్యాదినోక్త మితిమన్తవ్యమ్. (క్రియత ఇతి) "భగవతాస్వస్వరూపయాథాత్మ్యం వక్తవ్యత్వేన ప్రక్రమ్యస్వశరీరత్వ కథనంక్రియతే" ఇత్యన్వయః.

(అత్ర) శ్లోకే. (అపృథక్సిద్ధేతి) "అపృథక్సిద్ధి విశిష్టః- కార్యత్వవిశిష్టలక్షణః ఆధేయతాశాలీధర్మః" ఇత్యన్వయః. నియామ్యం కార్యత్వవిశిష్ట మిత్యాశయః. అత్రస్వరూపేణధారణం వివక్షితమ్. (యస్యచేతనస్యేతి) ఇయం శ్రీసూక్తిః- శ్రీభాష్యే, ద్వితీయాధ్యాయే, ప్రథమపాదే, విలక్షణత్వాధికరణే. (తత్ర) అపరేయమితిశ్లోకే. (స్వేన) భగవతా. (వివక్షితమితి) అత్ర - శ్రీభగవద్గీతాయామ్, సప్తమాధ్యాయే, శ్రీభగవానువాచ;-"మయ్యాసక్తమనాః పార్థ యోగంయుఞ్జన్మదాశ్రయః। అసంశయం సమగ్రంమాం యథాజ్ఞాస్యసితచ్ఛృణు॥ జ్ఞానంతేఽహంసవిజ్ఞానమిదంవక్ష్యామ్యశేషతః। యజ్జ్ఞాత్వానేహభూయోఽన్యజ్జ్ఞాతవ్యమవశిష్యతే॥ మనుష్యాణాం సహస్రేషుకశ్చిద్యతతిసిద్ధయే। యతతామపిసిద్ధానాం కశ్చిన్మాంవేత్తితత్వతః॥ భూమిరాపోఽనలోవాయుః ఖంమనోబుద్ధిరేవచ । అహఙ్కార ఇతీయంమేభిన్నా

(౧) గీ - ౭-౧.

త్కర్షం వివృణోతి (యథేదమితి). అనేన "అచేతనం జీవద్వారా స్వేన ధార్యమ్, యథాచేతనం చేతనేనధార్యమ్, ఏవంసర్వం స్వేనధార్యమ్" ఇతిచవివక్షితమ్.

ప్రకృతిరష్టధా॥ అపరేయమితస్త్వన్యాం ప్రకృతింవిద్ధిమేపరామ్। జీవభూతాంమహా బాహోయయేదంధార్యతే జగత్" ఇతి.

తద్భాష్యే, "తత్రసప్తమేతావత్, ఉపాస్యభూత పరమపురుషస్వరూపయాథాత్మ్యం, ప్రకృత్యాతత్తిరోధానం, తన్నివృత్తయే భగవత్ప్రపత్తిః, ఉపాసకవిధాభేదః, జ్ఞానినశ్శ్రైష్ఠ్యఞ్చోచ్యతే; మయి, అభిముఖ్యేనసక్తమనాః-మత్ప్రియత్వాతిరేకేణ మత్స్వరూపేణ గుణైశ్చచేష్టితేనమద్విభూత్యా విశ్లేషేసతి తత్క్షణాదేవ విశీర్యమాణస్వభావతయా మయిసుగాఢం బద్ధమనాః, మదాశ్రయః - స్వయఞ్చమయా వినా విశీర్యమాణతయా మదాశ్రయః-మదేకాధారః, మద్యోగంయుఞ్జన్-యోక్తుం ప్రవృత్తః, యోగవిషయభూతం మామ్, అసంశయమ్ - నిస్సంశయమ్, సమగ్రమ్ - సకలమ్ యథాజ్ఞాస్యసి-యేనజ్ఞానేనోక్తేనజ్ఞాస్యసి, తజ్జ్ఞానమ్, అవహితమనాఃశృణు.॥ అహమ్, తే, మద్విషయంజ్ఞానం విజ్ఞానేనసహ అశేషతోవక్ష్యామి. విజ్ఞానమ్ - వివిక్తాకారవిషయం జ్ఞానమ్; యథాహమ్, మద్వ్యతిరిక్తాత్సమస్తచిదచిద్వస్తుజాతాత్, నిఖిలహేయప్రత్యనీకతయా అనవధికాతిశయాఽసఙ్ఖ్యేయ కల్యాణగుణానన్తమహావిభూతి తయాచవివిక్తః, తేన వివిక్తవిషయజ్ఞానేనసహ, మత్స్వరూపవిషయజ్ఞానం వక్ష్యామి. కింబహునా;- యత్జ్ఞానంజ్ఞాత్వా, మయిపునరన్యత్ జ్ఞాతవ్యంనాఽవశిష్యతే॥ వక్ష్యమాణస్యజ్ఞానస్య దుష్ప్రాపతామాహ; మనుష్యాః-శాస్త్రాధికారయోగ్యాః. తేషాంసహస్రేషు కశ్చిదేవసిద్ధిపర్యన్తంయతతే. సిద్ధిపర్యన్తంయతమానానాం సహస్రేషు కశ్చిదేవమాం విదిత్వా, మత్తస్సిద్ధయేయతతే. మద్విదాం సహస్రేషు కశ్చిదేవతత్త్వతో యథావస్థితంమాంవేత్తి; నకశ్చిదిత్యభిప్రాయః. (౧) "సమహాత్మాసుదుర్లభః" (౨) "మాంతువేదనకశ్చన" ఇతి హివక్ష్యతే. అస్యవిచిత్రానన్త భోగ్యభోగోపకరణ భోగస్థానరూపేణాఽవస్థితస్య జగతః ప్రకృతిరియం గన్ధాదిగుణకపృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాదిరూపేణ మనఃప్రభృతీన్ద్రియరూపేణ మహదహ

(౧) గీ - ౭-౧౯.

ఉక్తం ధార్యత్వం గుణాదివ్యావృత్త్యర్థం స్వస్య చిదచిద్ద్వారకోపాదానత్వేన ఉపపాదయన్, ఉపాదానస్యైవ సతో నిమిత్తత్వమపి వదన్, సౌభరిశరీరవత్ సఙ్కల్పేన ధారణం వ్యావర్తయన్, జీవవ్యావృత్తిమేకస్యైవ సతో వ్యాపకత్వేన ధారణమప్యాహ (ఏతద్యోనీ నీత్యాది శ్లోకద్వయేన). "ఏతద్యోనీని" ఇతి వ్యష్టిచిదచితో స్సమష్టిచిదచిదుపాదేయత్వముక్తమ్. "అహంకృత్స్నస్య" ఇతి—తద్ద్వారక ముపాదానత్వముక్తమ్. "ప్రభవః ప్రళయః" ఇతి—తాదధీన్యాత్తద్వ్యపదేశః. సృష్టిసంహారయోరన్యాధీనత్వభ్రమనివృత్త్యర్థం ద్వయోరుక్తిః. అనేన నిమిత్తత్వమప్యసఙ్కోచాల్లబ్ధమ్. (౧) "జన్మాద్యస్య యతః" ఇతివత్.

జ్కారరూపేణ చాష్టధాభిన్నా మదీయేతి విద్ధి॥ ఇయం మమ అపరాం ప్రకృతిమ్, ఇతస్త్వన్యామ్-ఇతః - చేతనాయాః, చేతనభోగ్యభూతాయాః ప్రకృతేర్విసజాతీయాకారాం జీవభూతామ్, పరామ్-తస్యా భోక్తృత్వేన ప్రధానభూతాం చేతనరూపాం మదీయాం ప్రకృతిం విద్ధి. యథేదమచేతనం కృత్స్నం జగద్ధార్యతే' ఇతి శ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా.

(స్వస్య) భగవతః. (ఏతద్యోనీనీతి) - ఏతచ్చేతనాచేతనసమష్టిరూప మదీయ ప్రకృతిద్వయ యోనీనీత్యర్థః. యోనిః - కారణమ్. (ఉపాదేయత్వమ్) ఉపాదానకార్యత్వం. (తద్ద్వారకమ్) సమష్టిచిదచిద్ద్వారకమ్. (తాదధీన్యాత్) తదాయత్తత్వాత్. (అన్యాధీనత్వమ్) బ్రహ్మరుద్రాధీనత్వమ్. (ద్వయోః) ప్రభవప్రళయయోః. (జన్మాదీతి) వేదాన్తసారే, ప్రథమాధ్యాయే ప్రథమపాదే, "జన్మాద్యస్య యతః - అస్య - విచిత్రచిదచిన్మిశ్రస్య వ్యవస్థితసుఖదుఃఖోప భోగస్య, జగతః జన్మస్థితిలయాః, యతః, తద్బ్రహ్మేతి ప్రతిపాదయతి శ్రుతిరిత్యర్థః" ఇతి. జన్మాద్యధికరణ శ్రుతప్రకాశికాయామ్;-"ననుః-యత ఇతి సూత్రపదస్థాయాః పఞ్చమ్యాః ఉపాదానార్థత్వాత్, బ్రహ్మోపాదానమితి, నిమిత్తాన్తరసద్భావాత్, 'ఉపాదానన్తు భగవాన్నిమిత్తన్తు మహేశ్వరః' ఇత్యుక్తవ్యోమాతీతపక్షావకాశః ప్రసజేత్. నైవమ్; యత ఇతి పఞ్చమ్యా హేతుమాత్ర విషయత్వాత్. హేత్వర్థత్వాచ్చ జనిస్థితి

---

(౧) బ్రహ్మసూ - ౧-౧-౨.

నిమిత్తతోఽవ్యాప్త్యా సర్వథా చిదచితోః స్వవిధేయత్వం స్వశేష త్వఞ్చలభ్యతే. *ఉపాదాన గోచరాఽపరోక్ష జ్ఞానచికీర్షాకృతిమత్త్వ లక్షణకర్తృత్వస్యైవ నిమిత్తశబ్దార్థత్వాత్; స్వాధీనస్వరూప స్థితి ప్రవృత్తినివృత్తికత్వస్యైవవిధేయ శబ్దార్థత్వాత్; *పరగతాతిశయాధానే చ్ఛయా ఉపాదేయత్వా †ఽన్యయోగవ్యవచ్ఛేదస్యైవ శేషశబ్దార్థ త్వాచ్చ. అనేన-సర్వత్ర స్వస్యైవఫలిత్వఫలసాధనాఽనుష్ఠాతృత్వలక్షణ కర్తృత్వార్హత్వ రూపం స్వాతన్త్ర్యమ్, జీవస్యతు సర్వత్ర అచిద్వత్ ఫలిత్వకర్తృత్వా ఽనర్హత్వరూపం పారతన్త్ర్యఞ్చవ్యక్తమ్. (మత్తః) ఇతి. అనేన-స్వస్యైవ, కర్తృత్వాత్ పరత్వం, కర్తురేవ సత ఉపాదాన త్వాత్ పరతరత్వఞ్చేతి సూచ్యతే. యద్వాస్వస్యైవ ఫలిత్వాత్-పరత్వం, ఫలినఏవ సతః కర్తృత్వాత్ పరతరత్వఞ్చేతి సూచ్యతే. (మయీతి) అనేన సఙ్కల్పవ్యాప్తిర్జీవ వ్యాప్తిశ్చ.

లయసాధారణత్వాదవగమ్యతే. నతు 'జనికర్తుః ప్రకృతిః' ఇత్యపాదాన సంజ్ఞావిధాన వత్, స్థితికర్తుర్లయస్థానస్యచ అపాదానసంజ్ఞా విధానం దృశ్యతే. తస్మాదియం హేతౌపఞ్చమీ. తతశ్చ నిమిత్తోపాదానయోరుభయోరపి హేతుత్వాఽవిశేషా త్,* యత ఇతిపదేన ఉభయవిధకారణత్వ మఙ్గీకృతం భవతి'' ఇతి.

(అపరోక్షమ్) ప్రత్యక్షమ్. (పరగతాఽతిశయాధానేచ్ఛయా ఉపాదేయ త్వాఽన్యయోగవ్యవచ్ఛేదస్యేతి). అత్ర అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదః-అన్యస్యయోగవ్య వచ్ఛేదః, నత్వన్యస్మిన్ యోగవ్యవచ్ఛేదః. ''శఙ్ఖః పాణ్డుర ఏవ'' ఇత్యత్ర పాణ్డు రత్వాన్యస్య నీలత్వస్య యోగవ్యవచ్ఛేదవత్; అత్ర ''పరగతాతిశయాధానేచ్ఛయా ఉపాదేయత్వమేవ యస్యస్వరూపమ్-సః-శేషః. పరశ్శేషీ'' ఇతి వేదార్థసఙ్గ్రహా ఽనుసన్ధేయః. (స్వస్యైవ) భగవత ఏవ. (మత్త ఇతీతి). ''మత్తః పరతరంనాన్యత్'' ఇత్యత్ర పరత్వముత్కృష్టత్వమ్. (వ్యాప్తిరితి) ''మయిసర్వ మిదంప్రోతమ్'' ఇత్యత్రసఙ్కల్పః, సాక్షాదాధారోన; జీవస్యస్వరూపవ్యాప్తిర్న. అత స్తదుభయ వ్యాప్తి రిత్యర్థః.

† (పా) అయోగవ్యవచ్ఛేద.

ఏవంధార్యత్వ ముపపాదితమ్; అథవిధేయత్వ ముపపాదయితుం తదుత్కృష్టవస్తుషు ప్రదర్శయతి (రసోఽహమిత్యాదినా). "ప్రభవః

(ఉపపాదితమితి) "అత్రగీతాయామ్, తత్రైవాధ్యాయే; (౧) "ఏతద్యోనీని భూతాని సర్వాణీత్యుపధారయ। అహంకృత్స్నస్యజగతః ప్రభవఃప్రళయస్తథా॥ మత్తః పరతరంనాన్యత్కిఞ్చిదస్తి ధనఞ్జయ! మయిసర్వమిదం ప్రోతంసూత్రేమణిగణాఇవ" ఇతి. తద్భాష్యే:- ఏతచ్చేతనాఽచేతనసమష్టిరూపమదీయప్రకృతిద్వయయోనీని బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తాన్యుచ్చావచ భావేనాఽవస్థితాని చిదచిన్మిశ్రాణి మదీయానిసర్వాణి భూతానీత్యుపధారయ॥ మదీయప్రకృతిద్వయ యోనీనిహితాని మదీయాన్యేవ. తథాప్రకృతిద్వయయోనిత్వేన కృత్స్నస్యజగతః, తయోర్ద్వయోరపి మద్యోనిత్వేన మదీయత్వేన చకృత్స్నస్యజగతః అహమేవప్రభవః, అహమేవచప్రళయః, అహమేవచశేషీత్యుపధారయ. తయోశ్చిదచిత్సమష్టిభూతయోః ప్రకృతిపురుషయోరపి పరమపురుషయోనిత్వం శ్రుతిస్మృతి సిద్ధమ్. (౨) "మహానవ్యక్తేలీయతే, అవ్యక్తమక్షరేలీయతే, అక్షరంతమసిలీయతే, తమఃపరేదేవ ఏకీభవతి" (3) "విష్ణోస్స్వరూపాత్పరతోదితేద్వే రూపేప్రధానం పురుషశ్చవిప్ర", (౪) "ప్రకృతిర్యామయాఖ్యాతా వ్యక్తాఽవ్యక్తస్వరూపిణీ। పురుషశ్చాప్యుభావేతౌ లీయేతే పరమాత్మని॥ పరమాత్మాచసర్వేషామాధారః పరమేశ్వరః। విష్ణునామాసవేదేషు వేదాన్తేషుచగీయతే" ఇత్యాదికాహిశ్రుతిస్మృతయః. యథాసర్వకారణస్యాపి ప్రకృతిద్వయస్యకారణత్వేనసర్వాఽచేతనవస్తు శేషిణశ్చేతన స్యాపిశేషిత్వేన కారణతయాశేషితయాచ అహంపరతరః; తథాజ్ఞానశక్తిబలాదిగుణయోగేనచ అహమేవ పరతరః. మత్తోఽన్యత్ - మద్వ్యతిరిక్తంకిఞ్చిత్ జ్ఞానబలాదిగుణాన్తరయోగిపరతర న్నాస్తి. సర్వమిదమ్ చిదచిద్వస్తుజాతం కార్యావస్థం కారణావస్థంచమచ్ఛరీరభూతం సూత్రేమణిగణవత్ ఆత్మతయాఽవస్థితే మయిప్రోతమాశ్రితమ్. (౫) "యస్యాత్మాశరీరమ్, యస్యపృథివీశరీరమ్, ఏషసర్వభూతాన్తరాత్మాఽపహతపాప్మాదివ్యోదేవ ఏకోనారాయణః" ఇత్యాత్మశరీరభావేన అవస్థానఞ్చజగద్బ్రహ్మణోరన్తర్యామి బ్రాహ్మణాదిషుసిద్ధమ్. ఇతి శ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా.

---

(౧) గీ - ౭-౬. (౨) సుబా - ౨. (3)
(౪) వి-పు - ౬-౪-౪౦. (౫) బృ - ౫-౭-౨౨.

ప్రళయః” ఇతివదయం నిర్దేశః. అత్రస్వరూపే స్థితౌ ప్రవృత్తౌచ స్వాధీనత్వం యథాయోగ్యమనుసన్ధేయమ్. అత్ర “బీజంమామ్” ఇత్యర్థేన స్వరూపేణ తాదధీన్య ముపాదానతయా సద్వారకత్వమ స్తీతిస్పష్టమ్.

ఆనన్త్యాదనుగతరూపేణ స్వాధీనత్వం స్పష్టయతి (యేచైవేతి శ్లోకేన). “మత్త ఏవ” ఇతి నిమిత్తతయా స్వవిధేయత్వమపిస్పష్టమ్. “మయిసర్వమ్” ఇత్యుక్తదృష్టాన్తసిద్ధమర్థం స్పష్టయతి (నత్వహమితి). పరస్పరాఽఽధారాధేయభావేపి ధార్యత్వంజగతఏవ; నతుస్వస్యేత్యర్థః. ఇత్థం చిదచిదాత్మకజగత ఆధేయత్వ విధేయత్వ శేషత్వలక్షణ స్వశరీరత్వకథనేనతావ త్కర్తృత్వ భోక్తృత్వాఽనర్హత్వలక్షణమచిద్వ్యావర్తకత్రయం సర్వజీవ స్వరూపసాధారణం ప్రతిపాదితమ్.

(తత్) విధేయత్వమ్. (నిర్దేశఇతి) తాదధీన్యాత్, “ప్రభవః ప్రళయః” ఇతివన్నిర్దేశఇత్యర్థః. (స్పష్టమితి) అత్రగీతాయామ్, తత్రైవ;—“రసోఽహమప్సు కౌన్తేయ ప్రభాస్మి శశిసూర్యయోః। ప్రణవస్సర్వవేదేషు శబ్దః ఖే పౌరుషం నృషు। పుణ్యోగన్ధః పృథివ్యాఞ్చ తేజశ్చాస్మి విభావసౌ। జీవనం సర్వభూతేషు తపశ్చాస్మి తపస్విషు। బీజం। మాంసర్వభూతానాం విద్ధిపార్థసనాతనమ్। బుద్ధిర్బుద్ధిమతామస్మి తేజస్తేజస్వినామహమ్ బలంబలవతాఞ్చాహం కామరాగవివర్జితమ్। ధర్మాఽవిరుద్ధోభూతేషు కామోస్మిభరతర్షభ” ఇతి. తద్గీతాభాష్యే;—“అతస్సర్వస్య పరమపురుషశరీరత్వేన ఆత్మభూత పరమపురుష ప్రకారత్వాత్సర్వ ప్రకారః పరమపురుష ఏవాఽవస్థితః; ఇతి, సర్వశ్శబ్దస్తస్యైవాభిధానమితి తత్సామానాధికరణ్యేనాహ; ఏతే సర్వేవిలక్షణాభావాః మత్తఏవోత్పన్నాః, మచ్ఛేషభూతాః, మచ్ఛరీరతయామయ్యేవాఽవస్థితాః; అతస్తత్ప్రకారోఽహమేవావస్థితః,” ఇతి శ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా.

(ఆనన్త్యాదితి) “పదార్థానామ్” ఇతిశేషః. (నతుస్వస్యేతి) ఈశ్వరస్య ఆధేయత్వం స్వేచ్ఛతయేతి బోధ్యమ్. (ప్రతిపాదితమితి) అత్ర - గీతాయామ్; తత్రైవ;- “యేచైవ సాత్వికాభావా రాజసాస్తామసాశ్చయే। మత్తఏవేతి తాన్విద్ధి నత్వహం తేషుతేమయి” ఇతి. తద్భాష్యే;—“కిం విశిష్యాఽభిధీయతే; సాత్వికా రాజసాస్తామ

అథ, భోగమోక్ష సాధనాఽనుష్ఠాతృత్వలక్షణ కర్తృత్వస్య, తదుద్దేశ్య ఫలాశ్రయత్వరూప భోక్తృత్వస్యచ అబాధితాఽనుభవసిద్ధత్వేపి, తదుభయమ్, గుణత్రయమయప్రకృతిసమ్బన్ధ నిబన్ధనత్వాత్ సదప్యౌపాధికమితి, లోకసిద్ధకర్తృత్వభోక్తృత్వయో రౌపాధికత్వ కథనేన, ఉక్తం ద్వివిధం పారతన్త్ర్య ముపపాదయతి (త్రిభిరితిశ్లోకేన). ఇద

సాశ్చ జగతి దేహత్వేన ఇన్ద్రియత్వేన భోగ్యత్వేనతత్తద్ధేతుత్వేనచ అవస్థితా యే భావాః; తాన్ సర్వాన్ మత్త ఏవోత్పన్నాన్విద్ధి. తేమచ్ఛరీరతయా మయ్యేవావస్థితా ఇతి చ; నత్వహంతేషు-నాహం కదాచిదపి తదాయత్త స్థితిః. అత్ర ఆత్మాయత్త స్థితిత్వేపి శరీరస్య, శరీరేణఆత్మనః స్థితావప్యుపకారో విద్యతే. మమకృతేనకశ్చిత్తథావిధ ఉపకారః. కేవల లీలైవ ప్రయోజన మిత్యర్థః.'' ఇతి శ్రీసూక్తి రనుసన్ధేయా.

(తదుభయమ్) కర్తృత్వ భోక్తృత్వోభయమ్. (సదపీతి) స్థితమపీత్యర్థః. (ద్వివిధం పారతన్త్ర్యమితి) - కర్తృత్వాఽనర్హత్వమ్, భోక్తృత్వానర్హత్వఞ్చేతి ద్వివిధ మితిభావః. (త్రిభిరితి శ్లోకేనేతి) అత్ర గీతాయామ్, తత్రైవ; - ''త్రిభిర్గుణమయై ర్భావై రేభిస్సర్వమిదం జగత్। మోహితంనాఽభిజానాతి మామేభ్యః పరమవ్యయమ్'' ఇతి. తద్భాష్యే:—''తదేవం చేతనాఽచేతనాత్మకం కృత్స్నం జగత్ మదీయం కాలే కాలే మత్త ఏవోత్పద్యతే. మయిచ ప్రలీయతే, మయ్యేవావస్థితమ్, మచ్ఛరీరభూతమ్, మదాత్మకఞ్చేతి, అహమేవ కారణాఽవస్థాయాం కార్యాఽవస్థాయాఞ్చ సర్వశరీరతయా సర్వప్రకారోఽవస్థితః. అతః కారణత్వేన శేషిత్వే నచ జ్ఞానాద్యసఙ్ఖ్యేయ కల్యాణగుణైశ్చ అహమేవ సర్వైః ప్రకారైః పరతరః; మత్తోఽన్యత్ కేనాపి కల్యాణగుణగణేన పరతరం నవిద్యతే. ఏవమ్భూతం మామ్, త్రిభ్యః-సాత్త్విక రాజస తామసగుణ మయేభ్యో భావేభ్యః, పరమ్- మదసాధారణైః కల్యాణగుణైస్తత్తద్భోగ్యతాప్రకారైశ్చ పరమ్, ఉత్కృష్టతమమ్, అవ్యయం సదైకరూపమపి, తైరేవత్రిభిర్గుణమయైర్హీనతరైః క్షణధ్వంసిభిః పూర్వకర్మాఽనుగుణ దేహేన్ద్రియ భోగ్యత్వేనాఽవస్థితైః పదార్థై ర్మోహితం దేవతిర్యఙ్మనుష్య స్థావరాత్మనాఽవస్థిత మిదం జగత్, నాఽభిజానాతి'' ఇతి శ్రీసూక్తి రనుసన్ధేయా.

మేవోపాధికత్వమ్, తృతీయాధ్యాయేపి (౧)"ప్రకృతేః క్రియమాణాని" ఇతిశ్లోకేనకథితమ్.

అత్రాఽయంవివేకః;—జీవస్వరూపస్య కుదృష్టిరీత్యా, కృత్రిమత్వ సుఖాశ్రయత్వ మాత్రరూపయోః కర్తృత్వ భోక్తృత్వ యోరప్యభావః కర్త్రధికరణవిరుద్ధః. ఏవం పరమాత్మాఽనపేక్షం కర్తృత్వం

(ప్రకృతేరితి) అత్ర గీతాయామ్,తృతీయాధ్యాయే, "ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః। అహఙ్కార విమూఢాత్మా కర్తాఽహమితి మన్యతే తత్త్వవిత్తు మహాబాహో గుణకర్మ విభాగయోః। గుణాగుణేషు వర్తన్త ఇతి మత్వా నసజ్జతే" ఇతి. తద్భాష్యే;—"కర్మయోగ మనుతిష్ఠతో విదుషో ఽవిదుషశ్చ విశేషం ప్రదర్శయన్ కర్మయోగా ఽపేక్షిత మాత్మనో ఽకర్తృత్వాను సన్ధాన ప్రకార ముపదిశతి;-ప్రకృతేః గుణైః-సత్త్వాదిభిస్స్వానురూపం క్రియమాణాని కర్మాణి ప్రతి, అహఙ్కార విమూఢాత్మా అహం కర్తేతి మన్యతే. అహఙ్కారేణ విమూఢః-ఆత్మా, యస్యాసౌ-అహఙ్కార విమూఢాత్మా. అహఙ్కారో నామ-అనహమర్థే ప్రకృతౌ అహమభిమానః. తేన, అజ్ఞాతాత్మ స్వరూపః, గుణకర్మసు అహంకర్తేతి మన్యత ఇత్యర్థః. గుణ కర్మవిభాగయోః - సత్త్వాది గుణవిభాగే, తత్తత్కర్మ విభాగేచ, తత్త్వవిత్, గుణాః - సత్త్వాదయః, స్వగుణేషు - స్వేషుకార్యేషువర్తన్త ఇతి మత్వా, గుణకర్తసు అహంకర్తేతి నసజ్జతే" ఇతి శ్రీసూక్తి రనుసన్ధేయా.

(సదృష్టిః) సాఙ్ఖ్యాదిః. (కర్త్రధికరణేతి) అత్ర అధికరణార్థ సఙ్గ్రహగ్రన్థః- కర్త్రధికరణే-" 'ప్రకృతేః క్రియమాణాని' ఇత్యాదిషు గుణానామేవ కర్తృత్వ ప్రతిపాదనాత్,'ఆత్మాకర్తా' ఇత్యాశఙ్క్య, 'స్వర్గకామోయజేత' ఇత్యాదీనాం భోక్తారమేవ కర్మసు నియుఞ్జానానాం శాస్త్రాణామర్థవత్త్వాత్, 'ప్రకృతేః క్రియమాణాని' ఇత్యాదీనాం జీవస్య సాంసారిక కర్మ కర్తృత్వస్య గుణసంసర్గాయత్తత్వ ప్రతిపాదనపరత్వాచ్చ ఆత్మా కర్తేత్యుక్తమ్" ఇతి. (కర్తృత్వం భోక్తృత్వమితి) కర్తృత్వమ్ "పరాత్తు" ఇత్యధికరణ విరుద్ధమ్; భోక్తృత్వమ్, "ఫలమతః" ఇత్యధికరణవిరుద్ధ

(౧) గీ-3-౨౭.

భోక్తృత్వఞ్చ-(౧) "పరాత్తు" (౨) "ఫలమతః" ఇత్యధికరణద్వయవిరుద్ధమ్. పరమాత్మసాపేక్షం భోగమోక్షసాధనాఽనుష్ఠాతృత్వరూపం కర్తృత్వమ్, తదుద్దేశ్య ఫలాశ్రయత్వరూపం భోక్తృత్వఞ్చ ప్రమాణప్రసిద్ధాఽచిద్వ్యావర్తకస్వాతన్త్ర్యరూప స్వభావకాకారభఞ్జకత్వాత్, ఔపాధికమ్; ప్రకృతిసమ్బన్ధనిబన్ధనత్వాత్ భోగమోక్షసాధనాఽనుష్ఠానస్య, తదధీనత్వాచ్చ తదుద్దేశ్య ఫలభోక్తృత్వస్య. కేవలపరమాత్మభోగోద్దేశ్యక కైఙ్కర్యగోచరకృతిమత్త్వరూపం కర్తృత్వమ్, పరమాత్మనః అచిద్భోక్తృత్వాపేక్షయా జీవస్వరూప భోక్తృత్వే అతిశయసమ్పాదకం స్వకైఙ్కర్యప్రవృత్త్యనుద్దేశ్యం నిరతిశయభోగ్య భూతపరమాత్మస్వరూప రూపగుణవిభూత్యనుభవితృత్వలక్షణం భోక్తృత్వ

మితిభావః. (పరాత్త్వితి) అత్ర అధికరణార్థ సఙ్గ్రహః,-"పరాయత్తత్వాధికరణే జీవస్య స్వతః ప్రవృత్తి శక్త్యభావే విధినిషేధ శాస్త్రానర్థక్య ప్రసఙ్గాత్, జీవస్య కర్తృత్వం స్వాతన్త్ర్యేణేత్యాశఙ్క్య, 'అన్తః ప్రవిష్టః' ఇత్యాదిభిః పరమాత్మాఽధీనత్వశ్రవణాత్, తదధీనత్వేపి, ప్రథమ ప్రవృత్తౌ చేతనస్య స్వతన్త్రతయా,శాస్త్రానర్థక్యాభావాచ్చ, పరాధీనమేవ కర్తృత్వ మిత్యుక్తమ్, ఇతి. (ఫలమత ఇతి)అత్ర అధికరణార్థ సఙ్గ్రహ గ్రన్థః. "ఫలాధికరణే, 'యజేత స్వర్గకామః' ఇత్యాది శాస్త్రం స్వర్గకామకర్తవ్యతయా యాగాద్యభిధానాఽన్యథానుపపత్త్యా, అపూర్వద్వారేణ ఫలసాధనత్వ ముపగమయతీతి ధర్మ ఏవ ఫలప్రద ఇత్యాశఙ్క్య, 'అన్నాదో వసుదానః' 'ఏష హ్యేవానన్దయాతి' ఇత్యాదిభిః, తత్తత్కర్మభి రారాధితస్య పరమాత్మన ఏవ భోగాఽపవర్గరూప సకల ఫలప్రదత్వ శ్రవణాత్,అశ్రుతాఽపూర్వాది కల్పనాఽయోగాచ్చ పరమాత్మైవ ఫలప్రదఇత్యుక్తం భవతి"ఇతి(తదుద్దేశ్యేతి)భోగమోక్షసాధనాఽనుష్ఠానోద్దేశ్యేత్యర్థః. (ప్రమాణమ్) మూలమన్త్రాది. (తదధీనత్వాత్) భోగ మోక్షసాధనానుష్ఠానాఽధీనత్వాత్. (తదుద్దేశ్యేతి) భోగమోక్ష సాధనానుష్ఠానోద్దేశ్యేత్యర్థః. (పరమేతి) పరమాత్మనః, అతిశయ సమ్పాదక మిత్యన్వయః. (అచిద్భోక్తృత్వాఽపేక్షయా) అచిద్భోగాపేక్షయా. (భోక్తృత్వే) భోగే.

---

(౧) బ్రహ్మసూ-౨-౩-౪౧. (౨) బ్రహ్మసూ-౩-౨-౩౮.

ఖ్యాఽస్య అనుభావికమ్; మోక్షదశానువృత్తకైఙ్కర్యగోచరకృతేర్భోగ మోక్షసాధనాఽనుష్ఠానరూపత్వాభావాత్, ప్రకృతిసమ్బన్ధ నిబన్ధనత్వాభావాచ్చ; భోగమోక్షసాధనానుష్ఠానాఽనధీనత్వాత్తదనుద్దేశ్యత్వాచ్చ నిరుక్త భోక్తృత్వస్యేతి.

అథనిరుక్తం ద్వివిధం పారతన్త్ర్య మాశ్రయాసిద్ధి పరాహత మితిశఙ్కాయా మాశ్రయకథనేన తదుపపాదయతి (ద్వైవిహ్యేపేతి శ్లోకేన). తదేకోపాయతా ప్రార్థనాత్మక శరణాగతినిష్ఠానాం నిరుక్త పారతన్త్ర్యద్వయమస్తి. తదేకోపాయత్వప్రార్థనాయాస్స్వస్వరూపవిరోధేన మోక్షసాధనరూపత్వాభావాత్, కృత్యసాధ్యత్వాచ్చ; "మోక్షయిష్యామి" ఇత్యుక్తమోక్షోపాయ సిద్ధ్యర్థతయా విహితమోక్షోపాయస్వీకారమాత్రరూపత్వాచ్చ. తేషాంకేవల పరమాత్మ భోగోద్దేశ్యక కైఙ్కర్యగోచరకృతిమత్త్వాత్, పరమాత్మ భోగాతిశయాధాయక కైఙ్కర్యానుద్దేశ్య భోగశాలిత్వాచ్చేతిభావః. "ఇత్థం ప్రవృత్తి

(మోక్షదశానువృత్త కైఙ్కర్యేతి) ఫలార్థా పూర్వభావీకృతిః సాధనం భవతీతి భావః. (తదనుద్దేశ్యత్వాదితి) భోగమోక్ష సాధనానుష్ఠానాఽనుద్దేశ్యత్వాదిత్యర్థః. (నిరుక్తభోక్తృత్వస్య స్వకైఙ్కర్య ప్రవృత్త్యనుద్దేశ్య నిరతిశయ భోగ్యభూతపరమాత్మ స్వరూప రూపగుణ విభూత్యనుభవితృత్వ లక్షణ భోక్తృత్వస్య. (ఇతీతి) అత్రాయం వివేక ఇత్యనేనాన్వయః.

(ఆశ్రయాసిద్ధిః) ఆశ్రయస్య అసిద్ధిః. (తత్) నిరుక్త ద్వివిధ పారతన్త్ర్యమ్. (కృత్య సాధ్యత్వాదితి) ప్రార్థనాయాః జ్ఞానరూపత్వాత్, కర్మరూపత్వాఽభావేన కృతిసాధ్యత్వా భావాత్; రాగ ప్రాప్తత్వాత్; ఈశ్వరకటాక్షా యత్తత్వాదితి తాత్పర్యమ్. (మోక్షోపాయః) ఈశ్వరః. (తేషామ్) శరణవరణాధి కారిణామ్. (అతిశయేతి) "అతిశయాధాయకః, భోగః" ఇత్యన్వయః. (ఇతిభావ ఇతి) ద్రమిడోపనిషది సప్తమశతకే, ప్రథమదశకే; (౧) "ఉణ్ణిలావియ" ఇతి ప్రథమగాథా వ్యాఖ్యానాఽవతారికాయామ్;—"అహ, 'మామేవయే ప్రపద్యన్తే మాయామేతాం

(౧) తి-వాయ్-౭-౧.

ప్పిత్తతు పరహింసైయై నివర్తిప్పిక్కైక్కాక" ఇత్యాది శ్రీమచ్ఛ్లోక గురు శ్రీసూక్త్యభిప్రేతాధికారి విశేషణీభూతాఽష్టాఙ్గ యోగాఙ్గభూత శరణాగతి రప్యత్రవివక్షితా. శబ్దాఽసఙ్కోచస్యసమ్భవత్స్వాగాఽయోగాత్.

ఇత్థంశరణాగత హూపాశ్రయకథనేన పారతన్త్ర్యద్వయముపపాదితమ్.

తరన్తితే' ఎన్గిఱపడియే, కడుక ఫలిక్కుక్కాడు నిఱ్క కక్కడవర్" ఇతి. తత్క ఠినపద దీపికాయామ్; "మామేవయే ప్రపద్యన్తే' ఎన్గిఱతు - 'భక్తివిరోధి పాప క్షయత్తుక్కుమ్ భక్తి వృద్ధిక్కుముపాయమాన ప్రపత్తియై చ్చొల్లుకిఱతు' ఎన్ఱు అఙ్గ ప్రపత్తి పరమాక శ్రీగీతాభాష్యత్తిలే వ్యాఖ్యాతమాకిలుమ్, మోక్షసాధనమాన స్వతన్త్ర ప్రపత్తి పరమెన్ఱు ఇవర్క్కు వివక్షితమ్" ఇతి శ్రీసూక్తి రనుసన్ధేయా. (ఇత్తైయితి) శ్రీవచన భూషణే "ఇత్తై ప్రవర్తిప్పిత్తతు పరహింసైయై నివర్తిప్పిక్కైక్కాక"ఇతి. తద్వర వరమునివ్యాఖ్యానే; "అక్కైయాల్ ఇవ్వుపాసనత్తై ప్రవర్తిప్పిత్తతు పరహింసైయై నివర్తిప్పిక్కైక్కాక" ఇతి. పరహింసై - యాగేయహింసై. పూర్వవిహిత హింసా-అభిచారే, ఉత్తరవిహిత హింసా-యాగే. (అధికారి విశేషణీభూతేతి) విశేషణ భూతత్వస్య అష్టాఙ్గయోగే అన్వయః. (అత్ర) "మామేవ" ఇత్యత్ర.

(ఉపపాదితమితి) మామేవేత్యత్ర ఉపపాదితమిత్యర్థః; అత్ర గీతాయామ్ తత్రైవ;—"దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమమాయాదురత్యయా। మామేవ యేప్రపద్యన్తే మాయామేతాంత రన్తితే" ఇతి. తద్భాష్యే;—"కథంస్వత ఏవ అనవధికాతిశయానన్దే, నిత్యే, సదైకరూపే, లౌకికవస్తు భోగ్యతా ప్రకాశైశ్చ త్వన్నిష్ట తమే త్వయి స్థితేపి, అత్యన్త నిహీనేషు గుణమయేష్వ స్థిరేషు భావేషు సర్వస్య భోక్తృవర్గస్య భోగ్యత్వ బుద్ధి రుపజాయత ఇత్యత్రాహ. మమైషా గుణమయీ-సత్వ రజస్తమోమయీ, మాయా యస్మాద్దైవీ - దేవేన క్రీడా ప్రవృత్తేన మయైవ నిర్మితా. తస్మాత్ సర్వైర్దురత్యయా - దురతిక్రమా. అస్యాః మాయాశబ్ద వాచ్యత్వ మాసుర రాక్షసాస్త్రాదీనా మివ విచిత్ర కార్యకరత్వేన. యథాచ, (౧) "తతో భగవతాతస్య రక్షార్థం చక్రముత్తమమ్। ఆజగామ సమాజ్ఞప్తం జ్వాలామాలి సుదర్శనమ్. తేన

అథశరణాగతస్య ఇతరవ్యావృత్తి కథనేన తదుభయముపపాదయతి, (నమామిత్యాదినా శ్లోకపఞ్చకేన). తత్రతావత్ "మాం ప్రపద్యన్తే" ఇత్యస్యవ్యావర్త్యాధికారిణ ఆహ (నమామితిశ్లోకేన). అథ "మామేవ" ఇత్యవధారణవ్యావర్త్యాఽధికారిణః ప్రదర్శయితు ముపక్రమతే (చతుర్విధా ఇతిశ్లోకేన). అత్ర *సుకృతశబ్దః - జ్ఞాతాఽజ్ఞాత సుకృతపరః. "జ్ఞానీ" ఇత్యనేన సాధన భక్తిప్రపత్తినిష్ఠా న గృహ్యన్తే. తేషామనన్యోపాయత్వరూపస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురత్వేన, జ్ఞానిత్వేన తత్స్వరూపనిరూపణాఽయోగాత్; కిన్త్వధికారివిశేషణ భూతాఽష్టాఙ్గభక్తినిష్ఠాః, తత్తాదృశషడఙ్గ ప్రపత్తినిష్ఠాః, తాదృశశరణ వరణ నిష్ఠాశ్చ గృహ్యన్తే.

మాయా సహస్రం తచ్ఛమ్బరస్యాఽనుగామినా । బాలస్య రక్షతా దేహ మేకైకశ్యేన సూదితమ్" ఇత్యాదౌ. అతో మాయా శబ్దోన మిథ్యార్థవాచీ. ఐన్ద్రజాలికాదిష్వపి కేనచిన్మన్త్రౌషధాదినా మిథ్యార్థ విషయాయాః పారమార్థిక్యా ఏవ బుద్ధేరుత్పాదకత్వేన మాయావీతి ప్రయోగః. తథామన్త్రౌషధాది రేవచ - తత్రమాయా. సర్వ ప్రయోగేష్వనుగత స్యైక స్యైవ శబ్దార్థత్వాత్. తత్ర మిథ్యార్థేషు మాయా శబ్దప్రయోగో మాయాకార్య బుద్ధి విషయత్వే నౌపచారికః; మఞ్చాః క్రోశన్తీతి వత్. ఏషా గుణ మయీ పార మార్థికీ భగవన్మాయైవ. (౧) "మాయాన్తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినన్తు మహేశ్వరమ్" ఇత్యాదిష్వభిధీయతే. అస్యాః కార్యంభగవత్స్వరూప తిరోధానమ్, స్వస్వరూప భోగ్యత్వబుద్ధిశ్చ. అతో భగవన్మాయయా మోహితం సర్వంజగత్ భగవన్త మనవధికాతిశయాఽఽనన్దస్వరూపం నాఽభిజానతి. మాయా విమోచనోపాయమాహ; మామేవ సత్యసఙ్కల్పం పరమకారుణికం అనాలోచిత విశేషాఽశేషలోక శరణ్యం యే శరణం ప్రపద్యన్తే;తే, ఏతాం మదీయాంగుణమయీం మాయాంతరన్తి; మాయా ముత్సృజ్య మామేవో పాసత ఇత్యర్థః" ఇతి శ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా.

(తదుభయమ్) పారతన్త్ర్యద్వయమ్. (వ్యావర్త్యాధికారిణః) దుష్కృతినః. ("మామేవ"ఇత్యవధారణ వ్యావర్త్యాధికారిణః)సాధనభక్తి నిష్ఠాదయః. (తేషామ్) సాధనభక్తి సాధనప్రపత్తి నిష్ఠానామ్.

---

(౧) శ్వేతా-౪-౧౦.

ఉపక్రాన్తమర్థమాహ (తేషామిత్యాదిశ్లోకత్రయేణ). నిత్యయుక్తః - ఆశ్రయణదశామారభ్య యావదాత్మభావియోగ ఇతిభావః. ఏకభక్తిః - ఆర్తాదీనాన్తు ప్రాపకతయా స్వస్మిన్ ప్రాప్యతయా అన్యత్రాపి భక్తిరితిభావః. "నిత్యయుక్తః"ఇతి-సాలోక్యం సామీప్యఞ్చ సిద్ధమ్. సాయుజ్యమాహ (ప్రియోహీతి). "అహంప్రియః" ఇత్యస్య ఫలమాహ (సచేతి). ఇత్థం "నిత్యయుక్తః, అత్యర్థం ప్రియః" ఇతిచ ఆశ్రయణ దశామారభ్య వైషమ్యముక్తమ్.

అథ ఆశ్రయణ దశాయామనుగతాఽఽకారకథనపూర్వకం ఫల దశాయాం వైషమ్యమాహ (ఉదారా ఇతి). (౧) "సకల ఫలప్రదో హి విష్ణుః" ఇత్యుక్తౌదార్యగుణప్రదాతృత్వమనుగతాకార ఇతి భావః. (ఆత్మైవ) అహమేవేత్యర్థః. "సైవేయం దీపజ్వాలా" ఇతివత్తాద్రూప్యాత్తన్నిర్దేశః, అనేన సారూప్యముక్తమ్. "ఇతిమేమతమ్" ఇత్యాదరోక్తిః. అద్వైతం వ్యావర్తయితుం తత్క్రతున్యాయాఽభిప్రాయే

(ఉపక్రాన్తమితి) ఉపక్రాన్తార్థైవకారేణ అధికార్యన్తరవ్యావృత్తిః. (యుక్తః) యోగవిశిష్టః. (ఆర్తాదీనామితి) ఆదిశబ్దేన, జిజ్ఞాస్వర్థార్థినౌగృహ్యేతే (స్వస్మిన్) భగవతి. (అన్యత్రాపి) ఐశ్వర్యాదౌ. (ఫలమాహేతి) "అహంప్రియః" ఇతి హేతుః;తస్యఫలమ్-ఈశ్వరప్రీతివిషయత్వమ్; తదాహేత్యర్థః; (సచేతి) స్త్రియా స్సాధ్వ్యాః స్వార్థతారహిత భర్తృభోగాఽతిశయకరప్రీతివత్, "సచప్రియః"ఇత్యత్ర ఉక్తాప్రీతిః స్వార్థానేతి మన్తవ్యమ్.

(వైషమ్యమ్) వ్యావృత్తిః. (సైవేయమితి) దీపేహిస్నేహవర్త్యాదినాశాత్ భేదేపి, తాద్రూప్యేణ ప్రతీతిర్జాయతే ఇతి భావః.(అద్వైతమ్)అభేదః.

(తత్క్రతున్యాయేతి) అత్ర శ్రుత ప్రకాశికావ్యాఖ్యాన గురుభావప్రకాశికాయామ్;—"తదిత్థం నిశ్శేష సంసారవిమోచనాత్మక బ్రహ్మప్రాప్తిరూపస్య జీవధాత్వర్థస్య పఞ్చాగ్నివిద్యా ఫలకైవల్యసాధారణ్యా త్తద్వ్యావర్తనార్థమ్, 'సఞ్జీవనీమ్' ఇత్యత్ర 'సమ్' ఇత్యుపసర్గ ఇత్యాహ (సమితికైవల్యవ్యావృత్తిరితి). సామీ

(౧) విష్ణుధర్మే-౪౩-౪౬.

చిన్యద్యోతకేన-సమా సమభివ్యాహృత జీవధాత్వర్థభూతాయాం బ్రహ్మప్రాప్తౌ భోగరూపత్వ బోధనాత్. కైవల్యాన్తర్గతాయాం బ్రహ్మప్రాప్తౌ తదభావస్య తత్క్రతున్యాయసిద్ధత్వాత్, తద్వ్యావృత్తిసిద్ధిః.

తథాహి;-తత్క్రతున్యాయోనామ-(౧)"అప్రతీకాలమ్బనాన్నయతీతిబాదరాయణః, ఉభయథాదోషాత్ తత్క్రతుశ్చ" ఇతిసూత్రే భగవతా బాదరాయణేన తత్క్రతుశబ్దప్రదర్శితో న్యాయవిశేషః. సచఫలోపాసనయోః ప్రకారైక్య నియమరూపః.(౨)"ఏకఆత్మనశ్శరీరే భావాత్"ఇత్యధికరణ సిద్ధాన్తదీపే,జీవాత్మనః ఫలదశావచ్ఛిన్నాకార విశేషాణా ముపాసనదశాయా మనుసన్ధాన మభిధాయ, అన్యథా ప్రాప్యోపాసనయోః ప్రకారభేదాత్ "యథాక్రతురస్మిన్" ఇతి విరుధ్యేత ఇత్యనుగృహీతత్వాత్;

అత ఏవాఽయంన్యాయః, ఫలోపాసనయో రేకతరేణ అన్యతరస్య నిశ్చాయకః; పఞ్చాగ్నివిద్యాయామ్,(3)"సఏనాన్ బ్రహ్మగమయతి"ఇత్యుక్త ఫలానుసారేణ బ్రహ్మణ ఉపాస్యత్వ నిశ్చయాత్; "వ్యతిరేకస్తద్భావ భావిత్వాత్" ఇతి బ్రహ్మవిద్యాన్తర్గత జీవవిద్యాయాః ఫలానుసారేణ అపహత పాప్మత్వాదీనాం వేద్యత్వ నిర్ణయాచ్చ. ఏవం కార్యాధికరణే ప్రతీకోపాసకానాం తత్క్రతు రీత్యైవ అనిత్యఫల నిర్ణయాత్; "అవిభాగేన దృష్టత్వాత్" ఇత్యత్ర-అభేదేన ఉపాసనబలేన అవిభాగేన అనుభవ నిర్ణయాచ్చ

అత ఏవాఽయం న్యాయః,ఉపాసితాకారస్య ఫలదశాయా మయోగాఽన్యయోగయో రుభయోరపి వ్యవచ్ఛేదకః; ఉపాసనాకారేణ ఫలాకార నిర్ణాయకత్వాదయోగవ్యవచ్ఛేదకత్వంసిద్ధమ్. ఫలాకారేణ ఉపాసనాకార నిర్ణాయకత్వాదన్య యోగవ్యవచ్ఛేదకత్వసిద్ధిః. తత్ర "యథాక్రతురస్మిఁల్లోకే పురుషో భవతి, తథేతః ప్రేత్యభవతి" ఇతి శ్రుత్యా,అయోగవ్యవచ్ఛేదకత్వేన అయంన్యాయోవ్యుత్పాదితః.(౪)"తంయథాయథోపాసతే, తథైవభవతి"ఇతిశ్రుత్యా అయోగాఽన్యయోగయోరుభయోరపివ్యవచ్ఛేదకత్వేన అయమంశోవ్యుత్పాదితః. తదేవంశ్రుతిద్వయమూలకత్వాదయంన్యాయః ప్రబలతరః.

(౧) బ్రహ్మసూ-౪-3-౧౫. (౨) బ్రహ్మసూ-3-3-౫3. (3) ఛా-౪-౧౫-౫
(౪) ముద్గలోప-3.

తత్రాఽయం ప్రథమశ్రుత్యర్థః. యథాక్రతుర్య స్యేతి - బహు వ్రీహి సమాసః. “అస్మింలోకే” ఇత్యనేన సాధనదశా వివక్షితా. పురుషశబ్దేన - పురుషార్థకామ నాలక్షణాధికారవాన్వివక్షితః. “ భ వ తి ” ఇత్యసాధారణధర్మాశ్రయత్వమభి ప్రేతమ్. “ ఇతః ప్రేత్య ” ఇత్యనేన ఫలదశాఽభిప్రేతా. “ తథాభవతి ” ఇత్యనేన తద్ధర్మావచ్ఛిన్న నివృత్త్యాశ్రయత్వం వివక్షితమ్. * యథాక్రతు శబ్దస్య - అన్యపదార్థ ప్రధానత్వాత్, క్రతుశబ్దస్య - ఉ పా స న ప ర త్వా చ్చ, యద్ధర్మావచ్ఛిన్న విశిష్టోపాసనాశ్రయ స్తదర్థః; తస్యవిధేయ విశేషణత్వాత్, ఆధేయతా సమ్బన్ధేన భూ ధా త్వ ర్థా ఽసాధారణ ధర్మే అన్వయః. తస్యచ, ఆశ్రయత్వ రూపాఽఽఖ్యాతార్థే. తస్యచ, పురుష శబ్దార్థే-పురుషార్థ కామనావత్య న్వయాత్. తథాశబ్దార్థస్య - తద్ధర్మస్య, అవచ్ఛేద్యతా సమ్బన్ధేన భూధాత్వర్థ నివృ త్తౌ ; తస్యచ - ఆఖ్యాతార్థాఽఽశ్రయత్వే. తస్యచ ఫలదశావచ్ఛిన్నే పురుషే అన్వ యాత్. “యద్ధర్మావచ్ఛిన్న విశిష్టోపాసనాశ్రయ వృత్త్యసాధారణ ధర్మాశ్రయ స్సాధన దశావచ్ఛిన్నః పురుషః, సః - ఫలదశావచ్ఛిన్న తద్ధర్మావచ్ఛిన్న నివృత్త్యా శ్రయః” ఇతి.

“ధనవాన్ సుఖీ” ఇత్యాదౌ, ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకీ భూతధనస్య ప్రయోజక తాసమ్బన్ధేన విధేయే భానస్య ఉద్దేశ్య విధేయ భావ స్థలనియన్త్రిత వ్యుత్పత్తి సిద్ధ త్వాత్, పురుషశబ్దేన - ఉద్దేశ్యతా వచ్ఛేదకతయా ఉక్తస్య ఫలకామనా లక్షణాధి కారస్య, యద్ధర్మావచ్ఛిన్న విశిష్టోపాసనాత్మకే విధేయే, సాక్షాత్ప్రయోజ్యతా సమ్బన్ధేన విశేషణతయా భానాత్. తద్రూపోపాసన తదధికారకామనయో స్సాక్షాజ్జన్య జనకభావస్య సంసర్గతయా లాభః. తథాచ, “యఃపురుషార్థ కామనా వాన్, సాక్షాత్తా దృశకామనాజన్య యద్ధర్మావచ్ఛిన్న విశిష్టోపాసనాశ్రయ వృత్త్య సాధారణ ధర్మాశ్రయః, సతద్ధర్మావచ్ఛిన్న ఫలదశావచ్ఛిన్న నివృత్త్యాశ్రయ ఇతి వాక్యార్థః” ఇతి.

తత్రైవ, తథాచాయంన్యాయ ఉపాస్యాకార భేదాత్ ద్వేధావ్యుత్పాదితః; యఃపురుష స్వస్మిన్న సమ్భావితోత్పత్తిక యద్ధర్మావచ్ఛిన్న విశిష్టోపాసనాశ్రయః. సః - తద్ధర్మ నిష్ఠాఽనుభవఘటిత పరమ్పరాసమ్బన్ధావచ్ఛిన్నాఽవచ్ఛేదక తాక నివృ త్త్యాశ్రయ ఇత్యేకః; యఃపురుష స్వస్మిన్ సమ్భావితోత్పత్తిక యద్ధర్మావచ్ఛిన్న

విశిష్టోపాసనాశ్రయః, సః, తద్ధర్మనిష్ఠ సాక్షాత్సమ్బన్ధావచ్ఛిన్నాఽవచ్ఛేదకతాక నిష్పత్త్యాశ్రయ ఇత్యపరః. తత్ర ప్రథమః - అప్రతీకాలమ్బన విషయః. ద్వితీయస్తు ఐశ్వర్యార్థి విషయ ఇతివివేకః.

అత్ర ప్రథమన్యాయే, తద్ధర్మ నిష్ఠ నిష్పత్త్యవచ్ఛేద కతావచ్ఛేదక పరమ్పరా సమ్బన్ధ ఘటకోఽనుభవః ఉపాసనసమా... తాకత్వేన విశేషణీయః; "ఏక ఆత్మనశ్శరీరే భావాత్" ఇత్యధికరణ సిద్ధాన్తదీపే, "యథాక్రతుః" ఇత్యాదేః ఫలోపాసనయోః ప్రకార వైషమ్యాఽభావ పరతాయా దర్శితత్వాత్, "యథాక్రతుః - తథాభవతి" ఇతి ఫలోపాసనయో స్సాసాదృశ్య ప్రతీతిస్వారస్యాచ్చ. తథాచ, "యో యద్ధర్మావచ్ఛిన్న నిష్ఠయాదృశ యాదృశనిరూప్య నిరూపక భావా పన్న విషయతా నిరూపిత విషయితా శాల్యుపాస నాశ్రయః; సః, తాదృశతా దృశధర్మావచ్ఛిన్న నిష్ఠ తాదృశతాదృశనిరూప్య నిరూపక భావా పన్న విషయతా నిరూపిత విషయితా శాల్యనుభవ ఘటిత పరమ్పరా సమ్బన్ధా వచ్ఛిన్నాఽ వచ్ఛేదకతాక నిష్పత్త్యాశ్రయః" ఇతి పర్య వస్యతీతి.

తత్రైవ "తత్రైవ"ఇత్యేవ కారస్య అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదక తయా అనుపాసితా కారాణాం నిష్పత్త్యవచ్ఛేదకతా వ్యవచ్ఛేద బలేన నిష్పత్త్యవచ్ఛేదకతాయా ఉపాసన ప్రకారతా వ్యాప్యత్వబోధ సిద్ధిః. తథాచ;—"పరమాత్మ విశేష్యకోపాసన ప్రకారతా సమనియతాఽ వచ్ఛేదక తాక నిష్పత్త్యాశ్రయః పురుషః"ఇతి శ్రుతివాక్యార్థః పర్యవసితః.

నను;—అత్ర ఏవకారస్య అన్యయోగ వ్యవచ్ఛేదకత్వ మనుపపన్నమ్; విశేషణ సఙ్గతత్వాత్. "శఙ్ఖః పాణ్డరఏవ" ఇత్యేవకార వదితిచేన్న; "శఙ్ఖః పాణ్డర ఏవ" ఇతి వాక్యేన శఙ్ఖే నీలత్వాది సన్దేహ నివృత్తి దర్శనాత్, తద్వాక్య శ్రవణ సమనన్తరమ్, "శఙ్ఖం నీలత్వాద్య భావవన్తం శాబ్దయామి" ఇత్యనుభవ బలాచ్చ విశేషణ సఙ్గతైవ కారస్యాపి అన్యయోగ వ్యవచ్ఛేదక తాయా అక్షతత్వాత్. అన్యథా,"సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్" ఇత్యత్ర ఏవకారస్య అసత్కార్యవాద నిరాస కతాయా స్సమ్ప్రతిపన్నాయా భఙ్గప్రసఙ్గాత్. తథాచ, అనుగృహీతం శ్రుతప్రకాశి కాచార్యైః;-" 'సదేవ' ఇత్యవధారణమ్ - అసత్కార్యవాదవ్యుదాస పరమ్. నత్వయం విద్వానేవే త్యవధారణమ్ బ్రాహ్మణత్వం వ్యావర్తయతి;

అపిత్వ విద్వత్త్వమేవ. అతశ్శబ్ద స్వారస్యాత్ సదేవేతి నిరసనీయమసత్యత్వమేవ'' ఇతి. అత్ర "శబ్ద స్వారస్యాత్" ఇత్యనేన,విశేషణ సఙ్గతైవకారస్థలే అన్యయోగ వ్యవచ్ఛేద ప్రతీతిరార్థికైవేతి భ్రమోనిరస్తః. తథాచ - అన్యయోగ వ్యవచ్ఛేదోద్వివిధః; అన్యస్మిన్ యోగవ్యవచ్ఛేదః, అన్యస్యయోగవ్యవచ్ఛేదశ్చేతి. తత్ర, "హరిరేవ పరంతత్త్వమ్" "పార్థఏవ ధనుర్ధరః" ఇత్యాదిషు ప్రథమః. "సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్" "కృత్స్నోరస ఘనఏవ" 'ఆత్మేత్యేవోపాసీత'"ఆత్మైవాభూద్విజానతః" "శఙ్ఖంపాణ్డరఏవ" ఇత్యాదిషు ద్వితీయః ఇతి నానుపపత్తిరితి.

తత్రైవ - యద్వా, "పరమాత్మ విషయక స్వకర్తృకోపాసన విషయతా సమనియతావచ్ఛేదకతాకనిష్పత్త్యాశ్రయః పురుషః" ఇత్యేవప్రభృతి వాక్యార్థపర్యవసానా న్నానుపపత్తిరితి.

తత్రైవ - నన్వేవం సర్వ విద్యానిష్ఠానాం సర్వవిషయకోపాసనే సర్వవిషయకాఽనుభవేచసతి, తత్క్రతున్యాయస్య కిం ఫల మితిచేత్; "యద్యద్విశేష్యతయోపాస్తే, తత్తద్విశేష్యతయైవాఽనుభవతి. యద్యత్ప్రకారతయోపాస్తే, తత్తత్ప్రకారతయైవా ఽనుభవతి. స్వరుచివిశేషేణ యద్యత్స్వ త ఇష్టతయోపాస్తే, తత్తత్స్వతో భోగ్యతయా అనుభవతి. యద్యదుపేక్షణీయతయా అస్వార్థముపాస్తే, తత్తథైవాఽనుభవతి; యద్యద్విశేష్యతయోపాస్తే, తత్తత్ప్రకార తయానాఽనుభవతి; యద్యదుపేక్షణీయతయైవోపాస్తే, తత్తద్భోగ్యత్వేననాఽనుభవతి" ఇత్యయోగాఽన్యయోగవ్యవచ్ఛేదావేవఫలమితి.

తత్రైవ, నన్వేవమపి అయంనియమోదురుపపాదః; జడభరతాదిషు బ్రహ్మనిష్ఠేషువ్యభిచారాత్. తేనహ్యుపాసితాకారోన ప్రాప్తః, ప్రాప్తశ్చాఽనుపాసితం మృగత్వమేవేతిచేన్న; "ఉపాసనదశావచ్ఛిన్న యద్ధర్మావచ్ఛిన్న నిష్ఠాఽవచ్ఛేదకతాకనిష్పత్త్యాశ్రయః పురుషః; సః, తద్ధర్మావచ్ఛిన్న నిష్ఠాఽవచ్ఛేదక తాక ఫలదశావచ్ఛిన్న నిష్పత్త్యాశ్రయః" ఇత్యేవ తత్క్రతున్యాయ శ్రుత్యర్థాశ్రయణేన విరోధాభావాత్. అత్ర-అస్మిన్‌లోకే పురుషోభవతీతి భూధాతునా ప్రతిపాదితా ప్రాథమికీ

ణాహ (ఆస్థితఇతి) ప్రాప్యప్రాప్తృభావేన భేదోపాసనాదిత్యర్థః. (అనుత్తమామ్) అన్యేషాంప్రాప్యమ్ - అధమమితిభావః. యద్వా "ఆత్మైవ" ఇత్యత్ర-శరీరప్రతిసమ్బన్ధ్యాత్మా వివక్షితః. తథాచ, ధారక ఇత్యర్థః. ఏవకారో - జ్ఞానినోఽన్యాపేక్షయా ఆత్మత్వేన ప్రాధాన్యం ద్యోతయతి. "రాజైవదృష్టః" ఇతివత్. "ప్రియతమ ఏవహి" ఇత్యాది శ్రీభాష్యసూక్తిప్రకారేణ ఉక్తార్థముపపాదయతి (ఆస్థితఇతి). ఇదమే వాత్మత్వ మనుగృహీతం భగవద్యామునాచార్యైః. (౧) "క్షణేపితే యద్విరహాఽతిదుస్సహాః" ఇతి.

నిష్పత్తిః, ఉపాసన నిష్పత్తి రూపాఽన్తిమస్మృత్యవస్థాత్మికా గ్రాహ్యా. ఉత్తర భూధాతు ప్రతిపాద్య నిష్పత్తిస్తు ఫలానుభవగత సుఖత్వాఽపరపర్యాయోత్కృ టానుకూల్యాఽవస్థా విశేషాత్మికా. తథాచ, "యో యద్యద్ధర్మావచ్ఛిన్న నిష్ఠ యద్యత్సమ్బన్ధాఽవచ్ఛిన్నయాదృశయాదృశ నిరూప్య నిరూపక భావా పన్న విషయతావచ్ఛిన్నాఽన్తిమప్రత్యయాత్మక ప్రీతి రూపోపాసన నిష్పత్తి మాన్ పురు షః; సః తద్ధర్మావచ్ఛిన్న నిష్ఠతాదృశతాదృశనిరూప్య నిరూపక భావాపన్న తత్త త్సమ్బన్ధాఽవచ్ఛిన్న విషయతాఽవచ్ఛిన్న సుఖత్వాఽపర పర్యాయోత్కృటాను కూల్యాఽవస్థా విశిష్టాఽనుభవాత్మకఫలనిష్పత్తి మాన్" ఇతి పర్యవసానాత్, ఆదిభర తాదిషు తాదృశోపాసనా నిష్పత్తి విరహేణ అనుపపత్త్యభావాత్." ఏతేన ముక్తానా మపేక్షణీయాఽవస్థ జ్ఞానాంశేన అనుపాసితానాం గ్రహణ సమ్భవేన, తేషాం సార్వజ్ఞ విరోధ ప్రసఙ్గనం దూరాపాస్తమితిధ్యేయమ్" ఇతిచ శ్రీసూక్తిరను సన్ధేయా.

(యుక్తాత్మా) మదేకాయత్త స్వదః, నివిష్టమనస్కః. (అనుత్తమామ్ -) నవిద్యతే ఉత్తమాయస్యాస్తామ్. (గతిమ్)-ప్రాప్యమ్. (అన్యేషామ్) ఆర్తాదీనామ్. (ప్రియ తమఇతి) శ్రీభాష్యే జిజ్ఞాసాధికరణే, "ప్రియతమ ఏవహి వరణీయో భవతి, యథాఽయం ప్రియతమ ఆత్మానం ప్రాప్నోతి, తథాభగవాన్ స్వయమేవ ప్రయతతే"ఇతి. (క్షణేపీతి) స్తోత్రరత్నే;-(౧) "సకృత్త్వదాకార విలోకనాశయా

(౧) స్తో-ర-౫౬.

కింబహునేత్యభిప్రాయేణ ఏకోక్త్యావైషమ్యమాహ (బహూనామితి). జ్ఞానవానితి_"జ్ఞానీచ" ఇత్యుక్తవిశేష్య నిర్దేశః; "మాంవేత్తితత్త్వతః" ఇత్యుక్తతత్త్వజ్ఞానవానిత్యర్థః. (వాసుదేవస్సర్వమ్) అత్ర "సర్వత్రాఽసౌ" ఇతివ్యుత్పత్తిరభిప్రేతా. "వాసుదేవః" ఇతిహేతుః; "సర్వమ్" ఇతిసాధ్యమ్. "సర్వగత్వా దనన్తస్య" ఇతివత్. (సర్వమ్) సర్వశరీరకమ్. అనేన"ఫలసాధనాఽనుష్ఠాతా, ఫలసాధనం,ఫలీచ"ఇత్యుక్తంభవతి. యద్వా, * వాసుదేవతరుః_సర్వవిధబన్ధురిత్యర్థః. అపిచ (౧)"ఎల్లామ్కణ్ణన్" ఇతివత్, వసుదేవపుత్రో ధారక పోషకభోగ్యభూత ఇత్యర్థః. విశిష్యవక్తుమశక్య ఇత్యభిప్రేత్యాహ (సమహాత్మేతి). "దుర్ల

తృణీకృతా ఽనుత్తమ భుక్తిముక్తిభిః। మహాత్మభిర్మా మవలోక్యతాం నయ క్షణేపి తేయద్విరహోఽతిదుస్సహః" ఇతి.

(సర్వత్రాఽసావితి)-శ్రీవిష్ణుపురాణే;-(౨) "సర్వత్రాఽసౌసమస్తఞ్చవసత్యత్రేతివై యతః। తతస్స వాసుదేవేతి విద్వద్భిః పరిపఠ్యతే" ఇతి, వాసుదేవ శబ్దనిరుక్తిః. "'సర్వస్మిన్నయం వసతి' ఇతి-వాసుదేవః" ఇతి కర్తరివ్యుత్పత్తి రత్రాభిప్రేతా. (వాసుదేవ తరురితి). అత్ర (3) "వాసుదేవతరుచ్ఛాయా నాతి శీతానఘర్మదా। నరకాఙ్గారశమనీ సాకిమర్థం ననేవ్యతే", శ్రీరామాయణే, కిష్కిన్ధాకాణ్డే, పఞ్చదశసర్గే, యుద్ధాయ సుగ్రీవేణాఽఽహూతం వాలినం ప్రతి తారా;(౪)"రామః పరబలామర్దీ యుగాన్తాఽగ్నిరివోత్థితః। నివాసవృక్షస్సాధూనామా పన్నానాం పరాగతిః।ఆర్తానాం సంశ్రయశ్చైవ యశసశ్చైకభాజనమ్" అన్యత్ర,(౫)"నివాసవృక్షస్సాధూనా మాపన్నానాం పరాగతిః। భక్తార్తి భఞ్జన శ్రీమాన్ కృష్ణఏవ గతిర్మమ" ఇత్యాదిక మనుసన్ధేయమ్. (ఎల్లామితి) "ఉణ్ణుమ్ శోఱుపరుకు నీర్ తిన్నుమ్ వెత్తిలైయుమెల్లామ్ కణ్ణన్"ఇతిసామసహస్ర గాథాఽనుసన్ధేయా. (వసుదేవ పుత్ర ఇతి) "వసుదేవస్యా ఽపత్యం పుమాన్ వాసుదేవః" ఇతి వ్యుత్పత్తి రత్రాభిప్రేతా.

(౧) తి-వాయ్-౬-౭-౧. (౨) ౧.వి-పు-౧-౨-౧౨. (3) గారుడపు. పూ-౨౨౨-3.
(౪) రా-కి-౧౫-౧౯. (౫)

భః" ఇతి, ఆర్తాదివ్యావృత్తిః. "సు" ఇత్యుపసర్గేణ (౧) "కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే" ఇత్యుక్తసాధనభక్తినిష్ఠాది వ్యావృత్తిః. "కశ్చిన్మాం వేత్తి" ఇత్యుపక్రాన్తోధికారీ, "సమహాత్మా" ఇత్యుపసంహృతః.

ఇత్థం భగవత్ప్రీత్యేక ఫలకభగవత్కైఙ్కర్యైకగోచరకృత్యర్థత్వరూపం పారతన్త్ర్యం సర్వాత్మనాం స్వాభావికమ్; తాదృశకృతి ఫలోపధానస్తు వ్యక్తివిశేషనియతమిత్యుపపాదితమ్.

(ఉపాదితమితి) గీతాయామ్; (౨) "నమాం దుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యన్తే నరాధమాః। మాయయా ఽపహృతజ్ఞానా ఆసురం భావమాశ్రితాః" ఇతి. తద్భాష్యే; "కిమితి భగవదుపాసనా పాదినీం భగవత్ప్రపత్తిం సర్వే నకుర్వత ఇత్యత్రాహ. మామ్, దుష్కృతినః - పాపకర్మాణః, దుష్కృత తారతమ్యాత్ చతుర్విధాఃనప్రతిపద్యన్తే. మూఢాః-నరాధమాః, మాయయా అపహృతజ్ఞానా ఆసురంభావ మాశ్రితాః" ఇతి. మూఢాః - విపరీతజ్ఞానాః, పూర్వోక్తప్రకారేణ భగవచ్ఛేషత్తైకరసమాత్మానం భోగ్యజాతఞ్చ స్వశేషతయా మన్యమానాః. నరాధమాః- సామాన్యేన జ్ఞాతేపి మత్స్వరూపే మదౌన్ముఖ్యాఽనర్హాః, మాయయా అపహృతజ్ఞానాః- మద్విషయం మదైశ్వర్యవిషయఞ్చ జ్ఞానం ప్రస్తుతం - యేషాం తదసమ్భావనాపాదినీభిః కూట యుక్తిభిః అపహృతమ్; తే-తథోక్తాః; ఆసురం భావమాశ్రితాః - మద్విషయం-మదైశ్వర్య విషయఞ్చ జ్ఞానమ్, సుదృఢ ముపపన్నం యేషాం ద్వేషాయైవ భవతి; తే ఆసురం భావమాశ్రితాః;ఉత్తరోత్తరాః పాపిష్ఠతమాః." ఇతి.

గీతాయామ్; -(౨) "చతుర్విధా భజన్తే మాంజనా స్సుకృతినోఽర్జున। ఆర్తో జిజ్ఞాసురర్థార్థీ జ్ఞానీచ భరతర్షభ" ఇతి. తద్భాష్యే; "సుకృతినః - పుణ్యకర్మాణః, మాంశరణ ముపగమ్య మామేవభజన్తే. తేచ సుకృత తారతమ్యేన చతుర్విధాః సుకృత గరీయస్త్వేన ప్రతిపత్తి వైశేష్యా దుత్తరోత్తరాధి కతమాభవన్తి. ఆర్తః-ప్రతిష్ఠాహీనః, భ్రష్టైశ్వర్యః పునస్తత్ప్రాప్తికామః. అర్థార్థీ - అప్రాప్తై

---

(౧) గీ-౭-౩. (౨) గీ-౭-౧౫.

శ్వర్యతయా ఐశ్వర్యకామః. తయోర్సుఖ భేదమాత్రమ్. ఐశ్వర్య విషయతయైకాస్యోదేక ఏవాధికారః. జిజ్ఞాసుః-ప్రకృతి వియుక్తాత్మ స్వరూపావాప్తీచ్ఛుః. జ్ఞాన మేవాఽస్య స్వరూపమితి జిజ్ఞాసురిత్యుక్తమ్. జ్ఞానీచ-"ఇతస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మేపరామ్" ఇత్యాదినా అభిహిత భగవచ్ఛేషతైకరసాఽఽత్మస్వరూపవిత్. ప్రకృతి వియుక్త కేవలాత్మన్య పర్యవస్యన్ భగవన్తం ప్రేప్సుః, భగవన్తమేవ పరమప్రాప్యం మన్వానః." ఇతి

గీతాయామ్;--(౧)"తేషాంజ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే। ప్రియోహిజ్ఞాని నోఽత్యర్థ మహంసచ మమప్రియః" ఇతి.తద్భాష్యే;-"తేషాం జ్ఞానీ విశిష్యతే. కుతః, నిత్యయుక్త ఏకభక్తిరితిచ. తస్యహి మదేక ప్రాప్యస్య మయా యోగో నిత్యః; ఇతరయోస్తు యావత్స్వాభిలషితప్రాప్తి మయా యోగః. తథాజ్ఞానినో మయ్యేకస్మిన్నేవ భక్తిః. ఇతరయోస్తు స్వాభిలషితే తత్సాధనత్వేన మయిచ. అతస్స ఏవవిశిష్యతే. కిఞ్చ. (ప్రియోహి జ్ఞానినోత్యర్థ మహమ్) అత్ర అర్థశబ్దః - అభిధేయవచనః. జ్ఞానినో ఽహంయథాప్రియః; తథా మయా సర్వజ్ఞేన సర్వశక్తినాప్యభిధాతుం నశక్యత ఇత్యర్థః; ప్రియత్వస్య ఇయత్తారహితత్వాత్. యథాజ్ఞానినామగ్రేసరస్య ప్రహ్లాదస్య (౨)'సత్వాసక్తమతిఃకృష్ణే దశ్యమానో మహోరగైః। నవివేదాత్మనోగాత్రం తత్స్మృత్యాహ్లాదసంస్థితః, ఇతి. సోపితథైవ మమ ప్రియః" ఇతి.

గీతాయామ్;--(౧) "ఉదారాస్సర్వ ఏవైతే జ్ఞానీత్వాత్మైవ మేమతమ్। ఆస్థితస్సహి యుక్తాత్మా మామేవాఽనుత్తమాంగతిమ్" ఇతి. "సర్వ ఏవైతే మామేవోపాసత ఇతి, ఉదారాః-వదాన్యాః; యేమత్తో యత్కిఞ్చిదపి గృహ్ణన్తి, తేహి మమ సర్వస్వదాయినః. జ్ఞానీత్వాత్మైవమే మతమ్. తదాయత్త ధారణోహమితి మన్యే. కస్మాదేవం; యస్మాదయం మయావినా ఆత్మధారణాఽసమ్భావనయా మామేవానుత్తమం ప్రాప్యమాస్థితః; అతస్తేన వినా మమాప్యాత్మ ధారణం నసమ్భవతి. తతో మమాప్యాత్మాహిసః." ఇతి.

గీతాయామ్; - (౧) "బహూనాం జన్మనామన్తే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే। వాసుదేవస్సర్వ మితి సమహాత్మా సుదుర్లభః" ఇతి. నాఽల్ప సఙ్ఖ్యా సఙ్ఖ్యాతానాం

(౧) గీ-౭-౧౭ (౨) వి-పు-౧-౧౭-౩౯.

“నమాందుష్కృతినః” ఇత్యుక్తౌ విశిష్య ప్రదర్శయన్, తద్విషయేపి స్వస్యైవ ఫలసాధనానుష్ఠాతృత్వ మభివదన్, తన్ముఖేన తత్రాపి

పుణ్యజన్మనాం ఫలమిదమ్. యత్ మచ్ఛేషత్వైక రసాత్మయా థాత్మ్యజ్ఞాన పూర్వకం మత్ప్రపదనమ్. అపితు; బహూనాం జన్మనామ్ - పుణ్యజన్మనామ్, అన్తే - అవసానే, “వాసుదేవ శేషత్వైక రసోహం, తదాయత్త స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తిశ్చ; సచ - అసఙ్ఖ్యేయైః కల్యాణ గుణగణైః పరతరః” ఇతి - జ్ఞానవాన్భూత్వా, “వాసుదేవ ఏవ మమ పరమప్రాప్యం ప్రాపకఞ్చ, అన్యదపి యన్మనోరథవర్తి, సఏవ మమ తత్సర్వమ్” ఇతి, మాం ప్రపద్యతే - మాముపాస్తే, సమహాత్మా - మహామనాః, సుదుర్లభః-దుర్లభ తరో లోకే. వాసుదేవ స్సర్వమిత్యస్యాఽయమేవార్థః; “ప్రియోహి జ్ఞానినో ఽత్యర్థమహమ్” “ఆస్థిత స్సహియుక్తాత్మా మామేవాఽనుత్తమాం గతిమ్” ఇతి ప్రక్రమాత్. జ్ఞానవాంశ్చాఽయముక్త లక్షణఏవ; అస్యైవ పూర్వోక్త జ్ఞానిత్వాత్. “భూమిరాపః” ఇత్యారభ్య - “అహఙ్కార ఇతీయంమే భిన్నా ప్రకృతిరష్టధా। అపరేయ మితస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధిమే పరామ్। జీవభూతామ్” ఇతి హి చేతనాఽచేతనస్య ప్రకృతి ద్వయస్య పరమపురుష శేషత్వైక రసతోక్తా. “అహంకృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయస్తథా। మత్తః పరతరం నాన్యత్కిఞ్చిదస్తి ధనఞ్జయ” ఇత్యారభ్య, “యేచైవ సాత్త్వికా భావారాజసాస్తా మసాశ్చయే। మత్తఏవేతి తాన్విద్ధి నత్వహం తేషుతేమయి” ఇతి ప్రకృతి ద్వయస్య కార్యకారణోభయావస్థస్య పరమపురుషా యత్త స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తిత్వమ్ పరమపురుషస్యచ సర్వైః ప్రకారైస్సర్వ స్మాత్పరతరత్వ ఞ్చోక్తమ్. అతస్స ఏవాత్ర జ్ఞానీత్యుచ్యతే.” ఇతి శ్రీసూక్తి రనుసన్ధేయా.

(నమాందుష్కృతిన ఇతీతి) “దుష్కృతినః” ఇతి-దుష్కృతి శబ్దప్రయోగ మహిమ్నా అత్యన్త ప్రాతికూల్య వ్యవసిత విషయే ఫలసాధనాఽనుష్ఠాతృత్వం ఫలిత్వఞ్చభగవత ఏవ. “ఏషఏవాఽసాధుకర్మకారయతి” ఇతి ఫలసాధనానుష్ఠాతృత్వమ్ లీలా రసభాక్త్వేన తత్ఫలిత్వఞ్చ బోధ్యమ్. (తద్విషయేపి) దుష్కృతి విషయేపి. (స్వస్యైవ) భగవత ఏవ. (తన్ముఖేన) ఫలసాధనాఽనుష్ఠాతృత్వ ముఖేన. (తత్రాపి) దుష్కృతి విషయేపి.

లీలారస నిష్పత్త్యై స్వస్యైవఫలిత్వం వ్యఞ్జయన్, "మూఢాః" ఇత్యుక్త మపివివృణ్వన్, ఆర్తాదిత్రయమపి విశదయతి "కామైః" ఇత్యాదినా అధ్యాయ శేషేణ.

(అధ్యాయశేషేణేతి). అత్ర గీతాయామ్;-(౧) "కామైస్తైస్తైర్హృతజ్ఞానాః ప్రపద్యన్తే ఽన్యదేవతాః। తంతం నియమమాస్థాయ ప్రకృత్యా నియతాస్స్వయా" ఇతి. తద్భాష్యే;—"తస్యజ్ఞానినో దుర్లభత్వ మేవోప పాదయతి. సర్వ ఏవహి లౌకికాః పురుషాః, స్వయా ప్రకృత్యా - పాపవాసనయా గుణమయ భావ విషయయా, నియతాః - నిత్యాన్వితాః, తైస్తైః స్వవాసనాఽనురూపైర్గుణమయై రేవకామై రిచ్ఛావిషయ భూతైః హృత మత్స్వరూప విషయజ్ఞానాః, తత్తత్కామ సిద్ధ్యర్థమ్, అన్యదేవతాః - మద్వ్యతిరిక్తాః కేవలేన్ద్రాది దేవతాః, తంతం నియమ మాస్థాయ- తత్తద్దేవతా విశేషమాత్ర ప్రీణనాఽసాధారణం నియమమాస్థాయ, ప్రపద్యన్తే - తా ఏవాశ్రిత్యార్చయన్తే" ఇతి.

గీతాయామ్;—(౧) "యోయోయాంయాం తనుంభక్తశ్శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి॥ తస్యతస్యాచలాంశ్రద్ధాం తామేవవిదధామ్యహమ్" ఇతి. తద్భాష్యే;—తాఅపిదేవతామదీయాస్తనవః. (౨) "యఆదిత్యేతిష్ఠన్, యమాదిత్యోనవేద, యస్యాదిత్యశ్శరీరమ్" ఇత్యాదిశ్రుతిభిరపి ప్రతిపాదితామదీయాస్తనవః" ఇత్యజానన్నపి, యోయోయాంయామ్, మదీయామ్ - ఆదిత్యాదికాంతనుం భక్తశ్శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి. తస్యతస్యాఽజానతోఽపి మత్తనువిషయైషాశ్రద్ధేత్యహమనుసన్ధాయ, తామేవఅచలాం నిర్విఘ్నాంవిదధామ్యహమ్." ఇతి.

గీతాయామ్; (౧) "సతయాశ్రద్ధయాయుక్తస్తస్యారాధనమీహతే। లభతేచ తతఃకామాన్ మయైవనిహితాన్హితాన్" ఇతి. తద్భాష్యే;-"సతయానిర్విఘ్నయాశ్రద్ధయాయుక్తస్తస్య ఇన్ద్రాదేరారాధనంప్రతీహతే. తతోమత్తనుభూతేన్ద్రాది దేవతారాధనాత్, తానేవహిస్వాభిలషితాన్కామాన్ మయైవవిహితాన్లభతే. యద్యప్యారాధన కాలే "ఆరాధ్యేన్ద్రాదయోమదీయాస్తనవః. తతఏవతదర్చనఞ్చ

---

(౧) గీ-౭-౨౦. (౨) బృ-౩-౭-౯.

మదారాధనమ్" ఇతినజానాతి. తథాపితస్యవస్తుతో మదారాధనత్వాదారాధకాభిలషితమహమేవవిదధామి " ఇతి.

గీతాయామ్; (౧) "అన్తవత్తుఫలంతేషాం తద్భవత్యల్పమేధసామ్। దేవాన్దేవయజోయాన్తి మద్భక్తాయాన్తిమామపి" ఇతి. తద్భాష్యే; - "తేషామ్-అల్పమేధసామ్ - అల్పబుద్ధీనామ్, ఇన్ద్రాదిమాత్రయాజినామ్, తదారాధనఫలమల్పమ్; అన్తవచ్చభవతి. కుతః - దేవాన్ దేవయజోయాన్తి. యతః ఇన్ద్రాదీన్దేవాన్ తద్యాజినోయాన్తి. ఇన్ద్రాదయోపిహి-పరిచ్ఛిన్నభోగాః పరిమితకాలవర్తినశ్చ. తత స్తత్సాయుజ్యం ప్రాప్తాస్తైస్సహప్రచ్యవన్తే. మద్భక్తాఅపి, తేషామేవ కర్మణాం మదారాధనరూపతాం జ్ఞాత్వాపరిచ్ఛిన్న ఫలసఙ్గంత్యక్త్వా, మత్ప్రీణనైకప్రయోజనాః మాంప్రాప్నువన్తి; నచపునర్నివర్తన్తే. "మాముపేత్యతుకౌన్తేయ పునర్జన్మనవిద్యతే" ఇతివక్ష్యతే". ఇతి;

గీతాయామ్;-(౧) "అవ్యక్తంవ్యక్తిమాపన్నం మన్యన్తేమామబుద్ధయః। పరంభావమజానన్తోమమాఽవ్యయ మనుత్తమమ్" ఇతి. తద్భాష్యే; - "ఇతరేతు-సర్వసమాశ్రయణీయత్వాయ మమ మనుష్యాదిష్వవతారమప్యకిఞ్చిత్కరం కుర్వన్తీత్యాహ. సర్వైఃకర్మభిరారాధ్యోఽహం సర్వేశ్వరో వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావః, పరమకారుణ్యాదాశ్రితవాత్సల్యాచ్చ సర్వసమాశ్రయణీయత్వాయ అజహత్స్వభావ ఏవ వసుదేవసూనురవతీర్ణ ఇతి మమైవంపరంభావమ్, అవ్యయమ్ - అనుత్తమమ్, అజానన్తః, ప్రాకృతరాజసూనుసమానమితః పూర్వమనభివ్యక్తమిదానీం కర్మవశాత్ జన్మవిశేషంప్రాప్య, వ్యక్తిమాపన్నం - ప్రాప్తమ్, మామబుద్ధయోమన్యన్తే. అతో మాంనాశ్రయన్తే. నకర్మభిరారాధయన్తిచ" ఇతి.

గీతాయామ్; - (౧) "నాహంప్రకాశస్సర్వస్య యోగమాయాసమావృతః। మూఢోఽయంనాభిజానాతిలోకో మామజమవ్యయమ్" ఇతి. తద్భాష్యే;-"కుతఏవంనప్రకాశ్యత ఇత్యత్రాహ - క్షేత్రజ్ఞాఽసాధారణమనుష్యత్వాదిసంస్థాన యోగాఖ్యమాయయా సమావృతోఽహంన సర్వస్యప్రకాశః. మయిమనుష్యత్వాది సంస్థానదర్శనమాత్రేణ మూఢోఽయంలోకో మామతివాయ్విన్ద్రకర్మాణ మతిసూర్యాగ్నితేజస మజ

(౧) గీ-౭-౨౩.

లక్ష్యమాణ మనుష్యజన్మన్యపి నిఖిలజగదేకకారణం సర్వేశ్వరం మాం సర్వసమాశ్రయణీయత్వాయ మనుష్యత్వసంస్థానమాస్థితం నాఽభిజానాతి" ఇతి.

గీతాయామ్;-(౧) "వేదాహం సమతీతాని వర్తమానాని చార్జున। భవిష్యాణి చ భూతాని మాం తు వేద న కశ్చన" ఇతి. తద్భాష్యే;-"అతీతాని వర్తమానాని అనాగతాని చ సర్వాణి భూతాని, అహం వేద - జానామి, మాం తు వేద న కశ్చన-మయాఽనుసన్ధీయమానేషు కాలత్రయవర్తిషు భూతేషు మామేవంవిధం వాసుదేవం సర్వసమాశ్రయణీయత్వాయాఽవతీర్ణం విదిత్వా మామేవ సమాశ్రయన్ కశ్చిదుపలభ్యత ఇత్యర్థః. అతో జ్ఞానీ సుదుర్లభ ఏవ". ఇతి.

గీతాయామ్;(౧)"ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన ద్వన్ద్వమోహేన భారత। సర్వభూతాని సమ్మోహం సర్గే యాన్తి పరన్తప" ఇతి. తద్భాష్యే;- "తథాహి; - ఇచ్ఛాద్వేషాభ్యాం సముత్థితేన శీతోష్ణాదిద్వన్ద్వాఖ్యేన మోహేన సర్వభూతాని సర్గే-జన్మకాల ఏవ, సమ్మోహం యాన్తి. ఏతదుక్తం భవతి. గుణమయేషు సుఖదుఃఖాదిద్వన్ద్వేషు పూర్వ పూర్వజన్మని యద్విషయావిచ్ఛాద్వేషావభ్యస్తౌ ; తద్వాసనయా పునరపి జన్మకాల ఏవ తదేవ ద్వన్ద్వాఖ్యమిచ్ఛాద్వేషవిషయత్వేన సముత్థితం భూతానాం మోహనం భవతి తేన మోహేన సర్వభూతాని సమ్మోహం యాన్తి. తద్విషయేచ్ఛాద్వేషస్వభావాని భవన్తి. న మత్సంశ్లేషవియోగసుఖదుఃఖస్వభావాని. జ్ఞానీ తు మత్సంశ్లేషవియోగైకసుఖదుఃఖస్వభావః, న తత్స్వభావం కిమపి భూతం జాయత ఇతి".

గీతాయామ్;- (౧) "యేషాం త్వన్తగతం పాపం జనానాం పుణ్యకర్మణామ్। తే ద్వన్ద్వమోహనిర్ముక్తా భజన్తే మాం దృఢవ్రతాః" ఇతి-తద్భాష్యే; -"యేషాం తు, అనేకజన్మార్జితేన ఉత్కృష్టపుణ్యసఞ్చయేన గుణమయద్వన్ద్వేచ్ఛాద్వేషహేతుభూతమ్, మదౌన్ముఖ్యవిరోధి చ అనాదికాలప్రవృత్తం పాపమన్తగతమ్ - క్షీణమ్; తే పూర్వోక్తేన సుకృతతారతమ్యేన మాం శరణముప్రపద్య గుణమయాన్మోహాద్వినిర్ముక్తాః, జరామరణమోక్షాయ మహతే చైశ్వర్యాయ మత్ప్రాప్తయే చ దృఢవ్రతాః-దృఢసఙ్కల్పాః మామేవ భజన్తే" ఇతి.

గీతాయామ్;-(౧) "జరామరణమోక్షాయ మామాశ్రిత్య యతన్తి యే। తే బ్రహ్మ తద్విదుః కృత్స్నమధ్యాత్మం కర్మ చాఽఖిలమ్" ఇతి. తద్భాష్యే;-"తత్ర త్రయా

(౧) గీ-౭-౨౬.

అనుగృహీతం భగవద్యామునాచార్యైః; - శ్రీమతి గీతార్థసఙ్గ్రహే;-"స్వయాథాత్మ్యం ప్రకృత్యాస్య తిరోధిశ్శరణాగతిః। భక్తభేదః ప్రబుద్ధస్య శ్రైష్ఠ్యం సప్తమ ఉచ్యతే" ఇతి.

ప్రకృతమనుసరామః. (స్వశరీరత్వకథనాదికథాలే) ఇత్యాదిశబ్దేన లౌకికకర్తృత్వాదేర్భ్రాన్తినిబన్ధనత్వకథనం పారతన్త్ర్యధికారి స్వరూపకథనం తద్ద్వారోల్లభ్యకథనఞ్చ గృహ్యతే. ఏవంసప్తమాధ్యాయే; -- (౧) "గతిర్భర్తా ప్రభుస్సాక్షీ నివాసశ్శరణంసుహృత్" ఇత్యత్ర గతిభర్తృ

ణామ్. భగవన్తంభజమానానాం జ్ఞాతవ్య విశేషానుపాదేయాంశ్చ ప్రస్తౌతి ; జరామరణ మోక్షాయ - ప్రకృతివియుక్తాత్మ స్వరూపదర్శనాయ మామాశ్రిత్యయతన్తే. తేతద్బ్రహ్మవిదుః. అధ్యాత్మఞ్చకృత్స్నంవిదుః, కర్మచాఽఖిలంవిదురితి.

గీతాయామ్;-(౧)"సాధిభూతాధిదైవంమాం సాధియజ్ఞఞ్చయేవిదుః। ప్రయాణకాలేపిచమాం తేవిదుర్యుక్తచేతసః" ఇతి. తద్భాష్యే;- "అత్ర 'యే' ఇతిపునర్నిర్దేశాత్ పూర్వనిర్దిష్టేభ్యోఽన్యే అధికారిణో జ్ఞాయన్తే. 'సాధిభూతంసాధిదైవంమాం ఐశ్వర్యార్థినోయేవిదుః' ఇత్యేతదనువాద స్వరూపమస్య ప్రాప్త్యర్థత్వాద్విధాయకమేవ. తథా "సాధియజ్ఞమ్" ఇత్యపిత్రయాణామధికారిణామవిశేషేణవిధీయతే. అర్థస్వాభావ్యాత్త్రయాణాంహి నిత్యనైమిత్తికరూప మహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానమవర్జనీయమ్. తేచ, ప్రయాణకాలేపి స్వప్రాప్యానుగుణంమాంవిదుః. 'తేచ' ఇతి చకారాత్, పూర్వేజరామరణమోక్షాయ యతమానాశ్చప్రయాణకాలే విదురితిసముచ్చీయన్తే. అనేనజ్ఞానినోప్యర్థ స్వాభావ్యాత్ సాధియజ్ఞంమాంవిదుః, ప్రయాణకాలేపి స్వప్రాప్యానుగుణంమాం విదురిత్యుక్తంభవతి." ఇతిశ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా.

(స్వయాథాత్మ్యమ్) ఉపాస్యభూత పరమపురుషస్వరూపయాథాత్మ్యమ్. (ప్రకృత్యా)మూలప్రకృత్యా. (అస్య) స్వరూపయాథాత్మ్యస్య (తిరోధిః) తిరోధానమ్. (శరణాగతిరితి) తిరోధాననివర్తకశరణాగతిరిత్యర్థః. (భక్తభేదః) ఆర్తాదిభేదః. (ప్రబుద్ధస్య) జ్ఞానినః. (సప్తమే) సప్తమాధ్యాయే.

(గతిరితి) అత్ర "గతిర్భర్తాప్రభుస్సాక్షీ నివాసశ్శరణంసుహృత్। ప్రభవః ప్రళయ

(౧) గీ-౭-౩౦.

ప్రభుశరణశబ్దైః ప్రాప్యత్వఫలప్రదత్వ స్వామిత్వాఽపర పర్యాయఫలిత్వ శరణత్వరూపోపాయత్వానాం కథనమ్.

(౧) "అహంహిసర్వయజ్ఞానామ్" ఇత్యత్ర ఫలిత్వస్పష్టీకరణమ్. దశమేధ్యాయే; - (౨) అహం సర్వస్యప్రభవః" ఇత్యాదిశ్లోకత్రయేణ

స్థానం నిధానంబీజమవ్యయమ్." "గమ్యతఇతి-గతిః. తత్రతత్రప్రస్థానమిత్యర్థః. భర్తా - ధారయితా. ప్రభుః - శాసితా. సాక్షీ - సాక్షాద్ద్రష్టా, నివాసః - వాసస్థానంవేశ్మాది. శరణమ్-ఇష్టస్యప్రాపకతయా అనిష్టనివారకతయాచ సమాశ్రయణీయశ్చేతనశ్శరణమ్; సచాఽహమేవ; సుహృత్ - హితైషీ, ప్రభవప్రళయస్థానం-యస్య కస్యయత్రకుత్రచిదుత్పత్తి ప్రళయయోర్యత్స్థానం తదహమేవ. (నిధానమ్) నిధీయత ఇతి నిధానమ్; ఉత్పాద్య ముపసంహార్యశ్చాఽహమేవే త్యర్థః. (అవ్యయంబీజమ్) తత్రతత్రవ్యయరహితం యత్కారణం, తదహమేవేతి. గీతానవమాధ్యాయ భాష్యశ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా. (గతీతి). గతిశబ్దేన ప్రాప్యత్వకథన మిత్యాదిక్రమేణాన్వయః.

(అహంహిసర్వేతి) గీతాయాం నవమాధ్యాయే; - "అహంహిసర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచప్రభురేవచ। నతుమామభిజానన్తి తత్త్వేనాఽతశ్చ్యవన్తితే" ఇతి. అస్య గీతార్థ సఙ్గ్రహవ్యాఖ్యా;-"అహంసర్వశరీరతయా ఇన్ద్రాదిరూపోఽహమేవ సర్వయజ్ఞానాంభోక్తాప్రభుశ్చ. హి-ప్రసిద్ధౌ. కిన్తు. తేమాంతత్త్వేన సర్వకర్మాణామ్ ఇన్ద్రాదిశరీరః పరమాత్మైవాఽఽరాధ్యః, ఫలప్రదశ్చేత్యేవంరూపేణ యాథార్థ్యేననాభిజానన్తి- అతశ్చ్యవన్తి - భ్రశ్యన్తి" ఇతి.

(అహంసర్వస్యేతి) గీతాయాందశమాధ్యాయే "అహంసర్వస్యప్రభవోమత్తస్సర్వంప్రవర్తతే। ఇతిమత్వాభజన్తేమాం బుధాభావసమన్వితాః" ఇతి. తద్భాష్యే;- "విభూతి జ్ఞానవిపాకరూపాం భక్తివృద్ధిందర్శయతి; అహంసర్వస్య విచిత్రచిదచిత్ప్రపఞ్చస్యప్రభవః - ఉత్పత్తికారణమ్. సర్వంమత్తఏవ ప్రవర్తతఇతి, ఇదం మమ స్వాభావికం నిరఙ్కుశైశ్వర్యం సౌశీల్యసౌన్దర్య వాత్సల్యాది కల్యాణగుణగణయోగఞ్చమత్వా బుధాః-జ్ఞానినః, భావసమన్వితాః, మామ్-సర్వకల్యాణగుణాన్వితంభజన్తే. భావః-మనోవృత్తివిశేషః. మయిస్పృహయాళవో మాంభజన్తఇత్యర్థః" ఇతి.

---

(౧) గీ-౯-౨౪. (౨) గీ-౧౦-౮.

క_ర్తృత్వస్పష్టీకరణమ్; (౧) "హ_న్తతేకథయిష్యామి" ఇత్యాదినా-శరీరత్వస్పష్టీకరణమ్; ఏకాదశే; - శరీరత్వప్రత్యక్షీకరణమ్. త్రయోదశే,

---

గీతాయామ్; - తత్రైవ;-(౨) "మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా బోధయన్తః పరస్పరమ్। కథయన్తశ్చమాంనిత్యం తుష్యన్తిచరమన్తిచ" ఇతి. తద్భాష్యే; - "కథం మచ్చిత్తాః - మయినివిష్టమనసః, మద్గతప్రాణాః - మద్గతజీవితాః, మయావినా ఆత్మధారణమలభమానా ఇత్యర్థః. స్వైస్వైరనుభూతాన్ మదీయాన్ గుణాన్ పరస్పరం బోధయన్తః మదీయానిదివ్యానిరమణీయాని కర్మాణిచ కథయన్తస్తుష్యన్తిచరమన్తిచ. వక్తార స్తద్వచనేనాఽనన్య ప్రయోజనేనతుష్యన్తి. శ్రోతారశ్చ తచ్ఛ్రవణేనాఽనవధికాతిశయప్రియేణరమన్తి" ఇతి.

గీతాయాంతత్రైవ. (౩) "తేషాంసతతయుక్తానాం భజతాంప్రీతిపూర్వకమ్। దదామిబుద్ధియోగంతం యేనమాముపయాన్తితే" ఇతి. తద్భాష్యే; - "తేషాం సతతయుక్తానాం మయిసతతయోగమాశంసమానానాం మాంభజమానానామహంతమేవబుద్ధియోగం విపాకదశాపన్నం ప్రీతిపూర్వకందదామి, యేన తేమా ముపయాన్తి" ఇతి.

(హన్తఇతి) గీతాయామ్, తత్రైవ; - శ్రీభగవానువాచ; "హన్తతేకథయిష్యామివిభూతీరాత్మనశ్శుభాః। ప్రాధాన్యతః కురుశ్రేష్ఠనాస్త్యన్తో విస్తరస్యమే" ఇతి. తద్భాష్యే; - "హేకురుశ్రేష్ఠ! మదీయాః కల్యాణీవిభూతీః ప్రాధాన్యతః తేకథయిష్యామి. ప్రాధాన్యశబ్దేన ఉత్కృష్టోవివక్షితః. "పురోధసాఞ్చముఖ్యం మామ్" ఇతిహివక్ష్యతే. జగత్యుత్కృష్టాః కాశ్చనవిభూతీర్వక్ష్యామి. విస్తరేణవక్తుం శ్రోతుఞ్చనశక్యతే; తాసామానన్త్యాత్. విభూతిత్వంనామ - నియామ్యత్వమ్. సర్వేషాంభూతానాంబుద్ధ్యాదయః పృథగ్విధా భావా మత్త ఏవభవన్తీత్యుక్త్వా, "ఏతాంవిభూతింయోగఞ్చ మమయోవేత్తితత్త్వతః" ఇతిప్రతిపాదనాత్. తథాత్రయోగశబ్దనిర్దిష్టం స్రష్టృత్వాదికం విభూతిశబ్దనిర్దిష్టంతత్ప్రవర్త్యత్వమితిపునశ్చ, "అహంసర్వస్యప్రభవో మత్తస్సర్వంప్రవర్తతే। ఇతిమత్వాభజన్తేమాం బుధాభావసమన్వితాః" ఇత్యుక్తమితి.

(ప్రత్యక్షీకరణమితి) గీతాయామ్, ఏకాదశాధ్యాయే;-(3) "నతుమాంశక్య

---

(౧) గీ-౧౦-౧౯. (౨) గీ-౧౦-౯. (3) గీ-౧౧-౮.

(౧) "కార్యకారణకర్తృత్వే" ఇతి "పురుషః ప్రకృతిస్థోహి" ఇతిచ కర్తృత్వభోక్తృత్వయోరౌపాధికత్వకథనోక్తిః. "ఉపద్రష్టానుమన్తాచ భర్తాభోక్తామహేశ్వరః" ఇతి అసఙ్కుచిత ఫలిత్వకథనోక్తిః. ఇత్యాదిక మప్యత్ర, ఆదిపదేనగృహ్యతే; తత్రప్రపఞ్చస్తు విస్తరభయాన్నప్రదర్శ్యతే.

సేద్రష్టు మనేనైవస్వచక్షుషా। దివ్యందదామి తేచక్షుః పశ్యమేయోగమైశ్వరమ్" ఇత్యాదికమత్రాఽభిప్రేతమ్.

(కార్యకారణేతి). గీతాయాం త్రయోదశాధ్యాయే "కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతిరుచ్యతే। పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే॥ పురుషః ప్రకృతిస్థోహి భుఙ్క్తే ప్రకృతిజాన్గుణాన్" ఇతి. తద్భాష్యే;-"కార్యమ్-శరీరమ్. కారణాని - జ్ఞానకర్మాత్మకాని సమనస్కానీన్ద్రియాణి. తేషాంక్రియాకారిత్వే పురుషాధిష్ఠితా ప్రకృతిరేవహేతుః. పురుషాధిష్ఠితక్షేత్రాకార పరిణత ప్రకృత్యాశ్రయాభోగసాధనభూతాః క్రియా ఇత్యర్థః. పురుషస్యత్వధిష్ఠాతృత్వమేవ. తదపేక్షయా "కర్తాశాస్త్రార్థవత్వాత్" ఇత్యాదికముక్తమ్. శరీరాధిష్ఠానప్రయత్న హేతుత్వమేవహి పురుషస్యకర్తృత్వమ్. ప్రకృతిసంసృష్టః పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వేహేతుః. సుఖదుఃఖానుభవాశ్రయఇత్యర్థః. ఏవమన్యోన్యసంసృష్టయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యభేద ఉక్తః. పురుషస్య స్వతస్స్వానుభవైకసుఖస్యాపి వైషయికసుఖదుఃఖోపభోగహేతుత్వమాహ; గుణశబ్దః - స్వకార్యేషూపచారికః. స్వతస్స్వానుభవైకసుఖః పురుషః - ప్రకృతిస్థః - ప్రకృతిసంసృష్టః; ప్రకృతిజాన్ గుణాన్ - ప్రకృతిసంసర్గోపాధికాన్ సత్త్వాదిగుణకార్యభూతాన్ సుఖదుఃఖాదీన్, భుఙ్క్తే - అనుభవతి" ఇతి.

(ఉపద్రష్టేతి) గీతాయాంతత్రైవ; -"ఉపద్రష్టాఽనుమన్తాచ భర్తాభోక్తా మహేశ్వరః। పరమాత్మేతిచాప్యుక్తో దేహేస్మిన్పురుషఃపరః" ఇతి. తద్భాష్యే;-"అస్మిన్దేహేవస్థితోఽయం పురుషోదేహప్రవృత్త్యనుగుణసఙ్కల్పాదిరూపేణ దేహస్య ఉపద్రష్టా. అనుమన్తాచభవతి, తథాదేహభర్తాచభవతి. తథాదేహప్రవృత్తిజనిత సుఖదుఃఖయోః భోక్తాచభవతి. ఏవందేహనియమనేన దేహభరణేన దేహశేషిత్వేనచ దేహేన్ద్రియమనాంసిప్రతి మహేశ్వరో భవతి. తథా చ వక్ష్యతే.

---

(౧) గీ-౧౩-౨౧.

తిరు;-స్వయత్న రూపజ్ఞ ళానవిప్పై స్వరూపవిరోధికళ్ ఎన్నుమ్ బుద్ధిపణ్ణి

(విరోధికళెన్నుమితి) పూర్వేణసముచ్చయః. పూర్వాఽనుభవాభావాత్ కథం "నినైత్తు" ఇతిస్మృత్యుక్తిస్తత్రాహ (బుద్ధిపణ్ణి) ఇతి. "బుద్ధిస్తాత్కాలికీ ప్రోక్తా" ఇతినిర్దిష్టతాత్కాలికపూర్వాఽపర పర్యాలోచనరూపప్రతిభావిశేషఇహావివక్షితః. తస్య జ్ఞాతార్థపర్యాలోచనరూపత్వాత్ "నినైత్తు" ఇత్యుక్తమితిభావః. అత్రయద్యపి, "ఎన్నుమ్" ఇతిమూలస్థపదద్వయం సవివరణార్థముపాత్తమ్; తథాపి తదనుపాదాయ (కాయేత్యాది-అనుష్ఠిక్కవశక్యజ్ఞళ్; స్వేత్యాది-ఇప్పై విరోధికళ్; బుద్ధిపణ్ణి) ఇతివాక్యశైలీపరిగ్రహే, వాక్యస్యాఽనన్వితత్వేన అబోధకత్వంస్యాత్, మూలపదవివరణత్వస్యజ్ఞాతుమశక్యత్వాత్. తత్పరిహారార్థమ్ "దుశ్శకజ్ఞళ్" ఇతిప్రతీకముపాదాయ (కాయేత్యాది - అశక్యజ్ఞళ్) ఇత్యన్తముక్త్వా, "స్వరూపవిరోధికళ్" ఇత్యుపాదాయ (స్వేత్యాది-విరోధికళ్) ఇత్యన్తముక్త్వా, "నినైత్తు" ఇత్యుపాదాయ (బుద్ధిపణ్ణి) ఇత్యుక్త్వా, అతిగౌరవంస్యాత్; మూలవాక్యమనపేక్ష్య మూలవాక్యార్థస్య విశదశ్శాబ్దబోధశ్చనసిద్ధ్యేత్. "ఎన్నుమ్" ఇతిపద

"శరీరం యదవాప్నోతియచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః । గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గన్ధానివాశయాత్" ఇతి. అస్మిన్ దేహేదేహేన్ద్రియమనాంసిప్రతి పరమాత్మేతి చాప్యుక్తః. దేహేమనసిచ ఆత్మశబ్దోఽన్తరమేవ ప్రయుజ్యతే. "ధ్యానేనాత్మని పశ్యన్తి కేచిదాత్మానమాత్మనా" ఇతి. అపిశబ్దాన్మహేశ్వర ఇత్యప్యుక్త ఇతి గమ్యతే. "పురుషఃపరః", "అనాది మత్పరమ్" ఇత్యాదినోక్తోఽపరిచ్ఛిన్న జ్ఞానశక్తిరయంపురుషః, అనాదిప్రకృతి సమ్బన్ధకృత గుణ సమ్బన్ధాదేతద్దేహమాత్ర మహేశ్వరః, దేహమాత్ర పరమాత్మా చభవతీతి.

(బుద్ధిరితి) హంససన్దేశ వ్యాఖ్యానే; - "స్మృతిర్వ్యతీత విషయా మతిరాగామిగోచరా। బుద్ధిస్తాత్కాలికీజ్ఞేయా ప్రజ్ఞాత్రైకాలికీమతా । ప్రజ్ఞాంనవనవోన్మేష శాలినీం ప్రతిభాంవిదుః॥ తదను ప్రాణనాజ్జీవే ద్రచనానిపుణః కవిః" ఇతి. (తస్య)

ద్వయోపాదానేతు క్రమబలేన తత్తత్పద వివరణత్వస్యవ్యాఖ్యానవాక్యే ష్వజ్ఞాతుం శక్యత్వాత్ ,స్వయమేవ పరస్పరాఽన్వితార్థకత్వాచ్చ నోక్త దోషద్వయమిత్యభిప్రేత్య, "ఎన్దుమ్" ఇత్యస్యయథాశ్రుతాఽనువాదో అన్యార్థంకృతఇత్యనుసన్ధేయమ్.

ఇతిచరమశ్లోకటిప్పణ్యామ్
శోకహేతునిష్కర్షనామకః తృతీయవాదః.

† ఔత్ప్రేక్షికస్వరూపవిరోధ నిష్కర్షనామకః.
చతుర్థవాదః.

అత్రకేచిత్ , రహస్యత్రయసారే సాధ్యోపాయశోధనాధికారాఖ్యే చతుర్వింశేఽధికారే విస్తరేణఉపాయాన్తరాణాం స్వరూప విరోధో వేదాన్తాచార్యైర్నిరస్తః. తథాహి; — ఏషాతావత్తేషాంసూక్తిః; — "యథాధికారమ్ శాస్త్రమ్ విధిత్తవన్ఱిల్ ఉపాసనాదికళ్ స్వరూప విరుద్ధఙ్గళెన్ఱు శిలర్ శొల్లువర్ కళ్; ఇతువుమ్ప్రపత్తియైస్తుతిక్కైక్కాక అతివాదమ్పణ్ణినార్ కళామిత్తనై.

ఎజ్ఞనేయెన్నిల్; — నిత్యమానవాత్మస్వరూపత్తుక్కు ఇవై నాశకఙ్గళాయ్ కొణ్డు స్వరూపవిరుద్ధఙ్గళెన్నవొణ్ణాతు. ప్రపత్త్యనుష్ఠానత్తిలుమ్, కైఙ్కర్యత్తిలుమ్పోలే భక్త్యాదికళిలుమ్, (౧) "కర్తా

ప్రతిభావిశేషస్య. (ఉక్త దోషద్వయమ్) అనన్వయాది గౌరవరూప దోషద్వయమ్.
ఇతిశోక హేతు నిష్కర్షనామక తృతీయవాద
కఠినపదదీపికా.

(కేచిదితి) (సూక్తిరైన్నోపపద్యతే) ఇత్యుత్తరేణాఽన్వయః. (తేషామ్) వేదాన్తాచార్యాణామ్. "యథాధికారమ్-అనుగుణఙ్గళితితి, తేషాంసూక్తిః" ఇతి పూర్వేణాన్వయః.

†(ఔత్ప్రేక్షిక స్వరూపేతి) ఉత్ప్రేక్షా విషయస్వరూపేత్యర్థః. (౧) బ్రహ్మసూ-

శాస్త్రార్థవత్త్వాత్" (౧) "పరాత్తుతచ్ఛ్రుతేః" ఎన్గిఱపడియే భగవద ధీనకర్తృత్వముణ్డాకైయాలుమ్, ఆత్మస్వరూపమ్ అత్యన్తనిర్వ్యాపార మెన్నుమ్బోతు సత్త్వలక్షణమాన అర్థక్రియాకారిత్వమిల్లామైయాలే తుచ్ఛత్వమ్ ప్రసఙ్గిక్కైయాలుమ్, జ్ఞానచికీర్షాప్రయత్నాశ్రయత్వరూప మాన కర్తృత్వమిల్లైయాకిల్, ఆత్మావుక్కు సన్నిధిమాత్రమే వ్యాపార మెన్నిల్; భోక్తృత్వాదికళుమిన్ఱిక్కే ఇవనుక్కు సంసార మిల్లైయా య్, మోక్షోపాయనైరపేక్ష్యాదిప్రసఙ్గమ్ వరుకైయాలుమ్, సాఙ్ఖ్యాది కళ్ శొల్లుమాపోలే స్వరూపత్తిల్ కర్తృత్వమిల్లామైయాలే ఉపాసనాది కళ్ స్వరూపవిరుద్ధఙ్గళెన్ఱు శొల్లవొణ్ణాతు. "అచేష్టమానమాసీనం శ్రీః కఞ్చిదుపతిష్ఠతి। కర్మికర్మానుసృత్యాన్యో న ప్రాశ్యమధిగచ్ఛతి" ఎన్ఱతువుమ్ శాస్త్రచోదితోపాయఙ్గళినుడైయ నైరర్థక్యమ్శొన్నపడి యన్ఱు; పూర్వానుష్ఠిత కర్మవిశేషఙ్గళినుడైయ ఫలవిశేషమ్ శొన్నపడి యత్తనై. మోక్షప్రతికూలఙ్గళాన రాగాద్యుపాధికళాలే వన్దకామ్య నిషిద్ధఙ్గళ్ పోలే బన్ధకఙ్గళల్లామైయాలుమ్, మోక్షార్థితనక్కు విధిక్కైయా లుమ్, ఉపాసనాదికళుక్కు శాస్త్రముఖత్తాలే అనిష్టావహత్వరూపమాన స్వరూపవిరోధమ్ శొల్లవొణ్ణాతు.

ఆకైయాల్, ఆత్మస్వరూపత్తైప్పఱ్ఱ ఉపాసనాదికళుక్కు నాశక త్వాఽసమ్భావితత్వ నైరర్థక్యాఽనర్థావహత్వఙ్గళిల్లామైయాల్, ఒరుపడి యాలుమ్ స్వరూపవిరోధ ప్రసఙ్గమిల్లై.

ఆనాల్, "ఆత్మా దేహాదివిలక్షణనాకైయాలే స్వరూపత్తిల్ వర్ణాశ్రమాదికళిల్లై" ఎన్ఱు తెళిన్దవనుక్కు "బ్రాహ్మణోహమ్, క్షత్రియో హమ్" ఎన్ఱాప్పోలే వరుమభిమానఙ్గళడియాక కర్తవ్యఙ్గళానవర్ణాశ్రమ ధర్మఙ్గళుమ్, అవఱ్ఱోడుతోడక్కమాన ఉపాయాన్తరఙ్గళుమ్ అనుష్ఠే యఙ్గళల్లామైయాలే, ఇవ్వర్ణాశ్రమాది నిబన్ధనఙ్గళాన ధర్మఙ్గళ్ స్వరూప

(౧) బ్రహ్మసూ.

విరుద్ధజ్ఞళైన్నకుక్కైయెన్నైన్నిల్; - ఇతువుమనుపపన్నమ్. ఎజ్ఞనే యెన్నిల్; - "స్వరూపత్తిల్ బ్రాహ్మణత్వాదికళిల్లై" ఎన్ఱు తెళిన్దానే యాకిలుమ్, కర్మవిశేషజ్ఞళడియాక బ్రాహ్మణత్వాదివిశిష్టమాన శరీర త్తోడే విశిష్టనాయిరుక్కైయాలే, అచ్ఛరీరసమ్బన్ధమడియాక వరుకిఱ క్షుత్పిపాసాదికళుక్కు పరిహారమ్పణ్ణుకిఱకణక్కాలే, ఇచ్ఛరీరమ్విడుమళ వుమ్ అవ్వోవర్ణాశ్రమాదికళుక్కుమ్ తన్ శక్తిక్కుమనురూపమాక అని ష్టనివృత్తీష్టప్రాప్తికళైప్పణ్ణు శాస్త్రజ్ఞళైత్తధర్మజ్ఞళై విడవొణ్ణాతు.

ఆకైయాల్, ఇద్ధర్మజ్ఞళై దేహాత్మవివేకమడియాక స్వరూప విరుద్ధజ్ఞళాక్కి, ఇవన్ఱుక్కు త్యాజ్యత్తై శొల్లవొణ్ణాతు. దేహాత్మవివేక ముడైయవనుక్కే పారలౌకికభోగ సాధనమాన ధర్మత్తిల్ అధికార మాకైయాల్, ఇద్ధర్మజ్ఞళినుడైయ అనుష్ఠానత్తుక్కు స్వరూపత్తిల్ బ్రాహ్మణ్యాదిభ్రమమ్ అధికారమన్ఱు. బ్రాహ్మణ్యాదివిశిష్ట శరీరసమ్బ న్ధమే అధికారమ్. ఆకైయాల్ సర్వధర్మానుష్ఠానత్తుక్కుమ్ ఉపయుక్త మానప్రకృత్యాత్మవివేకమడియాక ఉపాసనాదికళుక్కు విరోధమ్ కణ్డిలోమ్. ఉపాసనాదికళ్ అహఙ్కారగర్భమెన్ఱుమిడమ్ శాస్త్రమ్ ఇశైయాతిరుక్కచ్చెయ్తే, ఆరోపిత్తార్కళిత్తనై. కర్మోపార్జితజ్ఞళాన కరణకళేబరాదికళాకిఱ ఉపాధికళైక్కొణ్డు అనుష్ఠిక్కైయాలే, కర్మ యోగాదికళ్ నిరుపాధికస్వరూప విరుద్ధజ్ఞళెన్బార్కుమ్ స్వరూపజ్ఞాన ద్వయశ్రవణాదికళుమ్ మనఃప్రభృతి సాపేక్షజ్ఞళాకైయాలే, తుల్య దోషజ్ఞళామ్.

అనాలుమ్ శేషభూతనాకైయాలే, తన్నైత్తాన్ రక్షిత్తుక్కొళ్ళ ప్రాప్తనుమన్ఱిక్కే, అత్యన్తపరతన్త్రనాకైయాలే తన్నైత్తాన్ రక్షిత్తు క్కొళ్ళ శక్తనుమన్ఱిక్కేయిరుక్కిఱ ఇవనుక్కు స్వరక్షణార్థమాక కర్త వ్యమెన్ఱు ఒరుఉపాయత్తై విధిక్కైయుమ్, అతుఇవనుక్కు సాధ్యోపాయ మెన్ఱు పేర్ పెఱుకిఱతెన్ఱు శొల్లుకైయుమ్ ఉపపన్నమో? అనవిన్ఱ

భక్తియోగాదికళ్ శేషత్వానురూపఙ్గళల్లామైయాలే స్వరూపత్తుక్కు నిష్ప్రాపహఙ్గళెన్నుమ్, అత్యన్త పారతన్త్ర్య విరుద్ధఙ్గళాకైయాలే అసమ్భావితఙ్గళెన్నుమ్ శొల్లవొణ్ణాతోవెన్నిల్; ఇతునర్వమోక్ష ప్రసఙ్గాదికళాలే మున్బేపరిహృతమ్.

ఇవన్ శెయ్తతొరు వ్యాజమ్కొళ్ళాతే ముక్తనాక్కిల్ అనాదియాయ్ ముక్తనాక ప్రసఙ్గిక్కుమ్. ఈశ్వరన్ కేవలస్వాతన్త్ర్యత్తాలేతానే నినైత్తపోతు ముక్తనాక్కిల్, వైషమ్య నైర్ఘృణ్యాదికళుమ్వరుమ్. మోక్షోపాయ విధాయకశాస్త్రఙ్గళెల్లామ్ నిరర్థకఙ్గళుమామ్. ఆకైయాల్, ఇచ్ఛేషత్వత్తాల్-నకుత్త విషయత్తై ప్పణి(?)క్కైయిల్ ఔచిత్యముమ్, ఉడైయవన్ ఉడైమైయై రక్షిక్కైయిల్ ఔచిత్యముముణ్డామ్. అత్యన్త పారతన్త్ర్యత్తాల్-అవన్కొడుత్త స్వాతన్త్ర్యత్తై చ్చుమన్దు, అవనుక్కభిమతఙ్గళాన ఉపాయఙ్గళై అనుష్ఠిక్కైయుమ్, ఫలమ్పెఱుకైక్కు అవన్కైపార్త్తిరుక్క వేణ్డుకైయుమ్ సిద్ధిక్కుమ్. ఇచ్ఛేషత్వ పారతన్త్ర్యఙ్గళిరణ్డుమ్ ఫలదశైయిల్ అవనుకన్ద కైఙ్కర్యత్తై అవనిట్టవఴక్కాక నడత్తుకైక్కు ముఱుప్పామ్. ఇవైయుడైయాక స్వరక్షణార్థ వ్యాపారమాకాతెన్బారుక్కు త్తాఙ్గళ్ యథాశాస్త్రమ్ భగవత్ప్రీత్యాది ఫలత్తైక్కోలి అనుష్ఠిక్కుఱ కైఙ్కర్యత్తిలుమ్ సాధ్యమాక విధిక్కప్పడుకిఱ ప్రపత్తితన్నిలుమ్ స్వరూపవిరోధబుద్ధియాల్ అధికారమిల్లైయామ్. వాక్యజన్యజ్ఞాన సమ్భక్షణజ్ఞానాదిమాత్రత్తిఱ్కాట్టిల్ అతిరిక్తమాయ్, "శరణంవ్రజ" ఎన్ఱు విధేయమాకైయాలే సాధ్యమాయిరుక్కుమ్ ప్రపత్తిస్వరూపమెన్నుమిడమ్ మున్బేశొన్నోమ్.

ఆకైయాలే శేషభూతనుమాయ్ పరతన్త్రనుమాన ఇవనుక్కు యథాధికారమ్ స్వరక్షణార్థవ్యాపారమ్ పణ్ణక్కుఱైయిల్లై.

అనాలుమ్ అనన్యార్హ శేషభూతనాక త్తన్నైత్తెళిన్దు పరమైకాన్తియాయిరుక్కిఱ ఇవనుక్కు, దేవతాన్తరద్వారకఙ్గళాన వర్ణాశ్రమధర్మఙ్గ

ళుమ్, అవర్గై ఇతికర్తన్యత్తైయాకవుడై త్తానభక్తియోగాదికళుమ్ ఐకాన్త్యవిరుద్ధఙ్గళన్తో? శుద్ధయాజికళుక్కన్తో పరమైకాన్తికత్వమ్ కూడువతువెన్నిల్.

ఇతుభాష్యాదికళిల్ నిష్కర్షమ్ తెళియామైయాల్ వన్దచోద్యమ్. ఎఙ్ఙనేయెన్నిల్; – ప్రతర్దనాదివిద్యైకళిల్ పరమాత్మా ఇన్ద్రాదిశరీరకనాక ముముక్షువుక్కు ఉపాస్యనెన్ఱు అుతియిట్టార్. విద్యాఙ్గమాన వర్ణాశ్రమధర్మఙ్గళిలుమ్, అవ్వోదేవతైకళై చ్చరీరమాకక్కొణ్డు నిఱ్కుఱ పరమాత్మావే ఆరాధ్యనెన్ఱు నిష్కర్షిత్తార్. ఆకైయాల్ స్వతన్త్రమాక చ్చిలదేవతైకళై ప్పఱ్ఱిలుమ్, ఫలాన్తరకామనైయాలే తన్నుడైయ నిత్యనైమిత్తికఙ్గళుక్కు ప్పుఱమ్బాన దేవతాన్తరాన్వయమ్ వరిలుమ్, పరమైకాన్తిత్వత్తుక్కువిరుద్ధమామ్, ఫలాన్తరసఙ్గమిన్ఱిక్కే, పరమాత్మావుక్కు విశేషణఙ్గళాక దేవతైకళై వైత్తు అగ్న్యాదిశబ్దఙ్గళై విశేష్యపర్యన్తమాక్కియనుసన్ధిత్తుమ్,(౧)"సాక్షాదప్యవిరోధం జైమినిః"ఎన్గిఱ న్యాయత్తాలే అగ్నీన్ద్రాదిశబ్దఙ్గళై సాక్షాద్భగవద్వాచకఙ్గళాక వనుసన్ధిత్తుమ్, స్వధర్మానుష్ఠానమ్ పణ్ణుమిడత్తిల్ విధిబలత్తాలే పరమైకాన్తిత్వ విరోధమిల్లై;

ఆనాలుమ్ అభిచారాదికళై విధిత్తిట్టిళైయిలే శాస్త్రప్రరోచనాదికళిల్ అభిసన్ధియాతే, అధికారివిశేషత్తిలే ఉపాసనాదికళై విధిత్తపడియన్తో? ముముక్షువుక్కు ప్రాప్యప్రాపకఙ్గళ్ ఏకమాకైయాలే ప్రాప్యానురూపమానవుపాయమ్ సర్వేశ్వరనొరువనుమే యాకైయన్తో? (౨) "అథపాతకభీతస్త్వం సర్వభావేనభారత। విముక్తాన్యసమారమ్భో నారాయణపరోభవ" ఎన్ఱు ధర్మదేవతై తన్పుత్రనుక్కు ఉపాసనాదికళై ప్రాప్తి విరుద్ధఙ్గళెన్ఱు నినైత్తు నిన్దిత్తతేయెన్నిల్; ఇతువుమ్ అత్యన్తానుపపన్నమ్. ఎఙ్ఙనేయెన్నిల్; – అభిచారాది

(౧) బ్రహ్మసూ. (౨) విష్ణుధర్మే-౬౬-౭౧.

కళ్ ఫలవిశేషమడియాకవితే అనర్థహేతుక్కళాయ్ త్తు. ఇజ్ఞు ఫలమ్ మోక్షమాకై యాలే అమ్ముఖేన అనర్థప్రసజ్గమిల్లై.

ఏకాధికారివిషయత్తిలే ఏకఫలత్తుక్కు గురువాయిరుప్పతొన్నై ఉపాయమాకక్కాట్టి లఘువాయిరుప్పతొన్నిలే రుచిప్పెప్పిఅప్పిక్కిఅతెన్నై వివక్షితవిపరీతమ్. అజ్ఞత్తిలేఅజ్ఞఫలనిర్దేశమాయ్ స్తుతిమాత్రమాయితే అప్పోతుఫలిప్పతు. ప్రాప్యత్తుక్కు ఇన్నతు అనురూపమెన్నుమిడమ్ శాస్త్రవేద్యమాకై యాలే, ఉక్తిమాత్రత్తాలే ప్రాప్యవిరోధమ్ శొల్ల వొణ్ణాతు. ఆగమసిద్ధజ్గళిలే ఒన్రై తర్కజ్గళాల్ బాధిక్కిల్ తుల్యన్యాయత్తాలే సర్వశాస్త్రజ్గళుమ్ ప్రవృత్తిశాస్త్రస్థానుమ్ ప్రమాణమిన్రిక్కేయొళ్ళియుమ్. "అథపాతకభీతస్త్వమ్" ఎన్గిఅవిడత్తిలుమ్ పాతకశబ్దత్తాలే ఉపాసనాదికళై నిన్దిక్కిఅతెన్నైక్కుమ్ ప్రమాణమిల్లై.

ఆకైయాలే ముముక్షువుక్కు విహితజ్గళాకైయాలే భక్తిప్రపత్తికళిరణ్డుమ్ యథాధికారమ్ పరిగ్రాహ్యజ్గళ్.

విహితజ్గళేయాకిలుమ్ఆచార్యరుచిపరిగృహీతజ్గళల్లాతపడియాలే, అతిథిసత్కారాదికళిల్ విహితజ్గళాన గవాలమ్భనాదికళ్ పోలే ఉపాసనాదికళ్ శిష్టపరిగ్రహవిరుద్ధజ్గళాకై యాలే అనాదరణీయజ్గళన్రో వెన్నై యుమ్, నిరూపకవాక్యమల్ల; సర్వాచార్యరుచిపరిగ్రహమిల్లాతపోతన్రో "అస్వర్గ్యంలోకవిద్విష్టం ధర్మమప్యాచరేన్నతు" ఎన్నుకన్రిక్కలావతు. ఇజ్ఞు, (౧) "తస్మైనమోమునివరాయ పరాశరాయ" ఎన్నుమ్పడి శ్లాఘ్యరానపరాశరాది పూర్వాచార్యర్కళనుష్ఠిక్కైయాలే, సర్వశిష్టబహిష్కారమ్ శొల్లవొణ్ణాతు.

ఇప్పడియుగాన్తరజ్గళిల్ వైధర్మ్యజ్గళానాలుమ్ కలియుగత్తిల్ యథోక్తజ్గళాన పరమాత్మోపాసనాదికళుక్కు అధికారికళ్ దుర్లభరాకైయాలే, ఇవై ఇక్కాలత్తుక్కుప్పొరున్దుమవై యన్ను; ఆకైయాలేయన్రో "కలౌసజ్కీర్త్య కేశవమ్" ఎన్నుమ్, (౨) "కలేర్దోషనిధేరాజన్నస్తి

(౧) స్తో-ర. (౨)

హ్యేకో మహాన్గుణః కీర్తనాదేవ కృష్ణస్య ముక్తసఙ్గః పరం వ్రజేత్" ఎన్ఱుమ్ శొల్లుకిఱతెన్నవు మొణ్ణాతు. (౧) "కలౌకృతయుగంతస్య కలిస్తస్యకృతేయుగే। యస్యచేతసిగోవిన్దో హృదయే యస్యనాఽచ్యుతః" ఎన్గిఱపడియే ఇక్కాలత్తిలుమ్ ఉపాసనాదికళుక్కు అధికారికళ్ స్వయమ్ప్రయోజనయోగనిష్ఠరాన పూర్వాచార్యర్కళ్ పోలే సమ్భావితరిత్తే. ఇజ్జనల్లాతపోతు, సఙ్కీర్తనవ్యతిరిక్తయానప్రవృత్తిక్కుమ్ "కిన్తుతస్యచమన్త్రస్యకర్మణః కమలాసన। నలభ్యతేఽధికారీవా శ్రోతుకామోఽపివానరః" ఇత్యాదికళిఱ్పడియే మహావిశ్వాసాదియుక్తరాన అధికారికళ్ తేట్టమాకైయాలే, అవ్విడత్తిలుమ్ ఇప్ప్రసఙ్గమ్ వరుమ్.

ఆనపిన్బు ఉపాసనాదికళుక్కు వేఱొరువిరోధమిల్లామైయాలే, యథాశాస్త్రమ్ ఆతురాదికళుక్కు అవగాహనాదికళ్ పోలే, ఇవై "అకిఞ్చనోఽనన్యగతిః" ఎన్ఱిరుక్కుమధికారిక్కు స్వాధికారవిరుద్ధఙ్గళెన్నప్రాప్తమ్. ఇవ్వధికారవిరోధమఱియాతే ఉపాసనాదికళిలే ప్రవృత్తిక్కుమవనైప్పఱ్ఱ, (౨) "నరస్యబుద్ధిదౌర్బల్యాదుపాయాన్తరమిష్యతే" ఎన్ఱతు. ఆకైయాలే ఇవ్వుపాసనాదికళుమ్ అధికార్యన్తరత్తుక్కు యథాధికారమనుగుణఙ్గళ్."

"అత్రవాక్యద్వయేనాదౌ పూర్వోక్త్యావిరోధితా। నహినిన్దానయేనేతి ప్రతిజ్ఞాతం ప్రపఞ్చయన్॥ నాశకత్వమయోగ్యత్వం నైష్ఫ

(అత్రేతి) అత్ర - సాధ్యోపాయశోధనాధికారే. (వాక్యద్వయేన) "యథాధికారమ్" ఇతి, "ఇతువుమ్" ఇతి వాక్యద్వయేన. (నహినిన్దేతి) "నహినిన్దా ఏతన్నిన్దితుం ప్రవృత్తా; అపితు, అన్యత్ స్తోతుమ్" ఇతి న్యాయః-నహినిన్దాన్యాయః. "అతివాదమ్పణ్ణినార్కళామ్" ఇత్యత్ర ఏతన్న్యాయ ఇతి బోధ్యమ్. (ప్రతిజ్ఞాతమ్) ప్రతిజ్ఞాతార్థమ్. (ప్రపఞ్చయన్) విస్తారయన్. (నాశకత్వమితి) (అయోగ్యత్వమ్) అస

(౧) (౨)

ల్యాఽనిష్టహేతుతా। వివేకపరిబన్ధిత్వం తథాఽహఙ్కారమిశ్రతా। ఔపాధికత్వం శేషత్వపారతన్త్ర్యవిరూపతా । ఐకాన్త్యభఞ్జకత్వఞ్చ శ్యైనాదిసమతా తథా। ప్రాప్యాఽననుగుణత్వఞ్చ తథా పాతకకోటితా। శిష్టాఽపరిగృహీతత్వం కలిధర్మబహిష్ఠతా । ఇత్యేవం పఞ్చదశధా ప్రతిక్షిప్యవిరోధితామ్। గౌణాఽఽకిఞ్చన్యాధికార విరోధాముక్తిసమ్భవమ్। నివేద్య బుద్ధిదౌర్బల్యమన్యథాసిద్ధమిత్యపి । ఉక్త్వాన్యగమయద్భక్తే రధికారానురూపతామ్। తస్మాల్లోకగురోస్సూక్తౌ పారతన్త్ర్యవిరోధితా। అభిప్రేతేతి సూరీణాంసూక్తిర్నైవోపపద్యతే” ఇతి.

“అత్రాఽస్మత్సమ్ప్రదాయాయ మన్త్రద్వైకదర్శితః। ఉదీచిరఙ్గకావేరీతీరే పూర్వైః ప్రపత్తితః। ఆపాతతః ప్రతీతోఽయం విరోధః పూర్వ

మ్భావితత్వమ్. (నైష్ఫల్యమ్) వైరర్థ్యమ్. (అనిష్టహేతుతా) అనర్థావహత్వమ్. (ఇత్యేవమితి). (ప్రతిక్షిప్య) నిరస్య. (గౌణాకిఞ్చన్యేతి) సాఙ్గసురూపాయభక్తేః అశక్తి సిద్ధ త్యాగప్రయుక్తో పాయాన్తర శూన్యత్వరూప గౌణాఽఽకిఞ్చన్యాధికార విరుద్ధ త్వాదిత్యర్థః. (ఉక్తిసమ్భవమితి) స్వరూపవిరుద్ధత్వోక్త్యుక్తే స్సమ్భవమిత్యర్థః. అత్రత్యస్వరూపవిరుద్ధపదమ్-ఆకిఞ్చన్యాధికారవిరుద్ధమిత్యర్థకం ముక్తవ్యమితిభావః. (నివేద్య) జ్ఞాపయిత్వా. (న్యగమయదితి) వేదాన్తాచార్య ఇతి శేషః. (తస్మాదితి) (లోకగురోస్సూక్తౌ) “స్వరూపవిరోధికళ్” ఇతి ముముక్షుప్పడిసూక్తౌ. (సూరీణామ్) వరవరమునీనామ్. (సూక్తిః) “స్వశరీరత్వకథనాదికళాలే ప్రతిపాదిక్కప్పట్ట పరతన్త్రమాన స్వరూపత్తుక్కు స్వయత్నరూపమాన విరోధికళ్” ఇతితిరుమన్త్రార్థసూక్తిః.

(ఉదీచిరఙ్గకావేరీతీరే) శ్రీఘటికాచలసమీపస్థితే “వడతిరువరఙ్గమ్” ఇతి నామ్ని, “ఎఱుమ్బి” ఇతిప్రసిద్ధపురే “తిరుక్కావేరి” ఇతినామసహిత తత్రత్య తటాకతీరే. (పూర్వైః) “ఎఱుమ్బికన్దాడైయణ్ణన్” ఇతిప్రసిద్ధైః శ్రీశుద్ధసత్త్వాఖ్యతనూభవైః, శ్రీమద్యతీన్ద్రమాతృష్వస్రీయ తదాశ్రిత చతుస్సప్తతి భద్రపీఠాధిపత్యాన్తర్గత తత్కృపాదత్త శ్రీలక్ష్మీనృసింహదేవదివ్యారాధన సముత్పన్న శ్రీబాలధన్విగురువంశ్యైః

పరదదేశకైః. (ప్రవర్తితః)తద్విరచిత శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే శబ్ద్యావరిహార పూర్వకం విస్తరేణ ప్రతిపాదితః. "అస్మత్సంప్రదాయః, ప్రవర్తితః" ఇత్యన్వయః.

యతీన్ద్రప్రవణప్రభావే - "ఎఱుమ్బియప్పా తాజ్త్తరుళి 'వడతిరువరజ్గమ్' ఎన్ఱు ఊరుక్కు త్తిరునామమ్శాత్తి, కుళత్తుక్కు 'తిరుకావేరి' ఎన్ఱు తిరునామమ్ శాత్తి, అజ్గుళ్ల నవర్కళెల్లారైయుమ్, 'అఘ్రకియమణవాళదాసర్' ఎన్ఱు అభిమాని త్తరుళి, అణ్ణల్ మలైయరుకే ఒరుఅరజ్గముణ్డాక్కుడిపణ్ణి, ఇప్పడి ఎఱుమ్బియై అరజ్గన కరమాక్కి" ఇతి శ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా. "యతీన్ద్రమాతృమ్వస్రీయం ప్రతీతార్యప దేస్థితమ్। మూలభూతంకౌశికానాం బాలధన్విగురుంభజే" ఇతికోమాణ్డూర్ ఇళైయ విల్లియాచ్చానితి ద్రావిడనామకః బాలధన్విగురుముక్తకశ్లోకః. రామానుజార్యదివ్య చరితాయామ్:-"సంసేవితస్సంయమిసత్తమేన పిత్రాశ్చతుస్సప్తతిభిస్సమేతః। అన్యై రనేకైరపి విష్ణుభక్తై రాస్తేఽధిరఙ్గం యతిసార్వభౌమః" ఇతి.

తత్రైవ; - "ఇప్పడి ఎమ్బెరుమానార్ తిరువడికళితే ఆశ్రయిత్తముతలికళిల్, ఎఘ్రుపత్తునాలాళియార్కళ్ ఆరెనిల్; 'ఆళవన్దార్ కుమారర్ శొట్టైనమ్బి' ఇత్యారభ్య 'కోమాణ్డూర్ ఇళైయవిల్లి'" ఇతి. తత్రైవ; - "ఇళ మణ్డియమ్బైయాక్కు కొణ్ణు అకరమాక్కి త్తమ్ముడైయ తిరువడికళిల్ సమ్బన్ధము డైయ నమ్బినల్లాన్, అనన్తాళ్వాన్, ఈచ్చమ్బుడిజీయర్ ముతలాన ఆచార్యపురుషర్ కళుక్కు ఇళమణ్డియత్తిల్ రసఖణ్డమాన క్షేత్రజ్గళుమ్ ప్రసాదిత్తు, తిరువీధియిల్ కట్టుమ్మనైకళుమ్ ప్రసాదిత్తు, అన్ద త్తిరుమాళిగైకళుక్కు త్తిరువారాధనమాక 'అఘ్రకియాన్తానే అరియురువన్తానే' ఎన్గిఱ అఘ్రకియశిజ్గర్తిరుక్కోలముమ్, తీర్థనాయనారుమ్ ప్రసాదిత్తరుళినార్. అనన్తరమ్ ఇమ్మూవరుక్కుమ్ మేలే మఱ్ఱ ఎఘ్రుపత్తొరుముతలికళుక్కుమ్ అఘ్రకియశిజ్గరైయే ప్రసాదిత్తరుళినార్" ఇతి శ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా.

(ఆపాతత ఇతి) ఆపాతప్రతీతవిరోధః-గౌణవిరోధ ఇత్యర్థః. తత్కథమితిచేదు పపద్యతే. భక్త్యాదివిశిష్టానాం వక్ష్యమాణాఽఽపాతప్రతీత నాశకత్వాదిదూషణేన, భక్త్యాదిః- స్వాధికారివిశిష్ట స్వరూపవిరుద్ధ ఇతి, భ్రాన్తోక్తదూషణాని పరికల్ప్య, తాననిరాకరోతి, వేదాన్తాచార్యః రహస్యత్రయసారే (యథాధికారమిత్యాదినా).

సూక్తిషు। తన్నిరస్యత్ష్యతేత్ర విరోధసమ్ప్రదాయికః। తత్రతావత్పూర్వసూక్తౌయే భక్త్యాదేర్విరోధితామ్। స్వాధికారిస్వరూపస్యమన్యన్తేతాన్నిరాకరోత్ ॥

(యథాధికారమిత్యాది) భోగమోక్షసాధన గోచరకృత్యనర్హత్వ రూపస్వరూపయాథాత్మ్యాఽజ్ఞానేన అనాదివాసనయా తాదృశసాధన ప్రవృత్తిరసికాః కేచిత్పురుషాః. కేచిచ్చ, తాదృశస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేన తాదృశసాధననివృత్తిపరాః. తత్రప్రవృత్త్యధికారిణః పురుషాన్ప్రతి సాధనాన్తరంవిహితమ్. నివృత్తిరూపాఽఽకిఞ్చన్యాధికారశాలినః పురుషాన్ప్రతి శరణాగతిర్విహితా. ఏవంస్థితే, "ఉపాసనాధికళ్ అకిఞ్చనాధికారిస్వరూపవిరుద్ధఙ్గళ్" ఇతివక్తవ్యే "స్వరూపవిరుద్ధఙ్గళ్" ఇతిసామాన్యోక్త్యా, ప్రవృత్త్యధికారిస్వరూపవిరోధం కేచిదభిప్రయన్తీత్యర్థః. "గౌరవ్యవిషయేస్తి తదిత్యుక్తిరోచితేత్యతః। చిన్త్యమిత్యాది రీత్యాహ గురూక్త్యా భ్రాన్తబోధనమ్"; "ఇతువుమ్" ఇతి, "స్వరూపవిరుద్ధఙ్గళ్"

అత్రభక్త్యానాంభక్తిః, స్వరూపవిరుద్ధేతిన వక్తుంశక్యతే; స్వానురూపైవేత్యర్థః - సారవాక్యే ప్రతీయత ఇత్యతః, అన్యార్థకోవిరోధోగౌణ ఇతి. (విరోధసమ్ప్రదాయిక ఇతి) శ్రీవచనభూషణే; - "జ్ఞానికళుక్కు ఉపాయమ్. అజ్ఞర్కుక్కు ఉపాయమ్" ఇత్యత్రోక్తైభక్తేర్విరోధసమ్ప్రదాయసిద్ధ ఇతిభావః, "జ్ఞానికళుక్కు" ఇత్యత్ర- "నైయాయికస్య వాయురప్రత్యక్షః" ఇతివత్, అభిమతత్వార్థేషష్ఠీతిబోధ్యమ్. (తత్రతావదితి) "యేభక్త్యాదేస్స్వాధికారిస్వరూపస్య విరోధితాంమన్యన్తే, తాన్" ఇత్యన్వయః.

(తాదృశేతి) భోగమోక్షసాధనేత్యర్థః. (తాదృశేతి) భోగమోక్షసాధన గోచరకృత్యనర్హత్వరూపేత్యర్థః. (అభిప్రయన్తీతి) అకిఞ్చనాధికారీతిపదంవిహాయ, కేవలమ్ "స్వరూపవిరుద్ధఙ్గళ్" ఇతిపదంనివిష్టమిత్యేతత్సామాన్యోక్తిః, పక్షాన్తరమపిసూచయతీత్యభిప్రాయః. (గౌరవ్యేతి). (నైతదిత్యుక్తిః) నైతత్సఙ్గతమిత్యుక్తిః. (భ్రాన్తబోధనమితి) గురూక్త్యాయేభ్రాన్తాః, తేషాం బోధనమ్, ఇహాచిన్త్యమిత్యాదిరీత్యా

ఇతిసామాన్యోక్తిరిత్యర్థః. అపిశబ్దేన-అధికారివిషయాఽత్యుక్తిః పూర్వ గ్రన్థేనిరస్తా సముచ్చీయతే. "గురూక్తావత్రనాత్యుక్తిరుక్తా యస్మాత్కరిష్యతి। ఆకిఞ్చన్యవిరోధోక్త్యా వా స్తవార్థసమర్థనమ్".

"కోయమాపాతతః ప్రతీతోవిరోధః; కథంవా సనోపపద్యతే" ఇతిశఙ్క్యతే (ఎజ్జనేయితి). తత్రతావత్, స్వరూపమ్ - ఆత్మస్వరూపమ్. విరోధః - నాశ్యనాశకభావఇత్యర్థః. నిరస్యతి (నిత్యమానవితి). స్వరూపశబ్దేన వక్ష్యమాణాఽఽకిఞ్చన్యాధికారవిశిష్టస్వరూపవివక్షాయాన్తు స్త్రియాఃపుంవద్భావేన, (౧) "నస్త్రీస్వాతన్త్ర్యమర్హతి" ఇత్యుక్తస్వాతన్త్ర్యఽనర్హతాయాఇవ, మోక్షసాధనతయావిహితేనభక్త్యాదినాభోగమోక్షసాధనగోచరకృత్యనర్హత్వస్యజ్ఞాతస్యసతోఽకిఞ్చనాధికారస్య నాశ్యతయా, తేజస్తిమిరయోరివ నాశ్యనాశకభావో విరోధశబ్దార్థోయుజ్యతఇతిభావః; "ఇహై 'అకిఞ్చనోఽనన్యగతిః' ఎన్ఱిరుక్కుమధికారిక్కుస్వాధికారవిరుద్ధజ్ఞశెన్నప్రాప్తమ్"ఇతిసామాన్యతోవక్ష్యమాణత్వాత్; "ఆకిఞ్చన్యవిరుద్ధజ్ఞళ్" ఇత్యనుక్త్వా, "అకిఞ్చననుక్కు స్వాధికారవిరు

అకరోదిత్యర్థః. (అపిశబ్దేన) "ఇతువుమ్" ఇత్యపిశబ్దేన. (పూర్వగ్రన్థే) "కలాం కోటితమీమపి' ఇతిశ్లోకవ్యాఖ్యానావసరే; ఇతువుమ్ ఔచిత్యమూలమాన అతివాదమ్" ఇతి - పూర్వగ్రన్థే. (గుర్విత) "యస్మాదాకిఞ్చన్యవిరోధోక్త్యా వా స్తవార్థసమర్థనంకరిష్యతి; అత్ర గురూక్తౌ నత్యుక్తిరోక్తా" ఇత్యన్వయః.

(నిరస్యతి నిత్యేతి). భక్త్యానుష్ఠితోపాసనం స్వరూపనాశకమితివక్తుం నశక్యతఇత్యాహ (నిత్యమాన భీతి - భావఃఇత్యన్తమ్) సమ్ప్రదాయసిద్ధవిరోధందర్శయతి (స్వరూపశబ్దేనేతి) (వక్ష్యమాణేతి) ఉత్తరత్ర "స్వాధికార విరుద్ధజ్ఞశెన్నప్రాప్తమ్" ఇతి వక్ష్యమాణేత్యర్థః. (నస్త్రీస్వాతన్త్ర్యమితి) అత్రశ్రీపాద్మపురాణే. మాఘమాహాత్మ్యే, ఏకత్రింశాధ్యాయే, "స్వతన్త్రతానతస్యాస్తి కదాచిదపిభామిని। కన్యాం రక్షేత్పితాపూర్వం భర్తారక్షేత్తతఃపరమ్। పుత్రకోవార్ధకే రక్షేత్స్త్రీర్భక్తిసమి

(౧) పాద్మే-౩౧.

ద్ధజత్" ఇతి స్వాధికారశబ్దనిర్దేశమహిమ్నా, ప్రపత్త్యధికారిణాం సర్వేషాం విరోధప్రతియోగిత్వస్య వివక్షితత్వావగమాత్.

అథనిష్క్రియత్వవిశిష్టాత్మస్వరూపేణ భక్త్యాదేస్సహానవస్థానరూపో విశేషణద్వారకో విరోధ ఇతి, ద్వితీయమర్థం ప్రతిబన్దీపూర్వకం దూషణత్రయేణనిరస్యతి (ప్రపత్త్యనుష్ఠానత్తిలుమిత్యాది). అత్రాపి వక్ష్యమాణరీత్యా శరణాగతాధికారి స్వరూపవిరోధవిక్షాయామ్, భోగమోక్షసాధన గోచరకృత్యనర్హత్వరూప పారతన్త్ర్యజ్ఞానవతః, తాదృశకృతిమత్త్వరూప కర్తృత్వస్యాసమ్భావితతయా, తాదృశకృత్యనర్హత్వస్య తాదృశకృత్యర్హత్వేన ముక్తజీవస్వరూపవ్యావర్తక హేయప్రత్యనీకత్వస్య హేయార్హత్వేనేవ, గోత్వస్యాశ్వత్వేనేవచసహానవస్థానలక్షణో విరోధస్సమ్భవతీతి తాత్పర్యమ్.

అథఫలకామనాలక్షణాధికార విశిష్టస్వరూపేణభక్త్యాదేరిష్ట సాధనత్వాభావలక్షణో విరోధ ఇతితృతీయమర్థం సప్రమాణమనూద్యవ్యాఘాతేనదూషయన్, ప్రమాణార్థమప్యాహ (అచేష్టమానమిత్యాదివాక్యద్వయేన). అత్రాపి వక్ష్యమాణాऽऽకిఞ్చన్యాధికార విరోధార్థకత్వే "స్వార్థంస్వస్మిన్న్యస్యతిమాంస్వయమ్" ఇత్యాద్యుక్తకేవలపరార్థకైఙ్క-

---

న్వితః." ఇత్యాదికంద్రష్టవ్యమ్. (స్వాధికారశబ్దనిర్దేశేతి) స్వాధికారశబ్దేన స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానాదీనామపి విరోధస్సూచ్యత ఇతిభావః.

(విశేషణేతి) విశేషణం-నిత్యత్వమ్, తద్వారక ఇత్యర్థః. సమ్ప్రదాయసిద్ధవిరోధందర్శయతి (అత్రాపీతి).

నిష్ఫలాభక్తిః, ఫలకామనారూపాధికార విశిష్టస్యవిరుద్ధేతి నశక్యతేవక్తుమిత్యాహ (అచేష్టమానమిత్యాదినా). సమ్ప్రదాయసిద్ధవిరోధం దర్శయతి (అత్రాపీతి). సాధనభక్త్యాదేః స్వార్థకైఙ్కర్యపర్యన్తానుభవ ఫలసాధనత్వాత్, ఇష్టసాధనత్వాభావలక్షణ విరోధస్సమ్భవతీతిభావః. (స్వార్థమితి) (౧) "స్వదత్తస్వధియాస్వార్థమ్.

ర్థ్యస్యైహికాఽకిఞ్చనాధికారికామ్యనావిషయతయా, తాదృశాధికారి స్వరూపం ప్రతి తదిష్టసాధనత్వాభావేఽప్యవిరోధో భక్త్యాదేస్సమ్భవతీ త్యభిప్రాయోఽనుసన్ధేయః.

అథ మోక్షకామనారూపాఽధికార విశిష్టస్వరూపస్య అలౌకికాఽనిష్టావహత్వరూపాఽధర్మత్వం స్వరూపవిరోధ ఇతి చతుర్థమర్థం యుక్తిద్వయేన దూషయన్, బుద్ధిసౌకర్యార్థముక్త చతుర్విధాఽర్థదూషణముపసంహరతి (మోక్షప్రతిసమ్బన్ధేన ఇత్యాదివాక్యద్వయేన). "కష్టం కర్మ" ఇతిన్యాయసిద్ధాఽనిష్ట సాధనతాయాస్సత్త్వాత్, తాం వ్యావర్తయతి (శాస్త్రముఖత్వాత్) ఇతి. అత్రాపి వక్ష్యమాణ విరోధవివక్షాయామ్ ముముక్షుం ప్రతి పుణ్యకర్మణామివాఽకిఞ్చనాధికారిణస్స్వార్థ భోక్తృత్వస్య అనిష్టఫలతయా, తత్ఫలసాధనస్య భక్త్యాదేస్తం ప్రత్య లౌకికాఽనిష్టసాధనత్వేన అధర్మత్వమస్త్యేవేతి వివక్షితమ్. "అకైయాలే" ఇత్యత్ర "ప్రయోజనమనుద్దిశ్య" ఇతిన్యాయేన నిర్వ్యాపార త్వేనైవ నిష్ఫలత్వేనాప్యసమ్భావితత్వం వివక్షితం బోధ్యమ్.

ఏతత్సర్వమభిసన్ధాయ, శ్రీవచనభూషణ మీమాంసాభాష్యే ప్రథమే ప్రవృత్తిపరిచ్ఛేదే, షష్ఠే సాధనదోషప్రకరణే, ప్రథమే స్వరూప

(తదిష్టేతి) అకిఞ్చనాధికారీష్టపరార్థకైఙ్కర్యేత్యర్థః.

శ్యేనవిధివదనిష్టావహం నేత్యాహ (అథేత్యాదినా). (యుక్తిద్వయేన) బన్ధకత్వాభావ మోక్షార్థిమాత్రవిధేయత్వ రూపయుక్తిద్వయేన. (చతుర్విధేతి) నాశకత్వాసమ్భావితత్వనైరర్థక్యాఽనర్థావహత్వరూపేత్యర్థః. (తామ్) అనిష్టసాధనతామ్. సమ్ప్రదాయసిద్ధవిరోధం దర్శయతి (అత్రాపీతి). (వక్ష్యమాణేతి) వక్ష్యమాణాఽకిఞ్చనాధికారేత్యర్థః. (తత్ఫలసాధనస్య) స్వార్థభోగరూప ఫలసాధనస్య. (తం ప్రతి) అకిఞ్చనాధికారిణం ప్రతి. (ప్రయోజనమనుద్దిశ్యేతి) "నమన్దోఽపి ప్రవర్తతే" ఇతి శేషః. (నిర్వ్యాపారేతి) నిర్వ్యాపారత్వేనాఽసమ్భావితత్వమితివత్, నిష్ఫలత్వేనాప్యసమ్భావితత్వమితి జ్ఞేయమ్.

విరోధసమర్థనాధికారే, సిద్ధాన్తే వరదదేశికై రనుగృహీతమ్. నహివయ మాత్మస్వరూపస్యఅత్యన్తనిర్వ్యాపారత్వంవదామః, యేనతుచ్ఛతా ద్యాపత్తిః. నవాసన్నిధిమాత్రంవ్యాపారః; యేనసంసారస్యమిథ్యాత్వా పత్తిః. కిన్తు, "పరాత్తుతచ్ఛ్రుతేః" ఇత్యాదిసిద్ధం కర్తృత్వమాత్మ నోఽభ్యుపగచ్ఛామః.

(వరదదేశికైః) ఎఱుమ్బిక్రస్థాడైయణ్ణన్నామకైః. (పరాత్తిత్యత్ర) శ్రీభాష్య ప్రకాశికాయాం ద్వితీయాధ్యాయస్య తృతీయపాదే, "పరాత్తుతచ్ఛ్రుతేః" ఇత్యత్ర, జీవానాం తత్కర్తృత్వం స్వాయత్తం పరమాత్మాయత్తంవేతిసంశయ్య, "స్వతన్త్రః కర్తా" ఇతివ్యాకరణస్మృత్యా కర్తృత్వస్య స్వాతన్త్ర్యాత్మకత్వావగమాత్, పరమాత్మాయత్తప్రవృత్త్యాదిమత్త్వే జీవాత్మనామభ్యుపగమ్యమానే, రాజప్రేరితభృత్యాదికృత పరసేవా పరహింసాదిక్రియా ఫలస్యభృత్యగామిత్వాభావవత్, జీవాత్మనామపిస్వానుష్ఠితవిహితనిషిద్ధక్రియాఫలయోస్స్వర్గాదినరకయోః ప్రాప్త్యభావాత్, పరమాత్మనః కర్మాతీతత్వేన కర్మఫలభోగాయోగాచ్చ, అధికారివిరహేణ శాస్త్రవైయర్థ్యాపాతాచ్చ, కర్తృత్వంస్వాయత్తమేవ. నహిపరమదయాళోః పరమాత్మా నిషిద్ధేషు కర్మసుస్వాధీనాన్జీవాన్ ప్రవర్తయిత్వా స్వయన్నిగృహ్ణాతీతి యుక్తమాశ్రయితుమ్; ఉన్మత్తత్వప్రసఙ్గాత్.

(౧) "అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాంసర్వాత్మా" "ఆత్మానమన్తరోయమయతి" "సాధుకర్మకారయతితమ్" ఇత్యాదిశాస్త్రం విహితనిషిద్ధకర్మానుష్ఠానప్రవృత్తచేతనాఽనివర్తకత్వేన, ఔపచారికమితి, జీవాత్మనాంకర్తృత్వం నపరాయత్తమితిప్రాప్తే, విధినిషేధశాస్త్రాణాం పరాయత్తత్వబోధకశాస్త్రాణాఞ్చ ఉభయేషామపి ముఖ్యార్థత్వేసమ్భవతి, అన్యతరాఽముఖ్యత్వకల్పనస్యాఽన్యాయ్యత్వాత్, విధినిషేధశాస్త్రబలాత్, జీవానాం స్వతన్త్రకర్తృత్వం; అన్తర్యామిశాస్త్రబలాత్, పరమాత్మాయత్తఞ్చ తత్కర్తృత్వమిత్యభ్యుపగన్తవ్యమ్.

నచ, పరమాత్మాయత్తకర్తృత్వే విధినిషేధశాస్త్రవైయర్థ్యమ్, జీవాత్మనాంస్వాతన్త్ర్యే పరమాత్మనః ప్రయోజయితృత్వభఙ్గప్రసఙ్గ ఇతివాచ్యమ్. రాజాధీన స్వథా

---

(౧) యజు-3-౧౧.

వానామఖ్యమాత్యాదీనాం స్వకీయేషు రాజ్యాజ్ఞశిక్షా రక్షణాదికర్మసు స్వాతన్త్ర్యవత్ జీవానాం పరమాత్మాధీనానామపి స్వాతన్త్ర్యాఽవిరోధాత్; నను పారతన్త్ర్యపరప ర్యాయ పరాయత్తత్త్వం తత్ప్రతికోటి స్వాతన్త్ర్యఞ్చ విరుద్ధం కథమేకత్ర సమ్భవతీతి వాచ్యమ్, "ప్రాథమికప్రవృత్తౌ స్వాతన్త్ర్యమ్, ద్వితీయాదిప్రవృత్తౌ పారతన్త్ర్యమ్" ఇత్యం శభేదేనాఽవిరోధాత్.

న చైవం ప్రథమప్రవృత్తేరీశ్వరజన్యత్వాభావే, భగవతస్సర్వకారణత్వభఙ్గ ఇతి వాచ్యమ్; పరమాత్మనస్సర్వస్మిన్ కార్యే తత్తత్కారణభూతవస్తు సన్నిధాపనముఖేనైవ జనకతయా, ప్రథమప్రవృత్తావపి తథావిధ జనకత్వాఽనపాయాత్; తథాహి:- జీవాత్మనామనాదితస్సామాన్యేన చిచ్ఛక్తివిశేషం ప్రవృత్తిశక్తివిశేషం కరణకళేబరవిశేషసంసర్గం వస్తుస్వభావతః ప్రవృత్తిసాధారణకారణం గుణత్రయతారతమ్య వాసనావిశేషోద్బోధవిషయ విశేషసన్నిధాపనరూపం వస్తుస్వభావతః ప్రవృత్త్యసాధారణకారణఞ్చ ప్రాచీనకర్మ ఫలాభిసన్ధివిశేషేణ దత్త్వా, స్వయమీశ్వరః పశ్యన్నాస్తే. జీవాస్తు కర్తృత్వా పరమాత్మయత్తసాధన సహకారేణ ప్రథమం స్వేచ్ఛయా ప్రయత్నం కుర్వన్తీతి, ప్రథమప్రవృత్తేః పరమాత్మదత్తసాధన జన్యతా నాస్తీయక సూరణ పాకవత్, తత ఏవ తత్కర్తృత్వం పరమాత్మాధీనమపి; తత్ర జీవానాం స్వాతన్త్ర్యమిచ్ఛాశక్తిమత్త్వే సత్యనివార్యత్వం హి; తత్తత్ర జీవానాం తస్యసత్త్వాత్.

ప్రథమప్రవృత్తౌ పరమాత్మా న నివర్తకో నాపి ప్రవర్తకః. కిన్తు, ఉదాసీనః - అధ్యక్ష ఇతి యావత్. "ప్రథమప్రవృత్తిగామి చ క్రియాఫలమ్" ఇతి విధినిషేధశాస్త్రం తద్విషయమితి సతద్వైయర్థ్యమ్. ప్రయోజయితృత్వఞ్చ పరమాత్మనో ద్వితీయాది ప్రవృత్తౌ; ప్రయోజయితృత్వం-ప్రేరకత్వమ్. తచ్చ ద్వివిధమ్. ప్రవృత్తప్రవర్తనరూపమనుమన్తృత్వమ్, అప్రవృత్తప్రవర్తనరూపం కారయితృత్వమ్. జీవానాం ద్వితీయాదిప్రవృత్తిః పరమాత్మానుమతిం వినా న సిద్ధ్యతీతి, శాస్త్రబలాదవసీయతే. సాధారణద్రవ్యే అన్యతరానుమతిం వినా స్వత్వానుత్పత్తిర్యథా శాస్త్రేణాఽవసీయతే; తద్వత్ కారయితృత్వఞ్చ పరమాత్మనస్తావత్, "ఏష ఏవ సాధుకర్మ కారయతి తమ్, యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతి" ఇతి శాస్త్రాత్, అత్యన్తానుకూల్య ప్రాతికూల్యవిషయ ఇతి శాస్త్రాదవసీయతే; అత్ర "యమ్" ఇతి బుద్ధిస్థవిషయేణ తథావిధచేతనావగమనాత్. న చాత్ర

క్రియాఫలం ప్రయోజకగామిస్యాదితిశఙ్క్యమ్. ఔషధపానకారయితృపిత్రాదిస్థలే ఔషధపానఫలస్య వ్యాధినివృత్తేః ప్రయోజ్యపుత్రాదిగామిత్వవత్, "యమున్నినీషతి, తంసాధుకర్మ కారయతి" ఇతి శ్రుత్యా, సాధుకర్మఫలస్య ఊర్ధ్వగతేః ప్రయోజ్యచేతనగామిత్వావగమాత్, విధినిషేధశాస్త్రావైయర్థ్యాయ, ప్రథమప్రవృత్తౌ స్వాతన్త్ర్యం స్వతన్త్రకర్తృగామిచ క్రియాఫలమిత్యవసీయతే.

కారయితృత్వశ్రుత్యసఙ్కోచాయ ద్వితీయాదిప్రవృత్తౌ ప్రవృత్తప్రవర్తకత్వరూపప్రయోజయితృత్వమనుమన్తృత్వపర్యవసన్నమ్; తత్ర అప్రవృత్తప్రవర్తకత్వరూప ప్రయోజయితృత్వాభావాత్. "'ఏష ఏవ కారయతి, న తు స్వయం కరోతి' ఇతి అప్రవృత్తప్రవర్తకత్వరూపం ప్రయోజయితృత్వం-ప్రథమప్రవృత్తౌ, అనుమన్తృత్వం ప్రవృత్తప్రవర్తకత్వం- ద్వితీయాదిప్రవృత్తౌ, కారయితృత్వమప్రవృత్తప్రవర్తకత్వమత్యన్తానుకూల్య వ్యవసితచేతనవిషయే" ఇతి విషయవిభాగః. నచ ప్రథమప్రవృత్తావకారయితృత్వే కారయితృత్వ శ్రుతిసఙ్కోచదోషః; విశేషశాస్త్రకారితసామాన్యశాస్త్రసఙ్కోచవత్, విధినిషేధశాస్త్రకారిత కారయితృత్వశ్రుతి సఙ్కోచస్యానిష్టత్వాభావాత్. తస్మాత్, జీవానాంకర్తృత్వం పరమాత్మాయత్తమ్.

అత్రాయంసఙ్గ్రహః - శ్రుతప్రకాశికాయామ్; - "వైయర్థ్యం యావతా న స్యాద్విధానప్రతిషేధయోః । నియన్తృత్వశ్రుతేస్తావత్సఙ్కోచస్సత్వతః పరః । బాహ్యాన్తఃకరణవ్యాప్తి తచ్ఛక్త్యాధానధారణైః । సాధారణోపకారైస్స్యాదిచ్ఛాదేః కారణంపరః । భోగాదృష్టోపనీతార్థ స్వభావాద్వాసనాన్వితాత్ । ఇచ్ఛాదేర్మనసోత్పత్తౌ యుక్తోదాసీనతా విభోః । అభిసన్ధ్యన్తరప్రాప్తే వస్తున్యన్యత్ర కేనచిత్ । ఉపయుక్తేప్యుదాస్తే హి తస్యప్రాపయితా పుమాన్ । సామర్థ్యసత్యవార్యత్వాత్స్వతన్త్రో జీవ ఉచ్యతే । సహ్యాదనేవిషజ్ఞానాత్స్వేచ్ఛా మపినియచ్ఛతి । సన్నిధాపకవైధుర్యేప్యర్థం బుద్ధిస్థతాంనయన్ । ప్రయోజకోఽనుమన్తా చ భవతీశస్తదాతదా । పూర్వప్రవృత్తేశ్చఫలమనుమత్యాదికంభవేత్ । దయాదీనాం గుణానాఞ్చ సులభం విషయాన్తరమ్ । అమాత్యస్యస్వతన్త్రత్వే రాజ్ఞస్తన్నాపహీయతే । ఏవమేవపరస్యాపి జీవస్వాతన్త్ర్యదాయినః । నస్వాతన్త్ర్యం పరాధీనస్వరూపాత్ప్రచ్యుతంభవేత్ । స్వాతన్త్ర్యదాయినాపుంసా తత్ప్రవృత్త్యనివారణాత్ ॥ 'అతోజీవానాం స్వాతన్త్ర్యమ్, విధినిషేధ

తర్హి, కైఙ్కర్య ఇవోపాసనేపి కర్తృత్వం స్వరూపప్రాప్తంస్యాదితినవాచ్యమ్. కర్తృత్వస్యహి సాధనవిషయత్వం ఫలవిషయత్వఞ్చేత్యాకారద్వయమస్తి. తత్రసాధనవిషయత్వమౌపాధికమ్. కర్మాధీనత్వాత్; మోక్షదశాయాం సాధనగోచరకర్తృత్వాభావాచ్చ. ఫలగోచరత్వంతుస్వాభావికమ్. మోక్షదశాయామనువృత్తేః. అతస్సాధనే కర్తృత్వమౌపాధికమ్. "స్వతన్త్రఃకర్తా" ఇతి స్వాతన్త్ర్యావహత్వాత్ నాశకమ్. "శాస్త్రఫలంప్రయోక్తరి" ఇతి స్వస్యఫలిత్వావహత్వా దనర్థావహఞ్చభవతి. (౧) "ఉపాదత్తేసత్తాస్థితినియమనాద్యైశ్చి

శాస్త్రసాఫల్యమ్, పరమాత్మనస్సర్వకారణత్వమ్, సర్వఫలప్రదత్వమ్, నిరఙ్కుశస్వాతన్త్ర్యమ్, అవస్థాత్రయ వైషమ్యమ్, దయాదిగుణానామ్, విషయవత్త్వమ్, వైషమ్యనైర్ఘృణ్యపరిహారశ్చేతి సర్వముపపన్న మితిస్థాపితమ్" ఇతి.

†((సూరణః)ధాన్యవిశేషః. "అర్శోఘ్నస్సూరణఃకన్దః" ఇత్యమరః.) (తత్ర) ఆకారద్వయే. (స్వతన్త్రఃకర్తేతి) సిద్ధాన్తకౌముద్యామ్;- "స్వతన్త్రఃకర్తా-క్రియాయాంస్వాతన్త్ర్యేణ వివక్షితోర్థఃకర్తాస్యాత్." ఇతి. తద్వ్యాఖ్యానతత్త్వబోధిన్యామ్; - "స్వతన్త్రఃకర్తా - ప్రధానీభూతధాత్వర్థాశ్రయత్వమ్ స్వాతన్త్ర్యమ్. ఆహచ, - 'ధాతునోక్తక్రియే నిత్యంకారకేకర్తృతేష్యతే''' ఇతి. ప్రధానకర్తృత్వం స్వతన్త్రః కర్తేత్యనుశాసనేనోక్తమ్. తచ్చస్వాతన్త్ర్యావహమ్, స్వతన్త్రాయత్తత్వాత్కర్మాధీనం ప్రయోజ్యకర్తృత్వం పరాత్తుతచ్ఛ్రుతేరిత్యత్రోక్తమ్. తచ్చస్వాభావికమ్, స్వాతన్త్ర్యావహంన. "స్వాతన్త్ర్యమతులంలబ్ధ్వా" ఇత్యత్రకర్మకృతపారతన్త్ర్యభావమాత్రంపరత్వం భాష్యోక్తమ్. స్వేచ్ఛాధీనకర్తృత్వమ్-ప్రధానకర్తృత్వమ్. పరేచ్ఛాధీనకర్తృత్వం ప్రయోజ్యకర్తృత్వమ్. పరానుమతిసాపేక్షకర్తృత్వమ్ - అప్రధానకర్తృత్వమ్; ఇతిసారేతాత్పర్యమ్. తన్నసమ్భవతి; అనుమన్తుఃపరస్య ప్రధానకర్తృత్వా సమ్భవాదితిజ్ఞేయమ్.

(ఉపాదత్తఇతి) శ్రీరఙ్గరాజస్తవే, ఉత్తరశతకే; (౧) "ఉపాదత్తేసత్తాస్థితి నియమనాద్యైశ్చిదచితౌస్వముద్దిశ్య శ్రీమానితివదతివాగౌపనిషదీ। ఉపాయోపేయత్వేతదిహతవతత్త్వం నతగుణావతస్త్వాం శ్రీరఙ్గేశయశరణమవ్యాజమభజమ్" ఇతి.

(౧) ర-స్త-౨-౭. † సూరణేత్యాదిమూలానుగుణమ్.

శ్చిదచితౌ" ఇతి ఈశ్వరస్యైవ ఫలిత్వాత్, చేతనస్యాపి భోక్తృత్వసమ్భవేపి తస్య కుసుమాదౌ సౌరభ్యాదివత్, పదార్థత్వమేవేతి భోక్తృత్వమీశ్వరస్యైవ.

కిఞ్చ, అస్య గుణానుగుణా ప్రవృత్తి స్స్వరూప విరుద్ధా నిషిద్ధా చ. (౧) "ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః। అహఙ్కారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యతే" (౨) "కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః

"శ్రీమాన్, చిదచితౌ సత్తాస్థితినియమనాద్యైః స్వముద్దిశ్యోపాదత్తే, ఇత్యౌపనిషదీ వాగ్వదతి, తదిహ, ఉపాయోపేయత్వే తవ తత్త్వమ్, గుణౌ న; అతః శ్రీరఙ్గేశయ! త్వామవ్యాజం శరణమభజమ్" ఇత్యన్వయః. గుణౌ-ఔపచారికౌ. (భోక్తృత్వేతి) ఆనుషఙ్గిక భోక్తృత్వసమ్భవేపీత్యర్థః. (తస్య) నిరుక్తభోక్తృత్వస్య. (కుసుమాదౌ సౌరభ్యేతి) నిర్గన్ధకుసుమవత్, అచిత్; చైతన్యాభావాత్. సుగన్ధకుసుమవత్, జీవః; చైతన్యవిశిష్టత్వాత్. కుసుమమివ తద్గన్ధోపి పరార్థః. అత ఏవ చేతనభోగే అతిశయః ఈశ్వరస్యేతి భావః.

(ప్రకృతేరితి) గీతాయాం తృతీయేఽధ్యాయే;- (౧) "ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః। అహఙ్కారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యతే। తత్త్వవిత్తు మహాబాహో గుణకర్మవిభాగయోః। గుణా గుణేషు వర్తన్తే ఇతి మత్వా న సజ్జతే" ఇతి. తద్భాష్యే;- కర్మయోగమనుతిష్ఠతో విదుషః అవిదుషశ్చ విశేషం ప్రదర్శయన్, కర్మయోగాపేక్షితమాత్మనః అకర్తృత్వానుసన్ధానప్రకారముపదిశతి. ప్రకృతేః-గుణైః-సత్త్వాదిభిః, స్వానురూపమ్ క్రియమాణాని కర్మాణి ప్రతి అహఙ్కారవిమూఢాత్మా, అహం కర్తేతి మన్యతే. అహఙ్కారేణ విమూఢః - ఆత్మా యస్యాసౌ - అహఙ్కారవిమూఢాత్మా; అహఙ్కారో నామ - అనహమర్థే ప్రకృతౌ అహమభిమానః. తేన అజ్ఞాతాత్మస్వరూపః, గుణకర్మసు అహం కర్తేతి మన్యత ఇత్యర్థః. గుణకర్మవిభాగయోః - సత్త్వాదిగుణవిభాగే, తత్తత్కర్మవిభాగే చ, తత్త్వవిత్, గుణాః-సత్త్వాదయః, స్వగుణేషు - స్వేషు కార్యేషు, వర్తన్త ఇతి మత్వా, గుణకర్మసు అహం కర్తేతి న సజ్జత ఇతి.

(కార్యకారణేతి) గీతాయాం త్రయోదశాధ్యాయే, (౨) "కార్యకారణ-

(౧) గీ-౩-౨౭. (౨) గీ-౧౩-౨౧.

ప్రకృతిరుచ్యతే । పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే" ఇతిచ, సాంసారికప్రవృత్తిమాత్రస్య గుణనిబద్ధత్వముక్త్వా, (౧) "గుణానేతానతీత్య త్రీన్ దేహీ దేహసముద్భవాన్ । జన్మమృత్యుజరాదుఃఖై ర్విముక్తోఽమృతమశ్నుతే" ఇతిచాత్రసత్త్వగుణప్రయుక్తా సాధన భూతోపాసనాది ప్రవృత్తిరపిత్యాజ్యతయోక్తా.

నచ, నైజన్య ప్రవృత్తిరపిసత్త్వమూలాత్యాజ్యా. వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాన జన్యసత్త్వస్య ఔపాధికత్వేపి, (౨) "సత్త్వస్యైవ ప్రవర్తకః" ఇతి భగవన్నిర్హేతుకకృపా ప్రవృత్తసత్త్వస్య నిరుపాధికతయా, తన్మూల

కర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతిరుచ్యతే । పురుషస్సుఖదుఃఖానాంభోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే" ఇతి. తద్భాష్యః - "కార్యం - శరీరమ్, కారణాని - జ్ఞానకర్మాత్మకాని సమనస్కానీన్ద్రియాణి. తేషాంక్రియాకారిత్వే, పురుషాధిష్ఠితా ప్రకృతిరేవహేతుః. పురుషాధిష్ఠితక్షేత్రాకారపరిణత ప్రకృత్యాశ్రయాః భోగసాధనభూతాః క్రియాఇ త్యర్థః. పురుషస్యతు-అధిష్ఠాతృత్వమేవ. తదపేక్షయా "కర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వాత్" ఇత్యాదికముక్తమ్. శరీరాధిష్ఠానప్రయత్న హేతుత్వమేవహి పురుషస్యకర్తృత్వమ్, ప్రకృతిసంసృష్టః పురుషః సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతుః. సుఖదుఃఖానుభవా శ్రయఇత్యర్థఇతి.

(గుణానితి) గీతాయాంచతుర్దశాధ్యాయే, (౧) "గుణానేతానతీత్యత్రీన్ దేహీ దేహసముద్భవాన్ । జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైర్విముక్తోఽమృతమశ్నుతే" ఇతి అత్రగీతాభాష్యమ్;-"కర్తృభ్యోగుణేభ్యః అన్యమకర్తారమాత్మానంపశ్యన్ భగవద్భావమధిగచ్ఛతీత్యుక్తమ్. సభగవద్భావః కీదృశఇత్యత ఆహ; - అయందేహీ దేహ సముద్భవాన్ దేహాకారపరిణతప్రకృతిసముద్భవానేతాన్ సత్వాదీన్త్రీన్ గుణానతీత్య తేభ్యోఽన్యంజ్ఞానైకాకారమాత్మానంపశ్యన్ జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైర్విముక్తోఽమృతమా త్మానమనుభవతి. ఏషమద్భావఇత్యర్థః" ఇతి.

(సత్త్వస్యైవఇతి) శ్వేతాశ్వతరోపనిషది ; "మహాన్ప్రభుర్వై పురుషస్సత్వ స్యైషప్రవర్తకః" ఇతి. (భగవదితి) భగవత్కటాక్షాయత్తసత్త్వంశుద్ధసత్త్వసదృశమ్;

(౧) గీ-౧౪-౨౦. (౨) శ్వేతా-

కైఙ్కర్యస్య సాంసారికప్రవృత్తిత్వాభావాత్ ; అన్యథాముక్తదశాయాం గుణానుభవ కైఙ్కర్యాదే స్సత్త్వమూలత్వేన ఔపాధికతాపత్తేః. అత ఏవగుణాతీతత్వహేతుతయా అనన్యప్రయోజనా భక్తిరత్రైవోక్తా. (౧) "మాఞ్చయోఽవ్యభిచారేణ భక్తియోగేనసేవతే। సగుణాన్ సమతీత్యైతా(న్) బ్రహ్మభూయాయ యకల్పతే" ఇతి. సాధనభక్తిః. స్వపురుషార్థ సిద్ధ్యర్థా అనైకాన్తికా. ఉపాసకస్యఫలిత్వేన స్వస్మిన్ననురాగసత్త్వాత్. అత ఏవ (౨) "త్వంన్యఞ్చద్భిరుదఞ్చద్భిః కర్మసూత్రోపపాదితైః। హరేవిహరసిక్రీడా కన్దుకైరివజన్తుభిః" ఇతి మోక్షోదఞ్చన హేతురపిలీలేత్యుచ్యతే.

తస్మాత్ కర్మకృతగుణానుగుణలీలారూపా సాధనసాంసారిక ప్రవృత్తిః స్వరూపవిరుద్ధా ఇతి.

ప్రకృతికృతసత్త్వగుణ ఔపాధికః. ప్రాకృతసత్త్వం లీలావిభూతౌ. ఇతిగీతాయా ముక్తమితిబోధ్యమ్. (తన్మూలేతి) భగవదాయత్త సత్త్వమూలేత్యర్థః. (మాఞ్చేతి) గీతాయామ్, చతుర్దశాధ్యాయే, "మాఞ్చయోఽవ్యభిచారేణ భక్తియోగేనసేవతే। సగుణాన్సమతీత్యైతాన్బ్రహ్మ భూయాయకల్పతే" ఇతి. గీతాభాష్యే, అత్రైవం రూపగుణాత్యయే ప్రధానహేతుమాహ; "నాన్యంగుణేభ్యః కర్తారమ్" ఇత్యాదినోక్తేన ప్రకృత్యాత్మవివేకానుసన్ధానమాత్రేణ నగుణాత్యయస్సమ్పత్స్యతే; తస్య అనాదికాలప్రవృత్తవిపరీత వాసనాబాధ్యత్వసమ్భవాత్. మామ్-సత్యసఙ్కల్పంపరమ కారుణికమాశ్రితవాత్సల్యజలధిమ్, అవ్యభిచారేణ-ఏకాన్త్యవిశిష్టేన, భక్తియోగేనచ యస్సేవతే, ఏతాన్ సత్త్వాదీన్ గుణాన్ దురత్యయానతీత్య, బ్రహ్మభూయాయ-బ్రహ్మత్వాయ, కల్పతే - బ్రహ్మభావయోగ్యోభవతి. యథావస్థితమాత్మాన మమృతమవ్యయం ప్రాప్నోతీత్యర్థః." ఇతి. ఆనైకాన్తితా - వ్యభిచారితా. (స్వస్మిన్) ఉపాసకే. (త్వంన్యఞ్చద్భిరితి) ఉదఞ్చద్భిః - ఊర్ధ్వగతింప్రాప్తైః, అత్రస్వార్థమోక్షోప్యన్తర్భూతః. (ఇతీతి) వరదదేశికైరనుగృహీతమిత్యన్వయః.

---

(౧) గీ-౧౪-౨౬. (౨)

అత్ర తావత్, "నహీత్యాదినా - అభ్యుపగచ్ఛామః" ఇత్యన్తేన వేదాన్త్యాచార్యైర్నాశకత్వాఽసమ్భావితత్వ నిష్ఫలత్వాఽనర్థావహత్వాని నపూర్వాచార్యైరుక్తత్వేనాద్యదూషితాని; పూర్వాచార్యైరేవాత్మనో నిత్యత్వ కర్తృత్వయోస్సాధ్య సాధనభక్త్యోః ఫలభేదస్య చ సమర్థితత్వాత్. కిన్తుసమ్భావనామాత్రేణ మన్దవిషన్యాయేన దూషితానీతిసూచితమ్. తత్ర "నవాసన్నిధిమాత్రం వ్యాపారఇతి వదామః" ఇతి వాక్యమనుషఙ్గేణ పూరణీయమ్.

నచైతావతా వేదాన్త్యాచార్యాణాం స్వరూపవిరోధోఽనాభిమత ఇతి భ్రమితవ్యమిత్యభిప్రాయేణ, "స్వాధికారవిరుద్ధఙ్గశైన్న ప్రాప్తమ్" ఇతి వాక్యసూచితమర్థమాహ (తర్హీత్యాదినా). యథా, సంసారదశాయాం మోక్షదశాయాఞ్చ విషయానుభవ బ్రహ్మానుభవయోరనాదిత్వేన అనన్తత్వేనచ కాలతస్సామ్యేపి, విషయానుభవస్యౌపాధికత్వం బ్రహ్మానుభవస్యస్వాభావికత్వమ్. తద్వత్సాధనానుష్ఠాన కైఙ్కర్యయోరపీత్యాశయేన పరిహరతి (కర్తృత్వస్యహీతి). (సాధనవిషయత్వమ్) ఇత్యత్ర సాధనపదం భోగమోక్షసాధనపరమ్. (ఫలవిషయత్వమ్) ఇత్యత్ర

(నిత్యత్వకర్తృత్వయోరితి) స్వరూపతోఽనిత్యత్వాఽఽనుషఙ్గిక కర్తృత్వయోరిత్యర్థః. (ఫలభేదస్యేతి) సాధనభక్తిఫలంస్వార్థమోక్షః; సాధ్యభక్తిఫలం పరార్థమోక్షఇతి ఫలభేదస్యేత్యర్థః. (మన్దవిషేతి) మన్దవిషన్యాయః - విషస్యాల్పత్వేపి మహతీచికిత్సాకర్తవ్యేతిన్యాయః. అత్ర తద్వత్ సారే మన్దశఙ్కాయాంకృతాయామపి బలవత్తరఖణ్డనంకర్తవ్యమితి మనీషయా పఞ్చదశధోత్ప్రేక్ష్య, "స్వాధికారవిరుద్ధఙ్గశైన్నప్రాప్తమ్" ఇతిపూర్వవాక్యపర్యన్తం తత్పక్షః ఖణ్డితః. నతు పూర్వాచార్య శ్రీసూక్తిఖణ్డనమ్. పూర్వమేవ తైరచిద్వ్యావృత్తస్య స్వరూపానురూప కర్తృత్వస్య స్వరూపానురూప స్వానుద్దేశ్యానుషఙ్గిక భోక్తృత్వస్యచ చేతనే సిద్ధాన్తితత్వాత్; ఇత్థంనోచేత్ "స్వాధికారవిరుద్ధఙ్గశైన్నప్రాప్తమ్" ఇతివిశిష్యనోచ్యేత ఇత్యాశయః.

ఫలపదం స్వయమ్ప్రయోజనభగవత్ప్రీతి విషయత్వరూపసాక్షాత్ఫలసాధనకైఙ్కర్యపరమ్.

(ఔపాధికమితి)అతస్స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానశాలినోఽసమ్భావితమితిభావః. (నాశకమితి) మణిగతప్రతిబన్ధశక్త్యావహ్నిగతదాహశక్తేరివ స్త్రీగతస్వాతన్త్ర్యేణ తత్పారతన్త్ర్యశక్తేరివచ, జీవగతభోగమోక్షసాధనగోచర కృతిమత్త్వరూపస్వాతన్త్ర్యేణ తాదృశకృత్యనర్హత్వరూపపారతన్త్ర్యశక్తేర్నాశ సమ్భవాదితిభావః. భోగమోక్షసాధనాఽనుష్ఠాతృత్వం స్వాతన్త్ర్యరూపమిత్యత్ర ప్రమాణమాహ (స్వతన్త్రఇతి). "కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు"ఇత్యత్ర ప్రాథమికసాంసారిక ప్రవృత్తౌ సర్వత్రస్వాతన్త్ర్యశక్తే స్సర్వజీవసాధారణ్యేన సమర్థితత్వేన, అనుశాసనసిద్ధం స్వాతన్త్ర్యముపపద్యతఇతిభావః. "స్వాతన్త్ర్యావహత్వం నాశకమ్" ఇత్యనేన, "అపాయమాయిన్త్రతు, స్వరూపనాశకమాకైయాలే" ఇతి శ్రీవచనభూషణసూక్త్యా విదమేవనాశకత్వం వివక్షితమితి

(తత్పారతన్త్ర్యేతి)స్త్రీపారతన్త్ర్యేత్యర్థః. (తాదృశేతి)జీవగతభోగమోక్షసాధనగోచరేత్యర్థః. (కృతప్రయత్నాపేక్షస్త్వితి) వేదాన్తసారేద్వితీయాధ్యాయే తృతీయపాదే,[కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు విహితప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్యః] జీవః స్వేచ్ఛయాప్రవృత్తినివృత్తి హేతుభూతం ప్రయత్నంకరోతి. జీవేనతుకృతంప్రయత్నం ప్రథమప్రవృత్తిహేతుమపేక్ష్య తదను మతిదానేన పరః ప్రవర్తయతీతి, తద్విధినిషేధావైయర్థ్య నిగ్రహాఽనుగ్రహేభ్యోఽవగమ్యతే. యథాగురుతరదార్వాదిభరణమబలః ప్రబలసహకృతః కుర్వన్నపి స్వీయప్రయత్నేన విధినిషేధయోగ్యోభవతి. ఏవమేవజీవః పరమపురుషానుమతిసహకృతః ప్రవర్తమానోపి విధినిషేధయోగ్యఇతి నకశ్చిద్విరోధఇతి. (అనుశాసనమ్) వ్యాకరణశాస్త్రమ్. (అపాయమాయ్త్తితి) శ్రీవచనభూషణే ద్వితీయప్రకరణే, "ప్రాపకాన్తరమ్ అజ్ఞర్కు ఉపాయమ్. జ్ఞానికళుక్కు అపాయమ్; అపాయమాయ్త్తతు స్వరూపనాశకమాకైయాలే" ఇతి.

సూచితమ్. (ఫలిత్వావహత్వాత్) ఇత్యత్ర ఫలిత్వపదేన చేతనప్రవృత్త్యుద్దేశ్యం చేతనగతం భగవదనుభవజనిత నిరవధికప్రీతిరూపం ఫలం వివక్షితమ్,

సాధనానుష్ఠాతుస్సాధనప్రవృత్త్యుద్దేశ్య ఫలాశ్రయత్వనియమ సాధకం పూర్వతన్త్రసూత్రమాహ (శాస్త్రేతి). (అనర్థావహమ్) ఇత్యనేన కేవలపరార్థకైఙ్కర్యరూపేష్టహానిః, స్వార్థకైఙ్కర్యరూపానిష్టప్రాప్తిశ్చాఽభిప్రేతా. జీవస్యభోగ్యత్వమేవ స్వరూపయాథాత్మ్యమిత్యత్రప్రమాణజాతంస్మారయతి (ఉపాదత్తఇతి). "స్వముద్దిశ్య" ఇత్యత్రతాత్పర్యమ్. ఏతచ్చ "ఫలనియమమిల్లై" ఇత్యత్రసమర్థితమితి భావః. "పుణ్యమ్బోలే పారతన్త్ర్యముమ్ పరానుభవత్తుక్కు విలక్కు" ఇతివక్ష్యమాణవిరోధమాశఙ్క్యాహ (చేతనస్యాపీతి). అచేతనాఽపేక్షయాచేతనస్య భోగ్యతాతిశయసమ్పాదకం భోక్తృత్వమేవ తత్రసమర్థయిష్యతఇతి నవిరోధఇతిభావః.

అథసింహావలోకనన్యాయేన పూర్వంన్యాయతస్సాధితం సాంసారికప్రవృత్తేస్సర్వస్యాఅప్యుపాధికత్వాత్, మోక్షసాధనప్రవృత్త్యనర్హత్వమేవాఽఽత్మనస్స్వాభావికమితిశరణాగతౌజ్ఞాతాధికారేణ తేనసాధనాన్తరం విరుద్ధమిత్యముమర్థం సాంసారికప్రవృత్తేరౌపాధికత్వకథనోక్తి

(పూర్వతన్త్రమ్) పూర్వమీమాంసా. (స్వముద్దిశ్యేత్యత్రతాత్పర్యమితి) యథేష్టవినియోక్తృత్వం స్వాతన్త్ర్యమ్. యథేష్టవినియోజ్యత్వం పారతన్త్ర్యమ్. అతో భగవదభిప్రాయేజ్ఞాతే తదనుకూలకృతి మత్వావశ్యకమితిభావః. (ఏతచ్చ) జీవభోగ్యత్వఞ్చ. (పుణ్యమ్బోలేఇతి) శ్రీవచనభూషణేద్వితీయప్రకరణే. (పారతన్త్ర్యముమ్-విలక్కు) ఇతి. అత్ర, ఆసిద్ధత్వాత్పారతన్త్ర్యం మయివర్తతఇతికృత్వా, భగవదిష్టేజ్ఞాతేపి తదిష్టప్రవృత్తౌభగవానేవ నీయమానంకుర్యాదితి పరతన్త్రస్సితశ్చేద్భగవదనిష్టం తాదృశపారతన్త్ర్యం విరోధీత్యుచ్యతఇతిభావః.

(సాధితమితి) సాధితమముమర్థమిత్యన్వయః. (విగీతేతి) విగానంనిన్దా.

మద్వచనముఖేనాపి సాధయతి (కిఞ్చేతి). (స్వరూపవిరుద్ధా) స్వాభా వికాకార విరుద్ధేత్యర్థః గుణనిబన్ధనత్వముక్త్వేతి వక్ష్యమాణత్వాత్. (నిషిద్ధా) విగీతేత్యర్థః. భగవల్లీలారసానుభవ కర్మాధీనగుణోద్రేకరూ పాభ్యాం త్యాజ్యతయోక్తేతి వక్ష్యమాణత్వాత్. విరోధనిషేధావుప పాదయతి (ప్రకృతేరిత్యాదినా). ఉపాత్తవచనద్వయస్య భాష్యోక్త పదార్థఫలితం వాక్యార్థమాహ(సాంసారికేతి).మాత్రపదంకార్త్స్న్య పరమ్. "ప్రకృతేర్గుణైస్సర్వశః క్రియమాణాని కర్మాణిప్రతి" ఇత్యత్ర క్రియావాచినా కర్మపదేనాఽసజ్యోచానోద్దేశార్థప్రవృత్తిరపి గృహ్యత ఇతిభావః.

(గుణనిబన్ధనత్వమితి) తథాచ, భగవత్కైఙ్కర్యైకగోచరకృత్య ర్థత్వమేవాఽఽత్మన స్స్వభావఇతిభావః. సత్త్వాదిగుణానాం పురుషార్థ సాధనప్రవృత్తిద్వారైవ జన్మాదిహేతుత్వాత్, సత్త్వాదిగుణాఽత్యయేన జన్మాదివిమోకోక్తౌ, పురుషార్థసాధనప్రవృత్తివిరహాఽర్థాత్సిద్ధ్యతీతి, * దుఃఖజన్మప్రవృత్తి దోషేత్యాది గౌతమసూత్రోక్తన్యాయేన దేహాపాయే సత్త్వాదిగుణాత్యయాత్, పురుషార్థసాధన ప్రవృత్త్యభావేన జన్మాదివిమోకేనతి బ్రహ్మానుభవఇతి శ్లోకార్థః. తథాచసత్త్వగుణ కార్యత్వాఽవిశేషాత్పరార్థకైఙ్కర్యరూప నిష్కృష్టాధికారిజీవనహానికర

ప్రాప్తాఽపాస్తవివేకేన స్వరూపశోధనం కృతఞ్చేత్పార్థప్రవృత్తిర్నిషిద్ధాభవతీతి మన్తవ్యమ్. (వచనద్వయస్య) "ప్రకృతేరితి" "కార్యకారణకర్తృత్వే" ఇతివచన ద్వయస్య.

(జన్మాదీతి) స్వర్గసాధనయాగాదిప్రవృత్తౌ పునర్జన్మభవతీతి ధ్యేయమ్. (దుఃఖ జన్మేతి) "మిథ్యాజ్ఞానాదీనాం పూర్వపూర్వాపాయే,ఉత్తరోత్తరాపాయాదపవర్గః" ఇతిగౌతమసూత్రశేషః. (శ్లోకేతి) "గుణానేతాన్" ఇతిశ్లోకేత్యర్థః. (జీవనహానీతి) జీవనమ్ - స్వరూపావిర్భావః. తస్యహానికరః - స్వార్థగుణానుభవ కైఙ్కర్యలక్షణో వృత్తిరిత్యన్వయః.

స్వార్థగుణానుభవ కైఙ్కర్యలక్షణ వృత్త్యా హేతుభూతసాధనభక్త్యాది ప్రవృత్తేరపి విరహోఽసఙ్కోచాత్సిద్ధ ఇతి భావః. (త్యాజ్యతయేతి) జన్మాదివిమోక పూర్వకబ్రహ్మానుభవ ప్రతిబన్ధకాఽభావమధ్యే మోక్షసాధన ప్రవృత్తి విరహస్యాపిసిద్ధ్యా మోక్షసాధనే నప్రవర్తేతేతి నిషేధస్సిద్ధ్యతీతి భావః.

ఉక్తవచనే భగవద్విషయ ప్రవృత్త్యం శేష్యసఙ్కోచ ఆవశ్యక ఇతి శఙ్కాం నిరాకరోతి (నచేతి). ముముక్షోరితి శేషః. శరణాగతశిరోమణి దివ్యసూరిప్రభృతి గుణానుభవకైఙ్కర్య ప్రవృత్తిశ్శుద్ధ సత్త్వమూలైవ; నమిశ్రసత్త్వమూలేత్యభిప్రేత్యాహ (వర్ణాశ్రమేతి). సత్త్వమూలత్వ మాత్రేణౌపాధికత్వేదోషమాహ (అన్యథేతి). జన్మాదివిమోక బ్రహ్మానుభవరూప కార్యబలాదివ, తత్కారణబలాదపి మిశ్రసత్త్వమూలక సాధనాన్తరప్రవృత్తి రౌపాధికీత్యాహ (అతఏవేతి). అవ్యభిచారేణేత్యేతద్వ్యావర్త్యమాహ (సాధనేతి). (ఫలిత్వేన) స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్య ఫలాశ్రయత్వేనేత్యర్థః. (స్వస్మిన్) ఉపాసకే.

విరుద్ధప్రవృత్తేః కార్యకారణాభ్యాం వైలక్షణ్యం దర్శయన్, ఉపసంహరతి (తస్మాదితి). శుద్ధసత్త్వమూలక భగవల్లీలాఽనుగుణ సాంసారికప్రవృత్తిస్త్వనుపాయేత్యర్థః. "యంపశ్యేత్ – ససాత్త్వికః"

(జన్మాదీతి) జన్మాదివిమోకబ్రహ్మానుభవరూప గుణాత్యయకార్య బలాదివేత్యర్థః. (తత్కారణేతి) గుణాత్యయకారణభూతాఽవ్యభిచారభక్తి బలాదపీత్యర్థః. గుణాత్యయకారణమ్ - అవ్యభిచారభక్తిః. గుణాత్యయకార్యమ్ - జన్మాదివిమోక బ్రహ్మానుభవ ఇతి భావః.

(భగవల్లీలేతి) సాంసారికప్రవృత్తేః కర్మకృతగుణః కారణమ్, తథావిధప్రవృత్తేః ఫలం లీలాకార్యం సాధ్యమిత్యర్థః. (యమ్పశ్యేదితి) "జాయమానం హి పురుషం యం పశ్యేన్మధుసూదనః । సాత్త్వికస్స తు విజ్ఞేయస్స వై మోక్షార్థచిన్తకః" ఇతి శేషః. (సాం

ఇత్యాదివచనమత్ర ప్రకరణేఽనుసన్ధేయమ్. సాంసారికప్రవృత్తావేవ వివాదాత్సాంసారికేత్యుక్తమ్. (స్వరూపవిరుద్ధా) సాధనాన్తర ప్రవృత్త్యనర్హత్వరూపశక్తి విశేషనాశికేత్యర్థ ఇతిదిక్.

ఏవం తావచ్చతుర్ధా స్వరూపవిరుద్ధత్వం స్థాపితమ్. అథ దేహాత్మ వివేకస్య దేహాఽఽత్మ భ్రమస్యచ ప్రతిబధ్య ప్రతిబన్ధక భావమాదాయ దేహాత్మ వివేకలక్షణాధికార విశిష్ట స్వరూపస్య దేహాత్మ భ్రమాధికారక భక్త్యాదేశ్చ ప్రతిబధ్య ప్రతిబన్ధకభావఏవ స్వరూపవిరోధ ఇతి పఞ్చమమర్థం సోపపత్తికమాశఙ్క్య, వివేకినాం బ్రాహ్మణాది శరీర సమ్బన్ధ జ్ఞానమేవ లౌకికవైదిక సకలకర్మ స్వధికార ఇతి ప్రతిబన్దిద్వయం వ్యఞ్జయ న్పరిహరతి (అనాలిత్యాదినా వాక్యాష్టకేన).

అత్ర తావదయ మాక్షేపాఽభిప్రాయః. సాధనాన్తర నిష్ఠానాం దేహాత్మ భ్రమస్తావదవశ్యమ్భావీ; తేషామపి క్షుత్పిపాసాది పారవశ్యదర్శనాత్, ఆత్యన్తిక దేహాత్మ భ్రమనివృత్తిమతాం శరాఙ్కుశముని ప్రభృ

సారికప్రవృత్తావితి) సంసారదశావచ్ఛిన్నప్రవృత్తిః - సాంసారికప్రవృత్తిః. సతు గ్రామీణప్రవృత్తిః. ముక్తిదశాయాం ఫలసాధనేప్రవృత్తిర్నాస్తీతి మన్తవ్యమ్.

దేవోఽహంమనుష్యోఽహమితి దేహాత్మభ్రమమూలక కర్మాద్యఙ్గవిశిష్ట సాధనాన్తరస్య, దేహాత్మవివేకరూప సాధనాన్తరాఽధికార విశిష్టస్వరూపస్యచ విరోధమాశఙ్క్య పరిహరతి (అథ దేహేత్యాదినా). (వివేకలక్షణాధికారవిశిష్టేతి) వివేకలక్షణ సాధనాన్తరాధికారవిశిష్టేత్యర్థః. (భక్త్యాదేః) కర్మాద్యఙ్గకభక్త్యాదేః. (ప్రతిబన్దీతి) "క్షుత్పిపాసాదికళకు న్పరిహారమ్పణ్ణుకిఱకణక్కలే" ఇతి "ధర్మజ్ఞకైవిత వాణ్ణాతు" ఇతి ప్రతిబన్దిద్వయమిత్యర్థః. (వాక్యాష్టకేనేతి) "అనాలితి, ఇతుపుమితి, ఎజ్జనేయితి, స్వరూపత్తిలితి, ఆత్మైయాలితి, దేహాత్మేతి, బ్రాహ్మణ్యాదితి, ఆత్మైయాఽితి వాక్యాష్టకేన" ఇత్యర్థః.

(తేషామ్) సాధనాన్తరనిష్ఠానామ్; (క్షుత్పిపాసేతి) దేహాత్మభ్రమకార్యం

తీనాం తదదర్శనాచ్చ. ఏవఞ్చ సాధనాన్తరనిష్ఠానాం దేహాత్మ వివేక సత్త్వే దేహాత్మ భ్రమమూలక స్వప్రవృత్తి వ్యాఘాతాత్, అవివేకినా మేవసాధనాన్తరే అధికార ఇతి.

అయమ్తు సమాధానాఽభిప్రాయః. సాధనాన్తర నిష్ఠేషు భవదభిమతో దేహాత్మ భ్రమః - కిమపరోక్షః, ఉతయాన్త్రికః. ఆద్యేపి, తత్ప్రతి బన్ధకత్వేన భవదభిమతో దేహాత్మవివేకః కింశాస్త్రజన్యః పరోక్షః; ఉత దర్శన సమానాకారధ్యాన ఫలీభూతోఽపరోక్షః. అత్ర నతావదాద్యః. పరోక్ష విపరీత నిశ్చయస్య అపరోక్ష భ్రమనివర్తకత్వాఽభావేన, సాధనాన్తర నిష్ఠానాం పరోక్ష దేహాత్మ వివేకశాలిత్వేపి, క్షుత్పిపాసాది తత్పరిహారాద్దిదోషవత్కర్మ విశేషాధీన బ్రాహ్మణత్వాది విశిష్ట శరీర సమ్బన్ధరూపౌత్సర్గిక దోషఘటితసామగ్రీమహిమ్నా అపరోక్ష దేహాత్మ భ్రమరూపదోషస్యాపి సమ్భవేన, యావచ్ఛరీరపాతం వర్ణాశ్ర

క్షుత్పిపాసాది. (తదదర్శనాత్) క్షుత్పిపాసాదిపారవశ్యాఽదర్శనాత్. (వ్యాఘాతాత్) బాధాత్.

(అపరోక్షః) ప్రత్యక్షః. (ఆద్యేపి) "దేహాత్మభ్రమః అపరోక్షః" ఇతిపక్షేపి. (తత్ప్రతిబన్ధకత్వేన) అపరోక్షభూత దేహాత్మభ్రమప్రతిబన్ధకత్వేన. (పరోక్షః) అక్ష్ణః పరః - పరోక్షః, అప్రత్యక్షఇతియావత్. (అత్ర నేతి) ప్రథమవికల్పాద్య కల్పవికల్పేప్రథమేన. "సాధనాన్తరనిష్ఠేషు దేహాత్మభ్రమస్య ప్రత్యక్షత్వాఙ్గీకారే తత్ప్రతిబన్ధకీభూత దేహాత్మవివేకః శాస్త్రజన్యః అప్రత్యక్షః ఇతిపక్షేన సమ్భవతీత్యర్థః కృతః. (పరోక్షవిపరీతేతి) పరోక్షవివేకః ప్రత్యక్షభ్రమంప్రతి నివర్తకోనభవతి. యథా "శఙ్ఖఃపీతః" ఇతిప్రత్యక్షంప్రతి, "శఙ్ఖశ్శ్వేతః" ఇతిశబ్దశ్రవణజన్యప్రత్యక్షం నివర్తకంనభవతి. నేత్రాదౌ కాచాదిదోషః మధ్యేప్రాప్తః, సఔషధేనైవ పరిహర్తుంశక్యః. జన్మసిద్ధః - ఆన్ధ్యాది నేత్రదోషోనపరిహర్తుంశక్యతే. పరోక్షదేహాత్మవివేకసత్త్వేపి అపరోక్షదేహాత్మభ్రమస్సమ్భవతి; తస్మాత్సాధనాన్తరే ప్రవర్తత ఇతితాత్పర్యమ్. (తత్పరిహారేతి) క్షుత్పిపాసాదిపరిహారేత్యర్థః. ఔత్సర్గికః -

మాద్యనుసారేణ యథాశక్తి తత్తత్పురుషార్థాఽపేక్షానురోధేన శాస్త్రవిహిత సాధనేషు ప్రవృత్తి సమ్భవేన వ్యాఘాతాఽభావాత్. నాపి తత్ర ద్వితీయః. దర్శనసమానాకార ధ్యాన ఫలాఽపరోక్ష దేహాత్మవివేకస్య శ్రీపరాఙ్కుశ ప్రభృతిషు భగవన్నిర్హేతుక కటాక్షవిశేషేణ సమ్భవేపి, సాధనాన్తరనిష్ఠేషు ప్రథమమేవ తస్యాసమ్భవాత్, అనభ్యుపగమాచ్చ, అపరోక్ష దేహాత్మ భ్రమోత్పత్త్యబాధకాభావేన వ్యాఘాతాభావాత్. నాప్యాద్యే ద్వితీయః. చార్వాకాదిరీత్యా యౌక్తికభ్రమస్య పరోక్షవివేకస్య చ ప్రతిబధ్య ప్రతిబన్ధక భావసత్త్వేపి, వివేకినామేవ పారలౌకిక భోగసాధనాధికృతత్వేన యౌక్తికభ్రమస్య ధర్మానుష్ఠానాధికారత్వాభావాత్, ఔత్సర్గికదోషభూతదేహసమ్బన్ధనిబన్ధనదేహాత్మాఽపరోక్షభ్రమస్యైవ తదధికారత్వాచ్చ సాధనాన్తరనిష్ఠానాం పరోక్షవివేకసత్త్వేపి స్వప్రవృత్తిసమ్భవేన వ్యాఘాతాభావాత్. ఇత్థం సర్వథా వ్యాఘాతాభావాత్ వివేకినామేవ కామ్యేష్వాముష్మికఫలసాధనేషు అధికారే సతి, ఉపాసనాదిషు తేషామేవాధికారః కైముతికన్యాయసిద్ధ ఇతి.

ఔత్పత్తికః. (నాపి తత్రేతి) తత్ర-ప్రథమవికల్పాద్య కల్పకల్పే ద్వితీయః. “సాధనాన్తరనిష్ఠేషు దేహాత్మభ్రమస్య ప్రత్యక్షత్వాఙ్గీకారే, తత్ప్రతిబన్ధకీభూత దేహాత్మవివేకః దర్శనసమానాకార ధ్యానఫలీభూతః ప్రత్యక్షః” ఇతి పక్షోపి న సమ్భవతీత్యర్థః. (తస్య) దర్శనసమానాకారధ్యానఫలాఽపరోక్షదేహాత్మవివేకస్య. (అనభ్యుపగమాదితి) భవద్భిరితి శేషః. (నాప్యాద్యే ద్వితీయ ఇతి) “దేహాత్మభ్రమః అపరోక్షః. ఉత యౌక్తికః” ఇత్యాద్యే వికల్పే ద్వితీయః యౌక్తికభ్రమోపి న సమ్భవతీత్యర్థః. (చార్వాకేత్యాది) సాధనాన్తరప్రవృత్తౌ పరోక్షవివేకవిశిష్టః అపరోక్షభ్రమః అధికారః; యౌక్తికభ్రమః అధికారో న; విశిష్య ఔత్పత్తికదోష ఏవాధికార ఇతి భావః. (తదధికారత్వాత్) సాధనాన్తరాధికారత్వాత్. (స్వప్రవృత్తిః) సాధనాన్తరప్రవృత్తిః. (ఆముష్మికఫలసాధనేషు) జ్యోతిష్టోమాదిషు. (తేషామ్) వివేకినామ్. (ఇతీతి) “అయన్తు సమాధానాభిప్రాయః” ఇతి పూర్వేణాన్వయః.

అత్ర సమాధానగ్రన్థే "స్వరూపత్తిల్" ఇత్యాదివాక్యేన అపరోక్షభ్రమపక్షే పరోక్ష వివేకపక్షే దూషణముక్తమ్. "ఆకైయాల్, ఇద్ధర్శనత్తై" ఇతివాక్యేన తత్రైవా ఽపరోక్షవివేకపక్షే దూషణమభిప్రేతమ్. "దేహాత్మ వివేకముడైయవనుక్కు" ఇత్యాదివాక్యద్వయేన యాత్రికభ్రమపక్షే దూషణముక్తమ్. "ఆకైయాల్" ఇతిచరమవాక్యే కైముతికన్యాయోఽభిప్రేతఇతి పరీక్షకహృదయఙ్గమః పన్థాః. అత్రాపిప్రపన్న జనకూటస్థానాం పరాఙ్కుశాదీనామ పరోక్షవివేక శాలిత్వాత్, అపరోక్షభ్రమాధికారకం భక్త్యాదికం తేషాం స్వరూపవిరుద్ధమే వేత్యభిప్రాయో ద్రష్టవ్యః.

ఏతత్సర్వమభిసన్ధాయ అనుగృహీతమ్, శ్రీవచనభూషణ మీమాంసాభాష్యే తత్రైవాధికారే వరదదేశికైః "సాధనానుష్ఠానమాత్రం దేహాత్మభ్రమకార్యమ్. తచ్చ-శ్రీవిష్ణుపురాణే ఽభిహితమ్, "అధికార బోధయుక్తేషు విద్యతే భావభావనా। అక్షీణేషుసమస్తేషు విశేషజ్ఞానకర్మసు" ఇతి. అత్ర శ్రీవిష్ణుచిత్తార్యాః;—సంసారిష్వేవ హిరణ్యగర్భాదిషు భావనాత్రయాఽన్వయ ఇత్యాహ (అధికారబోధయుక్తేష్విత్యాదిశ్లోకేన). "మత్ఫలసాధనత్వాన్మదర్థమిదంకర్మ" ఇత్యధికార బోధస్వరూపమ్. అధికారబోధస్యా ప్యధికారమాహ (అక్షీణేతి) విశేషజ్ఞానం దేవాదిభేదభిన్నా ఽపరోక్షాత్మభ్రమః. యావద్భ్రమానువృత్తిస్తావదధికారబోధః. తేషుశాస్త్రవశ్యత్వమితి, కర్మానుష్ఠానముపా

(తత్రైవ)అపరోక్షభ్రమపక్షఏవ. (యాత్రికభ్రమేతి) సారే "బ్రాహ్మణ్యాభిభ్రమమధికారమస్తు." ఇత్యత్ర "యాత్రికభ్రమమధికారమస్తు" ఇత్యర్థో వేదితవ్యః. సమ్ప్రదాయసిద్ధ విరోధందర్శయతి. (అత్రాపీతి). (తేషామ్) అపరోక్షవివేకశాలినామ్.

(అనుష్ఠానమాత్రమితి) మాత్రపదమ్ - కార్త్స్న్యపరమ్. (తచ్చ) దేహాత్మభ్రమకార్యత్వఞ్చ. (అధికారేతి) భావః - భావ్యార్థః. భావనా - అన్తరోద్యోగః.

సనానుష్ఠాన ముభయానుష్ఠానఞ్చ ప్రవర్తతే. దేవమనుష్యాద్యాత్మాఽనుసన్ధానాఽనురూపం మానస వాచికాదిప్రవర్తత ఇత్యర్థ ఇతి. తస్మా దుపాసనాఽనుష్ఠానస్య సాధన ప్రవృత్త్యనుష్ఠానస్యచ దేహాత్మభ్రమమూలకత్వాత్ స్వరూపవిరుద్ధత్వమ్; నచ, వర్ణాశ్రమధర్మాణామప్యననుష్ఠానం ప్రసజ్యతే; తేషాం కైఙ్కర్యత్వేన అనుష్ఠేయతయా భ్రమమూలకత్వాఽసమ్భవాదితి.

అత్రతావత్ "సాధనానుపానమాత్రమ్" ఇత్యత్ర–సాధనశబ్దో భోగమోక్ష సాధనపరః. మాత్రపదమ్ - కార్త్స్న్యపరమ్. దేహాత్మభ్రమశబ్దేన అపరోక్ష భ్రమోవివక్షితః. ఉదాహృతశ్లోకే వివక్షితార్థస్యాఽస్ఫుటత్వాత్తద్వ్యాఖ్యానందర్శయతి (అత్రేతి). శ్లోకేవిశేష్యం స్ఫుటయతి (సంసారిష్వేవేతి). శ్లోకేఛాన్దసః వర్ణాతిరేకః. "ఫలకామనా ఫలసాధనానుష్ఠానఞ్చ ఫలభోగాధికారః" ఇతి హి ప్రసిద్ధిః. అతస్తదనుసన్ధాన మధికారబోధ ఇత్యాహ (మదితి). యదిదమార్త్విజ్యమ్, తదపి మదర్థమ్, మత్ఫలసాధనత్వాత్, అతో మత్కర్తృకమిత్యర్థః. అత్రస్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్య ఫలాశ్రయత్వలక్షణ భోక్తృత్వాఽనుసన్ధానం భోగమోక్షసాధనాఽనుష్ఠాతృత్వలక్షణ స్వతన్త్ర కర్తృత్వానుసన్ధానఞ్చ స్పష్టమ్.

(అధికారమాహేతి) అవచ్ఛేదకమాహేత్యర్థః. (వాచికాదీతి) అనుష్ఠానమితి శేషః. (తస్మాదితి) ఇదం శ్రీవచనభూషణమీమాంసా భాష్యవాక్యమ్. (తేషామ్) వర్ణాశ్రమధర్మాణామ్. (ఇతీతి) అనుగృహీతమితి పూర్వేణాఽన్వయః.

(విశేష్యమితి) విశేష్యమ్ - అధికారిణః; సంసారిణః. అధికారః - విశేషణమ్. (ఛాన్దసఇతి) అధికారబోధేత్యత్ర ఏకవర్ణోఽధికః ఛాన్దసః; ఆర్ష ఇత్యర్థః. "ఛన్దోవదార్షంవచనమ్" ఇత్యుక్తేః. (తదనుసన్ధానమ్) కర్తృత్వభోక్తృత్వాఽనుసన్ధానమ్. (ఆర్త్విజ్యమ్) ఋత్విక్కర్మ.

విశేషజ్ఞానకర్తృత్వక్షీణేషు సత్సు యే అధికారబోధయుక్తాస్తేషు భావభావనా విద్యత ఇత్యన్వయమభిప్రేత్య ఉత్తరార్ధప్రయోజనమాహ (అధికారబోధస్యాపీతి). (౧) "జానీహి విజ్ఞాన విజృమ్భితాని" ఇత్యత్ర, దేవాదిరూపేణ ఆత్మాఽనుసన్ధానం విజ్ఞానశబ్దార్థః. (౨) "విభేదజనకే జ్ఞానే" ఇత్యత్ర దేవాదిభేదో విభేదశబ్దార్థః. (౩) "దేవాదిభేదే అప

(జానీహీతి) శ్రీవిష్ణుపురాణే ద్వితీయాంశే, ద్వాదశాధ్యాయే;—"జ్ఞానస్వరూపో భగవాన్యతోఽసావశేషమూర్తిర్నతు వస్తుభూతః। తతో హి శైలాబ్ధిధరాదిభేదాన్ జానీహి విజ్ఞానవిజృమ్భితాని" ఇతి. శ్రీవిష్ణుచిత్తీయవ్యాఖ్యా; - "'ఇదమస్త్యాత్మకమ్, ఇదం నాస్త్యాత్మకమ్' ఇత్యత్ర హేతురయమిత్యాహ; - (జ్ఞానస్వరూప ఇతి). అయమర్థః. అశేషక్షేత్రజ్ఞాఽఽత్మనావస్థితస్య భగవతో జ్ఞానమేవ స్వాభావికం రూపమ్. న దేవమనుష్యాది వస్తురూపమ్; యత ఏవమ్, అత ఏవ అచిద్రూప దేవ మనుష్య శైలాబ్ధిధరాదయః, తద్విజ్ఞానవిజృమ్భితాః, తస్య జ్ఞానైకాకారస్య సతో దేవాద్యాకారేణ స్వాత్మవైవిధ్యాఽనుసన్ధానమూలాః. దేవాద్యాకారానుసన్ధాన మూలకర్మ మూలా ఇత్యర్థః. యతశ్చ అచిద్వస్తు-క్షేత్రజ్ఞ కర్మానుగుణ పరిణామాస్పదమ్, తత స్తన్నాస్తి శబ్దాభిధేయమ్. ఇతరత్ - అస్తిశబ్దాభిధేయ మిత్యర్థాదుక్తమ్" ఇతి.

(విభేదజనక ఇతి) శ్రీవిష్ణుపురాణే షష్ఠాంశే సప్తమాధ్యాయే; - "విభేదజనకే జ్ఞానే నాశమాత్యన్తికం గతే। ఆత్మనో బ్రహ్మణో భేదమసన్తం కః కరిష్యతి" శ్రీవిష్ణుచిత్తీయవ్యాఖ్యా; - ఏత దేవవివృణోతి (విభేదజనక ఇతి). విభేదః - దేవమనుష్యాది రూపః. ఆత్మని - జ్ఞానైకరూపే దేవాదివివిధరూప వివిధభేద హేతుభూత కర్మాఖ్యాఽజ్ఞానే పరబ్రహ్మధ్యానేన ఆత్యన్తికనాశం గతే సతి పరస్మాద్బ్రహ్మణ ఆత్మనో దేవాదిరూపం భేదం కః కరిష్యతి. న కోఽపి కరిష్యతీత్యర్థః. యథాహ శౌనకః - "చతుర్విధోఽపి భేదోఽయమిథ్యాజ్ఞాననిబన్ధనః" ఇతీతి.

(దేవాదిభేద ఇతి) శ్రీవిష్ణుపురాణే ద్వితీయాంశే, పఞ్చదశాధ్యాయే, "ఏకస్వరూపభేదస్తు బాహ్యకర్మప్రవృత్తిప్రజః, దేవాదిభేదేఽపధ్వస్తే నాస్త్యేవావరణే హి సః"

(౧) వి-పు-౧-౧౨-౩౯. (౨) వి-పు-౬-౭-౯౬, (౩) వి-పు-౨-౧౪-౩౩.

ధ్వస్తే" ఇత్యత్ర-"దేవాదిరూపోభేదః" ఇత్యాదిభాష్యోక్త మర్థసన్ధాయాహ (విశేషజ్ఞానమితి). దేవాదిభేదప్రకారకం జ్ఞానమిత్యర్థః. తాదాత్మ్యారోపే ఆరోప్యస్య ప్రకారత్వాదితిభావః. (దేవాదీతి) దేవాదిభేదైః ప్రకారైర్భిన్నః అపరోక్షాత్మ భ్రమ ఇత్యర్థః. "అర్థేనైవ" ఇతి న్యాయాదితి భావః. అపరోక్షపదేన యౌక్తికభ్రమవ్యావృత్తిః; విశేషజ్ఞానేషు, తద్ధేతుభూత కర్మసుచ అక్షీణేష్విత్యర్థ ఇతిభావః.

అధికారబోధస్య భావనాహేతుత్వవచనాఽనుగ్రాహక న్యాయమాహ (తేష్వితి). "స్వర్గకామోయజేత""ముముక్షుర్బ్రహ్మోపాసీత" ఇత్యాదౌ కర్తృత్వ భోక్తృత్వయోః ప్రతీత్యా అధికారబోధాఽభావే శాస్త్రవశ్యత్వం నస్యాత్; తతశ్చ విధ్యధీన మనుష్ఠానం నోపపద్యేత ఇతి భావః. దేహాత్మభ్రమస్యాఽధికార బోధహేతుత్వే వచనానుగ్రాహకః అన్వయ వ్యతిరేకానురూపన్యాయః పూర్వోక్తోఽత్రాభిప్రేతః. కర్మా

ఇతి, శ్రీవిష్ణుచిత్తీయవ్యాఖ్యా:-ఉక్తమర్థంవివృణ్వన్నుపసంహరతి (ఏకస్వరూపేతి). ఏకస్వరూపభేదః-'తస్యాత్మపరదేహేషు సతోఽప్యేకమయంహియత్' 'విజ్ఞానం' పరజ్ఞానమయః" ఇత్యాదినోక్తజ్ఞానైక స్వరూపస్యాత్మనో భేదః దేవాదిరూపః, బాహ్యకర్మావృతిప్రజః-బాహ్యకర్మావరణజాతః. ఫలాభిసన్ధియుక్తం భగవత్యసమర్పితఞ్చ బాహ్యంకర్మ ఆత్మనస్స్వరూపబహిర్భూతంవా, యథావక్ష్యతి.'అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా' 'తయాతిరోహితత్వాచ్చ శక్తిః క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞితా। సర్వభూతేషు భూపాలతారతమ్యేన వర్తతే" ఇతి. దేహాదిభేదశ్చాయం యుగపదనేకేషామేకస్యచ కాలభేదేనాఽపధ్వస్తే, ఆవరణే-కర్మావరణే, సదేవాదిభేదోనభవతి. "దేవాదిభేదోఽపధ్వస్తః" ఇతి చపాఠః. యథాహశౌనకః. "కర్మణాంకర్మభేదేన దేవభేదాదయోయతః। కర్మక్షయాదశేషాణాం భేదానాంసంక్షయస్తతః" ఇతీతి. (అర్థేనైవేతి) "విశేషైర్నిరాకారతయాధియామ్" ఇతిశేషః. (తద్ధేతుః). విశేషజ్ఞానహేతుః.

(న్యాయమాహేతి) యావదిత్యారభ్యప్రవర్తత ఇతిపర్యన్తం ప్రదర్శితన్యాయ ఇత్యర్థః. (న్యాయఃపూర్వోక్త ఇతి) క్షుత్పిపాసాపరిహారాయ యతేతిన్యాయ ఇత్యర్థః.

నుష్ఠాన ముపాసనానుష్ఠాన మిత్యనేన "భావభావనా" ఇత్యత్ర "యజేత' 'ఉపాసీత' ఇత్యాది ధాత్వర్థో భావః. తస్యానుష్ఠానం భావనా" ఇత్యుక్తే భవతి. (ప్రవర్తతే) భవతీత్యర్థః. భావనాత్రయాన్వయ వ్యవస్థాయామపి విశేషజ్ఞానమేవ హేతురిత్యాహ (దేవమనుష్యాదీతి). (తస్మాదితి) "సాధనానుష్ఠానమాత్రం దేహాత్మ భ్రమకార్యమ్" ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణేఽభిహితత్వాదిత్యర్థః. న్యాయతౌల్యాదాహ (సాధనప్రవృత్తీతి). (స్వరూపవిరుద్ధత్వమితి) స్వరూప పదమ్ – అపరోక్షదేహాత్మ వివేకశాలి స్వరూపపరమ్; తర్హి, అపరోక్షదేహాత్మవివేకశాలిషు వర్ణభేదభిన్నేషు దివ్యసూరిషు వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాన నియమదర్శనం నోపపద్యత ఇత్యాశఙ్క్య పరిహరతి (నచేతి). కైఙ్కర్యవిధాయకశాస్త్రాణాం కేవలపరార్థత్వేనైవ తద్విధాయకత్వాత్, అధికారబోధాభావేపి తత్రవిధ్యధీనానుష్ఠానముపపద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ (తేషామితి). అధికారబోధపూర్వక మనుష్ఠేయత్వే కైఙ్కర్యత్వమేవ భజ్యేతేత్యభిప్రాయేణ భ్రమమూలకత్వాఽసమ్భవాదిత్యుక్తమితిదిక్.

అథ, మదిరేత్యాద్యభియుక్తవచనబలేనాపి ఉపాసనాదేరహఙ్కారమిశ్రత్వాత్ఫలసఙ్గ కర్తృత్వత్యాగస్య సాధనాన్తరాధికారత్వేన శాస్త్రసిద్ధత్వాచ్చ, దేహాత్మభ్రమ తద్వివేకయోరివ అహఙ్కారకర్తృత్వ త్యాగయోర్విరోధేనఉపాసనాదికం కర్తృత్వత్యాగ రూప స్వాధికార విరుద్ధమితి పష్ఠమర్థం "తుష్యతు" ఇతిన్యాయేన అభియుక్త

(న్యాయతౌల్యాదితి) సాధనభక్తి సాధనప్రపత్త్యోః స్వాఙ్గతా తుల్యేతి భావః (తద్విధాయకత్వాత్) కైఙ్కర్యవిధాయకత్వాత్. (తత్ర) దివ్యసూరిషు.

(తద్వివేకయోః) దేహాత్మభ్రమవివేకయోః. (తుష్యత్వితి) "దుర్జనః" ఇతి శేషః. (అభియుక్తవచనస్యేతి) "మదిరాబిన్దు మిశ్రమాణశాతపఞ్చగవ్యఘటయ ఘట్య

వచనస్థా ఽహఙ్కారశబ్దస్య స్వతన్త్రకర్తృత్వభ్రాన్తిపరతాఽభ్యుపగమేన దూషయతి (ఉపాసనాదికరిత్యనేన). (ఆరోపితార్కరిల్). అభియుక్త వచనే "అహఙ్కారమిశ్రమాన వుపాయాన్తరమ్" ఇత్యస్య-అహఙ్కార మిశ్రమాన వుపాయాన్తరమానాలిత్యర్థః. ఉపాయాన్తరమ్ అహఙ్కా-రమిశ్రమానాలితియావత్. తథాచకర్తృత్వత్యాగస్య ఉపాసనాద్యధి కారత్వస్య శాస్త్రవిరోధాదేవ అభియుక్తోక్తిరన్యథానేయేతిభావః.

అనుగృహీతఞ్చ శ్రీవచనభూషణ మీమాంసాభాష్యే;-తస్మిన్నే వాధికారే, పూర్వపక్షోపన్యాసావసరే; మదిరేత్యాద్యభియుక్త వచన మపి ఫలసఙ్గకర్తృత్వాభిమాన త్యాగపూర్వకం కర్తవ్యస్యోపాసనస్య తాదృశకర్తృత్వాభిమాన సమ్భవేత్యాజ్యతేతి యదర్థగర్భమితి. అత్రాపివక్ష్యమాణాఽఽకిఞ్చనాధికారిణాం మోక్షసాధనాఽనుష్ఠాతృ త్వాభావాత్ తద్గర్భోపాసనంతాన్ప్రత్య హఙ్కారమిశ్రత్వాత్స్వరూప విరుద్ధమితి పూర్వాచార్యసూక్తిర్యథాశ్రుతైవోపపద్యేత ఇతిగూఢోఽ భిప్రాయః.

ఏతాదృశాఽభిప్రాయేణాఽనుగృహీతం శ్రీవచనభూషణ మీ-మాంసాభాష్యే తత్రైవాధికారే సిద్ధాన్తేవరదదేశికైః;-"ఉపాసనాదిక మహఙ్కారగర్భమేవ. మత్ఫలసాధన త్వాన్నదర్థమితి సాధనేషలేచ

గతతీర్థసలిలమ్బాలే అహఙ్కారమిశ్రమాన వుపాయాన్తరమ్" ఇతి తిరుష్కారుక్తై ప్పిరాన్పిళ్ళాన్‌నాదుతాఽభియుక్తవాక్యే. అహఙ్కారశబ్దః - స్వతన్త్ర కర్తృత్వ భ్రాన్తివాచక ఇతిభావః. "ప్రకృతేః క్రియమాణాని" ఇతివచనే అహఙ్కారశబ్దః పరాధీనకర్తృత్వాభావేన "అహం స్వతన్త్రకర్తా" ఇత్యహఙ్కారవాచక ఇతి మన్తవ్యమ్.

(తాదృశకర్తృత్వేతి) ఫలసఙ్గకర్తృత్వేత్యర్థః. సమ్ప్రదాయసిద్ధవిరోధందర్శ యతి (అత్రాపీతి). (అనుష్ఠాతృత్వమ్) అనుష్ఠానకర్తృత్వమ్. (తద్గర్భమ్) సాధ నానుష్ఠానకర్తృత్వగర్భమ్. (తాన్ప్రతి) అకిఞ్చనాధికారిణఃప్రతి.

మనుతా బుద్ధిసత్వాత్, అధికారబోధాభావేసాధనే ప్రవృత్త్యనుపపత్తేః. స్కాన్దేపి-(౧) 'కర్మిణోజ్ఞానినోభక్తాస్స్వయత్నకృతబుద్ధయః। తస్మాత్కర్మాది కోపాయాస్సాన్తరాయా అనేకశః' ఇతి.

ననుఫలసఙ్గకర్తృత్వత్యాగ పూర్వకంహి కర్మోపాసనఞ్చవిధీయతే. అతః కథమహఙ్కార గర్భత్వమితిచేదుచ్యతే. శాస్త్రేషువిహితః ఫలత్యాగ స్స్వస్యప్రధానఫలిత్వత్యాగః. కర్తృత్వత్యాగోపి స్వస్యప్రధానకర్తృత్వత్యాగః; నతుకర్తృత్వమాత్రత్యాగః. (౧) "పరాత్తుతచ్ఛ్రుతేః" ఇతి స్వస్య అప్రధానకర్తృత్వసత్వాత్. తదభావస్యాప్యనుసన్ధేయత్వే తస్య మిథ్యాజ్ఞానత్వేన మోక్షప్రతిబన్ధాత్; తత్వజ్ఞానాద్ధిమోక్షః. అతఏవప్రధానకర్తృత్వాభిమానస్యైవ విశిష్య నిషేధస్స్మర్యతే. (౨)"తత్రైవం సతికర్తారమాత్మానం కేవలన్తుయః। పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న నపశ్యతిదుర్మతిః" (౩) "అధిష్ఠానం తథాకర్తా

(కర్మిణఇతి). (అనేకశః) ప్రాయశఇత్యర్థః. (పరాత్తివతి) అత్రవేదాన్తసారః. "యఆత్మానమన్తరో యమయతి" ఇత్యాదిశ్రుతేః ఆత్మనఃకర్తృత్వం పరాయత్తమ్. "సర్వస్యచాఽహంహృది సన్నివిష్టోమత్తస్స్మృతిర్జ్ఞాన మపోహనఞ్చ" ఇత్యాదిస్మృతేశ్చేతి. (తదభావస్యాపి) అప్రధానకర్తృత్వాభావస్యాపి. (తస్య) అప్రధానకర్తృత్వాభాఽవానుసన్ధానస్య.

(తత్రైవమితి) గీతాయామష్టాదశాధ్యాయే, "తత్రైవంసతికర్తారమాత్మానం కేవలన్తుయః। పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్నస పశ్యతిదుర్మతిః." ఇతి. తద్భాష్య - ఏవంవస్తుతః పరమాత్మానుమతిపూర్వకే జీవాత్మనః కర్తృత్వేసతి తత్రతత్రకర్మణి కేవలమాత్మానమేవ కర్తారంయఃపశ్యతి, సదుర్మతిః - విపరీతమతిః, అకృతబుద్ధిత్వాత్ అనిష్పన్నయథావస్థిత వస్తుబుద్ధిత్వాత్, నపశ్యతి - నయథావస్థితం కర్తారంపశ్యతీతి.

(అధిష్ఠానమితి) తత్రైవ, తత్రైవాధ్యాయే "అధిష్ఠానం తథాకర్తాకరణఞ్చ

(౧) బ్రహ్మసూ - (౨) గీ - ౧౮. (౩) గీ - ౧౮.

పృథగ్విధమ్। వివిధాశ్చపృథక్చేష్టా దైవఞ్చైవాత్రపఞ్చమమ్" ఇతి. "శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతేనరః। న్యాయ్యంవా విపరీతం వాపఞ్చైతే తస్యహేతవః" ఇతి. తద్భాష్యే - "తదిదమాహ, న్యాయ్యే - శాస్త్రసిద్ధే, విపరీతే - ప్రతిషిద్ధేవా సర్వస్మిన్కర్మణి శారీరేవాచికేమానసేచ పఞ్చైతే హేతవః; అధిష్ఠానమ్ - శరీరమ్. అధిష్ఠీయతే జీవాత్మనేతి మహాభూతసఙ్ఘాతరూపం శరీరమధిష్ఠానం, తథా కర్తా - జీవాత్మా, అస్యజీవాత్మనో జ్ఞాతృత్వం కర్తృత్వఞ్చ "జ్ఞోతఏవ" "కర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వాత్" ఇతిచసూత్రోపపాదితమ్. కరణఞ్చపృథగ్విధమ్ - వాక్పాణిపాదాది పఞ్చకంసమనస్కం కర్మేన్ద్రియమ్. పృథగ్విధమ్ - కర్మనిష్పత్తౌ పృథగ్వ్యాపారమ్, వివిధాచపృథక్చేష్టా - చేష్టాశబ్దేన పఞ్చాత్మావాయురభిధీయతే. తద్వృత్తివాచినా శరీరేన్ద్రియధారణస్య ప్రాణాఽపానాదిభేదభిన్నస్య వాయోఃపఞ్చాత్మనః, వివిధాచ చేష్టా వివిధావృత్తిః, దైవఞ్చైవాత్రపఞ్చమమ్ - అత్రకర్మహేతుకలాపే దైవంపఞ్చమం పరమాత్మాన్తర్యామీ కర్మనిష్పత్తౌ ప్రధానహేతురిత్యర్థః. ఉక్తంహి "సర్వస్యచాహం హృదిసన్నివిష్టో మత్తస్స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనఞ్చ" ఇతి. వక్ష్యతిచ "ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జునతిష్ఠతి। భ్రామయన్సర్వ భూతానియన్త్రారూఢాని మాయయా" ఇతి. పరమాత్మాయత్తఞ్చ జీవాత్మనఃకర్తృత్వం "పరాత్తుతచ్ఛ్రుతేః" ఇత్యుపపాదితమ్.

నన్వేవం పరమాత్మాయత్తే జీవాత్మనఃకర్తృత్వే, జీవాత్మాకర్మణ్యనియోజ్యో భవతీతి, విధినిషేధశాస్త్రాణ్యనర్థకానిస్యుః. ఇదమపిచోద్యం సూత్రకారేణైవ పరిహృతమ్. "కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు విహితప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్యః" ఇతి. ఏతదుక్తంభవతి, పరమాత్మనాదత్తైస్తదాధారైశ్చకరణకళేబరాదిభిస్తదాహితశక్తిభిస్స్వయఞ్చ జీవాత్మాతదాధారస్తదాహితశక్తిస్సన్ కర్మనిష్పత్తయే స్వేచ్ఛయా కరణాద్యధిష్ఠానాకారం ప్రయత్నఞ్చారభతే. తదన్తరవస్థితః పరమాత్మా స్వానుమతిదానేనతం ప్రవర్తయతీతి, జీవస్యాపిస్వబుద్ధ్యైవ ప్రవృత్తిహేతుత్వమస్తి. యథా గురుతరశిలామహీరుహాదిచలనాది ఫలప్రవృత్తిషు బహుపురుషసాధ్యాసు బహూనాం హేతుత్వం విధినిషేధభాక్త్వఞ్చేతి.

కరణఞ్చపృథగ్విధమ్। వివిధాచ పృథక్చేష్టా దైవఞ్చైవాఽత్ర పఞ్చమమ్" ఇతి అధిష్ఠానాది దైవపర్యన్తసాపేక్షేసతి ఆత్మనఃకర్తృత్వేయ ఆత్మానమేవకేవలం కర్తారమ్మన్యతే, నసపశ్యతీత్యర్థః. అన్యథా కర్తృత్వమాత్రస్యత్యాగే "శాస్త్రఫలంప్రయోక్తరి" ఇతి ఫలేష్వనన్వయస్స్యాత్. తతస్సాధకైరప్రధానకర్తృత్వ మప్రధానభోక్తృత్వ ఞ్చాఽనుసన్ధేయమితి, అహఙ్కారగర్భత్వమన పోద్యమితి.

అత్రతావత్, మదిరేత్యాద్యభియుక్త వచనస్య నిగమాన్తార్యైః, తుష్యత్వితిన్యాయేన కణ్ఠోక్తమర్థం పూర్వపక్షోపన్యాసముఖేన సూచయిత్వా, సమ్ప్రత్యభియుక్తవచనస్యనిగమాన్తార్యాణామభిప్రేతం వాస్తవార్థమాహ (ఉపాసనాఽఽదిమితి). (మత్ఫలేతి) మత్ప్రవృత్త్యుద్దేశ్యం మద్గతంఫలమిత్యర్థః. అనేనఫలే మమతాబుద్ధిరుక్తా. లాఘవార్థం మమేదంఫలమితి పృథగనుక్తిః. యద్యపిమత్ఫలసాధనమిదం మత్ప్రీతమితి వక్తుముచితమ్. తథాపితథోక్తా యజమానకర్మణ్యేవ స్వాతన్త్ర్యం సిద్ధ్యేత్. యథాశ్రుతవిన్యాసేతు, అన్యకృతేపి స్వాతన్త్ర్యబుద్ధ్యానత్యాం స్వకృతే సాక్షాన్ముత్యసిద్ధేతిభావః. పూర్వోక్తం శ్రీవిష్ణుపురాణవచనం హృదినిధాయాహ (అధికారేతి). "స్వాఽన్తేపి" ఇత్యపిశబ్దేనఅభిప్రేతవచనం సముచ్చీయతే. అత్రస్వయత్నశబ్దేన స్వగతస్వోద్దేశ్య సాధనగోచరప్రయత్నోవివక్షితః. (తస్మాదితి) భగవత్ప్రవృత్తివిరోధి స్వప్రవృత్తిసత్వాత్, (౧)"దదామిబుద్ధియోగంతమ్" (౨) "నాశయామ్యాత్మ

(అధిష్ఠానేతి) అధిష్ఠానాదీత్యారభ్య నసపశ్యతీత్యర్థ ఇత్యన్తంగీతా భాష్యవాక్యమ్.

(అత్రస్వయత్నేతి).(అత్ర) స్వాఽన్తే. (దదామీతి). గీతాయాందశమాధ్యాయే, "తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాంప్రీతిపూర్వకమ్। దదామిబుద్ధియోగన్తంయేన మాముపయాన్తితే" ఇతి. అస్యార్థః - భగవద్గీతార్థసఙ్గ్రహే - సతతయుక్తానాం మమునిత్యయోగమాకాఙ్క్షమాణానాం భజతాం - భక్తింకుర్వతాం, తేషామ్ - బుధా

(౧) గీ - ౧౦. (౨)

భావస్థః." (౧) "యమేవైష వృణుతే" ఇత్యాది భగవత్ప్రవృత్తివైధుర్యాత్ స్వయత్నప్రచురాః కర్మాద్యుపాయాః, (౨) "అనన్తపారమ్" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా సాన్తరాయాశ్చేత్యర్థః. "కర్మమ్ కైఙ్కర్యత్తిలేపుకుమ్" ఇత్యాదినావక్ష్యమాణ కర్మయోగాది నిక్షేపేషు భగవత్ప్రవృత్తి సత్త్వాత్. తద్వ్యావృత్త్యర్థమాహ (అనేకశ ఇతి). (౩) "సమహాత్మాసు

నామ్, అహమ్, తాదృశంబుద్ధియోగమ్-బుద్ధిరూపముపాయం, ప్రీతిపూర్వకందదామి. యేన - యోగేన, తేమాముపయాన్తీతి.

(నాశయామీతి) తత్రైవ, తత్రైవ. "తేషామేవానుకమ్పార్థమహమజ్ఞానజం తమః । నాశయామ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేనభాస్వతా" ఇతి. తద్గీతాభాష్యఞ్చ - తేషామేవానుగ్రహార్థమహమాత్మభావస్థః-తేషాంమనోవృత్త్యా విషయతయావస్థితః, మదీయాన్కల్యాణగుణాంశ్చ ఆవిష్కుర్వన్, మద్విషయజ్ఞానాఖ్యేనభాస్వతా దీపేన, జ్ఞానవిరోధిప్రాచీనకర్మరూపాఽజ్ఞానజం - మద్వ్యతిరిక్త విషయప్రావణ్యరూపం పూర్వాభ్యస్తం తమోనాశయామి" ఇతి.

(యమేవైష ఇతి) ముణ్డకోపనిషది - "నాయమాత్మా ప్రవచనేనలభ్యోన మేధయా నబహునా శ్రుతేన. యమేవైషవృణుతే తేనలభ్యస్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూంస్వామ్" ఇతి. (అనన్తపారమితి) "అనన్తపారం బహువేదితవ్యమల్పశ్చకాలో బహవశ్చవిఘ్నాః । యత్సారభూతం తదుపాదదీత హంసోయథాక్షీరమివామ్బుమిశ్రమ్" ఇతి. (తద్వ్యావృత్త్యర్థం) స్వరూపానురూప కర్మయోగాదినిష్ఠవ్యావృత్త్యర్థమ్.

(సమహాత్మేతి) గీతాయాం సప్తమాధ్యాయే-"బహూనాంజన్మనామన్తే జ్ఞానవాన్మాంప్రపద్యతే । వాసుదేవస్సర్వమితి సమహాత్మాసుదుర్లభః." ఇతి. అస్యార్థః గీతార్థసఙ్గ్రహే-బహూనాం-భూయసాం, జన్మనాం-పుణ్యజన్మనామ్, అన్తే-అవసానే, జ్ఞానవాన్ - మచ్ఛేషతైకరూపజ్ఞానసమ్పన్నోభూత్వా, సర్వంప్రాప్యంప్రాపకం అన్యచ్చమనీషితం సర్వమపివాసుదేవఏవేతిమాం ప్రపద్యతే - భజతే. సమహాత్మాసుదుర్లభః - అత్యన్తదుర్లభ ఇతి.

---

(౧) ముణ్డ - (౨) (౩) గీ - ౭.

దుర్లభః" ఇత్యుక్త్యా కైఙ్కర్యరూపకర్మ యోగాదినిష్ఠా అతిదుర్లభా ఇతి భావః.

"సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలఞ్చైవ" ఇత్యాద్యభిప్రేత్యోచ్యతే (నన్వితి). (ప్రధానఫలిత్వత్యాగ ఇతి) పరాధీన ఫలిత్వస్య వైజ్ఞానికసమ్బన్ధేన త్యాగ ఇత్యర్థః. ఏవముత్తరత్ర పరాధీనకర్తృత్వస్య వైజ్ఞానికసమ్బన్ధేన త్యాగ ఇత్యర్థః. "తేన పరప్రయోజనప్రవృత్తి ప్రయత్నఫలమ్. తద్విషయ ప్రీతి చైతన్యఫలమ్". ఇత్యాదౌ కేవలపరమాత్మభోగోద్దేశ్యక కైఙ్కర్య

(సఙ్గం త్యక్త్వేతి) గీతాయామష్టాదశాధ్యాయే, "కార్యమిత్యేవ యత్కర్మ నియతం క్రియతేఽర్జున । సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలఞ్చైవ స త్యాగస్సాత్త్వికో మతః" ఇతి. తద్భాష్యే - నిత్యనైమిత్తికమహాయజ్ఞాది వర్ణాశ్రమవిహితం కర్మ, మదారాధనరూపతయా కార్యం స్వయంప్రయోజనమితి మత్వా, సఙ్గం కర్మణి మమతాం ఫలఞ్చ త్యక్త్వా యత్క్రియతే, స త్యాగస్సాత్త్వికో మతః - స సత్త్వమూలః యథావస్థితశాస్త్రార్థజ్ఞానమూల ఇత్యర్థః. సత్త్వం హి యథావస్థితవస్తుజ్ఞానముత్పాదయతీత్యుక్తమ్. "సత్త్వాత్సఞ్జాయతే జ్ఞానమ్" ఇతి చ వక్ష్యతే. "ప్రవృత్తిఞ్చ నివృత్తిఞ్చ కార్యాకార్యే భయాభయే। బన్ధం మోక్షఞ్చ యా వేత్తి బుద్ధిస్సా సాత్త్వికీ మతా" ఇతి.

(వైజ్ఞానికసమ్బన్ధేన) స్వస్మిన్నారోప్యమాణ ప్రధానఫలిత్వరూపాఽజ్ఞానసమ్బన్ధేన; భ్రమసమ్బన్ధేనేతి యావత్. (ప్రధానకర్తృత్వస్యేతి) ప్రధానకర్తృత్వ భోక్తృత్వయోః వైజ్ఞానికసమ్బన్ధేన త్యాగో నామ - భ్రమాత్మకసమ్బన్ధేన స్వస్మిన్విద్యమానయోస్తయోస్త్యాగ ఇతి భావః. (ప్రయత్నఫలమితి) ప్రయత్నః-స్వప్రవృత్తిః; ఫలం - ప్రయోజనమిత్యర్థః. (తద్విషయేతి) తద్విషయకప్రీతిరిత్యర్థః. (చైతన్యమ్) జ్ఞానమ్.

శ్రీవచనభూషణే - "పరప్రయోజనప్రవృత్తి ప్రయత్నఫలమ్. తద్విషయప్రీతి చైతన్యఫలమ్" ఇతి. తద్వరవరమునివర్యవ్యాఖ్యానే-"పరనుక్కు ప్రయోజనమాక పణ్ణుమ్ కైఙ్కర్యరూపప్రవృత్తి - ఇవనుడైయ ప్రవృత్త్యుద్యోగరూపమాన ప్రయత్నత్తుక్కు ప్రయోజనమ్. అత్తాల్, ఉకప్పుక్కు ఉప్పాకత్తాన్ పణ్ణుకిఱ కైఙ్కర్యత్తాలే అత్యన్తహృష్టనాయిరుక్కుమ అన్ద శ్వరనై విషయమాకవుడైత్తాన ప్రీతి - ఇవనుడైయ

గోచర కృతిమత్త్వరూపా ఽప్రధానకర్తృత్వస్య స్వాతన్త్ర్యప్రవృత్త్యనుద్దేశ్య నిరతిశయభోగ్యభూత పరమాత్మస్వరూప రూపగుణవిభూత్యనుభవితృత్వలక్షణాఽప్రధానఫలిత్వస్య చ సిద్ధాన్తితత్త్వేఽపి నక్షతిః. వైపక్షికాఽప్రాధాన్య మాదాయాఽవిరోధాత్; ఏతేన శరణాగతస్యాపి, అప్రధాన కర్తృత్వం, అప్రధానభోక్తృత్వఞ్చాస్తీతి నిగమాన్తార్యాణాం సిద్ధాన్తః; నతులోకాచార్యాణామితి కైశ్చిదుక్తమపాస్తమ్.

(నత్వితి) సృత్యాశ్రయస్య సామాన్యాభావాఽనుసన్ధానం నేత్యర్థః. శరణాగతస్యైవ అకర్తృత్వానుసన్ధానం కుతో నేత్యాహ (తదభావస్యేతి). అప్రధానకర్తృత్వాభావస్యేత్యర్థః. అపిశబ్దేన-ప్రధానకర్తృత్వా

అచిద్వ్యావృత్తిమాత్రమాన చైతన్యత్తుక్కు ప్రయోజనమిత్తై" ఇతి. ఆయిప్పడి వ్యాఖ్యానే -"ఇప్పారతన్త్ర్యజ్ఞానమ్ పిఱన్దాల్ ఇవనుక్కుత్ తామ్ స్వయత్నత్తిల్ స్వప్రయోజనమిత్తై యొళియుమేల్ (పరప్రయోజనప్రవృత్తిరిత్యాదియాల్). ఇన్నివృత్తి యధికారిక్కు అవశ్యకరణీయజ్ఞాన ఊర్ధ్వపుణ్డ్రధారణ ద్వయోచ్చారణ మాలాకరణ దీపారోపణాది శిష్టాచారమాకియ స్వప్రయత్నత్తుక్కు ఫలమ్, ప్రయత్నవిషయభూతనుమాయ్ ప్రేరకనుమాన పరనుక్కు ప్రీతివర్ధకమాయ్క్కొణ్డు తత్ప్రయోజనమాన ప్రవృత్తి విశేషమాయిరుక్కుమిత్తై. అతు స్వప్రయోజన ప్రవృత్తియాకామైయాల్ పారతన్త్ర్యవిరోధియాకాతు" ఇతి.

శ్రీవచనభూషణే - "పరప్రయోజనప్రవృత్తి ప్రయత్నఫలమ్" ఇత్యత్ర స్వరూపానురూప మప్రధానకర్తృత్వమ్, "తద్విషయప్రీతి చైతన్యఫలమ్" ఇత్యత్ర స్వరూపానురూప మప్రధానభోక్తృత్వఞ్చోక్త మిత్యవధేయమ్.

(అపాస్తమితి) "సారేత ప్రధానకర్తృత్వం పరానుమతిసాపేక్షకర్తృత్వమ్; అప్రధానభోక్తృత్వం పరానుమతిసాపేక్షభోక్తృత్వమ్". సిద్ధాన్తే "అప్రధానకర్తృత్వం ప్రయోజ్యకర్తృత్వమ్. అప్రధానభోక్తృత్వమ్-స్వామ్యుద్దిష్టానుషఙ్గికఫలభోక్తృత్వమ్" ఇతి జ్ఞేయమ్.

భావ స్సముచ్చీయతే. భోగమోక్షసాధనాఽనుష్ఠాతుః పరాధీన భోగ మోక్షసాధనానుష్ఠాతృత్వలక్షణాఽప్రధానకర్తృత్వాభావానుసన్ధాన మతత్త్వజ్ఞానమ్, శరణాగతస్య తు భోగమోక్షసాధనానుష్ఠాతృత్వాభావేన భోగమోక్షసాధనానుష్ఠాతృత్వలక్షణ కర్తృత్వసామాన్యాభావాను సన్ధానం తత్త్వజ్ఞానమితి భావః. (౧) "కశ్చిన్మాం వేత్తి తత్త్వతః" "జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన" (౨) "తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా" ఇత్యాది ప్రమాణప్రసిద్ధిమభిసన్ధాయాహ (తత్త్వజ్ఞానాద్ధీతి).

(కశ్చిదితి) గీతాయాం సప్తమాధ్యాయే - "మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే। యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాం వేత్తి తత్త్వతః" ఇతి. తద్భాష్యే "వక్ష్యమాణస్య జ్ఞానస్య దుష్ప్రాపతామాహ; - మనుష్యాః - శాస్త్రాధికారయోగ్యాః. తేషాం సహస్రేషు కశ్చిదేవ సిద్ధిపర్యన్తం యతతే. సిద్ధిపర్యన్తం యతమానానాం సహస్రేషు కశ్చిదేవ మాం ఉదిత్వా మత్తస్సిద్ధయే యతతే; మద్విదాం సహస్రేషు తత్త్వతో యథావస్థితం మాం వేత్తి; న కశ్చిదిత్యభిప్రాయః. "స మహాత్మా సుదుర్లభః" "మాం తు వేద న కశ్చన" ఇతి హి వక్ష్యతే.

(జ్ఞాతుమితి) గీతాయామ్. ఏకాదశాధ్యాయే, "నాహం వేదైర్న తపసా న దానేన న చేజ్యయా। శక్య ఏవంవిధో ద్రష్టుం దృష్టవానసి మాం యథా। భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవంవిధోఽర్జున। జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరన్తప" ఇతి. తద్భాష్యే - వేదైః - అధ్యాపన ప్రవచనాఽధ్యయన శ్రవణజపవిషయైః, యాగదానహోమతపోభిశ్చ మద్భక్తి విరహితైః కేవలైః యథావస్థితోఽహం ద్రష్టుమశక్యః. అనన్యయా భక్త్యా తత్త్వతశ్శాస్త్రైః జ్ఞాతుం తత్త్వతస్సాక్షాత్కర్తుం తత్త్వతః ప్రవేష్టుం చ శక్యః. తథా చ శ్రుతిః; (3) "నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన। యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వామ్" ఇతి.

(తతో మామితి) గీతాయామష్టాదశాధ్యాయే, "భక్త్యా మామభిజానాతి యావాన్యశ్చాస్మి తత్త్వతః। తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనన్తరమ్" ఇతి.

---

(౧) గీ-౭-౩. (౨) గీ-౧౧-౫౪. (3) కఠ-౧-౨-౨౩.

"అహఙ్కారవిమూఢాత్మా" ఇత్యాదిసామాన్యవచనం విశేషవచనానుసారేణ నేయమిత్యభిప్రాయేణాహ (అతఏవేతి); తత్రైవం సతీత్యేతత్-వైశద్యాయోపాదత్తే. (అధిష్ఠానమితి) ఉపాత్తశ్లోకభాష్యముపాదత్తే (అధిష్ఠానాదీతి). "ఆత్మనః కర్తృత్వే" ఇత్యనేన తత్రేత్యస్యార్థ ఉక్తః. సత్యన్తేన-ఏవం సతీత్యస్యార్థ ఉక్తః. పూర్వమాత్మనో౽కర్తృత్వే "కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్" ఇతి శారీరకాధికరణ విరోధ ఉక్తః. పూర్వతన్త్రాధికరణ విరోధమప్యాహ (అన్యథేతి). విధరణాం (కర్తృ)స్వమాత్ర

తద్భాష్యే - తత్ఫలమాహ, స్వరూపతస్స్వభావతశ్చ యోఽహంగుణతో విభూతితో యావాంశ్చాహం, తం మామేవం రూపయా భక్త్యా తత్త్వతోఽభిజానాతి, మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా తదనన్తరమ్-తత్త్వజ్ఞానానన్తరం, తతో-భక్తితో మాం విశతే-ప్రవిశతి; తత్త్వతః స్వరూప స్వభావ గుణ విభూతి దర్శనోత్తరకాలభావిన్యా అనవధికాతిశయ భక్త్యా మాం ప్రాప్నోతీత్యర్థః. అత్ర తత ఇతి - ప్రాప్తిహేతుతయా నిర్దిష్టా భక్తిరేవాభిధీయతే; "భక్త్యా త్వనన్యయా శక్యః" ఇతి, తస్యా ఏవ తత్త్వతః ప్రవేశహేతుత్వాభిధానాత్. ఇతి.

(నేయమితి) ప్రకృతే చరమశ్లోకే ప్రధానకర్తా అహమితి మన్యత ఇత్యన్వయో వక్తవ్య ఇతి భావః. (తత్రేత్యస్యేతి) గీతాశ్లోకస్థిత తత్రేతి శబ్దస్యేత్యర్థః. (సత్యన్తే) గీతాభాష్యస్థ సత్యన్తవాక్యేన. (పూర్వేతి) తదభావస్యాపీతి పూర్వవాక్య ఇత్యర్థః. (కర్తేతి) వేదాన్తదీపే ద్వితీయాధ్యాయస్య తృతీయపాదే, (౧) [కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్] ఆత్మనో జ్ఞాతృత్వవత్కర్తృత్వమప్యస్తి నేతి సంశయః. ప్రధానస్యైవ కర్తృత్వాదాత్మనో న కర్తృత్వమస్తీతి పూర్వపక్షః; (౨) "అహఙ్కారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యతే" (3) "నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారమ్" ఇత్యాదిషు గుణానామేవ కర్తృత్వవచనాత్. రాద్ధాన్తస్తు -- స్వర్గాపవర్గ సాధనానుష్ఠాన విధాన శాస్త్రాణామర్థవత్త్వాయ కర్తైవాత్మా; భోక్తురేవ హి శాసనమ్. నాఽచేతనస్య ప్రధానస్య. "యజేత," "ఉపాసీత" ఇతి, కర్తృశిలకాః. అతః కర్తారమేవ

---

(౧) బ్రహ్మసూ-౨-3-33. (౨) గీ-౩-౨౭.

త్యాగే) ఇతి. సాధనాఽనుష్ఠానస్య "అహమిదం కరిష్యే" ఇతి సఙ్కల్ప పూర్వకత్వాత్, భోగమోక్ష సాధనానుష్ఠాన రూపకర్తృత్వస్యామ న్యాఽననుసన్ధానే తాదృశకర్తృత్వాభావేన భోక్తృత్వమపి "స్వర్గకామః" "సోఽశ్నుతే" ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసన్నమనుపపన్నం స్యాదిత్యర్థః. నచ, శరణాగతస్యాపి కర్తృత్వమాత్రత్యాగే ఫలాఽనన్వయప్రసఙ్గః; నమశ్శబ్దార్థ బలేన ఇష్టాపత్తేరితి భావః.

ఏవం సాధనాన్తరనిష్ఠసిద్ధోపాయనిష్ఠయోః మోక్షసాధనాఽనుష్ఠాతృత్వతదభావాభ్యామ్ స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్యభోగశాలిత్వ తదభావాభ్యాఞ్చ ముముక్షుదశాయాం మోక్షదశాయాఞ్చ అత్యన్తవిలక్షణత్వాత్ ఉపాసనాధికారభూతస్య పరమాత్మాధీన మోక్షసాధనగోచర కృతిమత్త్వే స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్య భోగశాలిత్వరూపాఽప్రధానకర్తృత్వ భోక్తృత్వానుసన్ధానస్య అకిఞ్చనాధికారభూతస్య కేవల పరమాత్మ భోగోద్దేశ్యక కైఙ్కర్యైకగోచరకృతిమత్త్వే స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్య పరమాత్మభోగాతిశయాధాయకానుషఙ్గిక భోగశాలిత్వరూపాఽప్రధాన కర్తృత్వ భోక్తృత్వాఽనుసన్ధానస్య చ ప్రతిబన్ధ్యప్రతిబన్ధకభావాత్, ఉపాసనాదేః స్వరూపవిరోధో మహత్తర ఇత్యాశయేనోపసంహరతి (అత ఇతి).

అథ, కర్మాధీనకరణాశ్లేషపరయోగస్య(౧ "ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తు" ఇత్యాదిన్యాయేన అపహతపాప్మత్వరూపస్వాభావిక

భోజయతి శాస్త్రమ్. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమితి. (ఇష్టాపత్తేరితి) సిద్ధోపాయనిష్ఠస్య స్వరూపోపాయపురుషార్థేషు నివృత్తిముఖకారిత్వాదితి భావః.

(తదభావేతి) సిద్ధోపాయనిష్ఠస్య ముముక్షుదశాయాం మోక్షసాధనానుష్ఠాతృత్వాభావ ఇతి భావః. (తదభావేతి) సిద్ధోపాయనిష్ఠస్య మోక్షదశాయాం స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్య భోగశాలిత్వాభావ ఇతి భావః. (ఆనుషఙ్గికమ్) అనుద్దిష్టమ్.

(ఉత్తరాచ్చేదితి) వేదాన్తసారే ప్రథమాధ్యాయస్య తృతీయపాదే. [ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తు] ఉత్తరత్ర "య ఆత్మా అపహతపాప్మా" ఇతి జీవస్య

(౧) బ్రహ్మసూ-౧-౩-౧౯.

కారావిర్భావ ప్రతిబన్ధకత్వేన తద్విరోధిత్వాత్, తదుపాధికముపాసనాదికం స్వాధికారిస్వరూపవిరుద్ధమితిసత్తముమర్థం ప్రతిబన్ద్యా దూషయతి (కర్మోపాస్తిశబ్దజ్ఞానవిత్యాదివాక్యేన). అత్రాఽసర్వయోనిపా ధారణ కేవలభగవదిచ్ఛాధీన స్వరూపస్థితిప్రవృత్తిక దివ్యసూరిప్రభృతి కరణకళేబరయోగస్య (౧) "మయర్వఱమతినలమరుళినన్" ఇత్యుక్తప్రకారేణ స్వాభావికాకారావిర్భావప్రతిబన్ధకత్వాఽభావాత్ త్రైవర్ణిక కటుతరసుకృత విశేషాధీనస్వరూపస్థితి ప్రవృత్తిక దేహాద్యుపాధికముపాసనాదికం దివ్యసూరిప్రభృత్యధికారి విశేషస్వరూపవిరుద్ధమేవేతియుక్తమితి భావః.

అనుగృహీతశ్చ ఏవమేవ శ్రీవచనభూషణ మీమాంసాభాష్యే తత్రైవాధికారే, వరదదేశికైః ;—"కరణకళేబరానాముపాధికత్వమ్, విలక్షణ సుకృతవిశేషలబ్ధత్వమ్, త్రైవర్ణికకటుతరదేహాదిసాధ్యత్వాదుపాసనస్య స్వరూపజ్ఞానద్వయ శ్రవణాదేశ్చ సర్వయోనిష్ట్వాప్యుపపద్యతే. (౨) "చతుర్విధాభజన్తేమాం జనాస్సుకృతినోఽర్జున" ఇతివత్ప్రప్రతిపత్త్యన్వయసుకృతవిశేషలబ్ధ దేహారబ్ధాస్త్రశుతేః.

అపహత పాప్మత్వాది శ్రవణాన్నాఽసర్వ్యభవః. జాగరితస్వప్నసుషుప్త్యాద్యవస్థాసు వర్తమానత్వాత్ సహిజీవ ఇతిచేత్, నైతత్. [ఆవిర్భూత స్వరూపః] కర్మారబ్ధ శరీరసమ్బన్ధిత్వేన తిరోహితాఽపహతపాప్మత్వాదికః. పశ్చాత్, పరంజ్యోతిరుపసమ్పద్య ఆవిర్భూతస్వరూపః. తత్రఅపహత పాప్మత్వాది గుణకో జీవః ప్రతిపాదితః-దహరాకాశస్య-అతిరోహితకల్యాణగుణసాగరఇతి"నాయం జీవః" ఇతి. (తద్విరోధిత్వాత్) స్వాభావికాకారాఽఽవిర్భావనిరోధిత్వాత్. (తదుపాధికమ్) కరణకళేబరయోగోపాధికమ్. సమ్ప్రదాయసిద్ధవిరోధం దర్శయతి (అత్రేతి).

("సుకృతినోర్జున" ఇతిపదితి) అస్యశ్లోకస్య సాధనభక్తి సాధనప్రపత్తి నిష్ఠపరయోజనాయాం సుకృతశబ్దః - జ్ఞాతసుకృతవాచీ. అతః సుకృత విశేషలబ్ధదేహారబ్ధత్వం సాధన ప్రపత్త్యన్వయస్య ఉక్తమ్, తద్వ్యతిరిక్తస్య. సిద్ధోపాయనిష్ఠపరయోజనాయాన్తు అత్రసుకృతశబ్దః-అజ్ఞాత సుకృతవాచీతి మన్తవ్యమ్.

(౧) తి-వాయ్-౧-౧-౧, (౨) గీ-౭-౧౬.

కిఞ్చ, అన్యేషాం కరణకళేబరాదికమీశ్వరేణ తత్తత్కర్మానుగుణం స్వార్థం వినియుజ్యతే. స్వదేహాదౌ ప్రయోజనసత్త్వేఽపి స్వవిహితవిషయేఽపి విరక్తస్య స్వదేహప్రయోజనాభావాదీశ్వరేణ కేవలం స్వార్థం వినియుజ్యతే.

కిఞ్చ, అస్య ప్రారబ్ధస్య దేహస్థాపకత్వమాత్రమఙ్గీకృతమ్. నతూత్తరోత్తరానుకూలప్రవృత్తియోగ్యత్వమపి; అతోఽపి ఇతరదేహాదేరేతద్దేహాదివ్యావృత్తిరితి.

అత్ర తావదుపాసనాదిహేతుభూతదేహాదేస్స్వాభావికాకారావిర్భావప్రతిబన్ధకత్వాత్ తదనుబన్ధేన ఉపాసనాదికం నిరుపాధికస్వరూపవిరుద్ధమితి వినశ్యన్, భక్తిపరవశేషు దివ్యసూరిప్రభృతిష్వేవ శరణాగత్యధికారపూర్తిరితి చాభిప్రయన్, ఉపాసకదేహాదేస్స్వరూపావిర్భావప్రతిబన్ధకత్వం భక్తిపారవశ్యప్రపన్నదేహాదేస్తదప్రతిబన్ధకత్వఞ్చ, తద్ధేతూపపాదయితుం సుకృతవిశేషం ప్రారబ్ధస్య తదభావాభ్యాం తదుభయదేహాది

(అన్యేషాం) ప్రపన్నేతరేషామ్. (కరణకళేబరాదీతి) కర్మజన్యతిరోధానవచ్ఛేదకాకారవిశిష్టశరీరస్య ఉపాసనాదిహేతుత్వం నిర్హేతుకకృపాజన్యతిరోధానవిచ్ఛేదకాకారవిశిష్టశరీరస్య సాధ్యప్రపత్తిద్వయశ్రవణాదిహేతుత్వమ్. ప్రథమమేవ ఈశ్వరస్తత్తచ్ఛరీరం దదాతి; ఆదౌ సామాన్యేన కరణకళేబరాదిప్రదానం మోక్షహేతుః. తత్తద్విశేషరూపేణ కరణకళేబరాదిప్రదానం కర్మాధీనమితి మన్తవ్యమ్. (స్వార్థమ్) ఈశ్వరార్థమ్. (స్వదేహాదౌ) ఇత్యత్ర, స్వపదమ్ - అన్యపరమ్. (అస్య) ప్రపన్నస్య. (ఏతద్దేహాదిః) సిద్ధోపాయనిష్ఠదేహః.

(తదనుబన్ధేన) - తాదృశదేహసమ్బన్ధేన. (తదప్రతిబన్ధకత్వమ్) స్వరూపావిర్భావాప్రతిబన్ధకత్వమ్. (తద్ధేతుం) సుకృతమ్ నిర్హేతుకకృపా. సాఙ్గత్వమ్, పరార్థత్వమ్, శరణాగతప్రారబ్ధస్య దేహస్థాపకత్వమాత్రమ్. ఉపాసకప్రారబ్ధస్య ఉత్తరోత్తరానుకూలప్రవృత్తియోగ్యత్వమితి త్రిప్రకారేణేత్యర్థః. (తదభావేతి) సుకృత

వైలక్షణ్యమాహ (శరణాగతేరుపాసనాదితి). విలక్షణపదేన ప్రైవర్ణికతా పాదకత్వమ్, విశేషపదేన షట్కోశకతాపాదకత్వ ఇత్యాభిప్రేతమ్. శరణాగతే రుపాసనవైలక్షణ్యం వదన్ ఉపాసనాధికారిస్వరూపవిరోధవాదేఘ్నార్వో క్తిమ్ ప్రతిబన్ధదూషణ మకిఞ్చనాధికారి స్వరూపవిరోధవాదేనాస్త్రీ త్యాహ (స్వరూపేతి). అదక్షిణాత్ శరణాగతేరపి పరిగ్రహాత్. ఫల ప్రపత్త్యన్వయస్యేతి న్యాస శ్శరణాగతిశ్చ పినష్టి తే. యద్యపి యాదృ చ్ఛికసుకృతాది సాధ్యఫలప్రపత్త్యన్వయస్య "జనాస్సుకృతినఃభజన్తే" ఇత్యత్ర వినష్టానమ్భావతి. తథాపి యాదృచ్ఛికాదికమన్తరేణ నిర్హేతుక ఏవ దివ్యసూరిప్రభృతిషు భగవత్కటాక్షః. (౧) "నయామిపరమంస్థా నమ్" ఇత్యాది ప్రమాణానుసారేణ, ఫలదశాయామివ (౨) "నాసౌ పురుషకారేణ" ఇత్యాద్యనుసారేణ ఆశ్రయణదశాయామపి నిరఙ్కుశ స్వాతన్త్ర్యస్య భగవతఔత్సర్గిక సఙ్కల్పప్రతిభటసఙ్కల్పోప్యన్తర్విశేష సమ్భాతీతి సమ్ప్రదాయరహస్యవిభిప్రేత్యోక్తమనుగృహీతమ్. ఆయ

విశేషలబ్ధత్వాభావేత్యర్థః. (తదుభయేతి) ఉపాసనే భక్తిపారవశ్య ప్రపన్నోభయే త్యర్థః. (ప్రతిబన్ధదూషణమ్) స్వరూపజ్ఞానద్వయ శ్రవణాదివిరుద్ధమితి ప్రతిబన్ధదూష ణమ్. (న్యాసశతి) యథావస్థితన్యాస ఇత్యర్థః. (నయామిపరమమితి) ప్రపన్న పారిజాతే - "నయామి పరమంస్థాన మర్చిరాదిగతింవినా। గరుడస్కన్ధమారోప్య యథేష్ట మనివారితః" ఇతి. అది శబ్దగ్రాహ్యః. (3) "తతస్తం మ్రియమాణన్తు కాష్ఠపాషాణ సన్నిభమ్। అహంస్మరామి మద్భక్తం నయామిపరమాంగతిమ్" ఇతి వరాహ చరమశ్లోకః. (నాసావితి) "నచాస్యస్స్వేపి తునా। కేవలం స్వేచ్ఛయైవాహం ప్రేక్షేకఞ్చిత్కదాచన." ఇతిశేషః. ఇదంవచనం లక్ష్మీతన్త్రే) - (అసౌ) - అనుగ్రహశక్తిః. (ఔత్సర్గిక సఙ్కల్పః) అనాదిసఙ్కల్పః. (కృపైవయాతే యితి) శ్రీవచనభూషణే ద్వితీయప్రకరణే - "కృపైయాలేపరుమ్ పారతన్త్ర్యత్తి ఙాల్ స్వాతన్త్ర్యత్తాల్ పెరుమ్ పారతన్త్ర్యమ్ ప్రబలమ్" ఇతి.

(౧) ప్రపన్నపారిజాతే. (౨) లక్ష్మీతన్త్రే. (3) వరాహచరమే.

మేవార్థః. "కృపైయాలేయనుమ్ పారతన్త్ర్యత్తిల్ కాట్టిల్ స్వాతన్త్ర్యత్తాలేయనుమ్ పారతన్త్ర్యమ్" ప్రబలమ్. ఇత్యుక్తసమర్థయిష్యత ఇతి భావః.

(దేహారబ్ధత్వాచ్ఛేదితి) (౧) "తద్యఇహరమణీయచరణాః" ఇత్యాద్యనుసారేణ పురుషార్థవిశేషసాధనాఽనుష్ఠానోపయుక్తే దేహస్య సుకృతవిశేషారబ్ధత్వమపేక్షితమ్. తథాచస్వరూపానురూప పరమపురుషార్థోపయుక్తస్వయమ్ప్రయోజనస్వరూపాఽనురూపాఽత్యన్తసులభశరణాగతిసాధనత్వే దేహస్యసర్వోత్తమసుకృతవిశేషారబ్ధత్వం శ్రూయతే. నచతథా శ్రూయతే. ప్రత్యుత (౨) "కిమప్యత్రాఽభిజాయన్తే యోగినస్సర్వయోనిషు" ఇత్యేవ శ్రూయతే,

తిరువరంగవరమునివర్యవ్యాఖ్యానే: - "అని అవన్ స్వీకారమ్ కణ్డిరుక్కిలపవన్ ఇవనుక్కు పరతన్త్రనాయిరుక్కుట్టిల్ స్వాతన్త్ర్యత్తాలేయన్ను పరతన్త్రనామతే ప్రబలమెన్ఱి రార్ (కృపైయాలే యెన్ఱుతొడఙ్గి). అతావతు-"ఆతురరాయ్, అనన్యశరణరాయ్, తన్ తిరువడికళిలే శరణమ్ పుకుస్తవర్ కళెవిల్ తన్నుక్కు ఉణ్డాన కృపైయాలే అవర్ కళ్ శొన్నతే శెయ్యక్కడవ పరతన్త్రనాకైయుమ్, పట్టత్తుక్కురియ వానైయుమ్ అరసమ్మ్యాలే తన్ నినైవుక్కు స్వాతన్త్ర్యత్తాలే నిన్ఱతుకుమాక చ్చొల్లరై అఙ్గీకరిత్తతన్ఱె. అవర్ కళిట్టతు వళక్కాక్కికొణ్డు వైక్కైయుమ్ ఇరణ్డు మీశ్వరనుక్కుళ్ళతొన్ఱు. ఇతిల్ ముత్పట్టతోరోదశైకళిలే స్వాతన్త్ర్యనిరుక్తమాయ్ విఫలిక్కువుమ్ కూడుమ్. పిఱ్పట్టతు అప్రతిహతమాకైయాలే ఒరుకాలుమ్ కణ్ణిళివిల్లై. ఆకైయాలే అతిలుమిత్తిల్ ఇతు ప్రబలమెన్ఱే" ఇతి.

(తద్యఇతి) ఛాన్దోగ్యే - "తద్య ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశోహయత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్. బ్రాహ్మణయోనిం క్షత్రియయోనిం వైశ్యయోనింవా. అథయఇహ కపూయ చరణా అభ్యాశోహయత్తే కపూయాంయోనిమాపద్యేరన్, శ్వయోనింవా సూకరయోనింవా చణ్డాలయోనింవా" ఇతి. (కిమపీతి) భరద్వాజసంహితాయామ్ - "కిమప్యత్రాఽభిజాయన్తే యోగినస్సర్వయోనిషు । ప్రత్యక్షితాత్మనాథానాం నైషాంచిన్త్యం కులాదికమితి" (తస్యాః) శరణాగతేః,

(౧) ఛాన్దో-౫-౧౦-౭. (౨) భరద్వాజసంహితా.

అతో నిర్హేతుకభగవత్కటాక్షలబ్ధత్వమేవ శరణాగతేరితి ముక్తికాలీన నిత్యకైఙ్కర్యప్రార్థనాయా ఇవ నతస్యా దేహాద్యనురాగమాత్రేణస్వరూపావిర్భావ ప్రతిబన్ధకత్వమితిభావః.

ఇత్థంకారణముఖేన భక్తప్రపన్నదేహయోర్వైలక్షణ్యముక్తమ్. అథ ప్రయోజనముఖేనాపితదాహ (కిఞ్చేతి). (అన్యేషామ్) - సాధనాన్తరనిష్ఠానామిత్యర్థః. స్వార్థమిత్యనన్తరం తత్తదర్థఞ్చేతి శేషః. (ఈశ్వరేణేతి) స్వార్థమిత్యత్ర హేతుః. (తత్తత్కార్యానుగుణమితి) తత్తదర్థమిత్యత్ర హేతుః. (స్వదేహాదా) ఇత్యనన్తరమ్, అన్యేషామితి శేషః. స్వాపదమ్ - అన్యపరమ్. (అస్య) శరణాగతస్య. (విహితేతి) (౧)"శేషం భుఞ్జీత" (౨) "యాచయేదన్నమమృతమ్" ఇత్యాదివిహితాఽన్నపానాదివిషయేఽపి, (3) "ఉణ్ణుమ్ శోఱు పరుకునీర్ తిన్నుమ్ వెత్తిలైయుమెల్లామ్ కణ్ణన్" (౪) "వాసుదేవస్సర్వమ్" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా విరక్తస్యేత్యర్థః. (స్వదేహ ఇతి) ఆద్యధర్మసాధనశరీరఏవ నాపేక్షా. కిముత

(వైలక్షణ్యమితి) తత్తద్దేహాదౌ ఏకస్య సుకృతం కారణమ్, ఏకస్య నిర్హేతుకకటాక్షః కారణమితి వైలక్షణ్యమితిభావః. (తత్) వైలక్షణ్యమ్. (శేషంభుఞ్జీతేతి) భరద్వాజసంహితాయామ్- "భుక్తవత్సు తథా తేషు శేషం భుఞ్జీత సాత్త్వికః" ఇతి. (యాచయేదన్నమితి) స్మృతిరత్నాకరే - "మహాపాతకిసమ్ప్రాప్తౌ శ్రోత్రియస్య గృహం వ్రజేత్। యాచయేదన్నమమృతం తదభావే జలం పిబేత్" ఇతి. (విహితాన్నేతి) శరణాగతస్య శేషంభుఞ్జీతేత్యాదికం విహితమితిభావః. (ఉణ్ణుమ్ శోఱు పరుకునీరితి) ద్రావిడసామసహస్రగాథా షష్ఠశతక సప్తదశక ప్రథమగాథా. (వాసుదేవఇతి) గీతాయామ్ - "బహూనాం జన్మనామన్తే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే। వాసుదేవస్సర్వమితి సమహాత్మా సుదుర్లభః" ఇతి. (ఆద్యధర్మసాధనేతి) అత్రి, "అపి క్రియార్థం సులభం సమిత్కుశం జలాన్యపి స్నానవిధిక్షమాణి తే। అపి స్వశక్త్యా తపసి ప్రవర్తసే శరీరమాద్యం ఖలుధర్మసాధనమ్" ఇతి కుమారసమ్భవ పఞ్చమసర్గస్థ పార్వతీవిషయక రుద్రోక్తిరనుసన్ధేయా. (తదభావః) నిరుక్తానుష్ఠానాభావః.

---

(౧) భరద్వాజసం- (౨) స్మృతిరత్నాకరే. (3) తి-వాయ్-౬-౭-౧. (౪) గీ-

కరణేష్విత్యర్థః. "ప్రయోజనసత్త్వాత్, ప్రయోజనాభావాత్" ఇత్యనేన స్వభోగార్థమోక్షసాధనాఽనుష్ఠానంతదభావశ్చ వివక్షితౌ.

(ఈశ్వరేణేతి) (౧) "ద్రష్టవ్యస్సర్వదేహిభిః" (౨) "యంయం స్పృశతి" (౩) దృష్ట్వా స్పృష్ట్వావిముచ్యేత" ఇత్యుక్తరీత్యా చేతనోజ్జీవనమీశ్వరప్రయోజనమితిభావః. (౪) "ఏన్తైక్కుమెన్నై" (౫) "గుణమ్బాలే దోషనివృత్తి" ఇత్యాది, సిద్ధాన్తరహస్యమప్యత్రాఽభిప్రేతమ్.

(ద్రష్టవ్యఇతి) (౧) "ఆహ్లాదశీతనేత్రామ్బుః పులకీకృతగాత్రవాన్। సదాపరగుణావిష్టో ద్రష్టవ్యస్సర్వదేహిభిః" ఇతి. (యంయంస్పృశతీతి) (౨) "యంయం స్పృశతిపాణిభ్యాం యంయంపశ్యతిచక్షుషా। స్థావరాణ్యపిముచ్యన్తే కింపునర్బాన్ధవా జనాః" ఇతి. (దృష్ట్వాస్పృష్ట్వేతి) సుధీవిలోచనే;- "యత్తు బ్రహ్మవిదాత్యక్తమపి తన్మఙ్గళం వపుః। దృష్ట్వా స్పృష్ట్వావిముచ్యేత బ్రహ్మహా బ్రహ్మహత్యయా" ఇతి. (చేతనోజ్జీవనమ్) "నాడమితిరుద్ద" ఇత్యాద్యుక్తముజ్జీవనమ్. (ఏన్తైక్కుమెన్నైయితి) ద్రావిడసామసహస్రగాథాసప్తమశతకనవమదశకప్రథమగాథా. (ఏన్తైక్కుమెన్నైయుయ్యకొణ్డితి) సర్వకాలావచ్ఛేదేన ఉజ్జీవనే ప్రవృత్తఇత్యర్థః.

(గుణమ్బాలేఇతి) శ్రీవచనభూషణే ద్వితీయప్రకరణే "గుణమ్బాలేదోషనివృత్తి" ఇతి. తద్వరవరమునివర్యవ్యాఖ్యానే;- ఇప్పడి ఉపేయదశైయిల్ శేషత్వపారతన్త్ర్యఙ్గళ్ పరానుభవత్తుక్కు విలక్కాన్బడియై అరుళిచ్చెయ్దవనన్తరమ్, ప్రాప్తిదశైయిల్ అవనుడైయ నిర్బన్ధమూలమాక వుణ్డానదోషనివృత్తి పరానుభవత్తుక్కు విలక్కాన్బడియై అరుళిచ్చెయ్కిఱార్ (గుణమ్బాలేదోషనివృత్తి) ఎన్ఱు. (గుణమ్) ఎన్ఱతు - కీழ్ విరోధియాకచ్చొన్న శేషత్వపారతన్త్ర్యఙ్గళిరణ్డైయుమ్. ఇతుతాన్- ఆత్మావుక్కు అన్తరఙ్గగుణమాయిఱే యిరుప్పతు. ఇతుపోలేదోషనివృత్తియెన్ఱతు- ఇవ్వాత్మగుణద్వయముమ్ కీழ్చ్చొన్నపడియే యాతొరుపడి పరానుభవత్తుక్కు విలక్కాకిఱతు. అప్పడియే ఇవన్ నిర్బన్ధిత్తుప్పణ్ణువిత్తుక్కొళ్ళుకిఱ ప్రకృతిసమ్బన్ధమాకిఱ దోషత్తినుడైయ నివృత్తియుమ్, చరమశరీరమాకైయాలే ఇత్తోడే ఇఱ్ఱితునాళ్ పైత్తు అనుభవిక్క విచ్చిక్కిఱవనుడైయ వనుభవత్తుక్కు విలక్కామెన్నైయితి "గుణమ్బాలే

---

(౧) (౨) (౩) సుధీవిలోచనే.

(౪) తి-వాయ్-౭-౯-౧. (౫) శ్రీవచనభూషణే-౨-

(స్వార్థం వినియుజ్యతఇతి) తథాచపరార్థకైఙ్కర్యోపయిక ముక్తదేహా దేరివశరణాగత దేహాదేర్న స్వరూపా ఽఽవిర్భావప్రతిబన్ధకత్వమ్. నహి, ఈశ్వరలీలార్థస్యైవ ఈశ్వరభోగార్థస్యాపి ఈశ్వరభోగ ప్రతిబన్ధకత్వం యుజ్యతఇతిభావః.

అథసింహావలోకనన్యాయేన భక్తిపారవశ్య ప్రపన్నానాం జ్ఞానాధిక్యప్రపన్నానాఞ్చ సర్వేషామపి దర్శనాత్తముభయ దేహాదేర్న సుకృతవిశేషాధీనత్వముపపద్యతఇతికైముతికన్యాయేన పూర్వోక్తమర్థం జ్ఞానాధిక్య ప్రపన్నవిషయే హేత్వన్తరేణాపిసాధయతి(కిఞ్చేతి). అస్య ప్రారబ్ధస్యేతివ్యధికరణేషష్ఠ్యా శరణాగతస్య దేహావస్థానంహి అభ్యుపగత ప్రారబ్ధనిబన్ధనమ్. అనభ్యుపగమే ఆర్తస్యసద్యోముక్తిస్స్యాత్

దోషనివృత్తి ఇత్యత్ర - యథాగుణాన్వయార్థం ప్రవృత్తిర్విరుద్ధా, తద్వద్దోషనివృత్త్యర్థం ప్రవృత్తిరపి విరుద్ధేత్యర్థః. సాప్రవృత్తిః, మాశుచఇతివక్తురీశ్వరస్య అనభిమతేతిభావః.

(తదుభయేతి) భక్తిపారవశ్య ప్రపన్నజ్ఞానాధిక్య ప్రపన్నోభయేత్యర్థః. అస్యశరణాగతస్యేత్యాది. జ్ఞానాధిక్య ప్రపన్నానామభ్యుపగత ప్రారబ్ధానుభవఫలం శరీర స్థితిమాత్రమ్. తదితరత్ నిర్హేతుకకృపయా నశ్యతి. ఆర్తప్రపన్నచిన్తయన్త్యాస్తావత్ సద్యఏవప్రారబ్ధశరీరం నష్టమ్. తథాఆర్తప్రపన్నానా మభ్యుపగతప్రారబ్ధస్యాపినాశః. దృప్తప్రపన్నానాం శ్రీమన్నాథమున్యాదీనా మభ్యుపగతప్రారబ్ధస్య అనుభవైకనాశ్యత్వమ్. అనభ్యుపగతప్రారబ్ధస్యనాశః. భగవన్నిర్హేతుకకృపయా, అజ్ఞానప్రపన్నస్యాపి సర్వన్తథైవ. నాథమున్యాదీనాం దృప్తప్రపన్నత్వేప్రమాణమ్; అర్థపఞ్చకరహస్యవ్యాఖ్యానే - "ఆழ్వార్కళ్ పణ్ణిన ఆర్తరూపప్రపత్తి లక్షణత్తై యరుళిచ్చెయ్తవనన్తరమ్ నాథమునిముతలాన నమ్మాచార్యర్కళ్ పణినదృప్తరూప ప్రపత్తిలక్షణత్తై యరుళిచ్చెయ్కిఱార్. "శరీరాన్తరప్రాప్తియిలుమ్" ఎనుతొడఙ్గి "శరీరాన్తర ప్రాప్తియిలుమ్ (౧) 'మాఱిమాఱి ప్పలపిఱప్పుమ్పిఱన్దు' ఎన్నిఱపడియే" ఇతి. (అనభ్యుపగమే) అనఙ్గీకారే.

(౧) తి-వాయ్-

(౧)ఆర్తానామాశుఫలదా"(౨)"సాధ్యభక్తిస్తుసాహన్త్రీ ప్రారబ్ధస్యాపి భూయసీ" ఇత్యాదిప్రమాణవిరోధేన చిన్తయన్తీవద్దేహస్థిత్యనుపపత్తేః. అభ్యుపగమశ్చ ప్రారబ్ధస్య దేహస్థాపకత్వేనైవ; నతు మోక్షానుకూలస్వరూపజ్ఞానద్వయ శ్రవణాదిప్రవృత్తియోగ్యత్వేనాపి. నహిసిద్ధోపాయనిష్ఠ స్వరూపయాథాత్మ్యం జ్ఞాత్వా మోక్షానుకూలప్రవృత్తియోగ్యత్వేన ప్రారబ్ధమభ్యుపగచ్ఛతి. తథాచదృప్తప్రపన్నస్యైవ సిద్ధోపాయ నిష్ఠాధికారపూర్త్యాపాదక స్వరూపజ్ఞాన ద్వయశ్రవణన్యాస శరణాగతి ప్రాప్త్యనన్తర కైఙ్కర్యప్రాప్యత్వప్రాప్త్యాదీనాం కేవలభగవదిచ్ఛాధీనత్వే, ఆర్తస్యభక్తిపరవశస్య ప్రపన్నస్యప్రథమతఏవ స్వరూపావిర్భావః కైముతిక న్యాయేన భగవన్నిర్హేతుకకటాక్షవిశేషేణ భవతీతి నతత్ర దేహాదేః ప్రతిబన్ధకత్వం సమ్భవతీతి భావః.

అథ శేషత్వపారతన్త్ర్యజ్ఞానరూపోపాసనాధికారద్వయస్య అనిష్టసాధనతా జ్ఞానద్వారా స్వరక్షణేస్వాన్వయాఽయోగ్యతా జ్ఞానద్వారాచ

(ఆర్తానామితి) భరద్వాజసంహితాయామ్. (౧) "ఆర్తానామాశుఫలదా సకృదేవకృతాహ్యసౌ। దృప్తానామపిజన్తూనాం దేహాన్తరనివారణీ" ఇతి. (సాధ్యభక్తిరితి) భగవచ్ఛాస్త్రే "సాధనంభగవత్ప్రాప్తౌసఏవేతి స్థిరామతిః। సాధ్యభక్తిస్స్మృతాసైవప్రపత్తిరితిగీయతే। ఉపాయోభక్తిరేవేతితత్ప్రాప్తౌ యాతుసామతిః। ఉపాయభక్తిరేతస్యాః పూర్వోక్తైవ గరీయసీ। ఉపాయభక్తిః ప్రారబ్ధవ్యతిరిక్తాఘనాశినీ। సాధ్యభక్తిస్తుసాహన్త్రీ ప్రారబ్ధస్యాపిభూయసీ" ఇతి. (చిన్తయన్తీవదితి) అత్ర (౩) కాచిదావసథస్యాన్తే స్థిత్వాదృష్ట్వాబహిర్గురుమ్। తన్మయత్వేన గోవిన్దం దధ్యౌమీలితలోచనా। తచ్చిత్తవిమలాహ్లాదక్షీణపుణ్యచయాతదా। తదప్రాప్తి మహాదుఃఖవిలీనాశేషపాతకా। చిన్తయన్తీజగత్సూతిం పరబ్రహ్మస్వరూపిణమ్। నిరుచ్ఛ్వాసతయాముక్తిం గతాన్యాగోపకన్యకా" ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణశ్లోకా అనుసన్ధేయాః.

శేషత్వపారతన్త్ర్యస్వరూపస్య స్వప్రయత్నరూప భక్తిర్విరుద్ధా, ఇత్యాశఙ్కాం పరిహరతి (అథశేషత్వేత్యాదినా వాక్యద్వయేన). "అనాలుమ్ శేష" ఇతి

(౧) భరద్వాజసం. (౨) భగవచ్ఛాస్త్రే. (౩) వి-పు-౫-౧౩-౨౧.

ఉపాసనప్రవృత్తి ప్రతిబన్ధకత్వాదుపాసనాదికం శేషత్వపారతన్త్ర్య జ్ఞానాదిమత్స్వాధికారిస్వరూపవిరుద్ధమితి అస్త్రమనసమూర్ధం వాక్యద్వయేనాఽనూద్య, ప్రథమమేకేనవాక్యేనవాక్యత్రయేణచ దూషణత్రయం సఙ్గ్రహవిస్తరాభ్యాంవదన్, అనన్తరం శేషత్వపారతన్త్ర్యజ్ఞానరూపాఽధికారద్వయస్య వాక్యద్వయేనప్రత్యేకం ప్రయోజనద్వయమేకేన వాక్యేన సముదితప్రయోజనఞ్చకథయన్, తదనన్తరవాక్యేన ప్రతిబన్ధిద్వయముద్భావయన్, తదనన్తరవాక్యేనాఽవిధేయజ్ఞానం పూర్వాచార్యాభిమతమితి భ్రాన్తానాం ప్రతిబోధనంస్మారయన్, ఉపాసనాదేస్స్వాధికారానుగుణత్వ ముపసంహరతి (ఆనాలుమిత్యాదినా, కుత్తైయిల్లై యిత్యన్తేన).

అత్రాయమభిప్రాయః, శేషత్వంతావద్ద్వివిధమ్. పరగతాతిశయాధానేచ్ఛయా ఉపాదేయత్వమ్, తాదృశేచ్ఛయోపాదేయత్వఞ్చేతి. తత్ర – అవధారణాఽఘటితశేషత్వజ్ఞానం భక్తిప్రపత్తిసాధార

"అనపిన్బు భక్తి" ఇతి వాక్యద్వయేన. (ఏకేనవాక్యేన) "ఇతు సర్వ" ఇత్యేకేన వాక్యేన. (వాక్యత్రయేణ) ఇవన్ కెయుపతితి, ఈశ్వరన్ కేవలేతి, మోక్షోపాయేతి వాక్యత్రయేణ (దూషణేతి). "సర్వముక్తి ప్రసఙ్గః, వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే,శాస్త్రానర్థక్యమ్" ఇతి దూషణత్రయమ్. (వాక్యద్వయేన), అక్కైయాలే ఇచ్చేవత్వేతి, అత్యన్తపారతన్త్ర్యేతివాక్యద్వయేన. (ఏకేనవాక్యేన) ఇచ్చేవత్వేత్యేకేనవాక్యేన. (అనన్తరవాక్యేన) ఇవై యడియాక విలివాక్యేన. (ప్రతిబన్ధిద్వయమ్) ఇవై యడియాక విత్యాది నోక్తమ్, "కైజ్కర్యే అధికారాఽసమ్భవః. ప్రపత్తావధికారాసమ్భవః" ఇతి ప్రతిబన్ధిద్వయమ్. (అనన్తరవాక్యేన) వాక్యజన్య జ్ఞానేతి వాక్యేన. (అవిధేయజ్ఞానమ్) వాక్యజన్యజ్ఞానేత్యాది నోక్త వాక్యజన్య జ్ఞానమ్, సమ్బన్ధజ్ఞానఞ్చ. ఉపసంహార వాక్యమ్, (అక్కైయాలే శేషేతి).

(తాదృశేచ్ఛయా) పరగతాతిశయాధానేచ్ఛయా. (తత్ర) ద్వివిధశేషత్వే. (భక్తిప్రపత్తీతి) అత్రభక్తి ప్రపత్తీ-సాధన భూతే వివక్షితే. (తద్ఘటితేతి) అవధారణ

ణాధికారః; తద్ఘటితశేషత్వజ్ఞానన్తు ప్రపత్తిమాత్రాధికారః. ఏవం పారతన్త్ర్యమపిద్వివిధమ్. పరాధీనకర్తృత్వమ్, భోగమోక్షసాధనగోచరకృత్యనర్హత్వఞ్చేతి. అత్రాప్యాద్యం భక్తిప్రపత్తిసాధారణాధికారః; అన్త్యం ప్రపత్తిమాత్రాధికారః. తత్ర ప్రాథమికశేషత్వజ్ఞానం నాఽనిష్టసాధనతాజ్ఞానద్వారా సాధనాన్తరప్రవృత్తిప్రతిబన్ధకమ్. తాదృశశేషత్వజ్ఞానస్యచేతనగతోద్దేశ్యసిద్ధ్యర్థప్రవృత్తిసహత్వేన తద్వన్తం ప్రతిస్వగతోద్దేశ్యస్య అనిష్టత్వాభావేన చేతనగతోద్దేశ్యసాధనే సాధనాన్తరే ప్రవృత్తిసమ్భవాత్. ఏవం ప్రాథమికపారతన్త్ర్యజ్ఞానమపి న స్వరక్షణే స్వాన్వయాఽయోగ్యతాజ్ఞానద్వారా తథా. తస్యపరాధీనతయా స్వరక్షణే స్వాన్వయసహత్వేన పరాధీనతయా స్వరక్షణేస్వాన్వయరూపే సాధనాన్తరే ప్రవృత్తిసమ్భవాత్. నిరుక్తశేషత్వ పారతన్త్ర్యయోరుక్తరీత్యా ప్రవృత్తిమాత్రాఽసహత్వే సర్వదాసర్వముక్తిప్రసఙ్గః. స్వాతన్త్ర్యాత్పరిహారే వైషమ్యాద్యాపత్తిః. మోక్షసాధన శాస్త్రానర్థక్యాపత్తిః. భగవత్ప్రీత్యుద్దేశేన ప్రపత్త్యాదావనధికారాపత్తిశ్చ.

ఘటితేత్యర్థః. (పరాధీన కర్తృత్వమ్) ప్రథమతస్స్వ ప్రవృత్తివ్యతిరేకేణ పరానుమతిసాపేక్షప్రవృత్తిమత్త్వమ్. (అత్ర) పారతన్త్ర్యద్వయే. (ఆద్యమ్) పరాధీన కర్తృత్వమ్. (భక్తీతి) అత్రాపి సాధనభక్తి సాధనప్రపత్తీ ఉచ్యేతే. (అన్త్యమ్) భోగమోక్షసాధన గోచరకృత్య నర్హత్వమ్. (ప్రాథమికశేషత్వజ్ఞానమ్) అవధారణాఘటిత శేషత్వజ్ఞానమ్. (తాదృశేతి) ప్రాథమికేత్యర్థః. (తద్వన్తం ప్రతి)-అవధారణాఽఘటిత శేషత్వజ్ఞానవన్తం ప్రతి. (ప్రాథమిక పారతన్త్ర్యమ్) పరాధీనకర్తృత్వరూప పారతన్త్ర్యమ్. (తథాన) సాధనాన్తర ప్రవృత్తి ప్రతిబన్ధకం న. (తస్య) ప్రాథమిక పారతన్త్ర్య జ్ఞానస్య. (శేషత్వ పారతన్త్ర్యయోః) అవధారణాఽఘటిత శేషత్వపరాధీన కర్తృత్వరూప పారతన్త్ర్యయోః. (సర్వముక్తీతి) అత్రముక్తిః-ఛాత్ప్రీతికరీత్యా స్వార్థకైఙ్కర్యాదిః. (స్వాతన్త్ర్యాత్) ఈశ్వరస్వాతన్త్ర్యాత్. (ప్రపత్త్యాదావిత్యత్ర-సాధనప్రపత్తిః స్వార్థకైఙ్కర్యఞ్చ వివక్షితమ్.

నిరుక్తశేషత్వజ్ఞానరూపసాధనాన్తరాధికారస్య ప్రాప్తశేషిత్వాత్తత్సమాశ్రయణే ప్రవృత్త్యౌత్కట్యసిద్ధిః; స్వస్వామిభావసమ్బన్ధజ్ఞానాత్, రక్షిష్యతీతి విశ్వాససిద్ధిశ్చ ఫలమ్. తాదృశపారతన్త్ర్యజ్ఞానస్య చ తదభిమతోపాయాదౌ ప్రవృత్తిః; తత్స్వరూపరూపగుణవిభూత్యనుభవకర్తృత్వలక్షణ ఫలలాభస్య తత్కటాక్షప్రతీక్షణఞ్చ ఫలమ్. సాధనప్రవృత్తినిష్ఠానాం ఫలదశాయాం తదభిమతకైఙ్కర్యే తదిచ్ఛానుగుణ్యేన ప్రవృత్తిశ్చ ఉభయఫలమ్. ఫలప్రపత్త్యధికారభూతన్తు శేషత్వం పారతన్త్ర్యఞ్చ ప్రాగుక్తోభయద్వారేణ సాధనాన్తరప్రవృత్తి ప్రతిబన్ధకిమ్. తాదృశశేషత్వజ్ఞానవన్తం ప్రతి స్వగతఫలస్యానిష్టత్వాత్ తాదృశపారతన్త్ర్యజ్ఞానవతో మోక్షసాధనభక్త్యాదిప్రవృత్తిముఖేన స్వరక్షణే స్వాన్వయాఽసమ్భవాచ్చ.

నచాత్రపూర్వోక్తదోషః; "ఉపాయస్స్వప్రాప్తేరుపనిషదధీత

(నిరుక్తశేషత్వేతి) అవధారణాఽఘటిత శేషత్వేత్యర్థః. (తత్సమాశ్రయణే) ఈశ్వర సమాశ్రయణే. (తాదృశపారతన్త్ర్యేతి) నిరుక్త పారతన్త్ర్యేత్యర్థః, (తదభిమతేతి) సర్వత్ర తచ్ఛబ్దః ఈశ్వరపరః. (ఉభయఫలమ్) శేషత్వ పారతన్త్ర్యోభయఫలమ్. (శేషత్వమ్). అవధారణఘటిత శేషత్వమ్. (పారతన్త్ర్యఞ్చ) భోగమోక్షసాధనగోచర కృత్యనర్హత్వరూప పారతన్త్ర్యఞ్చ. (ప్రాగుక్తోభయద్వారేణ) అనిష్టసాధనతాజ్ఞానద్వారా స్వరక్షణే స్వాన్వయాఽయోగ్యతాజ్ఞానద్వారా. (ప్రతిబన్ధకమితి) తత్రసత్యాం సామగ్ర్యాం కార్యాఽనుత్పాద ప్రయోజకత్వ ప్రతిబన్ధకత్వం వివక్షితమ్. సత్యామపిసామగ్ర్యాం ప్రతిబన్ధకాత్ కార్యస్యాఽనుత్పద్యమానత్వాత్. నకారణీభూతాభావ ప్రతియోగిత్వం ప్రతిబన్ధకత్వమ్; తాదృశలక్షణస్య ప్రతియోగిజ్ఞాన సాపేక్షత్వేన తత్తద్వ్యక్తిజ్ఞానే గౌరవాదితి మన్తవ్యమ్. (తాదృశేతి) అవధారణఘటితేత్యర్థః. (తాదృశేతి) భోగమోక్షసాధనగోచర కృత్యనర్హత్వరూపేత్యర్థః.

(పూర్వోక్త దోషః) శాస్త్రాఽఽనర్థక్యాదిః. (ఉపాయఇతి) రహస్యత్రయ

స భగవాన్ప్రసత్త్యై తస్యోక్తే ప్రపదననిదిధ్యాసనగతీ" ఇత్యుక్తరీత్యా స్వప్రవృత్తినివృత్తిరూప భగవదేకోపాయత్వ ప్రార్థనాత్మకశరణాగతేః భగవత్స్వరూపనిష్ఠ మోక్షకరణత్వరూపోపాయతావచ్ఛేదక *మోక్ష

సార్థే:-ఉపాయవిభాగాధికారే. "ఉపాయస్స్వప్రాప్తే రుపనిషదధీతస్స భగవాన్ ప్రసత్త్యై తస్యోక్తే ప్రపదననిదిధ్యాసనగతీ । తదారోహః పుంసస్సుకృతపరిపాకేన మహతా నిదానం తత్రాపిస్వయ మఖిలనిర్మాణ నిపుణః" ఇతి. అస్యార్థః వేదాహ మేతవ్యాఖ్యానే. [సః]-నారాయణ ఏవ, స్వప్రాప్తేః స్వప్రసాదరూపాఽదృష్టద్వారా సాధనమిత్యర్థః. సర్వం వాక్యం సావధారణమితిన్యాయాత్. యద్వా, కరణస్య కరణాన్తర నిరపేక్షత్వాత్, స ఉపాయ ఇత్యనేనైవ అదృష్టద్వారక భగవద్వ్యతిరిక్త భగవత్ప్రాప్తి సాధననిషేధసిద్ధిః. "ఉపనిషదధీతః" ఇత్యనేన - "అమృతస్యైష సేతుః" "తమేవం విదిత్వా" "తమేవం విద్వాన్" "న్యాసఇతి బ్రహ్మా" "యమేవైష వృణుతే" "తమక్రతుమ్" "నాస్త్యకృతః" "నహ్యధ్రువైః" ఇత్యాది శ్రుతిజాతం వివక్షితమ్. (సఇతి) నారాయణశ్రుతిప్రసిద్ధిరభిప్రేతా. "భగవాన్" ఇత్యనేన గుణోక్త్యవైఫల్యరూపా ఉక్తశ్రుతిజాతాఽనుగ్రాహకోపపత్తి రభిప్రేతా. (ప్రసత్త్యై) స్వయమ్ప్రయోజన ప్రీత్యర్థమిత్యర్థః. గతిశబ్దేన దృష్టవిధయా సాధనత్వేన వ్యాజత్వమభిప్రేతమ్. అనేనపాదేన, "విద్యయాఽమృతమశ్నుతే" ఇత్యాది వాక్యానాం భక్తిప్రపత్తి విధ్యోశ్చ ఉపపత్తిరభిప్రేతా. "నిదానం తత్రాపిస్వయమ్" ఇత్యన్తేన అనవస్థాపరిహారాయ నిర్హేతుక భగవత్ప్రసాద ఆవశ్యక ఇత్యభిప్రేతమ్. "అఖిలనిర్మాణ నిపుణః" ఇత్యనేన సమష్టిసృష్టౌ నిర్హేతుక భగవత్ప్రసాదాఽధీనత్వమభిప్రేతమ్" ఇతి.

(స్వప్రవృత్తి నివృత్తి రూపేతి) శరణాగతే స్స్వప్రవృత్తి నివృత్తిరూపత్వాత్ కారణత్వం నాస్తి; ప్రతిబన్ధకాఽభావస్య కారణత్వాఽనఙ్గీకారాదితిభావః. (శరణేతి) శరణాగతేర్విహితత్వేనే త్యన్వయః. (ఉపాయేతి) ఉపాయతావచ్ఛేదకః ప్రసాదవిశేష ఇత్యన్వయః. (మోక్షయిష్యామీతి పదోపాత్తేతి) న మోక్షయిష్యామీతి

యిష్యామిపదోపాత్తప్రసాదవిశేషభావ్యకభావనాకరణతయా చరమశ్లోకవిహితత్వేన తయైవాతిప్రసఙ్గాభావాత్. ఈదృశపారతన్త్ర్యజ్ఞానరహితాన్ప్రతి మోక్షసాధనశాస్త్రసార్థక్యాచ్చ. ప్రపత్త్యాదేః కేవలభగవత్ప్రీత్యర్థత్వాన్మోక్షసాధనత్వాభావాచ్చ. ముముక్షువిషయే దేహపోషణకామ్యానుష్ఠానయోరివ, ఉపాయాన్తరాణామకిఞ్చనాధికారిషు నమశ్శబ్దాదినిషిద్ధత్వేన తాన్ప్రతి తేషాం భగవదనభిమతత్వాచ్చ.

నిగ్రహః; "మోక్షయిష్యామి" ఇతి-నిగ్రహనివృత్తిః; సా చ ప్రసాదః. స చ మోక్షయిష్యామీతి సఙ్కల్పాత్మక ఏవేతి, మోక్షయిష్యామీతిపదమ్ - ప్రసాదవాచీతి భావః. (కరణేతి) ప్రసాదవిశేషభావ్యకభావనాకరణమ్. అత్ర * ప్రపదధాత్వర్థ ఇతి భావః. (విహితేతి) చరమశ్లోకే శరణాగతిః- మోక్షభావ్యకభావనాకరణతయా న విహితా; అపితు ప్రసాదవిశేషభావ్యకభావనాకరణతయా విహితేతి భావః. శరణాగత్యుద్దేశ్యప్రసాదస్తు స్వయమ్ప్రయోజకభూతః; నతు స్వార్థః. అతః ప్రసాదవిశేష ఇత్యుక్తమ్. అత్ర ప్రసాదవిశిష్ట ఉపాయో భవతి. ఉపాయతావచ్ఛేదకః-ప్రసాదః. దణ్డత్వస్య కారణత్వాన్నాస్తి. తద్వత్ప్రసాదస్యాపీతి మన్తవ్యమ్. (౧) "భరన్యాసబలాదేవ స్వయత్నవినివృత్తయే। త్యక్తోపాయాన్తరస్థానే రక్షకో వినివేశితః" ఇతి నిగమాన్తగురూక్తశ్లోకరీత్యా విధిరభిప్రేతః. ఇత్థం యోజనాపరిష్కారః ఔత్ప్రేక్షికపూర్వపక్షనిరాసార్థ ఇతి మన్తవ్యమ్.

సిద్ధాన్తే ;-- పుణ్యార్థమారోపితస్య దీపస్య తమోనిబర్హణవదానుషఙ్గికం ఫలం న ప్రతిబన్ధకం భవతి, తద్వత్ స్వస్యవిరోధినివృత్తిర్జాయతే. మోక్షోపి జాయతే చేన్న దోషః. భగవత్ప్రీత్యుద్దేశేన శరణాగతౌ ప్రవృత్తిః; న మోక్షార్థత్వేనేతి ధ్యేయమ్. (తయైవ) అధికారివిశేషణీభూతశరణాగత్యైవ. (ఈదృశపారతన్త్ర్యమ్). భోగమోక్షసాధనగోచరకృత్యానర్హత్వరూప పారతన్త్ర్యమ్. (ముముక్షువిషయే) సాధనభక్తిప్రపత్తినిష్ఠవిషయే. (కామ్యానుష్ఠానయోరివేతి) నిషిద్ధత్వేనేతి శేషః. (తాన్) అకిఞ్చనాధికారిణః. (తేషామ్) ఉపాయాన్తరాణామ్. సమ్ప్రదాయసిద్ధ

అత ఉపాసనాదికమకిఞ్చనాధికారభూతశేషత్వపారతన్త్ర్య విరుద్ధమపి స్వాధికారాఽవిరుద్ధమేవేతి.

ఏతత్సర్వమభిసన్ధాయ శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే త్రైవాధికారే వరదదేశికైరనుగృహీతమ్;—"ఉపాయాన్తరం సర్వముక్తిప్రసఙ్గాదినా శేషత్వపారతన్త్ర్యద్వయ విరోధీత్యుక్తమ్. స్వప్రవృత్తినివృత్తిసాపేక్షత్వేన సర్వముక్తివైషమ్యాద్యభావాత్, అజస్యతన్త్రాధికారిత్వేన మోక్షశాస్త్రవైయర్థ్యాభావాత్, భగవత్ప్రీతేః ఫలాన్తరం స్వానన్యం ప్రతివాసాధనత్వాఽనభ్యుపగమేన, కేవలపరాతిశయాధాయకత్వస్వీకారాత్, పరాతిశయాధాయకత్వస్య శేషత్వాఽనుగుణత్వాచ్చ, నాస్య ప్రవృత్తేర్విరుద్ధత్వమ్. అనన్యప్రయోజనత్వేపి న్యాసోపాసననిష్ఠయోస్సర్వాపి ప్రవృత్తిస్స్వార్థేతి, సైవవిరుద్ధా. యత్తు, శేషత్వస్య స్వామినస్స్వరక్షణౌచిత్యహేతుత్వేన స్వరక్షణార్థం సాధనాన్తరే ప్రవృత్తిశ్శేషత్వానుగుణైవేతి; తన్న; (౧) "తత్తస్య సదృశంభవేత్" ఇత్యాదిభిర్విరోధాత్. అన్యథా దేహస్యాపి తత్స్వత్వేన తత్పోషణమపి

విరోధం దర్శయన్ ఔత్పత్తికస్వరూపవిరోధ నిరసనం నిగమయతి (అత ఇతి). (అవిరుద్ధమేవేతీతి) అత్రాయమభిప్రాయ ఇతి పూర్వేణాన్వయః.

(తత్రే) సాధనాన్తరే. (భగవత్ప్రీతేః) భగవద్గత ప్రీతేః. (కేవలపరాతిశయేతి) శరణాగతేరిత్యాదాయోజ్యమ్. (అస్య) శరణాగతినిష్ఠస్య. (అనన్యప్రయోజనత్వేపి) అన్యప్రయోజనత్వాభావేపి. (తత్తస్యేతి) శ్రీరామాయణే సున్దరకాణ్డే ఏకోనచత్వారింశస్సర్గే, సీతా - "శరైస్తుసఙ్కులాంకృత్వాలఙ్కాం పరబలార్దనః । మాంనయేద్యదికాకుత్స్థస్తత్తస్య సదృశంభవేత్." ఇతి. (అన్యథా) స్వప్రవృత్తేర్విరోధానఙ్గీకారే. (తత్స్వత్వేన) తచ్ఛేషత్వేన. (తత్పోషణమ్) దేహపోషణమ్. స్వామికర్తృకరక్షణస్య సాధారణశేషత్వం హేతుః. ఉక్తరీత్యా శేషత్వస్య స్వప్రవృత్త్యా

---

(౧) రా-సు-౩౯-౩౦.

ప్రసజ్యతే. పరతన్త్రస్య పరాయత్త స్వాతన్త్ర్యమఙ్గీకృత్య తదభిమతో పాయానుష్ఠానే విహితస్య తదభిమతతయా కామ్యానుష్ఠానమపిస్యాత్. తస్యాధికారివిశేషే నిషిద్ధత్వాన్నాభిమతిరితిచేత్, అత్రాప్యుపాయా న్తరాణామధికారివిశేషేనిషిద్ధత్వాదనభిమతిస్తుల్యా. అతస్సాధన ప్రవృత్తిశ్శేషత్వ పారతన్త్ర్యోభయ స్వరూపవిరుద్ధా” ఇతి.

అత్రతావదుపాసనాదేః ప్రపన్నాఽసాధారణనిరుక్త శేషత్వపార తన్త్ర్యవిరోధస్సమ్భవత్యే వేత్యభిప్రేత్య,తత్ర సాధారణశేషత్వాదివిరోధ పక్షే పూర్వోక్తం బాధకచతుష్టయ ముద్ధరతి (స్వప్రవృత్తిత్యాదినా). (సాపేక్షత్వేనేతి) భగవత్ప్రవృత్తి విరోధి స్వప్రవృత్తి నివృత్తే స్సన్ని పత్యోపకారకత్వాత్. (అఙ్గస్యేతి) నిరుక్తశేషత్వాద్యజ్ఞానం వివక్షి

హేతుత్వేన విరోధాభావేన తత్త్వాత్. “అవస్కొడు తస్వాతన్త్ర్యతైచ్చుమన్డు” ఇతిరీత్యావిహితత్వాత్, కామ్యస్యకరణాదినా అనుష్ఠానమపిస్యాదిత్యాహ(పరతన్త్రేతి). (తదమతేతి) ఈశ్వరాభిమతేత్యర్థః. (తస్య) కామ్యానుష్ఠానస్య. (విరుద్ధా ఇతీతి) విరుద్ధా ఇత్యనుగృహీతమిత్యన్వయః.

(తత్ర) స్వపక్షే. (పూర్వోక్తమితి) పూర్వపక్షోక్తమిత్యర్థః. (బాధకచతుష్టయమ్) సర్వముక్తిప్రసఙ్గః, వైషమ్యాది, శాస్త్రానర్థక్యమ్, ప్రపత్త్యాదావనధికారాపత్తిశ్చేతిచతుష్టయమ్. (సన్నిపత్యేతి) అఙ్గనిష్పాదనద్వారా ఉపకారకమ్- సన్నిపత్యోపకారకమ్. యథా - వ్రీహ్యాది. తద్భిన్నమారాదుపకారమ్. యథా- ప్రయాజాది.

అఙ్గనిరూపణంకృతమ్, మీమాంసాపరిభాషాయామ్; - తాన్యఙ్గానిద్వివిధాని. సన్నిపత్యోపకారకాణి, ఆరాదుపకారకాణిచేతి. యాన్యఙ్గాని - సాక్షాత్పరమ్పర యావా ప్రధానయాగశరీరం నిష్పాద్య,తద్ద్వారా తదుత్పత్త్యపూర్వోపయోగీని- తానిసన్నిపత్యోపకారకాణి. యథా - వ్రీహ్యాదిద్రవ్యాణి, తత్సంయుక్తాఽవఘాతన ప్రోక్షణాదీని; అగ్న్యాదిదేవతా తత్సంయుక్తయాజ్యానువాక్యానువచనాదీనిచ. అత్రప్రోక్షణాదేర్వ్రీహిగతాతిశయద్వారా ; అవఘాతనాదేస్తుష విమోకాదిరూప

తమ్. (తత్రేతి) వక్ష్యమాణ బుద్ధిస్థ మోక్షసాధనపరమ్; ప్రతిబన్ధి ముద్ధరతి (భగవత్ప్రీతేరితి). "కైఙ్కర్యాద్యుద్దేశ్యాయాః" ఇతి శేషః. (ఫలాన్తరమితి) ఐశ్వర్యవ్యావృత్తిః. (స్థానద్వమితి) కైవల్యవ్యావృత్తిః. (కేవలేతి) సాధనాన్తరఫలీభూత భగవద్భోగమిశ్ర స్వభోగవ్యావృత్తిః. యద్వా, కేవలపద వివరణమ్ (ఫలాన్తరమిత్యాది). (ఫలాన్తరమితి) కేవల స్వభోగరూప కైవల్యవ్యావృత్తిః. (స్థానద్వమితి) మిశ్రభోగవ్యావృత్తిః. (స్వీకారాదితి) "శరణాగతిః కేవల పరాతిశయాధాయకః" ఇతి సిద్ధాన్తాదిత్యర్థః. (పరాతిశయేతి) కేవల పరాతిశయాధానస్య ఫలోపధానరూపస్య స్వరూపయోగ్యతారూప నిరుక్తావధారణఘటిత శేషత్వోపపాదకత్వాదిత్యర్థః. (నాస్యేతి) శరణాగతస్య కైఙ్కర్యాది ప్రవృత్తిర్నిరుక్తశేషత్వాదిరూప స్వాధికార విరోధినీ నభవతీత్యర్థః.

దృష్టద్వారా; ప్రీత్యాదీనాం పిష్టద్వారా పురోడాశనిష్పాదకత్వం తద్ద్వారా యాగశరీర తదుత్పత్త్యై పూర్వోపయోగిత్వఞ్చ. యాగస్య దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగరూపత్వాత్, "ద్రవ్యదేవతే హి యాగస్వరూపమ్" ఇతి సిద్ధాన్తాచ్చ, ఏతాన్యేవ సామవాయికానీత్యుచ్యన్తే. ఆత్మసమవేతాపూర్వజనకాని - ఆరాదుపకారకాణి, యథా - ప్రయాజాజ్యభాగానుయాజాదీని; ఏతాని ద్రవ్యగతం దేవతాగతం వా సంస్కారం నజనయన్తి. కిన్తు, ఆత్మగతమదృష్టం జనయన్తి. (ఆరాదుపకారకాణీతి.)

(నిరుక్తశేషత్వేతి) అసాధారణ శేషత్వాద్యజ్ఞాన మిత్యర్థః. (ప్రతిబన్ధీమితి) భగవత్ప్రీతి ముద్దిశ్య ప్రపత్త్యాదావనధికారాఽఽపాదనరూప ప్రతిబన్ధీమిత్యర్థః. (ఫలీభూతేతి) ఫలీభూతస్వభోగ ఇత్యన్వయః. ఐశ్వర్యవ్యావృత్తిః - మోక్షప్రకరణే కిమర్థమ్; పూర్వమేవ నిరస్తత్వాదిత్య స్వారస్యేనాహ (యద్వేతి). (శరణాగత ఇతి) "శరణాగతేః కేవలపరాతిశయాధాయకత్వమ్" ఇతి పాఠాన్తరమ్. భగవత్ప్రీతి ముద్దిశ్యాఽనుష్ఠానం స్వయమ్ప్రయోజనత్వేన; నతు స్వార్థత్వేనేతి భావః. (ఉపపాదకత్వాదితి) "నాకిఞ్చిత్కుర్వతశ్శేషత్వమ్" ఇత్యుక్తేరితి భావః.

తద్ధ్యుపాసకాదేరప్యుపాసనాదిప్రవృత్తిస్స్వాధికారభూత శేష త్వాద్య విరోధిన్యేవేత్యత ఆహ (అనన్యేతి). అన్యశబ్దః - స్వపరాన్య పరః. ఉపాసనాదేస్స్వరూప విరుద్ధత్వేన త్యాజ్యత్వే (౧)"శ్వనాక పృష్ఠ గమనమ్" ఇత్యాది ప్రశంసా విరోధ ఇత్యాశఙ్కాం వారయితుమిద ముక్తమ్. (సర్వాపీతి) విభూతిద్వయే పీతిభావః. (విరుద్ధేతి) భోగార్థ ప్రవృత్త్యపేక్షయా మోక్షార్థ ప్రవృత్తేరత్యన్తాధిక్యేపి శరణాగతాధి కారిణస్స్వాధికారవిరుద్ధత్వా త్త్యాజ్యత్వైవేతిభావః. సాధనాన్తర సిద్ధోపాయ స్వీకారయోరపి స్వస్వాధికారవిరోధాభావాత్ సమశ్చర్చ ఇత్యత ఆహ (స్వైవేతి). ఉత్కృష్టాధికార విరోధాత్సాధనాన్తరమేవ త్యాజ్యమితిభావః.

అథ శేషత్వ పారతన్త్ర్యప్రయోజనకథనపర వేదాన్తాచార్య సూక్త్యా సాధారణమవధారణా ఽఘటిత శేషత్వాదికమేవ వివక్షితమ్. తస్యైవోపాసనాది ప్రవృత్తి ప్రబన్ధకత్వేన తద ప్రతిబన్ధకత్వేనచ శఙ్కా సమాధానగ్రన్థ యోర్వివక్షితత్వాత్, ప్రవృత్త్యధికార శేషత్వాదేస్తు "స్వాధికారవిరుద్ధత్వాన్న ప్రాప్తమ్" ఇతి వాక్యేన ఉపాసనప్రతిబన్ధ కత్వస్య సూచయిష్యమాణత్వా చ్చేత్యభిప్రేత్య శేషత్వాది ప్రయోజన

(శ్వనాక పృష్ఠేతి) "పునరావృత్తిలక్షణమ్। శ్వజపోవానుదేవేతి ముక్తిబీజ మనుత్తమమ్" ఇతి శేషః. (ఇతి) ప్రశంసాస్తుతిః. (ఇదమ్) అనన్య ప్రయోజనత్వే పీత్యాద్యుక్తమిదమ్. (ఉత్కృష్టాధికారేతి) అసాధారణ శేషత్వా ఽసాధారణ పార తన్త్ర్యరూపాధి కారేత్యర్థః.

(శేషత్వేతి) శేషత్వప్రయోజనం పారతన్త్ర్యప్రయోజన మిత్యర్థః. (తస్యైవ) అవధారణాఽఘటిత శేషత్వాదికస్యైవ. (తదప్రతిబన్ధకేతి) ఉపాసనాది ప్రవృత్త్య ప్రతిబన్ధకేత్యర్థః. (శఙ్కా సమాధానేతి) "అత్ర - వ్యాఖ్యాతారః, ఔత్ప్రేక్షిక పూర్వపక్షిణః" ఇత్యవగన్తవ్యమ్. (శేషత్వాదేరితి) అసాధారణాఽవధారణ ఘటిత శేషత్వాదే రిత్యర్థః.

కథన పరనూక్తేః ప్రవృత్త్యసాధారణాఽధికారపరత్వే దూషణమాహ (యత్త్విత్యాదినా).

(ఔచిత్యహేతుత్వేన) ఔచిత్యజ్ఞాపకత్వేనేత్యర్థః. ఫలకాల ప్రతీక్షణాదేరుపలక్షణమేతత్. (శేషత్వానుగుణేతి) పారతన్త్ర్యాను గుణేత్యపిద్రష్టవ్యమ్. పారతన్త్ర్యానుగుణేత్యత్ర దూషణమాహ (తత్త్వ స్యేతి). (౧) "నత్వాంకుర్మి దశగ్రీవ" ఇతి స్వప్రవృత్తినివృత్తి ఫలక పారతన్త్ర్యానుసన్ధానంహితత్ర క్రియతే. తచ్చప్రవృత్త్యసాధారణ పార తన్త్ర్య వివక్షాయామేవ ఘటత ఇతిభావః. ఆదిశబ్దేన, (౨) "క్రియ తామితిమాంవద" (౩) "కురుష్వమామనుచరమ్" ఇత్యాది ప్రవృత్త్య సాధారణ శేషత్వజ్ఞాన కార్యస్వార్థ కైఙ్కర్య నివృత్త్యనుసన్ధాన పర వాక్యజాతం వివక్షితమ్.

ఉక్తమర్థం ప్రతిబన్దిముఖేన దృఢయితు ముత్తమాధికార విరోధ జ్ఞానస్య ప్రవృత్త్యప్రతిబన్ధకత్వే శేషత్వాంశే ప్రతిబన్దిమాహ (అన్యథేతి). పారతన్త్ర్యాంశే దూషణమాహ (పరతన్త్రస్యేతి). ప్రతి బన్దేరనుత్తరత్వం వారయితుం విపర్యయే పర్యవసాన ప్రయోజక మాశ

(నత్వాం కుర్మిదశగ్రీవేతి) శ్రీరామాయణే సున్దరకాణ్డే ద్వావింశస్సర్గే;— "అసన్దేశాత్తు రామస్య తపసశ్చాఽనుపాలనాత్। నత్వాంకుర్మి దశగ్రీవభస్మ భస్మా ర్హతేజసా" ఇతి. అత్ర, తపః-స్వాతన్త్ర్యాభావఇతి మన్తవ్యమ్.(తత్ర)శ్లోకే, (తచ్చ) నిరుక్తానుసన్ధానఞ్చ.(క్రియతామితి) శ్రీరామాయణేఆరణ్యకాణ్డే పఞ్చదశస్సర్గే-"పర వానస్మి కాకుత్స్థత్వయి వర్షశతంస్థితే। స్వయన్తు రుచిరేదేశే క్రియతామితిమాంవద" (కురుష్వేతి) తత్రైవ అయోధ్యాకాణ్డే; ఏకత్రింశస్సర్గే "కురుష్వమామనుచరం వైధర్మ్యం నేహవిద్యతే। కృతార్థోఽహంభవిష్యామి తవచార్థః ప్రకల్పతే" *ఇతి, (జ్ఞానేతి) "జ్ఞానకార్య - స్వార్థకైఙ్కర్య నివృత్తిః" ఇత్యన్వయః.

(ప్రయోజకమితి) అధికారివిశేషేనిషిద్ధత్వం నాభిమతిరితిప్రయోజకమిత్య

---

(౧) రా-సు-౨౨-౨౦. (౨) రా-అ-౧౫. (౩) రా-అయో-౩౧.

జ్ఞాతే (తస్యేతి). (నిషిద్ధత్వాదితి) (౧) "తత్తస్య సదృశంభవేత్" ఇతి సిద్ధవన్నిర్దేశకల్పిత వాక్యేన, *పరిత్యజ్యేత్యాది వాక్యేన చేత్యర్థః. †ప్రతితన్త్ర శేషత్వ పారతన్త్ర్యయోః ప్రమాణసిద్ధత్వా త్సాధనాన్తరస్య తదుభయ విరోధో దుర్వార ఇత్యాశయేనోప సంహరతి (అతఇతి).

ఇతి, ఔత్పత్తికస్వరూపవాద నిష్కర్షః.

—oo—

అథ, ఐకాన్త్యరూపోపాసనాధికారస్య వర్ణాశ్రమ ధర్మరూపాఙ్గద్వారా నాశకత్వలక్షణః - ఉపాసనాదేర్విరోధ ఇతి దశమమర్థం వాక్యద్వయేనానూద్య వాక్యషట్కేన దూషయతి (అనాలు మనన్యాహ్లేత్యాదినా పరమైకాన్తిత్వ విరోధమిల్లై యిత్యన్తేన). అత్రాయమాశయః. ఐకాన్త్యంనామ - నిత్యనైమిత్తికానుష్ఠానే దేవతాన్తరాభిసన్ధిరాహిత్యమ్, ఫలాన్తరాఽభిసన్ధిరాహిత్యఞ్చ. తత్ర స్వాతన్త్ర్యేణ పారతన్త్ర్యేణవా దేవతాన్తరాభి సన్ధిరాహిత్యం శుద్ధయాజినా మేవాధి

ర్థః. (ప్రతితన్త్రే) అసాధారణే. (తదుభయేతి) ప్రపత్త్యసాధారణ శేషత్వపారతన్త్ర్యేత్యర్థః.

ఇతి, ఔత్పత్తిక స్వరూపవిరోధనిష్కర్షనామక చతుర్థవాదకఠినపదదీపికా.

—oo—

(అథైకాన్త్యేతి) ఏకస్మిన్ - పరమాత్మని, అన్తః - ఆరాధ్యత్వనిశ్చయః, ఏకాన్తః. తద్వాన్ - ఏకాన్తీ. తత్త్వమ్ - ఐకాన్త్యమ్; (నాశకేతి) నాశకత్వ లక్షణః విరోధఇత్యన్వయః. (వాక్యద్వయేన) "అనాలుమ్ అనన్యేతి శుద్ధయాజిక శుక్కు" ఇతివాక్యద్వయేన. (వాక్యషట్కేన) ఇతుభాష్యేతి, ఎక్కనేయితి, ప్రతర్ద నేతి, విద్యాఙ్గత్తై, అత్తైయాలితి, ఫలాన్తరేతివాక్యషట్కేన. (అనాలుమనన్యాహ్లేతి). పూర్వమ్-తత్కర్మసమ్బన్ధ ప్రయుక్తదోషః. అత్ర, అనాలుమితి ఔత్పత్తిక కక్ష్యాయాః దేవతాన్తరసమ్బన్ధప్రయుక్తో దోషో విశేషఇతివివేకః. (ఫలాన్తరమ్) కామ్యమ్. (తత్ర) ఐకాన్త్యద్వయే. (శుద్ధయాజినామ్) కైఙ్కర్యరూపకర్మాను

(౧) రా-సు-3F-30. † (పా) పరత్ర.

కారః. తైరుత్తర వాక్యేనైవ సర్వ ధర్మానుష్ఠానాత్, స్వాతన్త్ర్యేణ దేవతాన్తరాభి సన్ధిరాహిత్యన్తు భక్తిప్రపత్తి సాధారణాధికారః. అన్యథా * ఇన్ద్రప్రాణాధికరణేన "ఫలమత ఉపపత్తేః" ఇత్యధికరణేనచ విరోధాత్.

ష్ఠాతౄణామ్. (తైః) శుద్ధయాజిభిః. (ఉత్తరవాక్యేన) భగవచ్ఛాస్త్రోద్యుక్తరీత్యా, ద్వయోత్తరఖణ్డేనైవ. (స్వాతన్త్ర్యేణదేవతాన్తరేతి) పారమైకాన్త్యంనామ - నిత్యనైమిత్తికస్వాధికృత బ్రహ్మవిద్యాన్తర్గతదేవతాన్తరశూన్యత్వమ్. తత్ - ఉపాసక ప్రపన్నసాధారణమ్. ప్రపన్నపారమైకాన్త్యమ్ - కామ్యేష్వపి దేవతాన్తరశూన్యత్వమ్. నిత్యే - "భగవదాత్మకాన్ ధ్యాత్వా" ఇతి పితృతర్పణముక్తమితిబోధ్యమ్. (భక్తిప్రపత్తిసాధారణే) ఇత్యత్ర సాధనభక్తి సాధనప్రపత్తీ ఉచ్యేతే. (అన్యథా) స్వాతన్త్ర్యేణదేవతాన్తరాభిసన్ధిరాహిత్యరూపాధికారానఙ్గీకారే.

(ఇన్ద్రప్రాణేతి) ఇన్ద్రప్రాణాధికరణే - "మాముపాస్స్వ" ఇతి ఇన్ద్రశరీరకపరమాత్మోపాసనముక్తమ్. అత్రనిరతిశయదీప్తియుక్తయోగాక్షిప్తాఽసఙ్కుచిత సకలజగత్కారణతాశాలి జ్యోతిశ్శబ్దనిర్దిష్టం చిదచిద్విలక్షణ మిత్యుక్తమనుపపన్నమ్. ప్రజ్ఞాతజీవభావేన్ద్రస్య ముముక్షూపాస్యత్వాక్షిప్తకారణత్వ ప్రతీతేరితి పూర్వాధికరణాక్షేపేణ ఉత్థితేరాక్షేపికీసఙ్గతిః. "ప్రాణస్తథానుగమాత్" ఇత్యత్ర "ప్రతర్దనో హవై దైవోదాసిః" ఇత్యుపక్రమ్య "త్వమేవవరంవృణీష్వ, యన్త్వంమనుష్యాయ హితతమంమన్యసే" ఇతిప్రతర్దనేన ప్రార్థితస్యేన్ద్రస్యవచనే "ప్రాణోఽస్మిప్రజ్ఞాత్మా, తంమామాయురమృతముపాస్స్వ" ఇతి ముముక్షూపాస్యతయానిర్దిష్టో హీన్ద్రాఖ్యవజ్రివాచకాఽస్మత్పదశ్రుతేః, వృత్రహననాద్యుపక్రమస్థభూయోలిఙ్గాత్, ఆకాశప్రాణజ్యోతిర్వాక్యేష్వివ అపవాదకాభావాత్, ప్రసిద్ధేన్ద్ర ఏవేతి సద్విద్యావగతకారణత్వవ్యాప్త ముముక్షూపాస్యత్వాక్షిప్తకారణత్వమపి తస్యైవేతి తత్రైవకారణవాక్యానాం సర్వేషాంపర్యవసానమితి నతద్విలక్షణకారణవస్తుసిద్ధిరితిప్రాప్తయ్య,

"సఏవప్రాణఏవప్రజ్ఞాత్మానన్దో ఽజరోఽమృతః" ఇతి పూర్వవాక్యోక్తముపాస్యమ్ - "ఏషః" ఇతిపరామృశ్య, జీవాఽసమ్భావితానాం నిరుపాధికాఽసఙ్కుచితా

సత్యత్వాఽజరత్వాఽమృతత్వసాధుకారయితృత్వ చేతనాచేతనసర్వవస్తుధారకత్వ లోకాధిపతిత్వ సర్వేశ్వరత్వాదీనాం పరమాత్మనిసమ్భవతాం బహూనామిహ సంహారే శ్రుతత్వాత్, భూయోమ్నుగ్రహన్యాయేన ఉపక్రమగత త్వాఽప్రస్తుతానసాధి లిఙ్గాన్యథానయస్యైవ యుక్తతయా సర్వశబ్దానాం వేదాన్తసిద్ధపరమాత్మాభిధాయిత్వ వ్యుత్పత్త్యా "అహంమనురభవమ్" ఇత్యాది తత్త్వజ్ఞానాదు దేవాదివ్యపదేశవదహం శబ్దస్యాన్తర్యామిపర్యన్తాఽభిధానదృష్ట్యా "మాముపాస్స్వ" ఇత్యాద్యుపదేశోపపత్త్యా, ప్రసిద్ధేన్ద్రప్రాణశరీరక పరమాత్మోపాసన ప్రతిపాదకమయాపి జీవముఖ్య ప్రాణలిఙ్గానాం పరమాత్మస్వరూపగతానన్తత్వాదీనాఞ్చ త్రివిధోపాసనాయోపదేశ ఇతి, ముముక్షూపాస్యత్వమత్ర నేన్ద్రస్యేతి, తదాక్షేప్తం కారణత్వమపి ప్రసిద్ధేన్ద్ర విలక్షణస్యేతి సూక్ష్మాఽసూక్ష్మచిదచిద్విలక్షణం జగత్కారణభూతం బ్రహ్మ వేదాన్తవేద్యమేవేతిసిద్ధమితి శ్రీభాష్యప్రకాశికా ప్రథమాధ్యాయ ప్రథమపాదేన్ద్ర ప్రాణాధి కరణసూక్తిరనుసన్ధేయా.

(ఫలమత ఇతి) ఫలాధికరణే "ఫలమతః" ఇతిసూత్రస్య దేవతాన్తర్యామీసన్ ఫలందదాతీత్యర్థ ఉక్తః. అత్ర ఉపాసనోపయోగినిర్దోషత్వ కల్యాణగుణాకరత్వ సర్వస్మాత్పరత్వగుణ నిరూపణప్రస్తావాత్, సర్వకర్మారాధ్యత్వ సర్వఫలప్రదత్వరూపో పాసనోపయోగిగుణ నిరూపణ మారభతే. "ఫలమత ఉపపత్తేః" ఇత్యత్ర ధాత్వర్థ యాగాదికర్మస్వరూపాదుపాసనస్వరూపాచ్చ అపూర్వద్వారకాత్ఫలమ్, కింవా, యాగాదికర్మ దహరాద్యుపాసనారాధితవాయ్వాదిదేవతారూపాత్ కేవలాచ్చబ్రహ్మణః ఫలమితిసన్దేహే, లోకేకృష్యాదీనాం దానాదీనాఞ్చకర్మణాం సాక్షాత్పరమ్పరయా ఫలసాధనత్వ దర్శనాత్, వైదికానామపి యాగాదీనాం ఫలార్థిపురుషవ్యాపారవిష యాణాంఫలసాధకత్వౌచిత్యాత్ క్షణధ్వంసినాం యాగాదీనాం సాక్షాత్కాలాన్తర భావిస్వర్గాదిసాధనత్వాసమ్భవేపి పరమ్పరయాతదుపపత్తేః. జ్యోతిష్టోమాదివాక్యా వగత ఫలత్వాన్యథానుపపత్త్యా వ్యాపారేకల్పనీయే, వాక్యశేషావగతదేవతాతృప్త్యా దేరపిక్షణధ్వంసితయా వ్యాపారత్వానుపపత్త్యా స్థిరతరాఽపూర్వ రూపవ్యాపార కల్పనౌచిత్యేనచ, అపూర్వద్వారా యాగోపాసనాదికర్మణామేవ ఫలహేతుత్వమితి ప్రాప్తయ్య.

తత్తత్కర్మోపాసనాది సాధనానుష్ఠాతృ పురుషాభిలషితేష్టానిష్ట ప్రాపణ నివారణౌపయికజ్ఞానశక్త్యాదివిధురాచేతనయాగాదికర్మణాం ఫలప్రదాతృచేతన మన్తరా

ద్వితీయేత్వైకాన్త్యే స్వర్గాదికామ్యఫలస్య స్వరూపేణ అభిసన్ధిరాహిత్యమ్, నిత్యనైమిత్తికాది సాధ్యప్రత్యవాయ పరిహారాదే స్స్వతన్త్ర్యేణాభిసన్ధిరాహిత్యఞ్చ భక్తిప్రపత్తిసాధారణాధికారః. ముముక్షోర్భగవత్ప్రీతి పర్యవసాయి ప్రత్యవాయపరిహారాది ప్రయుక్త్యైవ నిత్యనైమిత్తికాదేరనుష్ఠేయత్వాత్ ; నిత్యనైమిత్తికాదిసాధ్యానుషఙ్గికఫలేషు కేషాఞ్చిన్మోక్షసాధనానుష్ఠాన యోగ్యతాపాదకత్వేన స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్యత్వాచ్చ, కేషాఞ్చి †త్స్వరూపేణ స్వగత సర్వప్రకారఫలాభిసన్ధిరాహిత్యన్తు ఫలప్రపత్త్యసాధారణాధికారః. సిద్ధోపాయస్యాఽననుష్ఠేయత్వాత్. సిద్ధోపాయాధికారభూతశరణాగతే ర్నిత్యా

ఽత్వాధనత్వానుపపత్త్యా క్షణధ్వంసికర్మణాం ద్వారాపేక్షాయాం "తృప్త ఏవైన మిన్ద్రమ్’’ ఇత్యాదివిధ్యపేక్షితార్థ సమర్పకార్థవాదోపస్థాపిత దేవతాప్రీత్యాదేరేవ కల్పనాన్యాయేన స్థైర్య కల్పనయా ద్వారత్వౌచిత్యేన అనుపస్థితాఽపూర్వకల్పనానుపపత్త్యా, "యజ - దేవపూజాయామ్’’ ఇత్యనుశాసనేన "స్వకర్మణాతమభ్యర్చ్య’’ "అహంహిసర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచప్రభురేవచ’’ "యేప్యన్యదేవతా భక్తాయజన్తే శ్రద్ధయాన్వితాః। తేపిమామేవకౌన్తేయ యజన్త్యవిధిపూర్వకమ్’’ "లభతేచతతః కామాన్మయైవ విహితాన్హితాన్’’ "అన్నాదో వసుదానః’’ "ఏష హ్యేవానన్దయాతి’’ ఇత్యాదిసర్వకర్మారాధ్యత్వ సకలఫలప్రదత్వశ్రుత్యా కర్మోపాసనారాధితాత్తత్తద్దేవతారూపాత్కేవలాద్బ్రహ్మణో వా స్వర్గాపవర్గాది ఫలమితి, బ్రహ్మణస్సర్వకర్మారాధ్యత్వం సకలఫలప్రదత్వఞ్చసుస్థమితిసిద్ధాన్తితమితి శ్రీభాష్య ప్రకాశికాతృతీయాధ్యాయ ద్వితీయపాద ఫలాధికరణ సూక్తిరనుసన్ధేయా.

(ద్వితీయేత్వైకాన్త్యే) ఫలాన్తరాభిసన్ధి రాహిత్యరూపైకాన్త్యే. (నిత్యనైమిత్తికేత్యాది) "సాధ్యః ప్రత్యవాయపరిహారాదిః’’ ఇత్యన్వయః. (నిత్యమ్) సన్ధ్యావన్దనాది. (నైమిత్తికమ్) ఉపాకర్మాది. (పరిహారాదేరితి) ఆదిశబ్దగ్రాహ్యాః - ఇన్ద్రియప్రీత్యాదిః. (ప్రయుక్త్యైవ) ప్రయోజనేనైవ; తత్ప్రేరణయైవేతియావత్. (కేషాఞ్చిదితి) ఫలానామితి శేషః. (యోగ్యతేతి) సన్ధ్యావన్దనాదౌ యోగ్యతాపాదకత్వం బోధ్యమ్. (సిద్ధోపాయస్యాఽననుష్ఠేయత్వాదితి) తస్యసిద్ధత్వేన అనుష్ఠేయత్వాభా

---

† (పా) స్వరూపేణాభి సన్ధిరాహిత్యన్తు.

నైమిత్తికాది నిరపేక్షత్వాత్, శరణాగతస్య సాధకవత్ మిశ్రఫలిత్వాభావేన ప్రత్యవాయ పరిహారాదేస్తత్ప్రవృత్త్యనుద్దేశ్యత్వాత్, (౧) "త్రిభిఋణవాజాయతే, బ్రహ్మచర్యేణర్షిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయాపితృభ్యః" (౨) "ఋణానిత్రీణ్యపాకృత్య" ఇత్యాదినా (౩) "ఋతావుపేయాత్" ఇత్యాదినాచ, ఉక్తానా మృణనివృత్తివిహితభోగాదీనా మానుషఙ్గికఫలానాంస్వరూపేణైవ శరణాగత్యైః పరిహృతత్వాచ్చ.

"ఋతావుపేయాత్" ఇత్యాదీనాం రాగాత్ప్రవృత్తంప్రతి ప్రవృత్తి విషయ దేశకాల వ్యవస్థాపరత్వేన, (౪) "పరమాత్మని యో రక్తః" ఇతిన్యాయేన స్వతఏవ విషయరాగ ప్రవృత్తిరాగ రహితాన్ప్రతి

వాదితిభావః. (సాధకవత్) ఉపాసకవత్. (తత్ప్రవృత్తీతి) శరణాగతప్రవృత్త్యర్థః. శ్రుతౌ - (ఋణవా) ఋణవానిత్యర్థః. (ఋణానీతి) "ఋణానిత్రీణ్యపాకృత్య మనో మోక్షే నివేశయేత్। అనపాకృత్య మోక్షన్తు సేవమానో వ్రజత్యధః" ఇతి. (విహితభోగాదిః) కామాదిః.

(ఋతావితి) "ఋతావుపేయాత్" ఇతి, ప్రవృత్తం ప్రతిదేశకాల వ్యవస్థాపన విధిః. నత్వప్రవృత్త ప్రవర్తనవిధిః. నియమవిధిః - అత్ర; నియమః పాక్షికేసతీత్యుక్తత్వాదితిభావః. "విధిరత్యన్తమప్రాప్తే నియమఃపాక్షికేసతి। తత్రచాన్యత్రచప్రాప్తౌ పరిసఙ్ఖ్యావిధీయతే" ఇతి.

అత్రేదమనుసన్ధేయమ్. శ్రీభాగవతే ఏకాదశస్కన్ధేద్వాదశశ్లోకః, "లోకే వ్యవాయామిషమద్యసేవా నిత్యాస్తుజన్తోర్నహితత్రచోదనా। వ్యవస్థితిస్తాసు వివాహయజ్ఞసురాగ్రహైరాసు నివృత్తిరిష్టా" ఇతి. అస్యశ్లోకస్య వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యా; - నను; - "ధర్మప్రజాసమ్పత్త్యర్థం స్త్రియముద్వహేత్" "ఋతావుపేయాత్" "పశుమాలభేత" "యజమానపఙ్క్తిమా ఇడాభక్షయన్తి" "హుతశేషమశ్నీయాత్" "సౌత్రామణ్యాం సురాగ్రహాన్ గృహ్ణాతి" "ప్రతిగ్రహాదినా ధనమార్జయేత్" ఇత్యాదిభిశ్శాస్త్రైర్వ్యవాయాదీనాం నియతత్వాత్ కిమితి తన్నిషిధ్యతే, ఇత్యాశఙ్క్యాహ (లోకఇతి). (వ్యవాయః) స్త్రీసఙ్గః. (వ్యవాయాదయోనిత్యాః) రాగతోనిత్యప్రాప్తాః. (జన్తోః) ప్రాణిమాత్రస్య; తతః తత్రతాసు చోదనావిధిర్నాస్తి. కిన్తు (తేషు) వ్యవాయాదిషు, వ్యవస్థితిః శాస్త్రస్య

(౧) (౨) (౩) (౪)

తద్విధి ప్రవృత్త్యనుపపత్తేః. అన్యథా (౧) "దేవర్షిభూతాప్తనృణాం పితౄణాం నకిఙ్కరో నాయ మృణీచ రాజన్ । సర్వాత్మనా యశ్శరణం

అప్రాప్తార్థగోచరత్వాత్, రాగప్రాప్త వ్యవాయాదయో నవిధేయాః. కిన్తు వ్యవస్థితి మాత్రం శాస్త్రకృతమిత్యర్థః. తదేవవివృణోతి (వివాహాదిభిః-వ్యవస్థితిః) ఇతిసన్దర్భః. "వివాహగృహీతాయామేవవ్యవాయః కార్యః. యజ్ఞ ఏవామిష సేవా. సౌత్రామణ్యామేవ సురాగ్రహః." ఇతినియమః క్రియత ఇతి, నియమ ఇత్యర్థః. నియమఫలభూతం సఙ్కోచమాహ (ఆసునివృత్తిరిష్టేతి). (ఆసు) వ్యవాయామిషమద్యసేవాసు; (నివృత్తిః) "పరదారేభ్యః, అనృతుకాలేభ్యః, అయాగీయామిషమద్యసేవాభ్యాం, అత్ర నివృత్తిరిష్టా; నతుస్వదారాదిభ్యః ఇతి." ఇత్యాదికమనుసన్ధేయమ్.

(తద్విధిః) ఋతుగమనాదివిధిః. (అన్యథా) విధిప్రవృత్త్యుపపత్తౌ. (దేవర్షీతి) శ్రీభాగవతే ఏకాదశస్కన్ధే పఞ్చమాధ్యాయే వసుదేవం ప్రతినారదోక్తిః. అస్యార్థో వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాయాం ద్రష్టవ్యః. "లోకేపురుషః - ఉత్పత్తికాలే దేవర్షిభూత పితృఋణైస్సహజాయతే, జననానన్తరం తేషామృణం పఞ్చయజ్ఞాద్యైర్జల తర్పణాద్యైశ్చపరిహరతి. కిఞ్చ, యజ్ఞైశ్చ దేవఋణమ్, అధ్యయనేనఋషిఋణమ్, బలిప్రదానేన భూతఋణమ్, అతిథిపూజయా మనుష్యఋణమ్, పుత్రోత్పాదనేన పితృఋణఞ్చపరిహరతి, ఏభిస్సాధనైఋణవిమోచనం కరోతి నచేత్, తేషాందేవాదీనాం కిఙ్కరోభవేత్, సపురుషః ఏతదృణపరిహారసాధనానిచ సర్వకర్మాణినిరస్య మనసాభగవన్తం శరణంగతశ్చేత్, తేషామనృణీ - అకిఙ్కరోభూత్వా పరమపదంగచ్ఛతీతిభావః. తత్కథమితిశఙ్కాయామ్, ఏభిస్సాధనైర్నివారణీయమృణం శరణాగతిమాత్రేణ భగవాన్స్వయంధారయిత్వా, దేవానాంరాక్షసేభ్యో భయప్రాప్తికాలే తద్భయనివారణంకృత్వా తదుపకారేణ దేవఋణంనివారయతి. యజ్ఞవిఘ్నకరాన్ రాక్షసాన్హత్వా ఋషిఋణంనివారయతి. భూతానాం స్వకీయాంశభూతై రాజభిః బలిప్రదానంకృత్వా భూతఋణంనివారయతి. అతిథీనాంమనుష్యాణాం ప్రపన్నముఖదర్శనేనైవతేషాంపాపనాశనంకృత్వా అతిథిఋణంపరిహరతి. పితౄణాంపరమపదం దత్వా పితృఋణంపరిహరతి. ప్రపన్నస్యగృహాగతాః పితరస్త్రిస్సప్తసఙ్ఖ్యాః పరమపదం

(౧) భాగ-౧౧-౫.

శరణ్యం నారాయణం లోకగురుం ప్రపన్నాః” (౧) “సర్వధర్మాంశ్చ సన్త్యజ్య సర్వకామాంశ్చ సాక్షరాన్ । లోకవిక్రాన్తచరణౌ శరణన్తే వ్రజంతి విభో” ఇత్యాదివిరోధాత్, తథాచోపాసనం స్వాధికారభూతపారమైకాన్త్యవిరుద్ధమపి, అకిఞ్చనాధికారభూత పారమైకాన్త్య విరుద్ధమేవేతి.

ఏతదభిప్రాయేణైవానుగృహీతం శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే తత్రైవ వరదదేశికైః; — “యదప్యుక్తం కర్మోపాసనయోర్దేవతాన్తర సమ్బన్ధోనాస్తి, దేవతాన్తరశబ్దానామగ్రనయనాదివ్యు

గచ్ఛన్తి. తథా ప్రహ్లాదప్రభృతిభగవానాహ - “పితాత్రిస్సప్తభిఃపూతః పితృభిస్సహితోఽనఘ । సత్యాన్యస్య గృహేజాతో భవాన్వై కులపావనః । యత్రయత్ర చ మద్భక్తాః ప్రశాన్తాస్సమదర్శినః । సాధవస్సముదాచారాస్తే ప్రధన్తేవికీటకాః” ఇతి. శరణాగతానాం పఞ్చయజ్ఞాదయశ్చ దేవర్షి పితృతర్పణాద్యాః యజనాధ్యయనబలి ప్రదానాతిథిపూజాదయశ్చ కర్తవ్యా భవన్తి. మన్త్రాధికారిణామేవ లోకసఙ్గ్రహార్థమాజ్ఞాకైఙ్కర్యరూపేణ యథాశక్తి కర్తవ్యా భవన్తి” ఇతి.

(సర్వధర్మాంశ్చేతి) (ఇత్యాదీతి) “నద్యాస్తస్యైవ నామాని ప్రవిష్టాయ యథార్ణవమ్ । సర్వాత్మనా ప్రపన్నస్య విష్ణుమేకాన్తినస్తథా” ఇత్యాదిరాదిశబ్దేన గృహ్యతే. (తథాచేతి) “ఉపాసనమ్-ఉపాసనాధికారభూతపారమైకాన్త్య విరుద్ధమ్” ఇతి, ఔత్ప్రేక్షికశఙ్కాయాస్సమాధానగ్రన్థః. తథాచేత్యారభ్య పారమైకాన్త్య విరుద్ధమపీత్యన్తమ్. (పారమైకాన్త్యవిరుద్ధమితి) అత్ర సాధనభక్తి ప్రపత్తిసాధారణం పారమైకాన్త్యం వివక్షితమ్. స్వసమ్ప్రదాయసిద్ధందర్శయతి (అకిఞ్చనాధికారేతి). (పారమైకాన్త్యేతి) ఫలప్రపత్త్యసాధారణ పారమైకాన్త్యేత్యర్థః. (విరుద్ధమేవేతీతి) అత్రాయమాశయఇతి పూర్వేణాన్వయః.

(అగ్రనయనాదీతి) “అగ్రంనయతీత్యగ్నిః” ఇతివ్యుత్పత్తిః. “ఆకాశోపాస్తై” ఇత్యత్ర “ఆసమన్తాత్కాశతే” ఇతి భగవతస్సాక్షాద్వాచకత్వముక్తమ్.

(౧)

ష్వపి త్త్ర్య అపర్యవసానేనవా పరమాత్మపరత్వాదితి, తన్న; కామ్యత్వా కారేణ తత్పరత్వాభావేపి, నిత్యత్వాకారస్య ఋణవిమోచనార్థతయా తత్పరత్వాన్న్యాస్యుపాసకయోస్సర్వాత్మనా ప్రపన్నత్వాభావేన ఋణిత్వాత్" ఇతి.

అత్ర తావదుపాసనాదేరైకాన్త్యవిరోధపరపూర్వోక్తసూక్తేః ఫలప్రవృత్త్య సాధారణైకాన్త్యపరత్వభ్రమం వారయితుమనువదతి (యదపీతి). (దేవతాన్తరసమ్బన్ధో నాస్తీతి) పరమాత్మావిశేషణత్వేన

(అపర్యవసానేనవేతి) "మాముపాస్వ" ఇత్యత్ర ఇన్ద్రమాత్రపర్యవసానాభావేన ఇన్ద్రశరీరకపరమాత్మానమితి, భగవతో గౌణవాచకత్వముక్తమ్;

అపర్యవసానవృత్తి నిరూపణంకృతం సిద్ధోపాయసుదర్శనే - సకలశాస్త్రసారతమావిర్భావే; సర్వేషాంశబ్దానాం బ్రహ్మణిరూఢిద్వయంవర్తతే; చేతనాచేతన ద్వారకాపర్యవసానరూఢిరేకాచన; యోగపూర్వక సాక్షాద్రూఢిరపరా. తత్రయస్మిన్ప్రకరణే చేతనాచేతనాసాధారణం లిఙ్గందృశ్యతే, తత్ర తత్తచ్చేతనాచేతనద్వారకాపర్యవసానరూఢిరేవాశ్రీయతే. యోగపూర్వకసాక్షాద్రూఢ్యాశ్రయణే లిఙ్గబాధాత్. యథా వైశ్వానరాధికరణాగ్నిశబ్దే; యత్రతుతాదృశలిఙ్గం నదృశ్యతే, తత్రయోగపూర్వకసాక్షాద్రూఢిరేవాశ్రియతే; సాక్షాద్రూఢ్యపేక్షయా పరమ్పరారూఢేర్జఘన్యత్వాత్; యథాఆకాశాదిశబ్దేష్వితి; నచాత్రాపికేవలయోగవృత్తి తుల్యత్వముపర్యవసానరూఢివృత్తే స్స్యాత్రకారాద్యభిమతిర్గమ్యత ఇతి, నిష్కృష్టకమేవసర్వేషాం శబ్దానాంబ్రహ్మణ్యేవ ముఖ్యవృత్తత్వమితి.

(కామ్యత్వేతి) కర్మణః కామ్యత్వాకారేణేత్యర్థః. (తత్పరత్వేతి) దేవతాన్తరపరత్వేత్యర్థః. (నిత్యత్వాకారస్యేతి) కర్మణఇతిశేషః. (తత్పరత్వాత్) దేవతాన్తరపరత్వాత్. (ఋణిత్వాదితి) సన్న్యాసినః ఋణనివృత్తివత్, ఋణనివృత్త్యభావాదితిభావః.

(పరమాత్మావిశేషణత్వేన) పరమాత్మవిశేషణత్వాభావేన. "ఇన్ద్రశరీరకపర

దేవతాన్తరానుసన్ధాన పూర్వకమనుష్ఠేయత్వం నాస్తీత్యర్థః. ఇదముప లక్షణమ్. ఫలాన్తరసమ్బన్ధో నాస్తీత్యపి ద్రష్టవ్యమ్. (దేవతాన్తరేతి) తత్తదఙ్గభూత మన్త్రగత దేవతాన్తరవాచి శబ్దానామిత్యర్థః. (పరమాత్మపరత్వాదితి) ఇదమప్యుపలక్షణమ్. ముముక్షోర్భగవత్ప్రీతేరేవ ప్రధానోద్దేశ్యతయా, ఫలాన్తరాణామతథాత్వాదిత్యపి ద్రష్టవ్యమ్.

మన్త్రాణాంహ్యాకార ద్వయమస్తి. ఫలాన్తరార్థే కర్మాదౌ సాక్షాత్పరమ్పరయా అఙ్గతయా అనుసన్ధేయత్వమ్; మోక్షార్థే - తత్ర తథానుసన్ధేయత్వఞ్చేతి; తత్రాద్యేనాకారేణ ముముక్షుణా తేషాముద్దేశ్యత్వేన దేవతాన్తరాభిసన్ధి పూర్వకమనుసన్ధేయత్వంనాస్తి; ముముక్షొరనుష్ఠేయ కర్మాదేః ఫలాన్తరార్థత్వాభావాత్. యదిహిఫలాన్తరార్థత్వం స్యాత్; తదాఫలప్రద దేవతోద్దేశ్యంవినా ఫలాన్తరాऽసిద్ధ్యా తదర్థకర్మాఙ్గభూతానాం తేషాంతథానుసన్ధేయత్వం స్యాత్. ద్వితీయేన త్వాకారేణ ముముక్షుణైవ తేషాంతథానుసన్ధేయత్వమస్తి. "బ్రాహ్మణస్య సోమవిద్యాప్రజ మృణవాక్యేన సంయోగాత్" ఇతి షాష్ఠన్యా

మాత్మా" ఇత్యత్ర-ఇన్ద్రః భగవచ్ఛరీరమితి, ఇన్ద్రోవిశేషణం భవతీతిమన్తవ్యమ్. (అతథాత్వాత్) ప్రధానోద్దేశ్యత్వాభావాత్.

(అనుసన్ధేయత్వమితి) దేవతాన్తరాభిసన్ధి పూర్వకమితి శేషః. (తత్ర) కర్మాదౌ (తథా) సాక్షాత్పరమ్పరయాఅఙ్గతయా. (తత్ర) ఆకారద్వయే. (అద్యేనాకారేణ) ఫలాన్తరార్థత్వాకారేణ. (తేషామ్) మన్త్రాణామ్. (తదర్థేతి) ఫలాన్తరార్థేత్యర్థః. (తథానుసన్ధేయత్వమ్) దేవతాన్తరాభిసన్ధి పూర్వకమనుసన్ధేయత్వమ్. (ద్వితీయేనత్వాకారేణ) మోక్షార్థత్వాకారేణ. (తేషామ్) మన్త్రాణామ్. (తథానుసన్ధేయత్వమ్) దేవతాన్తరాభిసన్ధి పూర్వకమనుసన్ధేయత్వమ్. (బ్రాహ్మణస్యేతి) పూర్వమీమాంసాయామ్, షష్ఠాధ్యాయే ద్వితీయపాదే, "బ్రాహ్మణస్యసోమవిద్యా ప్రజమృణవాక్యేన సంయోగాత్" ఇతి, ఏకత్రింశత్సూత్రమ్ (బ్రాహ్మణస్యేతి) త్రైవర్ణికోపలక్షణమ్. (సోమః) యాగవిశేషః. (విద్యా) వేదాధ్యయనాదిః. (ప్రజా) సన్తతిః, "ఋష

వసన్తేజ్యోతిష్టోమేనయజేతయాన్" "స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్యః" "ప్రజాముత్పాదయేత్" ఇతివిధిః, (ఋణవాక్యేన) "త్రిభిఋణవాజాయతే" ఇతివాక్యేన. (సంయోగాత్) సమ్బన్ధాత్.

అత్ర, పూర్వమీమాంసాసూత్రశాబరభాష్యషష్ఠాధ్యాయద్వితీయపాదే, ఏకాదశమ్, ఋణత్రయాపకరణస్య బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యానాం నిత్యతాధికరణమ్. [బ్రాహ్మణస్యతుసోమవిద్యాప్రజమృణవాక్యేనసంయోగాత్] ఇదంశ్రూయతే;— "సోమేనయజేత," "గర్భాష్టమేషుబ్రాహ్మణముపనయీత" "ప్రజాముత్పాదయేత్" ఇతి, తత్రసన్దేహః - కింనిత్యాన్యేతాని, ఉత - అనిత్యానీతి. కింప్రాప్తమ్, కామసంయోగాదనిత్యానీతిప్రాప్తే, ఉచ్యతే; - బ్రాహ్మణాదీనాం సోమాదీనినిత్యానీతి. కుతః, ఋణవాక్యేనహి సంయోగోభవతి. "జాయమానోవై బ్రాహ్మణస్త్రిభిఋణవాన్జాయతే, యజ్ఞేనదేవేభ్యః, బ్రహ్మచర్యేణఋషిభ్యః, ప్రజయాపితృభ్యః" ఇతి. "సవైతర్హ్యనృణోయదా యజ్వాబ్రహ్మచారీప్రజావాన్" ఇతి. ఋణసంస్తవోవశ్యకర్తవ్యానాంభవతి, తస్మాన్నిత్యానీతి. "నను-లిఙ్గమసాధకమ్, న్యాయఉచ్యతామ్; యస్యైతద్ద్యోతకమ్" ఇతి. ఉచ్యతే; - అకామసంయుక్తాన్యేషాం పృథగ్వాక్యానిభవన్తి. "వసన్తే వసన్తేజ్యోతిషాయజేత," "యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంజుహోతి" యావజ్జీవందర్శపూర్ణమాసాభ్యాంయజేత" "తథావిద్యామధీయీత" "తథాప్రజాఉత్పాదయితవ్యాః" ఇతి. ఏవంనిత్యతాయాః ప్రాప్తాయాఇదంలిఙ్గంభవతీతి,

అథవా, అయమన్యోఽర్థః [బ్రాహ్మణస్యతుసోమవిద్యాప్రజమృణవాక్యేనసంయోగాత్] సోమాదయోనియతాః - కింబ్రాహ్మణస్యైవ; రాజన్యవైశ్యయోరనియతాః; ఉతసర్వేషాంనియతాఇతి; కింప్రాప్తమ్; బ్రాహ్మణస్యైవనియతాః, నేతరయోరితి. కుతః, ఏవంశ్రూయతే "జాయమానోవై బ్రాహ్మణః" ఇతిబ్రాహ్మణస్యనియమోదృశ్యతే, నేతరయోః, బ్రాహ్మణసఙ్కీర్తనాత్. ఏవంప్రాప్తేబ్రూమః; - సర్వేషాంనియమఃకృతః; కుతః, అవిశేషేణనియమవిధానంయత్, తత్ - అకామసంయుక్తం వచనంనియామకమ్; తత్ - అవిశిష్టంసర్వేషామ్; తస్మాత్సర్వేషాంనియమఇతి. నను, "జాయమానోవై బ్రాహ్మణః" ఇతి, బ్రాహ్మణస్య సఙ్కీర్తనముచ్య

యేన వేదాధ్యయన యాగానుష్ఠాన ప్రజోత్పాదనానాం నిత్యతయా బ్రహ్మ విద్యాఙ్గత్వేన తత్త్రితయాఙ్గ భూతానాంమన్త్రాణాం మోక్షార్థే తత్ర తథాఽనుసన్ధేయత్వాత్.

తే, భవత్యస్మిన్వచనే బ్రాహ్మణసఙ్కీర్తనమ్. నత్వేతన్నియమస్యవిధాయకమ్. ఏతైరకామసంయుక్తైర్వచనైర్విహితస్య నియమస్య అనువాదోయమవదానస్తుత్యర్థః తస్మాదత్ర బ్రాహ్మణ సఙ్కీర్తనేన రాజన్యస్య వైశ్యస్యవా అనియమోవిజ్ఞాయతే బ్రాహ్మణగ్రహణన్తు ప్రదర్శనార్థమ్. 'జాయమానో బ్రాహ్మణో రాజన్యోవైశ్యోవా' ఇతి. తథా (జాయమానః) జాతశ్చేతి'' ఇతి.

జైమినిన్యాయమాలావిస్తరే-షష్ఠాధ్యాయస్య ద్వితీయపాదే ఏకాదశాధికరణమారచయతి;-[సోమాధీతిప్రజం కామ్యంనిత్యంవా కామతోగ్రిమః। లిప్స్యానుష్ఠేయవిజ్ఞానలోకైస్తన్నిత్యతేష్యతే] ఇదమామ్నాయతే; "సోమేనయజేత" "స్వాధ్యాయమధీయీత" "ప్రజాముత్పాదయేత" ఇతి, అత్రసోమః - కామ్యః, "జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామోయజేత" ఇతికామసంయోగేనామ్నాతత్వాత్; అధ్యయనప్రజోత్పాదనయోరపి విశ్వజిన్న్యాయేన స్వర్గఫలత్వేనకల్పితే,కర్మయోగోపికల్ప్యతే, తస్మాదిదంత్రయం కామ్యమితిచేన్నైవమ్, లిప్సాదినానిత్యత్వసిద్ధేః, "వసన్తే వసన్తే జ్యోతిషాయజేత" ఇతి - ప్రతివసన్తంనిమిత్తీకృత్య సోమయాగంవిధత్తే. అధ్యయనస్యనస్వర్గఃఫలమ్. దృష్టప్రయోజనస్యానుష్ఠేయ జ్ఞానస్యసమ్భవాత్, తత్ర క్రత్వనుష్ఠానస్య నిత్యత్వాత్తద్ధేతోరధ్యయనస్యాపి నిత్యత్వమనివార్యమ్, "అనుత్పాద్యసుతంనలోకంగచ్ఛతి" ఇతిస్మృతేర్లోకసిద్ధ్యర్థముత్పాదనస్యాపినిత్యత్వమ్; అనేనైవాభిప్రాయేణేదమామ్నాతమ్ - "జాయమానోవై బ్రాహ్మణస్త్రిభిరృణవాజాయతే బ్రహ్మచర్యేణఋషిభ్యో యజ్ఞేనదేవేభ్యః ప్రజయాపితృభ్యః, ఏషవాఅనృణోయః పుత్రీయజ్వా బ్రహ్మచారీవాస''ఇతి. బ్రాహ్మణగ్రహణమితరయోరప్యుపలక్షణార్థమ్. సోమాదివిధిషువిశేషస్యాశ్రవణాత్, తస్మాత్సోమాదికం నిత్యమిత్యాదికమనుసన్ధేయమ్.

(తత్త్రితయమ్) వేదాధ్యయనయాగానుష్ఠాన ప్రజోత్పాదనరూపత్రితయమ్. (తత్ర)కర్మాదౌ.(తథానుసన్ధేయత్వాత్) దేవతాన్తరాభిసన్ధిపూర్వకమనుసన్ధేయత్వాత్

దేవతాధికరణన్యాయేన అర్థవాదిన్యా ఋణనివృత్తేరపి సోమాది

(దేవతాధికరణేతి) ఉత్తరమీమాంసాయాం దేవతాధికరణే - అర్థవాదవాక్యగత విశేషస్య ప్రకృతోపయోగిత్వముక్తమ్. శ్రీభాష్యప్రకాశికాయాం ప్రథమాధ్యాయస్య, తృతీయపాదే, "తదుపర్యపిబాదరాయణః" ఇత్యత్ర దేవానాంబ్రహ్మ విద్యాయామధికారోఽస్తి, నవేతి ప్రసజ్గాచ్చిన్త్యతే; నాస్త్యధికారో దేవానామర్థిత్వాద్యభావాత్, తదభావశ్చ దేవతానాం చేతనత్వాదౌ ప్రమాణాభావాత్; తథాహి; నతావచ్చోదనా తత్ర ప్రమాణమ్, తస్యాః కర్మకరణేతికర్తవ్యతాదిరూపాంశత్రయవిశిష్టభావబోధకతయైవచరితార్థత్వాత్, దేవతాచైతన్యాదావప్రమాణత్వాత్; ప్రవర్తకో హి విధిః, ప్రవృత్త్యనుకూలమేవార్థం విషయీకరోతి; దేవతాచైతన్యాదికఞ్చ నతథాభూతమ్; నాప్యర్థవాదస్తత్రప్రమాణమ్; - పూర్వతన్త్రోక్తార్థవాదాధికరణన్యాయేన విధ్యపేక్షితప్రాశస్త్యసమర్పకతయైవ స్వాధ్యాయవిధ్యవగతప్రయోజనవదర్థవత్త్వావశ్యమ్భావేన అనపేక్షితనిష్ఫలదేవతా చేతనత్వాదౌ తాత్పర్యాసమ్భవాత్; నాపిమన్త్రభాగాస్తత్రప్రమాణమ్; తేషామపిమన్త్రాధికరణోక్తన్యాయేన అనుష్ఠేయార్థస్మారకత్వేనలబ్ధప్రయోజనానామనుపయుక్తదేవతాచేతనత్వాదౌ తాత్పర్యాసమ్భవాత్, నామధేయానామపి విహితధాత్వర్థపరిచ్ఛేదకతయా దేవతాచైతన్యాదిబోధకతాయామసమర్థత్వాత్. ఆకాశాద్యచేతనసృష్టివదిన్ద్రాదిదేవతాసృష్టేరప్యుపపన్నతయాసృష్టివాక్యాదపి దేవతాచైతన్యాద్యసిద్ధేశ్చ; విద్యాసన్నిధావామ్నాతానామ్, "ప్రతర్దనోవైదైవోదాసిః" ఇత్యాద్యాఖ్యానానాం పారిప్లవార్థాధికరణన్యాయేన విద్యాస్తావకతయావిద్యార్థానాం దేవతాచైతన్యాదిపరతాయాంమానాభావాత్; ప్రత్యుత దేవతానాం విగ్రహాదిమత్త్వే యుగపదాహూతానామనేకయజ్ఞవాటేషు సన్నిధానానుపపత్తిః; తస్మాద్దేవానాంచైతన్యే విగ్రహాదిమత్త్వేచ ప్రమాణాభావేన ముముక్షారూపార్థిత్వాభావాత్, పటుతరదేహేన్ద్రియాదిమత్త్వ రూపసామర్థ్యాభావాదధ్యయన సంస్కృతస్వాధ్యాయసమ్పాదితార్థజ్ఞానవత్త్వరూపవిద్వత్త్వాభావాచ్చనదేవానాం విద్యాధికార ఇతిపూర్వః పక్షః;

ఫలత్వేన తేషాంతథానుసన్ధేయత్వస్య ఋణనివృత్త్యర్థత్వాత్, ఋషి దేవ పితృప్రీతింవినా తదీయఋణనివృత్త్యనుపపత్త్యాముముక్షోరప్యర్థే

రాద్ధాన్తస్తు:—దేవానామప్యస్తి విద్యాయామధికారః. తేషాంవిధ్యర్థవాదాదిభిశ్చైతన్య విగ్రహాదేస్స్ఫుటమవగమాత్. విధినాతావత్ "సోమేనయజేత" ఇతియజినాయాగఉచ్యతే. యాగశ్చ-దేవపూజా. "యజ - దేవపూజాయామ్" ఇత్యనుశాసనాత్, దేవపూజాచ - దేవతాప్రీతిజనకవ్యాపారః. ప్రీతిశ్చ - దేవతాయాశ్చైతన్యంవిగ్రహాది మత్త్వఞ్చవినానసమ్భవతీతి-విధితశ్చైతన్యాదిసిద్ధిః. తథా, ర్థవాదైశ్చతేషాం చైతన్యాదిస్సిద్ధ్యతి. లోకే-స్తుత్యేషునరపతిప్రభృతిషు గామ్భీర్యౌదార్యశౌర్యవీర్యధైర్య సౌన్దర్యాదిగుణకథనేనైవ స్తుతిబుద్ధిజననవత్, వేదేపిస్తుత్యేన్ద్రవాయ్వాదిషు గుణసౌన్దర్యకథనేనవినా స్తుతి బుద్ధేరనుత్పత్త్యా, తద్బోధావశ్యమ్భావే పశ్చాత్తనబలవత్తరబాధక ప్రమాణాభావేన చైతన్యవిగ్రహాదిసిద్ధేరప్రత్యూహత్వాత్. అతఏవహి "సతామసతాంవాగుణానాం కీర్తనాత్ప్రరోచనా" ఇతిన్యాయవిదాం వాదోదృశ్యతే, తథామన్త్రైరపితేషాం తత్సిద్ధిరనివార్యా. మన్త్రాధికరణన్యాయేన తేషాం విహితార్థస్మారకతయా నిర్వికల్పకస్మరణస్యాఽ ననుభవనిరస్తత్వేన అనుష్ఠానానను కూలత్వేనచ సప్రకారకత్వావశ్యమ్భావే,మన్త్రప్రతిపాద్యగుణ విగ్రహాదిప్రకారమతిలఙ్ఘ్య అప్రామాణికప్రకారాన్తరకల్పనస్యాఽతిజఘన్యత్వాత్. మన్త్రాణామనుష్ఠేయార్థస్మృత్యర్థమేవ మన్త్రప్రతిపాద్యవిగ్రహాదిపరతా అవశ్యమభ్యుపేయా; "హన్తాహమిమాస్తిస్రోదేవతాః" "అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపేవ్యాకరవాణి" "నామరూపఞ్చభూతానాం కృత్యానాఞ్చప్రపఞ్చనమ్। వేదశబ్దేభ్యఏవాదౌ దేవాదీనాఞ్చకారసః" ఇత్యాదిబహుతరవచనేషు దేవాదీనాం శరీరసృష్టిప్రతిపాదనాత్, అచేతనాకాశాదిసృష్టితుల్యసృష్టివచనమజ్ఞానకార్యమేవ; దేవానాంవిగ్రహాదిమత్త్వే యుగపదనేకదేశసాన్నిధ్యే పపత్తిశ్చసౌభర్యాదివదనేక శరీరపరిగ్రహశక్త్యా శేషాము పపాదనీయా. తస్మాద్దేవాదీనామపిచైతన్యాదిమత్తయా అర్థిత్వాదిసమ్భవాదస్తి విద్యాయామధికారః ఇతి.

(తేషామ్) మన్త్రాణామ్. (తథా) పూర్వవత్. (తదీయేతి) ఋషిదేవపితృసమ్బ

శ్యత్వేన దేవతా_న్తరాభిసన్ధ్యవశ్యమ్భావాచ్చ. తథాచశరణాగతౌ దేవతా_న్తరవాచిశబ్దాఽను సన్ధానే దేవతా_న్తరోపలక్షిత తద_న్తర్యా మిత్వ గుణ విశిష్టస్య భగవత ఏవోద్దేశ్యత్వాత్, ఉద్దేశ్యత్వేన దేవతా_న్తరాభి సన్ధిరాహిత్య రూపాఽకిఞ్చనాధికారేణ విరోధ ఉపాసనాదేర్ద్వార ఇత్యాశయేనాహ (కామ్యత్వా కారేణేతి). అత్ర దేవతా_న్తర శబ్దానా మిత్యనుషఙ్గః.

నను, శరణాగతైరపి కేవలభగవదాజ్ఞా ప్రయు_క్తత్వేన కేవల పరార్థకై ఙ్కర్యత్వేనచ నిత్యనై మి_త్తి కానామ వశ్యానుష్ఠేయత్వాత్, ఉ_క్తరీత్యాతేషామప్యుద్దేశ్యత్వేన దేవతా_న్తరాభి సన్ధిర్దుర్వారా. భగ వత్ప్రీతి వ్యతిరేకేణ ఋణనివృ_త్తే_స్తేషామనుద్దేశ్యత్వాత్, నతాదర్థ్యేన దేవతా_న్తరోద్దేశ ఇత్యేతత్సాధనా_న్తరనిష్ఠేష్వపి సమాన మిత్యత్రాహ (న్యాస్యు పాసక యోరితి).

(సర్వాత్మనా ప్రపన్నత్వా భావేన) ఇత్యనేన *సర్వాత్మ నాయ శ్శరణమితి వాక్యంస్మారితమ్. తథాచాఽయమభిప్రాయః. "ఉపాయే గృహరక్షిత్రోః" ఇత్యాదిప్రమాణేన శరణశబ్దస్తావదర్థత్రయవాచీ. తథాచ, యస్సర్వాత్మనా శరణం ప్రపన్నః సర్వప్రకారేణో పాయత్వేన గృహత్వేన రక్షితృత్వేనచ ప్రపన్న ఇత్యర్థః. అత్ర ఫలప్రద దేవతా ద్వారా ఫలకరణత్వ ముపాయపదేన వివక్షితమ్. (౧) "ఏష బ్రహ్మప్రవి ష్టోస్మి" (౨) "ప్రవేష్టుఞ్చ పర_న్తప" (౩) "విశతేతదన_న్తరమ్" ఇత్యాదా

న్తిత్యర్థః. (తద_న్తర్యామిత్వేతి) దేవతా_న్తర్యామిత్వేత్యర్థః.

(తేషామపి) శరణాగతానామపి. (తాదర్థ్యేన) ఋణనివృ_త్త్యర్థత్వేన.

(ఉపాయఇతి) "ఉపాయేగృహరక్షిత్రోశ్శబ్దశ్శరణమిత్యయమ్। వ_ర్తతేసాంప్ర తఞ్చైష ఉపాయార్థైకవాచకః" ఇతి. (ఏషఇతి) "శ్రీ ష్మేశీతమివప్రహ్రదమ్" ఇతి శేషః. (ప్రవేష్టుమితి) గీతాయాంపూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతమ్. (విశత ఇతి) గీతాయాం

(౧) (౨) (౩)

భగవతో గృహవత్ప్రవేశకర్మతోక్త్యా ఫలత్వాఽపరపర్యాయం ప్రాప్యత్వం గృహపదేన వివక్షితమ్. ఫలప్రద దేవతా-రక్షిత్వ పదార్థః. సాధనాన్తర నిష్ఠాస్తు ఫలప్రదత్వమాత్రేణ భగవన్తం ప్రపన్నాః. నతుకరణత్వేన ఫలత్వేనచ ప్రపన్నాః; తేషాం స్వయత్నస్వప్రయోజన పరత్వాత్; "నారాయణం ప్రపన్నాః" ఇత్యస్య అవధారణగర్భత్వాచ్చ; తథాచ, శరణాగతానాం విశేషవచనేన ఋణిత్వనిషేధాత్. నచ ఋణనివృత్త్యర్థముద్దేశ్యత్వేన దేవతాన్తరాభిసన్ధిస్సమ్భవతి.

సాధకానాన్తు విశేషవచనాభావేనఋణిత్వాత్, సత్యపిఋణిత్వే తన్నివృత్తౌ కామనావిరహేణ దేవతాన్తరానుదేశే ప్రత్యవాయాపత్త్యా తేషాముద్దేశ్యత్వేన దేవతాన్తరాభిసన్ధిస్స్యాదేవ; తస్మాచ్ఛరణాగతానాం దేవతాన్తరోపలక్షిత తదన్తర్యామిత్వగుణ విశిష్ట భగవదుద్దేశేన దేవతాన్తరశబ్దానుసన్ధానమ్; సాధకానాన్తు దేవతాన్తరవిశిష్ట భగవదుద్దేశేనక్వచిద్దేవతాన్తరశబ్దానుసన్ధానమితి. (ఋణిత్వాదితి) అనేనస్వరూపేణైవ క్వచిత్ఫలాన్తరాభిసన్ధిరాహిత్య రూపాఽకిఞ్చనాధికార విరోధస్సూచిత ఇతిదిక్.

ఇతి సామ్ప్రదాయిక స్వరూప విరోధనిష్కర్షః.

పూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతమ్. (తేషామ్) సాధనాన్తరనిష్ఠానామ్. (అవధారణేతి) "సర్వం వాక్యం సావధారణమ్" ఇతిన్యాయాదితిభావః.

(తన్నివృత్తౌ) ఋణనివృత్తౌ. (తేషామ్) సాధకానామ్. (తదన్తర్యామిత్వేతి) దేవతాన్తర్యామిత్వేత్యర్థః. (క్వచిత్) సాక్షాదన్వయభిన్నస్థలే. (ఇతీతి) తథాచ అయమభిప్రాయఇతి పూర్వేణాన్వయః.

ఇతి సామ్ప్రదాయికస్వరూప విరోధనిష్కర్షనాయక.

పఞ్చమవాదకఠినపద దీపికా

అథోపాసనాదికం శ్యేనాదివత్ స్వాధికారిణంప్రత్యేవ బలవదనిష్టానుబన్ధిత్వాత్, స్వాధికారిణఏవ అన్యప్రరోచనార్థం విధేయత్వేన స్వాధికారిణఏవ కర్తుమయోగ్యమ్, స్వాధికారికామనావిషయా ఽనన్తస్థిర ఫలాననురూపత్వాత్ స్వాధికార్యభీష్టాసాధనం, పాతకత్వాత్స్వాధికారిణంప్రత్యేవ విగీతఞ్చేతి, త్రేధా స్వరూపవిరోధం లాఘవార్థం వాక్యత్రయేణ యుగపదనూద్య వాక్యదశకేన క్రమేణ పరిహరతి (ఆనాలుమిత్యాదినా – పరిగ్రాహ్యఙ్గళిత్యన్తేన).

(శాస్త్రేతి) అత్ర "ఇత్తై ప్రవర్తిప్పిత్తతు పరహింసైయై నివర్తిప్పిక్కైక్కాగ" ఇత్యాదికమనుసన్ధేయమ్. (ముముక్షువుక్కిత్యాది)

(శ్యేనాదివత్) శ్యేనాదివిధివత్. (తద్విధిః) "ఆజ్ఞాతేసనిమిత్తనిత్యవిధయస్స్వర్గాదికామ్య ద్విధిస్స్వనుజ్ఞాశఠచిత్త శాస్త్రవశతోపాయోఽభిచారశ్రుతిః। సర్వంయ స్యసమస్తశాసితురహో శ్రీరఙ్గసర్వస్వతే రక్షాకూతనివేదినీ శ్రుతిరసౌ త్వన్నిత్యశాస్తిస్తతః" ఇతి శ్రీరఙ్గరాజస్తవోత్తరశతైకవింశశ్లోకోక్తరీత్యా శాస్త్రవిశ్వాసార్థమితి జ్ఞేయమ్. (అన్యప్రరోచనార్థమ్) ఇత్యత్ర స్వరూపవిశ్వాసార్థమితిసిద్ధాన్తేఽర్థః; ఔత్ప్రేక్షికపక్షే ప్రపత్తిశాస్త్రవిశ్వాసార్థ మిత్యర్థ ఇతి జ్ఞేయమ్. (అయోగ్యమితి) ఉపాసనాదికం కర్తుమయోగ్యమిత్యన్వయః. (పాతకేతి) స్వరూపవిరుద్ధత్వాత్పాతకమితిభావః. (విగీతమ్) నిన్ద్యమ్. (వాక్యత్రయేణ) ఆనాలుమితి, ముముక్షువుక్కితి, అథపాతకేతి వాక్యత్రయేణ. (వాక్యదశకేన) ఇతువుమితి, ఎఙ్గనేయితి, అభిచారాదికళితి, ఇఙ్గుఫలమితి, ఏకాధికారీతి, అఙ్గత్తిలేయితి, ప్రాప్యత్తుక్కితి, ఆగమేతి, అథపాతకేతి, ఆకైయాలేయితివాక్యదశకేన.

(ఇత్తైప్రవర్తిప్పిత్తతు) ఇతి. (పరహింసైయై) యాగీయహింసైయై. శ్రీవచనభూషణేపఞ్చదశే ప్రాపకాన్తరదోషప్రకరణే "ఇత్తైప్రవర్తిప్పిత్తతు – పరహింసైయైనివర్తిప్పిక్కైక్కాగ" ఇతి,

ఏతద్వరవరమునివర్యవ్యాఖ్యాన్తే, "ఇనిఇప్పడి ఇతుతన్నై విధిత్తతు-కీళ్ప్ నిన్ఱనిలైయైక్కలైత్తు మేలోక్కిణుపోక్కైక్కాగ విత్తనైయెన్గిఱార్. (ఇత్తైయెన్ఱుతొడఙ్గి) అతావతు – శాస్త్రమావతు – "త్రైగుణ్యవిషయావేదాః" ఎన్గిఱపడియే, ప్రతి[illegible]

కఠవల్ల్యాం "ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్యే" ఇత్యుక్త్వా పూర్వోత్తర వాక్యాభ్యాం శ్రీమన్నారాయణస్యైవ ప్రాప్యప్రాపకభావ ప్రతిపాదకస్య మన్త్రరత్నస్యాఽఽమ్నానాదితిభావః. అభిప్రేత ప్రమాణానుగ్రాహకం ఫలవైసాదృశ్యలక్షణాఽనౌచిత్యరూపం విపక్షేబాధక

అన్ధబధిరాదికళాన వికలకరణరోడు సటుతరకరణరోడువాశియఱ వత్సలైయాయిరుక్కుమాపోలే మాతాపితృసహస్రఙ్గళిల్కాట్టిలుమ్ వత్సలతరమాకైయాలే, తమఃప్రచురరోడు రజఃప్రచురరోడు సత్త్వప్రచురరోడువాశియఱ అవర్కళ్ అపథేప్రవృత్తరాయ్ నశిక్కవిడక్షమల్లామైయాలే అవ్వోరుడైయ గుణానుగుణమాక పురుషార్థఙ్గళైయుమ్ తత్సాధనఙ్గళైయుముపదేశిత్తు కొళ్కొమ్బిలేయేఱ్ఱుకైక్కుచ్చొల్లిక్కాల్ నాట్టువారోపాతి ఇవ్వోముఖఙ్గళాలే తన్నుడైయతాత్పర్యాంశత్తిలే ఆరోపిక్కైక్కాక ప్రవర్తిప్పిక్కిఱతాకైయాలే శ్యేనవిధితుడఙ్గి ప్రవృత్తిపర్యన్తమాకవరుమళవుమ్ చేతనర్ నిన్ఱనిన్ఱవళవుక్కీడాక ఉత్తరోత్తరపురుషార్థ సాధనఙ్గళై ప్రవర్తిప్పిత్తు పూర్వపూర్వఙ్గళై నివర్తిక్కక్కడవతాయిరుక్కుమ్. ఆకైయాల్ ఇవ్వుపాసనత్తై ప్రవర్తిప్పిత్తతు పరహింసైయైనివర్తిప్పిక్కైక్కాక. పరహింసైయెన్ఱతు - మేలాన హింసైయెన్ఱపడి. "పరదేవతై" "పరగతి" ఎన్గిఱవిడఙ్గళిల్ మేలానదేవతై, మేలాన గతిఎన్ఱర్థమాకిఱాప్పోలే; అతావతు - శ్యేనవిధిక్కు మేలాక విధిక్కప్పట్టపశ్వాలమ్భనాదికళైచ్చొన్నపడి. ఇత్తైహింసైయెన్నలామోవెన్నిల్, విహితహింసైయెన్నక్కడవతిఱే. "అగ్నీషోమీయంపశుమాలభేత" ఎన్గిఱవిడత్తిల్, ఆలమ్భశబ్దమ్. "ఆలమ్భ-స్పర్శహింసయోః" ఎన్ఱైయాలే, హింసావాచియిఱే. ఇత్తాల్ కామ్యకర్మత్తైచ్చొన్నపడి. పూర్వవిహితహింసైయైను శ్యేనవిధియైచ్చొల్లుకైయాలుమ్, తదుపరివిహితమాన కామ్యమే ఇవ్విడత్తిల్ వివక్షితమ్" ఇతి.

(ఇత్తైప్రవర్తిప్పిత్తతు) ఇత్యత్రఉత్ప్రేక్షమాణానాం ఉపాసనప్రవర్తనవ్యాజేన భక్త్యపేక్షయాప్రపత్తియైవిధిత్తతు. ప్రపత్త్యాంభక్తిస్థానే ఈశ్వరస్యనివేశః. గురూపాయభర సమర్పణాత్తత్స్థానే ఈశ్వరస్స్థిత్వా ప్రపన్నాధికారిణం ప్రతిఫలందదాతీతి ప్రపత్తేర్విశేషః. అతః ప్రాప్యవైసాదృశ్యం భక్తేరిత్యాశయః. (అభిప్రేతప్రమాణమ్) "ముముక్షుర్వైశరణమహంప్రపద్యే" ఇత్యాదిప్రమాణమ్.

మాహ (ప్రాప్యానురూపమాన) ఇతి.

(అథేత్యాది) చరమశ్లోకపూర్వార్ధ వివరణరూపోఽయం శ్లోకః; తత్రతావత్ త్యాగవిధ్యధికారిణమాహ (అథేతి) యదీత్యర్థః. అనేన అధికారిదౌర్లభ్యం ద్యోత్యతే. అత్రసమ్బోధ్యపురుష స్వభావపర్యాలోచనయా సాధనాన్తరాఽఙ్గసాధారణ్యేన త్యాజ్య నిర్దేశస్వారస్య పర్యాలోచనయా, ముముక్షుంప్రతి బ్రహ్మహత్యాది పాతకానా మప్రసక్తత్వ పర్యాలోచనయాచ, పాతకశబ్ద స్సాధనాన్తరపరః. "నను కృతం నదుష్కృతమ్" "సర్వేపాప్మానః" ఇతివత్. (సర్వభావేనేతి) సర్వత్రాన్వేతి. (సర్వభావేనపాతకభీతోయది) సర్వస్వభావేన సాధనాన్తరస్వరూప జ్ఞానాశక్తత్వేన తదనుష్ఠానాఽశక్తత్వేన తత్స్వరూప విరోధాభిజ్ఞత్వేనచేత్యర్థః. (సర్వభావేన విముక్తాఽన్యసమారమ్భః) అన్యశబ్దో నఞివయుక్తన్యాయేన మోక్ష సాధనభూతనారాయణాన్య

(అయంశ్లోక ఇతి) భవిష్యత్పురాణే శ్రీవిష్ణుధర్మేషట్షష్టితమాధ్యాయే; — "అథపాతకభీత స్త్వం సర్వభావేనభారత । విముక్తాన్యసమారమ్భో నారాయణపరో భవ" ఇతిశ్లోకఇత్యర్థః. (సమ్బోధ్యేతి) అత్రసమ్బోధ్యపురుషః - ధర్మపుత్రః. (పర్యాలోచనయాచేతి) అత్రచకారేణ ప్రకరణపర్యాలోచనయేత్యర్థః. అస్మిన్ శ్లోకే యమేనధర్మపుత్రస్య ప్రమాణప్రమేయవృత్తిశిక్షాత్రయం కృతమితిబోధ్యమ్. (ననుకృతమితి) (సాధనాన్తరస్వరూపేతి) సాధనాన్తరస్వరూపం జ్ఞాతుమశక్త్యేత్యర్థః. (తత్) సాధనాన్తరమ్. (నఞివయుక్తన్యాయేనేతి).

నఞివయుక్తన్యాయఉక్తః పరిభాషేన్దుశేఖరే;—నను, "భృశాదిభ్యోభువ్యచ్వేః" ఇతి విధీయమానఃక్యఙ్, "క్వచిదాభృశాభవన్తి" ఇత్యత్రాపిస్యాదతఆహ (నఞివయుక్తమన్యస దృశాధికరణేతథాహ్యర్థగతిః) నఞ్యుక్తమ్, ఇవయుక్తఞ్చయత్కిఞ్చిద్దృశ్యతే, తత్ర - తస్మాద్భిన్నే తత్సదృశే అధికరణేద్రవ్యే కార్యం విజ్ఞాయతే; హి - యతః, తథాఅర్థావగతిరస్తి; నహ్యబ్రాహ్మణమానయేత్యుక్తే, లోష్ఠమానయేతి భవతి. అతఃచ్వ్యన్తభిన్నేచ్వ్యన్తసదృశే అభూతతద్భావవిషయేక్యఙితినోక్తదోషః. స్పష్టాచేయం "భృశాదిభ్యః" ఇతిసూత్రభాష్యే" ఇతి.

పరః; అనేనధర్మశబ్దః - "మామ్" ఇతివిధాస్యమాన నారాయణాన్య పరఇత్యుక్తం భవతి. (సమారమ్భః) సమస్తారమ్భః. సమా-"సర్వధర్మాన్" ఇతిబహువచనార్థః. ఆరమ్భశబ్దేన త్యాగోనుష్ఠానమిత్యుక్తమ్. వ్యపసృష్టోముచిః - పర్యుపసృష్టత్యజిపర్యాయః. (సర్వభావేన) సర్వప్రకారేణ. అనేన సర్వధర్మానితి-సర్వశబ్దోఙ్గకార్త్స్న్య పరఇత్యుక్తం భవతి. (సర్వభావేన నారాయణపరః) సర్వాత్మనా నారాయణం ప్రపన్న ఇత్యర్థః. అత్రనారాయణమాత్రపర ఇత్యవధారణం గర్భితమ్. అనేన "మామేకం శరణంవ్రజ" ఇత్యేత దర్థా ఉక్తాః. "పరః" ఇత్యనేన "వ్రజ" ఇత్యత్ర గత్యర్థో బుద్ధ్యర్థ ఇత్యుక్తమ్.

(ప్రాప్య విరుద్ధఙ్గళితి) భగవత్ప్రాప్తి ప్రతిబన్ధకఙ్గళిత్యర్థః. (నిన్దిత్తతు) కళఞ్జ భక్షణాదినత్ నిన్దితవతీత్యర్థః. అభిచారాది విధావివ ఉపాసనాదివిధౌ ధాత్వర్థే విధితాత్పర్యం వినా అన్యతాత్పర్య కల్పనం తావన్నాస్తీత్యాహ (అభిచారాదిష్విత్యాది). (ఫలవిశేషః) వైరివధః. (అనర్థః) నరకః. నరకహేతుత్వే మోక్షత్వ వ్యాఘాత ఇత్యాశయేన (అనర్థప్రసఙ్గమిత్ర)ఇత్యనుగృహీతమ్. అన్యతాత్పర్యమపిప్రకృతే నసమ్భవతీత్యాహ (ఏకేతి). ముఖ్యస్థానంవిధాయగౌణస్థానవిధేః, దీర్ఘసత్రం

(సమాధర్మానితి) "సమా!" ఇతితృతీయా; "సమ్" ఇత్యుపసర్గేణేతియావత్. (పర్యుపసృష్టేతి) పరిత్యజ్యేతి పర్యుపసృష్టేత్యర్థః. (అఙ్గకార్త్స్న్యేతి) "సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య" ఇత్యత్ర, "సర్వోపియజ్ఞస్సమాప్తః" ఇత్యత్ర యజ్ఞశబ్దో పరిశ్రీయమాణైకవచనబలాత్, సర్వశబ్దస్యయజ్ఞాఙ్గకార్త్స్న్య పరత్వవత్, అత్రత్యసర్వశబ్దస్య ధర్మాఙ్గకార్త్స్న్య పరత్వంవక్తవ్యమితిభావః. (సర్వభావేన) సర్వధర్మేణ. (నారాయణపరఇతి) నరః - అర్జునః; తత్సమ్బన్ధినః - నారాః - ధర్మపుత్రాదయః. తేషామయనమ్ - నారాయణః - కృష్ణః. "కృష్ణాశ్రయాః కృష్ణబలాః" ఇత్యుక్తరీత్యా తం ప్రపన్నఇత్యర్థః. (అవధారణమితి) "సర్వంవాక్యం సావధారణమ్" ఇతిన్యాయాదితిభావః.

(నిన్దితవతీతి) దేవతేతిశేషః. (వివక్షితవిపరీతమ్) వివక్షితస్య - ప్రతిపత్తి

విధాయచిత్రాదివిధేశ్చా౽ధికారిభేదేన ఫలభేదేనచ లఘూపాయే రుచిజనకత్వాదేకేత్యాద్యుక్తమ్. (వివక్షితేతి) వివక్షితస్యా౽ర్థాన్తరే రుచిజనకత్వస్యావిరుద్ధమిత్యర్థః. కేనచిదధికారిణా గురూపాయేన సాధ్యస్య ఫలస్యతేనసైవ లఘూపాయేనసాధనసమ్భవే గురూపాయవైయర్థ్యాపత్త్యా లఘూపాయప్రదర్శనం తస్య స్వస్మిన్నరుచిమేవ జనయతీతిభావః. ప్రత్యుత గురూపాయఏవ రుచింజనయతీత్యాహ (అజ్ఞప్తిలేయితి). "పూర్ణాహుత్యా సర్వాన్ కామానవాప్నోతి" ఇత్యాదివదితిభావః.

ఏవఞ్చ శ్యేనాదివిధేః యథా శ్యేనాధికారిణం ప్రత్యేవ బలవదనిష్టానుబన్ధిత్వాంశే తాత్పర్యాభావః. కిన్తు, ఇష్టసాధనత్వాద్యంశ ఏవతాత్పర్యమ్. శ్యేనాదేర్వైరివధద్వారా నరకసాధనత్వాత్, శాస్త్రేణ బలవదనిష్టానుబన్ధిన్యపి పురుషప్రవర్తనం పురుషస్యశాస్త్రవిశ్వాససిద్ధ్యర్థమ్. అతఏవశ్యేనాదికం స్వాధికారిణం ప్రత్యేవ కర్తుమయోగ్యమ్; నతథోపాసనాదివిధేః, ఉపాసనాద్యధికారిణం ప్రత్యేవ బలవదనిష్టానుబన్ధిత్వాంశే తాత్పర్యాభావః. ఉపాసనాద్యధికారిణ

విశ్వాసజనకత్వస్య, విపరీతమ్ - "గురుసాధ్యంవస్తు-లఘుసాధ్యమ్" ఇత్యుక్తఞ్చేత్, తత్రశఙ్కా-జాయతే. తస్మాదప్రామాణ్యమితి ప్రపత్తావవిశ్వాసోజాయేత. ఏకాధికారిణమ్ప్రత్యేకఫలముద్దిశ్యగురూపాయ లఘూపాయప్రతిపాదక గీతోపదేశవిరోధాదితిభావః. (తేనైవ) అధికారిణైవ. (తస్య) అధికారిణః. (స్వస్మిన్) లఘూపాయే.

సారే - (అజ్ఞప్తిలితి) అజ్ఞప్రపత్తియిలిత్యర్థః. (అజ్ఞీభలేతి) భక్తిభలేత్యర్థః. "అత్రగురూపాయభక్తింవిహాయలఘూపాయప్రపత్తిః గురూపాయమహాఫలవిసదృశా" ఇతి ఫలతీతిభావః. (పూర్ణాహుత్యేతి) సారే (యుక్తీతి) భక్తిస్థానేసిద్ధోపాయనివేశః ప్రపత్త్యామిత్యాదియుక్తీత్యర్థః. సారే, (తుల్యన్యాయతైయాలేఇతి) "స్వార్థతాఉభయోస్తుల్యా" ఇతిభావః.

(తాత్పర్యాభావఇతి) "తాత్పర్యాభావోన" ఇత్యన్వయః. (స్వఫలీభూతేతి)

ప్రతి స్వ ఫలీభూత మోక్షాపేక్షయాబలవదనిష్టానుబన్ధిత్వే ప్రమాణాభావాత్. అతోనస్యాఽధికారిణం ప్రత్యేవ అన్యార్థం విధేయత్వేన ఉపాసనాదే స్స్వాధికారిణఏవ కర్తుమయోగ్యత్వ మితిస్థితమ్.

అత్ర అకిఞ్చనాధికారిణ స్స్వేష్టపరార్థాఽనుభవకైఙ్కర్యాపేక్షయా సాధనాన్తరఫలయోస్స్వార్థాఽనుభవకైఙ్కర్యయోః, (౧) "నమఇత్యేవ వాదినః" (౨) "మన్నై సఙ్గామఙ్గళ్ మాన్ఱు" (౩) "తనక్కేయాక వెనై క్కొళ్ళుమ్" ఇత్యాదివచనై_ ప్రతిష్కృతయా లమన్త్ర మన్త్రరత్నస్థ నమశ్శబ్ద బలేన అత్యన్తాఽనిష్టత్వేన ఉపాసనాదేస్తత్ప్రతి బలవదనిష్టానుబన్ధిత్వాత్. కామ్యవిధేర్ముముక్షుం ప్రతీవ తద్విధేరకిఞ్చనాధికారిణం ప్రతి తదిష్టాపేక్షయా బలవదనిష్టానుబన్ధిత్వాం శే తాత్పర్యం నాస్తీతి, ముముక్షుం ప్రతి కామ్యవిధీనాం (౪) "వేదైశ్చ సర్వై రహ మేవవేద్యః" ఇత్యాద్యనుసారేణ (౫) "ఆనన్దో బ్రహ్మ" ఇత్యాదివాక్య శేషతయా సర్వకర్మ సమారాధ్యత్వ సర్వఫలప్రదత్వ

ఉపాసనఫలీభూతేత్యర్థః. (ప్రమాణాభావాదితి) ప్రపత్తిస్సాధనమ్, భక్తిర్న సాధనమితి - పాతకేతివచనంనని షేధత్వే తత్ప్రమాణంనాస్తీతిభావః. (అన్యార్థమ్) సాధన ప్రపత్తివిశ్వాసార్థమితి. ఔత్రైపక్షికపక్షే (అయోగ్యత్వమితి) అయోగ్యత్వం చేతిస్థితమిత్యన్వయః.

సమ్ప్రదాయసిద్ధవిరోధందర్శయతి (అత్రాకిఞ్చనేతి). (నమఇతి) (మన్నైయితి) "మన్నైసఙ్గామఙ్గళ్ మాన్ఱు" ఇతిశ్రీగోదాసూక్తిః. (తనక్కేయాకవితి) "ద్రామిడసామవేదద్వితీయశతకే నవమదశకేతురీయగాథా. (తమ్ప్రతి) అకిఞ్చనాధికారిణంప్రతి. (అనిష్టానుబన్ధిత్వాత్) అనిష్టసమ్బన్ధిత్వాత్. (తద్విధేః) ఉపాసనవిధేః. (తదిష్టాపేక్షయా) అకిఞ్చనాధికారీష్ట పరార్థానుభవకైఙ్కర్యాపేక్షయా. (అనిష్టానుబన్ధిత్వేతి) అనిష్టసమ్బన్ధసహితత్వేత్యర్థః. (వేదైశ్చేతి) భగవద్గీతాయాం పఞ్చదశాధ్యాయేపఞ్చదశ శ్లోకః. (సర్వైః) పూర్వభాగోత్తరభాగాత్మకైః. (ఇత్యా

(౧) భార- (౨) తిరుప్పా-౨౯. (౩) తి-వాయ్-౨-౯-౪.
(౪) గీ-౧౫-౧౫. (౫) తై-ఆన-

ముఖేన సిద్ధబ్రహ్మ ప్రతిపాదన తాత్పర్యస్య సమన్వయాధికరణన్యాయేన

దీతి) "వేదాక్షరాణియావన్తిపఠితానిద్విజాతిభిః। తావన్తిహరినామాని కీర్తితానినసంశయః." ఇత్యాదిః - ఆదిశబ్దగ్రాహ్యః. (ఆనన్దఇతి) తైత్తరీయోపనిషది భృగువల్ల్యాంషష్ఠోనువాకః. "ఆనన్దో బ్రహ్మేతివ్యజానాత్" ఇతి. (సిద్ధోపాయబ్రహ్మప్రతిపాదనేతి) కర్మశబ్దార్థం పూర్వభాగమీమాంసాప్రవర్తితేతిభావః. (సమన్వయాధికరణన్యాయేనేతి) సమన్వయాధికరణే వేదాన్తవాక్యస్య నిరతిశయపురుషార్థత్వేన సిద్ధబ్రహ్మప్రతిపాదకత్వం సమ్భవతీత్యుక్తమ్.

శ్రీభాష్యప్రకాశికాయాం ప్రథమాధ్యాయేప్రథమపాదే; చతుర్థాధికరణే:—ప్రకారాన్తరేణవేదాన్తానాం బ్రహ్మణితాత్పర్యాసమ్భవముఖేన శాస్త్రస్యానారమ్భణీయత్వమాశఙ్క్యనిరాక్రియతే. "తత్తుసమన్వయాత్" ఇత్యత్రప్రత్యక్షాదిప్రమాణస్య యథాతథాత్వేపి పరప్రతిపత్త్యర్థస్యశబ్దస్య, స్వాధ్యాయవిధ్యధ్యాపితప్రయోజనస్య వైదికవాక్యస్యచ విశిష్యప్రయోజనవదర్థ పరత్వావశ్యమ్భావేన, తస్యచప్రవృత్తినివృత్త్యన్యతరాన్వయి ఫలతత్సాధన ప్రతిపాదనాయత్తతయా, ధ్యానవిశేషణతయా ప్రవృత్త్యన్వయేపి,ధ్యానస్య ధ్యేయసత్తానవశ్యమ్భావేన ధ్యేయభూతబ్రహ్మస్వరూపాదిసత్యత్వాసిద్ధ్యా వస్తుసత్తావినాభూతస్య సాక్షాత్పరమ్పరయావా ప్రవృత్త్యన్వయస్య ప్రవృత్తివ్యతిరేకవ్యాపక వ్యతిరేకప్రతియోగిత్వరూపస్య బ్రహ్మస్వరూపాదావసమ్భవేన తత్రవేదాన్తానాం తాత్పర్యాసమ్భవేన, తాత్పర్యజ్ఞానరూప సహకారివిరహేణ వేదాన్తవాక్యైరాపాతప్రతీత్యసమ్భవేన అధికారిదౌర్లభ్యాదనాదరణీయం శారీరకశాస్త్రమితిప్రాపయ్య,

నిఖిలహేయప్రత్యనీక కల్యాణైకతానమపరిచ్ఛిన్నానన్దరూపం వాత్సల్యసౌశీల్య సౌలభ్యసౌహార్దాద్య పరిమితగుణగణం సకలచేతనైస్సదానుభావ్యం సదానుభూయమానమప్య పూర్వవదానన్దావహం పరబ్రహ్మప్రతిపాదయతో వేదాన్తవాక్యస్య అతిభఙ్గురపరిమితస్వర్గాది సుఖతత్సాధనాదిప్రతిపాదన విరహప్రయుక్తప్రయోజనవైధుర్యోక్తేః, సార్వభౌమస్య అకిఞ్చనజనసమ్బన్ధాఽభావాయత్త దారిద్ర్యవాదవదశ్రద్ధేయత్వేన, పరమపురుషార్థభూతే పరేబ్రహ్మణిసాక్షాత్ప్రతిపాద్యే వేదాన్తవాక్యం ప్రయోజనపర్యవసాయ్యేవ; పశ్చాదేవమ్భూతం బ్రహ్మకథంప్రాప్యతే ఇత్యపేక్షా

విధివాక్యేష్వపి సమానతయా, తద్వదేవాఽకిఞ్చనాధికారిణమ్ప్రతి సిద్ధోపాయ ప్రతిపాదన శేషతయా పరార్థకైఙ్కర్యప్రతిపాదనస్యాపి పూర్వోత్తర భాగసాధారణ్యేన ఉపపన్నతయా, అకిఞ్చనాధికారిణమ్ప్రతిసాధనాన్తరమన్యార్థంవిధేయత్వేన తమ్ప్రతి కర్తుమయోగ్యమేవేత్యభిప్రాయోఽనుసన్ధేయః.

ఇదఞ్చ, శ్రీవచనభూషణ మీమాంసాభాష్యే ప్రథమ పరిచ్ఛేదే షష్ఠ ప్రకరణే, చతుర్థే సాధనాన్తరశ్యైనసామ్య సమర్థనాధికారే సిద్ధాన్తే విస్తరేణ వరదదేశికై రనుగృహీతమ్; — "ధర్మాన్పరిత్యజ్య"

యాం (౧) "బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమ్" (౨) "ఆత్మానమేవలోకముపాసీత" ఇతి వేదనాదిశబ్దైరుపాసనం తాదృశబ్రహ్మప్రాప్త్యుపాయతయా విధీయతే. నహి కశ్చిద్విషయసత్తానిశ్చయం వినా ప్రవర్తతే. బాలోపచ్ఛన్దనాదివాక్యాదపి విషయసత్తాం నిశ్చిత్యైవ ప్రవర్తతే. నిశ్చయశ్చ - భ్రాన్తిః ప్రమా వేత్యన్యదేతత్. యథాస్వవేశ్మనికట శ్చిత్రపమానాన్నిధిసత్తాం నిశ్చిత్య తదుపాదానే ప్రవర్తతే. యథాచకశ్చిద్రాజకుమారః క్రీడాసక్త్యా దేశాన్తరంగతః, స్వపితరమజానన్ కాలాన్తరేకుతశ్చిదాప్తాత్స్వపితరం జీవన్తంగుణవిశేషశాలినం మహాసమ్పన్నం శ్రుత్వా తద్దర్శనప్రాప్త్యాద్యౌ ప్రవర్తతే. తద్వత్, తదేవంపశ్చాత్తనబాధాభావేన బ్రహ్మస్వరూపరూపగుణ విభూత్యాదివిషయ సత్యతావశ్యమ్భావేన వేదాన్తవాక్యానాం తత్ర తాత్పర్యానపవాదేన తత్పరికల్పిత వేదాన్తవాక్యజన్యా పాతప్రతీతిమతోఽధికారిణో విషయప్రయోజనయోశ్చలాభాత్, వేదాన్తార్థనిర్ణయాపయిక తాత్పర్యనిర్ణాయక న్యాయనిబద్ధనరూపం శారీరక శాస్త్రమారమ్భణీయమితి చతుస్సూత్ర్యా వ్యుత్పత్త్యభావప్రతిపత్తిదార్ఢ్యమానాన్తర ప్రాప్తినైష్ఫల్య శఙ్కానిరసనపూర్వకం శారీరక శాస్త్రారమ్భస్సమర్థిత ఇతి.

(విధివాక్యేష్వితి) ఉపాసనాదివిధివాక్యేష్విత్యర్థః. (సమానతయేతి) సిద్ధ బ్రహ్మప్రతిపాదన తాత్పర్యస్యేత్యన్వయః. (సాధనాన్తరమన్యార్థమితి) స్వరూప విశ్వాసార్థమిత్యర్థః. (తమ్ప్రతి) అకిఞ్చనాధికారిణమ్ప్రతి.

ఇతినిషేధబలాదేవ భక్తిఫలస్య అనిష్టాఽనుబన్ధిత్వ మవగమ్యతే, నచ త్యాగవిధేర్భక్తావశక్తస్య అధికారాభావజ్ఞాపకత్వమ్. దుశ్శకప్రవృత్త్యశక్తేరధికారత్వాభావస్య మానాన్తరసిద్ధతయా విధివైయర్థ్యాత్, నచాగ్న్యాధానాది నిషేధస్య సన్న్యాసినోఽనధికారిత్వసూచకత్వాదుపపత్తిః. తత్రఅనధికారిత్వస్యాఽప్రాప్తతయాతత్తాత్పర్యకతోపపత్తేః. తత్రాపి విరక్తేః కామనాపేక్షయా ఉత్కృష్టత్వేనకామిగతఫలస్యానిష్టత్వసూచనోపపత్తేశ్చ; తతశ్చ త్యాగవిధిసిద్ధనిషేధబలేన భక్తివిధ్యుద్దేశ్యశ్రుతఫలస్య అనిష్టానుబన్ధిత్వేసిద్ధే విధితాత్పర్యఫలంకామనాధికారాదుద్ధృత్య శేషత్వే స్థాపనమిత్యవగమ్యతే. నచ భక్తిఫలస్య యావదాత్మభావినోఽనిష్టత్వే, నతేనోపచ్ఛన్దనం యుక్తమ్, తస్య అపరిహరణీయత్వాదితివాచ్యమ్, ఉపచ్ఛన్దనార్థనిర్ణయోహి ద్వైధాఘటతే, బలవదనిష్టానుబన్ధిత్వాత్, బలవదిష్టాననుబన్ధిత్వాచ్చ; తత్రచ ఉపాసన ఫలస్య అనిష్టానుబన్ధాభావేపి స్వర్గకామిత్వాపేక్షయా నిరతిశయపురుషార్థరూపస్య తస్య పారతన్త్ర్యావిర్భావాపేక్షయా స్వల్పత్వాత్, పారతన్త్ర్యరూప బలవదిష్టాన్వయాయోగాచ్చ విధేర్నతత్తాత్యన్త

(భక్తిఫలస్య) స్వార్థానుభవకైఙ్కర్యాదేః. (అధికారేతి) అర్థిత్వసామర్థ్య అధికారః. (జ్ఞాపకత్వమితి) జ్ఞాపకత్వంనేత్యన్వయః. (మానాన్తరసిద్ధతయా) ప్రత్యక్షాదిసిద్ధతయా. (విధివైయర్థ్యాత్) ఉపాసనత్యాగవిధివైయర్థ్యాత్. (ఉపపత్తిరితి) ఉపపత్తిర్నేత్యన్వయః. (తత్ర) అగ్న్యాధానాదినిషేధస్థలే. (అనధికారిత్వస్యేతి) సన్న్యాసినఇత్యనుషఙ్గః. (తత్తాత్పర్యేతి) అనధికారిత్వ సూచకత్వతాత్పర్యకేత్యర్థః. (శ్రుతఫలస్య) స్వార్థానుభవకైఙ్కర్యాదేః. (కామనాధికారాత్) స్వార్థకైఙ్కర్యాదికామనాధికారాత్. (అనిష్టత్వేనేతి) "అనిష్టత్వే" ఇతి, "న"ఇతిపదచ్ఛేదః. (తేన) భక్తిఫలేన. (ఉపచ్ఛన్దనేతి) ఆశాసూచకశబ్దః - ఉపచ్ఛన్దనమ్. (నయుక్తమ్) నన్యాయ్యమ్. (తస్య)ఉపాసనఫలస్య. (పారతన్త్ర్యరూపబల

తాత్పర్యమితిగమ్యతే. విధిశ్చ కామనాముద్ధృత్య భగవద్భోగం ప్రదర్శ్య శేషత్వే స్థాపయిత్వా పశ్చాత్పారతన్త్ర్య ముపస్థాపయితుమద్యుక్తః; మధ్యే ఉపాసనఫలే దర్శితే విధితాత్పర్యమజానన్తస్తత్ఫల ఏవరమన్తు, తస్యకామిత్వాపేక్షయా నిరతిశయత్వాత్, "తాత్పర్యం జానన్తః పారతన్త్ర్యే ఽగచ్ఛన్తు" ఇతి తాత్పర్యేణభక్తిం వ్యదధాత్; తస్మాదుపాసనఫలస్య నిరతిశయానన్దరూపత్వేన అనిష్టానుబన్ధాభావేపి తతోప్యుత్కృష్ట ఫలాననుబన్ధితయా విధేస్తత్రాత్యన్త తాత్పర్యాభావః పారతన్త్ర్యఏవ తాత్పర్యపర్యవసానఞ్చయుజ్యతే" ఇతి, శ్యేనవిధి తుల్యతోక్త్యా నకోపి విరోధ ఇతి.

అథ యత్తావత్పూర్వపక్షిణోక్తముపాయాన్తర విధేశ్శ్యేన విధి తుల్యత్వమనుపపన్నమ్. తత్ర పాపాత్మకహింసాయాః ఫలత్వాత్, అత్ర మోక్షస్య ఫలత్వాత్; నహి మోక్షో నరకహేతుః ప్రమాణాభావాదితి, తత్రోత్తరమాహ (ధర్మానితి). సాధనాన్తరసాధ్యమోక్షస్య నరకహేతుతాభావేపి పరార్థానుభవకైఙ్కర్యరూపాఽకిఞ్చనాధి

వదనిష్టాన్వయేతి) అనేన బలవదనిష్టానుబన్ధో వర్తత ఇతిజ్ఞాపితమ్. (విధేః) ఉపాసనవిధేః. (తత్రేతి) ఉపాసనవిధావిత్యర్థః. (విధిః) ఉపాసనవిధిః. (తత్ఫలే) ఉపాసనఫలేస్వార్థమోక్షాదౌ. (తస్య) స్వార్థమోక్షాదేః. (ఉపాసనఫలస్య) స్వార్థానుభవకైఙ్కర్యాదేః. (ఉత్కృష్టఫలేతి) పరార్థానుభవకైఙ్కర్యాదిత్యర్థః. (విధేః) ఉపాసనవిధేః. (తత్ర) స్వార్థానుభవకైఙ్కర్యాదౌ.

(శ్యేనవిధీతి) అత్ర శ్యేనవిధిసామ్యముపాసనవిధేరప్యస్తి. యథాపురుషస్య మూర్ఛితత్వదశాయామన్యేన మూర్ఛాదోషఇతిజ్ఞాయతే. మూర్ఛితస్యతు మూర్ఛాదోషఇతి జ్ఞానం న జాయతే, తద్వత్, స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవద్భిరుపాసనం దోషఇతిజ్ఞాయతే, ఉపాసకానాముపాసనందోష ఇతి జ్ఞానంనజాయత ఇతిజ్ఞేయమ్.

(ఇతి) అనుగృహీతమిత్యన్వయః. (అత్ర) శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే. (తత్ర) శ్యేనవిధిస్థలే. (అత్ర) ఉపాసనవిధిస్థలే. (తస్య) సాధనాన్తరసాధ్యమోక్షస్య. (హేతుత్వమితి) అనిష్టహేతుత్వం సమ్భవతీతిభావః.

కారీష్టాపేక్షయా బలవదనిష్టభూతయోస్స్వర్గానుభవకైఙ్కర్యయో స్య హేతుత్వమస్తీతి భావః.

ఏవం ఫలభేదే ప్రమాణమాహ (ధర్మానితినిషేధబలాదితి). “నకళఞ్జం భక్షయేత్,” ఇత్యాదౌ కృతిసాధ్యత్వేష్టసాధనత్వయోర్నిషేధస్యాబాధితతయా బలవదనిష్టానుబన్ధిత్వస్యైవ నిషేధ్యత్వాదితి భావః.

యద్యపి(౧)“బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమ్” (౧) “యో వేద” (౧) “సోఽశ్నుతే” ఇత్యాదిస్వర్గానుభవ ఫలకోపాసన విధిపర్యాలోచనయా ఉత్తరవాక్య ప్రతిపన్న పరార్థకైఙ్కర్యఫలక శరణాగతివిధిపర్యాలోచనయా చ ఫలభేదోఽవగన్తుం శక్యతే, తథాపిస్ఫుటనిషేధాదేవతదవగమే ఫలవాక్యసమభివ్యాహృత విధి పర్యాలోచనం న కార్యమిత్యభిప్రాయేణాహ (నిషేధబలాదేవేతి).

ఏతేన “యదప్యుక్తం కిఞ్చ తత్ర శాస్త్రాస్తిక్యజననం తాత్పర్యగోచరం ఫలమస్తి, అత్ర తు నాస్తి, మోక్షస్యనిరతిశయత్వాత్ ” ఇతి, తదప్యపాస్తమ్; నిషేధబలేన స్వార్థపర్యవసాయి మోక్షస్యసాతిశయత్వాత్;

“యచ్చోక్తం నచ నిషేధబలాత్తత్ఫలస్యాఽనిష్టానుబన్ధిత్వకల్పనా. కల్పకస్యాఽశక్తమ్ప్రతి భక్తావనధికారజ్ఞాపకత్వేనాఽన్యథాసిద్ధత్వాత్,

---

(బాధితతయేతి) చన్ద్రాహరణే కృతి సాధ్యత్వజ్ఞానం నాస్తి. విషభోజనే ఇష్టసాధనత్వజ్ఞానం నాస్తి. కళఞ్జభక్షణే ఉభయోస్సత్వాత్, తన్నిషేధోబాధిత ఇతి భావః.

(బ్రహ్మవిదాప్నోతీతి) తైత్తిరీయోపనిషది ద్వితీయాధ్యాయేఆనన్దవల్ల్యాం ప్రథమోనువాకః. (తదవగమే) ఫలభేదావగమే.

(తత్ర) శ్యేనవిధిస్థలే. (తత్ర) ఉపాసనవిధిస్థలే.

(తత్ఫలస్య) ఉపాసనఫలస్య. (కల్పనేతి) నచకల్పనేత్యన్వయః. (కల్పకస్య) నిషేధబలస్య. (జ్ఞాపకత్వేన) సూచకత్వేన.

---

(౧) తై-ఆ.

యథా అగ్నిహోత్రాది నిషేధస్సన్న్యాసినఃప్రత్య నధికారసూచకః; నతుగృహస్థస్య బలవదనిష్టానుబన్ధిత్వసూచకః" ఇతి. తన్నిరస్యతి(నచేతి).

(మానాన్తరేతి) *సర్వశక్త్యధికరణన్యాయ సిద్ధత్వాదిత్యర్థః. (విధివైయర్థ్యాదితి) ఏతేన అధికారిలాభాయ త్యాగానువాదోఽపివ్యర్థ ఇతి సూచితమ్; గురులఘువికల్పానుపపత్త్యాలఘూపాయే అశక్తస్యాధికార ఇత్యస్యార్థసిద్ధత్వాత్. ఉక్తదృష్టాన్తం వైషమ్యేణ నిరస్యతి (తత్రేతి). అగ్నిహోత్రాది నిషేధాభావే త్రైవర్ణికాధికారికమాధానం పూర్వమేవసిద్ధమితి సన్న్యాసినోప్యగ్నికార్యం ప్రసజ్యేతఇతిభావః. వైషమ్యేణదృష్టాన్తం నిరస్య, దృష్టాన్తోపన్యాసోఽస్మాకమేవానుకూల ఇతిపరిహారాన్తరమాహ (తత్రాపీతి). ఏతేన నత్విత్యుక్తం నిరస్తమ్. (ఉత్కృష్టత్వేనేతి) కామనాయాబన్ధకత్వాత్, విరక్తేర్మోచకత్వాచ్చేతి భావః.

(అనిష్టత్వేతి) (౧) "స్వర్గేపిపాతభీతస్య" ఇత్యాద్యనుసారేణ గృహస్థానుష్ఠితకామ్యకర్మణామల్పాస్థిరఫలత్వేన, బలవదనిష్టానుబన్ధిత్వా

(సర్వశక్త్యధికరణేతి) అయంన్యాయః - పూర్వమీమాంసాయామ్. (అధికారిలాభాయ) అశక్తాఽధికారిలాభాయ. (గురులఘువికల్పేతి) గురుణైవకార్య సమ్భవే లఘుభూతస్యన్యథాసిద్ధమితి, అనుపపత్తిర్బోధ్యా. (సిద్ధత్వాదితి) అసౌ పరిత్యజ్యేతివిధిః, కథమశక్తాధికారత్వద్యోతకః; శక్తస్యాప్యత్వేవ భక్తిరూపకార్యవిధేః, భక్త్యా వశక్తస్యానధికారస్య సిద్ధత్వాదితిభావః. (తత్రేతీతి) "తత్ర" ఇతివిషమ దృష్టాన్తమ్. (నత్విత్యుక్తమితి) "నతుగృహస్థస్య బలవదనిష్టానుబన్ధిత్వ సూచకః" ఇతి, పూర్వపక్షోక్తమిత్యర్థః.

(స్వర్గేపీతి) (౧) "క్షయిష్ణోర్నాస్తినిర్వృతిః" ఇతిశేషః. ఆదిశబ్దేన (౨) "క్షీణేపుణ్యే మర్త్యలోకంవిశన్తి" ఇత్యాదికంగృహ్యతే. (కిఞ్చేతి) కిఞ్చయాముక్త

(౧) వి-పు-౬-౫-౫౦.

దితిభావః. కిఞ్చ, యదుక్తమ్ "త్యాగవిధిరశక్తస్య భక్తావనధికారజ్ఞాపకః" ఇతి, తన్న; శక్తస్యాపి స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవతోఽభక్తావనధికారాత్, శరణాగతావనధికారాచ్చ. ఏవఞ్చ "ఉపాసనస్య త్యాజ్యతావిధిః స్వరూపయాథాత్మ్యాఽభిజ్ఞవిషయః, తత్ఫలస్యాఽఙ్గగతస్య అనిష్టానుబన్ధిత్వసూచక ఏవేతి యదుక్తమ్, తన్నైవవక్తుం శక్యమ్; స్వరూపజ్ఞానశూన్యప్రవృత్తివత్సలతరేణ శాస్త్రేణ స్వరూపనాశస్య ఫలత్వేన విధానానుపపత్తేః" ఇతి. తన్నిరస్యతి(తతశ్చేతి). తతశ్చేత్యస్య వివరణమ్(త్యాగేతి). యద్వా, దృష్టాన్తవైషమ్యాద్దృష్టాన్తానుకూల్యాచ్చేత్యర్థః. (విధీతి) విధితాత్పర్యవిషయీభూతం ఫలమిత్యర్థః

తత్రయదుక్తమ్; "నచ, కామ్యాధికారలక్షణస్వాతన్త్ర్యదాఽకృష్యశేషత్వే స్థాపయితుం ప్రవృత్తత్వాత్, నవిధేర్వాత్సల్యహానిరితివాచ్యమ్. ఏవన్తర్హి *వృశ్చికభయాత్పలాయమానస్య ఆశీవిషముఖపాతన్యాయః ప్రసజ్యతే. తథాహి, శ్యేనవిధావాస్తిక్యసిద్ధ్యర్థం హింసాలక్షణఫలేనోపచ్ఛన్దనం యుజ్యతే. శాస్త్రాస్తిక్యరూపమహాఫలసిద్ధౌ తస్య ప్రాయశ్చిత్తాదినా అపనేతుం శక్యత్వస్య శాస్త్రహృదయత్వాత్. అత్ర భోక్తృత్వస్య స్వరూపనాశత్వపక్షే శేషత్వసిద్ధ్యర్థం తేనోపచ్ఛన్దనం క్రియత

మిత్యాది, అధికారాచ్చేతి పర్యన్తం టిప్పణీవాక్యమ్. (త్యాజ్యతావిధిరితి) అభిజ్ఞవిషయస్త్యాజ్యతావిధిరిత్యన్వయః. (తత్ఫలస్య) ఉపాసనఫలస్య. (స్వరూపనాశస్య) శేషత్వస్వరూపనాశస్య. (విధానాఽనుపపత్తేరితి) స్వరూపోజ్జీవనఫలవిధానముపపన్నమితిభావః. (దృష్టాన్తవైషమ్యాదితి) ఏకత్రానధికారత్వసూచకత్వమ్; అన్యత్ర తదభావ ఇతి వైషమ్యం బోధ్యమ్. (దృష్టాన్తానుకూల్యాదితి) ఉభయత్ర అనిష్టత్వ[illegible]కత్వమితి - అనుకూల్యమితిభావః.

(తత్ర) పూర్వపక్షే. (తస్య) హింసాలక్షణఫలస్య. (అత్ర) ఉపాసనవిధిస్థలే. (తేన) స్వార్థభోక్తృత్వేన. (తస్య) స్వార్థభోక్తృత్వస్య. (అపరిహరణీయత్వాదితి) యదుక్తమిత్యనేనాన్వయః.

ఇతి వక్తుం న శక్యతే. తస్యాఽఽత్మనాశస్వరూపస్య యావదాత్మ భావిత్వే నాఽపరిహరణీయత్వాత్" ఇతి. తదనూద్య పరిహరతి (నచేతి). "అనిష్టత్వే" ఇతి చేదః.

సాధనాన్తరఫలస్య స్వప్రయోజనస్య శ్యేనఫలనరకస్యేవ న స్వాధికారిస్వరూపం ప్రతి బలవదనిష్టత్వం బ్రూమః; కిన్తు స్వరూపయాథాత్మ్యాఽభిజ్ఞమధికారిణం ప్రతి పరప్రయోజనరూపతదిష్టాఽపేక్షయా బలవదనిష్టత్వం బ్రూమః. అకిఞ్చనాధికారిణం ప్రత్యపి స్వప్రయోజనస్య బలవదనిష్టత్వం న నరకవదత్యన్తప్రతికూలత్వేన ; న వా ముముక్షుం ప్రతి (౧) "శ్వనాకపృష్ఠగమనమ్" ఇత్యాద్యనురోధేన స్వర్గాదివత్ప్రతికూలత్వేన; స్వప్రయోజనస్య స్వతోఽత్యన్తానుకూలభగవత్స్వరూపాదివిషయానుభవరూపత్వేన, నిరతిశయానన్దరూపత్వాత్. అపిత్వన్యేచ్ఛాఽనధీనస్వప్రవృత్తిహేతుభూతాఽత్యన్తోత్కటేచ్ఛావిషయత్వాభావేన-బలవ

(పరప్రయోజనరూపమ్) పరార్థప్రయోజనరూపమ్, (తదిష్టమ్) స్వరూపయాథాత్మ్యాఽభిజ్ఞేష్టమ్. (అత్యన్తప్రతికూలత్వేనేతి) దుఃఖజనకత్వేన నరకస్య అత్యన్తప్రతికూలత్వమ్. నరకం విషశస్త్రాదివత్ సర్వదా అత్యన్తప్రతికూలమ్; తద్వత్ స్వప్రయోజనస్య, "మమేతి ద్వ్యక్షరో మృత్యుః" ఇత్యాదినా ద్వేషవిషయత్వం వక్తుముచితమ్; తథాపి బలవదనిష్టానుబన్ధిత్వాదితి వ్యాఖ్యానాఽనుసారేణ ఇత్థముక్తమితి ధ్యేయమ్. (శ్వనాకపృష్ఠేతి) "పునరావృత్తిలక్షణమ్। క్వ జపో వాసుదేవేతి ముక్తిబీజమనుత్తమమ్" ఇతి శేషః. (స్వర్గాదివదితి) "ఏతే వై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మనః" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా, పరిమితసుఖజనకత్వేన స్వర్గస్య ప్రతికూలత్వమ్, విరహిణశ్చన్దనాదివదితి మన్తవ్యమ్. (ప్రతికూలత్వేనేతి) న వేత్యన్వయః. (స్వప్రయోజనస్య స్వతోఽత్యన్తేతి) పరమపురుషార్థనిష్ఠవిభాజకోపాధ్యవచ్ఛిన్నధర్మః స్వార్థమోక్షేఽపి వర్తతే। విభాజకోపాధిః మోక్షత్వమితి తాత్పర్యమ్. ఆదిశబ్దేన గుణవిభూత్యాదిగ్రహ్యతే. (అభావేన బలవదనిష్టత్వమితి) "ఇతి బ్రూమః" ఇతి శేషః. (పరప్రయోజనస్యైవ)

---

(౧)

దనిష్టత్వమ్; అనేకప్రమాణోపపత్తి సమ్ప్రదాయాఽనుగృహీత మూల మన్త్రమన్త్ర రత్నస్థ నమశ్శబ్దాన్విత వ్యక్తచతుర్థీబలేన, సాక్షాత్ఫలభూత భగవత్ప్రీతిరూప పరప్రయోజనస్యైవ తాదృశేచ్ఛా విషయత్వాత్.

ఏవఞ్చ నసాధనాన్తరాధికారిణో యావదాత్మభావ్యనర్థాపత్తిః. తస్య, నమశ్శబ్దాదిప్రతిపన్న స్వరూపాది యాథాత్మ్యజ్ఞాన వైధుర్యేణ, స్వప్రయోజనస్యైవ తాదృశేచ్ఛావిషయత్వేన, తస్యయావదాత్మభావీష్టాతిశయస్యైవసత్త్వాత్. కిన్తుకైవల్యార్థినామివ అధికపురుషార్థాలాభమాత్రమ్; పరప్రయోజనరూప భగవత్ప్రీతి విశేషస్య సాధనాన్తరనిష్ఠపురుషీయతాదృశేచ్ఛా విషయత్వాభావేన,తత్ప్రతితస్యసాక్షాత్ఫలత్వాభావాత్. నచైతావతాసాధనాన్తర విధేరుపచ్ఛన్నార్థత్వ నిర్ణయభఙ్గః; తత్సాధ్యేష్టాపేక్షయా అతిశయితేష్ట సద్భావస్యైవ తద్విధేరుపచ్ఛన్నార్థత్వే అనుగతప్రయోజకత్వాత్. తత్సద్భావశ్చ తదధికారిణో బలవదనిష్టానుబన్ధేవా, తదపేక్షయా ఉత్తమాధికారిణోబలవదనిష్టానుబన్ధే వేతినకశ్చిద్విశేషః. ఏవఞ్చసాధనాన్తర సాధ్యస్వార్థానుభవ కైఙ్కర్యాపేక్షయా అతిశయితపరార్థానుభవ కైఙ్కర్యరూపేష్టసద్భావాత్, తద్విధేరుపచ్ఛన్నార్థత్వం సమ్భవత్యేవేత్యాశయేనాహ (ఉపచ్ఛన్నార్థత్వ నిర్ణయోహీత్యాదినా).

పరార్థప్రయోజనస్యైవ. (తాదృశేతి) అన్యేచ్ఛాఽనధీన స్వప్రవృత్తి హేతుభూతాత్యన్తోత్కటేచ్ఛేత్యర్థః.

(తస్య) ఉపాసకస్య. (వైధుర్యేణ) అభావేన. (తాదృశేతి) పూర్వవదర్థః. (తస్య) ఉపాసకస్య. (తత్ప్రతి) సాధనాన్తరనిష్ఠమ్ప్రతి. (తస్య) భగవత్ప్రీతి విశేషస్య. (తత్సాధ్యేష్టాపేక్షయా) సాధనాన్తరసాధ్యసాతిశయ పురుషార్థాపేక్షయా. (తద్విధేః) సాధనాన్తరవిధేః. (అనుగతేతి) నిరతిశయపురుషార్థసద్భావః అనుగతప్రయోజక ఇతిభావః. (తత్సద్భావశ్చ) అతిశయితేష్టసద్భావశ్చ.

(బలవదనిష్టేతి)అనిష్టపదం తదధికార్యనిష్టపరమ్: (బలవదిష్టేతి) తదధికారీష్టాపేక్షయా బలవదిష్టేత్యర్థః. (అనిష్టానుబన్ధేతి) తదధికార్యనిష్టేత్యర్థః. (స్వర్గేతి) త్రివర్గోపలక్షణమేతత్. (పారతన్త్ర్యేతి) కేవలపరార్థానుభవైకరసత్వాదిత్యర్థః. (స్వల్పత్వాదితి) సమశ్చష్టాదినిషిద్ధత్వేన నికృష్టత్వాదిత్యర్థః. (అయోగాచ్చేతి) మన్త్రరత్నాదౌ పరార్థభోక్తృత్వాదేస్సిద్ధోపాయఫలత్వాఽభిధానాదితి భావః. (నతత్రేతి) పరమతాత్పర్యంనేత్యర్థః.

యచ్చోక్తమ్, "నచకామ్యాధికారినివృత్త్యా శేషత్వప్రాప్తే పారతన్త్ర్యసిద్ధ్యర్థం తదనన్తరమేవధర్మత్యాగస్యవిహితతయా, భోక్తృత్వలక్షణ స్వరూపనాశప్రాప్తిః. సర్వేషాంశాస్త్రహృదయ పరిజ్ఞానాభావేన తత్ర కేషాఞ్చిదపరిహరణీయస్వరూపనాశాపత్తేః. తథాచ శాస్త్రస్యవాత్సల్యాభావోవా భవిష్యదనర్థాఽపరిజ్ఞానంవాఽఽపద్యతే" ఇతి; తత్రాహ (విధిశ్చేతి). సత్యమ్; "సర్వేషాం శాస్త్రహృదయ పరిజ్ఞానాభావః ఇతి. తథాపితత్రకేషాఞ్చిదపరిహరణీయస్వరూపనాశాపత్తిరిత్యనేన, కింస్వానిష్టప్రాప్తిర్వివక్షితా; ఉతవస్తుతః పరమపురుషార్థహానిః. నాద్యః;—సాధనాన్తరాధికారిణమ్ప్రతి స్వార్థానుభవాదేరిష్టత్వాత్తస్యానిష్టాన్తరాప్రాప్తేశ్చ. నాన్త్యః;—ఇష్టాపత్తేః; నిరఙ్కుశ

(అనిష్టేతి) కర్మాద్యుపాసనేనఅనిష్టం జాయతఇతిమన్తవ్యమ్. (త్రివర్గాః) ధర్మార్థకామాః. (అభిధానాదితి) సాధ్యోపాయఫలత్వాఽప్రతిపాదనాదితిభావః.

(స్వరూపనాశాఽప్రాప్తిరితి) నచేత్యన్వయః. (ఆపద్యతఇతీతి) యచ్చోక్తమిత్యన్వయః. (సత్యమితి) అర్థాఙ్గీకారే. (అపరిహరణీయేతి) అపరిహరణీయాస్వరూపనాశాపత్తిరిత్యన్వయః. (నాద్యఇతి) (ఆద్యః) స్వానిష్టప్రాప్తిరితిపక్షః. (తస్య) సాధనాన్తరాధికారిణః. (నాన్త్యః) వస్తుతః పరమపురుషార్థహానిరితిపక్షోన సమీచీనఇత్యర్థః. (ఇష్టాపత్తేరితి) పరమపురుషార్థహాన్యఙ్గీకారాదితిభావః. (నిత్య

స్వతన్త్ర భగవత్సఙ్కల్పేన జీవానామనాదిబద్ధత్వవత్, సర్వముక్త్యభావపక్షే నిత్యబద్ధత్వవత్, కైవల్యనిత్యత్వపక్షే కదాపిబ్రహ్మప్రాప్త్యభావవత్, పరమసామ్యాఽవిశేషేఽపి, పతిపత్నీశయ్యావాహనాది వ్యవస్థా వచ్ఛేషాఞ్చ జీవానాంకదాపి పరార్థానుభవకైఙ్కర్యయోరభావస్యాప్యుపపత్తేరితిభావః.

(మధ్యఇతి) ఉపాసనఞ్చఫలఞ్చ - ఉపాసనఫలమితిసమాహారః. మధ్యేస్వేనప్రదర్శితే ఉపాసనే ఫలేచ పరార్థకైఙ్కర్యత్వ పరార్థానుభవత్వప్రకారకం విధితాత్పర్యమజానన్త ఇత్యర్థః. (తత్ఫలపవేతి తేషాంపరార్థాఽనుభవకైఙ్కర్యాన్వయః కదాపిమాస్త్విత్యర్థః. (విరమన్తు) "వ్యాఙ్పరిభ్యోరమః" ఇతిపరస్మైపదమ్. విశ్రామ్యన్త్విత్యర్థః. వస్తుతః పరమపురుషార్థాఽలాభాత్ కథం విశ్రాన్తిరిత్యత్రాహ(తస్యేతి). స్వార్థపరార్థానుభవయోః స్వరూపాఽననురూపత్వాఽనురూపత్వసత్త్వేఽపి అత్యర్థప్రియపరమాత్మ స్వరూపాదివిషయత్వేన ఆనన్దాంశేతారతమ్యాభావాదితిభావః. (పారతన్త్ర్యఇతి) పరార్థానుభవజనిత పరార్థకైఙ్కర్య

బద్ధత్వవదితి) నిత్యబద్ధత్వజ్ఞానేజాతే, సాధనాన్తరప్రవృత్తిర్నజాయత ఇతి వక్తుమయుక్తమ్; ముక్తియోగ్యతాసంశయేజాతేఽపి,పురుషః సాధనాన్తరేప్రవర్తత ఇతిబోధ్యమ్ (అవిశేషేఽపి) సమానత్వేఽపి.

(సమాహార ఇతి) ఉపాసనఞ్చఫలఞ్చతయోస్సమాహారః; ఉపాసనఫలమితి సమాహారద్వన్ద్వ సమాసఇతిభావః. (తేషామ్) సాధనాన్తరనిష్ఠానామ్. (వ్యాఙ్పరిభ్య ఇతి) ఇదంవ్యాకరణసూత్రమ్. "వి, ఆఙ్ పరి, ఇత్యుపసర్గేభ్యః పరస్యరమ్ధాతోః పరస్మైపదంస్యాదిత్యర్థః. (తారతమ్యాఽభావాదితి (౧) "వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వాత్" ఇతిసూత్రేఽపరిచ్ఛిన్నానన్ద సామ్యముక్తమ్. ఉపాసకశరణాగత మోక్షయోరానన్దతారతమ్యం నాస్తి; స్వార్థత్వ పరార్థత్వేభేదకే. నతుమధ్వమతప్రవేశః; తైరానన్దతారతమ్యస్య సిద్ధాన్తితత్వాదితిభావః.

(౧) బ్రహ్మసూ.

అత్రేదమనుసన్ధేయమ్, సిద్ధాన్తసిద్ధాఞ్జనే జీవనిరూపణనామక ద్వితీయపరిచ్ఛేదే—తాసాఞ్చవిద్యానాం*తృణారణిమణిన్యాయేన పృథగేవహేతుత్వమ్. నతుదణ్డచక్రాదిన్యాయేన మిళితానాం హేతుత్వమితి "వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వాత్" ఇతిసూత్రసిద్ధమ్. దహరాదివిద్యాగత మోక్షోత్పాదప్రయోజకతావచ్ఛేదక సముదాయశూన్యత్వేసతి, మోక్షోత్పాదప్రయోజకతావచ్ఛేదక సముదాయాశ్రయత్వరూప భిన్నసాధ్యగ్రీప్రవిష్టత్వస్యైవ వికల్పశబ్దార్థత్వాత్. అవ్యవహితోత్తరత్వ నివేశాచ్చ న పరస్పరవ్యభిచారఇతిబోధ్యమ్,

అత్ర "అవిశిష్టఫలత్వాత్" ఇతిసూత్రయతా ముక్తానాన్తారతమ్యంనిరస్తమ్. బ్రహ్మవిద్యాసామాన్యస్య ఏకజాతీయఫలజనకత్వాభిధానాత్; "భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ" ఇతిసూత్రోక్తస్యభోగసామ్యస్యసమ్భవాచ్చ. తథాహి-అనుకూలత్వప్రకారక సాక్షాత్కారోభోగః. సామ్యఞ్చ - సమానవిషయత్వమ్, తథాచప్రమేయత్వవ్యాపకానుకూలత్వ నిష్ఠప్రకార తానిరూపిత విశేష్యతాకసాక్షాత్కార వత్త్వమేవ సమానభోగవత్త్వమ్. "సదాపశ్యన్తిసూరయః" ఇత్యనేననిత్యానామ్, "సర్వంహపశ్యఃపశ్యతి" ఇత్యనేనముక్తానాఞ్చ ఈశ్వరస్యేవ సర్వసాక్షాత్కార వత్త్వబోధనాత్, తదంశేవైలక్షణ్యాభావాత్, పరస్పరమీశ్వరేణ భోగసామ్యముపపన్నమ్. ఉక్తఞ్చతత్త్వముక్తాకలాపే "శేషాణాంశేషిణశ్చ స్ఫురతిసుఖతయాసర్వదా సర్వతత్త్వేనిత్యానాంముక్తిభాజామపి భువనకృతాభోగమాత్రం సమానమ్" ఇతి.

నచముక్తానాం దుఃఖాదిసాక్షాత్కర్తృత్వే దుఃఖిత్వాపత్త్యా, నసర్వసాక్షాత్కారసమ్భవః; "నపశ్యోమృత్యుం పశ్యతి-నరోగం నోతదుఃఖితామ్" ఇతిశ్రుత్యాదుఃఖాదిసాక్షాత్కారనిషేధాచ్చ, "సర్వంహపశ్యఃపశ్యతి" ఇత్యస్య పరోక్షాపశ్యకత్వాదితివాచ్యమ్. స్వతోఽనుకూలభూత భగవద్విభూతిత్వేన సర్వస్యానుకూలత్వేన, దుఃఖాదేరపి ముక్తాన్ప్రతి ప్రతికూలత్వాభావేన అనుకూలతయాదుఃఖాది సాక్షాత్కర్తృత్వసమ్భవాత్. తస్యదుఃఖిత్వాఽనాపాదకత్వాత్. ప్రతికూలతయా సాక్షాత్కర్తృత్వస్యైవతథాత్వాత్. స్వతోఽనుకూలభూతేవస్తుని ప్రాతికూల్యస్య కర్మకృతత్వేన కర్మనాశేతత్కృత ప్రాతికూల్యస్యాఽసమ్భవాత్. "నోతదుఃఖతామ్" ఇత్యస్య,

ప్రాతికూల్యప్రకారక సాక్షాత్కారనిషేధపరత్వేన దుఃఖసాక్షాత్కారనిషేధ పరత్వాభావాచ్చ.

నచపూర్వానుభూతనరకాదౌ ప్రాతికూల్యస్య పూర్వస్థితత్వాత్, అతీతాది సాక్షాత్కర్తుర్ముక్తస్య తత్సాక్షాత్కర్తృత్వ మావశ్యకమితివాచ్యమ్. ప్రతికూలతయానుభూతం నరకాదికమపి భగవద్విభూతిత్వాదనుకూలమేవేతి సాక్షాత్కారస్య ముక్తిదశాయాంస్వీకారేపి తస్యదుఃఖిత్వాఽనాపాదకత్వాత్, ప్రత్యుతానన్దావహత్వమ్.

అత్రమాధ్వాః - అత్ర దేవమనుష్యాదీనాం ముక్తానాంపరస్పరమానన్దే తారతమ్యమావశ్యకమ్, సాధనతారతమ్యస్య సాధ్యతారతమ్య ప్రయోజకత్వాత్; మనుష్యోపాసనాపేక్షయా దేవోపాసనస్యకాలతో విషయతశ్చ ప్రకృష్టత్వాచ్చ. అన్యథా ప్రయత్నాధిక్యవైఫల్యాపత్తేః. ప్రకృష్టాపకృష్టసాధనవతామ్, ఏకజాతీయఫలప్రదత్వే భగవతో వైషమ్యాపత్తేశ్చ. శ్రుతిసిద్ధశ్చాయమర్థః, "అక్షణ్వన్తః కర్ణవన్తస్సఖాయో మనోజవేష్వసమాబభూవుః" ఇతి. అత్రహిమనోజవశబ్దితే జ్ఞానే సామ్యాభావప్రతిపాదనాత్తారతమ్య మవగమ్యతే; తేనచఫలతారతమ్యమర్థసిద్ధమ్. తథా "సైషానన్దస్యమీమాంసాభవతి" ఇత్యారభ్య, మనుష్యాది చతుర్ముఖపర్యన్తానాం ముక్తానామానన్దతారతమ్యంప్రతిపాద్య, "శ్రోత్రియస్యచాకామహతస్య" ఇతితత్తన్ముక్తేష్వపి తత్తదానన్దతారతమ్యాతిదేశాత్, పరమసామ్యశ్రుతేశ్చభవన్మతేపి నాఽసఙ్కుచితార్థకత్వమ్, జగత్కారణత్వలక్ష్మీపతిత్వాదేర్ముక్తేష్వసమ్భవాత్; శేషిత్వశేషత్వాఽణుత్వ విభుత్వాదికృతతారతమ్యస్య దురపహ్నవత్వాచ్చ. అతోనిర్దోషత్వమాత్రేణ తత్సామ్యముపపన్నమితి తేన నానన్దసామ్యసిద్ధిరితివదన్తి;

అత్రోచ్యతే; - ముక్తానామానన్దతారతమ్యం సఙ్ఖ్యాకృతంపరిమాణకృతం విషయకృతంస్వరూపకృతంవా నసమ్భవతి.

సఙ్ఖ్యాకృతతారతమ్యంహి-ఏకతరముక్తానన్ద పర్యాప్తసఙ్ఖ్యావ్యాప్యత్వే వ్యాపకత్వాఽన్యతరావచ్ఛేదకసఙ్ఖ్యా విభాజకధర్మవత్సఙ్ఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణత్వమ్. అపరముక్తానన్దేషుయథాఅష్టవస్వపేక్షయాసప్తర్షిషు ద్వాదశాదిత్యేషుచవసుపర్యాప్తాష్టత్వసఙ్ఖ్యావ్యాపకతావచ్ఛేదక సప్తత్వరూప సఙ్ఖ్యావిభాజకధర్మవత్సఙ్ఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణ

త్వస్య సప్తర్షిషు తాదృశసఙ్ఖ్యావ్యాపకతావచ్ఛేదక ద్వాదశత్వరూప తాదృశధర్మవత్సఙ్ఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణత్వస్య ద్వాదశాదిత్యేషు చ సత్త్వాత్, ఫలానన్త్యకృతశ్చ తారతమ్యం ముక్తానన్త్యేప్యసమ్భవి. ఆనన్త్యస్యభవన్మతే జీవస్వరూపత్వేన ప్రత్యేకమేకత్వేన సఙ్ఖ్యాకృతవైషమ్యాభావాత్.

నాపిపరిమాణకృతమ్; పరిమాణకృతతారతమ్య మామలకాపేక్షయా బిల్వబదరయోః, తత్సంయుక్తయావత్ప్రదేశ సంయోగయోగ్యత్వ సమానాధికరణ తదసంయుక్తప్రదేశ సంయోగయోగ్యత్వ తత్సంయుక్తప్రదేశసంయోగాయోగ్యత్వాన్యతరరూపం ప్రసిద్ధమ్; తాదృశస్యాఽణురూప జీవస్వరూపానన్త్యేప్యసమ్భవాత్.

నాపివిషయకృతమ్. తద్ధి-తద్విషయయత్కిఞ్చిద్విషయకత్వ తద్విషయవిషయకత్వాన్యతరరూపమ్. యథాఘటపటోభయ విషయకజ్ఞానాపేక్షయా ఏకవిషయకజ్ఞాన త్రితయవిషయకజ్ఞానయోః; తాదృశానన్తతారతమ్యస్య "సర్వంహపశ్యఃపశ్యతి" ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తసర్వజ్ఞత్వేన సమానేషుముక్తేష్వసమ్భవాత్.

నాపిస్వరూపకృతమ్. తద్ధి మధురమధురతర రసయోరివ పరస్పరాసమానాధికరణవైజాత్యపత్త్యమ్. తాదృశవైజాత్యస్యముక్తస్వరూపానన్త్యేఽప్రామాణికత్వాత్; యదపితాదృశ వైజాత్యసాధనాయోక్తమ్; - "ప్రకృతాబన్ధనివృత్తిః – స్వసజాతీయబన్ధ నివృత్త్యాశ్రయ ప్రతియోగికతారతమ్యవన్నిష్ఠా; బన్ధనివృత్తిత్వాత్, నిగళబన్ధనివృత్తివత్" ఇతి. తదపిన; తారతమ్యస్య గుణగతవైజాత్యరూపస్యపక్షబన్ధ నివృత్త్యాశ్రయాత్మనిష్ఠత్వాభావాత్; తద్వ్యావృత్తిధర్మస్య ఏతత్ప్రతియోగికతారతమ్యశబ్దేనాభిధానే, ముక్తానన్త్యయోరేకజాతీయత్వేపి స్వస్వమాత్రవిషయక ధీవిషయత్వమాదాయార్థాన్తరాత్. నచ, గుణగుణినోరభేదాఙ్గీకారాత్ గుణగతవైజాత్యస్య ఆత్మనిష్ఠత్వమితివాచ్యమ్; స్వరూపాతిరిక్త తాదృశవైజాత్యస్యాపి సిద్ధాన్తపరాహతత్వేన భవద్భిరఙ్గీకర్తుమశక్యత్వాత్. నచజీవస్వరూపానన్త్యానాం జ్ఞానాదితారతమ్య స్వభావత్వమితి వాచ్యమ్; జీవస్వరూపాణాం తారతమ్యస్వరూపత్వే భేదమాత్రేపర్యవసానేన పరిభాషామాత్రాపత్తేః. పూర్వోక్తభేదసామ్యావిఘాతాత్.

"పూర్వోక్తసాధనతారతమ్యాత్, సాధ్యతారతమ్యమ్" ఇత్యసత్. స్మానం

సప్తవిధం ప్రోక్తమ్” ఇత్యుక్తవారుణాగ్నేయ స్నానతారతమ్యేపి తత్సాధ్యశుచిత్వే తారతమ్యాదర్శనాత్. శక్త్యాఽశక్తివిభాగేన ప్రాయశ్చిత్తతారతమ్యేపి దురితనివృత్తి తారతమ్యాదర్శనాచ్చ ప్రేక్షావజ్జనమతికృతసువర్ణతారతమ్యే విక్రయకృతతారతమ్యా దర్శనాచ్చ ఊషరాఽనూషరక్షేత్రనిక్షిప్తబీజతారతమ్యేపి తత్సాధ్యఫలేమన్దామన్దాది పురుషకర్తృకశ్రవణతారతమ్యేపి తత్సాధ్యజ్ఞానే స్వర్గాపవర్గకామకర్తృకజ్యోతిష్టోమానుష్ఠానతారతమ్యేపి తత్ఫలేపితారతమ్యాదర్శనాచ్చ, ధూమాలోకాదిలిఙ్గక పరామర్శరూపసాధనతారతమ్యేపి అనుమితితారతమ్యా దర్శనేనవ్యభిచారాత్. మోక్షసాధనజ్ఞానే తారతమ్యాసిద్ధేశ్చ. “అక్షణ్వన్తః” ఇత్యాదిశ్రుతేస్సర్వ సాక్షాత్కర్తృత్వేన సమాన్తరరాహిత్యపరత్వాత్, “అక్షణ్వన్తః కర్ణవన్తః” ఇత్యాభ్యాం సర్వసాక్షాత్కర్తృచక్షుష్మత్త్వస్య తాదృశశ్రోత్రవత్త్వస్యబోధనాత్, ప్రశంసాయాం మతుప్ప్రత్యయాత్. “కీర్తిమానసమో రాజా నిస్సమాస్తత్రపణ్డితాః” ఇత్యాదౌ కీర్తిపణ్డితాభ్యాం సదృశాన్తరరాహిత్యస్యైవ తాదృశసాక్షాత్కర్తృకారత్వేన సదృశాన్తరనిషేధబోధనస్య యుక్తత్వాత్.

“నైషానన్దస్యమీమాంసాభవతి” ఇత్యాదిశ్రుతేరపి *శతేపఞ్చాశన్న్యాయేన ముక్తానన్దే సర్వానన్దాన్తర్భావ పరత్వేన తారతమ్య పరత్వాభావాత్, తచ్ఛ్రుతావానన్దపదమనుకూలత్వేన జ్ఞాయమానవిషయపరమ్. నతుతాదృశజ్ఞానపరమ్. తథాసతి తాదృశజ్ఞానస్య పురుషభేదేనభిన్నతయా మానుషానన్దే మనుష్యగన్ధర్వసమ్బన్ధిత్వోక్తిర్నసఙ్గతేః. “తేయేశతంమానుషాఆనన్దాః - ఏకః” ఇత్యత్ర “మనుష్యానన్దశత సజాతీయఏకోమనుష్య గన్ధర్వానన్దః” ఇత్యర్థాఙ్గీకారేత్వానన్ద పదంతాదృశజ్ఞానపరమేవ; సమానవిషయకత్వేన సాజాత్యస్యవివక్షితత్వేన మనుష్యశతజ్ఞానవిషయకత్వస్య మనుష్యగన్ధర్వగతైక జ్ఞానేలాభాత్తాదృశమనుష్య గన్ధర్వగతభిన్నవిషయక శతజ్ఞాన విషయవిషయకత్వస్య చదేవగతైక జ్ఞానేలాభాన్నానుపపత్తిః; ముక్తానాంసర్వవిశేష్యకానుకూలత్వప్రకారక సాక్షాత్కారవత్తయా మానుషజ్ఞానశతజ్ఞాన విషయవిషయత్వస్య మనుష్యగన్ధర్వాదిగత శతజ్ఞానవిషయ విషయకత్వస్యచసత్త్వాత్, ప్రతిపర్యాయం “శ్రోత్రియస్యచాకామహతస్య” ఇత్యస్యోపపత్తి రిత్యన్యత్రవిస్తరః,” ఇతి.

ర్యరూప పురుషార్థసీమాభూమిం ప్రాప్నువన్తీత్యర్థః.

ననుఁ, తథాపి శాస్త్రస్య వాత్సల్యాభావో వా భవిష్యదనర్థాపరిజ్ఞానం వాఽఽపద్యత ఇతి దోషో దుర్వారః. స్వయత్నరూప సాధనాన్తరస్య స్వప్రయోజనరూపాఽనర్థహేతుత్వేన దోషత్వాత్, తత్ర చ దోషే వేద పురుషస్య భోగ్యతాబుద్ధ్యభావే వాత్సల్యాసమ్భవాత్, సతోఽపి దోషస్య దోషత్వాదర్శనే భవిష్యదనర్థాఽపరిజ్ఞానేన సార్వజ్ఞ్యభఙ్గాత్, తథా చ సాధనాన్తరనిష్ఠానాం పరార్థానుభవ కైఙ్కర్యాలాభో న సమ్భవత్యేవేతి సాధనాన్తరం బలవదనిష్టాననుబన్ధ్యేవేతి శఙ్కాం పరిహరన్, సోపపాదక మధికరణార్థముపసంహరతి (తస్మాదితి).

అయమాశయః — న తావత్ సార్వజ్ఞ్యభఙ్గః; వేదపురుషస్య సాధనాన్తర రూపదోషాదర్శిత్వాభావాత్. నాపి వాత్సల్యహానిః; సాధనాన్తరరూపే దోషే వేదపురుషస్య భోగ్యతాబుద్ధిసత్త్వేపి పురుషార్థ ఏవ ప్రదేయ ఇతి భగవత్సఙ్కల్పబలేన పరార్థానుభవాదేః సాధనాన్తరనిష్ఠ

(సీమేతి) "సీమసీమే స్త్రియాముభే" ఇత్యమరః. (వాత్సల్యాభావ ఇతి) అత్ర "మాతాపితృసహస్రేభ్యో వత్సలతరం శాస్త్రమ్" ఇతి శ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా. (వాత్సల్యాసమ్భవాదితి) దోషభోగ్యత్వం వాత్సల్యమ్, "వత్సస్యేదం వాత్సమ్; సహజమలమ్. తల్లాతి, లీఢే ఇతి "వావాత్సలా. వాత్సలాయా భావః - వాత్సల్యమ్" ఇతి వ్యుత్పత్తిరితి బోధ్యమ్. (తథా చ సాధనాన్తరనిష్ఠానామితి) తథా చ సాధనాన్తరేతి వక్తుః పూర్వపక్షిణోఽయమభిప్రాయః. ఉపాసకస్య మధువిద్యాయాం మధ్యే వసుత్వప్రాప్తిః, ఆనుషఙ్గికఫలం భవతి, విద్యామాహాత్మ్యాత్; అనన్తరఞ్చ మోక్షో భవతి. తద్వత్ఫలవిశేషోపి జాయత ఏవేత్యవశ్యం వక్తవ్యమేవేతి.

(సాధనాన్తరనిష్ఠపురుషీయేతి) లక్ష్మీతన్త్రే; — "సర్వజ్ఞోపి హి దేవేశస్సదా కారుణికోపి సన్। సంసారతన్త్రవాహిత్వాద్రక్ష్యాపేక్షాం ప్రతీక్షతే" ఇతి, రక్ష్యస్య అపేక్షాయా ఆవశ్యకత్వాత్. పురుషైః ప్రార్థితస్యైవ పురుషార్థత్వాత్, అనపేక్షితదానే దోషాత్, ఈశ్వర ఉపాసకస్య పరార్థకైఙ్కర్యం న దదాతీతి వేదపురుషస్య నాజ్ఞత్వమ్

పురుషేచ్ఛా విషయత్వాభావేనచ తేషాంతదలాభోపపత్తేః. అత ఏవాఽర్జునాదేస్త్యాగోపదేశేపి మోక్షప్రదానాభావఇతిదిక్. ※

ఇతిచరమశ్లోకటిప్పణ్యామ్
సాధనాన్తరశ్త్యైన సామ్యనిష్కర్షనామకః
షష్ఠవాదస్సమాప్తః.

చరమశ్లోకటిప్పణ్యాంసప్తమవాదః,

ప్రకృతమనుసరామః. ఉపాసనాదేస్స్వాధికారిప్రాప్యానురూపత్వం తద్విరుద్ధత్వమిత్యేతద్దూషయతి (ప్రాప్యత్విత్యాది). ప్రాప్యాననురూపత్వం - కింప్రాప్యం ప్రతిస్వరూపాఽయోగ్యత్వమ్; ఉతప్రాప్యస్యానన్తస్థిరత్వేన, ప్రాపకస్య అల్పాస్థిరత్వేనచ తద్విసదృశత్వమ్. ఆద్య

వాత్సల్యహానిశ్చేతిభావః. (తేషామ్) సాధనాన్తరనిష్ఠానామ్. (తదలాభేతి) పరార్థానుభవకైంకర్యాలాభేత్యర్థః. (అర్జునాదేరితి) అత్ర, "అర్జుననుక్కు దేహావసానత్తిల్ మోక్షమ్ వారాతొళిన్దతెన్నెన్నిల్; కేట్టవర్త్తిల్ నిలైనిల్లాతే పిన్బు మఱక్కైయాలేయామ్, ఇప్పడిమఱక్కైక్కుమడి ద్రౌపది పరిభవమ్‌కణ్డిరున్ద భాగవతాపచారముణ్డాకైయాలేయామ్, శరీరావసానత్తిల్ భగవత్ప్రాప్తియన్ఱిక్కే ఒళిన్దతెన్ను కణ్డుకొళ్వతు" ఇతి శ్రీవచనభూషణమీమాంసావృత్తి కఠినపదదీపికాసూక్తిరనుసన్ధేయా.

ఇతిసాధనాన్తరశ్త్యైనసామ్యనిష్కర్షనామక
షష్ఠవాదకఠినపదదీపికా

(ప్రాప్యాననురూపత్వం) "నాస్త్యకృతః కృతేన" ఇతిఫలాననురూపత్వమ్. అకృతః-నిత్యః. కృతేన-అనిత్యేన. ప్రపత్తేః సిద్ధోపాయస్యనివేశః, విశేషః; అతోఽగురూపాయభూతభక్త్యపేక్షయా లఘూపాయస్యప్రపదనస్యముఖ్యత్వమ్ పరిచ్ఛిన్నస్యోపాసనస్య అపరిచ్ఛిన్నప్రాప్యాననురూపత్వమ్, ప్రపత్తేస్తావదనురూపత్వమ్, సిద్ధోపాయభూతేశ్వరనివేశాదితిమన్తవ్యమ్, (తద్విరుద్ధత్వమ్) ప్రాప్యవిరుద్ధత్వమ్. (స్వరూపాయోగ్యత్వమ్) స్వరూపతః అయోగ్యత్వమ్. (తద్విసదృశత్వమ్) ప్రాప్యవిసదృశత్వమ్. (ఆద్యే) స్వరూపాయోగ్యత్వమితిపక్షే.

ఆహ (ప్రాప్యత్వోక్తిరితి) "యో వేద-సోఽశ్నుతే" ఇత్యాదిశాస్త్రబలాత్స్వ ప్రయోజనసాధనత్వం సాధనాన్తరస్యదుర్వారమితిభావః.

ద్వితీయమాహ (యుక్తిమాత్రత్వాత్) ఇతి. భృత్యాదేః కర్షకాదేశ్చ ప్రయాసతారతమ్యేన ఫలతారతమ్యదర్శనాత్, బహ్వాయాస పూర్వకం యత్కిఞ్చిజ్జన్మసాధ్యం సాధనాన్తరమనన్త స్థిరఫలరూప బ్రహ్మానుభవస్యసాధనం భవితుమర్హతీతి యుక్తిమాత్రేణేత్యర్థః. వేద శాస్త్రావిరోధితర్కవ్యావృత్త్యర్థం మాత్రపదమ్. నహివచనవిరోధే న్యాయఃప్రభవతి; అన్యథా, అల్పకాలసాధ్యజ్యోతిష్టోమాదే రధికకాల భోగ్యస్వర్గాదేశ్చ సాధ్యసాధనభావో న స్యాదితిభావః. ఉక్తమర్థంప్రతి బన్దిముఖేనవివృణోతి (ఆగమేతి). అత్ర అకిఞ్చనాధికారిణః ప్రాప్యం పరార్థానుభవాదికంప్రతితు స్వరూపాయోగ్యత్వరూపం వైసాదృశ్య రూపఞ్చ ప్రాప్యవిరుద్ధత్వం సమ్భవతీతితాత్పర్యమ్.

(ద్వితీయే) ప్రాప్యవిసదృశత్వమితిపక్షే. (భృత్యః)భటాదిః. (కర్షకః)కృషీవలాదిః. (వేదశాస్త్రావిరోధితర్కేతి) అత్రమనుస్మృతౌ ద్వాదశాధ్యాయే; "ఆర్షంధర్మోపదేశఞ్చ వేదశాస్త్రావిరోధినా। యస్తర్కేణానుసన్ధత్తేసధర్మంవేద నేతరః" ఇతి, తద్వ్యాఖ్యానే-(ఆర్షమితి)ఋషిదృష్టత్వాదార్షమ్. వేదమ్-ధర్మోపదేశఞ్చ, తన్మూల స్మృత్యాదికమ్; యస్తదవిరుద్ధేన మీమాంసాదిన్యాయేన విచారయతి, సధర్మంజానాతి, నతుమీమాంసానభిజ్ఞః. ధర్మేకరణంవేదః;మీమాంసాచ-ఇతికర్తవ్యతాస్థానీయా. తదుక్తంభట్టవార్తికకృతా;-ధర్మేప్రమీయమాణేహి వేదేనకరణాత్మనా । ఇతికర్తవ్యతా భాగం మీమాంసాపూరయిష్యతి," ఇత్యుక్తమనుసన్ధేయమ్. (అన్యథా) యుక్తిమాత్రేణ సాధనే. (ఆగమేతీతి) సారే- "ప్రపత్తిశాస్త్రస్థానామ్ ప్రమాణమిష్టికేర్యెష్టిరియమ్" ఇత్యుక్తమ్. "సిద్ధోపాయశాస్త్రస్థానామ్ప్రమాణమిష్టికేర్యెష్టిరియమ్" ఇతినోక్తమ్. అతఃప్రపత్తే రేవప్రాధాన్యం వదతీతిబౌద్ధేష్టికాభిప్రాయః. సమ్ప్రదాయసిద్ధ విరోధం దర్శయతి (అత్రాకిఞ్చనేతి).

అనుగృహీతశ్చ శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే సాధనాన్తరం స్వరూపవిరోధసమర్థనాధికారే వరదదేశికైః;-"ప్రాపకాన్తరం స్వరూపవిరుద్ధమిత్యత్ర న ప్రమాణాభావః. మూలమన్త్రద్వయస్థ నమశ్శబ్దాభ్యాం (౧) "స్వయన్తు రుచిరే దేశే" ఇత్యాద్యుపబృంహితాభ్యామప్రధానభోక్తృత్వస్యాపి నిషిద్ధత్వేన, స్వభోక్తృత్వఫలాయా భక్తేః ప్రాప్యవిరుద్ధత్వోపపత్తేరితి.

అత్ర సిద్ధోపాయ ప్రతిపాదనస్థలే స్వభోక్తృత్వనివృత్తేః ఫలతయా ప్రతిపాదనాత్, సాధనాన్తరమకిఞ్చనాధికారిప్రాప్యం ప్రతి స్వరూపాయోగ్యమేవేతి ఘట్ట తాత్పర్యమ్. (మూలమన్త్రేతి) అత్ర కాకాక్షిన్యాయోభిప్రేతః. ఇత్యాదిత్యనేన - (౨) "కురుష్వమామనుచరమ్" ఇత్యాదిసఙ్గ్రహః.

నను నమశ్శబ్దాదేః ప్రధానభోక్తృత్వనిషేధపరతయా అకిఞ్చనాధికారిణోపి భోక్తృత్వమస్త్యేవ; అన్యథా అచేతనత్వాపత్తేరిత్యత ఆహ (అప్రధానేతి). పరమాత్మాధీన స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్య భోగశాలిత్వరూపస్యేత్యర్థః. నమశ్శబ్దాదినా పరమాత్మాధీన భోగశాలిత్వరూప

(స్వయన్తురుచిరఇతి) శ్రీరామాయణే ఆరణ్యకాణ్డే "పరవానస్మి కాకుత్స్థ త్వయి వర్షశతం స్థితే। స్వయన్తు రుచిరే దేశే క్రియతామితి మాం వద" ఇతి. (ఇతీతి) అనుగృహీతశ్చేత్యన్వయః, (అత్ర) శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే. (స్వరూపాయోగ్యమేవేతి) పరతన్త్రస్వరూపస్య ప్రవృత్తిరూపమయోగ్యమేవేత్యర్థః (ఘట్టమ్) నిష్కృష్టమ్. (అత్ర కాకేతి) కాకాక్షిన్యాయః, ఏకత్ర స్థితస్య పూర్వత్ర ఉత్తరత్ర చాన్వయః (కురుష్వమామితి) శ్రీరామాయణే అయోధ్యాకాణ్డే "కురుష్వమామనుచరం వైధర్మ్యం నేహ విద్యతే। కృతార్థోహం భవిష్యామి తవ చార్థః ప్రకల్పతే" ఇతి. ఆదినా (౩) "తనకేర్యాకవైనైకాఖ్యమీతే" ఇత్యాదిసఙ్గ్రహః.

(ప్రధానభోక్తృత్వేతి) పరమాత్మానధీనభోగశాలిత్వరూపభ్రాన్తిసిద్ధప్రధానభోక్తృత్వేత్యర్థః. (అన్యథా) ప్రధానభోక్తృత్వనిషేధానఙ్గీకారే. (సిద్ధేతి) సిద్ధో

(౧) రా-అ-౧౫-౭. (౨) రా-అ-౩౧-౨౨. (౩) తి-వాయ్-౨-౯-౪.

ప్రాప్తిసిద్ధాఽప్రధానభోక్తృత్వానిషేధే సిద్ధోపాయవిధిస్థలే సాధ్యోపాయవిధిస్థలేచవ్యవస్థయా నమశ్శబ్దాదిశ్రవణం తదశ్రవణఞ్చనోపపద్యతే.

నచాఽత్రమన్త్రరత్న చరమశ్లోకయోరివ పరస్పరప్రతిపన్న గుణోపసంహారః. (౧) "నానాశబ్దాదిభేదాత్" ఇతిసూత్రకృతా విద్యాభేదసాధనాత్. అవిద్యావ్యాప్తిస్తు †స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్యపరమాత్మభోగాతిశయాధాయకాఽనుషఙ్గికభోగశాలిత్వ రూపాఽప్రధాన భోక్తృత్వాఙ్గీకారాదుపపద్యతఇతి.

పాయవిధిస్థలే వ్యవస్థయా నమశ్శబ్దాది శ్రవణమిత్యన్వయః. (నమశ్శబ్దాదీతి) ఆది శబ్దేన ఏవకారాదిపరిగ్రహః. (తదశ్రవణమ్) నమశ్శబ్దాద్యశ్రవణమ్.

(అత్ర) సిద్ధోపాయవిధిస్థలే, సాధ్యోపాయవిధిస్థలే. (చరమేతి) వివరణ వివరణిరూపయోశ్చరమశ్లోకమన్త్రరత్నయోర్విద్యాభేదోనాస్తి. శక్యతావచ్ఛేదకభేదేన భేదాఙ్గీకారాత్, ఉపాసనశరణాగత్యోరూపాదిభేదాద్విద్యాభేదః. అతోనమశ్శబ్దాద్యుపసంహారోనకర్తవ్య ఇతిభావః. (ఉపసంహారేతి) ఉపాసన శరణాగత్యోరితి శేషః. (నానేతి) "నానాశబ్దాదిభేదాత్" ఇతి బ్రహ్మమీమాంసా తృతీయాధ్యాయ తృతీయపాద శబ్దాదిభేదాధికరణసూత్రమ్. తద్భాష్యమ్;-కిమత్రవిద్యైక్యమ్, ఉత విద్యాభేదఇతిసంశయ్యతే. అత్రైవాస్యాం పరస్పరభేదేసమర్థితేసతి, ఏకస్యాదహర విద్యాదికాయాస్సర్వవేదాన్తప్రత్యయన్యాయః; కింయుక్తమ్. విద్యైక్యమితి; కుతః- వేద్యస్యబ్రహ్మణ ఏకత్వాత్; వేద్యంహివిద్యాయారూపమ్. అతోరూపైక్యాద్విద్యైక్యమితి; ఏవమ్ప్రాప్తేభిధీయతే. నానేతి, నానాభూతాః - విద్యాః; కుతః-శబ్దాది భేదాత్. ఆదిశబ్దేన - అభ్యాస సఙ్ఖ్యా గుణ ప్రక్రియా నామధేయానిగృహ్యన్తఇతి. తత్పూర్వస్థ అక్షరవిద్యాదికాఇతిభాష్య శ్రుతప్రకాశికాయామ్, ఆదిశబ్దేన న్యాసోవివక్షితః. సూత్రేపిశబ్దాదిభేదసద్భావాదితి. (స్వప్రవృత్తీతి) స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్యః - పరమాత్మభోగాతిశయ ఇత్యన్వయః. (ఉపపద్యతఇతీతి) "ఘట్టతాత్పర్య మిత్యన్వయః.

---

(౧) బ్రహ్మసూ-3-3- † (పా) స్వప్రవృత్త్యనుద్దేశ్య.

ఏవంవైసాదృశ్యరూపం ప్రాప్యవిరుద్ధత్వమపి తత్రైవ ప్రకరణే ద్వితీయే సాధనాన్తరవ్యాజ విధిత్వసమర్థనాధికారే సిద్ధాన్తైరేవానుగృహీతమ్. భక్తిర్వ్యాజమాత్రం; నసాధనం; ఫలవిసదృశత్వాత్. ఫలవైసాదృశ్యంనామనిత్యత్వం నవైపుల్యమాత్రమ్. నహినిత్యం ఫలమనిత్యేన సాధయితుంశక్యతే; దృష్టవ్యాప్తివిరోధాత్. (౧) "నాస్త్యకృతఃకృతేన" (౨) "నహ్యధ్రువైఃప్రాప్యతేధ్రువన్తత్" ఇతివిధివిరోధాచ్చ. నహ్యనయోః కామవిషయత్వమ్; అసఙ్కోచేన కర్మోపాసనోభయవిషయత్వాత్. (౩) "యజతే, తపస్తప్యతే బహూనివర్షసహస్రాణ్యన్త వదేవాస్యతద్భవతి" ఇతియాగవత్తపశ్శబ్దవాచ్యోపాసనస్యాప్యన్తవత్ఫలత్వ శ్రవణాత్. (౨) "నాయమాత్మాప్రవచనేన లభ్యః" ఇత్యాదినావిశిష్యోపాసనసాధ్యత్వనిషేధాచ్చ. నచమేధాశబ్దో భక్తిరూపత్వదశాపన్నధ్యానపరః. అసఙ్కోచేన తద్దశాపన్నధ్యానపరత్వే బాధకాభావాత్. నచోపాయవిధవిరోధః; తస్యవ్యాజవిధిత్వ కల్పనాత్. అన్యథానిషేధ వాక్యానామనేకేషామస్వారస్యాపత్తేః. తాని

(దృష్టవ్యాప్తీతి) "యత్-అనిత్యమిష్టసాధనమ్, తత్ - అనిత్యఫలకమ్" ఇతి లోకదృష్టవ్యాప్తిత్యర్థః. (అనయోః) "నాస్తి,నహ్యధ్రువైః" ఇతివిధివాక్యయోః. (యజతేతపఇత్యాది) బృహదారణ్యకేపఞ్చమాధ్యాయే అష్టమబ్రాహ్మణే. "యోవా ఏతదక్షరంగార్గ్యవిదిత్వా అస్మిఁల్లోకే జుహోతియజతేతపస్తప్యతే బహూనివర్షసహస్రాణి, అన్తవదేవాస్య తద్భవతి" ఇతి. వర్షసహస్రాణియజతే తతస్తప్యతే.తపః- ఉపాసనమ్ - తపసేత్యత్రేవ "తపఆలోచనే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః, ఉపాసనంతపశ్శబ్దార్థః. అస్యపురుషస్యతత్, అన్తవదేవభవతి - అనిత్యఫలవదేవ భవతీత్యర్థః. (విశిష్యేతి) "నమేధయా" ఇతి విశిష్య. (తద్దశాపన్నేతి) భక్తిరూపత్వ దశాపన్నేత్యర్థః. (తస్య) ఉపాసనవిధేః. (అన్యథా) వ్యాజవిధిత్వ కల్పనానఙ్గీకారే (నిషేధ వాక్యమ్) "నహ్యధ్రువైః" "నాస్త్యకృతః" ఇత్యాదనిషేధవాక్య మితిబోధ్యమ్.

(౧) ముణ్డ-౧-౨-౧౨. (౨) కఠ-౧-౨. (౩) బృహ-౫-౮.

హిలోక సిద్ధవ్యాప్త్యనుగృహీతాని ప్రబలాని. అతఉభయాఽవిరోధేన వ్యాజవిధిత్వ కల్పనమేవయుక్తమ్.

నచ, లోకే "కృషిమిత్కృషస్వ" ఇత్యాదావుపాయఏవ విధిదర్శనాల్లోకదృష్టవ్యాప్త్యనుగ్రహాఉపాయవిధిపక్షేపి సమ్భవతీతి వాచ్యమ్. "రత్నార్థంవరాటికాందద్యాత్, రాజ్యార్థముపహారందద్యాత్" ఇతివ్యాజేపి లోకేవిధిదర్శనాత్. ఏవంచరమయుక్త్యభిప్రాయేణ రత్నేత్యాదికముక్తమ్. ఏవం దేశతః కాలతో వస్తుతశ్చానన్తఫలప్రాప్తిత్రివిధోపాధి పరిచ్ఛిన్నోపాసన విధిర్వ్యాజవిధిరేవ భవితుమర్హతీతి.

అత్రతావత్, సాధనాన్తరంన తన్నిష్ఠానాం మోక్షహేతుః; కిన్తు, సర్వముక్తిప్రసఙ్గపరిహారార్థతయా అన్యథాసిద్ధత్వేన నియతపూర్వవర్తిత్వాహ (భక్తిరితి). ఏవఞ్చభక్త్యాదేస్స్వయత్నపరాన్ప్రతి మోక్షసాధనత్వప్రవాద ఆచార్యాణామభ్యుపగమవాదఏవ; తథైవ తేషాం

(తాని) నిషేధవాక్యాని. (ఉభయావిరోధేన) "నాస్త్యకృతఃకృతేన" "నకర్మధయా" ఇతినిషేధవాక్యమ్; "నిథిధ్యాసితవ్యః" ఇతివిధివాక్యమ్; ఏతదుభయాఽవిరోధేన.

(కృషిమిత్కృషస్వేతి) మహిమశతకవ్యాఖ్యానే - "అక్షైర్మాదీవ్యః, కృషిమిత్కృషస్వ, వీత్తేరమస్వబహుమన్యమానః" ఇతిశ్రుతిః, ఋగ్వేదే, శాకలశాఖాయాం సప్తమాష్టకే అష్టమాధ్యాయేపఠితా, అక్షైః-దేవనైః, మాదీవ్యః - ద్యూతం మాకార్షీః. తర్హి జీవనంకథమ్, తత్రాహ - కృషిమిత్-కృషిమేవ; ఇచ్ఛబ్దోఽవధారణార్థశ్ఛన్దసిదృష్టః. కృషస్వ-కురుష్వ. తథాచతద్ద్వారాజీవితవ్యమితిభావః. కృషింకుర్వన్ బహుమన్యమానః-బహుభిర్శ్లాఘ్యమానస్సన్, విత్తే - ధనధాన్యాదిరూపే, రమస్వ - క్రీడస్వ" ఇతిశ్రుత్యర్థోబోధ్యఇతి. (చరమయుక్తీతి) "రాజ్యత్తుక్రౌంమిచ్ఛన్నుపప్రావ్యాతేయమ్" ఇతిచరమయుక్తి శ్రీసూక్త్యర్థః. (ఇతీతి) ఇత్యనుగృహీతమిత్యన్వయః.

(తన్నిష్ఠానామ్) సాధనాన్తరనిష్ఠానామ్. (తథైవ) అభ్యుపగమవాదఏవ.

సాధనాన్తరోపాయాన్తరాది ప్రసిద్ధిరపి.(౧)"ఉపాయస్స్వప్రాప్తేరుపనిష
దధీతస్సభగవాన్"(౨)"ఇవై ఇరణ్డుమొట్రియభగవత్ప్రసాద మేఉపాయ

(తేషామ్) ఆచార్యాణామ్. (ప్రసిద్ధిరపీతి) భక్త్యాదేరిత్యనుషఙ్గః. (ఉపాయఇతి) శ్రీమద్రహస్యత్రయ సారాధికారసఙ్గ్రహే - "ఉపాయస్స్వప్రాప్తేరుపనిషదధీతస్స భగవాన్ప్రసత్త్యై తస్యోక్తే ప్రపదననిదిధ్యాసనగతీ । తదారోహః పుంసస్సుకృత పరిపాకేన మహతా నిదానం తత్రాపి స్వయమఖిలనిర్మాణనిపుణః" ఇతి - అస్యార్థః— (ఉపాయఇతి) ప్రసాదవిశిష్ట ఉపాయఇత్యర్థః. (ఉపనిషదధీతస్స భగవాన్) "యతోవాఇమాని" "నాయమాత్మా" "ధాతుః ప్రసాదాత్" ఇత్యాది శ్రుతిప్రతిపన్నో భగవాన్, స్వప్రాప్తేః అదృష్టద్వారకోపాయః. తర్హి ప్రపదనాది వైయర్థ్యమిత్యత ఆహ (ప్రసత్త్యైతస్యోక్తే) ఇతి. (తస్య) భగవతః. ప్రసత్త్యై- స్వయత్నప్రయోజన ప్రసాదాయ. (ప్రపదననిదిధ్యాసనగతీ) ప్రపదనమ్ - ప్రపత్తిః, నిదిధ్యాసనమ్ - భక్తిః, తద్రూపేగతీ - మార్గౌ, (ఉక్తే) దృష్టోపాయతయా విహితే. నన్వనాదౌ సంసారే దుర్నివారవ్రజినసామగ్ర్యాం సత్యాం కథం దృష్టోపాయప్రవేశ ఇత్యత్రాహ (తదారోహఇతి). తయోః -దృష్టోపాయయోః, ఆరోహః - ప్రవేశః, (సుకృతపరిపాకేన) యాదృచ్ఛికాది సుకృతపరిపాకేన. తత్రాపిమూలకారణం భగవానేవేత్యాహ (నిదానమితి). (తత్రాపి) యాదృచ్ఛికాది సుకృతపరిపాకేపి, (అఖిలనిర్మాణనిపుణః) సర్వస్రష్టా. భగవానేవనిదానమిత్యర్థః.

అత్ర, "అక్కైయరూం అజ్ఞాతమాన నక్షైకశైయే పల్ శాకకణ్డు కటాక్షియానిఱ్ఱమ్, ఇవైయుఙ్గూడ ఐవనుక్కు విళైయుమ్బడియిఱే ఇవన్ఱన్నై ముత లిలే ఆవన్సృష్టిత్తతు" ఇతి శ్రీవచనభూషణ శ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయేతి. (ఇవైయిరణ్డుమితి) ఇయం ముముక్షుప్పడి శ్రీసూక్తిః. భగవద్గుణఙ్గళ్ వ్యాఖ్యా శ్రీసహస్రనామభాష్యే ఉపోద్ఘాతప్రకరణే, గురుతరతపస్సమాధిసాధ్య తత్వజ్ఞానస్య నిరుత్తరవాఙ్మాత్రసాధ్యతానిరూపణస్థలే—"నను, గురుదీర్ఘదుష్కర తపస్సమాధి విశేషరూప మహాధర్మసాధ్య

---

(౧) రహస్యత్రయసారే. (౨) ముముక్షుప్పడి.

మాంకక్కడవతు" ఇత్యేవ ముఖ్యసిద్ధాన్తాదితిభావః. వక్ష్యతిచోత్తి రాధికారావతారికాయామ్;-ప్రథమంసర్వజ్ఞాన్ప్రీత్యుపాయత్వం నాస్తి. కిన్త్వజ్ఞాన్ప్రీతిత్యుక్తమ్. అనన్తరం తాన్ప్రీత్యుపాయత్వంనాస్తి; కిన్తు వ్యాజత్వమాత్ర మిత్యుక్తమ్; ఇదానీం వ్యాజత్వ మపినాస్తీత్యాహ (తాన్ దరిద్రేత్యాదితి).

యుక్తిమాత్రేణ ఆగమబాధో నయుక్తఇత్యాశఙ్క్య, సాధన భక్తి విధ్యన్వారుహ్యవాదే "నహివచనవిరోధే" ఇతిన్యాయేన విధివిరోధాద్వైసాదృశ్యన్యాయానవతారేపి, పరార్థ కైఙ్కర్యవిధిరూపముఖ్య సిద్ధాన్తే వైసాదృశ్యరూపానుగ్రాహకన్యాయావతారస్సమ్భవత్యేవేత్యాశయేనాహ (ఫలవిసదృశత్వాదితి). సాధనాన్తరస్యకాలపరిచ్ఛేద తద్రాహిత్యాభ్యాంస్వార్థానుభవపరార్థానుభవాదిసాధారణం వైసాదృశ్యమ్,

---

తత్వజ్ఞానోపక్రమస్య వాఙ్మాత్రసాధ్యత్వవాదోప్యతివాదః; గురుశాస్త్రవైయర్థ్య ప్రసఙ్గేనప్రమాణవిరుద్ధశ్చ; తదిదమవిదిత భగవత్ప్రభావస్య ఛాన్దసస్యపైశాచమ్. లఘీయోపిభగవత్సఙ్కీర్తనం దుర్వహమపిభరం ధారయత్యేవ; నగురుశాస్త్రానర్థ క్యమ్. తస్యసమర్థాధికారత్వాత్. అస్యతుసత్యసతివా సామర్థ్యే భగవదసాధారణ రుచిసముచిత భాగ్యవదధికారత్వాచ్చ; గరీయసోపి భగవత్ప్రసాద ఏవఫలహేతుః - లఘీయసికిందణ్డవారితః. యథాచగరీయ స్సప్రయోగకైపుల్యాద్దేవః ప్రసీదతి, తథాలఘీయస్యపిభావశుద్ధివిశేషాత్ ప్రసీదేత్," ఇతిశ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా. (వక్ష్యతిచేతి) "శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే" ఇతిశేషః. (తాన్ప్రతి) అజ్ఞాన్ప్రతి.

(అన్వారుహ్యేతి) తస్మతమధిష్ఠాయవాదః - అన్వారుహ్యవాదః; అఙ్గీకృత్యవాదః - అభ్యుపగమ్యవాదః. (న్యాయానవతారేపీతి) కైఙ్కర్యవిధిరితిచేత్, లోకదృష్టన్యాయవిరోధోనాస్తీతి మన్తవ్యమ్. (సాధనాన్తరస్యేతి) సాధనాన్తరస్య కాలపరిచ్ఛేదః; స్వార్థానుభవపరార్థానుభవయోర్నిత్యత్వాత్కాల పరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్. అతఉభయసాధారణం వైసాదృశ్యమితిభావః. (తద్రాహిత్యేతి) కాలపరి

స్వరూపానురూపత్వాఽననురూపత్వ లక్షణవస్తుపరిచ్ఛేద తద్రాహిత్యాభ్యాం పరార్థానుభవాద్యసాధారణం వైసాదృశ్యఞ్చ ద్వయమప్యత్ర వివక్షిత మిత్యాశయేనాహ (ఫలవైసాదృశ్యంనామేత్యాదినా).

(నహీతి) ఇదముపలక్షణమ్; నహిఫలభోక్తృస్వరూపానురూప సాధనేనతదనురూపం ఫలంసాధయితుంశక్యమ్. పరదారపరిగ్రహాఽనివేదితభోజనాదినా ధర్మప్రజాఽనుయాగఫలాద్యసాధనాదితి బోధ్యమ్. (దృష్టేతి) "యద్యదనిష్టసాధనం తత్తదనిత్య ఫలకమ్," ఇతిత్రివర్గస్థలే దర్శనాదితిభావః. నచేదంయుక్తిమాత్రమిత్యాశయేనాహ (నాస్త్యకృతఇతి). అత్రనకేవలం సాధనాన్తరస్వరూపవిరోధసాధకం ప్రమాణముక్తన్యాయానుగ్రాహ్యమ్; కిన్తు విశేషవచనమపీతి భావః. నచేదం నిత్యఫలప్రాశస్త్య మాత్రపరమ్. సిద్ధాన్తే అర్థవాదానాంస్వార్థేతాత్పర్యాదిత్యాశయేనాహ (విధివిరోధాదితి).

కృతాఽధ్రువశబ్దయోరల్పాస్థిరఫలకర్మపరత్వ మాశఙ్క్యాహ

చ్ఛేదరాహిత్యేత్యర్థః. (స్వరూపేతి) ఉపాసనస్య స్వరూపానురూపత్వరూపవస్తుపరిచ్ఛేదః. పరార్థానుభవస్య స్వరూపానురూపత్వ రూపవస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్. అతఃపరార్థానుభవాఽసాధారణం వైసాదృశ్య ముపాసనస్యేతిబోధ్యమ్. (తద్రాహిత్యేతి)వస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యేత్యర్థః.

(ఫలభోక్తృస్వరూపేతి) ఫలభోక్తుస్స్వరూపేత్యర్థః. (తదనురూపమ్) స్వరూపానురూపమ్. (పరదారేతి) పరదారపరిగ్రహేణ ధర్మప్రజాఫలాసాధనాత్, అనివేదితభోజనాదినా అనుయాగఫలాద్యసాధనాదిత్యన్వయః. (ప్రమాణమ్) "సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య" ఇత్యాదిప్రమాణమ్. (ఉక్తన్యాయః) దృష్టవ్యాప్తిన్యాయః. (స్వార్థేతాత్పర్యాదితి)అత్ర "ప్రబలప్రమాణవిరోధాభావే అర్థవాదపరాణామపిస్వతః ప్రామాణ్యతస్స్వార్థపరిత్యాగశ్చసాహసమ్, అన్యాయ్యత్వాత్" ఇతిసహస్రనామభాష్యశ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా.

(నహీతి)(౧)"తపసా బ్రహ్మవిజిజ్ఞాసస్వ" "తపసానాశకేన" ఇత్యాదౌ తపస ఉపాసన సాహచర్యాత్ కాయక్లేశమాత్ర పరత్వమిత్యాశఙ్క్య కాయక్లేశ మాత్రస్య "బహూనివర్ష సహస్రాణియజతే" ఇత్యనేనైవ సిద్ధత్వాచ్చ, తపోనిర్దేశ ఉపాసనస్య అనన్తవత్ఫలత్వ ప్రదర్శనార్థ ఇత్యాశయేనాహ (యజతఇత్యాదినా). శ్రవణప్రవచనఫల మననసన్దంశనాన్మేధాశబ్దార్థ ఉపాసనమిత్యభిప్రేత్యాహ (విశిష్యేతి). అనేన సామాన్య నిర్దేశస్సహ చరితనిర్దేశశ్చ వ్యావర్త్యతే.

లఘుసిద్ధాన్తభాష్య సూక్తివిరోధాభిప్రాయేణాశఙ్క్య పరిహరతి (నచేతి). వాక్యస్వారస్యాత్ శ్రీభాష్యకారౌపదేశిక సమ్ప్రదాయాచ్చ,

---

(తపసేతి) భృగువల్ల్యాం, "తపసా బ్రహ్మ విజిజ్ఞాసస్వ" ఇతి. (తపసానాశకేనేతి) బృహదారణ్యకేషష్ఠాధ్యాయేచతుర్థబ్రాహ్మణే (౨) "తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణావివిదిషన్తి, యజ్ఞేనదానేన తపసానాశకేన. ఏతమేవవిదిత్వామునిర్భవతీతి" ఇతి(శ్రవణేతి)"శ్రోతవ్యోమన్తవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యః" ఇత్యత్ర శ్రవణమననోపాసనాన్యుక్తాని. తద్వత్, "నాయమాత్మాప్రవచనేనలభ్యోనమేధయా నబహునాశ్రుతేన" ఇత్యత్ర సన్దంశన్యాయేన మేధాశబ్దస్య ఉపాసన పరత్వముక్తమ్ - సన్దంశన్యాయః పూర్వోత్తరపదార్థాలోచనయా మధ్యమపదస్య ఉభయార్థానురూపార్థనిర్ణయః. (సన్దంశనాత్) ఉభయతస్సంక్రాన్తత్వాత్;(సామాన్యనిర్దేశః)"నాస్త్యకృతఃకృతేన" ఇతిసామాన్యనిర్దేశః. (సహచరితనిర్దేశః) "తపసానాశకేనేతి" సహచరితనిర్దేశః.

(లఘుసిద్ధాన్తేతి) లఘుసిద్ధాన్తభాష్యే"ఏవంప్రత్యహమాపన్నామపవర్గ సాధన భూతాంస్మృతిం విశినష్టినాయమాత్మేతి-" ఇత్యత్రభక్తిరూపాపన్నస్య ఉపాసనస్యసాధనత్వముక్త మితిభావః. (వాక్యేతి) "నమేధయా" "నాస్త్యకృతః" "నవ్యాధ్రుపైః" ఇతివాక్యస్వారస్యాదిత్యర్థః. (ఔపదేశికేతి) ఉపదేశప్రాప్తేత్యర్థః. గోష్ఠీపూర్ణాచార్యస్య ఔపదేశికసమ్ప్రదాయః, చరమశ్లోకస్సాధ్య ప్రపత్తిపరఇతి. "నాయమాత్మేతిశ్రుతౌ" "నమేధయా" ఇత్యత్ర సాతిశయప్రీతిరూప భక్తిత్వావ

---

(౧) తై-భృ- (౨) బృహ-౬-౪-

శ్రీభాష్యసూక్తి శ్చరమశ్లోకగీతా భాష్యసూక్తివదన్వా రుహ్యావాదః. తథైవ "నపృథివ్యామగ్ని శ్చేతవ్య ఇతివన్నిర్వాహః" ఇతిశ్రుతప్రకాశి సూక్తిరపీత్యాశయేనాహ (సజ్ఞ్యే చేనేతి).

స్థాపన్నసాధనభక్తిర్నిషిధ్యతే. "యమేవైషవృణుతే, తేనలభ్యః" ఇత్యత్ర వరణీయాధికారివిశేషణీభూత నిరతిశయ ప్రీతిరూప భక్తిత్వావస్థాపన్నసాధ్యభక్తిరప వర్గప్రాప్తి వ్యాజోపాయ భూతేతిచ సమ్ప్రదాయ ఇతి శ్రీభాష్యకారస్యౌపదేశిక సమ్ప్రదాయఇతి బోధ్యమ్. (అన్వారుహ్యావాద ఇతి) చరమశ్లోకగీతాభాష్యేచరమశ్లోకస్య-అథవేత్యాదినా అఙ్గప్రపత్తిపరత్వేన వాఖ్యాతత్వాత్; తత్ర అన్వారుహ్యవాదత్వ మఙ్గీక్రియతే; తద్వత్ శ్రీభాష్యసూక్తావుపాసనస్య సాధనత్వోక్తిః-అన్వారుహ్యవాదఇతితాత్పర్యమ్. (తథైవ)అన్వారుహ్యవాదఏవ. (నపృథివ్యామగ్ని శ్చేతవ్యఇతి) హిరణ్యోపధానరహితాయాం పృథివ్యామగ్నిచయనం కార్యమిత్యర్థః. (శ్రుతప్రకాశికేతి) "కేవలశ్రవణమనన నిదిధ్యాసనానాం వక్ష్యమాణ విశేషవిగహితానామిత్యర్థః యథా'నపృథివ్యామగ్ని శ్చేతవ్యః' ఇత్యత్ర హిరణ్యోపధానరహిత పృథివ్యాం చయనం నిషిధ్యతే; నతుపృథివీమాత్రే తద్వదితిభావః" ఇతి లఘుసిద్ధాన్తభాష్య శ్రుతప్రకాశికా శ్రీసూక్తౌ, మేధా శబ్దస్య భక్తిరూపత్వదశాఽనాపన్నధ్యాన పరత్వముక్తమ్. సోపిఅన్వారుహ్యవాదఏవేతిభావః.

అత్రేదమవధేయమ్;—శ్రీగీతాభాష్యే శ్రీభాష్యకారస్య ఔపదేశికముఖ్యాసిద్ధాన్తయోజనాయామ్;— శ్రీభాష్యకారైశ్చరమశ్లోకస్య అధికారివిశేషణీభూతప్రపత్తివిషయకయోజనాద్వయ మనుగృహీతమ్. తత్ర "ప్రథమయోజనా ఆర్తప్రపత్తిపరా. ద్వితీయయోజనా దృప్తప్రపత్తిపరా; నత్వఙ్గప్రపత్తిపరా" 'ఇత్యవగన్తవ్యమ్.

తథైవోక్తమ్;—గీతార్థతత్త్వప్రకాశికాయామ్.- తదేవంసర్వేషాంచేతనవ్యాపారాణామద్వేషప్రభృతి పరమభక్తిపర్యన్తానాం సిద్ధోపాయఫలత్వాచ్చరమశ్లోకస్య తదేకపరత్వమేవన్యాయ్యమ్. ఏతత్సర్వ మభిప్రేత్య శ్రీగీతాభాష్యే చరమశ్లోకస్య ద్వేధాయోజనాకృతా. తత్ర ప్రథమయోజనాయాం "నిజకర్మాదిభక్త్యన్తం కుర్యాత్ప్రీత్యైవకారితః। ఉపాయతాంపరిత్యజ్య" ఇత్యనుగృహీతరీత్యా ఉపాయతాభ్రాన్తిత్యాగపూర్వకం యథావస్థిత స్వరూపానురూపస్వయమ్ప్రయోజన భగవ

దారాధనాత్మక కర్మజ్ఞానాద్యనుష్ఠానస్య సిద్ధోపాయాధికారివిశేషణత్వమ్, భగవత ఏవప్రాప్తి ప్రతిబన్ధకసర్వపాప వినివృత్తికరణత్వఞ్చానుగృహీతమ్. ద్వితీయయోజనాయాంభక్తి యోగోత్పత్తి హేతుతయా శాస్త్రవిహితసర్వధర్మస్వరూప త్యాగ పూర్వకస్య భగవదేకోపాయత్వాధ్యవసాయస్య ఔపదేశికజ్ఞానాద్య నతిరిక్తస్య అధికారివిశేషణత్వమ్, తాదృశాధికారి విషయేభగవతఏవ భక్తియోగారమ్భవిరోధి సర్వ పాపవినివృత్తికరణత్వఞ్చాను గృహీతమ్.

తదేవం యోజనాద్వయస్యాపి సముచ్చయేకృతే, భక్తియోగారమ్భవిరోధి పాపప్రభృతి ప్రాప్తివిరోధి పాపపర్యన్త సర్వపాపవినివృత్తికరణత్వమేవ శరణశబ్దాసఙ్కుచితార్థః. భక్తియోగోత్పత్తేః పూర్వంసర్వధర్మపరిత్యాగ పూర్వకభగవదేకోపాయ త్వాధ్యవసాయాత్మక శరణాగతిరేవాఽధికారివిశేషణమ్. భక్త్యుత్పత్త్యనన్తరం తదేవాధికారి విశేషణమితిలభ్యతే. తత్రభక్తేః ప్రాప్తిదశాపేక్షయా అధికారివిశేషణత్వాత్ప్రాప్త్యధికారివిశేషణ మిత్యుచ్యతే. శరణాగతేర్భక్త్యారమ్భాపేక్షయాప్యనియమాదితి.

శ్రీభాష్యేలఘుసిద్ధాన్తభాష్యే "అపవర్గసాధభూతాంస్త్రుతింవిశినష్టినాయమాత్మేతీతి" అత్రముఖ్యసిద్ధాన్తయోజనాయామ్ "యమ్" ఇతిభగవద్వరణీయాధికారి విశేషణీభూతస్వయంప్రయోజన నిరతిశయప్రీతిరూప భక్తిత్వావస్థాపన్నధ్యానరూప సాధ్యభక్తేరపవర్గ శబ్దిత పరార్థమోక్షప్రవృత్తి ప్రసఙ్గాదుపకారక త్వరూప వ్యాజోపాయత్వమ్, భగవత్ప్రియతః పతేః పరమపురుషార్థలక్షణ పరార్థమోక్షప్రవృత్తి సాక్షాదుపాయత్వ ఞ్చానుగృహీతమ్. "అనేన-కేవలశ్రవణ మననసనిదిధ్యాసనానామాత్మప్రాప్త్యనుపాయత్వముక్త్వా" ఇత్యత్రనమేధయేతి-మేధాశబ్దితాయాస్స్వయంప్రయోజనాధికారి విశేషణీభూత నిరతిశయప్రీతిరూపభక్తిత్వావస్థారహితాయాస్స్వప్రయోజనసాతిశయ ప్రీతిరూప భక్తిత్వావస్థాపన్నధ్యానరూప సాధనభక్తేః, పరార్థమోక్షప్రవృత్తి ఉపాయత్వాభావః ప్రతిపాదితః; తథైవోక్తం సిద్ధతాత్పర్యటిప్పణ్యామ్;--

నను, నాయమాత్మేత్యాది శ్రుతిర్న భక్త్యాద్యనుపాయత్వగ్రాహికా. లఘుసిద్ధాన్తభాష్యే తస్యాస్సాధనభక్తి పరతయైవ భాషితత్వాదితిచేత్తర్హిభవాన్ప్రష్టవ్యః. భక్తేః ఫలకరణత్వగ్రాహకం కిన్తద్భాష్య వచనమితి.

"ఏవమ్ప్రత్యక్షతాపన్నామపవర్గసాధన భూతాం స్మృతిం విశినష్టి" ఇత్యారభ్య నాయమాత్మేత్యాది శ్రుతిముపాదాయ, తత్ర శ్రవణమననాదీనాం మోక్షసాధనత్వనిషేధస్య భక్తిరూపతారహితశ్రవణాదివిషయత్వేనాన్యథాసిద్ధిం ప్రదర్శ్య, "యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యః" ఇత్యనేన పరమపురుష వరణీయతా హేతుభూతాయా భక్తేరేవ మోక్షసాధనత్వం నాన్యస్యేతి లాభాదపవర్గసాధనభూతాయాస్స్మృతేర్భక్తి రూపతాలక్షణ విశేషసిద్ధి ప్రదర్శనపరం భాష్యవచనమితి చేన్న; తత్ర భగవద్యత్నఫలీభూతాయా భక్తేర్భగవద్వరణీయాధికారి విశేషణతయా, భగవత్కర్తృక చేతనకర్మక ప్రాప్తిలక్షణ పరార్థ మోక్షప్రయోజకత్వస్యైవ సిద్ధాన్తితత్వాత్.

తత్రేయం భాష్యానుపూర్వీ;—"ఏవం ప్రత్యక్షతాపన్నామపవర్గ సాధనభూతాం స్మృతిం విశినష్టి. నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనుం స్వామ్." ఇతి, అనేన కేవలశ్రవణమనన నిదిధ్యాసనానామాత్మ ప్రాప్త్యనుపాయత్వముక్త్వా "యమేవైష ఆత్మా వృణుతే తేనైవ లభ్య ఇత్యుక్తమ్. ప్రియతమ ఏవహి వరణీయో భవతి, యస్యాయం నిరతిశయప్రియస్స ఏవాస్య ప్రియతమో భవతి. యథాయం ప్రియతమ ఆత్మానం ప్రాప్నోతి, తథా స్వయమేవ భగవాన్ప్రయతత ఇతి భగవతైవోక్తమ్. (౧) "తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకమ్ । దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాన్తి తే" ఇతి, "ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః" ఇతి చ. అతస్సాక్షాత్కారరూపా స్మృతిస్స్మర్యమాణాత్యర్థ ప్రియత్వేన స్వయమప్యత్యర్థ ప్రియా యస్య స ఏవ పరేణాత్మనా వరణీయో భవతీతి తేనైవ లభ్యతే పర ఆత్మేత్యుక్తం భవతి. ఏవం రూపా ధ్రువానుస్మృతిరేవ భక్తి శబ్దేనాభిధీయతే. ఉపాసన పర్యాయత్వాద్భక్తి శబ్దస్య. అత ఏవ శ్రుతిస్మృతిభిరేవ మభిధీయతే - (౨) "తమేవ విదిత్వాతిమృత్యుమేతి" (౩) "తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి. నాన్యః పన్థా అయనాయ విద్యతే" (౪) "నాహం వేదైర్న తపసా న దానేన న చేజ్యయా । శక్య ఏవం విధో ద్రష్టుం దృష్టవానసి మాం యథా ॥ భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవం విధోఽర్జున । జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరన్తప" (౫) "పురుషస్స పరః పార్థ భక్త్యా లభ్యస్త్వనన్యయా" ఇతి ఏవం రూపాయా ధ్రువానుస్మృతేస్సాధనాని యజ్ఞాదీని కర్మాణీత్యాదినా.

(౧) గీ-౧౦-౧౧. (౨) శ్వే-౩-౮. (౩) పురుషసూ.
(౪) గీ-౧౧-౫౩. (౫) గీ-౮-౨౨.

“అత్ర ప్రత్యక్షతాపన్నాం విశినష్టి” ఇత్యనేన ఉపాసకమనసాఽభిక్లృప్తేన భగవదసాధారణ దివ్యమఙ్గళవిగ్రహేణ సంశ్లేషశబ్దిత మానసాఽనుభవవిషయభూతేన ప్రత్యక్షస్య విశేషితత్వమభిప్రేతమ్. “అపవర్గసాధనభూతాం విశినష్టి” ఇత్యనేన అపవర్గస్య(౧)“సమహాత్మాసుదుర్లభః” ఇత్యుక్తాఽత్యర్థప్రియచేతన విశ్లేషాఽసహిష్ణు భగవదేకప్రయోజనతయా కేవలపరార్థత్వేనవిశేషణమ్, అపవర్గసాధనతాయాః పరమపురుషవరణీయాధికారి విశేషణతయా దృష్టద్వారకాఽపవర్గ ప్రయోజకత్వమాత్ర రూపత్వేన విశేషణఞ్చాభిప్రేతమ్. “నాయమాత్మాప్రవచనేన” ఇత్యాదిశ్రుతాపవర్గ సాధనస్మృతిసన్తానస్య భక్తిరూపత్వవిశేషస్యైవ నిరుక్తప్రత్యక్షాది విశేషలాభస్యాప్య విశిష్టత్వేన తత్త్యాగాయోగాత్. “తస్యైష ఆత్మావివృణుతేతనూం స్వామ్” ఇత్యనేన “నాశయామ్యాత్మభావస్థః” ఇత్యాద్యుపబృంహితేన, ప్రత్యక్షతాయావిశేష విశేషితత్వలాభః. “వృణుతే” ఇతివరణశబ్దస్వారస్యాదపవర్గస్య కేవలపారార్థ్యలాభః. భక్తేః “యమేవైషవృణుతే” ఇతివరణీయవాచకయచ్ఛబ్దార్థవిశేషణతయోపాదానాద్భక్తి నిష్ఠాఽపవర్గసాధనత్వస్య అధికారివిశేషణతయా దృష్ట విధయోపకారకత్వలాభః. “ప్రియతమఏవహివరణీయోభవతి” ఇతిభాష్యేలోకప్రతీత్యుదాహరణేన భక్తేర్దృష్ట విధయోపకారకత్వస్యైవప్రతీతేః.

అథ, భాష్యపాఠే “నాయమాత్మా” ఇత్యాదిశ్రుతివాక్యే “నబహునాశ్రుతేన” ఇత్యన్తేన సాధనబుద్ధ్యాస్వయత్నసాధితానాంశ్రవణమనన నిదిధ్యాసనానామ్ పరమపురుషార్థలక్షణ మోక్షసాధనత్వాభావోఽభిధీయతే. “యమేవైషవృణుతే తేన లభ్యః” ఇత్యనేన “స్వయమేవప్రయతతే” ఇత్యుక్తభగవత్కృషిఫలీభూతానాం స్వయమ్ప్రయోజనశ్రవణమనన నిదిధ్యాసనానాం నిరతిశయప్రీతిరూపత్వేన భగవద్వరణీయాధికారివిశేషణతయా దృష్టంద్వారా పరార్థమోక్షప్రయోజకత్వలక్షణం మోక్షోపాయత్వముచ్యతే. “తస్యైష ఆత్మావివృణుతేతనూంస్వామ్” ఇత్యనేన భగవతశ్చేతనవరణసిద్ధ్యర్థం(౨) “పరోవ్యూహావిభవ ఉతవార్చావతరణః” ఇత్యాద్యనుగృహీతరీత్యాస్వసౌన్దర్యావిష్కరణరూపం సాధనానుష్ఠానముచ్యత ఇతి వివేకః.

“అనేనకేవలశ్రవణమనన నిదిధ్యాసనానామనుపాయత్వముక్త్వా” ఇత్యత్ర

(౧) గీ. (౨) పర-స్త-౧౮.

కేవలశబ్దేన శ్రవణాదీనాం స్వయంప్రయోజనత్వప్రయుక్తాఽత్యర్థప్రీతిగర్భతయా అధికారివిశేషణత్వరాహిత్య మభిప్రేతమ్. తథాచ సాధనతయానుష్ఠీయమానానామత ఏవ అత్యర్థప్రీతిగర్భతారహితానాం శ్రవణాదీనా మనుపాయత్వముక్తమిత్యర్థః.

అథ "యమేవైష ఆత్మా వృణుతే, తేనైష లభ్య ఇత్యుక్తమ్" ఇత్యనేన భగవత్కర్తృకం వరణమేవ మోక్షోపాయః. చేతనవ్యాపారస్తు వరణీయాధికారి విశేషణమాత్రమేవ. తథాచ శ్రవణమననాదిచేతనవ్యాపారాణాం యాదృశాకారవైశిష్ట్యే సతి స్వాశ్రయస్య భగవద్వరణ విషయత్వార్హత్వముపపద్యేత; తాదృశాకారవైశిష్ట్యం శ్రవణాదీనామర్థసిద్ధత్వాన్న విధేయమితి తాత్పర్యేణ, "యమేవైషః" ఇత్యాదినా వరణీయస్యైవ ప్రాప్తృత్వముక్తమిత్యర్థః. "అత్ర తేనైష లభ్యః" ఇత్యన్వయేన భగవద్వరణీయతారహితస్య సాధనభక్తినిష్ఠస్య పరార్థభగవత్ప్రాప్తిరూప పరమపురుషార్థలాభో వ్యవచ్ఛిద్యతే.

"అథ వరణీయేనైవ లభ్యోఽస్తు, తతః కథం ధ్రువానుస్మృతేః స్వయంప్రయోజనాధికారివిశేషణభక్తిత్వేన విశేషితత్వసిద్ధిః" ఇతి శఙ్కాయాం తద్దర్శయితుం లోకసిద్ధ ప్రతీతిమాహ (ప్రియతమ ఏవ హీత్యాదినా). అత్ర ప్రియతమశబ్దే తమపా దార్ష్టాన్తికే (౧)"అప్యహం జీవితంజహ్యాంత్వాంవాసీతేసలక్ష్మణామ్" (౨) "త్వయికిఞ్చిత్సమాపన్నే కింకార్యం సీతయామమ"(౩)"క్షణేపి తేయద్విరహోఽతిదుస్సహః" ఇత్యాదిప్రసిద్ధాత్యర్థ ప్రియత్వాభిధానాత్ సాతిశయప్రీతివిషయాస్స్వయత్నపరా వ్యావర్త్యన్తే; తేషాం హి నవరణీయత్వమ్; కిన్తు (౪) "చతుర్విధాభజన్తేమాం జనాస్సుకృతినోఽర్జున" ఇతి తత్తత్కర్మానుగణ స్వయత్నబలేన భగవత్సమీపముపాగతానాం "ఉదారాస్సర్వ ఏవైతే" ఇత్యుక్తప్రకారేణౌదార్యగుణవిశేషేణాఽనుగ్రాహ్యతామాత్ర మేవ; "ప్రియతమ ఏవ" ఇత్యేవకారేణసాధనభక్తినిష్ఠానాంవరణీయత్వ వ్యవచ్ఛేదోఽభిప్రేతః.

తతః కిమిత్యత్రాహ(యస్యేతి)యస్యాధికారిణోఽయం పరమాత్మాస్వయంప్రయోజనతయా నిరతిశయప్రీతిరూప శ్రవణమననాది విషయస్స ఏవాస్య పరమాత్మనో నిరతిశయ ప్రీతి విషయో భవతీత్యర్థః. అత్ర చేతనకర్తృకప్రీతేర్భగవత్కర్తృక

---

(౧) రా-అ-౧౨-౧౯. (౨) రా-యు-౪౧-౪. (౩) స్తో-౪-౫౬. (౪) గీ-౭-౧౬.

వరణార్హతా పాదకత్వమ్, సాధనాన్తరప్రవృత్త్యాదిరూప భగవద్వరణప్రతిబన్ధకాఽభావత్వేన రూపేణవివక్షితమ్ ; భావాన్తరస్యైవాభావత్వాత్. అన్యథా భగవద్విషయకప్రీతిశూన్యానాం శ్రీరఙ్గాదిదివ్యదేశానాం భగవతావరణీయత్వంనస్యాత్. తస్మాత్ప్రతిషేధయోగ్యానాం చేతనానాం. ప్రతిషేధాభావాత్మకభగవన్నిరతిశయప్రీతిమతామేవ భగవద్వరణీయత్వమ్; నాన్యేషామిత్యభిప్రాయోఽనుసన్ధేయః.

సర్వేషాంలోకానాంస్వాత్మని నిరతిశయప్రీతేస్స్వతః ప్రాప్తత్వేపి, పరమాత్మతయా శాస్త్రోక్తే పరమపురుషే స్వాభావికానవధికాతిశయాఽసఙ్ఖ్యేయ కల్యాణగుణగణాకరే యోనిరతిశయప్రీతింవినా ఫలార్థాంసాతిశయప్రీతిమనాదరంవాకుర్యాత్, తస్యతాదృశసాతిశయప్రీత్యాదేరేవప్రతిషేధశబ్దిత భగవద్వరణ ప్రతిబన్ధకత్వాత్తన్నివృత్తిరూపాస్వయమ్ప్రయోజనా నిరతిశయప్రీతిర్యదాస్యాత్, తదైవాస్యప్రతిబన్ధకాపగమాత్ భగవద్వరణయోగ్యతాస్యాదితి;నిరతిశయప్రీతేర్భగవద్వరణార్హతాపాదకత్వమసాధనత్వఞ్చోపపద్యత ఇత్యప్యనుసన్ధేయమ్.

కిఞ్చచేతనకర్తృక భగవద్విషయక నిరతిశయప్రీతే స్స్వవరణీయలాభార్థాఽర్చావతారాది భగవత్కృషిఫలత్వేన చేతనయత్నసాధ్యత్వాభావాత్తస్యాభగవద్వరణసాధనత్వమప్యనుపపన్నమ్. "సమహాత్మాసుదుర్లభః"ఇత్యుక్తనిరతిశయప్రియవరణీయలాభార్థమేవహి భగవాననాదికాలమారభ్య శ్రీరఙ్గాది దివ్యదేశేషు, (౧) "నిన్ఱతెన్దైయూరకత్తిరున్దతెన్దై పాడకత్తు" ఇత్యాద్యనుగృహీతరీత్యా స్థిత్యాసనశయనాదికం కరోతి. తస్మాద్వరణవిషయే భగవతః ప్రథమప్రవృత్తత్వాత్తత్ప్రవృత్తిరేవతత్ర సాధనమ్; చేతనప్రవృత్తిస్తు అనుమతిమాత్రరూపైవేతి నసాధనమ్. యథాసాంసారిక ప్రవృత్తౌ చేతనస్యైవ ప్రథమప్రవృత్తత్వాచ్చేతనవ్యాపారస్యైవ ఫలవైషమ్యాదిప్రయోజకత్వమ్; తత్రద్వితీయాది ప్రవృత్తౌ ప్రయోజకస్యాపి భగవతోనవైషమ్యాది ప్రసఙ్గః. తద్వదేవాత్రాపి చేతనస్యానన్తర ప్రవృత్తత్వాన్నాస్యయత్నఫలిత్వయోః ప్రసఙ్గః; "సఏవాస్య ప్రియతమోభవతి" ఇత్యత్ర "సఏవ" ఇత్యేవకారేణ సాధనరూప శ్రవణాది ముద్వ్యావృత్తిః; సాధనబుద్ధ్యా క్రియమాణానాం తేషాంఫలార్థత్వేన సాతిశయప్రీతి రూపత్వసమ్భవేపి, నిరతిశయప్రీతిరూపత్వా సమ్భవాత్.

---

(౧) తి-చ-వి-౬౪.

భగవతి, నిరతిశయ ప్రీతిమత ఏవ భగవత్ప్రీతివిషయత్వమ్;సఫలార్థసాతిశయప్రీతిమత ఇతి కథమవగమ్యత ఇత్యపేక్షాయామ్, అత్ర ప్రమాణతయా స్మృతివచనమర్థోపన్యాసపూర్వకం దర్శయన్వరణప్రకారమపి వివృణోతి (యయేత్యాదినా). అయం చేతనః భగవద్విషయక నిరతిశయప్రీతిలాభేన భగవత్కర్తృకనిరతిశయప్రీతివిషయస్సన్ భగవన్తంయథాప్రాప్నుయాత్, తథాభగవాన్స్వయమేవ ప్రయతత ఇతి భగవతైవోక్త మిత్యర్థః. "దదామిబుద్ధియోగన్తమ్" ఇతివచనేభజనరూపబుద్ధియోగస్యాపి భగవద్దేయత్వోక్తేః, తద్దానస్య ప్రీతిహేతుత్వాన్తరా శ్రవణాచ్చ నిర్హేతుకమేవ సబుద్ధియోగో భగవతాదీయత ఇత్యుచ్యత ఇత్యభిప్రేత్య స్వయమేవ భగవాన్ప్రయతత ఇత్యుక్తమ్. "స్వయమేవ" ఇత్యేవకారేణ చేతనయత్నరూపోపాధివ్యావృత్తిః. నచైవం సర్వముక్త్యాపది ప్రసఙ్గః; ప్రాతికూల్యవ్యవసాయరూపప్రతిబన్ధకబలేనైవ తద్వారణాత్. తథాచానుగృహీతంరచనాను పపత్త్యధికరణభాష్యే:— "స్వశాసనాతివృత్తివ్యవసాయ నివృత్తిమాత్రేణ అనాద్యనన్తకల్పోపచితదుర్విషహానన్తాపరాధాఽనఙ్గీకారేణ నిరతిశయ సుఖసంవృద్ధయే స్వయమేవ ప్రయతతే. యథోక్తమ్-'తేషాంసతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకమ్ । దదామిబుద్ధియోగంతం యేనమాముపయాన్తితే'" ఇత్యాది.

"తథాభగవాన్స్వయమేవ ప్రయతతే" ఇత్యనేన వరణప్రకారోదర్శితః. వరణస్య ప్రకారో నామ-అర్చావతారాదిరూపేణ సకలమనుజనయన విషయతాఙ్గత్వా చేతనస్యస్వస్మిన్ స్వసౌన్దర్యావిష్కారేణనిరతిశయాంప్రీతిముత్పాద్య వరణార్హాంకల్పయిత్వా, తస్యనిత్యానుభవార్థం నిత్యవిభూతిప్రాపణార్థం వరణమేవ. ఏవంవిధవరణప్రకారవిషయే, (౧) "ప్రియకృత్ప్రీతివర్ధనః, విహాయసగతిః" ఇతిదివ్యనామత్రయభాష్యమ్. అన్యపరానపిభజతస్తచ్ఛన్దానువర్తనేన ప్రియాన్కరోతీతి- ప్రియకృత్, యథోక్తమ్,-'నిరాశీఃకర్మసంయుక్తాన్ సాత్వతాంశ్చాప్యకల్పయమ్'"ఇతి, అథోత్తరోత్తరగుణావిష్కారేణ తాంప్రీతిం వర్ధయతీతి - ప్రీతివర్ధనః, "భజతాంప్రీతిపూర్వకమ్, దదామిబుద్ధియోగంతమ్" ఇతి. తథానిరూఢభక్తి పరకోటిభిః "విహాయసంపదమేవగమ్యతే అస్మాత్" ఇతి-విహాయసగతిరితి. భగవతైవోక్తమిత్యేవకారేణ భగ

(౧) సహస్రనామభాష్యే.

పదా ప్త్యతిశయస్సూచితః; తేనభక్తేస్సాధనత్వగ్రాహక న్యాయానాం ప్రబలప్రమాణ భూత భగవద్వాచా బాధితత్వాత్కుతర్కత్వమేవేతి దర్శితమ్.

“సతతయుక్తానామ్-సతతయోగంకాఙ్క్షమాణానామ్. ‘ఆశంసాయాంభూతవచ్చ’ ఇతికర్తరి క్తః. ప్రీతిపూర్వందదామి” ఇత్యన్వయః. తథాచ “సతతయోగంకాఙ్క్షమాణాయేభజన్తే, తేషాంతంభజనాత్మకంబుద్ధియోగం స్వస్తనన్ధయస్తన్యదాయినీ మాతేవ స్వాభావిక సౌహార్దేన యాదృచ్ఛికాదికల్పనజాయమానకాలకటాక్ష సత్వప్రవర్తనాఽద్వేషాభిముఖ్యసాత్త్వికసమ్భాషణాఽఽచార్యాన్వయ సమ్పాదనాది ద్వారా ప్రీతిపూర్వకందదామి” యేనమద్భక్తేనైవ బుద్ధియోగేన పశ్చాన్మామేవభజన్తో మద్వరణవిషయీకృతాస్తేమామేవ ప్రాప్నువన్తీత్యర్థః. అత్ర “సతతయుక్తానామ్” “ప్రీతిపూర్వకమ్”, ఇత్యాభ్యాముపాస్యోపాసకయోర్జననీ స్తనన్ధయయోరివసమ్బన్ధానుసన్ధాననిబన్ధనా పరస్పరప్రీతిర్దర్శితాభవతి.

అత్ర “భజతామ్” ఇత్యనేన సాధనభక్తిః; “దదామి” ఇత్యనేన తత్ఫలదానఞ్చోచ్యత ఇతి నభ్రమితవ్యమ్. తథాసతి మోక్షసాధనబుద్ధియోగస్యభక్త్యుత్తీర్ణత్వాపాతాత్. “తస్మాత్సతతయోగమాశంసమానాః భజన్తీతియత్, తంబుద్ధియోగమహమేవ దదామి; తేన మద్భక్తేనైవ మాంప్రాప్నువన్త్యుపాసకాః” ఇత్యేవ భగవతోచ్యత ఇత్యనుసన్ధేయమ్. అతఏవ “భక్త్యామామభిజానాతియావాన్యశ్చాస్మితత్వతః । తతోమాంతత్వతోజ్ఞాత్వా విశతేతదనన్తరమ్” ఇతివచనే భక్తివ్యతిరిక్త జ్ఞానస్య మోక్షసాధనత్వ భ్రమవారణాయ శ్రీవేదార్థసఙ్గ్రహే “తదనన్తరంమాంతత ఏవ-భక్తితో విశత ఇత్యర్థః” ఇతి వ్యాఖ్యాతముపపద్యతే. అన్యథాహి, “అనన్యభక్త్యాతత్వజ్ఞానమ్, తత్వజ్ఞానాద్భక్తిః” ఇతితత్వజ్ఞానస్యైవ సాక్షాన్ముక్త్యుపాయత్వ ప్రతీత్యా భక్తేర్మోక్షసాధనతా భజ్యేతైవ. తస్మాత్తదనుసారాద్యథోక్తఏవార్థః.

అథసతతయుక్త శబ్దార్థ స్ఫుటీకరణాయాహ (ప్రియోహీతి). అత్యర్థమితి క్రాన్తాభిధేయం ప్రియత్వం వాచామగోచరమిత్యర్థః. ఏతేన, భగవద్వరణీయతాహేతుభూతచేతనగత భగవద్విషయ ప్రీతిర్నాయక విషయక కామినీప్రీతివత్, స్వర్గకామనావచ్చ, ప్రాప్యభూత భగవదైవలక్షణ్యానుసన్ధాననిబన్ధనా భగవత్ప్రాప్తివిషయకో

తచ్ఛేచ్ఛాభక్తిశ్చాముముక్షురూపైవేతి దర్శితంభవతి. భగవద్విషయకాఽత్యర్థప్రీతి స్సతతయోగాకారం సామాత్రరూపతాయా అస్మిన్నేవ వేలాభాత్. ఏతేనభక్తేః ఫలేచ్ఛారూపత్వేనాఽధికారి విశేషణత్వం సాధనత్వాభావశ్చాదర్శి ఇతి.

లఘుసిద్ధాన్తభాష్యశ్రుత ప్రకాశికాయామ్;— సూత్రకార వాక్యకారయోః కతిపయవిశేషం వదతోఽస్సతి విశేషాన్తరోపస్థాపకే తత్పర్యవసాయిత్వస్యాభిప్రేతత్వాత్ శ్రుత్యన్తరసిద్ధం విశేషాన్తరమస్తీత్యాహ (ఏవమితి). అనేన శ్రవణాదీనాంముక్త్యుపాయత్వ నిషేధాన్మోపాసనస్య మోక్షోపాయత్వమితి శఙ్కావ్యుదాసశ్చభవతి. ఏవముక్తేనప్రకారేణ సామాన్యవిశేషన్యాయేన ప్రత్యక్షతాపన్నామిత్యర్థః. అపవర్గసాధన భూతామితి-ప్రతీకోపాసన వ్యవచ్ఛేదః. (నాయమాత్మేతి) ప్రవచనశబ్దేన మననంలక్షయతి. మననఫలత్వా త్ప్రవచనస్య మననస్యఆచార్య ప్రవచన ఫలత్వాద్వా;"ప్రోచ్యతే అనేన"ఇతికరణే వ్యుత్పత్త్యావాప్రవచనం-మననమ్. మేధా-నిదిధ్యాసనమ్. పరిశేషాదస్మిన్వాక్యే శ్రవణాదీనామనుపాయత్వం ప్రతీతమ్, ధ్రువానుస్మృతివిశేషణత్వేన నకిఞ్చిత్ప్రతిపన్నమ్; అతస్తద్వ్యాచష్టే (అనేనేతి). కేవలశ్రవణమనన నిదిధ్యాసనానాం వక్ష్యమాణవిశేష విరహితానా మిత్యర్థః. "యథానపృథివ్యా మగ్నిశ్చేతవ్యః" ఇత్యత్ర హిరణ్యోపధానరహిత పృథివ్యాం చయనంనిషిధ్యతే. నతుపృథ్వీమాత్రే, తద్వదితిభావః. వివక్షితవిశేషంవాక్యతాత్పర్యనిరూపణేన దర్శయిష్యన్వాక్య స్యార్థాన్వయం దర్శయతి (యమేవైషఆత్మావృణుతే తేనైవలభ్యఇత్యుక్తమ్) ఇతి. వరణీయేనలభ్యోఽస్తు, తతఃకథంధ్రువానుస్మృతేర్విశేషితత్వ మితిశఙ్కాయాం తద్దర్శయితుం లోకసిద్ధ ప్రతీతిమాహ (ప్రియతమ ఏవహీతి). ప్రీతివిషయమాత్రస్య నవరణీయత్వమ్, కిన్తుస్వయముపస్థితస్య స్వీకారఏవ. అతస్తద్వ్యావృత్త్యర్థం ప్రియతమ ఇత్యుక్తమితి.

అత్ర శ్రీభాష్యకారీయ ముఖ్యసిద్ధాన్తయోజనాయాం "నమేధయా" ఇత్యత్ర మేధాశబ్దస్య స్వయమ్ప్రయోజనభగవద్వరణీయాధికారి విశేషణీభూత నిరతిశయప్రీతిరూపభక్తిత్వావస్థాప త్తిరహిత స్వప్రయోజన సాతిశయ ప్రీతిరూపభక్తిత్వావస్థాపన్న ధ్యానరూప సాధనభక్తి పరత్వమవలమ్బ్య, తస్యాః పరార్థమోక్షోపాయత్వ నిషేధఃకృతః.

అత్ర "నాయమాత్మా" ఇతిశ్రుతౌ భగవత్కర్తృకచేతన కర్మకవరణముక్తమ్. తచ్చద్వివిధమ్. కృపాకృత పరగతస్వీకారరూపమ్, స్వాతన్త్ర్యకృత పరగత స్వీకారరూపమితి; "కృపైయాల్ వరుమ్ పారతన్త్ర్యత్తిల్ కాట్టిల్ స్వాతన్త్ర్యత్తాల్ వరుమ్ పారతన్త్ర్యమ్ ప్రబలమ్" ఇతిశ్రీవచనభూషణ మీమాంసా సూత్రోక్తేః. తత్ర శ్రీభాష్యకారైః శ్రీభాష్యే జిజ్ఞాసాధికరణే నాయమాత్మేతి శ్రుతిముపాదాయ ప్రాథమిక వరణ మనుగృహీతమ్; తచ్చశ్రీభాష్యే ప్రాయశఃప్రకటితమ్. పరాధికరణే "ఉపపత్తేః" ఇతిసూత్రభాష్యే "నాయమాత్మా" ఇతిశ్రుతిముపాదాయ ద్వితీయ వరణ మనుగృహీతమ్. తచ్చకాదాచిత్కమ్; శ్రీపరాఙ్కుశసూర్యాదివిషయమ్. ప్రాథమిక వరణేసాధ్యభక్తేఃపరార్థ మోక్షవ్యాజోపాయత్వ మనుగృహీతమ్. ద్వితీయవరణే భగవతస్తన్నిరపేక్షం సాక్షాత్పరార్థ మోక్షోపాయత్వ మనుగృహీతమ్.

తత్రైవోక్తం శ్రుతప్రకాశికా వ్యాఖ్యాన తాత్పర్య దీపికాయామ్:- సూత్రకారవాక్యకారయోరభిప్రేతస్య తదుదాహృతవాక్య ఖణ్డావగతస్య దర్శనసమానాకారత్వస్య నిర్ధారణానన్తరం తత్తుల్యన్యాయాత్ వాక్యాన్తరోపస్థాపితమపి భక్తిరూపత్వలక్షణం విశేషాన్తరం నిర్ధారయతీత్యాహ (సూత్రకారేత్యాదినా). కతిపయవిశేషమిత్యనేన భక్తిప్రపత్త్యోర్దివ్యసూరిసమ్ప్రదాయోపసంహర్తవ్యాః కేవలోపదేశగమ్యాశ్చ విశేషా బహవస్సన్తీతిజ్ఞాపితమ్. తదభిప్రాయేణహి పాణ్డిత్యమౌనాదికం సహకార్యన్తరవిధ్యధికరణే అఙ్గతయా సిద్ధాన్తితమ్.

(సతివిశేషాన్తరోపస్థాపక ఇతి) ప్రమేయ నిశ్చయస్య ప్రమాణాధీనత్వాత్, "ధర్మ్మేప్రమీయమాణేహి వేదేనకరణాత్మనా। ఇతికర్తవ్యతాభాగం మీమాంసాపూరయిష్యతి" ఇతి సూత్రవాక్యాదీనాంన్యాయనిబన్ధనాత్మకత్వేన అఙ్గతయాసతి ప్రమాణే సూత్రాది వ్యుత్పాదిత న్యాయాతిదేశేన ప్రమాణాధీన ప్రమేయనిర్ణయో దుర్వార ఇతిభావః. (తత్పర్యవసాయిత్వ స్యాభిప్రేత త్వాదితి) న్యాయవ్యుత్పాదనస్యాఽతిదేశార్థత్వాదితిభావః. (శ్రుత్యన్తరసిద్ధమితి) తదుదాహృత శ్రుతివాక్యాపేక్షయా భిన్నశ్రుతివాక్యసిద్ధ మిత్యర్థః. తేనదర్శనరూపత్వాద్భక్తిరూపత్వస్య భిన్న శ్రుతిసిద్ధత్వమేవవిశేష ఇతిసూచితమ్. ఏవంవిశేషాన్తర నిర్ధారణపరస్య భాష్యస్యార్థాత్ శఙ్కాన్తర నిరాసఫలకత్వ మప్యస్తీత్యాహ (అనేనేత్యాదినా)

శఙ్కాప్రకారస్తు, నను "నాయమాత్మా" ఇత్యాదౌ శ్రవణాదికం ప్రతిషిధ్య అపర్యనుయోజ్యస్వతన్త్ర వరణమాత్రేణ తల్లాభ ఇత్యుక్తమ్. తస్మాత్, "దైవమేవ పరం మన్యే పౌరుషన్తు నిరర్థకమ్" ఇతిన్యాయాదుక్తం సర్వం నిరర్థకమితీతి తత్త్వటీకాయాం ప్రదర్శితః. తదేవాత్ర సఙ్గ్రహేణోచ్యతే. అనేన శ్రవణాదీనాం ముక్త్యుపాయత్వ నిషేధాన్నోపాసనస్య మోక్షోపాయత్వమితీతి యుక్తఞ్చైతత్. శ్రుతేః ప్రాబల్యాత్. నచ (౧) "బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమ్" ఇత్యాదిశ్రుతిబలాదియం సఙ్కోచమర్హతి. వినిగమకాభావాత్, ద్వయోరపి భిన్నవిషయత్వేన విరోధాభావాచ్చ. "బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమ్" ఇత్యాదినా బ్రహ్మవిదః పరప్రాప్తిరుచ్యతే. నాయమాత్మేత్యాదినాతు శ్రవణమనన నిదిధ్యాసనానాం పరమాత్మలాభకరణత్వాభావః ప్రతిపాద్యతే; యుజ్యతేచ బ్రహ్మవిదో వేదనస్య కరణత్వాభావేపి కరణాన్తరేణ భగవత్ప్రాప్తిః; తస్మాదుభయోర్నవిరోధ ఇతి నాన్యతర సఙ్కోచాపేక్షా.

అథస్యాత్ (౨) "విద్యయామృతమశ్నుతే" ఇత్యనేన విరోధాత్సఙ్కోచోనేత్యుచ్యతే. అమృతశబ్దస్య కైవల్యసాధారణ్యాత్, అత్ర నాయమాత్మేతి భగవల్లాభకరణత్వస్యైవ విశిష్య నిషేధాత్. (౩) "నహ్యధ్రువైఃప్రాప్యతేధ్రువన్తత్" (౪) "నాస్త్యకృతః కృతేన" (౫) "చిత్తః పరమచిల్లాభే ప్రవృత్తిరపి నోపధిః । విపరీతేతు నైవాస్య ప్రతిషేధాయ పాతకమ్" ఇతివచనాత్, (౬) "నాహం పురుషకారేణ నచాప్యన్యేన హేతునా । కేవలం స్వేచ్ఛయైవాహం ప్రేక్షేకఞ్చిత్కదాచన" ఇతివచనాత్, నిరఙ్కుశస్వతన్త్రస్య భగవత అపర్యనుయోజ్యవరణోపపత్తేశ్చ; పరాధికరణే భగవత్ప్రాప్తేర్భగవదనన్యోపాయత్వస్య - "ఉపపత్తేశ్చ" ఇతిసూత్రితత్వాత్. ఫలాధికరణేచేతనకర్మణాం ఫలసాధనత్వనిషేధపూర్వకం భగవతఏవ ఫలహేతుతాయాః "ఫలమత ఉపపత్తేః" ఇతిసూత్రితత్వాత్; పురుషార్థోతశ్శబ్దాదిత్యధికరణే శబ్దశబ్దేన "బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమ్" ఇత్యాదిబ్రహ్మవేదనాధికారివిశేషణత్వగ్రాహకవాక్యోదాహరణేన బ్రహ్మవిద్యాయా అపర్యనుయోజ్య భగవద్వరణ ఫలత్వేన ప్రాప్త్యధికారి విశేషణతాయా ఏవ సమర్థితత్వాత్

(౧) తై-ఆ-౧. (౨) ఈశ-౧౧. (౩) కఠ-౧-౨-౧౦.
(౪) ముణ్డ-౧-౨-౧౨. (౫) (౬)

నచా హేతుకంవరణముయుక్తమ్; తస్యాదిమత్త్వే నిర్హేతుకత్వాయోగాత్, అనాదిత్వే ముక్తేరప్యనాదిత్వా పాతాదితివాచ్యమ్. ఆదిమత్త్వేపి చేతనయత్నరూప హేతుశూన్యత్వ లక్షణ నిర్హేతుకత్వసమ్భవాత్. అపర్యనుయోజ్యవరణస్య భగవదిచ్ఛైకహేతుకత్వాత్, అనాదిత్వస్యాఽనభ్యుపగమాత్; నిత్యేష్వనాదివరణవిషయేషు ముక్తేరనాదిత్వ ప్రసఙ్గస్యేష్టత్వాచ్చ. నాపిముక్త్యుపాయవిధేర్వైయర్థ్యదోషః; అపర్యనుయోజ్యవరణరహితవిషయే కైవల్యస్యార్థకైఙ్కర్యపర్యన్త మోక్షాన్తరార్థతయా తత్సాఫల్యోపపత్తేః. శ్రవణమననాదీనాం భగవత్ప్రీతికరణతా మాత్రస్యైవ నిషిద్ధత్వాత్.

నాపి భగవతో వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాపత్తిః; కర్మాధీన ఫలప్రదానేపి తదనిస్తారాత్. చేతనవ్యాపారేషు కేషాఞ్చిత్ప్రాపకత్వం కేషాఞ్చిత్త్వన్యథాత్వమితికల్పనాయా అపి వైషమ్యనైర్ఘృణ్యరూపత్వాత్; తదనాదితిచేత్, అనాదివైషమ్యనైర్ఘృణ్యయోర్మహాదోషత్వాత్. ఏవంబద్ధనిత్యభేదేన చేతనద్వైవిధ్యప్రయోజక సఙ్కల్పస్యాపినిత్య వైషమ్యనైర్ఘృణ్యరూపత్వాత్; అనాదిపదార్థానామపి(౧)"ఇచ్ఛాత ఏవతవవిశ్వపదార్థసత్తా" ఇత్యనాదిభగవదిచ్ఛాప్రయుక్తత్వాత్, "స్వాతన్త్ర్యమేవమేహేతుర్నానుయోజ్యమతఃపరమ్" ఇతిరీత్యాతత్సర్వమపర్యను యోజ్యఞ్చేత్, ప్రకృతేపిదీయతాందృష్టిః.

నాపి "వైషమ్య నైర్ఘృణ్యే నసాపేక్షత్వాత్" ఇతిసూత్రవిరోధః. తస్యవిషమసృష్టిమాత్రవిషయత్వేన ప్రకృతేతద్విరోధాప్రసక్తాత్. తస్మాదపర్యనుయోజ్యంవరణముపపద్యతఏవేతి తత్పరమిదంనాయమాత్మేత్యాదిశ్రుతివాక్యం నిదిధ్యాసనస్యోపాయత్వం నిరాకరోత్యేవేత్యుపాసనస్య నోపాయత్వమిత్యాశఙ్కా,భాష్య ఏవమిత్యాదినావ్యుదస్తేతిభావః.

వ్యుదాసప్రకారస్తు - భగవతోనిరఙ్కుశస్వాతన్త్ర్య ప్రయుక్తపారతన్త్ర్యలక్షణమ్, కృపాప్రయుక్తపారతన్త్ర్యలక్షణఞ్చేతి వరణద్వయమస్తి. తత్రప్రాథమికం వరణంక్వాచిత్కమేవ, నసార్వత్రికమ్. కృపాప్రయుక్తపారతన్త్ర్య లక్షణం వరణన్తు ప్రాయశో నిష్కృష్ట సత్వనిష్ఠ సర్వముముక్షు సాధారణమ్. తాదృశం వరణద్వ

యదుభయస్యాంశ్రుతౌ యోజనాభేదేనాచార్యైః ప్రతిపాదితమ్. శ్రీభాష్యేపిపరాధికరణే నిరఙ్కుశ స్వాతన్త్ర్యప్రయుక్త పారతన్త్ర్యపరత్వేన "ఉపపత్తేః" ఇతి సూత్రేనేయంశ్రుతిరుదాహృతా. ప్రకృతేతు కృపాప్రయుక్త పారతన్త్ర్యపరతయా యోజనామభిప్రేత్య అపవర్గోపాయవేదనస్య విశేషనిర్ధారకతయో దాహ్రియతే. యోజనాద్వయస్యాపి ఫలభేదోస్తి. కృపాప్రయుక్తపారతన్త్ర్యాపేక్షయా స్వాతన్త్ర్యప్రయుక్తపారతన్త్ర్యంప్రబలమ్; తస్య వేదపురుషాఖిలావిషయత్వాత్, తాదృశ ఫలవిశేషే భగవద్వ్యతిరిక్తస్యకస్యాప్యుపాయత్వంనాస్త్యేవ. తద్విషయమేవ "నాహంపురుషకారేణ" "చితఃపరమచిల్లాఘే" ఇత్యాదికమ్. కృపాప్రయుక్తపారతన్త్ర్యాత్మకవరణస్థలేతు, పురుష పురుషకారాధికారికృత్యభక్తిప్రపత్త్యాదీనాంవ్యాజత్వమనిషిద్ధమేవేతి తాదృశవరణపరతయేయంవరణశ్రుతిః - ప్రకృతే అపవర్గసాధన భూతాం స్మృతింవిశినష్టీతి, నోపాసనస్య ఉపాయత్వాభావ ప్రసఙ్గఇతి.

(ప్రత్యక్షతాపన్నా మిత్యర్థఇతి) ప్రత్యక్షతాపత్తిరూప విశేషాకార విశిష్టవేక్షణనిశ్చితామిత్యర్థః. (అపవర్గసాధనభూతామితీతి) అపవర్గప్రీతిప్రసఙ్గాదధికారి విశేషణతయా దృష్టవిధయా ప్రతిబన్ధకాభావవిధయా, వరణప్రయోజకత్వేనచ సాక్షాత్పరమ్పరా సాధారణ్యేన సాధనభూతామిత్యర్థః. భగవదారాధనత్వేనాఽఽకారేణ భగవత్ప్రీతి విశేషహేతుతయా భగవత్ప్రీతిలక్షణ సర్వపాపనివృత్త్యా, అన్యార్థస్యైవ ప్రసఙ్గాదుపకారకత్వలక్షణవ్యాజత్వాకారేణసాధనత్వమ్, "సాక్షాత్కారాభినివేశః-పరభక్తిః, సాక్షాత్కారః - పరజ్ఞానమ్, అనుభవాభినివేశః - పరమభక్తిః" ఇత్యుక్తపరమభక్త్యాద్యాకారేణ భోజనాధికారక్షున్న్యాయేన భగవదనుభవం ప్రత్యధికారి విశేషణతయా సాధనత్వమ్, జ్ఞానకార్యవైశద్యాదికప్రీతి పరజ్ఞాన లక్షణభక్తేర్దృష్టవిధయైవ సాధనత్వమ్, ఆనుకూల్యాతిశయలక్షణస్మృతి సన్తానస్య ప్రాతికూల్యవ్యవసాయలక్షణ ప్రతిబన్ధకాఽభావవిధయా ప్రయోజకత్వలక్షణం సాధనత్వ మిత్యాదిరీత్యా అత్రసాధనత్వమభిప్రేతమ్. నతు "దేహిమేదదామితే" ఇతిరీత్యాకృత ప్రతికృతిన్యాయేన పణ్యవస్తుక్రయ ద్రవ్యన్యాయేనచ సాధనత్వమత్రాభిప్రేతమ్; తస్య అహఙ్కారగర్భత్వాత్, స్వార్థలక్షణఫలాన్తర హేతుత్వాత్, భగవచ్ఛేషత్వ జ్ఞానవిరుద్ధత్వాచ్చ.

("అపవర్గసాధనభూతామ్" ఇతిప్రతీకోపాసన వ్యవచ్ఛేద ఇతి) అపవర్గసాధన భూతామిత్యనేన - ఏకదేశోపాసనలక్షణ ప్రతీకోపాసనసామాన్య వ్యవచ్ఛేద ఇత్యర్థః. తేనపఞ్చాగ్నివిద్యాయా అపి వ్యవచ్ఛేద్యాన్తర్భావసిద్ధిః. పఞ్చాగ్నివిద్యాయా అపి బ్రహ్మణో భోగ్యత్వేన స్మరణాభావాత్. యద్వాప్రతీకోపాసన ముపలక్షణార్థః, తేన పరవిద్యావ్యతిరిక్తోపాసన సామాన్యవ్యవచ్ఛేదః.

భాష్యే "స్మృతింవిశినష్టి" ఇతి-వరణీయాధికారివిశేషణప్రీతిత్వేన విశినష్టీత్యర్థః; నతుభక్తిరూపత్వమాత్రేణ. భక్త్యుపాసనశబ్దయోః పర్యాయతాయావక్ష్యమాణత్వేన ఉపాసనరూపత్వగ్రాహకవాక్యైరేవ భక్తిరూపతాయాస్సమర్థితత్వాత్. యదిచతయోరేకార్థవృత్తిత్వమాత్రంపర్యాయత్వమ్, తదావరణీయాధికారివిశేషణ ప్రీతిరూపభక్తిత్వేన, విశినష్టి ఇతిభాష్యాభిప్రాయోఽనుసన్ధేయః.

(ప్రవచనశబ్దేన మననంలక్షయతీతి) శ్రుతశబ్దేన శ్రవణస్యోపాత్తత్వాత్, మేధాశబ్దేన "మేధామనీషేమావిశతాంసమీచీభూతస్య భవ్యస్యావరుద్ధ్యై" ఇతిశ్రుత్యనుసారాత్, "ధీర్ధారణావతీమేధా" ఇతికోశాచ్చ ధ్యానస్యోపాత్తత్వాచ్చ, తత్సహపఠితస్య ప్రవచనశబ్దస్య "శ్రోతవ్యోమన్తవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యః" ఇతివాక్యప్రత్యభిజ్ఞాబలేన మననపరత్వేసిద్ధే, ప్రసిద్ధవృత్త్యా తదసమ్భవేన లక్షణాయాం సమ్బన్ధఃక ఇత్యపేక్షాయామ్ లోకే కార్యకారణ వాచిశబ్దాభ్యాం కారణకార్య లక్షణాయా బహుశముపలబ్ధేః, కారణత్వంకార్యత్వంవాలక్షణాహేతురిత్యాహ (మనన ఫలత్వాదిత్యాదినా). "మననఫలత్వాత్ప్రవచనస్య" ఇత్యనేన ప్రవచనశబ్దేనప్రవచన కారణతత్సమానకర్తృకమననలక్షణయా మననస్య ప్రవచనపర్యన్తత్వలక్షణాతిశయసిద్ధిః. (ఏవం మననస్యాచార్య ప్రవచనఫలత్వాద్వా) ఇత్యనేన ప్రవచనశబ్దేన గురుకర్తృక ప్రవచనకార్యభూతతద్వ్యధికరణమననస్య శ్రవణాదిసమానాధికరణస్య-లక్షణయా, శ్రవణమననయోస్సదాచార్య సమ్ప్రదాయ మూలకత్వ లక్షణాతిశయ లాభః. ముఖ్యత్వసిద్ధ్యర్థమవయవవ్యుత్పత్తిందర్శయతి (ప్రోచ్యతే అనేనేతి కరణ వ్యుత్పత్త్యావా ప్రవచనం మననమితి.)

"మేధావీ" ఇత్యాదిప్రయోగస్య నిదిధ్యాసన విషయత్వాద్దర్శనాత్, మేధా

శబ్దస్య నిదిధ్యాసనే ప్రసిద్ధ్యభావ మభ్యుపగమ్యాహ (మేధానిధిధ్యాసనం పరిశేషాదితి).

నన్వియం శ్రుతిః జరద్గవాదివాక్యవదసఙ్గతార్థా; "న మేధయా" ఇత్యఙ్గనిషేధే నైవతదఙ్గయోశ్శ్రవణమననయోరప్రసక్తత్వేన స్వతోనివృత్త్యా, శ్రవణమనననిషేధాంశే అప్రసక్తప్రతిషేధరూపత్వాత్; "న మేధయా" ఇత్యఙ్గనిషేధాంశేపి "ప్రజ్ఞానేనైనమాప్నుయాత్" ఇతి విహితస్య నిదిధ్యాసనస్య నిషేధాద్విహితప్రతిషేధః. తస్మాదియం శ్రుతిరప్రమాణమితి కథమనయా శ్రుత్యా విశేషనిర్ధారణమితి చేత్; భ్రాన్తోసి;- శ్రవణమననాదీనాం ప్రత్యేకం పురుషార్థపర్యవసాయినామేవపరమ్పరయాప్యుపయోగిత్వేనఅఙ్గనిషేధేన పరమ్పరయోపయోగభావేపి, తయోస్సాక్షాత్పురుషార్థసత్త్వేన ప్రసక్తిసద్భావాత్, తాదృశపురుషార్థసాధనతాయాః "న ప్రవచనేన" ఇత్యాదినా నిషేధాత్. "న మేధయా" ఇత్యత్ర విహితప్రతిషేధదోషోప్యలగ్నకః. "నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాన్తో నాసమాహితః। నాశాన్తమానసోవాపి ప్రజ్ఞానేనైనమాప్నుయాత్" ఇతివాక్యైవిశేషేణాన్యపరత్వేననిదిధ్యాసనవిధిపరత్వాభావాత్; దుశ్చరితవిరత్యాద్యావశ్యకత్వపరం హీదం వాక్యమ్. నచాత్రసమాహితశబ్దస్సమాధిపరః; సమాధివిధురస్యాన్యాసస్య ముక్త్యుపాయత్వ భఙ్గప్రసఙ్గాత్. అత్ర ప్రజ్ఞానశబ్దార్థస్య దుశ్చరితవిరతిశమదమసమాధ్యపేక్షయాద్వారిత్వం ద్వారత్వంవేత్య నిర్ధారితత్వేన, తస్య నిదిధ్యాసనాత్మకత్వానిశ్చయాత్. తస్మాత్ "నాయమాత్మా" ఇత్యత్ర పూర్వఖణ్డేన శ్రవణాదీనామనుపాయత్వం ప్రతిపాద్యతే, ఉత్తరఖణ్డేన వరణీయేనైవ పరమాత్మనోలభ్యత్వ ముచ్యత ఇతినానుపపత్తిరితి.

ఇదఞ్చ శ్రుతివాక్యం కఠవల్ల్యాం ద్వితీయవల్లీ సమాప్తౌ, తృతీయముణ్డకద్వితీయఖణ్డే చ శ్రూయతే. అస్యచాయమర్థోవగమ్యతే. "అయమాత్మా ప్రవచనేన నలభ్యః. మేధయానలభ్యః, బహునా శ్రుతేననలభ్యః, యమేవైష వృణుతే, తేనైవలభ్యః, తస్యైష ఆత్మా స్వాం తనూం వివృణుతే" ఇతియోజనా. (అయమాత్మా) నపూర్వప్రకృతత్వేన; బుద్ధిస్థతయాసన్నిహితః పరమాత్మేత్యర్థః. కఠవల్ల్యాం తావత్ "అణోరణీయాన్మహతోమహీయా నాత్మాగుహాయాం నిహితోస్య జన్తోః"

ఇత్యారభ్య "మహాన్తం విభుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి" ఇత్యన్తేన ప్రథమపర్వనిష్ఠానాం సాక్షాదుపాస్యం పరమాత్మానం ప్రతిపాద్య తద్విషయే "నాయమాత్మా" ఇత్యాదికమామ్నాతమ్. ముణ్డకేషు(౧) "ఏషోఽణురాత్మా చేతసా వేదితవ్యః. యస్మిన్ప్రాణః పఞ్చధా సంవివేశ, ప్రాణైశ్చిత్తం సర్వమోతం ప్రజానాం యస్మిన్విశుద్ధే విభవత్యేష ఆత్మా" ఇతి చరమపర్వనిష్ఠోపాస్యాచార్యాత్మ స్వరూపసత్తాయాస్స్వప్రసాదవిశేష రూపశుద్ధి విశిష్టతయా ప్రయోజకం పరమాత్మస్వరూపమభిధాయ, "యం యం లోకమ్" ఇత్యారభ్య "తస్మాదాత్మజ్ఞం హ్యర్చయేద్ భూతికామః" ఇత్యన్తేనైశ్వర్యార్థినామపి చరమపర్వోపాసనమేవ సాక్షాత్సాధనమితి విధాయ, "స వేదైతత్పరం బ్రహ్మధామ" ఇత్యారభ్యతే. "శుక్రమేతదతివర్తన్తి ధీరాః" ఇత్యనేన మోక్షార్థినామపి సాక్షాత్సాధనత్వేన చరమపర్వోపాసనం విధాయ, "కామాన్యః కామయతే" ఇత్యారభ్య "ఇహైవ సర్వే ప్రవిలయన్తి కామాః" ఇత్యన్తేనైశ్వర్యార్థ్యపేక్షయా మోక్షార్థినో విశేషమభిధాయ, "నాయమాత్మా" ఇత్యాదినా ముముక్షోశ్చరమపర్వనిష్ఠస్య పరమాత్మనశ్చరమపర్వపరతన్త్రస్య లాభప్రకార ఆమ్నాయత ఇత్యుభయత్రాపి పరమాత్మనః ప్రస్తుతత్వాత్ నాయమాత్మేత్యత్ర, ఆత్మా - పరమాత్మైవ.

(ప్రవచనేన నలభ్యః)-ప్రవచన పర్యన్తేన సత్సమ్ప్రదాయమూలకేన మననేనాపి నలభ్యః; యుక్తిభిశ్చిన్తనేన సమ్ప్రతిపత్త్యా గృహీతుం నశక్య ఇత్యర్థః. భగవత్కర్తృకవరణాభావే, సదాచార్యసమ్ప్రదాయాధీన ప్రవచనపర్యన్తమననే సత్యపి శ్రూయమాణం భగవద్వైభవాదికం సమ్ప్రతిపత్తివిషయీకృతం నస్యాదితి భావః. (మేధయా) దర్శనరూపతాపర్యన్తోపాసనేనాపి. (నలభ్యః) నప్రాప్యః. భగవద్వరణవిరహే కేవలం స్వయత్నేన భావనాప్రకర్షమాత్రేణ ధ్యానస్య దర్శనరూపత్వాపాదనేఽపి "నహ్యధ్రువైః ప్రాప్యతే" "నాస్త్యకృతః కృతేన" ఇత్యాద్యుక్తప్రకారేణ భగవతోఽనన్యసాధ్యతయా తస్య తత్సాధనాక్షమత్వేన భగవత్ప్రాప్తిర్నస్యాదేవేత్యర్థః.

(బహునా శ్రుతేన) "బహుభ్యశ్శ్రోతవ్యమ్" "బహుధా శ్రోతవ్యమ్" "భూయశ్శ్రోతుమిచ్ఛన్తి" ఇత్యాదిరీత్యా నిష్పాదితేన శ్రవణేనాపి. (నలభ్యః) శాబ్ద

బోధేన గృహీతు ముశక్యః; భగవద్వరణ విరహేసతి వరణీయతాహేతు గుణవిశేష విరహాదనాదిపాపవాసనాదూషితాఽశేషశేముషీకతయా సమీచీనన్యాయకలాపాది సామగ్య్రసమ్భవాదితిభావః. అతఏవశ్వేతాశ్వతరే సుబాలోపనిషదిచ శ్రూయతే-(౧) "యస్య దేవే పరా భక్తిర్యథా దేవే తథా గురౌ । తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశన్తే మహాత్మనః" ఇతి.

పునః కేనవాలభ్య ఇత్యాకాఙ్క్షాయామాహ (ఏషయం వృణుతే తేనైవలభ్య ఇతి). ఏషః-పరమాత్మా, యంవృణుతే - వరణీయ విశేషణతయా లోకప్రసిద్ధయా దృశధర్మవిశిష్టంవృణుతే, దుర్లభప్రాప్యత్వేన క్షణవిరహాసహతయా ప్రార్థయతే, తేనైవ-వరణీయవిశేషణతయాలోకప్రసిద్ధతాదృశధర్మవిశిష్టేనైవకర్త్రా, లభ్యః-జ్ఞానదర్శన ప్రాప్తిభిః ప్రాప్యః, నాన్యేన. (తస్యేత్యాది) తస్య - వరణవిషయస్య. ఏష ఆత్మా-పరమాత్మా, స్వాంతనూం వివృణుతే-స్వాసాధారణదివ్యవిగ్రహసౌన్దర్యం దివ్యచక్షుః ప్రదానేన ప్రకాశయతి. స్వప్రాప్త్యనుగుణాభినివేశం జనయతీత్యర్థ ఇతి కఠవల్లీ వాక్యార్థః.

అత్ర కేన కరణేన లభ్య ఇత్యాకాఙ్క్షాయాం వరణీయేన కర్త్రైవలభ్య ఇత్యుత్తరేసతి కరణాన్తరంనాస్తిః భగవత్ప్రియతమత్వన్తు వరణీయాధికారివిశేషణమాత్రమ్. తస్మాద్భక్తేస్సాధనత్వమపి వరణీయాధికారి విశేషణత్వమేవేత్యుక్తం భవతి. "తేనైవలభ్యః" ఇత్యేవకారేణ వరణీయవ్యతిరిక్తహేతు వ్యవచ్ఛేదాద్వరణీయస్య కర్తృత్వేన కరణత్వాయోగాచ్చ. తస్మాత్పరమాత్మాఽయమనన్యసాధ్య ఇత్యుక్తం భవతి.

ముణ్డకేతు, "యమేవైషః" ఇత్యాదేస్స్వప్రకరణానుసారాదయమర్థః. ఏషః-చరమ పర్వశేషతయా ప్రస్తుతః పరమాత్మా, యంవృణుతే - నిరఙ్కుశస్వాతన్త్ర్యాన్నియామకనిర్ముక్తం యంవాప్రార్థయతే, నిరఙ్కుశస్వాతన్త్ర్యయుక్తపారతన్త్ర్య విశేషేణ గుహాదిష్వివాఽత్యన్తహేయాకరమపి కామినీ మలప్రవణకాముకన్యాయేన విషయీకరోతి. తేనైవాధికారిణా చరమపర్వాత్మకోపాయభూతేనాచార్యేణ కరణేన అయంపరమాత్మా తత్పరవశోలభ్యః. నాన్యేనాఽవశీకృతపరమాత్మకేన కర

ణాన్తరేణేతి. అస్యాంయోజనాయాంకేనాయం పరమాత్మాలభ్య ఇత్యాకాఙ్క్షాయాం, "తేనైవతే ప్రయాస్యన్తి తద్విష్ణోః పరమంపదమ్" ఇత్యుక్తరీత్యా భగవద్వరణీయేనైవ కరణేనేతి సమానాధికరణముత్తరంభవతీతి స్వారస్యాతిశయో ద్రష్టవ్యః. ఇయంయోజనాభాష్యాదిషునప్రకాశితా. తథాపి ముణ్డకప్రకరణతద్భాష్యాదికం పరిశీలితవతామవర్జనీయైవ.

తదేవం యోజనాద్వయేపి శ్రవణాదీనామనుపాయత్వప్రతిపాదనాత్, కథమత్రాఽపవర్గోపాయవేదనస్య విశేషితత్వమితిశఙ్కాయామ్, యథాశ్రుతేవేదనస్యావిశేషితత్వేపి వివక్షితయోజనానుసారేణ తత్సమ్భవతీతి తాదృశశఙ్కాపరిహారపరమ్ "అనేన" ఇత్యాదిభాష్యమిత్యభిప్రేత్యావతారయతి (అస్మిన్వాక్యే శ్రవణాదీనామిత్యాదినా). "కేవలశ్రవణమనన నిధిధ్యాసనానామ్" ఇతి భాష్యే కేవలశబ్దః - త్రయాణాం విశేషణమిత్యభిప్రేత్యాహ (వక్ష్యమాణవిశేషణరహితానామిత్యర్థఇతి). ఏతేన "నప్రథివ్యాంనాన్తరిక్షేనదివ్యగ్నిశ్చేతవ్యః" ఇత్యత్ర, యథాహిరణ్యోపధానరూప వివక్షితవిశేషణస్య పృథివీమాత్రేన్వయః; నత్వన్తరిక్షదివోః. తద్వదత్రాపిభక్తిరూపతయా భగవల్లాభహేతుత్వ లక్షణ వక్ష్యమాణవిశేషణం నిదిధ్యాసనమాత్రే వివక్షితమ్; నశ్రణమననయోః" ఇతిభ్రమోనిరస్తః. తథాసతి "శ్రవణమనన కేవల నిదిధ్యాసనానామాత్మప్రాప్త్యనుపాయత్వముక్త్వా" ఇత్యేవభాష్యసూక్తివిన్యాసాపత్తేః. కేవలశబ్దస్య శ్రవణాది విశేషణత్వేహి వక్ష్యమాణ విశేషాన్వయస్య శ్రవణాదిసాధారణ్యంప్రతీయతే.

(యథానపృథివ్యామగ్నిశ్చేతవ్యఇత్యత్రేతి) "నపృథివ్యాంనాన్తరిక్షేనదివ్యగ్నిశ్చేతవ్యః"ఇత్యాదివాక్యస్య"హిరణ్యముపదధ్యాత్"ఇతివిధిశేషత్వాత్,"నాన్తరిక్షేనదివి" ఇత్యస్యాభాగిప్రతిషేధస్యహిరణ్యోపధానరహితపృథివ్యా అగ్నిచయనస్థానత్వమన్తరిక్షాదేరివాఽత్యన్తమనుపపన్నమితి దృష్టాన్తార్థత్వాన్న పృథివ్యామగ్నిశ్చేతవ్య ఇత్యస్యైవహిరణ్యోపధానవిధిశేషనిషేధరూపతయాసవివాత్రత్యనిషేధత్రయస్యాపి దృష్టాన్తఇత్యభిప్రాయేణ నపృథివ్యామగ్నిశ్చేతవ్య ఇత్యేతావన్మాత్రముదాహృతమ్. (నతుపృథివీమాత్రఇతి.) పృథివీసామాన్య ఇత్యర్థః. (తద్వదితిభావఇతి)తత్రవిధిత్సిత

కారణస్యోపధానవిశిష్ట పృథివ్యాంచయనాధికరణాధికరణత్వవత్, అత్రాపివిధిత్సితవరణీయాధికారి విశేషణభక్తిరూపత్వ విశేషణ విశిష్టశ్రవణమనన నిదిధ్యాసనానాం పరమాత్మ ప్రాప్త్యుపాయత్వమితి సిద్ధ్యతీతిభావః. అత్రోపాయత్వంప్రయోజకత్వ మాత్రమితిబోధ్యమ్.

(వివక్షితవిశేషః) భగవద్విషయకాత్యర్థప్రీతిరూపత్వమ్. భగవల్లాభ ప్రయోజకభగవద్వరణార్హాధికారి విశేషణస్య యచ్ఛబ్దేనవిధానం వాక్యతాత్పర్యమ్; తథాచభగవల్లాభ ప్రయోజక భగవద్వరణ విషయాధికారి విశేషణీభూత భగవత్ప్రియతమత్వ లక్షణవాక్యతాత్పర్యస్య "ప్రియతమఏవహివరణీయోభవతి" ఇతి లోకసిద్ధప్రతీత్యా నిరూపణేన భగవద్విషయకాత్యర్థ ప్రీతిత్వరూప వివక్షితవిశేషమ్ "యస్యాయంనిరతిశయప్రియః" ఇత్యాదినాస్మృతివచనేనదర్శయిష్యన్, తదుపయోగితయావాక్యస్యార్థాన్వయం దర్శయతీత్యర్థః; (యమేవైష ఆత్మావృణుతే తేనైవలభ్యఇతీతి) ఏవకారస్య ఆవృత్త్యా ఉభయత్రాన్వయఇతిభావః, అత్రప్రథమఏవకారః - ఉపాయాధికారనియమపరః. ద్వితీయః - ఉపేయాధికార నియమపరః.

"వరణీయేనలభ్యోస్తు" ఇతిప్రథమపర్వచరమపర్వయోజనాభేదేన వరణీయేనేతి కర్తరికరణేచ తృతీయా; తద్దర్శయితుం (లోకసిద్ధప్రతీతిమాహేతి). వరణీయస్య ప్రియతమత్వే లోకసిద్ధే ప్రియతమస్యాత్యర్థ ప్రీతిమత్వేసిద్ధే ప్రకృతవరణీయస్య భగవత్యత్యర్థ ప్రీతియోగసిద్ధ్యా, వరణీయప్రతిపాదకశబ్దేన ధ్రువానుస్మృతేర్విశేష సిద్ధిర్దర్శితాస్యాదితిభావః. (ప్రీతివిషయమాత్రస్య నవరణీయత్వమితి) ప్రీతివిషయసామాన్యస్య నవరణీయత్వమిత్యర్థః. లోకేసాతిశయప్రీతివిషయాణాం ప్రార్థనీయత్వాదర్శనాదితిభావః.

తర్హిసాతిశయప్రీతేర్వరణాభావే నిష్ఫలత్వం స్యాదిత్యత్రాహ (కిన్తుస్వయముపస్థితస్యస్వీకారఏవేతి). స్వయముపస్థితస్యానివారణమనుమతిదాన మఙ్గీకరణఞ్చ సాతిశయప్రీతిఫలమితిభావః. ఏతేనసాధనాన్తరనిష్ఠానాంభగవల్లాభప్రకారో వ్యాఖ్యాతోభవతి. తేషాంసాతిశయలక్షణతే మోక్షఏవ నిరతిశయప్రీత్యా భగవదుపాసనే తదర్థతయా ప్రీతేస్సాతిశయత్వేన తేషుభగవత్ప్రీతేరపి నిరతిశయత్వాభావేనవరణ విషయత్వాభావాదితి.

ఇష్టసాధనత్వం విధ్యర్థఇత్యభిప్రాయేణాశఙ్క్యపరిహరతి(నచేతి). లిఙాదయోహికర్తృవ్యాపార సాధ్యతాం శబ్దానుశాసనానుమతామ భిదధతి, నాన్యదితి శ్రీభాష్యసూక్తిప్రకారేణ కృతిసాధ్యత్వమేవ సిద్ధాన్తే విధ్యర్థః; తథాచకృతిసాధ్యతాబోధకశాస్త్రేణాక్షేపాదిష్టసాధనతా బోధోవాచ్యః; ఆక్షేపశ్చాబాధితవిషయ ఇతినిషేధవచన బాధితత్వేన ప్రయోజకత్వమేవాక్షేప్యమితినవిధినిషేధయోర్విరోధః. అత ఏ వేష్టప్రయోజకత్వమేవవిధ్యర్థ ఇతి నవీనానాంనిష్కర్షః. ప్రయోజకత్వమేవవ్యాజత్వమ్. అస్తువా ఇష్టసాధనత్వం విధ్యర్థః, తథాపిపరార్థకైఙ్కర్యరూపతయోపాసనస్య విధేయతయా స్వయమ్ప్రయోజనభగవత్ప్రీతి విశేషరూపేష్ట సాధనతాయాఏవ విధిబలేన లాభాన్నవిరోధః. మోక్షార్థతయా అవిధేయత్వేసతి సర్వముక్తిప్రసఙ్గపరిహారార్థత్వమేవ వ్యాజత్వమిత్యాశయేనాహ (తస్యేతి).

అతః ప్రపన్నజనకూటస్థ శ్రీపరాఙ్కుశసూరి శ్రీమన్నాథముని శ్రీమద్యామునాచార్య ప్రభృతిక శ్రీగోష్ఠీపూర్ణాచార్యపర్యన్త గురుపరమ్పరాప్రాప్త పాణ్డిత్యశబ్దితరహస్యత్రయద్రమిడోపనిషద్భాష్యాద్యుపదేశరూపశ్రీభాష్యకారీయ సమ్ప్రదాయ ముఖ్యసిద్ధాన్తయోజనాయాం లఘుసిద్ధాన్తభాష్య తచ్ఛ్రుతప్రకాశికాచరమశ్లోక గీతాభాష్యశ్రీసూక్తిభిర్విరోధగన్ధఏవనాస్తి. అత్రకపిముష్టిన్యాయానుసారి ప్రష్టారమ్ప్రతి తత్సూక్తీనామన్వారుహ్య వాదత్వముక్తమ్, ఆచార్యాణాం తద్యోజనాయాం నైర్భర్యంనాస్తీతిమన్తవ్యమితి.

(కర్తృవ్యాపారసాధ్యతామ్) కృతిసాధ్యత్వమ్. "భవతి" ఇత్యత్ర తిపః ఆఖ్యాతస్యకర్తృబోధకత్వమ్. కర్తృత్వమ్ - కృత్యాశ్రయత్వమ్. (విధేయతయేతి) ఉపాసనస్య కైఙ్కర్యరూపేణవిధిః; అన్యత్వేననిషేధః. సాధ్యభూతస్యసాధనత్వం బాధితమితిభావః. (భగవత్ప్రీతి విశేషరూపేష్ట సాధనతాయాఇతి) నమోక్షసాధనతాయాఇతిభావః. (మోక్షార్థతయా అవిధేయత్వేసతి) మోక్షార్థత్వేన విధీయమానత్వాభావేసతి. అత్రవ్యాజత్వమ్ - అహేతుత్వేసతి, అతిప్రసఙ్గవారకత్వంబోధ్యమ్.

“ఋగ్వేద-స్సాఽశ్నుతే”ఇత్యాదౌ సమభివ్యాహృతేష్ట సాధనత్వాక్షేపఏవ ఉత్సర్గసిద్ధ ఇత్యాశఙ్క్యాహ (కల్పనాదితి). బాధకాభావావచ్ఛిన్న నియమోహ్యుత్సర్గః. ప్రకృతేచనిషేధవచనం బాధకమస్తీతివ్యాఘాతత్వం కల్ప్యతఇతిభావః. ఉత్సర్గానుగృహీతవిధిబలాన్నిషేధోఽన్యథానేయఇత్యతఆహ (అన్యథేతి). (నిషేధవాక్యానామితి) నిషేధోహిగ్రహీతస్య వికల్పాపాదకతయా ప్రసిద్ధః. అతోవిధ్యనురోధేన నిషేధనయనేవికల్పోచ్ఛేదఇతి, ప్రకృతేవిధేరేవ సావకాశస్యాన్యథానయనమితిభావః. (అనేకేషామితి) సామాన్యనిషేధరూపాణాం సమభివ్యాహృత నిషేధరూపాణాం ప్రాతిస్వికనిషేధ రూపాణాఞ్చానేకేషామిత్యర్థః.

(అస్వారస్యేతి) విధేస్తునకస్యాప్య స్వారస్యమ్; కృతిసాధ్యత్వమాత్రస్యవా, ప్రీతివిశేషసాధనత్వస్యవా విధ్యర్థత్వేన శాబ్దప్రతీతి భఙ్గాభావాదితిభావః; వచనన్యాయయోస్సింహావనగుప్తి న్యాయమభిప్రేత్య ప్రాబల్యాన్తరమాహ (తానిహీతి). తర్హి ప్రకృతే భక్త్యాదేర్మోక్షసాధనత్వస్యాక్షేపః కుతోనస్యాదితి తటస్థ శఙ్కాంపరిహరన్నుపసంహరతి (అతఇతి). చతుర్ధా ప్రాబల్యాదిత్యర్థః. గత్యన్తరసద్భావాన్న వికల్పఇతిభావః.

(వికల్పేతి)“అతిరాత్రేషోడశినంగృహ్ణాతి,నాతిరాత్రేషోడశినంగృహ్ణాతి” ఇత్యత్ర ఏకస్మిన్నేవనిషేధవిధానాత్, తత్రవికల్పఆశ్రితఇతిభావః. (సావకాశస్యేతి) “సావకాశనిరవకాశయోర్మధ్యే నిరవకాశోబలీయాన్” ఇతిన్యాయోఽభిప్రేతః. (సామాన్యనిషేధరూపాణామ్) నాస్త్యకృతఇత్యాదీనామ్. (సమభివ్యాహృతనిషేధరూపాణామ్) తపసానాశకేనేత్యాదీనామ్. (ప్రాతిస్వికనిషేధరూపాణామ్) “నమేధయా,” “ప్రవత్తిరపినోపధిః” ఇత్యాదీనామ్.

(సింహావనేతి) సింహావనగుప్తిన్యాయే“సింహేనవనగుప్తిః,వనేనసింహగోపనమ్” ఇతిపరస్పరోపకారోబోధ్యః. (చతుర్ధాప్రాబల్యాదితి) ప్రథమంఫలసాదృశ్యమ్.

తృతీయంప్రాబల్యం ప్రతిబన్ద్యా ఆక్షిప్యపరిహరతి (నచేతి). [కృషిమిత్యేవన్య] కృషిమేవకుర్వీత్యర్థః. ఇత్-అవధారణే. “విత్తేరమస్య బహుమన్యమానః” ఇత్యాదికమాదిశబ్దార్థః. అస్తుయః కశ్చిద్విధ్యర్థః, విహితం సర్వంసమభివ్యాహృతఫలసాధనమితి లౌకికవాక్యే దృష్టమితిశఙ్కార్థః. అత్రకేవలప్రీత్యా మహోపకారకేపి పురుషేపరమోదారే తదీయనిర్వ్యాజభవిష్యన్మహోపకారకత్వంజానన్నప్యన్తాశక్తోప్యన్యః పురుషస్స్వయమపినిర్వ్యాజప్రీత్యా యత్కిఞ్చిత్తదభీష్టసాధనేనోపకరోతీతి లోకసిద్ధంనియమం దృష్ట్వా“మహోపకారార్థం యత్కిఞ్చిదుపకుర్యాత్” ఇతిలౌకికవాక్యప్రయోగదర్శనాత్. అన్యార్థత్వే నాన్యథాసిద్ధస్యనియతపూర్వవర్తినోపి విధేయత్వమస్తీతి “విహితం

“యదనిత్యమిష్టసాధనమ్ - తదనిత్యఫలకమ్” ఇతిలోకదృష్టవ్యాప్తివిరోధః. నషేధయేతి ఉపాయతానిషేధవిధిస్వారస్యవిరోధః. లోకదృష్టన్యాయానుగృహీతానేకవచనాస్వారస్యభియా భక్త్యాదివిధీనామన్యథానేయత్వేన సావకాశత్వమితిన్యాయః, తచ్చవ్యాజవిధౌపర్యవసితత్వమితి; [వ్యాజవిధితయాభాష్యవిధేరన్యథాసిద్ధిశ్చ. “అన్నార్థీసత్రంగచ్ఛేత్, సేవార్థీరాజకులంగచ్ఛేత్” ఇతివ్యాజత్వేపి విధిర్వర్తత ఇతి. చతుర్థాపూర్వపక్షేదౌర్బల్యమ్. అస్మద్రాద్ధాన్తేతు, ఫలసాసాదృశ్యమ్, నిత్యం మోక్షరూపఫలం నిత్యేనసిద్ధోపాయేన సిధ్యతీతిలోకదృష్టవ్యాప్త్యనుగ్రహః, భక్తేరుపాయతానిషేధవిధిస్వారస్యమ్, విధేఃకైఙ్కర్యత్వేన విధిత్వేనవా,స్వయంప్రయోజనప్రీతిరూపేష్టసాధనత్వేనవా అర్థస్వారస్యాఙ్గీకారాద్భక్తి విధేరనన్యథాసిద్ధత్వమితి నిషేధవచనానాం చతుర్థాప్రాబల్యమితిబోధ్యమ్. (గత్యన్తరమ్) వ్యాజత్వమ్.

(భవిష్యదితి) భవిష్యద్రాజకృతం మహోపకారకత్వమిత్యర్థః. (అన్యథాసిద్ధస్యేతి)“అవశ్యక్ౢప్తనియత పూర్వవర్తినైవకార్యసమ్భవే తత్సహభూతమన్యథాసిద్ధమ్” ఇత్యుక్తమన్యథా సిద్ధంవివక్షితమ్. తర్కసఙ్గ్రహదీపికాయాం ప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదే - అన్యత్రక్ౢప్తనియత పూర్వవర్తిభిరేవకార్యసమ్భవే తత్సహభూతత్వమ్. యథాపాకస్థలే గన్ధప్రాగభావస్య అన్యథాసిద్ధత్వమిత్యుక్తిరవధేయా. (విధే

సర్వంసాధనమ్" ఇతినియమో వ్యభిచరిత ఇత్యాశయేనోదాహరణం ప్రదర్శయతి (రత్నాకరమితి). ఉక్తం సర్వం శృఙ్గగ్రాహికయా పూర్వాచార్య సూక్తిభిః ప్రేత మిత్యాశయేనాహ (ఏవఞ్చరమేతి).

తృతీయమపి వైసాదృశ్యంవదన్ శిష్యబుద్ధివైశద్యాయోక్తార్థం సఙ్గృహ్య అధికరణార్థముపసంహరతి (ఏవం దేశత ఇతి). "మోక్షస్సర్వాధికారః. ఉపాసనాదిక మధికృతాధికారమ్" ఇతి దేశపరిచ్ఛేదతద్రాహిత్యాభ్యామపి మోక్షసాధనాన్తరయోర్వైసాదృశ్య మవ్యాహతమ్. తథాచ, అవశ్యకల్ప్య సిద్ధోపాయ సమవహితత్వా త్సాధనాన్తర మన్యథాసిద్ధమితి, సర్వముక్తి ప్రసఙ్గపరిహారార్థతయా తద్విధిర్వ్యాజవిధిరేవేత్యర్థః. ఏతేనవ్యాజవిధిత్వే బాలాద్యుపచ్ఛన్దన వాక్యవదప్రామాణ్యాపత్తిరితి పూర్వపక్షోక్తం నిరస్తమ్. మిథ్యాత్వస్యవ్యాజపదార్థత్వాభావాత్, అన్యథాసిద్ధ నియతపూర్వవర్తిన ఏవవ్యాజపదార్థత్వాచ్చేతిదిక్.

ఇతిచరమశ్లోకటిప్పణ్యామ్,

ప్రాప్యానురూపత్వ నిష్కర్షనామకస్సప్తమవాదః.

యత్వమ్) విధీయమానత్వమ్ (శృఙ్గేతి) శృఙ్గగ్రాహికాన్యాయే సముదితార్థనిరూపణం కర్తవ్యమ్.

(దేశత ఇతీతి) దేశతఃపరిచ్ఛేదరాహిత్యం-వైపుల్యమ్. కాలతఃపరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్ నిత్యత్వమ్, వస్తుతః పరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్- స్వరూపానురూపత్వమితి బోధ్యమ్. (తద్రాహిత్యమ్) దేశపరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్. దేశపరిచ్ఛేదః - సాధనాన్తరే, దేశపరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్ - మోక్షఇత్యవగన్తవ్యమ్. (సిద్ధోపాయసమవహితత్వాత్) సిద్ధోపాయస్య - ఈశ్వరస్య, సమవధానసిద్ధత్వాత్. (తద్విధిః) ఉపాసనవిధిః. (నియతమ్) అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం క్లృప్తమ్. ప్రసఙ్గాత్ ముక్తిసద్భావానుమాపక హేతుత్వం వ్యాజత్వమితిబోధ్యమ్.

ఇతి ప్రాప్యానురూపత్వనిష్కర్ష నామక సప్తమవాదకతనపదదీపికా.

—[*]—

అథపాతకత్వనిష్కర్ష నామకః అష్టమవాదః.

ప్రకృతమనుసరామః. "అథపాతకభీత స్త్వమ్" ఇత్యత్రపాతక శబ్దేన ముముక్షుమ్ప్రతి కామ్యకర్మణామివ స్వవిధాయకశాస్త్రబోధిత స్వసాధ్యేష్టాపేక్షయా ప్రబలశాస్త్రాన్తరబోధితేష్టవిరోధిత్వేన సాధనాన్తరస్య నిర్దేశేపి కలఞ్జభక్షణాదివత్ సర్వపురుషసాధారణ్యేన ప్రత్యవాయకరత్వలక్షణవిగీతత్వే ప్రమాణాభావ ఇత్యాశయేన తృతీయం స్వరూపవిరోధముద్ధరతి (అథేత్యాదినా). అత్రముముక్షుమ్ప్రతి కామ్యకర్మణామివఅకిఞ్చనాధికారిణమ్ప్రతి సాధనాన్తరాణాం పాతకత్వేన ప్రత్యవాయకరతయా తమ్ప్రతి విగీతత్వలక్షణస్వరూప విరుద్ధత్వం సమ్భవత్యేవేతి తాత్పర్యమనుసన్ధేయమ్.

అథఅష్టమవాద కఠినపదదీపికా.

(అథపాతకేత్యాది)"ఉపాసనమిష్టవిరోధిత్వేన నరకహేతుః"ఇతిపౌత్రైవేక్షిక పక్షః. "తన్న" ఇతిసిద్ధాన్తః. (కామ్యకర్మణామివ) జ్యోతిష్టోమాదీనామివ. (స్వవిధాయకమ్) దృష్టాన్తే కామ్య కర్మవిధాయకమ్. దార్ష్టాన్తికే సాధనాన్తరవిధాయకమ్. (శాస్త్రమ్) దృష్టాన్తే "స్వర్గకామోయజేత" ఇత్యాదిశాస్త్రమ్. దార్ష్టాన్తికే "బ్రహ్మోపాసీత" ఇత్యాదిశాస్త్రమ్. (స్వసాధ్యేష్టమ్) దృష్టాన్తే కామ్యకర్మసాధ్య స్వర్గాదికమ్. దార్ష్టాన్తికే సాధనాన్తరసాధ్య స్వార్థానుభవకైఙ్కర్యాదిః. (ప్రబలశాస్త్రాన్తరమ్)దృష్టాన్తే మోక్షప్రతిపాదకంశాస్త్రమ్. దార్ష్టాన్తికేపరార్థానుభవకైఙ్కర్యాది ప్రతిపాదకం శాస్త్రంమన్త్రరత్నాదికమ్. (ఇష్టవిరోధిత్వేనేతి) దృష్టాన్తే మోక్ష విరోధిత్వేన, దార్ష్టాన్తికే పరార్థానుభవకైఙ్కర్యాది విరోధిత్వేనేత్యర్థః. (నిర్దేశేపీతి) పాతకశబ్దేనేత్యన్వయః. (విగీతత్వే) నిన్ద్యత్వే. (తృతీయమితి) పాతకత్వాన్నిన్ద్యత్వమితి తృతీయమిత్యర్థః. (ఉద్ధరతీతి) నరకావహత్వేనవత్, సర్వేషాంనసాధనం నిన్ద్యంభవితుమర్హతీత్యుద్ధరణంబోధ్యమ్. సమ్ప్రదాయసిద్ధవిరోధందర్శయతి. (అత్రముముక్షుమితి). (తమ్ప్రతి) అకిఞ్చనాధికారిణమ్ప్రతి.

ఇదఞ్చవిస్తరేణ శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే సాధనాన్తర స్వరూపవిరోధ సమర్థనాధికారే సిద్ధాన్తసమాపనావసరే వరదదేశికై రనుగృహీతమ్. "యత్తూక్తం తత్త్వదర్శివచనప్రాయశ్చిత్త వచనాదికం ప్రాపకాన్తరాణాం తదేకశరణవ్రజ్యారూపాఽముకప్రవృత్తివిరుద్ధత్వాత్ప్రపన్న స్వరూపవిరుద్ధమ్. నతునిష్కృష్టాత్మస్వరూప విరుద్ధమిత్యేతదభిప్రాయకమితి.

అత్రబ్రూమః. ప్రపన్నస్వరూపవిరుద్ధత్వేపి ప్రపన్నప్రవృత్తినిషిద్ధత్వాత్తత్సంయోగేచప్రాయశ్చిత్తవిధానాత్పాపత్వం ప్రపన్నాపేక్షయావక్తవ్యమ్, తత్రోపాయ సంయోగస్య పాపత్వమనిష్టఫలప్రదత్వాద్వక్తవ్యమ్. తత్రఅనిష్టఫలమ్ – అపాయవన్నరకః ; ఉత, ముముక్షోః కామ్యఫలస్వర్గాదివదుపాసన సాధ్యోమోక్షఏవ; ఉతప్రపత్తినిష్ఠా భఙ్గనమాత్రమ్.

(తత్త్వదర్శివచనమ్) "నైతికాట్టినీక్కిరియో" ఇత్యాదికమ్. అత్రగీతాసు చతుర్థాధ్యాయే (౧) "తద్విద్ధిప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా। ఉపదేక్ష్యన్తితే జ్ఞానంజ్ఞానిన స్తత్త్వదర్శినః" ఇతిశ్లోకోనుసన్ధేయః. (ప్రాయశ్చిత్తవచనమ్) లక్ష్మీతన్త్రే రహస్యోపాయప్రసఙ్గనామకే సప్తదశాధ్యాయే. (౧) "ఏషాహివైదికీనిష్ఠాహ్యపాయోపాయమధ్యమా। అస్యాంస్థితోజగన్నాథం ప్రపద్యేతజనార్దనమ్। సకృదేవహి శాస్త్రార్థః కృతోయంతారయేన్నరమ్। ఉపాయాపాయసంయోగే నిష్ఠయాహీయతేనయా। అపాయసమ్ప్లవేసద్యః ప్రాయశ్చిత్తం సమాచరేత్। ప్రాయశ్చిత్తిరియం సాత్రయత్పునశ్శరణంవ్రజేత్। ఉపాయానాముపాయత్వ స్వీకారేప్యేతదేవహి" ఇతివచనమ్. (ప్రాపకాన్తరాణామ్) సాధనాన్తరాణామ్. (తదేకశరణవ్రజ్యారూపా) "ఈశ్వరఏవశరణమ్ ; తదితరత్ – నశరణమ్" ఇత్యేవంరూపా. వ్రజ్యా-వ్రజనమ్. (అముకప్రవృత్తీతి) ఈదృశవ్యాపారఇత్యర్థః.

(తత్సంయోగేచ) ఉపాయసంయోగేచ. (తత్రేతి) పూర్వస్తత్రశబ్దః, పాపత్వేవక్తవ్యే ఇత్యర్థకః. ద్వితీయస్తత్రశబ్దః – ఉపాయసంయోగపరః.

న ప్రథమః. గౌణకర్మాధికృతస్య శక్తిసమ్భవే ముఖ్యకల్పాన్వయే నరకాదర్శనేన ముఖ్యోపాయాన్వితస్యాపి శక్తిసమ్భవే గౌణోపాయాన్వయే నరకాసమ్భవాత్, "నరస్య బుద్ధి దౌర్బల్యాత్" ఇతి న్యాయేన స్వాధికారవిరోధమజ్ఞాత్వా దుశ్శకే ప్రవృత్తిప్రసక్తే తద్విషయావిమాత్యాగ ప్రాయశ్చిత్తవిధీ ఇతి న యుక్తమ్. అశక్యప్రవృత్త్యాశారమ్భపరస్యార్థక్రియాదశాయాం స్వత ఏవ నివృత్తిసమ్భవేన తత్ప్రవృత్తినిషేధవైయర్థ్యాత్, ముఖ్యాశారమ్భయోరన్యత్ర నరకహేతుత్వాదర్శనేన అముఖ్యాశారమ్భయోరపి ప్రాయశ్చిత్తవిధానాయోగాచ్చ.

న ద్వితీయః. ప్రపన్నస్య భక్తిసాధ్యమోక్షాఽనిష్టతా హి ప్రపత్తిసాధ్యమోక్షాపేక్షయా తత్సాధ్యమోక్షస్యాఽనిష్టత్వకృతేతి వాచ్యమ్. తదా హి భక్తిప్రపత్త్యోః ఫలభేదః, భక్తిఫలస్య నికృష్టత్వమ్, తత ఏవ భక్తేరనిష్టఫలత్వాత్పాపత్వమేవేత్యేతత్సర్వమభ్యుపగతమితి సిద్ధాన్తివిజయీ స్యాత్. న తృతీయః; - విపరీతఫలప్రద

(న ప్రథమ ఇతి) అపాయే ఇవ నరకః - అనిష్టఫలమితి పక్షః, న సమ్భవతీత్యర్థః. (అపాయః) కళఞ్జభక్షణాదిః. (ముఖ్యోపాయేతి) ప్రపత్తేశ్శీఘ్రఫలప్రదత్వరూపం ముఖ్యత్వమితి, పూర్వపక్షితాత్పర్యమిత్యభిప్రేత్య అత్ర ముఖ్యశబ్దప్రయోగః. (గౌణోపాయాన్వయే) పూర్వపక్షిరీత్యా భక్త్యన్వయే ఇత్యర్థః. "నార్హాస్తి శరణస్థస్య" ఇత్యాదిరీత్యా భక్తేర్గౌణోపాయత్వమితి మన్తవ్యమ్. (నరస్య బుద్ధిదౌర్బల్యాదితి) "ప్రపత్తిః-గురూపాయభక్త్యపేక్షయా గౌణా" ఇతి తాత్పర్యం కృత్వా స్వాశక్తిమజ్ఞాత్వా గురూపాయభక్తౌ ప్రవృత్తప్రవృత్త్యశక్తస్య భక్త్యావధికారో నాస్తీతి వదతి, నరస్య బుద్ధిదౌర్బల్యాదితి శ్లోక ఇతి పూర్వపక్షిణోఽభిప్రాయః. తదాసీం శ్లోకే, నరస్య - అశక్తనరస్యేత్యర్థః. (అశక్యప్రవృత్తీతి) సాధనాన్తరప్రవృత్తీతి శేషః. (అర్థక్రియాదశాయామ్) కార్యదశాయామ్. (తత్ప్రవృతి) ఆశారమ్భపరప్రవృతి.

(న ద్వితీయ ఇతి) అనిష్టఫలముపాసనసాధ్యో మోక్ష ఇతి పక్షోఽపి న సమ్భవతీత్యర్థః. (తత్సాధ్యేతి) భక్తిసాధ్యేత్యర్థః. (న తృతీయ ఇతి) ప్రపత్తినిష్ఠాభఙ్గనమాత్రఫని

త్వాభావే అధికారభఙ్గనాయోగాత్. పాపస్యనరక హేతుత్వాద్ధి సర్వ త్రాధికారభఙ్గకత్వమ్. పుణ్యస్యాపి స్వర్గహేతుత్వాద్ధి ముముక్షాభఙ్గకత్వమ్. అతో౽త్రనరక హేతుత్వా యోగాదనభిమత మోక్షప్రదత్వా కారేణ ప్రవృత్తినిష్ఠాభఙ్గకత్వమితి ప్రాపకాన్తరాణామనిష్టఫలత్వాత్పాపత్వంసిద్ధమ్.

భక్తిసాధ్యఫలస్యానిష్టత్వఞ్చ స్వరూపయాథాత్మ్య వేదినామే వేతి స్వరూపమాత్ర విరుద్ధత్వసిద్ధిః. త్యాగప్రాయశ్చిత్త విధ్యోర్న్యాస నిష్ఠవిషయత్వేన్యాసస్య భక్తిఫలానుభవాపేక్షయా ఉత్కృష్ట కైఙ్కర్యలక్షణ ఫలహేతుత్వసిద్ధిః. భక్తిన్యాసయోః ఫలావైశిష్ట్యే ఉక్త విధ్యోర్న్యాసనిష్ఠావిషయత్వేన† (త్యాగప్రాయశ్చిత్త) విధిశరణాగతివిషయాస్యాతామ్" ఇతి.

అత్రతావత్సాధనాన్తరస్య పాతకత్వసాధకన్యాయానుగ్రాహ్య వచనానాం స్వరూపవిరోధనిరూపణ ప్రకరణే "ఆకైయాల్ ఉపాసనాదికళుక్కి-త్యాది స్వాధికారవిరుద్ధజ్ఞేన్నప్రాప్తమ్" ఇతివేదాన్తాచార్యాణాం నిగమనసూక్తిం పర్యాలోచ్య, అశక్తస్యముఖ్యం స్వాధికార విరుద్ధమ్, శక్తస్యాపి అముఖ్యం స్వరూపవిరుద్ధమితి సాధనాన్తరశరణా

ష్టఫలమితిపక్షః - నసమీచీనఇత్యర్థః. (విపరీతఫలప్రదత్వేతి) ఫలాన్తరజ్ఞాపకత్వాభావేనిష్ఠాభఙ్గకత్వాభావాదితిభావః.

(త్యాగప్రాయశ్చిత్తవిధ్యోరితి) త్యాగప్రాయశ్చిత్తవిధిశరణాగతినిష్ఠవిషయే - తయోర్న్యాసనిష్ఠ విషయత్వాఙ్గీకారే ఇత్యర్థః. (ఫలావైశిష్ట్యే) ఫలసామ్యే. (ఉక్తవిధ్యోః) త్యాగప్రాయశ్చిత్తవిధ్యోః. (న్యాసేతి) న్యాసనిష్ఠాయా అవిషయత్వేనేత్యర్థః.

(అశక్తస్యేతి) ముఖ్యమ్ - దృష్టాన్తేముఖ్యంస్నానమ్. (స్వాధికారేతి) స్వరూపస్వాధికారయోర్భేదోమన్తవ్యః, (శక్తస్యాపీతి) అముఖ్యంగౌణ స్నానమ్.

---

† (పా)

గత్యోస్సమశ్చర్చఇతి యేతాత్పర్యం వర్ణయన్తి, తేషాంమతమనువదతి (యత్త్వితి). (తత్వదర్శీతి)(౧)"'నెఱికాట్టినీక్కుతియో'ఎన్నానిన్ఱతిఱే" ఇత్యాదిశ్రీవచనభూషణశ్రీసూక్తిచతుష్టయ మన్త్రాభిప్రేతమ్.

(సమశ్చర్చఇతివాక్యే) (స్వరూపవిరుద్ధం) స్వాధికారవిశిష్టస్వరూపవిరుద్ధ మిత్యర్థః. (ఇత్యాదీతి) ఆదిశబ్దేన "'వర్తతేమేమహద్భయమ్' ఎన్ఱైయాలే భయజనకమ్. 'మాశుచః' ఎన్ఱైయాలే శోకజనకమ్; ఇప్పడికొళ్ళాతపోతు ఏతత్ప్రవృత్తియిల్ ప్రాయశ్చిత్తవిధికూడాతు" ఇతి శ్రీవచనభూషణ ద్వితీయప్రకరణ శ్రీసూక్తిత్రయం గృహ్యతే.

"నెఱికాట్టినీక్కుతియో" ఎన్నానిన్ఱతిఱే. ఇత్యాది శ్రీసూక్తి చతుష్టయ వరవరమునివ్యాఖ్యానే "తదపాయత్వత్తై జ్ఞానినామగ్రేసరరాన ఆழ్వార్ పాశురత్తాలే దర్శిప్పిక్కిఱార్ (నెఱికాట్టియెన్ఱుతొడఙ్గి). అతావతు - 'ఉన్నైయొழియ వేఱొరు ఉపాయత్తైక్కాట్టి ఉన్పక్కల్ నిన్ఱుమ్ అకఱ్ఱప్పార్క్కిఱాయో' ఎన్ఱైయాలే ప్రాపకాన్తరాపాయత్వమ్ సిద్ధమిఱేయెన్ఱై. నీక్కుకైయావతు-పరతన్త్రమానవస్తువై స్వతన్త్రకృత్యమాన ఉపాయానుష్ఠానత్తిలే మూట్టి తనక్కు శలాక్కైయిఱే. ఇతినుడైయ స్వరూపనాశకత్వ ప్రయుక్తమాన దూషణవిశేషఙ్గళై యరుళిచ్చెయ్కిఱార్ (వర్తతేయిత్యాది వాక్యద్వయత్తాలే). అతావతు (౨) 'కాలేష్వపిచసర్వేషు దిక్షుసర్వాసుచాచ్యుత। శరీరేచగతౌచాపివర్తతేమేమహద్భయమ్' ఎన్ఱు ఉపాయాన్తరానుష్ఠానత్తుక్కు యోగ్యమాన కాలదేశ దేహవిషయమాకవుమ్, ఉపాయాన్తరఙ్గళ్ తన్ విషయమాకవుమ్ ఎనక్కుమహాభయమ్ వర్తియానిన్ఱతెన్ఱైయాలుమ్, ఉపాయాన్తరశ్రవణానన్తరమ్ అర్జుననుక్కు శోకమ్ పిఱక్క, స్వరూపానురూపోపాయత్తై ఉపదేశిత్తు, 'మాశుచః' ఎన్ఱు శోకాపనోదమ్ పణ్ణియరుళుకైయాలుమ్, స్వరూపవిరోధియాన ప్రాపకాన్తరమ్ జ్ఞానికళుక్కు భయజనకముమాయ్ శోకజనకముమాయిరుక్కుమెన్ఱై. కీழ்చ్చొన్నపడియే అర్థత్తై అఙ్గీకరియాతపళవిల్ విరోధమ్ కాట్టుకిఱార్ (ఇప్పడికొళ్ళాతపోతు ఎన్ఱుతొడఙ్గి). ఇప్పడికొళ్ళాతపోతు ఎన్ఱతు - స్వరూపనాశకమెన్ఱు కొళ్ళాతపోతెన్ఱపడి. ఏతత్ప్రవృత్తియిల్ ప్రాయశ్చిత్తవిధికూడాతెన్ఱతు

---

(౧) పెరియతిరువ-౬. (౨) జిత-౧-

(ప్రాయశ్చిత్తేతి) (౧) "ఉపాయాపాయసంయోగే నిష్ఠయాహీయతే నయా। అపాయసంప్లవేసద్యః ప్రాయశ్చిత్తంసమాచరేత్ । ప్రాయశ్చిత్తిరియంసాత్ర యత్పునశ్శరణంవ్రజేత్" ఇతివచనమత్రాభిప్రేతమ్. భయజనకత్వవచనం శోకజనకత్వవచనఞ్చ ఆదిపదేనగృహ్యాతే. (అముక ప్రవృత్తీతి) తత్త్వదర్శిప్రపత్తినిష్ఠా భఙ్జకత్వాదిత్యర్థః. (ప్రపన్నేతి) ప్రపత్తివిశిష్టేత్యర్థః. (నతునిష్కృష్టేతి) యేనోపాసకస్వరూప విరుద్ధత్వస్యాప్యాపత్త్యా, "సాధనాన్తరమ్ - ఆత్మసామాన్య స్వరూపవిరుద్ధమ్. ప్రపత్తిస్తు నతథా" ఇతి వైషమ్యం స్యాదితిభావః.

"సకృదేవహిశాస్త్రార్థఃకృతోయంతారయేన్నరమ్। ఉపాయాపాయసంయోగే నిష్ఠయాహీయతేనయా । అపాయసమ్ప్లవేసద్యః ప్రాయశ్చిత్తంసమాచరేత్ । ప్రాయశ్చిత్తిరియంసాత్రయత్పునశ్శరణంవ్రజేత్ । ఉపాయానాముపాయత్వ స్వీకారే ప్యేత దేవహి' ఎమ్మప్రపన్నానవనుక్క ప్రామాదికమాక ['ఉపాయాన్తరప్రవృత్తివన్దకాల త్తిల్ అపాయప్రవృత్తియిత్తోలే పునఃప్రపదనరూపప్రాయశ్చిత్తత్తైవిధిక్కిన్ఱా తెన్త్రై. పునఃప్రపదనమావతు - పూర్వప్రపదనస్మరణమ్. పునఃప్రయోగమన్ఱు" ఇతి శ్రీసూక్తిరత్నాకరస్థేయా.

(ఉపాయేతి) అస్మిన్ శ్లోకే ఉపాయః-భక్తిః; అపాయః-నరకావహవ్యాపారః. అనయానిష్ఠయా - శరణాగతినిష్ఠయేత్యర్థః. (అపాయసమ్ప్లవే)అపాయస్యసమ్ప్లవే-సమ్భవే. (పాయశ్చిత్తిరితి)అస్మిన్ శ్లోకే, "శరణంవ్రజేత్" ఇతియత్పునః, సాప్రాయశ్చిత్తిరిత్యన్వయః. యత్పునః - యత్తిర్వేత్యర్థః; కిఞ్చిత్పదోత్తరంశ్రూయమాణస్యపునశ్శబ్దస్య అవృత్త్యర్థకత్వాభావాత్. సా-శరణాగతిః, అతః ప్రథమదశాయాంసమ్భావితాయాం ప్రపత్తిస్సైవాత్ర అనన్తరకాల ప్రసక్తపాపవిషయేపి ప్రాయశ్చిత్తిస్స్యాదిత్యర్థః. పూర్వప్రపదనస్మరణం ప్రాయశ్చిత్తమితిఫలితార్థః. (భయేతి) "వర్తతేమేమహద్భయమ్" ఇతిభయజనకత్వ వచనమిత్యర్థః. (శోకేతి) మాశుచ ఇతిశోకజనకత్వవచనమిత్యర్థః. (తత్త్వదర్శీతి) తత్త్వదర్శినః ప్రపత్తినిష్ఠా ఇత్యర్థః. (ఉపాసకస్వరూప విరుద్ధత్వస్యాప్యాపత్తావితి) ఉపాసకస్వరూపస్యాపి విరుద్ధత్వం సమ్భవతీత్యుక్తఞ్చేదిత్యర్థః.

---

(౧) లక్ష్మీతన్త్రే.౧౭-౭౫.

సాధనాన్తరస్య పాపత్వే సిద్ధే చేతనసామాన్య స్వరూపవిరుద్ధత్వ మకామేనాపి సిద్ధ్యతీత్యభిప్రేత్య, త్వత్పక్షే పి పాపత్వం తావద్దుర్వారమిత్యాహ (ప్రపన్నేత్యాదినా), అత్ర పాపకాన్తరాణా మితి- ఆదావధ్యాహార్యమ్. (నిషిద్ధత్వాదితి) "సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య" ఇత్యనేనేతి శేషః. (తత్సంయోగేతి) పాపకాన్తరసంయోగే ఇత్యర్థః. ప్రాయశ్చిత్తవిధానాచ్చేత్యన్వయః. ఉపాయాపాయసంయోగ ఇత్యత్ర అపాయశబ్దః ప్రసిద్ధపాపపరః. "అపాయసమ్ప్లవే" ఇత్యత్ర తు ఉపాయాపాయోభయపరః. "నిషయాహీయతే" ఇత్యనేన ఉపాయానామప్యపాయత్వ సిద్ధేరితి భావః. యద్వా, "ఉపాయానాముపాయత్వ స్వీకారేప్యేత దేవహి" ఇత్యుత్తరవాక్యాభిప్రాయేణ తత్సంయోగే చేత్యుక్తమ్. (వక్తవ్యం) త్వయాప్యవశ్య మఙ్గీకర్తవ్యమిత్యర్థః.

(తత్రేతి) పాపత్వేవక్తవ్యే సతీత్యర్థః. (అనిష్టేతి) "జ్ఞానవిరోధిచ కర్మపుణ్యపాపరూపం బ్రహ్మజ్ఞానోత్పత్తి విరోధిత్వేన అనిష్టఫలతయా ఉభయోరపి పాపశబ్దాభిధేయత్వమ్" ఇతి శ్రీభాష్యసూక్తేరితి భావః.

(అకామేనాపీతి) అకామతోపీత్యర్థః. (ఆదౌ) ప్రపన్నేతి శబ్దాత్పూర్వమ్. (ప్రసిద్ధేతి) ఉపాయాపాయసంయోగ ఇతిశ్లోకస్థాఽపాయశబ్దో గోబలీవర్దన్యాయేన పాపమాత్రవాచక ఇతిభావః. (అపాయసమ్ప్లవ ఇత్యత్రేతి) తత్సంయోగ ఇత్యత్ర తు ప్రథమయోజనాయామపాయశబ్దస్య ఉపాయాపాయవాచకత్వే అపాయస్య ఉపాయస్య పాపస్యేత్యర్థః. (ససుకృతమ్) "సర్వేపాప్మానః" ఇతివత్. (తత్సంయోగేచేతి) ద్వితీయయోజనాయా మపాయశబ్దస్య అర్థవైరూప్యం నేతిమన్తవ్యమ్. యద్వా, (ఉపాయానామితి) (ఉపాయత్వస్వీకారే) ఉపాయత్వేన స్వీకారఇత్యర్థః. మాలాకరణాదీనామాకారాన్తరేణ అన్వయోవర్తత ఇతి జ్ఞాపనార్థ ముపాయత్వ స్వీకారఇత్యుక్తమ్. మాలాకరణాదికముపాయత్వ బుద్ధివిషయీకృతఞ్చేత్త్యాజ్యమితిభావః.

(ఉభయోః)-పుణ్యపాపయోః. (శ్రీభాష్యసూక్తేరితి) అత్ర, ఏతల్లఘుసిద్ధాన్తభాష్యశ్రుతప్రకాశికాయామ్ - "పుణ్యపాపే ఉభే అపిజ్ఞానవిరోధినీచేత్ కథం

(తత్రేతి) ఉపాయసంయోగ ఇత్యర్థః. (అపాయవదితి) న ప్తమ్యన్తాద్వతిః. మోక్షఏవేత్యవధారణేన అనిష్టాన్తరం వ్యావర్త్యతే. నను, ఇష్టాపేక్షయా బలవదనిష్టానుబన్ధినః పాపత్వమయుక్త మిత్యత్రాహ (ముముక్షోరితి). స్వాధికారిణమపేక్ష్య ఉత్తమాధికారిణ అలౌకికబలవదనిష్టానుబన్ధిత్వమేవ పుణ్యాపాపసాధారణం పాపశబ్ద ప్రవృత్తినిమిత్తమితిభావః. (భఙ్గనమాత్రమితి) మాస్తుఫలభేదః. తథాపి "నిన్దయా హీయతేనయా" ఇతికణ్ఠోక్తనిన్దాభఙ్గనేన పాపత్వముపపద్యతఇతిభావః.

(గౌణకర్మేతి) ప్రథమ మశక్త్యా గౌణస్నానాద్యధికృతస్యాపి పశ్చాచ్ఛక్తౌసత్యాం ముఖ్యస్నానాద్యన్వయే నరకహేతుత్వాభావేన (౧) "నార్హన్తి శరణస్థస్య" ఇత్యాద్యనుసారేణ ముఖ్యోపాయభూత

తయోరన్యతరస్య పాపస్యనిరసనీయత్వమ్. అన్యతరస్యపుణ్యస్య నిరాసకత్వఞ్చ శ్రూయత ఇత్యత్రాహ (ఉభయోరపీతి). తయోర్ద్వయోరపి నివర్త్యత్వమ్; ఫలాభిసన్ధ్యాదిరహితస్య ధర్మాన్తరస్యైవ నివర్తకత్వఞ్చ వివక్షితమితిభావః. కథముభయోః పాపశబ్దవాచిత్వ మిత్యత్రాహ (బ్రహ్మజ్ఞానోత్పత్తీతి). (అనిష్టఫలతయేతి) ప్రవృత్తినిమిత్త సూచనమ్. అలౌకికత్వేసతి, అనిష్టఫలాసాధారణ కారణత్వం పాపత్వమితిభావః. అతఏవశాస్త్రాదావీశ్వరేచనాతివ్యాప్తిః. "వాసుదేవేమనోయస్య జపహోమార్చనాదిషు । తస్యాన్తరాయామైత్రేయ దేవేన్ద్రత్వాదికంఫలమ్" "ఏతే వైనిరయాస్తాతస్థానస్యపరమాత్మనః" ఇత్యాదిభిః పుణ్యస్యాపి ముముక్షుమ్ప్రత్యనిష్టఫలదత్వంసిద్ధమ్. శ్రుతిశ్చ - దుష్కృతేనసహాపూపనిర్దిష్టం సుకృతమపి పాప్మశబ్దేన నిర్దిశన్తీ నిగమయతి; "నైతంసేతుమహోరాత్రేతరతోనజరానమృత్యుర్నశోకోనసుకృతంనదుష్కృతంసర్వేపాప్మానోతోనివర్తన్తే" ఇతిశ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా.(సప్తమ్యన్తాద్వతిరితి) అపాయే ఇవేత్యర్థః. (పుణ్యపాపేతి) పుణ్యమ్-జ్యోతిష్టోమాదిః.పాపమ్ - అభిచారాదిః.

(నార్హన్తీతి) లక్ష్మీతన్త్రే సప్తదశాధ్యాయే-"మామేవశరణంప్రాప్యతరేత్సంసార

(౧) లక్ష్మీతన్త్రే-౧౭.

ప్రపత్తౌ ప్రథమంత్వత్పుష్కరీత్యా అశక్త్యా ప్రవృత్తస్యాపి పశ్చాచ్ఛక్తె సత్యాంగౌణోపాయే సాధనాన్తరే ప్రవృత్తౌ నరకాసమ్భవాదిత్యర్థః. “స్వాధికారవిరుద్ధత్వేన ప్రాప్తమ్” ఇతి వాక్యస్య అశక్తస్య అకిఞ్చనస్య శక్తౌసత్యామపి సాధనాన్తరం స్వాధికారవిరుద్ధమితినార్థః; కిన్తు అశక్తస్య సాధనాన్తరే నాధికారఇత్యజానతోదురాశయా అశక్తిదశాయామేన సాధనాన్తరేప్రవృత్తిప్రసఙ్గే తదనన్యాపన్నస్య స్వాధికారవిరుద్ధత్వమిత్యర్థః; “ఇన్యధికార విరోధమతియాతే” ఇత్యాద్యుత్తరవాక్యానుసారాత్. తదవస్థప్రవృత్త్యైవ త్యాగవిధిః ప్రాయశ్చిత్త విధిశ్చేత్యాశఙ్క్య పరిహారతి (నరస్యేతి). (ఆశారమ్భేతి) ఆశాపరస్య ఆరమ్భపరస్యచేత్యర్థః. (స్వతపవేతి) కృత్యసాధ్యత్వేన జ్ఞాతే చికీర్షాకృత్యోరసమ్భవాదితిభావః. నివృత్తిసమ్భవేన ఆశారమ్భయోరిత్యాదిః. (నిషేధేతి) త్యాగవిధిర్వైయర్థ్యాదిత్యర్థః. అభిచారాదేః ప్రాయశ్చిత్తవిధానాన్నరకహేతుత్వన్నయనమభిప్రేత్యాహ (ముఖ్యేతి). (అన్యత్రేతి) ముఖ్యస్నానాదావిత్యర్థః. (అముఖ్యేతి) “నార్హన్తి శరణస్థస్య” ఇత్యాద్యనుసారేణ సాధనాన్తరమముఖ్యపదార్థః.

మతానుజ్ఞయాదృఢయతి (ప్రపన్నస్యేతి). కణ్ఠోక్తనిష్ఠా భఙ్గేనైవ ఫలభేదాదీనాం సిద్ధిరిత్యాశయేనాహ (విపరీతేతి). స్వాధికార్యపేక్షయా ఉత్తమాధికారిణో బలవదనిష్టం విపరీతఫలపదార్థః. “తచ్చ క్వచిత్ బలవద్దుఃఖమ్. క్వచిత్కేవలసుఖమ్” ఇతిద్వివిధం ప్రదర్శ

సాగరమ్ । సత్కర్మ నిరతాశ్శుద్ధాస్సాఙ్ఖ్యయోగవిదస్తథా । నార్హన్తిశరణస్థస్యకలాంకోటితమీమపి” ఇతి.

(మతానుజ్ఞయా) స్వమతానుజ్ఞయా. (కణ్ఠోక్తేతి) “నిష్ఠయాహీయతే నయా” ఇతికణ్ఠోక్తేత్యర్థః. (కేవలసుఖమితి) పరార్థకైఙ్కర్యత్వాభావేన పరిమితత్వం కేవలశబ్దార్థః.

యతి (పాపస్యేతి). (సర్వత్ర)బుభుక్షుముముక్షు సాధారణ్యేనేత్యర్థః. (అధికారేతి) విహితకర్మాధికారేత్యర్థః. పరిశేషాత్ప్రకృతేద్వితీయ పక్ష ఏవస్థిత ఇత్యాహ (అతఇతి).

ఇయతాగ్రన్థేన పరమప్రకృతే కిమాయాతమిత్యత్రాహ (భక్తి సాధ్యేతి). భోగమోక్ష సాధనానుష్ఠానానర్హత్వలక్షణం పరార్థకైఙ్కర్యైకగోచరకృత్యర్హత్వలక్షణఞ్చకర్తృత్వ స్వరూపయాథాత్మ్యం స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్యఫలాశ్రయతానర్హత్వలక్షణం స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్యభగవద్భోగాభివర్ధకానుషఙ్గికభోగార్హత్వలక్షణఞ్చ భోక్తృత్వ స్వరూపయాథాత్మ్యమవివిజానతాంభక్తిసాధ్యంఫలమ్,స్వయత్నసాధ్యత్వాత్ స్వార్థత్వాచ్చ పరార్థానుభవజనిత కైఙ్కర్యాపేక్షయా బలవద్ద్వేషవిషయమిత్యర్థః. (ఇతిస్వరూపమాత్రేతి) స్వరూపసామాన్యేత్యర్థః. నిరుక్తస్వరూప యాథాత్మ్యజ్ఞానస్య సతోఽకిఞ్చనాధికారస్య స్వరూపయోగ్యతారూపస్య సర్వజీవ సాధారణత్వాత్. పూర్వోక్తరీత్యా ఉపాసనాదేస్తన్నాశకత్వాచ్చేతిభావః.

అత్రాయంవివేకః. ఉపాసనాదేర్నిరుక్త స్వరూపయాథాత్మ్యాదిస్వరూపస్వాభావికాకారైరనేకైర్నాశ్యనాశకభావాదిలక్షణో విరోధః పూర్వోక్తరీత్యా దుర్వారఇతి సాధనాన్తరం నిష్కృష్టాత్మస్వరూపవిరుద్ధమ్. అతఏవ "అకిఞ్చనాధికారిక్కు స్వాధికారవిరుద్ధఙ్గళెన్న ప్రాప్తమ్" ఇతివేదాన్తాచార్య సూక్త్యాప్యుపాసనాదికముపాసకస్వరూపస్యాపి విరుద్ధమితిఫలితమ్. నచతావతా వేదాన్తాచార్యైరుపాసనాదేస్స్వరూప విరోధనిరాసానుపపత్తిః; ఉపాసనాదేస్స్వాధికారో పల

(జ్ఞాతస్యేతి) జ్ఞాయమానస్యేత్యర్థః (పూర్వోక్తేతి) "స్త్రియాఃపుమ్భావవత్ పారతన్త్ర్యవిరుద్ధమ్" ఇతి పూర్వోక్తేత్యర్థః. (తన్నాశకత్వాత్) స్వరూపయాథాత్మ్య నాశకత్వాత్.

(నిరాసానుపపత్తిరితి) నచేత్యన్వయః. (స్వాధికారేతి) స్వాధికారిస్వరూప

క్షితస్వాధికారస్వరూపవిరుద్ధత్వవ త్స్వాధికారవిరుద్ధత్వమప్యస్తీతి యేషాంభ్రమస్తేషాం పఞ్చదశేథాస్వరూప విరోధనిరాసేన ప్రతిబోధ నంకృతమితి ప్రాగేవ విస్తరేణావేదితత్వాత్. ప్రపత్తిస్తు (౧) "ఇద మేవవిజానతామ్" ఇత్యాద్యనుసారేణ స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానాధి కారకత్వాదుపాసనాదేశ్చతదజ్ఞానాధికారకత్వాచ్చ, అర్థాదుపాసనా ద్యధికారవిరుద్ధా. నతుతదధికారిస్వరూపవిరుద్ధేతి.

ఇత్థఞ్చ ప్రపత్త్యధికార విరోధేన స్వరూపనాశకత్వాదు పాస నాదికంత్యాజ్యమ్. ప్రపత్తిస్తు సాధనాన్తరాధికార విరోధేన స్వరూప వర్ధకత్వాదు పాదేయైవేతి వేదాన్తాచార్యాణాం తాత్పర్యనిష్కర్షః.

నచ, "ఆతురాదికళుక్కు అవగాహనాదికళ్ పోలే" ఇతిసూక్తిమ హిమ్నా సాధనాన్తరంముఖ్యంప్రపత్తిరముఖ్యేత్యేవ వేదాన్తాచార్యాణాం సిద్ధాన్తః ప్రతీయతఇతివాచ్యమ్. "ఆకైయాల్ ఈశ్వరన్ ప్రసదనీయ

విరుద్ధత్వవదిత్యత్రస్వరూపం నిష్కృష్టస్వరూపమ్, స్వాధికారవిరుద్ధతవే మిత్యత్ర విశిష్టస్వరూప విరుద్ధత్వమిత్యర్థః. తథాచ- పఞ్చదశ ధాభ క్త్యాదికి విశిష్టస్వరూప విరుద్ధోన. అపితుస్వాధికారినిష్కృష్టస్వరూప విరుద్ధపి వేతి పిణ్డితోర్థః. విశిష్టస్వరూపవిరుద్ధమితిపూర్వపక్షః. విశిష్టస్వరూపవిరుద్ధం నోపాసనమితిసిద్ధాన్తః ఇతిధ్యేయమ్. (స్వరూపవిరోధనిరాసేన) విశిష్టస్వరూపవిరోధనిరాసేన. (ఇదమే వేతి) లక్ష్మీతన్త్రే అష్టాదశాధ్యాయే - "అపాయోపాయనిర్ముక్తాంమధ్యమాంస్థితిమా స్థితా । శరణాగతిరగ్ర్యైషా సంసారార్ణవతారిణీ । ఇదంశరణమజ్ఞానామిదమేవ విజానతామ్ । ఇదంతితీర్షతాంపారమిదమానన్త్యమిచ్ఛతామ్" ఇతి. విజానతామ్- జ్ఞానవతామిత్యర్థః. (తదజ్ఞానేతి)స్వరూపయాథాత్మ్యాఽజ్ఞానేత్యర్థః. (తదధికారీతి) ఉపాసనాధికారీత్యర్థః. ఉపాసనంస్వాధికారినిష్కృష్టస్వరూపవిరుద్ధంప్రపత్త్యధికార విరుద్ధమితిభావః. (విరుద్ధేతీతి) అత్రాయంవివేకఇతి పూర్వేణాన్వయః.

నచేతి, వాచ్యమిత్యన్వయః. (ఆకైయాలీశ్వరనితి) ఇయంసూక్తిః - శ్రీరహస్య త్రయసారే చరమశ్లోకాధికారే.

(౧) లక్ష్మీతన్త్రే-౧౮.

నాయ్ ప్రధానమానసిద్ధోపాయమ్; భక్తి ప్రపత్తికళిరణ్డుమ్ ప్రసాదనఙ్గళాయ్ క్కొణ్డు ప్రధానఙ్గళల్లాత సాధ్యోపాయఙ్గళ్; ఇవైయిరణ్డత్తిలే అధికారమ్ నిల్లైయాకక్కడవతు. ఉపాయస్స్వప్రాప్తేరుప నిషదధీతస్స భగవాన్ప్రసత్త్యైతస్యాక్తే ప్రపదననిదిధ్యాసనగతీ" ఇత్యాద్యనేకనిష్కర్షకసూక్తిపర్యాలోచనయా భక్తిప్రపత్త్యో స్తుల్యవదధికారివిశేషణత్వాపరపర్యాయాం ప్రధానోపాయత్వప్రతీత్యా "ఆతురాదికళుక్కు" ఇతిదృష్టాన్తస్యాం శక్తానామప్యధికారో స్తీత్యేవముపలక్షణత్వాత్. "అజ్ఞానత్తాలే ప్రపన్నర్ అస్మదాదికళ్" ఇత్యుక్తరీత్యా అజ్ఞానాశక్త్యో స్సార్వజనీనత్వేన శ్రోతృబుద్ధి సౌకర్యాయ అశక్తాధికారత్వస్యైవప్రాచుర్యేణ ప్రాధాన్యేనచ ప్రతిపాదనసమ్భవాచ్చ.

అన్యథా "భక్తియిలశక్తనుక్కు ప్రపత్తి, ప్రపత్తియిలశక్తనుక్కు ఇతు" ఇతిచరమోపాయప్రకరణస్థ శ్రీవచనభూషణసూక్తిపర్యా

(అన్యథా) యథాశ్రుతరీత్యా ప్రపత్తేర్గౌణత్వాఙ్గీకారే; అశక్తిమాత్రాఙ్గీకారే. (భక్తియిలశక్తనుక్కితి) శ్రీవచనభూషణే చతుర్థప్రకరణావసానే "భక్తియిలశక్తనుక్కు ప్రపత్తిః ప్రపత్తియిలశక్తనుక్కు ఇతు." ఇతి, తద్వరవరమునివ్యాఖ్యానే "ఇప్పడిస్వతన్త్రమాన విధ్యుపాయత్తుక్కు అధికారి ఇన్నారెన్ఱరుళిచ్చెయ్కిఱార్ (భక్తియిలశక్తనుక్కెన్ఱుతుడఙ్గి). అతావతు- 'ఉభయపరికర్మితస్వాన్తస్య' ఎన్ఱిఙ్గపడియే జన్మాన్తరసహస్రసిద్ధకర్మజ్ఞానసంస్కృతాన్తఃకరణనుక్కు జనిక్కుమతాయ్ స్వపారతన్త్ర్య విరోధియాన స్వయత్నరూపమాయిరుక్కుమ్ భక్త్యుపాయత్తిల్ దుష్కరత్వబుద్ధియాలుమ్, స్వరూపవిరోధిత్వబుద్ధియాలుమ్ నామ్ ఇతుక్కు శక్తరల్లవెన్ఱు కైవాఙ్గినవనుక్కు నివృత్తిసాధ్యతయా సుకరముమాయ్ భగవత్పారతన్త్ర్యరూప స్వరూపానురూపముమాన ప్రపత్త్యుపాయమ్ - అధ్యవసాయజ్ఞానరూపమాన ప్రపత్త్యుపాయత్తిల్ మహావిశ్వాసముణ్డాకై అరితాకైయాలుమ్, బద్ధమోక్షఙ్గళిరణ్డుక్కుమ్ పొతువాన ఈశ్వరస్వాతన్త్ర్యభయత్తాలుమ్, నామితుక్కు శక్తరల్లవెన్ఱుమ్ తేఙ్గినవనుక్కుమ్ పళ్ళాదికళుక్కుమ్

లోచనయా అశక్తాధికారత్వం శ్రీమల్లోకగురూణాం సిద్ధాన్త ఇత్యేవకిం నస్యాత్. నిష్కర్షక సూక్త్యన్తర పర్యాలోచనాదికన్తూ భయత్రసమానమితిదిక్.

అతఏవ పరస్పరాధికారవిరోధాద్భక్తిప్రపత్త్యోః స్వరూపవిరోధాంశే సామ్యభ్రమంద్రుష్టాన్తోపాదానేనప్రపత్తేరముఖ్యత్వభ్రమఞ్చనిరసితుమ్ "ఇవ్వధికారవిరోధమతియాతే" ఇత్యుత్తరవాక్యారమ్భః. స్వరూపనాశకత్వరూప ప్రపత్త్యధికార విరోధమజ్ఞాత్వా అనాదిసిద్ధస్వయత్నవాసనయాసాధనాన్తరేప్రవర్తమానంప్రతి, యస్యయస్య పురుషస్య సిద్ధోపాయాతిరిక్త సాక్షాన్మోక్షోపాయేచ్ఛా తస్యసర్వస్యాపి బుద్ధేస్స్వరూపయాథాత్మ్యావగాహనసామర్థ్యాభావఏవ తాదృశేచ్ఛాయాం మూలమిత్యేతదర్థకశ్లోకఃప్రవృత్తఇతిహి తస్యవాక్యస్య స్వారసికోర్థః. అతఏవోపాసనాదికం స్వాధికారవిరుద్ధమితి భ్రాన్తినిరాసఏవప్రకరణతాత్పర్యమిత్యాశయేనోపసంహృతమ్. "ఆకైయాల్ ఇవ్వుపాసనాదికళుమ్" ఇతి.

కార్యకరమాకైయాలేవిశ్వాసాపేక్షుముణ్డిక్కుమోక్షైక హేతువుమాయిరుక్కుమ్. పరతన్త్రస్వరూపనాన సదాచార్యనుడైయ వభిమానరూపమాన ఇన్ద చరమోపాయమెన్నై" ఇతి. (అశక్తనుక్కు) ఇత్యత్ర - గీతాప్రథమాధ్యాయే,(౧)"గాణ్డీవంస్రంసతే హస్తాత్" ఇతివత్ నిషిద్ధత్వజ్ఞానాయత్తా అశక్తిరితి తాత్పర్యమ్. (ఉభయత్రేతి) శ్రీరహస్యత్రయసార శ్రీవచనభూషణ గ్రన్థయోరిత్యర్థః.

(దృష్టాన్తేతి) గౌణస్నానం దృష్టాన్తమ్. (ఉత్తర వాక్యారమ్భఇతి) "ఇవ్వధికారవిరోధమతియాతే" ఇతి వాక్యసారే, "స్వరూపానుగుణ మితినోక్తమ్. అపితుయథాధికారమ్ అనుగుణఙ్గళ్" ఇత్యుక్తమితిభావః. నరస్యబుద్ధి దౌర్బల్యాదితి శ్లోకస్య సమ్ప్రదాయసిద్ధార్థం దర్శయతి(స్వరూపనాశకత్వేతి). (స్వరూపనాశకత్వ రూపమ్). పారతన్త్ర్య స్వరూపనాశకత్వ రూపమ్.(శ్లోకఇతి) ప్రవర్తమానమ్ప్రతి శ్లోక ఇత్యన్వయః.

అతఏవ దృష్టాన్తోక్తేరుపలక్షణత్వ సూచనార్థం తద్బలాయత్త ప్రవృత్త్యైముఖ్యత్వభ్రమనిరాసార్థఞ్చ “అవఱ్ఱుక్కు-సామర్థ్యమిల్లామైయాతల్” ఇత్యాదివాక్యచతుష్టయేన “ఇదంశరణమజ్ఞానామ్”

(దృష్టాన్తేతి) అవగాహనస్థానేత్యర్థః. (తద్బలాయత్తేతి) దృష్టాన్తబలాయత్తేత్యర్థః. (వాక్యచతుష్టయేనేతి) “అవఱ్ఱుక్కు-సామర్థ్యమిల్లామై యాతల్ విశ్వృతమునల్లామైయాతల్ ప్రపత్తియై స్వతన్త్రోపాయమాకప్పఱ్ఱినవన్ - శేయత్తక్కదెల్లాఞ్జెయ్‌దేనెన్ఱుమ్, కృతకృత్యనెన్ఱుమ్, అనుష్ఠితకృత్యనెన్ఱుమ్ ఇవనుక్కు మఱణాన్తమాక నడత్తుకిఱ వ్యాపారఙ్గళ్ అవభృథపర్యన్తకర్తవ్య కలాపఙ్గళాకస్సొల్లత్తకుమ్ క్రత్వన్తరానుష్ఠానమ్ పణ్ణినవనుక్కు మేలుళ్ళ నిత్యనైమిత్తికఙ్గళ్ పోలే ఇవనుక్కు స్వతన్త్రవిధియాలే వర్ణాశ్రమాది ధర్మఙ్గళ్ నడవానిఱ్కచ్చెయ్‌తేయుమ్, అనుష్ఠితాత్మయాగ ఫలత్తైప్పఱ్ఱ కర్తవ్యాన్తర నిరపేక్షనాకవుమ్ ఆళ్వార్కళుమ్ ఋషికళుమ్ భగవచ్ఛాస్త్రఙ్గళుమ్ వేదఙ్గళుమ్ ఘోషియానిన్ఱన. ఆకైయాల్ ‘తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః। కర్మిభ్యశ్చాధికో యోగీ తస్మాద్యోగీ భవార్జున’ ఇత్యాదికళాలే ప్రవృత్తి ధర్మఙ్గళిఱ్కాట్టిల్ నివృత్తిధర్మఙ్గళ్ శ్రేష్ఠఙ్గళానాప్పోలవుమ్, అవై తన్నిల్ ఆత్మవిషయమాన యోగమ్ శ్రేష్ఠమానాప్పోలవుమ్, యోగఙ్గళిఱ్కాట్టిల్ ‘యోగినామపిసర్వేషామ్’ ఎన్గిఱ శ్లోకత్తిల్ పడియే వసుదేవనన్దన విషయమాన యోగమ్ శ్రేష్ఠమానాప్పోలవుమ్ పరమాత్మవిషయ విద్యావిశేషఙ్గళెల్లాత్తిలుమ్ న్యాసనిక్షేపాది శబ్దత్తాలే శొల్లప్పట్ట విద్యావిశేషమే - సుకరత్వసకృత్కర్తవ్యత్వ శీఘ్రఫలప్రదత్వాదికళాలే శ్రేష్ఠతమమ్. న్యాసవిద్యైయాలే కణ్డోక్తమాన ఇవ్వర్థత్తై (౧) ‘తేషాన్తుతపసాం న్యాసమతిరిక్తం తపఃశ్రుతమ్। సత్కర్మనిరతాః శుద్ధాస్సాఙ్ఖ్యయోగవిదస్తథా। నార్హన్తి శరణస్థస్య కలాం కోటితమీమపీతి’ ఎన్ఱు భగవచ్ఛాస్త్ర ముపబృంహిత్తతు. అవగాహనాదికళిల్ సమర్థనల్లాతవనుక్కు ‘మానసం విష్ణుచిన్తనమ్’ ఎన్ఱు భగవచ్చిన్తనత్తై స్నానమాక విధిత్తాల్ అతుస్నానాన్తరఙ్గళ్ పణ్ణుకిఱశుద్ధియైయుమ్‌పణ్ణి, పాపాన్తరఙ్గళైయుమ్ శమిప్పిత్తు, అప్పోతే భగవదనుభవ రసత్తైయుమ్ ఉణ్డాక్కుమాపోలే, ఉపాసనాదికళిల్ సమర్థనల్లాతవనుక్కు ప్రపత్తియై విధిత్తాలుమ్, ఇప్రపత్తితానే అవైకొడుక్కుమ్

ఇత్యాద్యధికారిచాతుర్విధ్య ప్రదర్శనపూర్వకం ప్రపత్తే స్సాధనాన్తరాపేక్షయా ప్రభావాతిశయః ప్రతిపాదితః. తత్ర "సామర్థ్యమిల్లామైయాతల్" ఇత్యజ్ఞానోపలక్షణమ్. "భక్తియిలశక్తనుక్కు ప్రపత్తి" ఇతివత్. అనేన "ఇదంశరణమజ్ఞానామ్" ఇత్యర్థఉక్తః. *అజ్ఞపదమ్ - అశక్తోపలక్షణమితిభావః. అతఏవ అజ్ఞానత్తాలే ప్రపన్నర్ అస్మదాదికళ్" ఇత్యనుగృహీతమ్; అతఏవచ "భక్త్యాదౌశక్త్యభావః ప్రమితిరహితతా" ఇత్యుభయమనుగృహీతమ్.

"విళమ్బత్తుమనల్లామైయాతల్" ఇత్యనేన "ఇదంతితీర్షతాంపారమ్" ఇత్యర్థఉక్తః. ఇదమపి, "ఇదమేవవిజానతామ్" "ఇదమానన్త్యమిచ్ఛతామ్" ఇత్యుక్తాధికారిద్వయోపలక్షణమ్. "జ్ఞానాధిక్యక్కుమ్ ఫలత్తైయుమ్ అప్పై తన్నైయుమ్ కొడుక్కవల్ల్రాయ్, అకిఞ్చననుక్కు ఉత్తారకమాయ్, ఇవనపేక్షిత్తకాలత్తిలే ఫలావినాభావత్తై యుడైత్తాయిరుక్కైయాలే అధికప్రభావమాయిరుక్కుమ్" ఇతిసాధ్యోపాయశోధనాధికార వాక్యచతుష్టయేనేత్యర్థః. (భక్తియిలితి) (అశక్తనుక్కు) "అజ్ఞనుక్కు" ఇత్యప్యర్థః. తద్వదితిబోధ్యమ్. (అతఏవేతి) "అజ్ఞానత్తాలే ప్రపన్నర్" ఇత్యత్ర అశక్తియినాలేయుమ్ ప్రపన్నరిత్యర్థః. వివక్షిత ఇతిబోధ్యమ్. (ప్రమితిః) జ్ఞానమ్. (విళమ్బః) కాలదైర్ఘ్యమ్.

(ఇదన్తితీర్షతామిత్యర్థఇతి) అత్ర శ్రీవచనభూషణే ప్రథమప్రకరణే "ఇదంశరణమజ్ఞానామ్" ఇతివాక్య వరవరముని వర్యవ్యాఖ్యానే, "ఇదన్తితీర్షతాం పారమెన్ఱు - శడక్కెన అనిష్టనివృత్తిపిఱక్కవేణుమెన్నుమ్ త్వరైయుడైయార్క్కుమ్ పడి" ఇతి. తత్కాలీనపదదిపికాయామ్, స్వరూపేణ భక్తశబ్దార్థత్తై ఇదన్తితీర్షతామెన్గిఱవితుశొల్లాతాకిలుమ్ కార్యద్వారా శొల్లుకిఱతెన్నుమభిప్రాయత్తాలే అరుళిచ్చెయ్కిఱార్ (ఇదన్తితీర్షతామిత్యాది). (పారమ్) సంసారాధ్వన ఉత్తరంతీరమ్, (తితీర్షతామ్) తరితుమిచ్ఛతామెన్ఱపడి. వర్తమానార్థక శత్రాదేశత్తాలే తరణేచ్ఛైయినుడైయ చిరానువృత్తిశొల్లుకైయాలే "కదా కదా" ఎన్ఱువిరోధినివృత్తియిల్ త్వరైతోన్ఱుకైయాలే అత్తైయరుళిచ్చెయ్కిఱార్ (శడక్కెనవిత్యాది), శీఘ్రమాకవెన్ఱపడి.

త్తాలే ప్రపన్నర్ పూర్వాచార్యర్కళ్; భక్తిపారవశ్యత్తాలే ప్రపన్నర్ ఆళ్వార్కళ్" ఇత్యనుగృహీతాధికారిషు ద్వివిధేష్వపివిళమ్బాక్షమత్వ సత్త్వాత్. విళమ్బక్షమత్వేపిభక్తిపారవశ్యాభావేపి స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానాత్ ప్రపత్త్యధికారిణః కేచిత్సన్తి; ఏవంస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావేపి భక్తిపారవశ్యాభావేపి (౧) "యస్యదేహాన్తరకృతేశోకో దృప్తస్స ఉచ్యతే" ఇత్యుక్తప్రకారేణ విళమ్బాక్షమాఃకేచిత్సన్తీత్యాశయేన "విజానతామ్" "తితీర్షతామ్" ఇతిపృథగుపాదానమ్.

"అనన్త్యమిచ్ఛతామ్" ఇతితు-స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానశాలినోవిలమ్బాక్షమాః, తదుపరి(౨)"కాలాఴియుమ్ నెఞ్జఴియుమ్కణ్శుఴలుమ్" ఇత్యాద్యుక్తాతిదుర్లభభక్తిపారవశ్యశాలినోపి కేచిచ్ఛతారిప్రభృతయస్సన్తి, తేషుభక్తిపారవశ్యమేవ ప్రపత్తావన్తరఙ్గాధికార ఇతిజ్ఞాతవ్యోత్తమాధికారివిశేషజ్ఞాపనముఖేన ప్రపత్తిప్రభావప్రతిపాదనార్థః.

ఇతిశ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా. (స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావేపీతి)అత్రఅజ్ఞానేన ప్రపన్నాః అస్మదాదయః దృష్టావివక్షితాః.

(అనన్త్యమిచ్ఛతామితిత్వితి) "వాలాగ్రశతభాగస్య శతధాకల్పితస్యచ భాగోజీవస్స విజ్ఞేయస్సచానన్త్యాయకల్పతే" ఇతిశ్రుతిర్వర్తతే. వాలాగ్రలక్షణముక్తంబాహుకేన;-- "జాలాన్తరగతేభానౌ యోఽణీయాన్ దృశ్యతేకణః। పరమాణుస్ససూక్ష్మత్వాద్భావగ్రాహ్యోనచక్షుషా। తేఽష్టౌత్రసరేణుస్స్యాద్రథరేణుస్తదష్టకమ్। తదష్టకన్తువాలాగ్రం వాలాగ్రంస్యాత్తదష్టకమ్। అష్టౌమధూలికాబీజంతాన్యష్టౌతుతిలంస్మృతమ్। తిలద్వయంకాకణీస్యాద్వ్రీహిస్తాసాం చతుష్టయమ్। వ్రీహిశ్చతుష్టయంగుఞ్జాద్విగుఞ్జామాషసంజ్ఞితా। ద్విమాషంపలసంజ్ఞంస్యాద్ద్విపలార్ధన్తుధానకమ్। ధానకానాంత్రయంశాణం ద్విశాణం పణకంస్మృతం। పణానాందశకం నిష్కంక్రమేణ పరికల్పితమ్। నిష్కత్రయన్తుకర్షంస్యాచ్ఛుక్తిరర్ధపలంభవేత్। ప్రకు

(౧) (౨) పెరియతిరువ-౩౮.

త్రజ్ఞానాధికేషు విశిష్యాఽఽత్మసుత్వనూత్సర్గికమ్ ; భక్తిపర

ఖ్యం పలమేకంస్యాత్త్రపృతిర్ద్విపలంభవేత్ । చతుష్పలస్తుకుడుబంమానికాఽష్టపలంభవేత్ । ప్రస్థస్తు షోడశపలంపాత్రంద్వాత్రింశకంపలమ్ । ఆఢకక్ఖ చతుష్షష్టిపలం శివమతశపరమ్ । అష్టావింశో శతపలమత్రశివంభవేత్ । శివస్యద్విగుణంద్రోణం ద్రోణయుగ్మస్తు శూర్పకమ్ । శూర్పద్వయస్తుఖారీస్యాత్తద్ద్వయంభార ఉచ్యతే" ఇతి.

అత్రస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానసహితాః ప్రేమపారవశ్యాత్ప్రాప్యత్వరయాచ వృత్తగ్రహణకామాదివరణాదికం కృతవన్తశ్శఠారిప్రభృతయోఽవివక్షితాః. అత్ర శ్రీవచనభూషణే ప్రథమప్రకరణే ఇదంశరణమజ్ఞానామితి వాక్యవ్యాఖ్యానావసరే వరవరమునివ్యాఖ్యానే "ఆనన్త్యమిచ్ఛతాం మెత్తు-స్వరూపప్రాప్తపరిపూర్ణ భగవదనుభవత్తై ప్పెఱ్ఱిల్లతు ధరిక్కమాట్టాతార్క్కన్తపడి" ఇతి.

తత్కాలినపదదీపికాయామ్. "దేశకాలాది పరిచ్ఛేదాభావత్తైప్పఱ్ఱ (పరిపూర్ణేతి). సర్వగతమానబ్రహ్మత్తినుడైయవిచ్ఛేదానుభవేచ్ఛైయాకవేణ్డుకైయాలే యరుళిచ్చెయ్కిఱార్ (భగవదనుభవత్తైయితి). స్వార్థేష్యఞ్ప్రత్యయమాతల్, అనన్తస్యకర్మ - ఆనన్త్యమెన్ఱు కర్మణిష్యఞ్ ప్రత్యయమాతల్; సవిభూతికపరిపూర్ణస్వానుభవమ్ పరమాత్మావుక్కు ముణ్డాకైయాలే సాయుజ్యత్తైయెన్ఱపడి. అనన్తశబ్దరూఢ్యర్థమ్ (భగవదితి). యద్వా 'సచానన్త్యాయకల్పతే' ఇత్యాదిశ్రుతి ప్రసిద్ధసకలసజోకచనివృత్తిపూర్వక నిరవధికజ్ఞానవికాసరూపానన్త్యవహాత్వంహిబృంహణత్వమ్.' ఎన్ఱు శ్రుతప్రకాశికైయిలే నిరుక్తమానతువే ఇఙ్గుమానన్త్యమాయ్, గుణోపసంహారన్యాయేన శ్రుత్యన్తరోక్త స్వరూపప్రాప్తత్వాది విశేషణ విశిష్టమాక అత్తైయరుళిచ్చెయ్కిఱార్ (స్వరూపప్రాప్తేత్యాదినా) ఎన్ఱాకవుమామ్. శత్రాదేశత్తాలే ఇచ్ఛైయినుడైయ చిరానువృత్తి శొల్లుకైయాలే ఇచ్ఛాత్కట్యమ్ లబ్ధమాయ్, అతిన్ కార్యమ్

అలాభత్తిల్ సత్తాహానిరూపైయాకుమెన్ను మభిప్రాయత్తాలే యరుళిచ్చెయ్కిఱార్ (పెఱ్ఱిల్లతు ధరిక్కమాట్టాతార్క్కు) ఎన్ఱు" ఇతిశ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా.

విశిష్యాత్మసనల్లాపైయాతలిత్యుక్తిః భక్తిపారవశ్యజ్ఞానాధిక్యసూచికా. కే త్యాహ (తత్రేతి). అత్రతదితరాధికారణోన్తర్భావః. (ఔత్సర్గికమ్) క్వాచిత్కమ్,

వశేషు నియతమితి తదేవాఽనుగతాధికారఇతి భావః. ఏతదభిప్రాయేణైవ "భక్త్యాదౌశక్త్యభావః ప్రమితిరహితతా శాస్త్రతః పర్యుదాసః కాలక్షేపాక్షమత్వన్త్వితినియతివశాదాపతద్భిశ్చతుర్భిః । ఏకద్విత్ర్యాదియోగవ్యతిభిదురనిజాధిక్రియాస్సంశ్రయన్తే సన్తశ్శ్రీశంస్వతన్త్రప్రపదనవిధినాముక్తయే నిర్విశఙ్కాః" ఇత్యన్యత్రాప్యనుగృహీతమ్.

అద్వైవమధికారిచాతుర్విధ్యేన తత్తారతమ్యేపి ఫలతారతమ్యాభావం సదృష్టాన్తంసమర్థయతే (అవగాహనాదికళిల్ సమర్థనల్లాత వనుక్కు) ఇత్యాదినాతురీయవాక్యేన. (ఉణ్ణాక్కుమాపోలే) ఇతి అతఏవ (౧)"ప్రాయశ్చిత్తాన్యశేషాణి"ఇతిశ్లోకే "కృష్ణానుస్మరణంపరమ్" ఇత్యుక్తంపరత్వమ్ ప్రాయశ్చిత్తానుగ్రాహకత్వమ్, పునఃపునరనుష్ఠానేనతత్తత్ప్రాయశ్చిత్తస్థానీయత్వం సకృదనుష్ఠానేన సర్వప్రాయశ్చిత్తస్థానీయత్వఞ్చేతి సమ్ప్రదాయఇతిభావః. (ఇప్ప్రపత్తితానే) ఇతి అతఏవ

(నియతమ్) విశేష్యాత్మత్వం నియతమ్. (తదేవ) విశేష్యాత్మత్వమేవ. (భావ ఇతి) "విశేష్యకమనల్లామైయాతల్" ఇత్యనేనజ్ఞానాధిక భక్తిపరవశావపి ఉపలక్ష్యతో వేదాన్తాచార్యస్య భావఇత్యర్థః.

(ప్రాయశ్చిత్తాన్యశేషాణీతి)శ్రీవిష్ణుపురాణే ద్వితీయాంశేషష్ఠాధ్యాయే"ప్రాయశ్చిత్తాన్యశేషాణితపః కర్మాత్మకానివై । యానితేషామశేషాణాం శ్రీకృష్ణానుస్మరణం పరమ్" (౩౧). ఇతి అస్యశ్రీధరీయవ్యాఖ్యా, కర్మమయైః ప్రాయశ్చిత్తైర్నిశ్శేషంసర్వపాపక్షయాభావాత్ దుష్కరత్వాచ్చసర్వోత్కృష్టం సుకరఞ్చశ్రీకృష్ణభక్తిరూపం సర్వప్రాయశ్చిత్తమాహ (ప్రాయశ్చిత్తానీతి). తపాంసి - కృచ్ఛ్రాదీని. కర్మాణిచ - దానపూజాజపాదీని. తదాత్మకానియాని ప్రాయశ్చిత్తాని, తేభ్యస్సర్వేభ్యః కృష్ణానుస్మరణంపరం - శ్రేష్ఠమితి.

అస్యశ్రీవిష్ణుచిత్తీయవ్యాఖ్యా--అథమన్వాదిభిరుక్తానాంప్రాయశ్చిత్తానాంతత్తత్పాపమాత్రనివర్తకత్వాత్,"యస్సకృత్పాపంకుర్యాత్, కుర్యాదేనస్తతోపరమ్"ఇతిశ్రుత్యుక్తాయాః పునస్తత్పాపమాత్రప్రవృత్తేరనివారకత్వాచ్చ, తాన్యపేక్ష్యసర్వే

(౧) వి-పు-౨-౬-౩౧.

స్వరూపతారతమ్యాభావేపి అఙ్గప్రధానభావః ప్రపత్తేరితి భావః. అత్రసర్వత్ర హేతుః స్వరూపానురూపత్వ మిత్యభిప్రాయేణ "అకిఞ్చననుక్కు ఉత్తారకమాయ్" ఇత్యనుగృహీత మిత్యేషాదిక్.

పురుషకారప్రకరణే ద్వితీయాధికారే షడఙ్గప్రపత్తేర్ద్వయవేద్యత్వాభావసమర్థనేన తన్న్యాయేన చరమశ్లోకస్య తదర్థానువాదేన త్యాగవిధేః ప్రాయశ్చిత్తవిధేశ్చ న్యాసనిష్ఠవిషయత్వాభావే సిద్ధేపి న్యాయవ్యుత్పాదనార్థ మభ్యుపగమవాదేన దూషణమాహ (త్యాగవిధిప్రాయశ్చిత్తవిధ్యోరితి).

షామంహసాం మహీయసామల్పీయసాఞ్చ దేశకాలాద్య విశేషేణ అత్యన్తోచ్ఛేదకత్వాదత ఏవ పునః పాపప్రవృత్తి నివారకత్వాత్, మోక్షాదిఫలప్రదత్వాచ్చ తేభ్యోఽశేషేభ్యో మిళితేభ్యః పరం ప్రకృష్టం ప్రాయశ్చిత్తవిశేషం సర్వోపనిషచ్ఛ్రుతిస్మృతి పురాణసమ్మతమాహ (ప్రాయశ్చిత్తానీతి). తపః - ఉపాసనాది, కర్మ - యజ్ఞదానాది - (అనుస్మరణమ్) అనుర్నిహీనార్థే. స్వస్య శేషత్వానుసన్ధానపూర్వకం స్మరణమ్. యథోక్తమ్ "ఆత్మదాస్యం హరేస్స్వామ్యం స్వరూపఞ్చ సదాస్మర" ఇతి-(పరమ్) "క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వర జ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమా మతా" "తద్యథేషీకాతూలమగ్నౌ ప్రోతం ప్రదూయేత" ఇత్యాదేః. ఇదమనుస్మరణం కీర్తనస్యాప్యుపలక్షణమ్. అనన్తరమ్, "క్వాజపో వాసుదేవేతి కీర్తనస్య ప్రశంసనాత్" ఇతిసూక్తిరనుసన్ధేయా. (సర్వత్రేతి) అజ్ఞానప్రపన్నాదిష్విత్యర్థః. (ఉత్తారకమాయితీతి) అధికప్రభావమాయిరుక్కుమిత్యత్ర ఎల్లార్క్కుమ్ అవిశిష్యకారిత్వాత్ ఫలతారతమ్యమిల్లాతవణ్ణాయిరుక్కుమిత్యర్థో వివక్షితః.

(తదర్థేతి) ద్వయార్థేత్యర్థః. (అభ్యుపగమవాదేన) స్వమతే అభ్యుపగమవాదేన.

ఇతి సాధనాన్తరపాతకత్వ నిష్కర్షనామాష్టమవాద కఠినపదదీపికా.

భక్తిన్యాసయోః ఫలభేదో నాస్తి. న్యాసభిన్నా శరణాగతిః స్వరూపేణైవ నాస్తీతిచ భవత్సిద్ధాన్తః. తత్ర అన్యతరసమర్థనే అన్యతరభఙ్గ ఇత్యాహ (న్యాసస్యేత్యాదినా). అతో ముముక్షుమ్ప్రతికామ్యకర్మణామివశరణాగతమ్ప్రతిసాధనాన్తరాణాం పాపశబ్దవాచ్యత్వాత్సాధనాన్తరం స్వరూపనాశకమేవేతి నసాధనాన్తరశరణాగత్యోస్సమశ్చర్చ ఇతి వేదాన్తాచార్యాభిప్రాయ ఇత్యాశయేనోపసంహరతి (స్యాతామితీతి).

ఇతి చరమశ్లోకటిప్పణ్యామ్,

సాధనాన్తరపాతకత్వ నిష్కర్షో నామాష్టమో వాదః.

—o—

సాధనాన్తరదేశకాలవిరోధనిష్కర్షకః నవమవాదః.

——[*]——

ప్రకృతమనుసరామః. ఇత్థంసాధనాన్తరస్య స్వాధికారిణమ్ప్రత్యన్యార్థం విధేయత్వేన స్వాధికారి ప్రాప్త్యనురూపత్వేన స్వాధికారిణమ్ప్రతిపాతకత్వేనచ స్వరూపవిరోధో నాస్తి. కిన్తు అకిఞ్చనాధికారిణమ్ప్రతి తేనప్రకారత్రయేణ స్వరూపవిరోధోఽస్తీతిస్థితమ్. అథ, (౧) "యేనాస్యపితరోయాతాః"(౨)"యద్యదాచరతిశ్రేష్ఠః"ఇత్యాద్యుక్త

నవమవాద కఠినపదదీపికా.

(యేనాస్యేతి) మనుస్మృతౌ చతుర్థాధ్యాయే, "యేనాస్యపితరో యాతా యేనయాతాః పితామహాః। తేనయాయాత్సతాంమార్గంతేన గచ్ఛన్నరిష్యతే" ఇతి. కుల్లూకభట్టీయవ్యాఖ్యానే, (యేనేతి) బహువిధశాస్త్రార్థసమ్భవేపితృపితామహాద్యనుష్ఠిత ఏవశాస్త్రార్థోనుష్ఠాతవ్యః. (తేనగచ్ఛన్నరిష్యతే) "నాధర్మేణహింస్యాత్." ఇతి. (యద్యదాచరతీతి) గీతాయాంతృతీయాధ్యాయే, "యద్యదాచరతిశ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరోజనః। సయత్ప్రమాణం కురుతేలోకస్తదనువర్తతే" ఇతి. తద్భాష్యే; ఇదానీం విశిష్టతయావ్యపదేశ్యస్య సర్వథాకర్మయోగ ఏవకార్య ఇత్యుచ్యతే. లోకసంగ్రహంపశ్యన్నపికర్తుమర్హసి. (శ్రేష్ఠః) కృత్స్నశాస్త్రజ్ఞతయా అనుష్ఠాతృత

(౧) మను-౪- (౨)గీ-3-

సమ్ప్రదాయానువర్తనలక్షణస్వాధికారజ్ఞాన ప్రతిబన్ధకత్వాత్ స్వరూపవిరుద్ధం సాధనాన్తరమితి చతుర్దశమర్థం సదృష్టాన్తమేకేనవాక్యేనానూద్యవాక్యద్వయేనపరిహరతి (విహితజ్ఞశేయాకిలుమిత్యాదినా).

అత్ర సాధనాన్తరాణాం స్వనిష్ఠసమ్ప్రదాయ విరోధాభావేపి ప్రపత్తినిష్ఠసమ్ప్రదాయవిరోధోస్త్యేవేతి అకిఞ్చనాధికారిణాం సాధనాన్తరసమ్ప్రదాయ విరుద్ధమేవేత్యాశయః. అనుగృహీతఞ్చ శ్రీవచనభూషణ మీమాంసాభాష్యే సాధనాన్తరస్వరూపవిరోధ సమర్థనాధికారే వరద దేశికైః - "పరాశరాదిభిరోప్యతిశయితజ్ఞానాదిభిర్నాథయామునయతివరాదిభిరననుష్ఠితత్వేన శిష్టాచారవిరోధోస్త్యేవ. శ్రీపరాశరాదేశ్శాస్త్రాచార్యత్వేపి శాస్త్రసారాచార్యత్వాభావాత్, తన్నమస్కార ఉపకారకత్వకృతః" ఇతి.

యాచప్రథితోయద్యదాచరతి; తత్తదేవ అకృత్స్నవిజ్ఞోప్యాచరతి. అనుష్ఠీయమానమపికర్మ, శ్రేష్ఠః, యత్ప్రమాణమ్-యదఙ్గయుక్తమనుతిష్ఠతి; తదఙ్గయుక్తమేవ అకృత్స్నవిల్లోకోపి అనుతిష్ఠతి. అతోలోకరక్షార్థం విశిష్టతయా ప్రథితేన శ్రేష్ఠేనస్వవర్ణాశ్రమోచితం కర్మసకలం సర్వథా అనుష్ఠేయమ్. అన్యథాలోకనాశజనితం పాపం జ్ఞానయోగాదప్యేనం ప్రచ్యావయేదితి.

(స్వరూపవిరుద్ధమ్)స్వాధికారవిరుద్ధ విశిష్టస్వరూపవిరుద్ధమ్. (అర్థమ్) శిష్టాపరిగృహీతత్వరూపార్థమ్. (ఏకేనవాక్యేన) విహితజ్ఞశే యితివాక్యేన. (వాక్యద్వయేన) "సర్వాచార్యేతి ఇఙ్గుత్సైన్త" ఇతివాక్యద్వయేన.

సమ్ప్రదాయసిద్ధవిరోధం దర్శయతి (అత్రసాధనేతి). (స్వనిష్ఠసమ్ప్రదాయేతి) స్వనిష్ఠసాధనాన్తర సమ్ప్రదాయేత్యర్థః. (అననుష్ఠితత్వేనేతి) సాధనాన్తరస్యేతి శేషః. (సారాచార్యత్వాభావాదితి) పరాశరాదేశ్శుద్ధసమ్ప్రదాయాన్వయాభావాదితి భావః. (తన్నమస్కారః) పరాశరాది నమస్కారః. (కృత ఇతీతి) అనుగృహీతమిత్యన్వయః.

అత్ర తావత్పరాశరాదేస్సాధనాన్తరనిష్ఠత్వమభ్యుపగమ్యతతో ప్యతిశయితేత్యుక్తమ్. పరాశరాదేరధికారివిశేషణీభూతభక్తియోగాది నిష్ఠత్వేన సిద్ధోపాయనిష్ఠత్వమేవేతి రహస్యత్రయసారే, శ్రీవచనభూషణ మీమాంసాభాష్యేచ. తత్రసాధితేముఖ్యసిద్ధాన్తేతు పరాశరాదేరస్మ దాద్యపేక్షయాప్రపత్తిశాస్త్రాచార్యకోటి ప్రవిష్టత్వం నాస్తీత్యేవమూల యుక్తిరనుసన్ధేయా. (శాస్త్రేతి) పరాశరాదేర్వేదాన్తశాస్త్రప్రతిపా ద్యభక్తియోగాదినిష్ఠత్వేన ఉపాసనాద్యాచార్యకోటి ప్రవిష్టత్వేపి శర ణాగతినిష్ఠత్వాభావేన శరణాగతిప్రకాశక వేదాన్తశాస్త్రసారభూత. మూలమన్త్రమన్త్రరత్నాద్యాచార్యకోటిప్రవిష్టత్వా భావాదిత్యర్థః.

తర్హి శ్రీభగవద్యామునాచార్యాణాం స్వాచార్య పరమాచార్య భూత శ్రీమన్నాథముని శ్రీమచ్ఛఠకోపముని నమస్కారసన్దంశేన స్తోత్ర

(మూలయుక్తిరితి) తేషాంసిద్ధోపాయనిష్ఠత్వాఙ్గీకారేపి అస్మదాచార్యకోట్య న్వయోనాస్తీతిభావః.

(సన్దంశేన) పూర్వోత్తరగ్రన్థ సమ్బన్ధితత్వేన. (స్తోత్రేతి) యామునాచార్య స్తోత్రే. "తత్త్వేన యశ్చిదచిదీశ్వరతత్స్వభావభోగాపవర్గ తదుపాయగతీరుదారః। సన్దర్శయన్నిరమిమీత పురాణరత్నం తస్మైనమో మునివరాయ పరాశరాయ" ఇతి.

తద్వ్యాఖ్యానాచార్యవ్యాఖ్యా:—అథ ఆచార్యగుణయన్త్రితో భగవత్క్రమేణ స్వస్తోత్రే ప్రవర్తయితుమాచార్య సదృశ పరమ్పరోపకారక ప్రణామే ప్రవర్తిత స్త త్రమన్వాదీనాం ధర్మశాస్త్రకృతాం కర్మభాగార్థవిశదీకరణ పరస్మృత్యాది ప్రబన్ధప్ర ణేతృతయా వ్యాసాదీనామితిహాస పురాణకృతాం మానుషవేషకఞ్చుకిత పరమపురుష గుణ వర్ణనానుగుణకావ్యాకారకవచితగహన గమ్భీరవితత భారతాదిగ్రన్థ నిర్మాతృ తయా తత్త్వత్రయాది వివేకస్య తత్ప్రబన్ధేషు కృచ్ఛ్రసాధ్యత్వాచ్చ చిదచిదీశ్వరాది స్వరూపనిరూపణైదమ్పర్య ప్రవృత్తస్ఫుటతర భగవత్పారమ్యాది తాత్పర్యకాఽనతి విస్తరాఽనతి సంక్షిప్త శ్రీవైష్ణవపురాణ నిర్మాణేనాత్యన్తోపకారకం పరాశరం ప్రణ మతి. (తత్త్వేనేతి)

ఉదారః - మైత్రేయాదీ నామస్మదాదీనాఞ్చ ప్రత్యుపకారనైర పేక్ష్యేణ తత్త్వజ్ఞాన మహానిధి ప్రదాతా. తత్త్వజ్ఞానప్రదానఞ్చ "అజ్ఞానాంయత్తు యోజ్ఞానం దద్యాద్ధర్మోపదర్శనమ్ । కృత్స్నాంవాపృథివీం దద్యాత్తేనతుల్యం నతత్ఫలమ్ । బ్రహ్మవిద్యాప్రదానస్య దేవైరపినశక్యతే । ప్రతిప్రదాన మఘవాదద్యాచ్ఛక్తిత అద రాత్" "విద్యాదానస్తతోధికమ్" ఇత్యాదిభిః ప్రశస్యతే. ఈదృశతత్త్వజ్ఞానదాన శీలత్వఞ్చ "ప్రదిశతు భగవానశేషపుంసాం హరిరపజన్మజరాదికాం సమృద్ధిమ్" ఇతితదీయపురాణాన్తవచనాద వగమ్యతే. (యః) చతుర్ముఖ ప్రపౌత్రః, వసిష్ఠ పౌత్రః, శక్తిపుత్రః - వ్యాసపితా. "పురాణసంహితాకర్తాభవాన్వత్స భవిష్యతి" ఇతిపులస్త్యవసిష్ఠ వరప్రదానలబ్ధ పరదేవతాపారమార్థ్యజ్ఞానవానితి ప్రసిద్ధః - పరాశరః.

చిచ్చ అచిచ్చ ఈశ్వరశ్చ - చిదచిదీశ్వరాః, చేతనాఽచేతనేశితారః, తేషాం స్వభావాః - భోక్తృత్వ భోగ్యత్వ సర్వశరీరత్వాదిరూపా అసాధారణధర్మాః, భోగ శ్చ అపవర్గశ్చ - భోగాపవర్గౌ; భోగః - స్వర్గస్వారాజ్యాది సుఖానుభవః, అపవర్గః- బన్ధనివృత్తిపూర్వక పరిపూర్ణ బ్రహ్మానుభవలక్షణో భగవత్కైఙ్కర్యపర్యన్తో మోక్షః. తయోః - భోగాపవర్గయోః, ఉపాయః - సాధనాని, యథాక్రమం యజ్ఞాద యోభక్త్యాదయః సిద్ధోపాయో భగవాంశ్చ. గతీ - అర్చిరాదిధూమాదిమార్గౌ, అథవా, గతయః - "ఊర్ధ్వంగచ్ఛన్తి సత్త్వస్థా మధ్యేతిష్ఠన్తిరాజసాః । జఘన్యగుణవృత్తిస్థా అధోగచ్ఛన్తితామసాః" ఇత్యుక్తప్రకారేణ రాజసతామససాత్త్వికభిన్నాః. యద్వా, చిదాదీనా ముపాయాన్తానాం సప్తానాంగతయః - ప్రకారాః తాః.

(తత్త్వేన) యథావస్థితాకారేణ, (సన్దర్శయన్) సమ్యక్ దర్శయన్, కణ్ఠోక్త్యా అర్థసిద్ధ్యా విశదయన్ ప్రకాశయన్నిత్యర్థః. (పురాణరత్నమ్) పురాణానామ్ - "సర్గశ్చప్రతి సర్గశ్చవంశో మన్వన్తరాణిచ । వంశానుచరితఞ్చేతి లక్షణానాన్తు పఞ్చకమ్" ఇతిలక్షణలక్షితానామ్, రత్నమ్ - శ్రేష్ఠమ్. పురాణం రత్నమివేతివా ఉప మితసమాసః. రత్నత్వరూపణేన "అత్రాసమమిదంరత్నంస్థిరంభోగ్యం ప్రకాశకమ్ । మహార్ఘంమఙ్గళంమాన్యం సురక్ష్యంసుగ్రహంనృణామ్" ఇత్యుక్తాని నిర్దోషత్వ స్థిరత్వ సుగ్రహత్వాదీని వ్యజ్యన్తే. "రత్నం స్వజాతిశ్రేష్ఠేపి" ఇతినిఘణ్టుః. (నిరమిమీత)

కృతవాన్. (మునివరాయ) భగవన్మననపరేషు శ్రేష్ఠాయ. (తస్మై) ఉక్తప్రకార పరమోదార్యవిశిష్టాయ (పరాశరాయ) పరాన్ - బాహ్యకుదృష్టీన్ ప్రమాణతర్కాభ్యామాశృణోతి - హినస్తీతి, యోగరూఢపరాశరనామధేయప్రసిద్ధాయ, (నమః). "సన్దర్శయన్నిరమిమీత" ఇత్యనేన సకలవేదసారభూత సకలార్థోపబృంహణ పరత్వం ఖ్యాపితమ్.

అత్రయద్యపి "పురాణంనిరమిమీత" ఇతివైష్ణవపురాణస్య పరాశరకర్తృత్వోక్తిర్నసఙ్గచ్ఛతే. "బ్రహ్మైవతువేదానాంపురాణానాం ప్రదర్శకః" ఇతిశైవపురాణవచనేన వేదానాం పురాణానాఞ్చ బ్రహ్మైవప్రవర్తక ఇత్యర్థవతా, సర్వేషాం పురాణానాం బ్రహ్మకర్తృత్వ ప్రతీతేరితిశఙ్కాస్ఫురతి. తథాపి తత్రైవశైవపురాణేతత్తత్పురాణ ప్రణేతృసహపాఠేన అసంశయం పరాశరస్య విష్ణుపురాణకర్తృత్వప్రతిపాదనేన "బ్రాహ్మన్తుబ్రహ్మణాప్రోక్తంపాద్మంతేనైవశోభనే। యద్బ్రహ్మకల్పవృత్తాన్తమధికృత్యప్రజాపతిః। అకల్పయత్పురాణన్తద్బ్రాహ్మమిత్యభిధీయతే। కల్పితంలైఙ్గమిత్యుక్తంపురాణంబ్రహ్మణాస్వయమ్" ఇత్యాదివచనానుసారేణచతుర్ముఖస్యపురాణ ప్రదర్శకత్వ వచనస్య తత్కర్తృకపురాణవిశేషవిషయత్వేన వ్యవస్థాపనాత్. తత్రచవచనే వేదసహపాఠేన ప్రదర్శకఇత్యుక్త్యాచ వేదానామివ ప్రతికల్పం ప్రవాహరూపేణ విద్యమానానాం కరిష్యమాణానాంవా అర్థప్రతిపాదనముఖేన ప్రవచనకర్తా చతుర్ముఖ ఇతిప్రతీతేశ్చ పురాణస్యాస్య పరాశరకర్తృత్వేన కశ్చిచ్ఛఙ్కావకాశః.

"అష్టాదశపురాణానాం కర్తాసత్యవతీసుతః" "అష్టాదశపురాణాని కృత్వా సత్యవతీసుతః। భారతాఖ్యానమఖిలం చక్రేతదుపబృంహణమ్" ఇత్యాదిషువిశిష్యసఙ్ఖ్యాగ్రహణపూర్వకం వ్యాసస్యైవాష్టాదశపురాణకర్తృత్వకణ్ఠోక్తేః కథమస్య పరాశరకర్తృత్వమితిశఙ్కాయామ్, "అష్టాదశపురాణాని అష్టావ్యాకరణానిచ। జ్ఞాత్వాసత్యవతీపుత్రశ్చక్రేభారతసంహితామ్। యదిహాస్తితదన్యత్రయన్నేహాస్తినతత్క్వచిత్" ఇత్యాదివచనానుసారేణప్రసిద్ధపురాణప్రవచనాద్వా సకలపురాణసారోద్ధారరూప మహాభారత ప్రణయనాద్వా వ్యాసస్య అష్టాదశపురాణ కర్తృత్వం నిర్వాహ్యమ్" ఇతి. అత్ర "తస్మైనమోమునివరాయపరాశరాయ" ఇతినమస్కారః కృత ఇతి మన్తవ్యః.

రతో్నోపోద్ఘాతే శ్రీపరాశరముని నమస్కారోన ఘటత ఇత్యత ఆహ (తన్నమస్కార స్త్వితి). పరాశరాదేరధికారివిశేషణీభూత భక్తియోగాదిమత్తయా సిద్ధోపాయనిష్ఠత్వేన నమస్కార్యత్వాత్. శ్రీమద్యామునమునిభిశ్చజ్ఞాతవ్యసకలార్థానాం శ్రీమత్పరాఙ్కుశమునిసమ్ప్రదాయముఖేనైవప్రాప్తత్వాత్. ప్రాప్తేష్వప్యర్థేషు పరవాదినిరసనోపయిక ప్రమాణవిశేషస్య ఉపబృంహణముఖేనైవ కార్యత్వాచ్చ శ్రీభగవద్యామునాచార్యాన్ప్రతి పరాశరాదేరజ్ఞాతజ్ఞాపనలక్షణాచార్యకృత్యాన్వయాభావేన ఉత్తారకత్వాభావేపి, ఉపకారకత్వేన నమస్కారోయుజ్యత ఇతిభావః.

ఏతేన "నమోవ్యాసాయవిష్ణవే" "పరాశరముఖాన్వన్దే" "నమామినాథేనయామునంవ్యాసమ్" ఇత్యాదికంవ్యాఖ్యాతమ్. నచతథా

(ఉపోద్ఘాతే) ఆరమ్భే. (ప్రమాణేతి) ప్రమాణోదాహరణ విశేషస్యేత్యర్థః. (లక్షణేతి) "క్రియాఃపురుషకారత్వముపాయత్వఞ్చ తత్వతేః। అజ్ఞాతజ్ఞాపనఞ్చాత్రగురోర్లక్షణముచ్యతే" ఇత్యాదికమత్రానుసన్ధేయమ్.

(నమోవ్యాసాయేతి) శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే "సమ్యఙ్న్యాయకలాపేన మహతాభారతేనచ। ఉపబృంహితవేదాయ నమోవ్యాసాయవిష్ణవే" ఇతి. (పరాశరముఖానితి) దయాశతకే:-"పరాశరముఖాన్వన్దే భగీరథనయేస్థితాన్। కమలాకాన్తకారుణ్యగఙ్గాప్లావితమద్విధాన్" ఇతి. (నమామీతి) "వరదగురువేఙ్కటేశౌ రామానుజవరదవిష్ణుచిత్తార్యాన్ । కురుకేశ్వరభాష్యకృతౌ నమామినాథేనయామునంవ్యాసమ్" ఇతి ప్రతివాదిభయఙ్కరార్య శ్రీభాష్యమిశ్రసమ్ప్రదాయస్థశ్లోకః. (ఇత్యాదికమితి) ఆదిశబ్దేన - "వ్యాసంనాథసరోజదృగ్రఘువరశ్రీయామునార్యాన్మహాపూర్ణం లక్ష్మణయోగినంసకురుకేశగోవిన్దకూరాధిపౌ। భట్టార్యంనిగమాన్తయోగికలిజిచ్ఛ్రీకృష్ణపాదాన్సజేలోకార్యాద్యృతపద్మనాభ వరజామాతౄనభీష్టప్రదమ్" ఇతి, శ్రీమద్వరవరమునివర్య శ్రీభాష్యశుద్ధసమ్ప్రదాయస్థ ముక్తశ్లోకస్సఙ్గృహ్యతే.

ప్యుత్తారకాచార్య నమస్కారసన్దంశానుపపత్తిః. తస్యాధ్యాత్మగ్రన్థ కర్తృత్వలక్షణోపకారకత్వసాజాత్యనిబన్ధనత్వాదితిదిక్.

అథసాధనాన్తరంయుగానువర్తనలక్షణ స్వాధికారప్రయుక్తసామగ్ర్యభావేనానుత్పాద్యత్వాత్ స్వరూపవిరుద్ధమితిపశ్చాదశమర్థంవాక్యద్వయేన సప్రమాణమనూద్య, వాక్యత్రయేణాహత్య ప్రమాణదృష్టాన్తోపన్యాసపూర్వకం సామగ్రీసద్భావసాధనేన సప్రమాణ ప్రతిబన్ధ్యభావనేనచ పరిహరతి (ఇప్పడియుగాన్తరజ్ఞలిత్యాదినా). (స్వయమ్ప్రయోజనేతి) సాధనాన్తరనిష్ఠాః, అధికారివిశేషణభూతభక్తియోగనిష్ఠాశ్చ వ్యావర్త్యన్తే.

(సమ్భావితరితే) ఇతి. మాస్తునిర్ణయః; తథాపియుగానువ

(తస్య) నమస్కారసన్దంశస్య. (నిబన్ధనత్వాదితి) ఆచార్యాదినమస్కార సహపఠిత వ్యాసాది నమస్కారస్య వేదాన్తశాస్త్రోపకారకత్వహేతుకత్వమితిభావః.

(అథేతి) బొత్తేక్షికపక్షేకృతయుగాదిసిద్ధంసాధనాన్తరమ్; తత్రతదధికారిణోవిద్యన్తే. కలియుగేనసన్తీతి పూర్వపక్షః. కలియుగేపిసాధనాన్తరాధికారిణస్సమ్భవేయురితిసిద్ధాన్త ఇతిమన్తవ్యమ్. (అనువర్తనమ్) అనువృత్తిః. (అర్థమ్) కలిధర్మబహిష్ఠత్వరూపార్థమ్. (వాక్యద్వయేన) "ఇప్పడియుగాన్తరేతి" "ఆకైయాలే" ఇతి వాక్యద్వయేన. (ప్రమాణమ్) "కలౌసఙ్కీర్త్యకేశవమ్" "కలేర్దోషనిధేరాజన్" ఇతిప్రమాణమ్. (వాక్యత్రయేణ) "ఎన్నవుమ్" ఇతి, "కలౌకృతయుగమ్" ఇతి, "ఇజ్జనల్లాతపోతు" ఇతివాక్యత్రయేణ. (ప్రమాణమ్) "కలౌకృతయుగన్తస్య" ఇతి శ్లోకరూపప్రమాణమ్. (సప్రమాణేతి)"నలభ్యతేధికారీ"ఇతికలికాలేప్రపత్త్యధికార్యభావఇతి సప్రమాణప్రతిబన్దీదూషణమిత్యర్థః. (స్వయమ్ప్రయోజనేతీతి)"బొత్తేక్షికాశ్స్వయమ్ప్రయోజన ప్రపత్తింమన్యన్తే" ఇతిమన్తవ్యమ్. (సాధనాన్తరనిష్ఠాఇతి) భక్తింసాధనభూతాంమన్యమానాః ఈశ్వరస్య ఫలప్రదత్వమాత్రంమన్యమానాఇత్యర్థః.

(యుగానువర్తనేనేతి) అతిప్రాతస్సన్ధ్యాకాలవత్ పూర్వయుగ కలియుగ

ర్తనేన విరోధ ఉపాసనాదేస్థర్వ్యాచ ఇతిభావః. (ఇత్రప్పసఙ్గమ్ వరుమితి) అతోఽదార్ఘభ్యేప్యధికారిసద్భావః ప్రపత్త్యా వివసమ్భవత్యే వేతిభావః.

అత్రనాథమునిపర్యన్తే ష్వివాఽర్వాచీనేషు అకిఞ్చనాధికారిషు తావత్ స్వయమ్ప్రయోజన భక్తియోగాదినిష్ఠాయా అననువృత్తిః కలిదోషనిబన్ధనేతిసిద్ధమ్. ఏవఞ్చసాధనీభూత భక్తియోగాదేర్యుగానువర్తన రూపస్యాధికార విరోధః కైముత్యసిద్ధః. నహ్యత్రత్యేష్వద్యతనేషుప్రపత్తినిష్ఠాయా ఇవసాధనాన్తరనిష్ఠాయాః ప్రవర్తయితార స్సన్తి. “కలౌకృతయుగన్తస్య” ఇత్యాద్యనుసారేణ, యత్రక్వాపిప్రవర్తయితృ పురుషసమ్భావనాయా అకిఞ్చిత్కరత్వాదిత్యభిప్రాయోను సన్ధేయః.

అనుగృహీతఞ్చేదం విస్తరేణ శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే తత్రైవాధికారే వరదదేశికైః. “యదప్యుక్తమ్, ‘కలౌకృత యుగన్తస్య’ ఇతిన్యాయేనకలావపి స్వయమ్ప్రయోజన యోగనిష్ఠానాం

సన్ధ్యాంశః షట్త్రింశత్సహస్రసఙ్ఖ్యాక సంవత్సరపర్యన్తమ్. తదనన్తరం కలియుగప్రవృత్తిః “సన్ధ్యాసన్ధ్యాంశయోరన్తర్యత్కాలస్సర్గోయతోలయః । తమేవాహుర్యుగన్తజ్ఞా యత్రధర్మోవిధీయతే.” ఇతి. పాఠాన్తరే, “యః కాలస్తత్సఙ్జ్ఞయోః” ఇతి. శ్రీభాగవతతృతీయస్కన్ధ ఏకాదశాధ్యాయోక్తరీత్యా “తత్ప్రమాణైశ్చతైస్సన్ధ్యాపూర్వాతత్రాభిధీయతే। సన్ధ్యాంశశ్చాపితత్తుల్యోయుగస్యానన్తరోహిసః” ఇతి. శ్రీవిష్ణుపురాణ ప్రథమాంశ తృతీయాధ్యాయోక్తరీత్యా, ౩౬౦౦౦వర్షపర్యన్తం సన్ధిః. తదనన్తరంయుగధర్మానువర్తనమ్, మహనీయజ్ఞానవతాంనకర్తవ్యమితిభావః. అత్రకలియుగస్య దేవమానేనశతాబ్దంప్రాతస్సన్ధ్యా. తన్మానేనతావత్సాయంసన్ధ్యా; సాప్రాతస్సన్ధ్యామనుష్యమానేనషట్త్రింశత్సహస్రాబ్దసఙ్ఖ్యాకాభవతి. సాస్వరూపేణసాయంసన్ధ్యాపి మనుష్యమానేన షట్త్రింశత్సహస్రాబ్దసఙ్ఖ్యాకాభవతీతిమన్తవ్యమ్.

సమ్ప్రదాయసిద్ధవిరోధందర్శయతి. (అత్రనాథమునీతి)

(కలౌకృతయుగన్తస్యేతి) శ్రీవిష్ణుధర్మేనవోత్తరశతతమాధ్యాయే, “కలౌకృత

పూర్వాచార్యాణాం సత్త్వాన్న కాలవిరోధః" ఇతి, తన్న. కలియుగే సాధ్యభక్తేస్సర్వాధికారాయాః పరాఙ్కుశాదిసమ్ప్రదాయ ప్రాప్తాయాస్సత్త్వేపి సాధనభక్తేస్సాధనప్రపత్తేశ్చ సమ్ప్రదాయస్య విచ్ఛిన్నతయా అస్మిన్కాలే తదనుష్ఠానాయోగాత్. నహి లక్ష్మీనాథమారభ్య సాధ్యభక్తి సాధ్యప్రపత్త్యోరివ చతుర్ముఖమారభ్య సాధన భక్తిసాధన ప్రపత్త్యోర్గురు పరమ్పరా ప్రాప్తత్వ మవగమ్యతే. భాష్యకారైరపివృత్తిద్రమిడభాష్యాది ప్రతిపాద్యం తత్తద్గురు పరమ్పరా క్రమేణ కుతశ్చిదాచార్యాన్న శ్రుతమ్. కిన్తు పుస్తకముఖాన్నిరీక్షితమ్. తతశ్చ భాష్య మిదానీన్తనానాముపకారకత్వేనానుసన్ధేయమ్. నతు ఉద్ధారకత్వేన; తతః పూర్వమేవసమ్ప్రదాయవిచ్ఛిత్తేః. అతఏవోచ్యతే. "హరేర్నామైవ నామైవ నామైవమమ భేషజమ్। కలౌనాస్త్యేవనాస్త్యేవ నాస్త్యేవగతిరన్యథా" ఇతి. నామసఙ్కీర్తనఞ్చ (౧) "త్వదఙ్ఘ్రిముద్దిశ్య" ఇత్యాద్యుక్త

యుగన్తస్యకలిస్తస్యకృతేయుగే। యస్యచేతసి గోవిన్దో హృదయేయస్య నాచ్యుతః" ఇతి. (తదనుష్ఠానేతి) సాధనభక్తిసాధన ప్రపత్త్యనుష్ఠానేత్యర్థః. (అవగమ్యత ఇతి) నహ్యవగమ్యత ఇత్యన్వయః. (నామసఙ్కీర్తనమితి) ద్వయోచ్చారణే పర్యవసితనామసఙ్కీర్తనంఫలభూతమ్. నియమయుక్తంనామ సఙ్కీర్తనం సాధనమితితాత్పర్యమ్.

(త్వదఙ్ఘ్రిముద్దిశ్యేతి) "త్వదఙ్ఘ్రిముద్దిశ్యకదాపి కేనచిద్యథా తథావాపిసకృత్కృతోఞ్జలిః। తదైవముష్ణాత్యశుభాన్యశేషతశ్శుభాని పుష్ణాతినజాతుహీయతే" ఇతి. తద్భావనాచార్యవ్యాఖ్యా. అథప్రపత్తేః ప్రభావంప్రకాశయితుం తదేకదేశభూతాకిఞ్చన్య సూచకాఞ్జలిఘటనైవా ఽనిష్టనివారణపూర్వకేష్టప్రాపణేఘటతే ఇత్యాహ (త్వదఙ్ఘ్రిమితి). (త్వదఙ్ఘ్రిమ్)సర్వలోకశరణ్యస్య తవపాదపఙ్కజమ్; నతుసాఙ్ఖ్యానోక్తజ్ఞానధికృతస్య హిరణ్యగర్భాదేరితిభావః. తదుక్తంమోక్షధర్మే:-"బ్రహ్మాణంశితికణ్ఠఞ్చ యాశ్చాన్యాదేవతాస్తుతాః। ప్రతిబుద్ధానసేవన్తే యస్మాత్పరిమితంఫలమ్"ఇతి. అత్ర భగవత్స్వరూపస్య శుభత్వేప్యనిష్పన్నసమాధీనాం ప్రథమంభావయితుమశక్యతయాత ద్విగ్రహస్యైవశుభాశ్రయత్వమ్; తత్రాపి "అనతిక్రమణీయంహిచరణగ్రహణమ్"

ఇతి న్యాయాత్, "సఖా ప్రీతుశ్చరణౌ గాఢంనిపీడ్యరఘునన్దనః" ఇత్యాదిదర్శనాచ్చ అఙ్ఘ్రిరుద్దేశ్యత్వమ్. (ఉద్దిశ్య) ఉపాయతయాకైఙ్కర్య లక్ష్యతయాచ అభిసన్ధాయే త్యర్థః. ఏవమనన్య దేవతాకత్వ మనన్యప్రయోజనత్వఞ్చోక్తంభవతి. (కదాపి) కస్మిన్ కాలే; ఏతేన కాలనియమాభావాత్, యదేచ్ఛతి తదాకర్తుంశక్యత ఇతి సౌక ర్యాతిశయస్సూచ్యతే. (కేనచిత్) జాతిగుణవృత్తైరత్యన్త నిహీనేనాపీత్యర్థః; ఆస్త్రీ బాలపణ్డితమాబ్రాహ్మణ్వపాకఞ్చసుకరత్వం శాస్త్రీయత్వఞ్చవివక్షితమ్.

(యథాతథావాపి) యేనకేన ప్రకారేణేత్యర్థః; వికల్పార్థేనవాశబ్దేనవాచా మనసాకాయేనవేతి కథ్యతే. సముచ్చయార్థేన అపిశబ్దేన మస్తిష్కాది సర్వ ప్రకారసమ్భవోపిదర్శితః. యజ్ఞాద్యనుష్ఠాన ఇవ అఙ్గవైకల్యేపి నప్రత్యవాయః ప్రసజ్యత ఇతిభావః. సకృత్కృతశ్శాస్త్రార్థఇతి న్యాయస్య నిరపవాదత్వాదావృత్తి నిరపేక్షతామాహ (సకృత్కృతఇతి). యద్యప్యత్ర ప్రీతిప్రకర్షాదఙ్గేరా వృత్తిర్భ వతి. తథా ప్యత్ర ఫలావినాభావేన ప్రతిపాదనే తాత్పర్యమ్. అత్రసకృత్కృత ఇత్యనేన "సకృత్ స్మృతోపిగోవిన్దోనృణాం జన్మశతైశ్చితమ్। పాపరాశిందహత్యాశు తూలరాశిమివానలః" "సకృదుచ్చారితం యేనహరిరిత్యక్షరద్వయమ్। బద్ధః పరికర స్తేన మోక్షాయగమనమ్ప్రతి" ఇత్యాదిషూక్తం సకృత్ స్మరణ సఙ్కీర్తనాదిక ముపలక్షితంభవతి.

"సర్వేషామేవధర్మాణా ముత్తమో వైష్ణవోగుణః। రక్షతేభగవాన్విష్ణుర్భక్తానా త్మశరీరవత్" ఇతిసర్వాధికారత్వేన కథితేభ్యస్సమ్మార్జనోపలేపనమాలాకరణ దీపారో పణాదిభగవత్ప్రసాదహేత్వన్తరేభ్యస్సమధికంబహువిత్తవ్యయాఽఽయాసాదినిరపేక్ష వివక్షితోపాయ స్యసుకరంస్వరూపమాహ(అఞ్జలిరితి)"అఞ్జలిః పరమాముద్రా" ఇత్యు చ్యతే.శ్రీరామాయణేచ"కృతాపరాధస్యహితే నాన్యత్పశ్యామ్యహంక్షమమ్।అన్తరేణా ఞ్జలింబధ్వాలక్ష్మణస్య ప్రసాదనాత్" ఇతి;నారాయణశాస్త్రవృత్తాన్తోప్యత్రానుసన్ధేయః.

"క్షిప్రం దేవప్రసాదినీ" ఇత్యుక్తమాహ (తద్వైవేతి) అవధారణేన కాలా న్తర దేహాన్తరభావి ఫలసాధనేభ్యః కర్మభ్యోవ్యావృత్తిః. యద్యప్యనాదికర్మ వాసనావ శాత్ సాంసారికపుణ్యరూపనిగళభఙ్గఃపురుషస్యానిష్టస్స్యాత్. తథాప్యర్భకాపథ్యపరి హారణన్యాయేనతాన్యపిచోరయతీత్యభిప్రాయేణ(ముష్ణాతి)ఇత్యుక్తమ్. (అశుభాని)శుభ

దేశకాల ప్రకారాధికారాదినియమరహితా ఫలప్రపత్తిరేవ. ఏవ
శ్చసాధన భక్తిప్రపత్త్యోః కలియుగ ధర్మత్వం నాస్తీత్యుక్తం భవతి.

అత్రతావత్, సాధనాన్తరాణాం కలావసమ్భావితత్వ నిరాస మాత్రే నతాత్పర్యమ్; కిన్తుప్రపత్తివత్ సాధనాన్తర మత్రత్యేష్వద్య తనేష్వపి కేషుచిత్సమ్భవత్యేవేత్యపి తాత్పర్యమ్. నచప్రపత్తినిష్ఠాయా ఇవసాధనాన్తరనిష్ఠాయాః ప్రవర్తయితృపురుషాభావః; నాథయాముు నాది గురుపరమ్పరాముఖేన ప్రాప్తస్య శ్రీభాష్యకారైః శ్రీభాష్యగీతా భాష్యాదిషు సాధనభక్తియోగాదేః ప్రపఞ్చితత్వేన,తన్ముఖేనకుతశ్చిదా చార్యాద్భక్తియోగాదికం లబ్ధ్వా అనుష్ఠానసమ్భవాదితి కేషాఞ్చిన్మ తమ్. తదనువదతి (యదపీతి).

ప్రతిభటాని. యథార్థ్యమపవర్గతదుపాయావిరోధీనీత్యర్థః. (అశేషతః) కార్త్స్న్యేనాశ పతేనకృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణ ప్రభృతిపరిపూర్ణకైఙ్కర్యపర్యన్తసర్వాపేక్షిత సాధకత్వ శ్చాస్తీత్యాహ (శుభానిపుష్ణాతీతి). కర్తర్యేకస్మిన్నుపకృతమపర్యాప్తంమన్యమానస్య భగవతః ప్రసాదాత్తదనుబన్ధినామపి తద్వదుపకారాయ భవతీత్యభిప్రాయేణాహ (నజాతుహీయత ఇతి). యజ్ఞాన్ప్రతేనంతరతీత్యాదివత్తస్య నకేనాపిహానిరితిచభావః.

యద్వాస్వర్గాదివత్సాదృశ్యపరమఫలస్యనకదాచిదపివినాశఇత్యభిప్రాయః. అథవాఫలభూతాఞ్జలిరూపేణ స్వయంసన్తన్యత ఇతి వివక్షితమ్. దృశ్యతేహి "బద్ధాఞ్జలిపుటాహృష్టాః" ఇత్యుక్త్వా"యేతుముక్తాభవన్తీహానరాభరతసత్తమ। తేషాంలక్షణమేతద్ధియచ్ఛ్వేతద్వీపవాసినామ్" ఇతి. "హేమహేశ! త్వదఙ్ఘ్రిముద్దిశ్య కేనచిత్కదాపియథాతథావాపి సకృత్కృతోఞ్జలిః, తదైవ అశుభాని అశేషతఃముష్ణాతి; శుభాని పుష్ణాతి నజాతునహీయతే" ఇత్యన్వయః. (ఉక్తంభవతీతి) అనుగృహీతమిత్యన్వయః.

(ఎన్తైయిలితి) ద్రమిడసామోపనిషది ప్రథమశత కేద్వితీయదశకే తురీయాగాథాయామ్ "ఇల్లతుముళ్ళతు మల్లతుమవనురు ఎన్తైయిలన్నలమ్ పుల్ కుపల్ ఉర్ మిర్" ఇతి. తద్ద్వాదశసహస్రికావ్యాఖ్యానే:—"అనన్తరమ్ఇప్పడిత్యాగపూర్వకమాక భజనీయమాన వస్తువినుడైయస్వరూపవైలక్షణ్యత్తై అరుళిచ్చెయ్కిఱార్ (ఇల్లతుముళ్ళతుమ్)

(౧) "ఎత్తైయిలన్నలమ్ పుల్ కుపఱ్ఱఱ్ఱై"(౨) "అగాధభ వద్భక్తిసిన్ధవే"(3) "శేముషీభక్తిరూపా" ఇత్యాదిషూక్తా భక్తిర్న ధనభక్తిః. యేనసమ్ప్రదాయంవినా నాథమునిప్రభృతిభిస్తదనుష్ఠానం కథంస్యాదిత్యుచ్యేత. కిన్తుసాధ్యభక్తిః. సాచసర్వాధికారేతి, "ప్రపత్త్యుపాయత్తుక్కు ఇక్కుఱ్ఱజ్గళొన్నుమిల్లై" ఇత్యాదినా, "అకైయాలే సుఖరూపమాయిరుక్కుమ్" ఇత్యన్తేన సమర్థయిష్యతే. తథాచశ్రీపరాఙ్కుశ

స్వరూపపరిణామత్తాలెఒరుపడిప్పట్టవస్తిత్వమిల్లామైయాలే అసత్యశబ్దవాచ్యమాయుమ్, ఏకరూపత్వత్తాలే ఒరుపడిపట్టవస్తిత్వత్తైయుడైత్తాకైయాలే సత్యశబ్దవాచ్యమాయుముళ్ళ వచిత్తినుడైయవుమ్ చిత్తినుడైయవుమ్పడి. అల్లతు-అన్ఱియే, అవన్-అవనుడైయ, ఉరు - స్వరూపమానతు, ఎత్తైయిల్ - అపరిచ్ఛిన్నమాన, అన్నలమ్ - కీర్త్తి వానన్దత్తైవడివాక వుడైత్తాయిరుక్కుమ్. పఱ్ఱఱ్ఱు-అత్తై, ఇతరవిషయ ఱ్ఱు - పుల్లు -స్నేహాయుక్తమాకచ్చేతి. పుల్లుతలావతు - సస్నేహమాన యాలే భజనత్తినుడైయ అత్యర్థప్రియత్వమ్ శొల్లుకిఱతు. "పుల్ కు" ఎన్నుమ్ శొల్లువర్ కళ్" ఇతి.

(అగాధేతి) స్తోత్రరత్నే. "నమోఽచిన్త్యాద్భుతాక్లిష్ట జ్ఞానవైరాగ్య నాథాయమునయేఽగాధ భగవద్భక్తిసిన్ధవే" ఇతి. (శేముషీతి) శ్రీభాష్యే - "అ వనజన్మస్థేమభజ్గాదిలీలేవినతవివిధభూతవ్రాతరక్షైకదీక్షే। శ్రుతిశిరసివిదీప్తే బ్రహ్మణి శ్రీనివాసే భవతుమమపరస్మిన్ శేముషీభక్తిరూపా" ఇతి. (తదనుష్ఠానమ్) సాధనభక్త్యనుష్ఠానమ్. (సాచ) సాధ్యభక్తిశ్చ. (ఇత్తైయిత్యాదినేతి) ఆదిశబ్దేన-"ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానకార్యమాకైయాలే స్వరూపత్తుక్కు ఉచితముమాయ్, 'శిఱ్ఱవేణ్డా' ఎన్ఱపడియే నివృత్తిసాధ్యమాకైయాలే సుకరముమాయిరుక్కుమ్. పూర్ణవిషయమాకైయాలే పెఱుకైక్కీడాకప్పణ్ణైయిడవొణ్ణాతు; అభిముఖ్యసూచకమాత్రత్తిలే సన్తోషమ్ విళైయుమ్ పూర్త్తి-కైవాఙ్గాతే మేల్విఴుకైక్కు హేతువిత్తనై. 'పత్రంపుష్పమ్' 'అన్యత్పూర్ణాత్' 'పురివతువుమ్ పుకైపూవే' 'పుల్లైకాట్టియత్తైత్తు ష్వల్లైయిడువార్కైప్పోలే ఫలసాధనఙ్గళుక్కు భేదమిల్లై" ఇతి శ్రీవచనభూషణ ద్వితీయప్రకరణ శ్రీసూక్తయోగృహ్యన్తే. (సమర్థయిష్యత ఇతి) "శ్రీవచనభూషణ మీమాంసాభాష్యే"

మునిసమ్ప్రదాయప్రాప్తాం తాదృశీం సాధ్యభక్తిమాదాయ "మయర్వఅఱమతినలమరుళినన్" ఇత్యుపక్రమ్య "అతనిల్పెరియవెన్నవా" ఇత్యన్తో వ్యవహార ఉపపద్యతే. నాథయామునయతివరాదిషుచ తామేవభక్తిమాదాయ "భక్తినిస్థవే"ఇత్యాదివ్యవహారఉపపద్యత ఇత్యభిప్రేత్యాహ (కలియుగ ఇతి). శ్రీపరాఙ్కుశముని ప్రభృతీనాం సాధనభక్త్యనుష్ఠానం కుతోఽనాద్యదితాన్యశఙ్క్యసాధనానుష్ఠానం త్రైవర్ణికాధికారికమితి ప్రథమేవిషయ సమర్థనాధికారే సాధితమర్థ మభిప్రేత్యాహ (నహీతి).

నను, మాస్తు శ్రీపరాఙ్కుశమునేస్సాధన భక్తియోగానుష్ఠానమ్, తథాపిసర్వజ్ఞేనతేన యోగదశా సాక్షాత్కృతేన శ్రీమన్నాథమునిప్రభృతి అష్టాఙ్గయోగరహస్యోపదేశాత్తత్సమ్ప్రదాయముఖేన సర్వేషాం సాధనభక్త్యనుష్ఠానం సమ్భవత్యేవ. అన్యథాసాధనభక్తి ప్రతిపాదక శ్రీభాష్యప్రవర్తనమేవనోపపద్యేతేత్యత ఆహ (భాష్యకారైరితి). (తత్తదితి) వ్యాసజైమిని బోధాయనటఙ్కద్రమిడగుహదేవ ప్రభృతి గురుపరమ్పరాక్రమేణేత్యర్థః. (కుతశ్చిదితి) వ్యాసమారభ్య సూత్రవృత్తిభాష్యోపదేష్టా శ్రీభాష్యకారస్యాచార్యోయమితి సమ్ప్రదాయ

ఇతి శేషః. (మయర్వఅఱవితి) ద్రవిడసామోపనిషది ప్రథమశతకే ప్రథమదశకే ప్రథమగాథా. "ఉయర్వఅఱవుయర్నలముడైయవన్ యవనవన్, మయర్వఅఱమతినలమరుళినన్ యవనవన్, అయర్వఱుమమరర్కళతిపతి యవనవన్, తుయరఱుశుడరడితొழுతెழన్మననే" ఇతి. (అతనిల్పెరియఇతి) తత్రైవదశమశతకే దశమదశకేదశమగాథా. "శూழ్న్దకన్ఱాழ్న్దుయర్న్దముడివిల్పెరుమ్ పాழேయో, శూழ్న్దతనిల్పెరియ పరనన్మలర్ చ్చోతీయో, శూழ్న్దతనిల్పెరియశుడర్ఞానవిన్బమేయో, శూழ్న్దతనిల్పెరియ వెన్నవావఱచ్చూழ்న్దాయే". ఇతి. (అవా) అభినివేశః, పరమభక్తిరితియావత్.

(తేన) పరాఙ్కుశమునినా. (తత్సమ్ప్రదాయేతి) అష్టాఙ్గయోగరహస్యోపదేశసమ్ప్రదాయేత్యర్థః. (అన్యథా) సాధనభక్త్యనుష్ఠానాభావే. (తదీయేతి) వృత్తిభాష్యాదిగ్రన్థసమ్బన్ధీత్యర్థః.

నిబన్ధనాభావాదితిభావః. (కిన్త్వితి) శ్రీవత్సచిహ్నమిశ్రైస్సరస్వతీపీఠం గత్వా వృత్తిభాష్యాదిగ్రన్థం నిరీక్ష్య తదీయ శబ్దార్థజాతం చిత్తభిత్తౌ లిఖిత్వా శ్రీభాష్యకారసన్నిధావాగత్య విజ్ఞాపితమితి సమ్ప్రదాయనిబన్ధనాదితిభావః.

“పత్రేక్షితోవాప్యర్థస్స్యాత్ప్రత్యుతానర్థ దోభవేత్” ఇత్యుక్తత్వేన పత్రేక్షితార్థ నిబన్ధనరూపం శ్రీభాష్యం సర్వేషామనుపాదేయమేవేతి గురుముఖాచ్ఛ్రవణం నస్యాదిత్యతఆహ (తతశ్చేతి). వృత్త్యాది ప్రతిపాద్యస్యపుస్తకముఖాన్నిరీక్షణాదిత్యర్థః. (భాష్యమితి) వృత్తిప్రదమిద భాష్యాదిప్రతిపాద్యస్యార్థస్యాఽనతిసఙ్గ్రహాఽనతివిస్తరరూపం శ్రీభాష్యాదికమిత్యర్థః.

శ్రీభాష్యాదౌనయోగరహస్యం ప్రపఞ్చితమ్; యేనతన్ముఖేనాద్య సాధనభక్తియోగాద్యనుష్ఠానంస్యాత్. కిన్తు, “ఊన్ వాడవాడ

(పత్రేక్షితోవేతి) “అనాదిష్టేనమన్త్రేణనైవహరిమాశ్రయేత్” ఇతిపూర్వార్థమ్. (గురుముఖాచ్ఛ్రవణమితి). శ్రీభాష్యోపదేశోనస్యాత్. యద్యపిభాష్యే వ్యాసాద్యుక్తార్థానుపూర్వీవిద్యమానా. తథాపి తదుక్తశబ్దసమ్ప్రదాయాభావాదితిభావః.

(ఊన్వాడవితి) బృహచ్ఛ్రీసూక్తిప్రబన్ధే తృతీయశతకే ద్వితీయదశకే ప్రథమగాథా. తచ్ఛ్రీకృష్ణసూరివ్యాఖ్యానే(ఊన్వాడ)మాంసమ్శుష్కియ, అశనవసనాదికళైక్కుఱైత్తు, ప్రాణన్గళైప్పోకాతపడి అబ్భక్షణవాయుభక్షణఙ్గళాలే కాట్కట్టి శరీరత్తైవిట్టుప్పోకాత ఇన్ద్రియఙ్గళైన్దమ్ స్వస్వవిషయఙ్గళైప్పెఱామైయాలే నోన్వీడుపడుమ్బడితాఙ్గళ్ మేన్మేలుమ్ క్లేశిక్కుమ్బడి తపస్సుపణ్ణవేణ్డా. (తమతావిత్యాది) పరమపదత్తైత్తఙ్గళతాక ఆళవేణ్డియిరుప్పీర్! (కానాడ) శోలైయశైయుమ్బడియాక మయిలినఙ్గళాడ, అత్తాలే శోలైయిల్ నిన్ఱుమ్ కిళమ్బినవణ్డుకళానవై అచ్చోలైయరుకే కయల్ కళ్ కళిత్తు పాయానిన్ఱుళ్ళ నీరోడుకాలైయుడైత్తాయిరుక్కుఱ నీర్ నిలఙ్గళరుకిట్టు పోయ్ తేనుణ్డువణ్డుకళానవై మేలేయోఙ్గుప్పరక్కుమ్, అక్కాట్చియాలే మాడత్తిలుమ్ ఉణ్డాన కొడికళానవై యశైయానిఱ్కుమాయ్త్తు.” ఇతి.

వున్దాతుయిర్ కావలిట్టుడలిల్ పిరియాప్పులనై న్దుమ్నోన్దు తామ్ వాడ వాడ త్తవమ్ శెయ్యవేణ్డా" "నోఱ్ఱనోన్బిలేన్" ఇత్యాదౌ నిషేధ్య

(నోఱ్ఱనోన్బిలేనితి) ద్రావిడసామోపనిషది పఞ్చమశతకే సప్తమదశకే ప్రథమగాథా; "నోఱ్ఱనోన్బిలేన్ నుణ్ణఱివిలేనాకిలుమినియున్నై విట్టు ఒన్ఱుమాఱ్ఱకిఱ్కిన్ఱిలే నరవినణైయమ్మానే, శేఱ్ఱుత్తామరైశెన్నెలూడుమలర్ శిరీవరమఙ్గలనకర్ వీఱ్ఱిరున్దవెన్దాయున్నక్కు మిక్కైయల్లేనఙ్గే" ఇతి. తస్యషట్త్రింశత్సహస్రికావ్యాఖ్యాయామ్, "ఎనక్కుప్పేఱ్ఱుక్కుడలాయిరుప్ప తొరు కైమ్ముతలిల్లై, ఇల్లామైయాలే రక్షకాపేక్షైయుణ్డు; పరిపూర్ణరాన దేవర్ రక్ష్యవిషయార్థియాయిరున్దీర్; ఆకైయాలే దేవరే ఎన్నపేక్షై శెయ్తరుళవేణుమెన్గిఱార్. (నోఱ్ఱనోన్బిలేనితి) ద్వాదశసహస్రవ్యాఖ్యాయామ్, "ఉన్నైలభిక్కైక్కు శాస్త్రోక్తఙ్గళాన వుపాయఙ్గళొన్ఱుమిన్ఱికేయిరుక్కచ్చెయే తేఉన్నైయొళ్ళియచ్చెల్లాతపడి అభినివిష్టనాననాన్ ఆశ్రితసంశ్లేషత్తాలే ఉపకారకనాయ అవసరప్రతీక్షనాన వునక్కు ప్పుఱమ్బావెన్గిఱార్. నోఱ్ఱ - ఫలవ్యాప్తమామ్బడి అనుష్ఠితమాన. నోన్బు - కర్మయోగమ్. ఇలేన్ - ఉడైయేనల్లేన్. ఆకైయాలే నుణ్ - సూక్ష్మరూపమాన, అఱివు - జీవపరవిషయజ్ఞానయోగత్తై, ఇలేన్-ఉడైయేనల్లేన్, ఆకైయాలే, ఆకిలుమ్ - ఉభయసాధ్యమాన భక్తియిన్ఱిక్కే యిరుక్కచ్చెయ్తేయుమ్, ఇని - ఉన్నుడైయ గుణానుసన్ధానమ్ పిఱన్దపిన్బు, ఉన్నై-రక్షణైకశీలనానవున్నై, విట్టు-ఒళ్ళియ,ఒన్ఱుమ్-ఒరుక్షణముమ్,ఆఱ్ఱ-ఆఱ్ఱ,కిఱ్కిన్ఱిలేన్-మాట్టుకిఱిలేన్;అరవు-ఆశ్రితనాన శేషనై,అణై-అణైయాకక్కొణ్డు, అవనుక్కు తిరుమేనియై ఉపకరిత్త, అమ్మానే-అసాధారణస్వామియాయ్, శేఱ్ఱు-శేఱ్ఱునిలత్తు, తామరై - తామరైయానతు, శెన్నెలూడు - శెన్నెలోడే కలన్దు, మలర్ - మలరుమ్బడి దర్శనీయమాన, శిరీవరమఙ్గలనకర్ - శిరీవరమఙ్గలనకరిలే. వీఱ్ఱు - ఆశ్రితసంరక్షణత్తిల్ అవసరప్రతీక్షైతోన్ఱుమ్బడి వ్యావృత్తమాన ఇన్దవిరుప్పాలే, ఎన్దాయ్ - ఎనక్కు ఉపకారకనానవనే! అఙ్గు - అఙ్గునీయిరుక్కిఱవిరుప్పిల్ ఉనక్కు - రక్షణశీలనాన వునక్కు, మిక్కై - రక్ష్యబహిర్భూతన్, అల్లేన్ - అల్లేన్" ఇతి.

తయా సాధనభక్త్యాదికమ్, "ఎన్నైయిలన్నలమ్ పుల్ కు పన్ఱ్‌ప్ఱాన్" ఇత్యాదౌ సాధ్యభక్త్యాదికఞ్చ సామాన్యత శ్శ్రుత్వా, ఉపదేశముఖేన విశేషతో విశాంశ్చ ప్రమేయాన్ శ్రుత్వా శ్రీపరాఙ్కుశముని ప్రభృతి దివ్యప్రబన్ధైర్గురుముఖాదధీతైః శ్రుతస్య సపరికరవిశిష్టాద్వైతరూప సిద్ధాన్తస్య పరమతనిరసనపూర్వకం స్థాపనాయ బ్రహ్మసూత్రవృత్తిభాష్యాదిగ్రన్థం నిరీక్ష్య సంవాదేన వైశద్యం సమ్పాద్య భగవాన్భాష్యకారో గురూపదిష్టార్థ నిబన్ధనాత్మక శ్రీభాష్యాదికం ప్రణినాయ. అతో న ప్రతేక్షితార్థ నిబన్ధనత్వమ్.

యదిహి శ్రీపరాఙ్కుశముని ప్రభృతి ప్రబన్ధైరనధిగతార్థ జ్ఞాపకత్వేన శ్రీభాష్యాదిక ముత్తారకం స్యాత్, తదా వ్యాసాదిగురు పరమ్పరా క్రమేణాశ్రుతార్థ నిబన్ధనత్వాత్ "స్వప్రతేక్షితో వాప్యర్థస్స్యాత్" ఇతి దోషస్స్యాత్. నచ తదస్తి. అతఏవ గురుముఖాచ్ఛ్రవణమప్యుపపద్యతే.

(ఎన్నైయిలన్నలమ్ పుల్ కుపన్ఱ్‌ప్ఱాన్) ఇతి. షట్త్రింశత్సహస్రికా వ్యాఖ్యానావసరే, "అనాలెఙ్గ నేయిరుక్క-మెన్నిల్, (ఎన్నైయిలన్నలమ్) "అనన్దమయః" ఎన్నుమ్, "ఉణర్ ముఴునలమ్" ఎన్నుమ్, "ఒడియావిన్బప్పెరుమైయోన్" ఎన్నుమ్ "శుడరేఞానవిన్బమ్" ఎన్నుమ్, "సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోసౌ" ఎన్నుమ్, శొల్లలాప్పడియాయిరుక్కుమ్. పుల్ కు-అఙ్గనా పరిష్వఙ్గమ్పోలే భోగరూపమునా యిరుక్కుమిప్పే గుణజ్ఞానము డైయవనుక్కు గుణాధిక విషయానుభవమ్. (పన్ఱ్‌ప్ఱాన్) అతిశయ్య మిడత్తిల్ ఇరుక్కైయనాకైయన్ఱిక్కే, పుఱమ్బుళ్ళ పన్ఱ్‌ప్ఱాన్ పుల్ కు. పన్ఱ్‌క్కిలార్ పన్ఱ్‌నిన్ఱాని కే అవన్, ఆకైయాలే పన్ఱ్‌ప్ఱాన్ పుల్ క వేణుమ్." ఇతి.

(ప్రతేక్షితోవేతి) "యదృచ్ఛయాశ్రుతో మన్త్రశ్ఛన్నేనాథచ్ఛలేనవా । ప్రతేక్షితో వాప్యర్థస్స్యాత్తం జపేద్యద్యనర్థకృత్" ఇతిశ్లోకోఽనుసన్ధేయః. (శ్రవణమప్యుపపద్యతే) ఇతి. అత్ర పరాశరపురాణే, "తత్రభాష్యాదిభిస్సూత్రం సాక్షాద్వేదనసాధ

శ్రీభాష్యాదేరుక్తరీత్యా శ్రీపరాఙ్కుశమునిప్రభృతి దివ్యప్రబన్ధనిర్ణీత సపరికర విశిష్టాద్వైతలక్షణ సిద్ధాన్తస్య పరపక్షప్రతిక్షేప పూర్వకం ప్రతిష్ఠాపనేనోపకారకత్వాదితిభావః.

అతఏవానుగృహీతమాచార్యహృదయే."భాష్యకారరుమ్ ఇతు కొణ్డు సూత్రవాక్యఙ్గళొరుఙ్గవిడువర్" ఇతి. అతఏవచానుగృహీతం రహస్యత్రయసారే వేదాన్తాచార్యైరుపక్రమ ఏవ కరిష్యమాణప్రబన్ధ ప్రతిపాద్యజాతమూలప్రమాణ నిర్దేశాభిప్రాయేణ; "శెయ్యతమిழ్ మాలైకళ్ నామ్ తెళియవోతి త్తెళియాతమఱై నిలఙ్గళ్ తెళికిన్ఱోమే" ఇతివా అభిప్రాయః.

నమ్ । శ్రోతవ్యం స్వగురోస్స్వాత్మస్వరూపప్రతిపత్తయే" ఇతి. రామానుజార్య దివ్య చరితే, "భట్టార్యాయప్రపత్తింహ్యాదిశదథపరద్రావిడామ్నాయమాశైరర్థం శ్రీభాష్యమ న్యాసపిచయతిపరాదేశతోర్థాన్ రహస్యాన్ । యశ్చోక్తోదేశికేన్ద్రో(?)యతి వరణచరణ చ్ఛాయనామార్యవర్యైస్సంగోవిన్దార్యమస్మత్కులగురు మమితజ్ఞానవైరాగ్యమీడే" ఇత్యాదికమనుసన్ధేయమ్.

(శెయ్యతమిழ్ మాలైకళ్ నామితి) (తమిழ్ మాలైకళితి) ద్రావిడవేదా ఇత్యర్థః. ద్రావిడవేదానాంవేదత్వే ప్రమాణమ్. యాజ్ఞవల్క్యద్రవిడ బ్రహ్మోప నిషది - సరస్వత్యాద్రామిడీబ్రహ్మసంహితాశ్చత్వారో వేదాభవన్తి. తేషైచత్వారో వేదానారాయణాంశభూత శఠారిణాప్రకాశ్యన్తే; షడఙ్గానికలివైరిణా భ్రాజమానాని, నేనేశభట్టాద్యైర్దీప్యమానశ్చతుర్దశవిద్యాః. ఏతే గాయత్ర్యాత్మకాశ్చతుర్వింశతి సఙ్ఖ్యా శ్చతుస్సహస్రగాథా ద్రామిడశ్రుతయోవాసుదేవవిషయీభూతాః ప్రవర్తన్తే. తచ్ఛా ధ్యయనంకింరూపమ్, కథఞ్చకర్తవ్యమితి. తప్తచక్రాదిధారణాదూర్ధ్వమధ్యాపయేత్. తైష్యాంసూర్యర్క్షే ద్రామిడీమధీయీత. ఊర్జేహ్యార్క్షేప్యుత్సర్జనమ్" ఇతి. బ్రహ్మాణ్డపు రాణే సనత్కుమారదిలీపసంవాదే "అధీత ద్రావిడామ్నాయాంస్త్రీయం బ్రహ్మవిదం న రమ్। ఆరోప్యదేవైర్నిర్ణీతం తులాయామధికావధూః॥ ఇత్యనేకైశ్చమునిభిర్భుష్యతేసక లస్మృతౌ।వయమత్రమహారాజసమన్తాన్నిరజైమ్మహా। తస్మాదధ్యయనం కార్యంద్రామి డామ్నాయసన్తతేః । మోక్షార్థీమాందిలీపేన్ద్ర ఇత్యాహకమలనన్దన" ఇతి.

ప్రమాణసఙ్గ్రహే, "యథా వేదస్తు నిత్యస్స్యాత్తథా నిత్యా శ్రుతిస్త్వియమ్। ఇతి వేదాన్తసారజ్ఞైర్నిర్ణీతా ద్రామిడశ్రుతిః॥ గీర్వాణమయవేదస్య త్రైవర్ణ్యశ్రావణపర్వణోః। యథా ప్రోక్తౌ మహాప్రాజ్ఞ సముత్సర్జనసఙ్గ్రహౌ। ద్రావిడామ్నాయబృన్దస్య కౌముదీమార్గశీర్షయోః। పర్వణ్యుద్దిష్టయోరేవ సముత్సర్జనసఙ్గ్రహౌ। అధ్యేతవ్యా ద్విజాద్యైస్తు వైష్ణవైర్ద్రామిడశ్రుతిః। స్త్రీశూద్రసంకరాద్యైశ్చ నిత్యం భక్తిసమన్వితైః। ద్విజేభ్యస్సఙ్గృహీతవ్యా ద్రావిడామ్నాయసన్తతిః। ప్రణమ్య పాదౌ ప్రక్షాళ్య తత్పాదాంబు పిబన్నరః। ద్విజమాచార్యవన్మత్వా గృహ్ణీయాద్ద్రామిడశ్రుతిమ్" ఇతి.

భారతే హరివంశే, రాజమన్నార్ కోవిలితి ద్రావిడనామక దక్షిణద్వారకామాహాత్మ్యే ఏకోనషష్టితమేఽధ్యాయే గోబిలం ప్రతి నారదః, "కలిస్స్యాద్ఘోర ఇతి ప్రోక్తో వేదవ్యాసేన ధీమతా। కృతాదిషు ప్రజా రాజన్ కలావిచ్ఛన్తి సమ్భవమ్। కలౌ ఖలు భవిష్యన్తి నారాయణపరాయణాః। తస్మాదల్పప్రయాసేన శీఘ్రం ఫలమవాప్స్యసి। దక్షిణస్య చ దేశస్య సుభగత్వమిమం శృణు। తామ్రపర్ణీ ప్రతీచీ చ కృతమాలా పయస్వినీ। కావేరీతి మహానద్యస్తాసాం తీరేషు యోగినః। భవిష్యన్తి కలేః కాలే ద్రామిడ్యా భాషయా స్వయమ్। వేదార్థవిశదీకారం కరిష్యన్తీతి శుశ్రుమః। మహాభాగవతా లోకే ద్రమిడేషు చ భూరిశః। పరమైకాన్తినో విష్ణోః పాఙ్గదాఙ్కితదేహినః। భవిష్యన్తి కలౌ ప్రాప్తే ఇతి వ్యాససుతోఽబ్రవీత్। కలిస్సతాం ప్రసన్నో హి గాఢం ద్వాపరాన్తోఽభివర్తతే। అతశ్శీఘ్రం మహాభాగ తత్ర గత్వా తపః కురు" ఇతి.

బ్రహ్మకైవర్తే ఏకోనత్రింశేఽధ్యాయే, "తతస్సర్వేశ్వరో దేవః శ్రీనివాసో జగన్మయః। స్నిగ్ధగమ్భీరయా వాచా ప్రాహాగస్త్యం మునీశ్వరమ్। శ్రీనివాస ఉవాచ. అగస్త్య తే భద్రమస్తు తపో మా మత్పరో భవ। త్వద్వేదవిద్యా మద్భక్తైః పాలితా స్యాత్పునః పునః। అనన్తగరుడాదీనాం సూరీణాం నిత్యయోగినామ్। అంశోద్భూతా మహాభాగా జాయన్తే మదాజ్ఞయా। కాసారో భూతయోగీ చ మహదాఖ్యః కృతే యుగే। విష్ణుచిత్తో భక్తిసారః త్రేతాయాం కులశేఖరః। భక్తాఙ్ఘ్రిరేణుర్ద్వాపారే మునివాహః పరాన్తకః। పరాఙ్కుశః కలావన్తే కలౌ రామానుజో మునిః। ఏతే చాన్యే నిత్యముక్తా మద్భక్తాస్సఙ్గవర్జితాః। ప్రపన్నాశ్శఙ్ఖచక్రచిహ్నితా మన్త్రవిత్తమాః। పద్మాక్షతులసీమాలాశ్వేతమృత్పుణ్డ్రచిహ్నితాః। నిత్యయుక్తా నిత్యముక్తా జీవేశపరిశీలకాః॥

అర్చాత్మనావతీర్ణం మామనస్తం పర్యచిన్తయన్" ఇతి. తత్రైవ "కావేరీమధ్యసంస్థం రఙ్గిణం శేషతల్పగమ్ । తోతాద్రీశఞ్చ మద్భక్తాస్సేవన్తే ద్రావిడేషు వై । తైస్సముద్గీయమానాం తాం ద్రావిడ బ్రహ్మసంహితామ్ । వృత్త గద్యాత్మికాం రమ్యాం చతుర్వేదమయీం శుభామ్। మన్నే ద్రావిడదేశేషు పుణ్యక్షేత్రియుతేషుచ। మత్సన్నిధౌ ప్రతిదినం పఠన్తి ప్రతివత్సరమ్ । ప్రబన్ధపఠనం యత్ర తత్ర తత్రాలయే మమ । ఉజ్జీవయన్తి తీర్థఞ్చ ప్రసాదం వైష్ణవోత్తమాః । ఇత్యేవముక్త్వా భగవాన్ శ్రీనివాసశ్శ్రియా సహ । తిరోదధే నిత్యముక్త నిత్యసూరిని షేవితః" ఇతి.

ఆదిత్యపురాణే;-- "స్వశాఖాధ్యయనం కృత్వా వైష్ణవో ద్రావిడశ్రుతిమ్ । అనధీత్య శ్రమం శాస్త్రే యః కరోతి స దుర్మతిః" ఇతి. శ్రీపాఞ్చరాత్రే, అనిరుద్ధసంహితాయామ్;- "స్వశాఖా ద్రావిడామ్నాయా విచ్ఛిద్యేత త్రిపూరుషమ్ । ప్రవతిస్స యతస్తస్మాద్బ్రాహ్మణత్వమితి శ్రుతిః । ద్రావిడామ్నాయసహితా ధ్యేత వ్యా వైష్ణవైః స్త్రిభిః । నిష్ఫలా తే న రహితా సాత్వ ప్రణవమన్త్రవత్" ఇతి. పారమేశ్వరసంహితాయామ్, "బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యశ్శూద్రోవాన్యోథ సఙ్కరః । అధీత ద్రావిడామ్నాయః పూజ్యో నిత్యం ముముక్షుభిః" ఇతి.

శ్రీవైఖానససఙ్గ్రహే, ద్వాదశమాసోత్సవవిధౌ, మార్గశీర్షమాసే "ఇరాప్పత్తు ప్పెరియ తిరువధ్యయనోత్సవమ్" ఇతి ద్రావిడనామక వేదపారాయణోత్సవ విధినామక పఞ్చదశాధ్యాయే;-"మధ్యేప దేతు బ్రహ్మాణం సరస్వత్యా సమన్వితమ్ । చతుర్దిక్షు చతుర్వేదా న్నృగాదీన్పూర్వవత్క్రమాత్ । ద్రావిడం వేదమావాహ్య తత్పైవకల శేష్వపి। మరీచింకాశ్యపఞ్చాత్రిం భృగుకు గ్నౌ ఆదికోణకే।" ఇతి. శ్రీరఙ్గరాజస్తవే;-స్వసంస్పర్శం త ద్రావిడవేదసూక్తైర్వ్యాఖ్యాస్తం ముదుక్తైర్గళినీకరోతి। శ్రీరఙ్గక్రమః కళభంకపివస్నాత్వా పిథూళీరసికం నిషేద్ధా" ఇతి. సారసఙ్గ్రహే;- "అపౌరుషేయోపనిషత్తాయిరుస్థళ్ళ తిరువాయ్మొళియిల్" ఇతి. ఆచార్యహృదయే;-"ఇయఱ్పామూన్ఱుమ్ వేదత్రయమ్పోలే; పణ్ణార్ పాడల్ పణ్బురై ఇశైకొళ్ వేదమ్పోలే" ఇతి. శ్రీరహస్యత్రయసారే; ఉత్తరకృత్యాధికారే, "విణ్ణవర్ వేణ్డిఫిలక్కిన్ఱి మేవుమడిమైయెల్లామ్, మణ్ణులకత్తిల్ మకిళ్న్దడైకిన్ఱనర్ వణ్డువరై, కణ్ణన డైక్కలఙ్గొళ్ళక్కడన్గళ్ కళ్ళెన్ద్రియనమ్ పణ్ణమరుమ్ తమిళ్ వేదమఱిన్దపకవర్కళే" ఇతి.

శ్రీవచనభూషణవ్యాఖ్యాన శ్రీతిసపదదీపికాయామ్, "శ్రీవిష్ణులోకే భగవాన్ హరిర్నారాయణస్స్వయమ్। ప్రోక్తవాన్మన్త్రరాజాదీన్ శ్రియై తాపాదిపూర్వకమ్। సాచ ప్రోక్తవతీ ప్రీత్యా తాపపుణ్డ్రాదిపూర్వకమ్। సేనేశాయ శ్రియా విష్ణోర్మూలమన్త్రద్వయాదికమ్। సేనేశస్స్వయమాగత్య ప్రీత్యా శ్రీనగరీం శుభామ్। శఠకోపాయ మునయే తిన్త్రిణీమూలవాసినే। తాపాదిపూర్వకం శ్లోకం మన్త్రరత్నద్వయాదికమ్। విష్ణుపత్న్యై విశాలాక్ష్యై నియోగాదుపదిష్టవాన్। సేనేశకరుణాలబ్ధ పఞ్చసంస్కారసంస్కృతః। తథా మధురకవ్యాదేః పఞ్చసంస్కారదో గురుః। తస్మై ద్రవిడవేదాన్త చతుర్ణాముపదేశకృత్। పునశ్చ నాథమునయే పఞ్చసంస్కారపూర్వకమ్। భట్టనాథప్రభృతిభిర్నిష్ఠైర్దివ్యయోగిభిః। దివ్యైర్వింశతిసఙ్ఖ్యాతైస్తత్ప్రాజ్ఞో పాఙ్గసంజ్ఞితైః। దురితధ్వంసిభిర్దివ్యైః ప్రబన్ధైస్సహ దేశికః। తేషాం ద్రావిడవేదానాం చతుర్ణాముపదేశకృత్" ఎన్ఱు పాఞ్చరాత్రత్తిల్ వాసుదేవ సంహితైయిల్ శొల్లిర్ఱు.

ఇతిల్ అఙ్గోపాఙ్గఙ్గళ్ ఇరుపతెన్ఱతు - నూర్ఱన్దాదియై యొழிన్ద ఇరుపతు ప్రబన్ధఙ్గళైయుమ్; పెరియాழ்వారరుళిచ్చెయ్త తిరుప్పల్లాణ్డు పృథక్ప్రబన్ధమాకైయాలే ఇరుపతాకక్కడవతిఱే. "ఉణ్డో తిరుప్పల్లాణ్డుక్కొప్పతోర్ కలైతాన్" ఎన్ఱారిఱే. తిరునారాయణపురమ్ ముతలాన దివ్యదేశఙ్గళిల్ పెరియాழ்వార్ తిరుమొழிయై త్తొడఙ్గుమ్బోతు పృథక్కాక త్తనియనైయుమనుసన్ధిత్తు త్తొడఙ్గుకై సమ్ప్రదాయమాయ్ నడన్దు శెల్లానిన్ఱతు. ఆకైయాల్ తిరుప్పల్లాణ్డైయుమ్ పెరియాழ்వార్ తిరుమొழிయైయుమ్ శేర్త్తు ఒరుప్రబన్ధమాక్కి నూర్ఱన్దాతియైయుమ్ శేర్త్తు ఇరుపత్తునాలుప్రబన్ధమాక్కి ఇరుపత్తునాలైయుమ్ ఆழ்వారుపదేశిత్తరుళినారెన్నుమ్ పక్షమ్ సమ్ప్రదాయ విరుద్ధమాకైయాలే త్యాజ్యమాకక్కడవతు. ఆకైయాల్ ఇప్పడి ఇవ్విడత్తిల్ నూర్ఱన్దాదియైయొழிన్ద ఇరుపత్తునాలుప్రబన్ధఙ్గళైయుమే ప్రమాణమ్ శొన్నతు; ఆழ்వార్ నాథమునికళుక్కు ఉపదేశిత్తతు అవ్వళవేయాకైయాలే. "నాథనుక్కు నాలాయిరమురైత్తాన్ వాழிయే" ఎన్గిఱ పడియే నాలాయిరమ్ పాట్టైయుమిఱే నాథమునికళుక్కు ఆழ்వారుపదేశిత్తరుళినతు.

ముతలాయిరమ్-౯౪౭-పాట్టుమ్. తిరువాయ్మొழி-౧౧౦౨-పాట్టుమ్- పెరియ తిరుమొழி తిరుక్కుఱున్దాణ్డకమ్ తిరునెడున్దాణ్డకత్తుడన్-౧౧౩౪-పాట్టుమ్, "ఇ

మున్నిల్ పాట్టిరునూఱ్ఱిరుపత్తేఴ్ఴి శెత్తాన్వాఴ్ఴియే'' ఎన్గిఱపడియే ఇరునూఱ్ఱిరు పత్తేఴ్ఴుపాట్టాన తిరుమఙ్గైయాఴ్వార్ ప్రబన్ధఙ్గళ్ మూన్ఱోడుమ్ శేర్న్ద ఇయఱ్పా- నూఱ్ఱన్దాతియైయొఴ్ఴియ ౧౭ పాట్టుమాయ్ నాలాయిరమ్ పాట్టాకిఱతిఱే. కణ్ణి నుణ్ శిఱుత్తామ్బు పరాఙ్కుశదాసరిడత్తిల్ నాథమునికళ్ ఓతియిరున్దారేయాకిలుమ్. ఆఴ్వార్, [illegible]త్తిలే నాలాయిరప్రబన్ధఙ్గళైయుమ్ ఓతువిక్కమాట్టాతు నడువిలే "ఆరావముతే'' ఎన్గిఱ తిరువాయ్మొఴ్ఴియైయుమ్ ఓతువిత్తాప్పోలే, తిరువాయ్మొఴ్ఴి క్కుమున్నాక కణ్ణినుణ్ శిఱుత్తామ్బైయుమోతువిత్తతెన్ఱు కణ్డుకొళ్వతు.

ఇత్తాల్ శిలర్ ఇన్దప్రమాణత్తిల్ ఇరుపత్తినాలు ప్రబన్ధఙ్గళై చ్చొన్నతు పరాఙ్కుశదాసరిడత్తిల్ ఓతిన కణ్ణినుణ్ శిఱుత్తామ్బొఴ్ఴియ నూఱ్ఱన్దాతియుళ్పడ ఇరుపత్తునాలుప్రబన్ధఙ్గళైయుమెన్ఱు శొల్లుమతు నిరస్తమాయిఱ్ఱు. అప్పోతు "నాతనుక్కు నాలాయిరమురైత్తాన్'' ఎన్ఱతోడు శేరాతిఱే. "ఆరావముతే'' ఎన్గిఱ తిరువాయ్మొఴ్ఴియుమ్, తిరునారాయణపురత్తు శ్రీవైష్ణవర్కళిడత్తిల్ ఓతిన తాళైయాల్ అత్తైయుమ్ కఴ్ఴిక్కవేణుమిఱే. ఇన్దప్రమాణత్తిల్ "భట్టనాథప్రభృతిభిః'' ఎన్ఱతిల్ భట్టనాథశబ్దార్థత్తిల్ ఆణ్డాళ్ అన్తర్భూతై. "అఙ్గోపాఙ్గసంజ్ఞకైః'' ఎన్గిఱతువుమ్ యథాయోగమాకక్కడవతు'' ఇతి.

ద్రావిడవేదసాధారణం వేదలక్షణముక్తమ్. చరమశ్లోకచన్ద్రికాయాం తృతీయకలాయామ్; "వేదత్వమ్;-శబ్దతదుపజీవిప్రమాణేతరప్రమాణజన్య ప్రమిత్యవిషయార్థకత్వేసతి శబ్దజన్యవివాక్యార్థజ్ఞానాజన్యప్రమాణశబ్దత్వమ్'' ఇతి. ద్రావిడవేదానాం వేదోపబృంహణత్వం వేదత్వావిరోధీత్యుక్తమ్, తత్కలాయామేవ. నచవేదత్వ తదుపబృంహణత్వయోర్విరోధః; వేదత్వావిశేషేపి మన్త్రబ్రాహ్మణానాం వివరణవివరణిభావస్య బహుశోదరీదృశ్యమానత్వేన అపౌరుషేయత్వేన వేదత్వస్యోక్తార్థవిశదీకారయుక్తార్థాన్తరబోధనేన వేదవివరణత్వస్యచ మూలమన్త్ర మన్త్రరత్నన్యాయేన సమ్భవాత్. అనుగృహీతఞ్చాచార్యహృదయే, "ఇతువుమ్ వ్యాఖ్యేయానాలుమ్, వేదరహస్యమామ్'' ఇతి. అతః శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణ శ్రీపాఞ్చరాత్ర శ్రీవైఖానస సదాచార్యశ్రీసూక్తిభిః శ్రీపరాఙ్కుశమున్యాదిదివ్యప్రబన్ధానాం ద్రావిడవేదత్వం సమ్ప్రతిపన్నమితిజ్ఞేయమ్.

శ్రీమద్రహస్యత్రయసారే గురుపరమ్పరాసారే, "మాలైకళ్ నామ్" ఇతిపాఠ ప్రామాణిత్య. "పొయ్‌గైముని పూతత్తార్ పేయాఴ్వార్ తణ్ పొరునల్ వరుమ్ కురుకేశన్ విట్టుశిత్తన్ తుయ్యకులశేకరనమ్ ప్రాణనాతన్, తొణ్డరడిప్పొడిమఴిశై వన్దశోతి వైయమెల్లామ్ మఱైవిళఙ్గవాళ్ వేలేన్దుమ్ మఙ్గైయర్‌కోన్ ఏన్ఱిడవర్‌కళ్ మకిఴ్న్దుపాడుమ్ శెయ్యతమిఴ్ మాలైకళ్ నామ్ తెళియవోతిత్తెళియాత మఱైనిలఙ్గళ్ తెళికిన్ఱోమే" ఇతి.

తద్వ్యాఖ్యానే; అతిగహనవేదాన్త భాగానాంతాత్పర్యం దివ్యసూరికృత ప్రబన్ధాన్ సార్థమధీత్య విశదం స్వేనసిర్ణీతమిత్యుక్తివ్యాజేన వక్ష్యమాణార్థానాంసుదృఢప్రమాణమూలత్వం మహత్పరిగృహీతత్వం సామ్ప్రదాయికత్వఞ్చాహ.(పొయ్‌గైమున్యాదినా) యథాపాఠమేవాన్వయః. పొయ్‌గైశబ్దః - సరోవాచీ. ముని-పొయ్‌గైయాఴ్వారితిఖ్యాతస్సరోమునిరితి యావత్. పూతత్తార్ - పూతత్తాఴ్వారితిఖ్యాతో భూతమునిః. (పేయాఴ్వార్) మహదాహ్వయస్య దివ్యసూరేరిదం ద్రావిడాభిధానమ్. (తణ్) శీతళా. (పొరునల్) తామ్రపర్ణీనద్యామ్. ఇదం ద్రమిడాభిధానమ్. (వరుమ్కై) ఆగమనమ్. (కురుకై) కురుకా, (ఈశన్) ఈశః. ఏవఞ్చ శీతలతామ్రపర్ణీ నదీ యాం కురుకామభిత ఆయాతి; తస్యాః కురుకాయాస్స్వామీశఠకోప ఇత్యుక్తం భవతి. శీతళతామ్రపర్ణ్యభిగన్తవ్యత్వోక్త్యా భగవద్భాగవతవిషయే శఠకోపస్యాత్యార్ద్రచిత్తత్వంసూచ్యతే. (విట్టుశిత్తన్) విష్ణుచిత్తః. శ్రీభట్టనాథఇతియావత్.

(తుయ్య) పరిశుద్ధః. (కులశేకరన్) కులశేఖరః. శుద్ధిశ్చ-వైష్ణవైర్హారో గృహీత ఇతి మన్త్రిభిరుక్తే తైర్నగృహీత ఇతి సర్పాధిక్షిప్తే ఘటే స్వహస్తప్రసరణహేతుభూత శుద్ధమనస్కత్వాదవగన్తవ్యా. (నమ్) అస్మాకమ్. (ప్రాణనాతన్) తిరుప్పాణాఴ్వారితిఖ్యాతో యోగివాహనస్వామీత్యర్థః. (తొణ్డర్) భక్తాః. (అడి) అఙ్ఘ్రిః. (పొడి) రేణుః. భక్తాఙ్ఘ్రిరేణురితియావత్. (మఴిశై) తిరుమఴిశై ఇత్యాఖ్యాతా మహీసారపురీ. (వన్ద) ఆగతః. తత్రావతీర్ణ ఇతియావత్. (శోతి) జ్యోతిః. భక్తిసారమునే శ్శ్రీమన్నారాయణే సర్వోత్తరత్వప్రదర్శకత్వాజ్జ్యోతిశ్శబ్దేనాభిధానమ్. (వైయ) భూమిః, (ఎల్లామ్) సర్వమ్. భూమాసర్వత్రేత్యర్థః.

“ఇదానీన్తనానామ్” ఇత్యనేన పూర్వాచార్యాణాం వృత్త్యాదిగ్రన్థైరుపకారసిద్ధిస్సూచ్యతే. నను, యోగరహస్యమపి శ్రీపరాఙ్కుశమునిముఖాదేవ పరమ్పరయా శ్రుత్వా నిబధ్యతామ్; తతశ్చ యోగరహస్యస్య శ్రీపరాఙ్కుశముని ప్రభృతిదివ్య ప్రబన్ధైరజ్ఞాతస్య జ్ఞాపకత్వాద్భాష్య ముత్తారకమేవస్యాదిత్యత ఆహ (తతఃపూర్వమితి). భాష్యాత్పూర్వం యామునాచార్యకాల ఏవేత్యర్థః. ఏతత్ప్రకారో గురుపరమ్పరా ప్రభావేవ్యక్తః. ఇత్థం యుగానువర్తనేపి ప్రపత్తిస్సామగ్రీసద్భావాదుత్పత్తుమర్హా, నసాధనాన్తరమితి సమ్ప్రదాయ విమర్శేన సాధితమర్థం వచనేనాపిదృఢయతి(అతఏవేతి). ననునామసఙ్కీర్తనమాకర

(మఱై) వేదాః. (విళఙ్గ) యథాప్రకాశేరన్, తథా. (వాళ్) అసిః. (వేల) కున్తః. (ఏన్దుమ్) ధారయన్, తౌ ధారయన్నిత్యర్థః యద్వా, (వాళ్) దీప్తిః, (వేల్) ఆయుధమ్. దీప్యమానాయుధధారీతివార్థః. (మఙ్గైయితి) తిరుమఙ్గైయాళ్వారిత్యాఖ్యాతస్య పరకాలస్య దివ్యసూరేర్నగర్యా నామధేయమ్. (మఙ్గైయార్) తస్యాంనగర్యాం విద్యమానానామ్ (కోన్) స్వామీ. తేషాంనిర్వాహక ఇత్యర్థః. ఏతేనభూమణ్డలే సర్వత్ర వేదప్రవర్తనాయ అవైదికనిగ్రహార్థం ఖడ్గధారీ పరకాల ఇత్యుక్తంభవతి. (ఎన్ఱు) ఇతి, (ఇవర్‌కళ్) ఏతైః, (మకిళ్‌న్దు) ప్రీత్యా, (పాడుమ్) గీయమానాః, (శెయ్య) ఋజుతరాః, (తమిళ్) ద్రావిడాః, (మాలైకళ్) స్రజః. దివ్యసూరికృతద్రావిడ ప్రబన్ధానాం పరమభోగ్యతయా మాలాత్వేననిర్దేశః. (నామ్) వయమ్. (తెళియ) విశదంయథాభవతితథా. (ఓతి) అధీత్య; అర్థజ్ఞానపర్యన్తం దివ్యప్రబన్ధానాచార్యేభ్యోఽధిగమ్యేత్యర్థః. (తెళియాత) అనవగతాన్, (మఱైనిలఙ్గళ్) వేదాన్తభాగాన్. (తెళికిన్ఱోమే) విశదమవగచ్ఛామః. అతిగమ్భీరదుర్జ్ఞేయార్థ వేదాన్తభాగానాంతాత్పర్యం నిశ్చినుమ ఇత్యర్థః” ఇతి.

(పూర్వాచార్యాణామ్) బోధాయనటఙ్కద్రమిడగుహదేవ ప్రభృతీనామ్. (యోగరహస్యమితి) యోగరహస్యం – సాధనభక్తిప్రతిపాదకమితి పూర్వపక్ష్యాశయః. సిద్ధాన్తేసాధ్యభక్తి ప్రతిపాదకమితి మన్తవ్యమ్. (యుగానువర్తనేపి) కలియుగానువృత్తావపి. (ప్రపత్తిః) శరణాగతిః. (ఆకరే) సామయికగ్రన్థే. రహస్యత్రయమీమాంసాయామితియావత్. (అవైయావన) ఇతి-రహస్య

ఏవ, "అత్రైయావన" ఇత్యాదినాసాధనాన్తరేషు పరిగణితమిత్యత ఆహ (నామసఙ్కీర్తనఞ్చేతి). పరిగణితంనామసఙ్కీర్తనన్తు దేశాదినియతమితి భావః. ఉదాహృతవచనే వ్యావర్త్యప్రదర్శనేన ప్రకృతార్థలాభం సూచయన్నుపసంహరతి (ఏవఞ్చేతి). ఉదాహృతవచనస్థనామసఙ్కీర్తనస్య ఫలప్రపత్తిరూపత్వాదిత్యర్థః. ఇత్థం సాధనాన్తరస్య అసమ్భావితత్వలక్షణ కాలవిరోధాభావేపి ప్రపత్తివత్ కలియుగే ప్రాయికత్వాభావలక్షణః కాలవిరోధోస్తీతి వేదాన్తాచార్యాభిప్రాయ ఇతిస్థితమ్.

ప్రకృతమనుసరామః. ఇత్థమ్ పూర్వాచార్యసూక్త్యభ్రాన్తిసిద్ధముపాసనాదేస్స్వరూపవిరోధం పఞ్చదశధా ప్రతిక్షిప్య పూర్వాచార్యాభిమతం స్వరూపవిరోధం స్థాపయన్నిగమయతి (ఆనపిన్బిత్యాది). ఇదఞ్చపూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతమ్.

యత్తుశ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యేనిగమితమ్;- "ఏవముపాసనాదికం సాంసారిక ప్రవృత్తిత్వేన గుణకృతతయాపాధికత్వాత్, బ్రాహ్మణ్యాది విశిష్టదేహాత్మభ్రమకృతత్వాత్, కర్తృత్వభోక్తృత్వరూపాహఙ్కార గర్భత్వాత్, కర్మోపాధికకరణకళే బరసాధ్యత్వాత్,

---

త్రయమీమాంసాయాం తృతీయాధ్యాయే, "అత్రైయావన - కర్మజ్ఞానభక్తియోగఙ్గళమ్, అవతారరహస్యజ్ఞానమ్, పురుషోత్తమవిద్యై, దేశవాసమ్, తిరునామసఙ్కీర్తనమ్, తిరువిళక్కెరిక్కై, తిరుమాలైయెడుక్కై, తొడక్కమాక ఉపాయబుద్ధ్యాశెయ్యుమత్తైయుమ్" ఇతి. (ఇత్థమితి) "సమ్భావితరిష్టే" ఇత్యాదినాసాధనాన్తరాధికార్యసమ్భవరూపవిరోధోనాస్తి. కిన్తుప్రపత్తివత్ తదధికారిప్రాచుర్యాభావరూపవిరోధోస్తీతి భావః.

(ఉపాసనాదేస్స్వరూపవిరోధమ్) విశిష్టస్వరూపవిరోధమ్. (పూర్వాచార్యాభిమతంస్వరూపవిరోధమ్) నిష్కృష్టస్వరూపవిరోధమ్. సారే "స్వాధికార విరుద్ధగ్రశేన్న ప్రాప్తమ్" ఇతి స్వాధికారినిష్కృష్టస్వరూపవిరుద్ధగ్రశేన్నప్రాప్తమిత్యర్థః. (పూర్వమేవ)పాత కత్వనిష్కర్షవాదఏవ.

శేషత్వవిరుద్ధత్వాత్, పారతన్త్ర్య విరుద్ధత్వాత్, దేవతాన్తర విషయత్వాత్, ప్రాప్యవిరోధిత్వాత్, శిష్టాచారవిరుద్ధత్వాత్, కలియుగ విరుద్ధత్వాచ్చ స్వరూపవిరుద్ధమితి దశవిధవిరోధ ఉక్తో భవతీతి. తస్యాయమభిప్రాయః. నాశకత్వలక్షణః ప్రథమవిరోధః, పాతకిత్వలక్షణః త్రయోదశ విరోధశ్చ-యత్తూక్తమిత్యాదినా పూర్వోక్తన్యాయాను గ్రాహ్యవచన సమర్థనావసరేసాధనాన్తరస్య పాపశబ్దవాచ్యత్వ ప్రపఞ్చనేన అనుపదమేవ వక్ష్యతే; నైరర్థక్యానర్థావహత్వాన్యార్థవిధేయత్వలక్షణ తృతీయచతుర్థైకాదశవిరోధాస్తు శ్యేనసామ్యసమర్థనాధికారే ప్రపఞ్చయిష్యన్తే. అతఇదానీముక్తవిరోధో దశవిధఇతి. అత్ర ప్రాప్య విరోధిత్వాదిత్యనేనప్రాప్యంప్రతి స్వరూపాయోగ్యత్వం వివక్షితమ్, ప్రాప్యవైసాదృశ్యస్య వ్యాజవిధిసమర్థనాధికారే వక్ష్యమాణత్వాదితి.

అత్రాయంసిద్ధాన్తసఙ్గ్రహః;-"అత్రాదౌస్వాధికారేణవిరుద్ధం సాధనాన్తరమ్। ఇత్యాచార్యోక్తమిత్యుక్తి రత్యుక్తిరితిదర్శయన్। నాశకత్వాదిరూపేణ స్వాధికారవిరుద్ధతామ్। నిరస్యపఞ్చదశధా

(భవతీతి) యత్తునిగమిత మిత్యన్వయః. (పూర్వోక్తన్యాయః) సంహావనగుప్తిన్యాయః. (వచనమ్) "అథపాతకభీతస్త్వమ్" ఇత్యాదివచనమ్. (దశవిధఇతీతి) "అయమభిప్రాయః" ఇత్యనేనాన్వయః. (స్వరూపాయోగ్యత్వమితి)గగనేనరత్నాహరణ మయోగ్యమితివద్బోధ్యమ్. (ప్రాప్యవైసాదృశ్యస్యేతి) స్వల్పదానేన అధిక గ్రహణేఫలవైసాదృశ్యంబోధ్యమ్. అత్ర "రత్నత్తుక్కు-ప్పులకైబోలేయుమ్, రాజ్యత్తుక్కు-ఎలుమిచ్చమ్పళమ్బోలేయుమ్ ఫలత్తుక్కు- సదృశమన్ఱు" ఇతిశ్రీవచనభూషణ మీమాంసా ద్వితీయ ప్రకరణ శ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా. (పులకైః) కోష్ఠీ.

(అత్రేతి) అత్ర - సాధ్యోపాయశోధనాధికారే. (ఆచార్యోక్తమిత్యుక్తిరితి) "ఉపాసనాదికళ్ స్వరూపవిరుద్ధఙ్గళ్" ఇతిపూర్వాచార్యసూక్తౌ స్వరూపవిరుద్ధ పదం స్వాధికారేణ విరుద్ధమిత్యర్థకమ్. నతునిష్కృష్టాత్మస్వరూపవిరుద్ధ మిత్యర్థక మిత్యుక్తరీత్యా. (విరోధిస్థితయే) నిష్కృష్టస్వరూప విరోధస్థితయే. (ముఖ్యేతి) ప్రపన్న

విరోధస్థితమేవునః। ముఖ్యాశ్చన్యాధికార విరోధాత్సూక్తిసౌష్ఠవమ్। నివేద్యబుద్ధిదౌర్బల్యం తత్రసాధకమిత్యపి। ఉక్త్వాన్యగమయద్భక్తేః స్వాధికారవిరోధితామ్। అత్రాతురాది దృష్టాన్తనిర్దేశ ఉపలక్షణమ్। ఇతివక్తుంతదుద్ఘాతం ప్రపత్తేర్గౌణతాభ్రమమ్। ప్రతిక్షేప్తుశ్చ తత్త్రైష్ఠ్యం విస్తరేణావదత్తతః। తస్మాల్లోకగురోస్సూక్త్యాపారతన్త్ర్య విరోధితా। అభిప్రేతేతి సూరీణాం సూక్తిస్సుష్ఠూపపద్యతే॥" ఇతి.

ఇతిచరమశ్లోకటిప్పణ్యామ్
సాధనాన్తరదేశకాల విరోధనిష్కర్షోనామ
నవమోవాదః

ముఖ్యేత్యర్థః. (సూక్తిసౌష్ఠవమితి)"స్వరూపవిరుద్ధఙ్గళ్" ఇతిసూక్తేరౌచిత్యమిత్యర్థః. అత్రస్వరూపపదంనిష్కృష్టాత్మస్వరూపవాచకంమన్తవ్యమితిభావః. (తత్ర) ఉపాసనస్య నిష్కృష్టాత్మస్వరూపవిరుద్ధవాచకత్వే. (న్యగమయదితి)"వేదాన్తాచార్యైః రహస్యత్రయసారే సాధ్యోపాయశోధనాధికారే" ఇతిశేషః. (స్వాధికారవిరోధితామ్) స్వాధికారి స్వరూపవిరుద్ధత్వమ్. (తదుద్ఘాతమ్) దృష్టాన్తదర్శనోద్ఘాతమ్. (తత్త్రైష్ఠ్యమ్) ప్రపత్తిశ్రైష్ఠ్యమ్. (అవదదితి) అవణ్ణుక్కు సామ్యమిత్యాది వాక్యచతుష్టయే నావోచదిత్యర్థః. (లోకగురోస్సూక్త్యా) "స్వరూపవిరోధికళ్ళుమ్ నిన్నైత్తు" ఇతిముముక్షుప్పడిసూక్త్యా. (పారతన్త్ర్యవిరోధితేతి) "స్వరూపవిరోధికళ్" ఇతిసూక్త్యా-పారతన్త్ర్యస్వరూపవిరోధికళిత్యర్థ ఇతిభావః. (సూరీణామ్) వరవరమునీనామ్. (సూక్తిః) "స్వశరీరత్వకథనాదికళాలేప్రతిపాదిక్కప్పట్ట పరతన్త్రమానస్వరూపత్తుక్కుస్వయత్నరూపఙ్గళాన విధై విరోధికళ్ళుమ్ బుద్ధిపణ్ణి" ఇతితిరుమన్త్రార్థసూక్తిః. (ఉపపద్యత ఇతీతి) అత్రాయం సిద్ధాన్త సఙ్గ్రహఇత్యనేనాన్వయః.

ఇతిసాధనాన్తరదేశకాల విరోధనిష్కర్షనామక
నవమవాదకఠినపదదీపికా.

అథసాధనాన్తరస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానాధికారనిష్కర్షవాదః.

అత్రపునశ్చోదయన్తి. యదుక్తంస్వరూపవిరోధ నిరూపణప్రకరణనిగమనవాక్యే వేదాన్తాచార్యైః "నరస్యబుద్ధిదౌర్బల్యాత్" ఇతివచనోపాదానం స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానాత్సాధనాన్తరే ప్రవృత్తిరిత్యర్థాభిప్రాయమితి, తదయుక్తమ్. చరమశ్లోకాధికారేతైరేవతస్యశ్లోకస్యకణ్ఠతఏవాఽన్యథాఅర్థవర్ణనాత్. తథాహి, తస్యస్వరూపత్యాగఖణ్డనప్రకరణేమధ్యే "జ్ఞానపూర్త్తియాతల్, విశ్వాసపూర్త్తియాతలుడైయవన్ ప్రపత్తిక్కధికారి. జ్ఞానమాన్ద్యమాతల్ విశ్వాసమాన్ద్యమాతలుడైయవన్ ఉపాసనాదికళుక్కు అధికారియెన్నాల్ ఇచ్చరమశ్లోకాదికళుక్కు ఉపదేష్టాక్కళుమాయ్, పరమాస్తికరుమాకైయాలే పూర్ణజ్ఞానవిశ్వాసవాన్గళాన వ్యాసాదికళుక్కు ఉపాసనాదికళిల్ అధికారమిల్లైయామ్. అవర్కళ్ ఉపదేశకాలత్తిల్ జ్ఞానవిశ్వాసజ్గళైయుడైయర్కళాయ్, పిన్బు కలజ్గి ఉపాసకరానార్కళెన్నైక్కు ఒరుప్రమాణమిల్లై." ఇత్యనుగృహ్య తత్ప్రకరణాన్తే పునర్విస్తరేణానుగృహీతమ్.

"ఆనాల్ (౧) 'ఇదంశరణమజ్ఞానామిదమేవవిజానతామ్ । ఇదంతితీర్షతాంపార మిదమానన్త్యమిచ్ఛతామ్' ఎన్నుమ్, (౨) 'అవిద్యాతో దేవే పరిబృఢతయావా విదితయా స్వభక్తేర్భూమ్నావా జగతిగతిమన్యామవిదుషామ్, ఎన్నుమ్ శ్లోకజ్గళిలధికార భేదమిరుక్కుమ్బడియెన్నెన్నిల్, ఇవ్విడత్తిఱ్చొన్నవజ్ఞానమ్ పశ్వాదికళైప్పోలే శాస్త్రీయ

అథసాధనాన్తరస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానాధికారనిష్కర్షనామక
దశమవాద కఠినపదదీపికా.

(చరమశ్లోకాధికారేఇతి) "రహస్యత్రయసారే" ఇతిశేషః. (తైరేవ) వేదాన్తాచార్యైరేవ. (తస్యశ్లోకస్య) నరస్యబుద్ధిదౌర్బల్యాదితిశ్లోకస్య. (తత్ర) చరమశ్లోకాధికారే. (స్వరూపత్యాగః) కర్మస్వరూపత్యాగః.

(సారే ఇవ్విడత్తిలిత్యాది) "ఇదంశరణమజ్ఞానామ్" ఇతిశ్లోకే. పూర్వపక్షే.

మెన్ఱు మఱియాతొ౯ఱ్ఱిక్కైయన్ఱు; మఱ్ఱైతెన్నిల్, ఉపాసనాదికళిల్ తెళివిల్లామైయాతల్, ప్రపత్తితన్నిలుమ్ సూక్ష్మవిశేషఙ్గళ్ అఱియామైయాతిలామిత్తనై. ఇవఱ్ఱిల్ విజానతామెన్ఱుమ్, 'దేవేపరిబృఢతయావా' ఎన్ఱుమ్శొన్న జ్ఞానవిశేషముమ్ ఉపాసనాదికళిల్ తెళివాతల్, ప్రపత్తిక్కు ఉపయుక్తమాన శరణ్యగుణాదివిషయత్తిల్ తెళివాతలామిత్తనైయల్లతు, ఇతుక్కనపేక్షితమాన సర్వవిషయజ్ఞానమన్ఱు. పరిబృఢత్వరూప శరణ్యగుణవిషయజ్ఞానమిఱే ఇఙ్గుచ్చొల్లుకిఱతు.

ఇవ్వుపయుక్త జ్ఞానముణ్డానాలుమ్ ఉపాయాన్తరశక్తియిల్లాతపోతు అకిఞ్చననాయ్ ప్రపత్తిక్కధికారియామ్. శక్తియుణ్డాయాకిలుమ్, (౧) "శక్తైస్తుసఙ్కులాం కృత్వాలఙ్కాం పరబలార్దనః। మాంనయేద్యదికాకుత్స్థస్తత్తస్య సదృశంభవేత్" ఎన్ఱుపడియే రక్షకన్ కైపార్త్తుత్తాన్ కైవాఙ్గియిరుక్కైయన్ఱో ఉచితమెన్నిల్, ఇతు ప్రపన్ననుడైయ ఉత్తరకృత్య విశేషత్తుక్కు ఉదాహరణమామ్. అల్లాతపోతు ఉపాయవిధాయక శాస్త్రఙ్గళ్ నిరర్థకఙ్గళామ్.

ఉపాయాన్తరత్తిల్ తనక్కు జ్ఞానముణ్డాయ్, అతిల్ అనుష్ఠానశక్తియుణ్డానాలుమ్ విళమ్బక్షమనన్ఱిక్కే యిరుక్కుమాకిల్ కడుకఫలమ్ తరవల్ల ప్రపత్తియేనమక్కు ఉచితైయెన్ఱిరుక్కుమవనుమ్ ఇప్రప్పత్తిక్కధికారియామ్. ఇత్తై 'ఇదంతితీర్షతాంపారమ్' ఇత్యాదికళాలే శొల్లుకిఱతు. ఎఙ్ఙనేయెన్నిల్; తితీర్షతాం పారమెన్ఱతు-కడుక అనిష్టనివృత్తిపెఱ వేణు

అజ్ఞానామ్ - ఉపాసనే జ్ఞానమాన్ద్యవతామ్; ప్రపత్తిసూక్ష్మ విశేషజ్ఞానాభావవతామ్. పూర్వపక్షే, విజానతామ్ - ఉపాసనాదిజ్ఞానవతామ్; అశక్తానామిత్యర్థః, తితీర్షతామిత్యత్ర-విరోధినివృత్తౌ ముఖ్యత్వమభిప్రేతమ్. (అనన్యమిచ్ఛతామ్)ఇత్యత్ర ఇష్టప్రాప్తౌముఖ్యత్వమభిప్రేతమ్. పూర్వపక్షే, తితీర్షతామనన్యమిచ్ఛతామ్-జ్ఞానానుష్ఠానశక్తానాం విళమ్బాక్షమాణామిత్యర్థః.

(౧) - రా - సు -

మెన్నుమ్ త్వరైయుడైయార్క్కెన్నపడి. అనన్యమిచ్ఛతామెన్నతు - స్వరూపప్రాప్త భగవదనుభవత్తై ప్పిఱర్గల్లతు ధరిక్కమాట్టార్క్కెన్నపడి.

ఇవై ఇరణ్డైయుమ్ నినైత్తు 'స్వభక్తేర్భ్యామ్నావా' ఎన్గిఱార్. ఇఙ్గు భక్తియెన్నతు - పరిపూర్ణప్రేమపారవశ్యత్తై చ్చొన్నపడియల్లతు, భక్తియోగత్తై చ్చొన్నపడియన్ఱు; ఇబ్భక్తియినుడైయ భూమావాకి అతు-కడుకప్రాప్తికిడైయాతపోతుఅత్రియుమ్బడియాన అవస్థావిశేషమ్-

ఇతుశిలర్క్కు కట్టళైప్పట్ట భక్తియోగమిల్లైయాకిలుమ్, సుకృతవిశేషమూలమాన భగవత్ప్రసాదవశత్తాలేవరుమ్. ఇవ్వవస్థైయుడైయవనుమ్ ప్రపత్తిక్కధికారి. ఇప్పడియాకైయాలే ఉపాయాన్తరత్తిల్ అజ్ఞరాయ్, ఇవ్వుపాయత్తిల్ సముదాయజ్ఞానమాత్రమాయిరుప్పార్క్కుమ్, ఇతిలుమ్ ఉపాయాన్తరఙ్గళిలుమ్ తెళివుణ్డానాలుమ్ ఉపాయాన్తరత్తిలనుష్ఠానశక్తి యిల్లాతార్క్కుమ్, ఇవై ఇరణ్డుముణ్డానాలుమ్ విళమ్బమ్ పొఱాతవార్త్యతిశయముడైయార్క్కుమ్ ప్రపత్తియిలే ఇత్రియలామ్.

ఇవ్విళమ్బాక్షమనుమ్ తాన్నినైక్కు జ్ఞాలత్తిల్ ఫలమ్బెఱుకైక్కు ఉపాయాన్తరరహితన్; ఇప్ప్రకారత్తై నినైత్తు 'జగతిగతిమన్యామ

సారే (స్వభక్తేర్భ్యామ్నావేత్యాది) అవిద్యాత ఇతిశ్లోకే, పూర్వపక్షే, అవిద్యాతః - ఉపాసనాద్యజ్ఞానాత్, ప్రపత్త్యుపయుక్తశరణ్యగుణాది విషయాజ్ఞానాదిత్యర్థః. సిద్ధాన్తే, సాధనాన్తరస్వరూప విరుద్ధత్వాజ్ఞానాదిత్యర్థః, దేవేపరిబృఢత యావిదితయేత్యత్ర - పూర్వపక్షేపరిబృఢ త్వరూపశరణ్యగుణవిషయకజ్ఞానాదిత్యర్థః. సిద్ధాన్తే, సాధనాన్తర స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాదితిఫలితార్థః. పూర్వపక్షే, అన్యాం గతిమ్ - ప్రపత్తివ్యతిరిక్తాంగతిమవిదుషామిత్యర్థః; సిద్ధాన్తే, భగవద్వ్యతిరిక్తాంగతిమవిదుషామిత్యర్థః.

సారే (కట్టళైప్పట్టభక్తి) సాధనభూతభక్తిత్యర్థః.

విదుషామ్" ఎన్గిఱతు. వ్యాసాదికళ్ అకారిపురుషర్ కళాకైయాలే విళ మ్బత్తుమరుమాయ్ ఉపాయాన్తర శక్తరుమాయిరుప్పర్ కళ్. అకై యాల్ ఉపాసనత్తిలే ఇళ్ఙినార్ కళల్లతు, జ్ఞానమాన్ద్యమాతల్ విశ్వాస మాన్ద్యమాతలుణ్డా యిళ్ఙినార్ కళన్ఱు. అశక్తస్యాతికృచ్ఛ్రేషు దురాశా దార్ఢ్యశాలినః । కస్యచిద్బుద్ధిదౌర్బల్యం లఘుత్యాగస్య కారణమ్ । తత్ర ప్రపత్త్యనర్హాణామన్యదిత్యపియుజ్యతే । వ్యాసాదిషుతు నైవైషా నీతిస్సం శయఘూతిషు ॥ ఇప్పడి ఉపాసనప్రపదనఙ్గళుక్కు అధికారమ్ వ్యవస్థి తమాకైయాలే ఇరణ్డుశాస్త్రముమ్ సప్రయోజనమ్" ఇతి.

తత్రమధ్యవాక్యద్వయేనతావత్, ఋషీణాం దివ్యసూరీణామ ప్యద్రిపరమాణువత్ । వైషమ్యమితి పూర్వోక్తిరతివాద ఇతీరితమ్ ॥ తదేవతత్ప్రకరణ నిగమనేవిస్తరేణాను గృహీతమ్.

తత్రజ్ఞాతౄణాంప్రపత్త్యధికారోక్తిబలాత్ అజ్ఞానమేవ సాధనా న్తరాధికార ఇత్యాశయేనశఙ్క్యతే (అనాలితి). దృష్టాన్తార్థమజ్ఞపదస్య

(కస్యచిదితి)అశక్తస్యనరస్యేత్యర్థః.(లఘ్వితి)లఘు-ప్రపదనమ్.తత్త్యాగ ఇత్యర్థః. సారే, (ఇరణ్డుశాస్త్రముమ్) భక్తిప్రపత్తిశాస్త్రముమ్, (సప్రయోజనమితి) అన్యథా అర్థవర్ణనాదిత్యన్వయః.

(తత్ర) సారే (మధ్యవాక్యద్వయేనేతి) జ్ఞానపూర్తియాతలిత్యారభ్య ఇళై యామిత్యన్తమ్, అవర్ కళిత్యారభ్య ఇళైయిత్యన్తం మధ్యవాక్యద్వయేనేత్యర్థః. (వైషమ్యమితి) అత్ర "దేహాత్మాభిమానికళుక్కుమ్ ఆత్మస్వరూపమ్ కైవన్దిరుక్కుమ్ ఋషికళుక్కుమ్ పర్వతపరమాణువోట్టైవాశిపోరుమ్; ఋషికళుక్కుమాళ్వార్ కళుక్కు మత్తైవాశిపోరుమ్" ఇతి శ్రీభగవద్విషయప్రథమగాథావ్యాఖ్యాన శ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా. (పూర్వోక్తిః) దేహాత్మాభిమానికళుక్కుమిత్యాది పూర్వాచార్యశ్రీసూక్తిః.

(శఙ్క్యత ఇతి) అనాల్ ఇదంశరణమితిశఙ్క్యతే ఇత్యర్థః. (దృష్టాన్తార్థమితి) విజానతామిత్యత్రదృష్టాన్తార్థ మజ్ఞానామితిపదమ్. తత్పదం జ్ఞానసామాన్యాభావ

ప్రతీయమానార్థం నిరస్యవివక్షితమర్థమాహ (ఇవ్విడ త్తిలిత్యాదినా వా క్యత్రయేణ). (అతియాతో క్తికై యస్తు) ఇతి. యథాఽజ్ఞపదస్య జ్ఞానసా మాన్యాభావోఽర్థోఽబాధితః, ఏవంవిజానత్పదస్యాపి స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం నార్థ ఇతిభావః. విశబ్దవివక్షిత జ్ఞానాభావమప్యాహ (ప్రప త్తితన్నిలు మితి) విజానతామిత్యత్రసాధనా న్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానంనార్థః. భట్టా రకైః "ప్రపత్త్యుపయు క్త పరిబృఢత్వరూపశరణ్యగుణ విశేషజ్ఞానం - విజ్ఞానమ్" ఇతి వ్యాఖ్యాతత్వాదిత్యాశయేనాహ (ఇవఱ్ఱిల్ విజా నతామెన్నుమిత్యాదినావాక్యత్రయేణ). "జ్ఞానవిశేషముమ్"ఇత్యపిశబ్దేనా ఽజ్ఞానం సముచ్చీయతే. అనేన జ్ఞానాజ్ఞానయోరేకవిషయకత్వస్వారస్య మపిసూచితమ్; ప్రప త్తికు ఉపయు క్తమాన వితిశబ్దార్థఉ క్తః.

తర్హి విజానతామితి వ్యర్థస్స్యాదిత్యాశఙ్క్య "విజానతామితి - జ్ఞానవానశక్తోలక్ష్యతే. అన్యథా అశ క్తస్య సఙ్గ్రహాభావ ప్రసఙ్గాత్. ఇత్యాశయేనాహ (ఇవ్వుపయు క్తజ్ఞానముణ్డానాలుమితి). అనేన విజాన తామిత్యత్ర జ్ఞాధాత్వర్థ ఉ క్తః. శక్తానత్యామపిస్వరూపవిరోధబుద్ధ్యా ఉపాయానుష్ఠానాభావోఽదృష్ట ఇత్యతఆహ (శ క్తియుణ్డేయాకిలుమిత్యా దినావాక్యత్రయేణ)

ప్రతిపాదకంనేతితాత్పర్యమ్. (వాక్యత్రయేణ) ఇవ్విడ త్తిలితి, మఱ్ఱోతీతి, ఉపాస నేతివాక్యత్రయేణ. (విశబ్దః) విజానతామిత్యత్రవిశబ్దః. (వాక్యత్రయేణ) ఇవఱ్ఱి లితి, అల్లతితి, పరిబృఢత్వేతివాక్యత్రయేణ. (సారేపరిబృఢతయేతి) పరిబృఢత్వమ్ - స్వామిత్వమ్. (ఏకవిషయకత్వమ్) ప్రపత్త్యాదిరూపైకవిషయకత్వమ్.

(లక్ష్యతఇతి) (విజానతామ్) లక్షణయా అశక్తానాం విజానతామిత్యర్థః. (అన్యథా)జ్ఞానవతామిత్యర్థమాత్రాఙ్గీకారే. (అనేన) ఇవ్వుపయు క్తజ్ఞానముణ్డానాలు మిత్యనేన. (దృష్టఇతి) స్వశ క్తిత్యాగకర్త్ర్యాంసీతాయాందృష్టఇత్యర్థః. అత్రశ్రీ వచనభూషణే. "పిరాట్టిస్వశక్తియైవిట్టాళ్" ఇతి. తద్వ్యాఖ్యావరమునివర్యవ్యాఖ్యానే

గోబలీవర్దన్యాయేన ఉత్తరార్ధ తాత్పర్యమాహ (ఉపాయాన్తర త్తిలిత్యాదిభిరేకాదశభిర్వాక్యైః). తత్రవాక్య చతుష్టయం తృతీయపాదార్థకథనపరమ్-అత్రయథాయోగమ్పాదచతుష్టయస్యాప్యర్థోవర్ణనీయ ఇతిఘట్టతాత్పర్యమ్. అత్ర "స్వభక్త్యాభ్యామ్నావా" ఇత్యావృత్త్యాపాదద్వయార్థలాభాత్ నన్యూనతాదోష ఇత్యాశయేనాహ (ఇవై ఇరణ్డైయుమితి). ప్రపత్తేస్సర్వాధికారత్వ మిత్యభిప్రేత్యాహ (ఇజ్గితి). భక్తియోగాభావే ప్రేమపారవశ్యమపినస్యాదిత్యత ఆహ (ఇతుశిలర్క్కు)

"స్వశక్తియైవిడుకైయావతు - నాయకరాన పెరుమాళ్ రక్షిక్కుమత్తినైయల్లతు నమ్ముడైయశక్తియాల్ నమ్మైరక్షిత్తుక్కొళ్కై నమ్ పారతన్త్ర్యత్తుక్కునాశమెన్ఱు స్వశక్తికొణ్డు కాఱియఙ్గొళ్ళాతొழికై. (౧) 'అసన్దేశాత్తు రామస్యతపసశ్చానుపాలనాత్।నత్వాకుర్మిదశగ్రీవభస్మ భస్మార్హతేజసా' ఎన్ఱాళిఱే" ఇతిశ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా (వాక్యత్రయేణ) శక్తియన్ఱేఇతి, ఇతుప్రపన్ననుడైయవితి, అల్లాతపోతితి, వాక్యత్రయేణ. సారే(ఉత్తరకృత్య విశేషత్తుక్కితె.) ప్రపత్త్యనుష్ఠానకాలీనవిశేషస్యోదాహరణంన; ప్రపత్త్యనన్తరకాలీనం సర్వం ఫలకోటినివిష్టమితిభావః.

(ఉత్తరార్ధమ్) "ఇదంతితీర్షతాం పారమిదమానన్త్యమిచ్ఛతామ్" ఇత్యుత్తరార్ధమ్. (తాత్పర్యమితి) తితీర్షానన్త్యేచ్ఛయోరేకనిష్ఠత్వేపి సామాన్యవిశేషన్యాయేన అత్రాధికారభేదోవక్తవ్యఇతిభావః. (ఏకాదశభిర్వాక్యైః) ఉపాయాన్తరత్తిలితి, ఇత్తైయితి, ఎజ్జనేఇతి, తితీర్షతామితి, ఆనన్త్యమిచ్ఛతామితి, ఇవైయిరణ్డైయుమితి, ఇజ్గుభక్తియెన్ఱతితె, అల్లతితె, ఇబ్భక్తియినుడైయవితి, ఇతుశిలర్క్కితి, ఇవ్వవస్థైయితి, ఏకాదశభిర్వాక్యైః(వాక్యచతుష్టయమ్)ఉపాయాన్తరత్తిలిత్యారభ్యేత్వరైయుడైయార్క్కన్ఱపడి ఇత్యన్తం వాక్యచతుష్టయమ్. (తృతీయపాదమ్) ఇదం తితీర్షతామితి తృతీయపాదమ్.(ఆవృత్త్యా)"స్వభక్త్యాభ్యామ్నావా" ఇతిద్విరావృత్త్యా. (పాదద్వయమ్) ఇదం తితీర్షతామితి, ఇదమానన్త్యమిచ్ఛతామితి పాదద్వయమ్. (భక్తియోగాభావే.) సాధనభక్తియోగాభావే,సారే (ఇతు)అవస్థావిశేషమ్. (పిణ్డి

ఇతి. (సుకృతవిశేషేతి) "జనాస్సుకృతినోఽర్జున" ఇత్యుక్తేరితి భావః. బుద్ధిశాఠ్యాయపిణ్డితమర్థం పదత్రయేణదర్శయతి (ఇప్పడియాకై యాలితి). విజానతామితిధర్మాణాంస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానవివక్షాయాం చరమశ్లోకాద్యుపదేష్టౄణాం వ్యాసాదీనాముక్త జ్ఞానవత్త్వేనతేషాం ప్రపత్తావేవాధికారస్స్యాత్. తతశ్చ భక్తత్వం వ్యాహన్యేతేతిదూషణం పూర్వోక్తమ్.

తర్హి భవత్పక్షేవా కథంవ్యాసాదీనాం ప్రపత్తావనధికారఇత్యత ఆహ(వ్యాసాదికళితి). తర్హి "నరస్యబుద్ధిదౌర్బల్యాత్"ఇత్యస్యకోఽర్థఇత్యత ఆహ (అశక్తస్యేతి). సాధనాన్తరజ్ఞానానుష్ఠానాశక్తస్య"యథాకథఞ్చిత్సఙ్గంతత్కుర్మః. పూర్ణానుష్ఠానాశక్తా యథాశక్తికుర్మః. తత్రాప్యశక్తా అనుకూలాన్తరాణి తదుపాయోపాయాన్వాకుర్మః"ఇతి, శక్తానామపి అతిప్రయాససాధ్యేషు దుష్పరిహారనిరర్థకాశామాత్రేణ ఆత్మానంకృతార్థం మన్యమానస్యేత్యర్థః.(కస్యచిత్) "దృఢపూర్వశ్రుతోమూర్ఖః" ఇత్యాద్యుదాహరణస్యేత్యర్థః. (బుద్ధిదౌర్బల్యమ్) అధికర్తుమయోగ్యేఅధికారభ్రమః. (లఘ్వితి) "ఉపాయాన్తరమిష్యతే" ఇత్యస్య ఉపాయాన్తరమన్యద్వా ఇష్యతే. సర్వథాప్రపత్తిర్నేష్యత ఇత్యర్థ ఇతిభావః.

ఏవంనరస్యేత్యాదికం జ్ఞానమాన్ద్య పరతయాయోజితమ్. విశ్వాసమాన్ద్య పరతయాపియోజయతి (తత్రేతి). లఘుత్యాగవిషయే విశ్వా

తమ్)సారమ్. (పదక్రమేణ)"అజ్ఞానామ్ - విజానతామ్,తితీర్షతామ్, ఆనన్త్యమిచ్ఛతామ్"ఇతిపదక్రమేణ.(దూషణమ్)"ఉపాసనాదికళిలధికారమిల్లైయామ్"ఇతిదూషణమ్.(దృఢపూర్వశ్రుత ఇతి) రహస్యత్రయసారేసిద్ధోపాయశోధనాధికారే"దృఢపూర్వశ్రుతోమూర్ఖోధర్మాణామవిశారదః। వృద్ధానపృచ్ఛన్ సన్దేహానన్ధశ్శ్వభ్రమివర్చ్ఛతి॥ అన్యథామన్దబుద్ధీనాం ప్రతిభాతిదురాత్మనామ్। కుతర్కవ్యాళదష్టానాం విభ్రాన్తేన్ద్రియవాజినామ్" ఇత్యాదికమత్రానుసన్ధేయమ్. (ఉదాహరణస్య) ఉదాహరణభూతస్య.

సరాహిత్యేన ప్రపత్త్యనర్థానాం సాధనాన్తరమిత్యపికారణం యుజ్యతఇ త్యర్థః. (మహావిశ్వాసపూర్వకమ్)"రాక్షసానామ విస్రమ్భాత్"ఇత్యా ద్యనుసారేణ విశ్వాసస్య ప్రపత్త్యాన న్తరజత్వాదితిభావః, "సర్వస్యాపిచేత నస్య ఉపాయాన్తరం బుద్ధిమాన్హ్యాదిష్యతే" ఇత్యాద్యర్థస్తుబాధితఇ త్యాహ (వ్యాసాదిష్వితి).తదయంనిష్కర్షః. "వ్యాసాద్యనుష్ఠితేజ్ఞాజ్ఞ విషయైక్యాచ్చ సఙ్గ్రహాత్ । అశక్తానామిహజ్ఞానంన స్వరూపవి రోధధీః" ఇతి ;

ఉదీచిరజ్గవరదదేశికైర్దర్శితోత్రనః । తటాకతీర సమ్భూతస్స్రప్పు దాయః ప్రకాశ్యతే । అనుపాస్యత్వ కణ్ఠోక్తేః తామసాద్యుపబృంహ

(మహావిశ్వాసపూర్వకమితి) (రాక్షసానామవిస్రమ్భాదితి) సనత్కుమారసం హితాయామ్, "ప్రపత్తిఃక్వచిదప్యేవం పరాపేక్షానవిద్యతే సాహిసర్వత్రసర్వేషాం సర్వకామఫలప్రదా । సకృదుచ్చారితాయేన తస్యసంసారనాశినీ । రాక్షసానామవిస్ర మ్భాదాఞ్జనేయస్యబన్ధనే । యథావిగళితాసద్యస్స్వ మోఘాస్త్రబన్ధనా । తథాపుం సామవిస్రమ్భాత్ప్రపత్తిః ప్రచ్యుతాభవేత్ । తస్మాద్విస్రమ్భయుక్తానాంముక్తిం దాస్యతిసాచిరాత్" ఇతి. (అనుష్ఠితేః) ఉపాసనానుష్ఠానాత్. (జ్ఞాజ్ఞేతి) జ్ఞాజ్ఞ యోః ప్రపత్త్యాదిరూపవిషయైక్యాదిత్యర్థః. (అశక్తానామితి) విజానతామిత్యత్ర అశక్తానాంసఙ్గ్రహాదిత్యర్థః. (ఇహజ్ఞానం) విజానత్విదబోధ్యజ్ఞానమ్. (నస్వరూపేతి) స్వరూపయాథాత్మ్య విరుద్ధత్వజ్ఞానంనభవతీత్యర్థః. అత్ర అజ్ఞానాన్నసాధనాన్తరే ప్రవృత్తిరితి పూర్వపక్ష్యాశయః.(ఇతీతి) తదయంనిష్కర్ష ఇతి పూర్వేణాన్వయః.

(అనుపాస్యత్వేతి) ప్రపన్నపారిజాతే, భగవత్పరిజనోపాసనపద్ధతౌ "బ్రహ్మ రుద్రార్జునవ్యాస సహస్రకిరభార్గవాః । కకుత్స్థాత్రేయకపిలబుద్ధాద్యాయే సహస్ర శః । శక్త్యావేశావతారాస్తు విష్ణోస్తత్కాలవిగ్రహాః । అనుపాస్యాముముక్షూణాం యథేన్ద్రాద్యాస్తుదేవతాః । యథాభగవతైవోక్తంవిష్వక్సేనాయశృణ్వతే । అధికృత్య ముముక్షూణామనుపాస్యాన్వి శేషతః । అనర్చ్యానపివక్ష్యామిప్రాదుర్భావాన్యథా క్రమమ్ । చతుర్ముఖస్తుభగవాన్ సృష్టికార్యేనియోజితః । శఙ్కరాఖ్యోమహా

రుద్రస్సంహారార్థే నియోజితః । మోహనార్థ స్తథాబుద్ధో వ్యాసశ్చైవమహానృషిః।
వేదానాంవ్యసనే తత్రదేవేనవినియోజితః । అర్జునోధన్వినాంశ్రేష్ఠోజామదగ్న్యో
మహానృషిః । వసూనాంపావకశ్చాపివిత్తేశశ్చతథైవచ। అవిష్టమాత్రా స్తేసర్వే కార్యార్థ
మమితద్యుతే । అనర్చ్యాస్సర్వఏవైతే విరుద్ధత్వాన్మహామతే। అహఙ్కృతియుతా
శ్చైవజీవమిశ్రాహ్యధిష్ఠితాః । అనుపాస్యాస్తుతేసర్వే విరుద్ధత్వాన్మహామతే । ప్రా
దుర్భావాస్తుముఖ్యాయే మదంశత్వాద్విశేషతః । అజహాత్స్వభావవిభవాదివ్యా
ప్రాకృతవిగ్రహాః। దీపాద్దీపా ఇవోత్పన్నా జగతోరక్షణాయతే। అర్చనాహ్యాహినే నేశ
సంసృత్యుత్తారణాయవై । యదాహభగవాన్వ్యాసఃపురాణేతుపరాశరః । బ్రహ్మాణం
శితికణ్ఠఞ్చయాశ్చాన్యాదేవతాస్తుతాః । ప్రతిబుద్ధానసేవన్తేయస్మాత్పరిమితంఫలమ్।
అన్యేతుపురుషవ్యాఘ్రచేతసోయేవ్యపాశ్రయాః । అశుద్ధాస్తేసమస్తాస్తుదేవాద్యాః
కర్మయోనయః" ఇత్యాదినావ్యాసాదీనామనుపాస్యత్వముక్తమితిభావః.

(తామసేతి) తామసపురాణే దేవాదిప్రతిపాదనాదిత్యర్థః. అత్రప్రమాణాని
మాత్స్యే, -- "సఙ్కీర్ణాస్సాత్త్వికాశ్చైవ రాజసాశ్చైవతామసాః । యస్మిన్
కల్పేతు యత్ప్రోక్తంపురాణంబ్రహ్మణాపురా । తస్యతస్యతుమాహాత్మ్యం
తత్స్వరూపేణవర్ణ్యతే । అగ్నేశ్శివస్యమాహాత్మ్యం తామసేషుప్రకీర్తితమ్ ।
రాజసేషుచమాహాత్మ్యమధికం బ్రహ్మణోవిదుః । సఙ్కీర్ణేషుసరస్వత్యాః పితౄ
ణాఞ్చనిగద్యతే । సాత్త్వికేష్వథకల్పేషుమాహాత్మ్యమధికంహరేః ! తేష్వేవయోగ
సంసిద్ధాగమిష్యన్తిపరాంగతిమ్"ఇతి. పాద్మే,-"మాత్స్యంకౌర్మంతథాలైఙ్గంశైవంస్కా
న్దంతథైవచ । ఆగ్నేయఞ్చషడేతానితామసానినిబోధమే । వైష్ణవంనారదీయఞ్చతథా
భాగవతంశుభమ్ । గారుడఞ్చతథాపాద్మంవారాహంశుభదర్శనే । సాత్త్వికానిపురా
ణాని విజ్ఞేయానిచషట్పృథక్ । బ్రహ్మాణ్డంబ్రహ్మవైవర్తం మార్కణ్డేయంతథైవచ ।
భవిష్యద్వామనంబ్రాహ్మంరాజసానిచషడ్విదుః । సాత్త్వికా మోక్షదాఃప్రోక్తా రాజ
సాస్స్వర్గదాశ్శుభే । తథైవతామసాదేవి నిరయప్రాప్తిహేతవః" ఇతి.

స్థలాన్తరే, "పురాణసఙ్ఖ్యాసమ్భూతిమస్య వాచ్యంప్రయోజనమ్। దానందాన
స్యమాహాత్మ్యంపాఠాదేశ్చనిబోధత । బ్రాహ్మందశసహస్రాణిపాద్మంపఞ్చోనషష్టిచ
శ్రీవైష్ణవంత్రయోవింశంచతుర్వింశన్తుశైవకమ్। అష్టాదశంభాగవతం నారదంపఞ్చ

ణాత్ । నమస్కారాచ్చ చత్వారో వ్యాసాద్యాః కల్పభేదతః । అతః

వింశతిః। మార్కండేయం నవాగ్నేయం దశపఞ్చచతుశ్శతమ్। చతుర్దశభవిష్యత్స్యాత్ తథాపఞ్చశతానిచ । దశాష్టౌబ్రహ్మకైవర్తం లైఙ్గమేకాదశైవతు । చతుర్వింశతివారాహమేకాశీతిసహస్రికమ్ । స్కాన్దంశతంతథైకం వామనందశకీర్తితమ్ । కౌర్మం సప్తదశఖ్యాతంమాత్స్యంతచ్చచతుర్దశ । ఏకోనవింశత్సౌపర్ణం బ్రహ్మాణ్డంద్వాదశైవతు । ఏవంపురాణసన్దోహంచతుర్లక్షముదాహృతమ్ । తత్రాష్టాదశసాహస్రంశ్రీభాగవతమిష్యతే । ఇదంభగవతాపూర్వంబ్రహ్మణేనాభిపఙ్కజే । స్థితాయభవభీతాయ కారుణ్యాత్సంప్రకాశితమ్" ఇత్యాది.

(నమస్కారాదితి) ఉపయుక్తాంశసఙ్గ్రహః- శ్రీనృసింహస్య పరవాసుదేవానిరుద్ధవేదియాగపర్యఙ్కోపరి అనన్తాసనకల్పనమధికమ్; శ్రీకృష్ణస్యనిత్యోక్తపరివార ఏవదేవీమాత్రభేదః. తత్తత్సంహితానుసారేణావగన్తవ్యః. పారాశరసంహితాయామ్, "వామేభూమి సుతాపురస్తుహనూమాన్" ఇత్యాదిధ్యానశ్లోకే సుగ్రీవాదీనాంవాయవ్యాదిషుస్థితిరుక్తా. "భరతేనధృతచ్ఛత్రం శత్రుఘ్నధృతచామరమ్। లక్ష్మణానుచరం దేవం సనకాదిమునిస్తుతమ్" ఇతి. భరతశత్రుఘ్నస్థితిః తత్వసఙ్గ్రహే ఉక్తా. కోదణ్డరామస్యతు, పాద్మే, "భరతంకల్పయేత్ప్రాచ్యాం దక్షిణేజానకీంపునః । ప్రతీచ్యాం జామ్బవన్తఞ్చ ఉత్తరేలక్ష్మణంతథా । సుగ్రీవఞ్చాగ్నికోణేతు నైఋత్యాస్తువిభీషణమ్ । వాయవ్యాన్తునళంన్యస్యేదైశాన్యాంశత్రుమర్దనమ్" ఇతి. "తద్వామభాగేవైదేహీంసీతాంతన్మన్త్రతోయజేత్ । దక్షిణేలక్ష్మణఃపూజ్యః రాఘవస్యాత్మమన్త్రతః । వామేత్రికోణంశార్ఙ్గఞ్చ యజేద్దక్షిణకే శరాన్। హనూమన్తఞ్చసుగ్రీవం భరతఞ్చవిభీషణమ్ । సుషేణాఙ్గదశత్రుఘ్నాన్ జామ్బవన్తందళాదిషు" ఇతి.

అత్రయథాసంహితంవ్యవస్థా. అగస్త్యసంహితాయాం విష్వక్సేన వైనతేయ చణ్డాదికుముదాదయోఽపి, విహితత్వాత్ శ్రీరామస్యనిత్యోక్తపరివారా అపిధ్యేయాః. పారాశరసంహితాయామ్, హనూమదాద్యష్టానామేవోక్తే రేకావరణంనియతమ్. తత్వసఙ్గ్రహోద్యుక్తదశావరణాద్యర్చనన్తు అభ్యుదయావహమ్. "దేవోవైకుణ్ఠనాథస్తు అనన్తాసనసంస్థితః । సేవ్యశ్శ్రీభూమినీళాభిఃప్రాదుర్భావైస్తథాఖిలైః" ఇతి

పూర్వార్యైర్వైషమ్యసూక్తిర్నాత్యుక్తిరీరితా । సాధ్యోపాయాధికారే షు వైలక్షణ్యప్రపఞ్చనాత్ । అజ్ఞాననియమాభావో మధ్యవాక్యవివ

గద్యభాష్యాద్యుదాహృతవచనేన పాద్మోత్తరాదినా చ వైకుణ్ఠేపి విభవసద్భావసిద్ధేః తత్ప రివారాస్సుగ్రీవాదయోఽపి నిత్యాస్సన్తీతి సిధ్యతి. "అష్టౌ విష్ణోరనాద్యస్య ద్విధా పరికర స్సంస్థితః। నిత్యో వధ్యోనచానిత్యః కర్మవశ్యో ముముక్షుభిః" ఇత్యుక్తేః. నిత్యభూతా స్సుగ్రీవాదయ ఏవ ధ్యాతవ్యాః. పరాశరసంహితాయామ్, శ్రీహయగ్రీవకల్పే, తస్యా గ్రేపైనతే యహానూమతోర్ధ్యానోక్తేః బద్ధాద్ధనూమతోన్యోహనూమాన్ శ్వేతద్వీపేస్తీతి గమ్యతే.

అగస్త్యసంహితాదిషు శ్వేతద్వీపావస్థిత శ్రీరామపరికరస్సుగ్రీవాదీనాముక్తే స్తైపితత్రాస్యేని వసన్తీతి సిద్ధేస్తేషాం ధ్యానమపి నానుచితమ్. "ధనంస్మర్తయేత్తేన ప్రతిష్ఠా మాచరన్తియే । వైష్ణవీంభక్తియుక్తేన చేతసా కీర్తయన్తి చ । భగవద్భావినో విప్రా ఇత్యాప్తాస్సముదాహృతాః । వర్ణధర్మమనుజ్ఝిత్వా ఆప్తాదిష్టేన కర్మణా । యజన్తి శ్రద్ధయా దేవమనాప్తాస్తే ప్రకీర్తితాః "ఇత్యత్ర సుగ్రీవాదిధ్యానం బద్ధభిన్ననిత్యసుగ్రీవాదివిషయకమిత్యుక్తమ్. తద్వత్ పరాశరసంహితాయాం "ప్రహ్లాదో నారదశ్చైవ పుణ్డరీకః పరాశరః । వేదవ్యాసోమ్బరీషశ్చ శుకస్తద్వచ్చ శౌనకః । భీష్మో దాల్భ్యస్తతో జాతస్తద్వం శేషతుసాదరాః । రుక్మాఙ్గదస్తథా తద్వ ద్వసిష్ఠస్తు విభీషణః । ఏతద్విష్ణ్వంశ సమ్భూతా స్సాత్వికా ఋషినామకాః । ఏతే భాగవతాశ్చైవ భుక్తిముక్తిప్రదాయకాః । అర్చాయోగ్యాస్సదా సమ్యగ్విష్ణుపార్శ్వే చ నిత్యవత్ । విష్ణ్వర్చా నిత్యపూజా చ ముక్తార్చా చ విశేషతః । తథా భాగవతార్చా చ నిత్య నైమిత్తికైః క్రమాత్ । దివ్యైస్సైద్ధైస్స్వయంవ్యక్తే మానుషే దేవమన్దిరే । గృహే చ పూజయే ద్విప్రః ప్రపన్నశ్చ విశేషతః" ఇతి. వ్యాసపరాశరాదేః ప్రతిష్ఠార్చనోక్తిః శుద్ధభాగ వతవ్యాసపరాశరాదివిషయా. "నమో వ్యాసాయ విష్ణవే" ఇతి నమస్కారోపి తద్వి షయ ఇతి మన్తవ్యమ్.

(కల్పభేదతః) తామసాదికల్పభేదతః. (వైషమ్యసూక్తిః) "పర్వతపరమాణు వోస్త్రై వాశిపోరుమ్" ఇతి సూక్తిః. (నేతి) అత్యుక్తిరితి నేత్యర్థః. (వైలక్షణ్యేతి) ప్రవృత్తివైలక్షణ్యేత్యర్థః (అజ్ఞాననియమాభావః) జ్ఞానసామాన్యాభావః. (మధ్యవాక్యమ్)

క్షితః । యాథాత్మ్యజ్ఞానినాం వ్యాజభక్తి యోగాధికారతః। ఇన్దత్యాగ విధీత్యాది పూర్వవాక్యే ద్విరాశిగః । అధికారః కథం ప్రోక్తశ్చతుర్ణా మధికారతః । అత్యన్తాజ్ఞశ్చ సర్వజ్ఞో వ్యాహతేర్నాధికారభాక్ । సాధ్య ద్విత్వానుపగమాదుత్తరార్ధశ్చ బాధితమ్। ఇతిశఙ్కా నిరాసార్థమానా లిత్యాదివిస్తరః ॥

తత్ర వ్యాహతిం తావత్పరిహరతి(ఇవ్విడత్తిలిత్యాది). విజానతా మిత్యత్ర జ్ఞాథాత్వర్థాభావమాహ(ఉపాసనాదికళిలితి).వ్యుపసర్గ వివక్షిత విశేషజ్ఞానాభావమాహ (ప్రపత్తితన్నిలుమితి).అత్రజ్ఞానాజ్ఞానయోరేక విషయకత్వస్వారస్య మభిప్రేతమ్. (సూక్ష్మేతి)"ప్రాప్యోజీవః. ప్రాప్తా ఈశ్వరః. స్వీకారమప్యనపేక్ష్య భగవానుపాయః. ఫలం పరార్థాను

ఇవ్విడత్తిల్ శొల్లుగిఱది మధ్యవాక్యమ్. (ఇన్దత్యాగవిధీత్యాదీతి) "ఇన్దత్యాగవిధియాన పక్షత్తిల్ ఉపాయాన్తరసామర్థ్యమిల్లాతార్క్కుమ్ అతుణ్డాకిల్ విళమ్బక్షమర ల్లాతార్క్కుమ్ ఇప్రపత్తియిలధికారమ్" ఇతివాక్యానుపూర్వీ. (ద్విరాశిగః) ఉపాయాన్తరానుష్ఠానాసామర్థ్య విళమ్బాక్షమత్వరూపద్విరాశిగః, అధికార ఇత్య న్వయః. (చతుర్ణామితి) ఇదంశరణమజ్ఞానామితి శ్లోకే చతుర్ణామధికారిణాం విభాగా ద్ద్వివిధః అధికార ఇతి కథం ప్రోక్త ఇతి కౌత్స్రిక పూర్వపక్ష్యభిప్రాయః. (అత్యన్తాజ్ఞేతి) అత్యన్తాజ్ఞః - ఘటాదిః. సర్వజ్ఞః - ముక్తజీవః. ముక్తావస్థాయామే వసర్వజ్ఞత్వమ్. (వ్యాహతేరితి) ఘటస్య అచేతనత్వాత్ సర్వజ్ఞస్య ముక్తత్వాన్న ప్రపత్త్యధికారః; అత ఉక్తయోరుభయోః ప్రపత్త్యధికారవ్యాహతేః. అజ్ఞానాం విజానతామిదమిత్యత్ర కథముపపత్తిరితి తాదృశపూర్వపక్ష్యభిప్రాయః. (సాధ్యద్విత్వానుపగమాదితి) సాధ్యస్య మోక్షస్య ద్విత్వానఙ్గీకారాత్. తితీర్షతామితి అనన్త్వ మిచ్ఛతామిత్యధికారిద్వయ బోధకముత్తరార్ధం బాధితమితి తాదృశపూర్వపక్ష్యభి ప్రాయః.

(జ్ఞాధాత్వర్థాభావమాహేతి) అజ్ఞానామిత్యత్రేతి శేషః. (వ్యుపసర్గేతి) విజానతామిత్యత్ర వ్యుపసర్గేత్యర్థః.

భవాది. శబ్దాదిభోగప్రభృతిస్వప్రయోజనపర్యన్తం విరోధ" ఇత్యర్థపఞ్చకయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావఇత్యర్థః. ఏవముభ్యాతస్త్యైపదద్వయార్థనిష్ఠాప్రాప్తేరితి భావః. విజానతామిత్యత్ర ధాత్వర్థః ఉపాయాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమ్; వ్యుపసర్గాత్స్వరూపవిరుద్ధత్వేన జ్ఞానలాభః; స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానఞ్చ భగవత ఉపాయాకార పరిపూర్ణత్వలక్షణ పరిబృఢత్వజ్ఞానేనభవతి. అతో * దేవేపరిబృఢతయేత్యేతత్ విజానతామిత్యస్య ఫలితార్థ కథనముఖేనవ్యాఖ్యాన మిత్యభిప్రేత్యాహ (ఇవన్ శ్రీలిత్యాదినా). అల్లతితి "ఇతుక్కనపేక్షితమాన" ఇతివిశేషణేన అనపేక్షితసర్వవిషయజ్ఞానమర్థ ఏవేతిగమ్యతే. తేన న "అజ్ఞ సర్వజ్ఞ భక్తానామ్" ఇతిశౌనక వచన విరోధ ఇతి భావః.

(ఇజ్జుచ్చొల్లప్పడుకిఱతు) అనేన దేవవిషయజ్ఞానమేవ విజానత్పదార్థః. తేనసాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానంఫలితం. అజ్ఞపదేచదేవవిషయక పరిబృఢత్వజ్ఞానరూప విశేషజ్ఞానాభావఏవ వివక్షితఇతిభావః. అతోజ్ఞానాజ్ఞానయోరేకవిషయకత్వసిద్ధిః. దేవవిషయకవిజ్ఞానాభావవాన్ సాధనాన్తరస్వరూపజ్ఞానరహితోపి భవతీతి తస్యాపితేనరూపేణసఙ్గ్రహ ఇత్యపియోజనాసూచ్యతే. ఉభయథాపిస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానరహితానాం సాధనాన్తరే అధికారఇతి ఇవన్ శ్రీలిత్యాదివాక్యఫలితోర్థః. వ్యాసాదయస్తు నసాధనాన్తరనిష్ఠాః; కిన్త్వధికారివిశేషణీభూతభక్తియోగముఖేన సిద్ధోపాయనిష్ఠా ఏవేతితేషాం స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేపినవిరోధ ఇతి భావః.

(ఏకవిషయకత్వేతి) ఉపాసనాది ప్రపత్తిసూక్ష్మవిశేషరూపైకవిషయకత్వేత్యర్థః. (ఇవన్ శ్రీలిత్యాదీతి) ఇవన్ శ్రీల్ విజానతామితి ప్రతీకమ్సూచ్యత ఇతి, దేవవిషయకవిజ్ఞానవాన్, సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానవానితి విజానత్పదార్థః. దేవవిషయక పరిబృఢత్వజ్ఞానాభావవాన్, సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాభావవానితి అజ్ఞపదార్థః. సర్వేపి ప్రపత్త్యధికారిణ ఇతిఫలితమ్. (తేషాం) వ్యాసాదీనామ్.

తర్హి అశక్తానాం సఙ్గ్రహోనస్యాదిత్యత ఆహ(ఇప్యుపయుక్తేతి) అశక్తాఃస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవన్తోనవా. ఆద్యేవిజానత్పదేనసఙ్గ్రహః. అన్త్యేఅజ్ఞపదేనఇతిభావః. ఇదముపలక్షణమ్; శాస్త్రపర్యుదస్తానాం శరణాగత్యధికారే సాధనాన్తరస్యాధికార్యభావప్రసఙ్గః;శక్త్యభావేనశాస్త్రపర్యుదాసేన యాథాత్మ్యజ్ఞానవతాం విజానత్పదేన, తద్రహితానాం తేషామజ్ఞపదేన సఙ్గ్రహఇత్యపిబోధ్యమ్. నచస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవతాం తద్రహితానాం శరణాగత్యధికారే సాధనాన్తరస్యాధికార్యభావప్రసఙ్గః. శక్త్యభావేన శాస్త్రపర్యుదాసేనవావిద్యారహితానామేవయాథాత్మ్యజ్ఞానరహితానా మజ్ఞపదవివక్షితత్వాత్. నచైవమ్ "ఇదంశరణమజ్ఞానామ్" ఇత్యేవపర్యాప్తమితి వాచ్యమ్. సాధనాన్తరానుష్ఠానశక్తానాంతత్స్వరూపజ్ఞానవతాం త్రైవర్ణికానామపిస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేవిళమ్బాసహత్వే భక్తిపారవశ్యేచసతి శరణాగత్యధికారఇతిజ్ఞాపనాయ పాదత్రయారమ్భాత్. భవత్పక్షేతు విజానత్పదస్య అశక్తత్వాకారేణ అశక్తపరత్వేలక్షణాస్యాత్. అతో నాజ్ఞపదవైయర్థ్యమ్; నాపిసాధనాన్తరాధికార్యభావప్రసఙ్గఇతిభావః.

"అకిఞ్చననాయ్ ప్రపత్తిక్కధికారియామ్" ఇత్యయుక్తమ్.

(ఆద్యే) అశక్తాః స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవన్తఇతిపక్షే. (అన్త్యే) అశక్తాః స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావవన్తఇతిపక్షే. (తద్రహితానామ్)యాథాత్మ్యజ్ఞానరహితానామ్. (తేషాం) శాస్త్రపర్యుదస్తానామ్. (ప్రసఙ్గఇతి) నచేత్యన్వయః. (తత్స్వరూపమ్) సాధనాన్తరస్వరూపమ్. (స్వరూపేత్యాది) విజానతామిత్యత్ర స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానమ్, తితీర్షతామిత్యత్ర విళమ్బాసహత్వమ్, అనన్యమిచ్ఛతామిత్యత్రభక్తిపారవశ్యఞ్చబోధ్యమ్. (పాదత్రయమ్) "ఇదమేవ విజానతామ్". ఇత్యాదిపాదత్రయమ్. (లక్షణేతి) స్వార్థపరిత్యాగాదితిభావః.

(అయుక్తమితి) ప్రపత్తేఃప్రవృత్తిరూపత్వాత్, తస్యాం ప్రవృత్తిఃకథం సమ్భవతీతిభావః. సారే (శరైస్త్వితి) శ్రీరామాయణేసున్దరకాణ్డే ఏకోనచత్వారింశత్సర్గే

సిద్ధోపాయస్యచేతనప్రవృత్తిమాత్రాసహత్వాదిత్యాశఙ్క్యతే (శక్తియు క్తయాకిలుమ్) ఇతి. సిద్ధోపాయస్య ధర్మిగ్రాహి ప్రమాణవిరోధేన సాధనభూత ప్రపత్త్యసహత్వేపి కైఙ్కర్యరూపప్రవృత్తి సహత్వమేవ. అన్యథాప్రవృత్తిమాత్రాసహత్వే సిద్ధోపాయాధ్యవసాయఏవనస్యా త్ దితి, తస్యస్వప్రతిబన్ధకత్వమేవ స్యాదిత్యాశయేనాహ (ఇతుప్రపన్నను ద్వైయపిత్యాదినా).

నన్వేవంసతి వ్యాసాదీనాం శరణాగతావేవాన్వయస్స్యాత్; "ఇదమేవ విజానతామ్"ఇతిప్రమాణవిరోధేన స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానశాలినాం తేషామధికారివిశేషణీ భూతవ్యాజరూపభక్తి యోగాద్యన్వయా యోగాదిత్యాశఙ్క్య*ఇదన్తితీర్షతాం పారమిత్యుక్తాయాస్సంసారనివృత్తీచ్ఛాయాః,*ఇదమానన్త్యమిచ్ఛతామిత్యుక్తాయాః * సచానన్త్యా యకల్పత ఇత్యాదిప్రమాణప్రసిద్ధానన్త్యేచ్ఛాయాశ్చసత్వేపి ఉత్తరార్ధ వివక్షితాధికారికోటిద్వయానను ప్రవేశవత్ ద్వితీయపాదవివక్షితాధికారి కోట్యననుప్రవేశస్యాపి సమ్భవేన తేషాంభక్తి యోగాద్యన్వయో

త్రింశశ్లోకః - శరైస్తుసఙ్కులాంకృత్వేతి. (ప్రమాణమ్) సిద్ధోపాయఇతి ధర్మిగ్రాహక ప్రమాణమ్. (సాధనభూతప్రవృత్త్యసహత్వేపీతి) ఉపాయభూతప్రపదన ప్రవృత్త్యసహత్వేపీత్యర్థః. (కైఙ్కర్యరూప ప్రవృత్తిసహత్వమేవేతి)ఫలభూతశరణాగతి ప్రవృత్తిసహత్వమేవేత్యర్థః. (అన్యథా) ఏవమనఙ్గీకారే. (తస్య) సిద్ధోపాయాధ్యవసాయస్య. (స్వప్రతిబన్ధకత్వమేవ) సిద్ధోపాయాధ్యవసాయ ప్రతిబన్ధకత్వమేవ.

సారే (ఉత్తరకృత్యవిశేషేతి) అయంఫలకోటినివిష్ట ఇత్యుక్తత్వేన ఫలప్రవృత్తిరూపప్రవృత్తిసహత్వ మీశ్వరస్యయుజ్యత ఏవేతిభావః. (తేషాం) వ్యాసాదీనామ్. (ఉత్తరార్ధవివక్షితాధికారీతి)"ఇదంతితీర్షతాం పారమిదమానన్త్యమిచ్ఛతామ్" ఇత్యుత్తరార్ధ వివక్షిత విశిష్యసహాధికారిభక్తి పరవశాధికారీత్యర్థః. (అననుప్రవేశవదితి) ఉత్కటేచ్ఛాయా అభావాత్, వ్యాసాదీనామనను ప్రవేశవదిత్యర్థః. తితీర్షత్వా

యుక్త ఏవేతి పరిహర్తుముత్తరార్ధవివక్షితమర్థం తావదాహ (ఉపాయాన్తరత్తిలిత్యాదినా) అన్యత్సర్వం పూర్వవత్.

(ఇప్పడియాకైయాలే ఇత్యాది) "సముదాయజ్ఞానమాత్రమాయమ్" ఇతిమాత్రపదేన ప్రపత్త్యుపయుక్తోపాయ పరిబృఢత్వరూపవిశేషాకారజ్ఞానం వ్యావర్త్యతే. తత్సత్త్వే తస్యైవప్రపత్తిప్రవృత్తౌ హేతుత్వే ఉపాయాన్తర స్వరూపాజ్ఞానస్యైతర్హ్యన్యథాసిద్ధిశఙ్కా స్యాదితిభావః.

(ఇతిలుమితి) యద్యపి "ఉపాయాన్తరత్తిల్ తెళివుణ్డానాలుమ్" ఇత్యేవవక్తవ్యమ్; తస్యైవసాధనాన్తర ప్రవృత్త్యుపయికత్వాత్.

నత్వేచ్ఛయోరాకాఙ్క్ష్యాభావాత్. ప్రపత్తౌ వ్యాసాదిర్న ప్రవర్తత ఇతిభావః. (ద్వితీయపాద వివక్షితాధికారీతి) విజానత్పద వివక్షితాధికారీత్యర్థః. స్వరూప యాథాత్మ్య విశేషజ్ఞానం విజానత్పదేనోచ్యతే. ప్రపత్త్యధికారే అర్థపఞ్చక స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానస్య ముఖ్యత్వాత్, విజానత్పదబోధ్యాధికారి కోటౌ వ్యాసాద్యననుప్రవేశ ఇతిభావః. (తేషామ్) వ్యాసాదీనామ్.

సారే (ఇవ్వుపాయత్తిల్) ప్రపత్తియిలిత్యర్థః. (తత్సత్త్వే) ఉపాయపరిబృఢత్వ రూప విశేషాకారజ్ఞానసత్త్వే. (తస్యైవ) తాదృశజ్ఞానస్యైవ. (అన్యథాసిద్ధిశఙ్కా స్యాదితీతి) అజ్ఞత్వరూపప్రపత్త్యధికారః, ఉపాయాన్తరస్వరూపాజ్ఞానస్య ప్రపత్తి ప్రవృత్తౌ హేతుత్వే అన్యథాసిద్ధ ఇతిభావః. శాస్త్రపర్యుదాసాదినా ఉపాయాన్తర స్వరూపాజ్ఞానస్యసత్త్వాత్ తస్య ఉపాయస్వరూప విశేషజ్ఞానే జాతే ప్రపత్తౌ ప్రవర్తత ఇతి, ఉపాయాన్తరస్వరూపాజ్ఞానస్య అన్యథాసిద్ధత్వమితి తత్ప్రకారో బోధ్యః.

(ఇతిలుమితీతి) సారే (ఇతిలుమ్) ఉపాయపరిబృఢత్వ స్వరూపయాథాత్మ్య జ్ఞానత్తిలుమిత్యర్థః. (యద్యపి) అత్ర "ఉపాయాన్తరత్తిల్ తెళివుణ్డానాలుమ్" ఇత్యనన్తరం సాధనాన్తరత్తిలిఱ్కికిఱానితి పూరణీయమ్, సాధనాన్తరాకారవిశేషజ్ఞానే సత్యపి ఉపాయపరిబృఢత్వ విశేషజ్ఞానే సతి ప్రపత్తౌ ప్రవర్తత ఇతిభావః. (తస్యైవ)

తథాపి "ఇతిలుమ్ ఉపాయాన్తరత్తిలుమ్ తెళివుణ్డానాలుమ్ ప్రపత్తియిలే ఇళ్గియలామ్. ఉపాయాన్తరత్తిలనుష్ఠానశక్తియిల్లాతార్కుమ్ ప్రపత్తియిలే ఇళ్గియలామ్" ఇతివాక్యయోజనా. తథాచఅజ్ఞపదవివక్షితో పాయాన్తరస్వరూపజ్ఞానరహితానామపి ప్రపత్త్యావధికారః. ఉపాయాన్తరస్వరూపజ్ఞానేసత్యపి విజానతామిత్యుక్తసాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానపర్యవసాయిప్రపత్త్యుపయుక్తపరిబృఢత్వరూపశరణ్యగుణవిశేషజ్ఞానవతామపి ప్రపత్త్యావధికారః. సాధనాన్తరానుష్ఠానాశక్తానామపి ప్రపత్త్యానధికారః తేషామపజ్ఞపదేన విజానత్పదేనవా సఙ్గృహీతత్వాదితి భావః.

"శక్తియిల్లాత పేర్కుమ్" ఇత్యనన్తరం "ఉపాయాన్తరజ్ఞాన తదనుష్ఠాన శక్తికళుణ్డానాలుమ్ శాస్త్రపరిగ్రహమల్లాతార్కుమ్అవై మూన్ఱుముణ్డానాలుమ్ విళమ్బమ్ పొఱాతవార్త్యతిశయముడైయార్కుమ్" ఇతియోజనీయమ్. అత్రైవర్ణికానామపి అజ్ఞపదేన సఙ్గృహీతత్వాత్. అతఏవ "భక్త్యాదౌశక్త్యభావః ప్రమితిరహితతాశాస్త్రతః పర్యుదాసః" ఇతిస్థలాన్తరేఅనుగృహీతమ్. (విళమ్బమ్పొఱాతవితి) ఇతరవిషయవైతృష్ణ్యాతిశయేన ప్రాప్యతృష్ణాతిశయేనవా విళమ్బమ్ పొఱాత విత్యర్థః. తేనతితీర్షతా మానన్యమిచ్ఛతా మిత్యుభయసఙ్గ్రహః; సాధనాన్తరాణాంప్రారబ్ధనాశకత్వాదితి భావః.

సాధనాన్తరస్వరూప విశేషజ్ఞానస్యైవ. (తేషామపి)సాధనాన్తరానుష్ఠానాఽశక్తానామపి. (సఙ్గృహీతత్వాదితి) పూర్వోక్తకర్తృత్వస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవాన్నవేతి ద్వేధా వికల్ప్య, ఆద్యే విజానత్పదబోధ్యకోటౌప్రవేశః, ద్వితీయే అజ్ఞపదబోధ్య కోటౌ ప్రవేశఇతి నిరూపణేన సఙ్గృహీతత్వాదిత్యర్థః.

(తదనుష్ఠానమ్) ఉపాయాన్తరానుష్ఠానమ్. (యోజనీయమ్) పూరణీయమ్. (సాధనాన్తరాణాంప్రారబ్ధనాశకత్వాదితి) ద్రమిడోపనిషద్భాష్యే నవమశతకదశ

రుదశకవ్యాఖ్యానావతారికాయామ్, “శరీరావసానత్తిలే ఉమ్మైడైయ వపేక్షితమ్ శెయ్యక్కడవోమెన్ఱు ఈశ్వరన్ శొన్నపిడముమ్, అతుకేట్టు ఇవర్ ప్రవృత్తరానవిడ ముమ్ కూడాతు. ప్రారబ్ధకర్మావసానత్తిలే మోక్షమాకక్కడవతెన్ఱ్ఱో వేదాన్తఙ్గళిల్ వాసనైయెన్నిల్, ఇత్తిరువాయ్మొழிతన్నిలే భక్తియైప్పణ్ణుఙ్గోళెన్ఱుమ్, అతఃమాట్టాతా ర్ప్రపత్తియైప్పణ్ణుఙ్గోళెన్ఱుమ్ శొల్లిఱ్ఱిఱే. అతిల్ ఉపాసకనాకిఱ వధికారియై ప్పఱ్ఱిచ్చొల్లుకిఱతు. ఇఙ్గు ప్రపన్ననుక్కు చ్చొల్లుకిఱతు.

“తస్యతావదేవచిరం యావన్నవిమోక్ష్యే” ఎన్గిఱవాక్యమన్ఱో ఇవ్వర్థత్తై చ్చొల్లుకిఱతు. “ఇతుతాన్ శరీరావసానత్తై ప్పఱ్ఱిచ్చొల్లుకిఱతో?, కర్మావసా నత్తై ప్పఱ్ఱిచ్చొల్లుకిఱతో” ఎన్ఱు విచారిత్తు,“కర్మావసానత్తై ప్పఱ్ఱిచ్చొల్లుకిఱతెన్ఱు సిద్ధాన్తిక్కత్తైయో? అత్తోడు విరోధియాతోవితు” ఎన్నిల్, న్యాయానుగృహీత మాయిఱే వాక్యమర్థప్రత్యాయకమావతు. ఉపాసకనుక్కు త్తాన్ పణ్ణినవుపా యమ్ ముఱ్ఱి ఫలిక్క వేణ్డుకైయాలే అవ్వళవుమ్ న్యాయమ్ నడక్కుమ్. ఇవన్ ముతలడియిలే “ఎన్నుడైయ సర్వభరఙ్గళుక్కుమ్ కడవాయ్ నీయే” ఎన్ఱుకొణ్డు సర్వే శ్వరన్ పక్కలిలే భరన్యాసమ్ పణ్ణినవనిఱే; ఇవన్దాన్ శెయ్కిఱతొన్ఱుమిల్లాయ్, అతు పక్వమాయ్ప్పలిక్క వేణుమెన్నుమ్ విళమ్బహేతువుమిల్లై. ఇవన్దాన్ భరన్యాసమ్పణ్ణి ఈశ్వరనుక్కు అశక్తియుమిల్లాయ్, అతువిళమ్బహేతువుమాకిఱతన్ఱు. ఆకఇప్పడిన్యా యఙ్గళ్ కాట్టినవాఱే ఇవనుక్కు శరీరావసానత్తిలే పేఱాకైక్కు త్తట్టిల్లైయిఱే.

ఇనిత్తాన్ గారుడపురాణే శ్రీరఙ్గమాహాత్మ్యే అశ్వత్థతీర్థప్రశంసాయామ్,“అథ యోషిద్వరాకాచిన్మాధవీతిచవిశ్రుతా। విదుషీసర్వధర్మాణాంసర్వకామవివర్జితా। తపశ్చచార బహుళంతస్మిన్ తీర్థవరేశుభే। అనాహారాజితక్రోధా సదాప్యైవామ్భసిస్థి తా” ఇత్యారభ్య అధ్యాయత్రయేణ మాధవీవైభవం విస్తరేణోక్త్వాతృతీయాధ్యా యచరమే, “అథాత్రమాధవీసాపితపస్త ప్త్వాసుదుష్కరమ్। భగవన్తం ప్రపన్నాసా భగవన్తమవాపసా” ఎన్ఱు మాధవీ ప్రపత్తిపణ్ణి అనన్తరమ్ పెఱ్ఱాళాకచ్చొల్లానిన్ఱ తిఱే” ఇతిశ్రీసూక్తిరత్నాసన్దేయా.

అజ్ఞానాఽశక్త్యోరుపాయాన్తరాజ్ఞానహేతుత్వేపి విశ్వమ్భాత్త్వమత్వస్యకథమహేతుత్వమ్. తస్యానుష్ఠానోపయికజ్ఞానశక్తిసత్వేనగత్యన్తరసమ్భవాదిత్యతఆహ (ఇవ్విశ్వమ్భతి). వ్యాసాదీనామ్, "ఇదమేవవిజానతామ్" ఇత్యాద్యధికారత్రయసత్వే ప్రపత్తావేవాన్వయస్స్యాత్. అధికారివిశేషణతయా వ్యాజరూపభక్తియోగాదేః ప్రపత్తివత్ స్వరూపవిరుద్ధత్వాభావేపి ప్రారబ్ధనాశకత్వాభావాదిత్యతఆహ (వ్యాసాదికళితి). వ్యాసాదికళిత్యనేన శాస్త్రపరిగ్రహస్సూచితః. "శక్తనాయ్" ఇత్యనేన సాధనాన్తరస్వరూపజ్ఞానంకైముత్యసిద్ధమ్.

ఏవమ్, "ఇదంశరణమజ్ఞానామ్" ఇత్యధికారస్తావన్నాస్తీత్యుక్తమ్. "విశ్వమ్భత్త్వమరాయ్" ఇత్యనేన విజానతామిత్యాద్యుక్తాధికారిత్రయంనాస్తీత్యుచ్యతే. వ్యాసాదీనాం స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానం పూర్వాచార్యాణామివ విశ్వమ్భత్త్వమత్వాపాదకంనభవతి. ఏవమేవతేషాం సంసారజిహాసాప్రాప్యత్వరాచ దివ్యసూరీణామివాత్యుత్కటాసతీ విశ్వమ్భత్త్వమత్వాపాదికానభవతీత్యర్థః. తత్రహేతుః (అధికారిపురుషర్కళాకైయాలే)ఇతి.

(ఉపాయాన్తరాజ్ఞానేతి) "గతిమన్యామజానతామ్" ఇత్యుక్తాజ్ఞానంవివక్షితమ్. (తస్య) విశ్వమ్భత్త్వమస్య. సారే (ఉపాయాన్తరరహితన్) ఇతి స్వస్మిన్సద్ధోపాయనిష్ఠత్వసత్వాత్, ఉపాయాన్తరగ్రహణాభావాత్తద్రహితఇతిబోధ్యమ్. (అధికారత్రయమ్) విజ్ఞానతితీర్షానన్యేచ్ఛారూపాధికారత్రయమ్. (శాస్త్రపరిగ్రహఇతి) వ్యాసః - వేదవ్యాసఇతి శాస్త్రపరిగ్రహోబోధ్యః.

(అధికారస్తావన్నాస్తీత్యుక్తమితి) అజ్ఞపదేశాస్త్రపర్యుదాసత్వమ్, అజ్ఞత్వమశక్తత్వఞ్చవివక్షితమ్, తదభావాత్ వ్యాసాదౌ సాధనాన్తరప్రవృత్తిజ్ఞానంవర్తతఇతిబోధ్యమ్. (తేషాం) వ్యాసాదీనామ్. (తత్ర) సంసారజిహాసాప్రాప్యత్వరయోర్విశ్వమ్భత్త్వమత్వాపాదకత్వాభావే.

విశిష్యాభ్యుత్థమత్వం ద్వివిధమ్. ఏతద్దేహావసానవిశిష్యాభ్యుత్థమత్వమ్, దేహాన్తరవిశిష్యాభ్యుత్థమత్వఞ్చేతి. తత్రపూర్వం "తితీక్షతామ్ అనన్త్య మిచ్ఛతామ్" ఇత్యధికారిషునియతమ్. ఏవఞ్చ అధికారారమ్భకకర్మ ణోయావదధికారసమాప్త్యవస్థానేన అనుభవనాశ్యతయా వ్యాసాదిభి రేతద్దేహావసాని విశిష్యాభ్యుదేహాన్తర విశిష్యభ్యశ్చనహ్యాతఏవ. తథాచఅధి కారారమ్భక కర్మప్రతిబన్ధేన తాదాత్వికానుష్ఠానే పయికరుచివిశేషః, అత్యుత్కటతితీక్షా అత్యుత్కటానన్త్యేచ్ఛాచతేషాంనాస్తీతి ఫలబల కల్ప్యమేతత్. తాదృశరుచివిశేషద్వారా అనుష్ఠానోపయోగిస్వరూప యాథాత్మ్యజ్ఞానమేవ విజానతామిత్యత్ర తత్ప్రపన్నమహిమ్నా వివక్షి తమ్. ఏవముత్తరత్రాప్యుత్కటత్వంవివక్షితమితిఏతద్వచనవిరోధాభావా

(తత్ర) విశిష్యాభ్యుత్థమత్వద్వయే. (పూర్వమితి) ఏతద్దేహావిశిష్యాభ్యుత్థమత్వమాత్రే నియతమితిబోధ్యమ్. (అధికారిషు) భక్తిపారవశ్యప్రపన్నాధికారిషు. (యావదధి కారసమాప్తీతి) శారీరకమీమాంసాయాం తృతీయాధ్యాయే తృతీయపాదేసామ్పరా యాధికరణే, యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణామితి బ్రహ్మసూత్రమ్. తచ్ఛ్రీ భాష్యే:—"నాస్మాభిస్సర్వేషాం జ్ఞానినాం దేహపాతసమయే సుకృతదుష్కృత యోర్వినాశఉక్తః. అపితుయేషాం జ్ఞానినాం దేహపాతానన్తరమర్చిరాదిగతిః ప్రాప్తా; తేషాందేహపాతసమయే సుకృతదుష్కృతహానిరుక్తా. వసిష్ఠాదీనాన్త్వధి కారికాణాం నదేహపాతానన్తర మర్చిరాదిగతిప్రాప్తిః; ప్రారబ్ధస్యాధికారస్యా సమాప్తత్వాత్. తేషాంకర్మవిశేషోపాత్తాధికారవిశేషం ప్రాప్తానాం యావదధికార సమాప్తితదారమ్భకం కర్మనక్షీయతే, ప్రారబ్ధస్యహికర్మణో భోగాదేవక్షయః. అత ఆధికారికాణాం తదారమ్భకం కర్మయావదధికారమవతిష్ఠతే. అతస్తేషాంనదేహ పాతాదనన్తరం అర్చిరాదిగతిప్రాప్తిః" ఇతిశ్రీసూక్తిశ్చాత్రానుసన్ధేయా. (సహ్యాతఏవేతి) వ్యాసాదీనాం విశిష్యాభ్యుత్థమత్వరూపజ్ఞానాభావాత్, ప్రారబ్ధ నాశోనాస్తీతివేదితవ్యమ్. (తేషామ్) వ్యాసాదీనామ్. (ఫలబలకల్ప్యమితి) ఉపాస నాధికారకార్యబలాత్, కారణభూతం ప్రతిబన్ధకత్వమనుమేయమిత్యర్థః. (ఉత్తర త్రాపి) తితీక్షానన్త్యేచ్ఛయోరపి. (ఏతద్వచనమ్) ఇదంశరణమితివచనమ్.

ద్వ్యాసాదీనాం వ్యాజభక్తియోగాద్యన్వయ ఉపపద్యత ఇతి భావః.

నరస్యేత్యాదివచనే బుద్ధిదౌర్బల్యశబ్దార్థః – అతిసూక్ష్మవిషయవిశేషావగాహనసామర్థ్యాభావో వా, అప్రామాణ్యశఙ్కాశూన్యత్వాభావో వా సమ్భావ్యతే. తత్రాద్యమర్థమభిప్రేత్యాహ (అశక్తస్యేతి). లోకే సర్వోఽపి పురుషః అతిక్రుచ్ఛ్రేషు కష్టం కర్మేతి న్యాయేన ప్రయాసేన కర్తుమశక్తః, తథాప్యతిదుష్కరవిషయిణీ పారతన్త్ర్యస్వరూపవిరుద్ధార్థాశా అనాదిస్వయత్నవాసనాబలేన దుష్పరిహరేతి సార్వజనీనమిత్యర్థః. ఏవమ్భూతోఽస్యాస్తీత్యభిప్రేత్య నరస్యేత్యాదివచనం ప్రవృత్తమ్. నతు ప్రసిద్ధవ్యాసపరాశరాదయో హి విషయమిత్యాహ (కస్యచిదితి). (బుద్ధిదౌర్బల్యమ్) ప్రపత్త్యుపయుక్తాతిసూక్ష్మపారతన్త్ర్యస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావః. స్వరూపానురూపసులభోపాయాసమ్భవే స్వరూపవిరుద్ధదుర్లభోపాయ ఇష్యతామ్. తత్సమ్భవేఽపి తదిచ్ఛా బుద్ధిదౌర్బల్యకార్యైవేతి భావః. ద్వితీయమర్థమభిప్రేత్యాహ (తత్రేతి). శబ్దార్థః పూర్వవత్. ప్రపత్త్యనర్హాణామితి బహువచనేన – నరాణాం బుద్ధిదౌర్బల్యాదిత్యపి పాఠోఽస్తీతి సూచ్యత ఇతి సంక్షేపః. ఏతత్సర్వం శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే ప్రథమే ప్రపత్తిపరిచ్ఛేదే తృతీయే ప్రపత్త్యనుబన్ధప్రకరణే షష్ఠే ప్రపత్త్యధికారజ్ఞానశోధనాధికారే వరదదేశికైర్విస్తరేణ ప్రపఞ్చితమ్.

(ఆద్యమర్థమ్) అవగాహనసామర్థ్యాభావరూపార్థమ్. (ఏవమ్భూతోఽస్యాస్తీతి) దుష్కరే ప్రవృత్తోఽస్యాస్తీత్యర్థః. (ఇష్యతామ్) గృహ్యతామ్. (తత్సమ్భవేఽపి) సులభోపాయసమ్భవేఽపి. (తదిచ్ఛా) దుర్లభోపాయేచ్ఛా. (దౌర్బల్యకార్యైవేతి) వ్యాసాదీనాం కర్మప్రతిబన్ధాత్ శరణాగతౌ బుద్ధిప్రవృత్తిర్నాస్తి, ఆశాపి నాస్తి; అతస్తస్యాం న ప్రవృత్తిరితి బోధ్యమ్. (ద్వితీయమర్థమ్) అప్రామాణ్యశఙ్కార్థమ్. (వరదదేశికైరితి) "సిద్ధాన్తే" ఇతి శేషః.

"ఇదంశరణమజ్ఞానామ్" ఇతివచనే విజానతామితివిజ్ఞానశబ్దేన జ్ఞాన విశేషఏవోపస్థాపితః; నత్వశక్తిః. "దేవేపరిబృఢతయావావిదితయా" ఇతివిదిశబ్దస్య పరిబృఢత్వరూపకల్యాణగుణ పరత్వేన వ్యాఖ్యాతత్వాత్; తచ్చపరిబృఢత్వజ్ఞానం "సదృశోపాయ వైధుర్యం సాక్షాద్భగవతో విదన్" ఇత్యత్ర భగవత్సదృశోపాయాభావజ్ఞాన మితివిశేషితమ. "అజ్ఞసర్వజ్ఞ భక్తానామ్" ఇతిశౌనకవచనేపి జ్ఞానవిశేష ఏవోక్తః. అతస్సర్వత్రజ్ఞానవిశేషస్యైవోక్తత్వాత్, అశక్తిపరత్వేసర్వత్ర జ్ఞానపదలక్షణా, అశ్రుతకల్పనాచస్యాత్. నచ, అశక్తస్య అవశ్యం సజ్ఞాహ్యత్వాత్ లక్షణాయుక్తేతివాచ్యమ్; అజ్ఞానశబ్దఏవ తదుపపత్తేః. నచవినిగమ నావిరహః; పూర్వాచార్యవ్యాఖ్యానానురోధస్య అజహల్లక్షణాయాశ్చ వినిగమకత్వాత్

కిఞ్చ "విధిస్తుధారణేఽపూర్వత్వాత్" ఇత్యజ్ఞానాదిత్రయస్య ప్రపత్త్యధికారత్వం ప్రమాణాన్తరాప్రాప్తమ్, అపూర్వమిహవిధీయతే. తతశ్చవిజ్ఞానశబ్దస్య లక్షణానయుజ్యతే; నవిధౌపరశ్శబ్దార్థ ఇతి

(కల్యాణగుణపరత్వేన) కల్యాణగుణజ్ఞానపరత్వేన. (ఇత్యత్రేతి) ఇతిప్రపన్న పారిజాతేఇత్యర్థః. (అజ్ఞసర్వజ్ఞేతి) "గతిర్గమ్యాభవేద్ధరిః" ఇతిశేషః. (జ్ఞానవిశేషఇతి) జ్ఞానస్యవిశేషః - సర్వవిషయకత్వమ్. (తదుపపత్తేః) అశక్తలక్షణోపపత్తేః. (వ్యాఖ్యానేతి) దేవేపరిబృఢతయేతి విజానత్పదవ్యాఖ్యానేత్యర్థః. (అజహల్లక్షణాయా ఇతి) అజ్ఞపదస్య అశక్తేఅజహల్లక్షణా. స్వార్థాపరిత్యాగపూర్వికా అజహల్లక్షణేతిబోధ్యమ్.

(విధిస్త్వితి) పూర్వమీమాంసాయామ్. "విధిస్తుధారణేఽపూర్వత్వాత్" ఇతిసూత్రమ్. ధారణే - దేవానాంవిషయే ఉపరిధారణే, అపూర్వత్వాత్-అపూర్వార్థత్వాత్ విధిరిత్యర్థః. (అజ్ఞానాదిత్రయస్య) అజ్ఞాన సర్వజ్ఞానభక్తిత్రయస్య. (నవిధావితి) "నవిధౌ పరశ్శబ్దార్థః" ఇతి పూర్వమీమాంసాసూత్రమ్. విధౌసత్యాం, పరః-ఇతరః,

నిషేధాత్. అజ్ఞానశబ్దేపినలక్షణా; తత్రజ్ఞానశబ్దస్యయోగపరత్వాత్; అన్యథాశాస్త్రపర్యుదస్తస్య అసఙ్గ్రహాపత్తేః. యోగరాహిత్యస్తు శక్తిరహితానాం శాస్త్రతః పర్యుదస్తానాఞ్చ అవిశిష్టమితి, సర్వసఙ్గ్రహాసిద్ధ్యతి; అతఏవోచ్యతే "సర్వజ్ఞశ్శరణంయాతి యోగమార్గపరాఙ్ముఖః" ఇతి.తతశ్చయోగాశక్తానామపి ఇదమ్, తత్సత్త్వేపి జ్ఞానవిశేషవతామపీదమ్, తస్మిన్ యోగేసతి భక్తిపరవశానామపీదమితితాత్పర్యమ్. క్వచిదపి లక్షణాభావాత్. పూర్వాచార్యైర్జ్ఞాన శబ్దస్యయోగశబ్దేనవివక్షితత్వాచ్చ,వచనాన్తరానుగుణ్యాచ్చవ్యాఖ్యానానుగుణ్యాత్, అపూర్వార్థవిధిస్వారస్యాచ్చ,ఉపాయాన్తరవిజ్ఞానాశక్తే రజ్ఞస్యయుజ్యత ఇత్యత్ర,"ఉపాయాన్తరస్యవిజ్ఞానమ్" ఇతితత్పురుషాదపి కర్మధారయో "నిషాదస్థపతింయాజయేత్" ఇత్యధికరణ సిద్ధోయుక్తః.

శక్త్యభిన్న ఇతియావత్. శబ్దార్థోనభవతీత్యర్థః. (తత్ర జ్ఞానశబ్దస్యేతి) అజ్ఞ ఇత్యత్రజ్ఞానశబ్దస్యేత్యర్థః. (అన్యథా) లక్షణాకల్పనే. (శాస్త్రపర్యుదాసస్యేతి) ప్రమితిమచ్ఛిత్తవిశిష్టమనిష్ట శాస్త్రపర్యుదాసస్యేత్యర్థః. (అవిశిష్టమ్) సమానమ్.(యోగేతి) యోగవిరుద్ధత్వజ్ఞానాత్ యోగమార్గపరాఙ్ముఖత్వమితి జ్ఞేయమ్. (తత్సత్త్వేపి) యోగశక్తిసత్త్వేపి. (తస్మిన్)జ్ఞానవిశేషే. (యోగేసతి) వ్యాజభూతభక్తౌ సత్యామిత్యర్థః. (పూర్వాచార్యైః) వరదాచార్యైః. (వివక్షితత్వాదితి) వివృతత్వాదిత్యర్థః. (ఉపాయాన్తరవిజ్ఞానేతి) అయంశ్లోకః ప్రపన్నపారిజాతస్థః. (ఉపాయాన్తరస్యేతి) పూర్వపక్షే, ఉపాయాన్తరస్య విజ్ఞానమితితత్పురుషో వేదితవ్యః. (నిషాదస్థపతీతి) నిషాదస్థపత్యధికరణే, తత్పురుషసమాసేలక్షణేత్య స్వారస్యాత్, కర్మధారయసమాసోభ్యర్హిత ఇతిసిద్ధాన్తితమితిభావః. అత్రమాధవీయజైమినీయ న్యాయమాలావిస్తరే ప్రథమపాదేత్రయోదశాధికరణమారచయతి. "ద్విజస్థపతిరన్యో వాద్విజష్షష్ఠీసమాసతః। కర్మధారయముఖ్యత్వాన్నిషాదో రౌద్రయాగకృత్" "వాస్తుమయంచరుం నిర్వపేత్" ఇతిప్రకృత్యశ్రూయతే. "ఏతయానిషాదస్థపతింయాజయేత్" ఇతి. వాస్తుశబ్దః - కిఞ్చిత్ప్రకృతిద్రవ్యవిశేషమాహ; తత్రతస్యామిష్టావధికారీనిషాదస్థపతి

అజ్ఞానశబ్దశ్చ అవిద్యాపరత్వేన వ్యాఖ్యాతః; విద్యాశబ్దశ్చ - యోగే స్వరసః. (౧)"అవిద్యయామృత్యుం తీర్త్వావిద్యయాఽమృత మశ్నుతే" ఇత్యాదిప్రసిద్ధి ప్రాచుర్యేణ; యద్వావిద్యాశబ్దస్య (౨) "ద్వే విద్యే వేదితవ్యే" ఇతివత్, శబ్దజన్యయోగజన్యోభయవిద్యావాచకత్వాత్, అవిద్యాశబ్దేన తదుభయశక్త్యభావోఽపి వివక్షితఇతి, విజ్ఞానశబ్దో నాశక్తిలక్షకః. అతఏవ "ఉపాయాన్తర విజ్ఞానాశక్తిః" ఇత్యుక్తమ్. తస్మాదజ్ఞాది శబ్దానాం పూర్వపక్షోక్తార్థోనుపపన్నః. విజ్ఞానశబ్దస్య

శబ్దవాచ్యస్త్రైవర్ణికః. కుతః. నిషాదానాంస్థపతిరితిషష్ఠీసమాసస్య త్రైవర్ణికేసమ్భవాత్, తస్య బాధితవేదత్వేన విద్యాసమ్భవాచ్చేతిచేన్నైవమ్. నిషాదశ్చాసౌస్థపతిశ్చేతి కర్మధారయసమాసస్య ముఖ్యత్వాత్, షష్ఠీసమాసేతు సఙ్కీర్ణజాతి విశేషవాచినా నిషాదశబ్దేన తత్సమ్బన్ధఉపలక్ష్యేత. నహ్యయం కర్మధారయసమాసే దోషోఽస్తీతి తస్తాత్కాలికాచార్యోపదేశాదినా విద్యాంసమ్పాద్య ధనికోనిషాదో రౌద్రయాగం కుర్యాత్" ఇత్యుక్తిరనుసన్ధేయా.

(ద్వేవిద్యేఇతి) ముణ్డకోపనిషది ప్రథమముణ్డకే ప్రథమఖణ్డే "తస్మైసహోవాచ ద్వేవిద్యేవేదితవ్యే, ఇతిహస్మయద్బ్రహ్మవిదోవదన్తి పరాచైవాపరాచేతి". అస్యార్థః. విషయవాక్యదీపికాయామ్;-- (తస్మైసహోవాచ) స్పష్టోర్థః. (ద్వేవిద్యేవేదితవ్యే ఇతిహస్మయద్బ్రహ్మవిదోవదన్తి) అత్రప్రాప్తమిత్యధ్యాహారః. యద్వస్తుప్రాప్తం ద్వే జ్ఞానే ఉపాదేయే ఇతిహవేదాభిజ్ఞాః పరాశరాదయః, "తత్ప్రాప్తిహేతుః జ్ఞానఞ్చ కర్మచోక్తం మహామునే। ఆగమోత్థం వివేకాచ్చ ద్విధాజ్ఞానంతథోచ్యతే। శబ్దబ్రహ్మాగమమయం పరంబ్రహ్మవివేకజమ్" ఇతియద్వదన్తి, తజ్జ్ఞానేసర్వం విజ్ఞాతంభవతీత్యర్థః ఇతి. (ఉభయశక్తీతి) శాస్త్రజన్యజ్ఞానశక్తిః యోగజన్యజ్ఞానశక్తిశ్చేతి ఉభయశక్తిత్యర్థః. తచ్చజ్ఞానమనుష్ఠానఞ్చేతిఫలితమ్. (విజ్ఞానాశక్తిరితి) అశక్తిపర్యన్తముక్తమిత్యర్థః. (పూర్వపక్షేతి) అజ్ఞపదస్య ఉపాయాన్తరజ్ఞానాభావః. విజ్ఞానత్వపదస్య అశక్తవాచకత్వఞ్చేతి పూర్వపక్షోక్తార్థ ఇతిభావః. (భట్టార్యేత్యాది) "దేవేపరి

భట్టార్యవరదార్యవచనాభ్యాముపాయ పరిబృఢత్వోపాయాన్తరతుచ్ఛజ్ఞాత్వనపరత్వేన వ్యాఖ్యాతత్వాత్, తాదృశవిజ్ఞానస్య ఉపాయాన్తరపరిత్యాగ హేతుత్వేన పూర్వపక్షోక్తశృఙ్ఖలితోక్త్యసమ్భవశ్చ.

ననుపరిబృఢత్వజ్ఞానాసమ్భవస్య వ్యాసాదిషు దుర్వచత్వాత్ కథమస్యాధికారత్వమితిచేత్, ఉచ్యతే; భక్త్యభావస్యాపి తేషుదుర్వచత్వాత్, భక్తేరప్యధికారత్వంనస్యాత్. యదితేషామధికారిపురుషత్వాత్ అశుఫలేచ్ఛారూప భక్తిభూమానాస్తీత్యుచ్యతే. తర్హి ఉపాయోపేయ గోచరసార్వజ్ఞేపి కిఞ్చిద్వైకల్యం ప్రమాణబలాదభ్యుపగన్తవ్యమితి. కిఞ్చ వ్యాసాదీనామధికారవిశేషాధికృతత్వాత్, యథాప్రారబ్ధమాత్రనాశేచ్ఛానజాయతే, తద్వత్ ప్రాప్యపరిబృఢత్వ ఉపాయఫల్గుత్వజ్ఞానేసత్యపి ప్రారబ్ధఖణ్డనాశేపి ఇచ్ఛానజాయతే. అధికారారమ్భకకర్మణోయావదధికారసమాప్త్యవస్థానేనాఽనుభవనాశ్యత్వాత్. సచఉపాయోపేయగోచరఫల్గుత్వపరిబృఢత్వజ్ఞానస్య ప్రవృత్త్యధికారత్వే భక్తిశాస్త్రానవకాశాపత్తిః. భక్తేరివ ఉక్తజ్ఞానపూర్తేరధికారత్వేన తద్రహితానాం

బృఢతయావిదితయా" ఇతిభట్టారకైః పరిబృఢత్వజ్ఞానపరత్వేన, వరదాచార్యైః "సదృశోపాయవైధుర్యం సాక్షాద్భగవతోవిదన్" ఇతి-ఉపాయాన్తరతుచ్ఛత్వజ్ఞానపరత్వేనచ విజ్ఞానశబ్దోవ్యాఖ్యాత ఇతిభావః. ఉపాయపరిబృఢత్వం సిద్ధోపాయపరిబృఢత్వమ్. (తాదృశవిజ్ఞానస్య) ఉపాయపరిబృఢత్వ ఉపాయాన్తరతుచ్ఛత్వ జ్ఞానరూపవిజ్ఞానస్య. (శృఙ్ఖలితోక్తీతి) "జ్ఞానముజ్ఞేయాకిలుమ్. అశక్తనుక్కుమ్" ఇతిసారోక్త శృఙ్ఖలితోక్తీత్యర్థః.

(అస్య)పరిబృఢత్వాదిజ్ఞానస్య, (అధికారత్వమ్)ప్రవృత్త్యధికారత్వమ్, (తేషు) వ్యాసాదిషు. (అధికారత్వమితి) పూర్వవత్. (తేషాం)వ్యాసాదీనామ్. (పారబ్ధనాశేపి) ప్రారబ్ధఖణ్డనాశేపి. (ఉపాయోపేయేతి) ఉపాయగోచరం ఫల్గుత్వజ్ఞానం, ఉపేయగోచరం పరిబృఢత్వజ్ఞానమిత్యన్వయః. (భక్తేరివేతి) యథాభక్తిఫూర్తిరఙ్గీకృతా.

భక్త్యారమ్భోపపత్తేః. ఏవమస్మిన్వచనే ఉపాయాన్తర ఫల్గుత్వజ్ఞానస్య శరణాగత్యధికారత్వవచనాత్, తస్యచాష్టాఙ్గయోగవత్, ఉపాయభూతే షడఙ్గే అత్యన్తఫల్గుతరే అధికారత్వ విరోధాత్, తదధికారాశరణాగతిర్నసాధనమ్. కిన్తుఫలభూతేతి విజ్ఞాయతే.

యద్వా "విజానతామిత్యత్ర విజ్ఞానశబ్దః దేవేపరిబృఢత యేత్యనేన దేవవిషయ విజ్ఞానపరః. నతూపాయాన్తరవిషయ విజ్ఞానపరః" ఇతిదర్శితః. "సదృశోపాయవైధుర్యమ్" ఇతివరదార్యవచనం భట్టార్యవచన ఫలితార్థకథనమ్. తతశ్చపరిబృఢత్వమ్ – ఉపేయాకార పరిబృఢత్వమ్, ఉపాయాకార పరిబృఢత్వఞ్చ వివక్షితమ్. పూర్వత్ర సదృశోపాయ వైధుర్యమితి ఉపాయాన్తరాణాం ఫల్గుత్వం ఫలితార్థత్వేనవివక్షితమ్. ఉత్తరత్రోపాయాన్తరాణాం స్వరూపవిరుద్ధత్వం తత్ఫలితార్థత్వేన వివక్షితమ్.

యద్యప్యుపాయాకార పరిబృఢత్వం, రస్యత్వసకృత్త్వ అపత్త్యసహత్వ నిరపేక్షత్వ సిద్ధత్వచేతనత్వ స్వయంఫలత్వ ఫలప్రదత్వ స్వరూపానురూపత్వాదీని. తథాప్యత్ర ఉపాయాన్తరత్యాగహేతుభూత సాదృ

తద్వాదిత్యర్థః. (తత్రదహితానాం) భక్తిప్రాప్తిరూపార్తిరహితానామ్. (అస్మిన్వచనే) సదృశోపాయవైధుర్యమితివచనే. (తస్య) ఉపాయాన్తరఫల్గుత్వజ్ఞానస్య. (తదధికారా) ఉపాయాన్తరఫల్గుత్వజ్ఞానాధికారా. (అసాధనమితి) నసాధనంభవితుమర్హతీత్యర్థః.

(ఉపేయాకారపరిబృఢత్వమ్) త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్య నిరతిశయభోగ్యత్వానన్య సాధ్యత్వాదికమ్. (ఉపాయాకారపరిబృఢత్వమ్) స్వరూపానురూపత్వసర్వశక్తత్వ ప్రాప్తత్వపూర్ణత్వాదికమ్. (పూర్వత్ర) ఉపేయాకార పరిబృఢత్వాంశే. (ఉత్తరత్ర) ఉపాయాకార పరిబృఢత్వాంశే. (తత్ఫలితార్థత్వేన) భట్టార్యవచన ఫలితార్థత్వేన.

(సకృత్త్వేతి) సకృత్కర్తవ్యత్వేత్యర్థః. (తథా) తథా భూతానీత్యర్థః. (తద

శ్యాభావః స్వరూపవిరుద్ధత్వమ్; తతశ్చ ఉపాయాన్తరాణాం భగవత్సాదృశ్యాభావః; యథా భగవాన్ స్వరూపానురూపోపాయః, నతథోపాయాన్తరాణీత్యేవంరూపోమతః. తస్మాత్స్వరూపానురూపత్వాశ్చ సాదృశ్యం వివక్షితమితి.

విజానతామిత్యత్ర విజ్ఞానశబ్దః ఉపాయాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానపరః. తస్మాత్, ఉపాయాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానస్య ఉపాయాన్తరవత్ స్వరూపవిరుద్ధేషడఙ్గే అనధికారాత్, తదధికారా శరణాగతిః ఫలరూపేతిసిధ్యతి. ఏవఞ్చ '''మామారాధయితుం న్యాణాంకర్మసుజ్ఞానభక్తయః । అశక్తానాంపునస్త్వేక స్సులభోపాయఉచ్యతే' ఇత్యాదిశాస్త్రే షడఙ్గాధికారత్వే నోక్తాయా ఉపాయాన్తరాశక్తిః, సాపి శరణాగతావధికారః. స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం భక్తిపారవశ్యఞ్చేతి షడంగవ్యావృత్తం విలక్షణమధికార ద్వయమధికం శరణాగతావధికారః'' ఇత్యనేన వచనేనోక్తంభవతి.

స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమనుయాయ్యధికారఇతి, త్రయాణామప్యష్టాఙ్గయోగవత్ షడఙ్గత్యాగోపిసిద్ధ్యతి. అన్యథాసులభత్వాదశక్తపరతన్త్రత్వాత్, ఆశుఫలదత్వాద్భక్తిపరవశపరతన్త్రాణామపి షడఙ్గస్వీకారాపత్తేః. షడఙ్గే ఆర్తదృప్తయోరశక్తిరేకై వాధికారః. శక్తానామార్తానాందృప్తానాఞ్చ వసురణ్యాది మన్త్రకోపాసనాత్మకప్రపత్తావధికారాత్; అతః, అశక్తిమాత్రాధికారాత్ షడఙ్గాత్, అశక్త్యాదిత్రయాధికారా శరణాగతిర్భిద్యతే.

ధికారా) ఉపాయాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాధికారా. (అనేనవచనేన) సదృశోపాయవైధుర్యమితివచనేన. (సిధ్యతీతి) అత్రస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవదశక్తః, తథావిధః, జ్ఞానీ, తథావిధః భక్తిపరవశః - ప్రపన్న ఇతిబోధ్యమ్.

(అన్యథా) స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానరూపానుయాయ్యధికారానఙ్గీకారే. (అః

నన్వేవం, శక్తానామశక్తానాఞ్చ శరణాగతావధికారే అష్టాఙ్గ షడఙ్గయోగయోరనుష్ఠాత్రభావేన అప్రామాణ్యాపత్తిరితి చేన్నైవమ్. "నరాణాంబుద్ధిదౌర్బల్యాదుపాయాన్తరమిష్యతే" ఇతిస్వప్రయత్నే స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానవతాంశక్తానామశక్తానాఞ్చ యథాక్రమంతయోరధికారసమ్భవాత్. తతశ్చనరాణామితివచనమేవ శరణవరణోపాయాన్తరయోః ప్రతినియతాధికారవ్యవస్థాపరః. "బుద్ధిదౌర్బల్యవతాంనరాణాముపాయాన్తరమ్, బుద్ధిదౌర్బల్యహీనానాం ప్రకృతశరణాగతిః" ఇతిహి తాత్పర్యమ్. అత ఇదంవచనంవిజానతామిత్యస్యోక్తార్థపరత్వే ఉపోద్బలకఞ్చభవతి.

"ననుబుద్ధిదౌర్బల్యశబ్దః – లఘూపాయప్రతిపాదకప్రపత్తిశాస్త్రే ప్రామాణ్యాధ్యవసాయపరః. నరశబ్దశ్చ–అశక్తపరః. అతః కస్యచిదశక్తస్య కృచ్ఛ్రోపాయేషు దురాశాదార్ఢ్యశాలినఃప్రపత్త్యనర్హత్వాత్ ఉపాయాన్తరఏవాధికారఇత్యుచ్యతే; అన్యథావ్యాసాదిషు సర్వసంశయఘాతిషుఉక్తనీతేరసమ్భవాత్" ఇతిచేన్నైవమ్. వ్యాసాదివ్యావర్తనాయ అశక్తస్యేతిపదమధ్యాహర్తవ్యమ్. తథాచఅశక్తేన ఉపాయాన్తరస్య ఇష్యమాణత్వాయోగాత్, ఉపాయాన్తరశబ్దః తదుపాయదేశవాసాదిపరోవాచ్యః. తతశ్చలక్షణాస్యాత్. ననుబుద్ధిదౌర్బల్యశబ్దః – ఉపా

(శక్త్యాదిత్రయమ్) అశక్తిస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానభక్తిపారవశ్యత్రయమ్. (స్వయత్నేతి) స్వయత్నే స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమిత్యర్థః. (యథాక్రమమితి) శక్తానామష్టాఙ్గే, అశక్తానాంషడఙ్గేఇత్యర్థః. (తయోః) అష్టాఙ్గయోగషడఙ్గయోగయోః. (ఇదంవచనమ్) నరాణామితివచనమ్. (ఉక్తార్థః) ఉపాయాన్తరస్య రూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమ్.

(అన్యథా) దురాశాదార్ఢ్యశాలినః ఉపాయాన్తరఏవాధికార ఇత్యర్థానఙ్గీకారే. (ఉక్తనీతేరితి) బుద్ధిదౌర్బల్యస్యేత్యర్థః. (అసమ్భవాదితి) ఉపాయాన్తరభక్తినిష్ఠత్వాదితిభావః. (తథేతి) తద్వదిత్యర్థః. (ఇష్యమాణత్వాయోగాత్) ఇచ్ఛావిషయత్వాయోగాత్. (తదుపాయేతి) ఉపాయాన్తరోపాయేత్యర్థః. (నలక్షణేతీతి)

యా_న్తరేస్యాధికారభ్రమపరః. అతఉపాయా_న్తరశబ్దస్యన లక్షణేతి చేన్న. దార్ఢ్యాభావవాచకస్య దౌర్బల్యశబ్దస్య భ్రమపరత్వేలక్షణా ప_త్తేః. అధ్యాహారదోషతాదవస్థ్యాచ్చ.

నను, యదిఅనధ్యాహారయోజనా పక్షపాతేనవ్యాసాదిషు ఉపాయా_న్తరస్వరూప విరుద్ధత్వలక్షణశాస్త్రార్థ జ్ఞానభావోవా, జ్ఞానేసత్యపి అధ్యవసాయాభావోవా, అధ్యవసాయేసత్యపితస్యదార్ఢ్యాఽభావోవా కల్ప్యేత; తదా అజ్ఞత్వేనప్రప_త్త్యనుష్ఠాతౄణాం వ్యాసాదీనాం స్వోపదిష్టశాస్త్రార్థేషుజ్ఞానవిశ్వాసదార్ఢ్యాభావస్య అనేకోపప_త్తిప్రమాణ విరోధస్స్యాత్; అత_స్తదవిరోధాయఅస్మిన్వచనే అధ్యాహారాద్యస్వారస్యాశ్రయణమేవయు_క్తమ్. "భూయసాంస్యాద్బలీయ_స్త్వమ్" ఇతిచేన్నైవమ్.

అత్రహివచనే స్వారస్యబలాదుపాయా_న్తరాధికృతేషువ్యాసాదిష్వపి ప్రప_త్తివిషయే కిఞ్చిదజ్ఞానంతావత్ప్రతీయతే. "ఇదం మహోపనిషదం దేవానాంగుహ్యము_త్తమమ్" ఇత్యాదౌప్రప_త్తివిషయే దేవగుహ్యత్వస్య_క్తిత్యు_క్తమ్; తతశ్చ దేవానామివతత్ప్రసాదలబ్ధసార్వజ్ఞవతాం వ్యాసాదీనామపి ప్రప_త్తివిషయే తద్యాథాత్మ్యజ్ఞానంనా_స్తీత్యఙ్గీకార్యమ్. తత్రప్రప_త్తేస్సాధనత్వవేషానుబన్ధి ప్రకారవిశేషాణామజ్ఞత్వేన తదనుష్ఠాన తదుపదేశదేశికైస్తైరవగతత్వేపి ఫలత్వవేషానుబన్ధి ప్రకారవిశేషాణామనవగతత్వసమ్భవాత్. ఫలప్రపత్తౌ ప్రధానాధికారభూతోపాయా_న్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాభావస్యాపితేషు సమ్భవాత్,

---

దేశవాసాదిలక్షణానేత్యర్థః. (అధ్యాహారేతి) ఆశ_క్తస్యేత్యధ్యాహారేత్యర్థః. (యోజనాపక్షపాతేనేతి) యోజనాయాంపక్షపాతేనేత్యర్థః. (తస్య) అధ్యవసాయస్య. (తదవిరోధాయ) అనేకోపప_త్తి విరోధాభావాయ. (అస్మిన్వచనే) నరస్యేతివచనే. (తత్ప్రసాదేతి) దేవతాప్రసాదేత్యర్థః. (తదనుష్ఠానేతి) సాధనత్వ వేషానుబన్ధిప్రకార విశేషానుష్ఠానేత్యర్థః. (తేషు) వ్యాసాదిషు. (తేషామ్)

ఉక్తజ్ఞానాభావఏవ తేషాముపాయాన్తర స్వీకారే హేతురితి పారిశేష్యా త్స్వారసికవచనార్థోవగమ్యతే. అతఏవకేషాఞ్చిత్ప్రపత్తి* విషయే సార్వజ్ఞ ముచ్యతే. (అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానామితి).

అథవా, వ్యాసాదీనాం ప్రపత్తియాథాత్మ్యస్యఫలరూపత్వస్యతద నుబన్ధినా ముపాయాన్తరస్వరూప విరుద్ధత్వాదీనాఞ్చ ఉపదేశయోగ్య జ్ఞానసమ్భవేపి అనుష్ఠానోపయుక్తదృఢతరజ్ఞానం తేషాం నాస్తి; తేషామధి కారిపురుషత్వేన తత్తదధికారారమ్భకకర్మణఏవ తత్రప్రతిబన్ధకత్వాత్; తస్మాద్వ్యాసాది సార్వజ్ఞాదిప్రతిపాదక ప్రమాణవిరోధాభావాత్, దేవ గుహ్యత్వాదివచనానుగుణ్యాత్, అన్యథాఽధ్యాహారాదిదోషాపత్తేః, శబ్దస్వారస్యాచ్చ బుద్ధిదౌర్బల్యశబ్దః-ఉపాయాన్తరస్వరూప విరుద్ధత్వా ధ్యవసాయాభావపరః.

ఏవమత్రబుద్ధిదౌర్బల్యశబ్దస్య పరిశేషాదుపాయాన్తర స్వరూప విరుద్ధత్వజ్ఞానా భావపరత్వాత్, "దేవేపరిబృఢతయా" ఇత్యత్ర ఉపా యోపేయభావపరిబృఢత్వస్య వివక్షితతయా, తస్యసదృశోపాయవై ధుర్యమిత్యాదితద్వివరణే సిద్ధోపాయసాదృశ్యా భావః స్వరూపవిరుద్ధత్వ మితి పర్యవసాయిత్వాచ్చ, విజానతామిత్యత్రవివక్షిత విశేషజ్ఞానమితరో పాయత్యాగ హేతుభూతముపాయాన్తర స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానమేవ భవతీతి, తదధికారికా శరణాగతిః న్యాసాద్భిన్నాఫలరూపేతిసిద్ధమ్." ఇతి.

పూర్వవత్. (ఉక్తజ్ఞానాభావః) ఉపాయాన్తర స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాభావః. (తదనుబన్ధినామ్) ఫలప్రపత్త్యనుబన్ధినామ్. (తత్ర) నిరుక్తజ్ఞానాభావే. (అన్యథా) వ్యాసాదీనాం స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానాభావాద్యనఙ్గీకారే. (అధ్యాహారాదిః) అశక్తస్యేత్యధ్యాహారాదిః. (సిద్ధమితీతి) ప్రపఞ్చితమితి పూర్వేణాన్వయః.

అత్రయత్తావదుక్తం సాధనాన్తరే స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం నవిజానతామిత్యస్యార్థః; భట్టార్యవరదార్యాభ్యాం శరణ్యగుణవిశేషజ్ఞాన పరతయావ్యాఖ్యాతత్వాత్, కిన్తు, అజ్ఞానామిత్యుక్త ప్రతియోగిప్రతియోగిభూతజ్ఞాననిర్దేశముఖేన అనుష్ఠానోపయోగి జ్ఞానరహితానాంజ్ఞానేసత్యప్యశక్తానామిత్యర్థఇతి, సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం శబ్దార్థోవాఫలితార్థోవేతి స్వాభిమతార్థం ద్వేధాసాధయిష్యన్ పరోక్తం తావద్దూషణ పక్షేణనిరస్యతి (ఇదంశరణమజ్ఞానామితివచన ఇత్యాదినాశృఙ్ఖలితోక్త్యసమ్భవశ్చేత్యన్తేన.)

లక్షణాంవక్ష్యన్ ముఖ్యార్థంతావదాహ (విజ్ఞానశబ్దేనేతి).విజ్ఞానవాచిశబ్దేనేత్యర్థః. ముఖ్యార్థపవతాత్పర్యందృఢయితుం వివరణసూక్తిత్రయంతావదాహ (దేవఇత్యాదినా-ఉక్తఇత్యన్తేన). (విశేషితమితి). అతోన వివరణయోర్విరోధఇతిభావః. (జ్ఞానవిశేషఏవేతి) సర్వవిషయకత్వేన జ్ఞానవిశేషణాదితిభావః. ఏవంశబ్దస్వారస్యానుసారేణ వివరణత్రయానుసారేణచసిద్ధోవాన్తవార్థఉక్తః. అయఞ్చఉత్తరత్రవివదిష్యతే. పరపక్ష దూషణమాహ (అతఇతి). వివరణం (సర్వత్రేతి). (అశక్తిపరత్వే ఇతి)సర్వత్రేతిపదంకాకాక్షిన్యాయేనాన్వేతి ఉక్తస్థలచతుష్టయేపి.

పూర్వపక్షే (సాధనాన్తరేతి) అనపేక్షితం సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానమిత్యర్థః. (ఇత్యస్యార్థఇతి) నేత్యన్వయః. (అనుష్ఠానోపయోగి) సాధనాన్తరానుష్ఠానోపయోగి. (ఇత్యర్థఇతీతి) యత్తావదుక్తమిత్యన్వయః. (దూషణపక్షేణ) "అజహల్లక్షణా, అధ్యాహారః, వ్యాఖ్యానాదివిరోధః, విధాలక్షణా, సాధనాన్తరస్వరూపజ్ఞాన పరత్వప్రతీతివిరోధః" ఇతిదూషణపక్షేణ.

(వివరణసూక్తిత్రయమ్) దేవేఇతి, సద్యశేతి, అజ్ఞేతిసూక్తిత్రయమ్. (వివరణయోః) దేవేపరిబృఢతయేతి, సద్యశోపాయవైధుర్యమితివివరణయోః. (సర్వవిషయకత్వేనేతి) అత్రజ్ఞానం దేవగుహ్యార్థవిషయకఞ్చేత్ తస్యసర్వవిషయకజ్ఞానరూపత్వం సమ్భవతీతిబోధ్యమ్. (కాకాక్షిన్యాయేనేతి)"సర్వత్రాశక్తిపరత్వే" ఇత్యన్వయఃకర్త

(అశక్తిపరత్వే) స్థలచతుష్టగేఽప్య శక్తిపరత్వే స్థలచతుష్టయే లక్షణా, అధ్యాహారశ్చస్యాదిత్యర్థః.

అయంభావః. విజానతామిత్యత్ర సాధనాన్తరజ్ఞానసత్త్వరూపేణబోధనే తజ్జ్ఞానరహితానాం తజ్జ్ఞానవతాఞ్చ శరణాగత్యన్వయే సాధనాన్తరశాస్త్రమననుష్ఠానపరాహతంస్యాత్. అతస్సాధనాన్తరజ్ఞానవతాం తదనుష్ఠానాశక్తానామిత్యేవ అశక్తత్వప్రకారేణ బోధనంవాచ్యమితిలక్షణా. దేవేపరిబృఢతయేత్యాది వివరణోక్తార్థలాభాయ "ఇదమేవఅశక్తానామ్ సర్వజ్ఞానామ్" ఇత్యధ్యాహారః; ఏవం దేవఇత్యాదివివరణేషు అశక్తాధికారిబోధనాయ "దేవేఅశక్తైర్విదితతయా, భగవతోవిదన్ అశక్తః, అజ్ఞాఽశక్తసర్వజ్ఞభక్తానామ్" ఇత్యధ్యాహారః. సర్వజ్ఞశబ్దఏవఅశక్తలక్షణాతు శఙ్కామపినార్హతి; శక్యసమ్బన్ధాభావాత్. "దేవేపరిబృఢతయావిదితయా" "సాక్షాద్భగవతోవిదన్ సర్వజ్ఞః" ఇతితద్వివరణద్వయవిరోధాచ్చ. దేవేపరిబృఢతయావిదితయేత్యస్యసాధనాన్తరానుష్ఠానాశక్త్యావేతి వాక్యలక్షణా, "సదృశోపాయవైధుర్యం సాక్షాద్భగవతోవిదన్। సర్వజ్ఞః" ఇత్యస్యసాధనాన్తరానుష్ఠానాశక్తఇతివాక్యలక్షణా అత్యన్తజఘన్యా, నిర్మూలాచ; అనుపపత్త్యభావాత్. నచవిజానతామిత్యత్ర విశేషజ్ఞానవతామశక్తానామిత్యజహల్లక్షణయా ఉభయలాభః; శక్యసమ్బన్ధాభావాత్ అనుపపత్త్యభావాత్ అనుగతధర్మాభావాచ్చేతి.

వ్యఇతిభావః. (ఉక్తస్థలచతుష్టయే) విజానతామితి, విదితయాఇతి, విదన్నితి, సర్వజ్ఞేతిస్థలచతుష్టయే. (స్యాదిత్యర్థఇతి) యథాయోగ్యమితిభావః.

(తజ్జ్ఞానేతి) సాధనాన్తరజ్ఞానేత్యర్థః. (అననుష్ఠానపరాహతంస్యాత్) నిరర్థకంస్యాత్. (వివరణోక్తార్థలాభాయేతి) సర్వజ్ఞేతివివరణేఉక్తత్వాత్, తల్లాభాయ సర్వజ్ఞానామిత్యధ్యాహారః కర్తవ్యఇతిభావః. (శక్యసమ్బన్ధాభావాదితి) గఙ్గాయాం ఘోషఇత్యత్ర గఙ్గాపదబోధ్య ప్రవాహరూపశక్య సమ్బన్ధస్తీరేవర్తతఇతి కృత్వా

ననువిజానతాం విజానతామిత్యావృత్త్యాఅశక్తానాం విశేషజ్ఞానవతాం లక్షణయాశక్త్యాచలాభస్సమ్భవతి. అన్యథాఅశక్తానాం ప్రమాణప్రసిద్ధస్యప్రవృత్త్యన్వయస్యాఽనేనలాభోనస్యాత్. అతఏవఅవిద్యాతఇత్యాదిషుఅధ్యాహారోపి సోఢవ్యఇత్యతఆహ(నచేతి).(అజ్ఞానశబ్దఏవేతి) అజ్ఞానవాచిశబ్దే - అజ్ఞశబ్దత్రయే అవిద్యాశబ్దేచేత్యర్థః. అవధారణానుపపత్తిమాశఙ్క్యపరిహరతి(నచేతి). (పూర్వాపర్యేతి)అశక్తలక్షణాయాం దేవేపరిబృఢతయా ఇత్యాదివివరణవిరోధః. విజానతాంవిజానతామితి శక్తిలక్షణాభ్యామావృత్త్యైనైవ దోషఇతిభావః. అత్రదేవఇత్యాదిషు అధ్యాహారోప్యభిప్రేతః. (అజహాదితి) విద్యాసామర్థ్యయో రుపాయాన్తరాధి

గతిరేలక్షణాకల్ప్యతే తాత్పర్యానుపపత్తేః. తద్వత్ సర్వజ్ఞశబ్దే అశక్తలక్షణానవక్తవ్యా. సర్వజ్ఞరూపశక్యసమ్బన్ధస్య అశక్తేఅభావాత్. సర్వజ్ఞాశ్చేత్ అశక్తాఏవభవన్తీతి ప్రాయికత్వాభావాత్ ప్రాయికధర్మపురస్కారేణ వక్తవ్యమితిభావః. (అనుపపత్త్యభావాత్) తాత్పర్యానుపపత్త్యభావాత్. (అనుగతధర్మాభావాచ్చేతి) "కాకేభ్యోదధిరక్షతామ్" ఇతి అజహల్లక్షణాస్థలే కాకబిడాలాదిషు దధ్యుపఘాతకత్వమనుగతధర్మః. తద్వత్ విజానత్పదేసర్వజ్ఞాఽశక్తయోరనుగతధర్మాభావాత్, అజహల్లక్షణయా నోభయలాభఇతిభావః. యద్యపిఅజ్ఞపదేలక్షణయా అశక్తగ్రహణం కర్తుంశక్యమ్. ప్రాయేణయేఅజ్ఞాః, తేఅశక్తా ఇతిదృష్టచరత్వాదితిభావః. (ధర్మాభావాచ్చేతీతి) అయంభావఇతిపూర్వేణాన్వయః.

(ఆవృత్త్యేతి) "సకృదుచ్చరితశ్శబ్దస్సకృదేవార్థంగమయతి" ఇతిన్యాయేన విరుద్ధవ్యాపారానుపపత్త్యా ఆవృత్తిర్వక్తవ్యేతిభావః. (అనేనేతి) వచనేనేతి శేషః. (అధ్యాహారోపీతి) అశక్తైరిత్యాద్యధ్యాహారోపీత్యర్థః. (అజ్ఞశబ్దత్రయే) ఉపాయాన్తరవిజ్ఞానాశక్తేరజ్ఞస్య, అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానామ్, శరణమజ్ఞానామితి అజ్ఞశబ్దత్రయే. (అవధారణేతి) అజ్ఞానశబ్దఏవేత్యవధారణేత్యర్థః. (అశక్తలక్షణాయామితి) పూర్వత్రవిజానత్పదస్యేతియోజనీయమ్. (నైవేతి) ఆవృత్తిరేవేత్యర్థః. (విద్యా

కారత్వేనరూపేణ అజ్ఞశబ్దేషుజ్ఞాధాతునా అవిద్యాశబ్దేనచఅజహల్లక్షణాయాస్సమ్భవాదితిభావః.

అవిద్యాశబ్దేనజ్ఞాననిషేధాధికారత్వేన విధీయతే. ప్రసక్తస్యైవ ప్రతిషేధః. ప్రసక్తిశ్చప్రమాణాన్తరేణేతి, ఉపాయాన్తరాధికారత్వేన ప్రమాణాన్తరప్రాప్తస్య జ్ఞానస్యాత్రనిషేధవిధిరితి ప్రాప్తానువాదే ప్రతియోగిసమర్పకేజ్ఞాధాతౌలక్షణానాశ్రయణీయా. నతువిధేయసమర్పకే విజానతామిత్యత్ర జ్ఞాధాతావిత్యాశయేన తృతీయదూషణమాహ (కిఞ్చేతి), అత్రప్రతియోగిదిశిలక్షణాయా ఆవశ్యకత్వాత్, అస్మత్పక్షే విజానతామిత్యత్రవిశిష్టజ్ఞానోపస్థితౌ విశేష్యస్యయోగ్యతయా లాభసమ్భవాచ్చ, భవత్పక్షేలక్షణాద్వయ ప్రసఙ్గశ్చేత్యపిదూషణమనుసన్ధేయమ్.

సామర్థ్యయోరితి) విద్యా - జ్ఞానమ్, సామర్థ్యమ్ - అవగమనరూపశక్తిః. అనుష్ఠానరూపశక్తిః. "ఛత్రిణోయాన్తి" ఇత్యత్రపాన్థత్వమనుగతధర్మః. తద్వత్, అత్ర ఉపాయాన్తరాధికారత్వమనుగతధర్మః. అతః అజ్ఞావిద్యాపదేషు అజహల్లక్షణాయాస్స్వారస్యమితిబోధ్యమ్.

(అత్రనిషేధవిధిరితి) సాధనాన్తరాధికారత్వేన ప్రాప్తస్యనియమవిశేష విశిష్టాధ్యయనాదిరూపార్థస్యనిషేధః అజ్ఞపదే ఇతిబోధ్యమ్. (ప్రతియోగిసమర్పకే) అజ్ఞప్రతియోగీ-జ్ఞః, తత్సమర్పకే. (జ్ఞాధాతౌ) అజ్ఞానామిత్యత్రజ్ఞాధాతౌ. శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే (నవిధౌ పరశ్శబ్దార్థః ఇతి) విధేయాంశే అన్యార్థో నోచితఇత్యర్థః. (ప్రతియోగిదిశి)అజ్ఞపదే లక్షణేతిభవతోప్యవర్జనీయా ఇతిశేషః. అజ్ఞశబ్దస్య - జ్ఞానసామాన్యాభావవాచిత్వేపి జ్ఞానవిశేషాభావవాచిత్వమ్ వదసీతి తాత్పర్యమ్. (విశేష్యస్యయోగ్యతయాలాభేతి) మీమాంసకాః "గవాదిపదానాం గోత్వేశక్తిః. ఆక్షేపాద్వ్యక్తిలాభః" ఇతివదన్తి. తద్వత్, విజానన్తఃకే ఇత్యాక్షేపే విశేష్యలాభ ఇతిమన్తవ్యమ్. (భవత్పక్షేలక్షణేతి)విజానత్పదే అశక్తేలక్షణా. అజ్ఞపదే జ్ఞానవిశేషాభావేలక్షణేతి లక్షణాద్వయేత్యర్థః.

కిఞ్చ అజ్ఞశబ్దత్రయే ప్రతియోగిదిశి నాస్మన్మతే అజహల్లక్షణాకల్పనీయా; కిన్తుసామాన్యశబ్దే విశేషలక్షణాభవదభిమతైవాఙ్గీక్రియతే. నచైవమశక్తసఙ్గ్రహాభావప్రసఙ్గః, ప్రతియోగిదిశి యోగరూపజ్ఞాన విశేషలక్షణాఙ్గీకారాత్; యోగరాహిత్యస్యచ శక్తేపిసత్త్వాత్.

ఏవం విశేషలక్షణయైవ అశక్తసఙ్గ్రహేవిజానతామితిపదం భవన్తేవ్యర్థప్రాయమ్. నచ, ఉపాయాన్తరానుష్ఠానోపయికజ్ఞానేవా ఉపాయాన్తరరూపజ్ఞానేవా విశేషలక్షణేత్యత్ర వినిగమనావిరహః అనుష్ఠానోపయికజ్ఞానలక్షణాయాం శాస్త్రపర్యుదాసస్య శరణాగత్యధికారత్వేన ప్రమాణసిద్ధస్యానేన లాభప్రసఙ్గాదిత్యాశయేన చతుర్థతృతీయదూషణమాహ (అజ్ఞానశబ్దేపీతి). (సర్వసఙ్గ్రహఇతి) అజ్ఞాశక్తాఽత్రై

(సామాన్యశబ్దఇతి) మాధవీయే జైమినిన్యాయమాలావిస్తరే షష్ఠాధ్యాయే అష్టమపాదే నవమాధికరణమారచయితి, "అగ్నీషోమీయకః కోపియాగ చోదనయోదితః। అవిశేషేణ కోపిస్యాచ్ఛాగో మన్త్రవిశేషణాత్" జ్యోతిష్టోమేశ్రూయతే "అగ్నీషోమీయం పశుమాలభేత" ఇతి. తత్రవిహితే పశౌ విశేషస్యాశ్రవణాద్యః కోపిపశురాలబ్ధవ్య ఇతిచేన్నైవమ్. "ఛాగస్యవపాయామేదసోను బ్రూహి" ఇతిమన్త్రేణ విశేషితత్వాత్, తస్మాచ్ఛాగఏవాలబ్ధవ్యః. శాఖాన్తరే, "విధావేవాగ్నీషోమీయశ్ఛాగః" ఇత్యేవం విశేషశ్రుత ఇతిచేత్తర్హి "కృత్వాచిన్తాస్తు" ఇత్యత్రోక్తఛాగ పశున్యాయేన సామాన్యశబ్దే విశేషపదసమభివ్యాహారేణ జ్ఞాధాతోఃయోగ్యతయా విశేష్యలాభః. తథాచఅజ్ఞపదేజ్ఞానవిశేషాభావోఽర్థఇతిఫలితమితిబోధ్యమ్.

(అనుష్ఠానోపయికేతి) సాధనాన్తరస్వరూపజ్ఞానస్య లక్ష్యతావచ్ఛేదకత్వాపేక్షయా ఉపాయాన్తరానుష్ఠానోపయిక జ్ఞానస్యలక్ష్యతావచ్ఛేదకత్వే గౌరవాదస్వారస్యంబోధ్యమ్. (శాస్త్రపర్యుదాసస్యేతి) శాస్త్రపర్యుదస్తాః - యత్కిఞ్చిదంశేపి శాస్త్రబహిర్భూతాః; అత్రైవర్ణికాఇతియావత్. (అనేన) అజ్ఞపదేన. (అజ్ఞానశబ్దేపీతి). శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే (నలక్షణేతి) నాజహల్లక్షణేత్యర్థః. అజ్ఞ

వర్ణిక సఙ్గ్రహ ఇత్యర్థః. కిఞ్చ "సదృశోపాయవైధుర్యం సాక్షాద్భగవతః ఖిదన్ । సర్వజ్ఞశ్శరణంయాతి యోగమార్గపరాఙ్ముఖః" ఇతిశ్లోకే సర్వజ్ఞో యోగమార్గపరాఙ్ముఖ ఇతి విశేషితః; తస్యచేదం ప్రయోజనమ్, అనుష్ఠానోపయిక జ్ఞానశక్తిమత్త్వేన త్రైవర్ణికత్వేనచ కర్మయోగాది యోగ్యోపి స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేన యోగమార్గపరాఙ్ముఖః - సర్వజ్ఞశ్శరణంయాతి; అతఏవ ఇదం శరణమజ్ఞానామిత్యస్య నగతార్థతేతి.

ఏవఞ్చ యోగమార్గపరాఙ్ముఖ ఇతి విశేషణబలాదజ్ఞశబ్దస్య యోగరాహిత్యమర్థ ఇతిసూచనాత్, పూర్వాచార్యసూక్తిరపి శాస్త్రపర్యుదాససఙ్గ్రహవత్ యోగరూపజ్ఞానలక్షణాయాం వినిగమకమిత్యాహ (అతఏవేతి). అజ్ఞశబ్దస్య యోగరాహిత్యమర్థ ఇత్యయుక్తమ్, యోగమార్గపరాఙ్ముఖ ఇత్యుక్తరీత్యా సర్వజ్ఞస్య సర్వకాలం ప్రేమవశాత్ "క్షమోన్యన్నావలంబితుమ్" ఇత్యుక్తరీత్యా భక్తిపరవశస్య యోగరహితత్వేన పాదత్రయవైయర్థ్యమితి శఙ్కాంపరిహరన్ ప్రథమపాదేన ఉత్తరార్ధస్యాగతార్థత్వం సూచయన్ బుద్ధిసౌకర్యాయ ఉక్తన్యాయకలాపం సఙ్గృహ్ణాతి. (తతశ్చేతి).

పదే శక్యార్థస్యైవ ఆకారవిశేషేణ బోధోఽవగన్తవ్యః. (విశేషిత ఇతి) విజానత్పదమ్ - శక్తవిజ్ఞానవత్పరమ్; నతు అశక్తవిజ్ఞానవత్పరం బోధ్యమితిభావః. (తస్య) విశేషితత్వస్య. (నగతార్థతేతి) అజ్ఞపదేనయోగరహితాధికారి ప్రతిపాదనాత్, విజానత్పదేన - స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేన, యోగరహితస్య ప్రతిపాదనాత్, అజ్ఞపదస్యగతార్థత్వంనభవతీతి తాత్పర్యమ్. (గతార్థతేతి) ఇదంప్రయోజనమితి పూర్వేణాన్వయః.

(పూర్వాచార్యసూక్తిః) సర్వజ్ఞశ్శరణంయాతీతిసూక్తిః. (శాస్త్రపర్యుదాససఙ్గ్రహవత్) శాస్త్రపర్యుదస్తసఙ్గ్రహస్య వినిగమకత్వవత్. (సర్వకాలంప్రేమవశాదితి) (పాదత్రయమ్) ఇదమేవవిజానతామితిపాదత్రయమ్. (ప్రథమపాదేన) ఇదం శరణమజ్ఞానామితిప్రథమపాదేన. ఉత్తరార్థస్య "ఇదన్తితీర్షతాంపారమ్" ఇత్యాద్యు

శక్తావపి కృత్ప్రత్యయస్మరణాత్, అజ్ఞానామిత్యత్ర జ్ఞానశబ్దేన జ్ఞానశక్తిర్వివక్షితా; తథాచాధికారాభావేన కర్మయోగాదిరూప జ్ఞానానర్హాణామపి ఇదంశరణమితి ప్రథమపాదార్థః. జ్ఞానాధికాభక్తిపరవశాశ్చనాధికారాభావేన యోగరహితాఇతినపాదత్రయ వైయర్థ్య మిత్యాశయేనాహ (యోగాశక్తానామపీదమితి). (తత్సత్త్వేపీతి) యోగయోగ్యతాసత్త్వేపీత్యర్థః.

తరార్థస్య. (అగతార్థత్వమ్) చరితార్థత్వాభావః.

(శక్తావపీతి) యద్యపికృత్ప్రత్యయ సామాన్యస్య శక్త్యర్థకత్వంనాస్తి. "శక్తాహస్తికవాటయోః" "శకిలిఙ్చ" ఇత్యాదిషుకేషాఞ్చిదేవకృత్ప్రత్యయానాం శక్త్యర్థకత్వస్మరణాత్; తథాపియథాపాచకాదిపదేషు లోకప్రతీత్యా శక్త్యర్థకత్వదర్శనేన లక్షణయాశక్త్యర్థకత్వం కృత్ప్రత్యయస్యాశ్రితమ్, తథాఅజ్ఞపదేపి కృత్ప్రత్యయస్య లక్షణయాశక్త్యర్థకత్వం సమ్భవతీత్యభిప్రాయేణ శక్తావపికృత్ప్రత్యయస్మరణాదిత్యుక్తమ్.

ఇదఞ్చ ఆరమ్భణాధికరణప్రథమసూత్ర శ్రీభాష్యతచ్ఛ్రుత ప్రకాశికానురోధేనోక్తమ్. శ్రీభాష్యేద్వితీయాధ్యాయే ప్రథమపాదేఆరమ్భణాధికరణే "నచపాచకాదివత్ సర్వజ్ఞఇత్యాదిముశక్తిమాత్రే కృత్ప్రత్యయఇతివక్తుం శక్యమ్. కృత్ప్రత్యయమాత్రస్య శక్తావస్మరణాత్. 'శక్తాహస్తికవాటయోః' ఇత్యాదిషుకేషాఞ్చి దేవకృత్ప్రత్యయానాం శక్తివిషయత్వ స్మరణాత్, పాచకాదిషు త్వగత్యాలక్షణా సమాశ్రీయతే" ఇతి. తచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయాంనలక్షణాశక్తిమాత్రేపి ప్రత్యయ విధానాదిత్యత్రాహ (నచేతి). (శక్తాహస్తి కవాటయోరిత్యాదిష్వితి). అత్రాదిశబ్దేన శకిలిఙ్చేత్యాది సూత్రం వివక్షితమ్. శకిలిఙ్చేత్యత్రచశబ్దాత్ కృత్ప్రత్యయాన్తరాణామపి శక్తావిధానంసూచితమ్. తత్రవిశేష విధానాభావేపి పాచకాదిషు శక్తాకృదన్తత్వేన ప్రయోగదర్శనాత్, కతిపయవిధాన ముపలక్షణమితిచేన్న. విశేషోపాదానాన్యథానుపపత్త్యా కృన్మాత్రస్య శక్త్యర్థానుపపత్తేరిత్యర్థః. శక్తివిషయప్రత్యయాభావేపి పాచకాదిషుశక్త్యర్థత్వం దృశ్యతఇత్యత్రాహ (పాచకాదిష్వితి)

యద్యపియోగానర్హాణామపి విజానతామిత్యుక్తం స్వరూప మాథాత్మ్యజ్ఞానమస్తి. తథాపియోగయోగ్యజ్ఞానాధిః విషయతయాద్వి తీయపాదస్యసాఫల్యమితిభావః. తస్మిన్యోగేసతీత్యత్రాపి సాధనభ క్త్యనర్హాణామపిభక్తిపారవశ్యసత్త్వేపి తదర్హానాం భక్తిపరవశానాంస్వత్వేప ఉ త్తరార్ధసాఫల్యమ్. అన్యథాప్రథమపాదేనగతార్థత్వ ప్రసఙ్గాదితిభావః. నచైవమపి తృతీయపాదేనగతార్థతాస్యాదితివాచ్యమ్. భక్తిపారవశ్య రూపాధికారి వైలక్షణ్యముఖేన శరణాగతి వైలక్షణ్య సాధనార్థత్వాత్ ఉత్తరార్ధస్య. తచ్చ ఉత్తరాధికారేస్ఫుటీభవిష్యతీతిభావః.

(భక్తిపరవశానామితి) దేహాన్తరవిశిష్టాత్మమా దృష్టప్రప న్నాః, ఏతద్దేహవిశిష్టాత్మమ రూపాఽఽర్తప్రపన్నాశ్చ వివక్షితాః. తత్ర దేహాన్తరవిశిష్టాత్మమాణామపి జ్ఞానాధికానాం సమ్భవాత్,

(ద్వితీయపాదస్య) ఇదమేవ విజానతామితిపాదస్య. (తస్మిన్యోగేసతీతి) జ్ఞానవిశేషకైఙ్కర్యరూపయోగేసతీత్యర్థః. (తదర్హానితి)సాధనభక్తియోగార్హా నిత్యర్థః. సాధనభక్తియోగ్యస్యైవ కైఙ్కర్య భక్తియోగస్సమ్భవతీతిభావః. (తృతీ యపాదేన) ఇదం తితీర్షతాం పారమితి తృతీయపాదేన. (వివక్షితా ఇతి) అన్యేషా మధికార జ్ఞాపనార్థం ప్రవృత్తంవచనమ్, తత్సాధారణ్యేనబోధనార్థ మతిశయార్థం వాబోధ్యమ్.

(సమ్భవాదితి)దేవీశ్రీసూక్తి ప్రబన్ధేషష్ఠదశకే అష్టమగాథాయామ్, "ఇమ్మైక్కు మేళ్ళెప్పిఱవిక్కుమ్ పరన్ త్రావాన్, నమ్మడైయవన్ నారాయణన్నమ్బి, శెమ్మైయు డైయతిరుక్కైయాల్ తాళ్పత్రి, అమ్మమితిక్కక్కనాక్కణ్డేన్ తోళ్రినాన్" ఇతి. అస్యార్థః "తోళ్రి! ఇమ్మైక్కుమ్ - ఇప్పిఱప్పుక్కుమ్, ఏళ్ళెప్పిఱవిక్కుమ్ - ఇనికాలముళ్ళ తన్మైయుమ్, పరన్ త్రావాన్ - తుణైయానవనాయ్, నమ్మైయుడైయ వన్ - నమక్కుశేషియాయ్, నమ్బి - కల్యాణగుణపరిపూర్ణనాయ్, నారాయణన్

తానాదాయద్వితీయ పాదస్య, ఏతద్దేహవిశమ్బ్యక్షమాణామపి దేహాన్తర విశమ్బ్యక్షమాణాం సత్త్వేన తానాదా యత్తృతీయపాదస్య చ సాఫల్యాత్ న తయోస్తృతీయ చతుర్థపాదాభ్యాం గతార్థతేతి బోధ్యమ్. (క్వచిదపి) ప్రథమపాదే ద్వితీయపాదేవా లక్షణాభావాదిత్యర్థః. (విశేషితత్వాచ్చేతి) విజానత్పదస్య వ్యర్థప్రాయత్వాత్ శాస్త్రపర్యుదాస సఙ్గ్రహాచ్చేతిచ శబ్దార్థః. (వచనాన్తరేతి) శౌనకవచనం వివక్షితమ్. (వ్యాఖ్యానేతి) వ్యాఖ్యానద్వయం వివక్షితమ్. అత్రవచనాన్తరే వ్యాఖ్యానద్వయేచాధ్యాహార ప్రసఙ్గాచ్చేత్యపిబోధ్యమ్.

నను అజహల్లక్షణైన పూర్వాచార్యమతా. అన్యథా "అజ్ఞ సర్వజ్ఞ భక్తానాం ప్రపత్తావధికారితా। ఉపాయాన్తర విజ్ఞానాశక్తేరజ్ఞస్యయుజ్యతే" ఇతివరదార్యసూక్తివిరోధాత్. యోగరూపజ్ఞాన విశేషలక్షణాయా ముపాయాన్తరాశక్తేరితి సూక్తిప్రసఙ్గాదిత్యత ఆహ (ఉపాయాన్తరేతి). (యుక్తఇతి) "గతిశబ్దాభ్యాం తథాహిదృష్టం లిఙ్గఞ్చ" ఇతిదహరాధికరణగుణ సూత్రే లిఙ్గఞ్చేత్యనేన బ్రహ్మలోకశబ్దేకర్మధారయ సమర్థనాదితిభావః.

నారాయణనానకృష్ణన్. శెమ్మైయుడైయ - తామరైమలర్ పోలేశివన్ద, తిరుక్కైయాల్ - తిరుక్కైకళాల్, తాళ్ - ఎన్ కాలై, పఱ్ఱి - పిడిత్తు, అమ్మిమితిక్కనాన్ కినాక్కణ్డేన్" ఇత్యుక్తరీత్యా దేహాన్తరవిశమ్బ్యక్షమాః అర్చావతారగుణాద్యనుభవం కుర్వన్తః జ్ఞానాధికాస్సన్తీతిబోధ్యమ్.

(తయోః) ద్వితీయ తృతీయపాదయోః. (వ్యర్థప్రాయత్వాదితి) భవన్మత ఇతి శేషః. (శౌనకవచనమ్) అజ్ఞసర్వజ్ఞేతి వచనమ్. (వ్యాఖ్యానద్వయమ్) దేవేపరిబృఢతయేతి, సదృశోపాయ వైధుర్యమితి వ్యాఖ్యానద్వయమ్. (అధ్యాహారప్రసఙ్గాత్) భవన్మతే అశక్తపదాధ్యాహార ప్రసఙ్గాత్.

(అజహల్లక్షణేతి) ప్రతియోగిసమర్పకేజ్ఞాధాతౌ జ్ఞానశక్త్యోరజహల్లక్షణయాగ్రహణేన, అజ్ఞపదేదేవ పరిబృఢత్వ విషయకజ్ఞానాశక్తిరితి అజహల్లక్షణేత్యర్థః. (గతిశబ్దాభ్యామితి) "గతిశబ్దాభ్యామ్ తథాహిదృష్టంలిఙ్గఞ్చేతి. బ్రహ్మ[illegible]గథ

ఇదముపలక్షణమ్. అజహల్లక్షణాపరత్వే "ఉపాయాన్తరవిజ్ఞానాభావాదజ్ఞస్యయుజ్యతే" ఇతినిర్దేశాపత్తిః. యథాశ్రుతవిన్యాసేనపూర్వో

మాధ్యాయ తృతీయపాదసూత్రమ్; తస్యవేదాన్తయతిరాజాఖ్య ప్రణీతవృత్తిః. "గతిశబ్దాభ్యాంతథాహిదృష్టంలిఙ్గఞ్చ" "అహరహర్గచ్ఛన్త్యః" ఇతిసర్వప్రజానాంగత్యాఏతం బ్రహ్మలోకమితి బ్రహ్మశబ్దేనచదహరాకాశః పరః. తథాహి, సతిసమ్పత్యాప్యైమహ ఇతి బ్రహ్మణిసర్వేషాంగమనందృష్టమ్. తచ్చదహరాకాశస్య పరత్వేలిఙ్గమితి. (కర్మధారయ సమర్థనాదితి.) బ్రహ్మైవలోకో - బ్రహ్మలోకః - లోక్యత ఇతిలోక ఇతి కర్మధారయసమర్థనాదిత్యర్థః. దహరాధికరణగుణసూత్ర శ్రీభాష్యే "తథాబ్రహ్మలోకశబ్దశ్చ సమానాధికరణవృత్త్యా అస్మిన్దహరాకాశేప్రయుజ్యమానః, అస్యబ్రహ్మత్వే ప్రయోగాన్తరనిరపేక్షం పర్యాప్తంలిఙ్గమిత్యాహ (లిఙ్గఞ్చేతి). నిషాదస్థపతిన్యాయాచ్చషష్ఠీ సమాసాత్సమానాధికరణ సమాసోన్యాయ్యః" ఇతి.

తచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయామ్:- ననుకథంబ్రహ్మలోకశబ్దస్య సమానాధికరణవృత్తిత్వావగమః; వ్యధికరణవృత్త్యాపపత్తేరపి శబ్దరూపమితిశఙ్కాయాం వివక్షితమనుగ్రాహకందర్శయతి (నిషాదేతి). "ఏతయానిషాదస్థపతిం యాజయేత్" ఇత్యత్రకర్మధారయపరిగ్రహే నిషాదజాతీయస్యస్థపతేరగ్నివిద్యయోరసమ్భవేనస్వతోనిరధికారత్వాత్, షష్ఠీసమాసపరిగ్రహేచత్రైవర్ణికాన్తర్భూతస్థపతి కటాక్షేణాపినిషాదస్థపతి శబ్దనిర్వాహసమ్భవాత్,షష్ఠీసమాసపరిగ్రహేణ అపశూద్రాధికరణన్యాయానురోధోయుక్త ఇతిప్రాప్తేభిహితమ్ (స్థపతిర్నిషాదస్స్యాచ్ఛబ్దసామర్థ్యాదితి.) అయమర్థః; - షష్ఠీసమాసపక్షేనిషాదసమ్బన్ధ విశిష్టాభిధేయః. కర్మధారయపక్షే నిషాదత్వవిశిష్టః. తత్ర షష్ఠ్యా అశ్రవణాన్నిషాదప్రాతిపదికేన విభక్త్యర్థోలక్షణీయః. నచేదం యుక్తమ్; శ్రౌతార్థ పరిగ్రహేవిరోధాభావాత్. నచాగ్ని విద్యారాహిత్యం దోషః; ద్రవ్యవదేతదుపయోగ్యగ్నివిద్యయోరపి యథాకథఞ్చిదార్జనస్య విద్యనుమతి సమ్భవాత్. తస్మాత్కర్మధారయఏవన్యాయ్యఇతి. ఏతన్న్యాయానుగృహీతో బ్రహ్మలోకశబ్దః శ్రుత్యన్తరే అన్వయనిరపేక్షః పరమాత్మత్వసాధక ఇత్యర్థః." ఇతిశ్రీసూక్తిరత్నానుసన్థేయా.

(ఆపత్తిరితి) "ఉపాయాన్తరవిజ్ఞానాభావాదజ్ఞస్యయుజ్యతే" ఇత్యాపత్తి

క్తరీత్యా ఉపాయా న్తరరూప విజ్ఞానానర్హత్వం అజ్ఞశబ్దార్థ ఇతి ప్రతీయతే. కిఞ్చ తథాసతి ఉపాయా న్తరగోచర జ్ఞానాభావాదిత్యేవాలమ్; వ్యుపసర్గేణ ఉపాయా న్తరజ్ఞానవిశేషానర్హత్వంహి ప్రతీయతే. అతోఽశక్తి పదవత్ ఉపసర్గోఽపి కర్మధారయ తాత్పర్యగ్రాహక ఇత్యనుసన్ధేయమ్.

ఏవం యోగరూఢ జ్ఞానవిశేషలక్షణాయాం శాస్త్ర పర్యుదాస స్వగ్రహః, యోగశబ్దేనవిశేషణమ్, కర్మధారయనిర్దేశ ఇతి సాధకత్రయముక్తమ్. తురీయంసాధకమాహ (అజ్ఞానశబ్దశ్చేతి). విద్యాయా అభావోఽవిద్యా; అభావశ్చ యోగ్యతా సమ్బన్ధేనవివక్షితః. అతో యోగానర్హత్వమర్థ ఇతిభావః. "అవిద్యయేతి ప్రతియోగినిర్దేశోఽభిమతః. అవిద్యా - విద్యేతరత్ విహితం కర్మైవ" ఇతిహి శ్రీభాష్యసూక్తిరితిభావః.

శ్లోకః, శక్త్యభావరూపార్థసఙ్గ్రహార్థం ఉపాయా న్తరవిజ్ఞానాభావాచ్చాజ్ఞస్యాయుజ్యత ఇతి చకారసహితోఽను సన్ధేయః. చకారస్యశక్త్యభావాదిత్యర్థః. ప్రతియోగిసమర్పకాకాఙ్క్షాభావాత్ అజహల్లక్షణాఙ్గీకారే ఉపాయా న్తరాజ్ఞానాశక్త్యోరుభయోరధికారతాయుజ్యత ఇతి స్యాదిత్యాపత్తిర్బోధ్యా. (యథాశ్రుత విన్యాసేన) ఉపాయా న్తరవిజ్ఞానాశక్తేరితి విన్యాసేన, విజ్ఞానాశక్తేరిత్యసేన, అజ్ఞానామిత్యత్ర జ్ఞపదేశక్తౌ కృత్ప్రత్యయబలాత్ శక్తిరపి సఙ్గ్రహీత్యేతిసూచ్యత ఇతిబోధ్యమ్. (కిఞ్చేతి) వీత్యుపసర్గరాహిత్యేననవక్తవ్యమిత్యాహ (తథేతి). (తథాసతి) ఉపాయా న్తరవిజ్ఞానేత్యత్ర తత్పురుషసమాసాశ్రయణేసతి. (అశక్తిపదవత్) అశక్తిపదవిన్యాసస్యకర్మధారయతాత్పర్యగ్రాహకత్వవత్.

(యోగేతి) "యోగరూపజ్ఞానవిశేషలక్షణాయామ్-సాధకత్రయమ్" ఇత్యన్వయః. (యోగశబ్దేనవిశేషణమితి) యోగమార్గపరాఙ్ముఖ ఇతివిశేషణమిత్యర్థః. (కర్మధారయేతి) ఉపాయా న్తరవిజ్ఞానేత్యత్ర ఉపాయా న్తరఞ్చతత్-విజ్ఞానఞ్చేతి కర్మధారయేత్యర్థః. (అభావశ్చేతి) యోగ్యతాసమ్బన్ధావచ్ఛిన్న విద్యానిష్ఠప్రతియోగితాకాభావ ఇత్యర్థః. (ప్రతియోగినిర్దేశః) ప్రతియోగిభూతవిద్యానిర్దేశః.

(ఇత్యాదీతి) "సామవిద్యా శాణ్డిల్యవిద్యా దహరవిద్యా" ఇత్యాది సమాఖ్యాప్రసిద్ధిరాదిశబ్దార్థః.

ననుయోగానర్హాణాం వక్ష్యమాణవిజ్ఞానశాలిత్వే తేనైవగతార్థత్వాత్, తద్రాహిత్యమవశ్యం వివక్షణీయమ్. కిఞ్చజ్ఞానాఽజ్ఞానయోరేక విషయకత్వం స్వారసికమ్. అపిచ, ఉపాయాన్తరవిజ్ఞానాశక్తేరిత్యుక్తవ్యాఖ్యేయవచనే ప్రకృతం విజ్ఞానమేవ స్వరసతః ప్రతీయతఇత్యస్వారస్యాత్, పూర్వోక్తార్థాఽవిరోధేన వేదాన్తాచార్యైః కణ్ఠతోనుగృహీతం యోజనాన్తరమాహ (యద్వేతి). అత్ర "స్వశరీరత్వ కథనాదికాలే" ఇతిపూర్వోక్తరీత్యా సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం శబ్దజన్య† విద్యాత్వేనాభిమతమ్; తస్యాపి వేదాదిప్రమాణపర్యాలోచనయా లబ్ధత్వాత్. (ఇతివదితి) ఇత్యత్రేత్యర్థః.

అత్ర "వేదాస్థానానివిద్యానామ్" "విద్యాహ్యేతాశ్చచతుర్దశ"

(వక్ష్యమాణవిజ్ఞానమ్) దేవపరిబృఢత్వజ్ఞానమ్.(తేనైవ)విజ్ఞానత్వదేనైవ.(గతార్థత్వాత్) చరితార్థత్వాత్.(తద్రాహిత్యమ్)దేవపరిబృఢత్వజ్ఞానరాహిత్యమ్. (వివక్షణీయమ్) అక్షపదేవివక్షణీయమ్. (ఉక్తమితి) వ్యాఖ్యేయవచనే ప్రతియోగిభూతే విజ్ఞానత్వద ఇత్యర్థః. (అస్వారస్యాత్) జ్ఞానశబ్దస్యయోగరూపజ్ఞానలక్షణాయామస్వారస్యాత్. (పూర్వోక్తార్థః)విజ్ఞానాభావవివక్షణమ్, జ్ఞానాజ్ఞానయోరేకవిషయకత్వసారస్యమ్, వ్యాఖ్యేయవచనార్థస్వారస్యానుసరణమితిత్రయమ్. (స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమితి) గీతావచనోక్త స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమిత్యర్థః. (శబ్దజన్యవిద్యాత్వేనేతి) శబ్దజన్యజ్ఞానత్వేనేత్యర్థః. (తస్యాపి) శబ్దజన్యవిద్యాత్వస్యాపి.

(వేదాస్థానానీతి) యాజ్ఞవల్క్యస్మృతౌ ప్రథమాధ్యాయే "పురాణన్యాయమీమాంసా ధర్మశాస్త్రాఙ్గమిశ్రితాః। వేదాస్థానాని విద్యానాం ధర్మస్యచ చతుర్దశ" ఇతి. అస్యవిజ్ఞానేశ్వరీయమ్. "శౌచాచారాంశ్చశిక్షయేత్" ఇత్యాచార్యస్య ధర్మశాస్త్రాధ్యాపనవిధిః, శిష్యేణతదధ్యయనంకర్తవ్యమితికుతోవగమ్యత ఇత్యత ఆహ

† (పా) విద్యాత్వే

ఇత్యాదినిర్దేశః, “ అగ్నివిద్యాసాధ్యమసత్స్థానమ ” ఇత్యాదితాన్త్రికవ్యవహారశ్చవివక్షితః,

(అవిద్యాశబ్దేనేతి)అజ్ఞశబ్దేనేత్యపిబోధ్యమ్.(తదుభయశక్త్యభావఇతి) విద్యారాహిత్యోక్తౌ సాధనాన్తరస్వరూపవిశుద్ధత్వజ్ఞానవతాం సర్వేషాంభక్తిపరవశానాఞ్చ బహ్వాయాససాధ్యశ్రవణరూపవిద్యారహితత్వాత్ పదాన్తరవైయర్థ్యంస్యాదితి, అవిద్యాశబ్దయోగ్యతాయాః

(పురాణేతి) పురాణమ్-బ్రాహ్మాది. న్యాయః - తర్కవిద్యా. మీమాంసా - వేదవాక్యవిచారః. ధర్మశాస్త్రమ్ - మానవాది. అఙ్గాని - వ్యాకరణాదీనిషట్. ఏతైరుపేతాశ్చత్వారో వేదాః - విద్యాః. ధర్మార్థకామపురుషార్థసాధనజ్ఞానాని; తాసాంస్థానానిచతుర్దశ. ధర్మస్యచ చతుర్దశస్థానాని హేతవః. ఏతాని త్రైవర్ణికైరధ్యేతవ్యాని; తదన్తర్గతత్వాద్ధర్మశాస్త్రమప్యధ్యేతవ్యమ్. తత్ర తాని బ్రాహ్మణేనవిద్యాప్రాప్తయే ధర్మానుష్ఠానాయవా అధిగన్తవ్యాని. క్షత్రియవైశ్యాభ్యాం ధర్మానుష్ఠానాయ. తథాచ శఙ్ఖేనవిద్యాస్థానాన్యుపక్రమ్యోక్తమ్;-“ఏతాని బ్రాహ్మణోధికురుతే, సచవృత్తిం దర్శయతీతరేషామ్”ఇతి. మనురపిద్విజాతీనాం ధర్మశాస్త్రాధ్యయనే అధికారో బ్రాహ్మణస్యతుప్రవచనేనాన్యస్యేతిదర్శయతి. “నిషేకాదిశ్మశానాన్తో మన్త్రైర్యస్యోదితోవిధిః । తస్యశాస్త్రేధికారోస్మిన్ జ్ఞేయోనాన్యస్యకస్యచిత్ । విదుషాబ్రాహ్మణేనేదమధ్యేతవ్యం ప్రయత్నతః । శిష్యేభ్యశ్చప్రవక్తవ్యంసమ్యఙ్నాన్యేనకేనచిత్” ఇతి. (విద్యాహ్యేతాశ్చతుర్దశేతి)మహాభారతేశాన్తిపర్వణిరాజధర్మే “భూయస్సభగవాన్ధ్యాత్వాచిరంశూలవరాయుధః । అసృజత్సర్వశాస్త్రాణిమహాదేవోమహేశ్వరః । విద్యాశ్చతస్రఃకూటస్థాస్తాసాం భేదవికల్పనాః । అఙ్గానివేదాశ్చత్వారో మీమాంసాన్యాయవిస్తరః । పురాణంధర్మశాస్త్రఞ్చ విద్యాహ్యేతాశ్చతుర్దశ । ఆయుర్వేదోధనుర్వేదో గాన్ధర్వశ్చేతితేత్రయః । అర్థశాస్త్రఞ్చతుర్థఞ్చవిద్యాహ్యష్టాదశైవతు” ఇతి. (అగ్నివిద్యాసాధ్యమ్) అగ్నివిద్యాభ్యాంసాధ్యమ్.

(పదాన్తరవైయర్థ్యమ్.)విజానత్పదవైయర్థ్యమ్.(అవిద్యాశబ్దే)అవిద్యాత ఇతి

ఆరోప్య సమ్బన్ధత్వమాశ్రిత్య అజ్ఞశబ్దేచశక్తౌ కృత్ప్రత్యయమాశ్రిత్య శ్రవణరూపవిద్యాంశేపి శక్త్యభావఏవ వివక్షణీయః. ఏవం స్వరూప యాథాత్మ్యజ్ఞానరూప శాబ్దవిద్యానర్హాణాం తద్వతాఞ్చ శరణాగత్యధికారే సాధనాన్తరానవకాశప్రసఙ్గ ఇతి యోగవిద్యానర్హత్వమపి వివక్షణీయ మిత్యాశయః.

ఉక్తం విజ్ఞానశబ్దస్వారస్యమభిప్రేత్యాహ (అతఏవేతి). (తస్మాద్దితి) "లక్షణా కల్పనాభావాదత్రైవర్ణికసఙ్గ్రహాత్ । సూక్తిభిర్యోగవిద్యోక్తేర్యోగానర్హోఽజ్ఞశబ్దతః । లక్షణాధ్యాహారదోషాద్వ్యాఖ్యాద్యననురోధతః। అజహల్లక్షణాయోగాద్విఘాతస్య అయోగతః । లక్ష

అవిద్యాశబ్దే. (ఆరోప్యసమ్బన్ధత్వమాశ్రిత్య) ప్రతియోగిసమ్బన్ధత్వమాశ్రిత్య. అత్ర యోగ్యతా సమ్బన్ధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాక విద్యాభావోఽజ్ఞత్వం. (శాబ్దవిద్యా) శబ్దజన్యజ్ఞానమ్. (తద్వతామ్) శాబ్దవిద్యావతామ్. (సాధనాన్తరానవకాశప్రసఙ్గః) సాధనాన్తరాననుష్ఠానప్రసఙ్గః. (ఆశయ ఇతి) సాధనానుష్ఠాతృలాభార్థం అజ్ఞపదే శబ్దజన్యజ్ఞానాభావ యోగజన్యజ్ఞానాభావోభయమపి ఆవశ్యకమితిభావః. శబ్ద జన్యజ్ఞానయోగజన్యజ్ఞానశాలినాం సాధనాన్తరే అధికార ఇతి ఫలితమ్.

(విజ్ఞానశబ్దస్వారస్యమ్) వ్యుపసర్గసహిత విజ్ఞానశబ్దస్వారస్యం పూర్వోక్తవిజ్ఞానాభావ వివక్షణాదిత్రితయస్వారస్యమ్. (లక్షణాకల్పనాభావాత్) ప్రతియోగిసమర్పకజ్ఞధాతోః లక్షణాకల్పనాభావాత్. (అత్రైవర్ణికసఙ్గ్రహాదితి) శాస్త్రపర్యుదస్తసఙ్గ్రహాదిత్యర్థః. (సూక్తిభిః) "యోగమార్గపరాఙ్ముఖః" ఇతి, అవిద్యాతోదేవే పరిబృఢ తయావావిదితయా" ఇతిసూక్తిభిః. (లక్షణాధ్యాహారదోషాత్) భవత్పక్షే అజహల్లక్షణాయాః అజ్ఞపదేవిజానత్పదే అశక్త ఇత్యధ్యాహారస్యచదోషాత్. (వ్యాఖ్యాద్యననురోధతః) యోగమార్గపరాఙ్ముఖ ఇత్యాదివ్యాఖ్యానాననుగుణత్వాత్. (అజహల్లక్షణాయోగాత్) భవత్పక్షే అజహల్లక్షణాయా అయోగాత్. అజ్ఞపదే విజానత్పదే (విఘాతస్యాయోగతః) తస్యాః - లక్షణాయాః, అయోగాత్. (లక్ష

నాద్వయహానేశ్చ స్వస్వరూపవిరుద్ధతామ్। మోక్షోపాయా న్తరేజానన్వి జానత్పదబోధితః" (అజ్ఞాదిశబ్దానామితి) అజ్ఞావిద్యా సర్వజ్ఞ విజానత్ప దానామిత్యర్థః. ఇత్థం అజహల్లక్షణా అధ్యాహారః వ్యాఖ్యానాదివిరోధః ఏభిర్లక్షణా ఇతివిజానత్పదే దూషణచతుష్టయముక్తమ్.

అథతస్యైవ పఞ్చమదూషణమాహ (విజ్ఞానశబ్దస్యేతి). ఇదమ త్రాకూతమ్. అజ్ఞశబ్దస్తావత్ ఉపాయా న్తరస్వరూప జ్ఞానరాహిత్యపరః; తస్యైవప్రపత్త్యధికారత్వేన అన్వయయోగ్యత్వాత్. ఏవఞ్చాజ్ఞానాఽజ్ఞా నయోరేక విషయకత్వ స్వారస్యాత్ విజానతామిత్యత్రాపి జ్ఞాధాతునా సాధనా న్తరస్వరూపజ్ఞాన మేవప్రతీయతే. తత్రవిశిష్యసాధనా న్తరస్వ రూప జ్ఞానంవ్యుపసర్గార్థః. విశేషజ్ఞానో క్తేశ్చ కిఞ్చిత్త్వ యో జనేనభావ్యమ్. నచప్రపత్త్యుపయోగితయా శరణ్యాగుణజ్ఞానం వ్యుపసర్గే ణోచ్యత ఇతివాచ్యమ్. ఉపసర్గాణాం ధాత్వర్థ విశేషద్యోతకతయా

నాద్వయహానేశ్చ) లక్షణాద్వయ రూపహానేశ్చ. అజ్ఞపదేవిజానత్పదే స్వార్థపరిత్యా గాత్ భవత్పక్షే లక్షణాద్వయమితిబోధ్యమ్. (మోక్షోపాయేతి) మోక్షోపాయా న్తరే స్వరూపవిరుద్ధతాంజానన్, విజానత్పద బోధిత ఇత్యన్వయః. పురుషఇతి శేషః. అత్ర ప్రపత్తియిల్ తెళియామై తదధికారోన, అనపేక్షితమిదమ్; తత్కా లువ్యజ్ఞానస్య తదధికారత్వాభావాదితిబోధ్యమ్.

(తస్యైవ) విజానత్పదస్యైవ. (తస్యైవ) ఉపాయా న్తరస్వరూపజ్ఞాన రాహి త్యస్యైవ. (అన్వయయోగ్యత్వాదితి) ఉపాయా న్తరస్వరూప జ్ఞానరాహిత్యస్యైవ అధికారత్వ మితిభావః. (ధాత్వర్థ విశేషద్యోతకతయేతి) అత్రసిద్ధాన్తకౌముద్యామ్, ఉక్తార్థాః—సత్తాద్యర్థనిర్దేశశ్చోపలక్షణమ్. యోగాత్ప్రవర్గోభవతీత్యాదా ఉత్ప ద్యత ఇత్యాద్యర్థాత్. ఉపసర్గాస్తు అర్థవిశేషస్యద్యోతకాః. ప్రభవతి, పరాభవ తీత్యాదావిలక్షణార్థావగతేః. ఏతద్వ్యాఖ్యానం తత్త్వబోధిన్యాంద్రష్టవ్యమ్. (ధాతో

హాతోరేవ శరణ్యగుణవిశేష జ్ఞానపరత్వాపత్తౌ జ్ఞానాజ్ఞానయోరేకవిష యత్వస్వారస్యలబ్ధస్య సాధనాన్తరస్వరూప జ్ఞానఫలత్వస్యభఙ్గప్రసఙ్గాత్.

కిఞ్చ ఉపసర్గద్యోతితం శరణ్యగుణవిశేషజ్ఞానం-కిం సాధనాన్తర ప్రవృత్త్యుపయోగి; ఉతతత్ప్రతిబన్ధకమ్. నాద్యః;-భక్తిప్రపత్తి సాధరణా ధికారోక్తేః ప్రకృతేవైఫల్యప్రసఙ్గాత్. నాన్త్యః; - తస్యైవ ప్రపత్త్య ధికారత్వ సమ్భవేన లక్షణాయా అశక్తాధికారత్వ విధ్యయోగాత్.

ఏతత్సర్వమభిసన్ధాయభట్టార్యైః "దేవేపరిబృఢతయావా విది తయా" ఇత్యనుగృహీతమ్. వరదార్యైశ్చ "సదృశోపాయవైధుర్యమ్" ఇత్యనుగృహీతమ్. తత్రపర్యుపస్పృష్టాత్ బృహిధాతోర్నిష్పన్నః పరి బృఢశబ్దోహివృద్ధివాచీ. తథాచ, ఉపాయోపేయాకారాభివృద్ధివేదనం విజానత్పదోపాత్త సాధనాన్తర స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానహేతుత్వేన వివ క్షితమ్. నిరపేక్షోపాయత్వరూపోపాయాధికారాభివృద్ధ్యవగమే సత్యేవ

రితి) సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం వ్యుపసర్గార్థ ఇతిబోధ్యమ్. (భఙ్గప్రస ఙ్గాదితి) విజానత్పదస్యేతిభావః.

వ్యుపసర్గపరపదార్థమఙ్గీకృత్య ద్వేధావికల్పఃక్రియతే. (కిఞ్చేతి). (తత్ప్రతిబన్ధ కమ్) సాధనాన్తర ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధకమ్. (నాద్యః) శరణ్యగుణవిశేషజ్ఞానమ్ సాధనా న్తరప్రవృత్త్యుపయోగీతి పక్షః నసమీచీనః. (ప్రకృతేవైఫల్యాదితి) ప్రకృతప్రపత్త్య సాధారణాధికార నిర్ణయరూపప్రయోజనాభావాదిత్యర్థః. (నాన్త్యఇతి) శరణ్యగుణ విశేషజ్ఞానం సాధనాన్తరప్రవృత్తి ప్రతిబన్ధకమితిపక్షోనసమీచీనఇత్యర్థః. (తస్యైవ) శరణ్యగుణవిశేషజ్ఞానస్యైవ. (లక్షణయేతి) విజానత్పదఇతిబోధ్యమ్.

(పర్యుపస్పృష్టాదితి) ప్రభౌపరిబృఢఇతి స్వామిని నిరూఢలక్షణా. అత్రతు యౌగికఇతితాత్పర్యమ్. సిద్ధాన్తకౌముద్యామ్, "ప్రభౌపరిబృఢః" బృహబృహివృ ద్ధౌ. నిపాతనంప్రాగ్వత్, పరిబృహితేః. పరిబృంహితోస్యఇతి, ప్రాగ్వదిత్యస్య క్తస్య ఇడభావః. తస్యఢత్వం వాస్యలోపః. ఇదితోనలోపశ్చ"ఇత్యర్థః. (తస్య) స్వరూప

పారతన్త్ర్యనాశకత్వలక్షణ స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానోదయాత్, అనన్తస్థిరత్వరూపానురూపలక్షణోపేయాకారాభివృద్ధ్యనగమేనత్యేవస్వప్రాప్త్య వైసాదృశ్యలక్షణ స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానోదయాచ్చ; ఇత్థమ్, సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానస్యైవ విజానత్పదార్థత్వాత్ తస్యసాధనాన్తరత్యాగ హేతుత్వాచ్చ, సాధనాన్తరానుష్ఠానే పయుక్తజ్ఞానరహితానామపీదమ్, తాదృశజ్ఞానవతామ శక్తానామపి ఇదమితిశృఙ్ఖలితోక్తిరూపేణ వ్యాఖ్యానమప్యయుక్తమితి. (తుచ్ఛత్వేతి) అసత్త్వాయత్వేత్యర్థః.

యదప్యుక్తం పూర్వపక్షేధర్మాణాం స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానవిపక్షాయాం చరమశ్లోకాద్యుపదేష్టౄణాం వ్యాసాదీనాముక్తజ్ఞానసత్త్వేన తేషాం ప్రపత్తావేవాధికారస్స్యాదితి; తదనూద్యదూషయతి (నన్విత్యాదినా - భక్త్యారమ్భ పపత్తేరిత్యన్తేన.)

"బ్రహ్మరుద్రార్జున వ్యాససహస్రకరభార్గవాః। అను పాస్యా ముముక్షూణాం యథేన్ద్రాద్యాహిదేవతాః" ఇత్యాదిరీత్యా వ్యాసా

విరుద్ధత్వజ్ఞానస్య. (సాధనాన్తరానుష్ఠానేతి) "సాధనాన్తరేత్యారభ్య అశక్తానామపీదమ్" ఇత్యుక్తం సారోక్తశృఙ్ఖలితోక్తిత్యర్థః. (అయుక్తమితీతి) ఇదమత్రానుగృహీతమితి పూర్వేణాన్వయః.

శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే; - (త్యాగేతి) త్యాగహేతుః శృఙ్ఖలితోక్తిరిత్యన్వయః. (కథమస్యేతి) తాదృశవిజ్ఞానస్యేత్యర్థః. (అధికారత్వమితి) ప్రపత్త్యధికారత్వమిత్యర్థః అతిప్రసక్తేరితిభావః. (తేషు) వ్యాసాదిషు. (భక్తేరితి) (అధికారత్వమ్) ప్రపత్త్యధికారత్వమ్. (నస్యాదితి) అస్యాఅపి అతిప్రసక్తేరితిభావః. అత్రఅసాధారణమితివిశేషణందేయమ్.

(బ్రహ్మేతి)(సహస్రకరః) కార్తవీర్యార్జునః. (భార్గవః)పరశురామః. (ఇత్యాదీతి) ఆదిశబ్దేన "కకుత్స్థాత్రేయకపిలబుద్ధాద్యాయేసహస్రశః। శక్త్యావేశావతారాస్తు

దీనాం కల్పభేదేన సత్వాదితారతమ్యలక్షణ గుణభేదేన జ్ఞానమాన్ద్యం సమ్భవత్యేవేత్యభిప్రేత్య "ఋషికళుక్కుమ్ మాన్ద్యార్కళుక్కుమ్ పర్వత పరమాణువోలై వాశిపోరుమ్" ఇతిసమ్ప్రదాయానుసారేణ పరిహరతి (భక్త్యభావస్యాపీతి). "అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానామ్" "గతిర్గమ్యాభవేద్ధరిః" ఇతిశౌనకవచనే సర్వజ్ఞభక్తయోః ప్రపత్త్యధికారశ్రోక్తేః వ్యాసాదీనాం సర్వజ్ఞత్వాత్ భక్తత్వస్యాపి సత్వాచ్చేతి, ఇదంతితీర్ష తాం పారమిత్యాది విరోధఇత్యర్థః.

వ్యాసాదేస్సాధనాన్తరనిష్ఠత్వగ్రాహక ప్రమాణబలేన† ఏతద్దేహ దేహాన్తరవిళమ్బక్షమత్వకల్పనాత్, "ఇదంతితీర్షతాంపారమ్" ఇత్యాదికం దేహాన్తరవిళమ్బక్షమత్వ ఏతద్దేహవిళమ్బాక్షమత్వ పరమితినవిరోధఇతిచేత్ తర్హితద్బలాదేవసాధనాన్తరేషు పారతన్త్ర్యనాశకత్వ స్వప్రాప్యవైసాదృశ్య జ్ఞానాభావకల్పనాత్, విజానత్పదం వ్యపసర్గమహిమ్నా స్వరసతఏవ సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానపరమితి సుతరాంన విరోధఇత్యాహ (యదీత్యాదినా). (ఉపాయోపేయసార్వజ్ఞేపి) ఇత్యనేన "అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానామ్" ఇత్యత్రభక్తపదవత్ సర్వజ్ఞపదం సర్వప్రకారేణోపాయోపేయగోచరజ్ఞానరూపవిశేషపరమితిసూచితమ్.

(కిఞ్చిద్వైకల్యమితి) ఉపాయభూతేభగవతి అత్యన్తనైరపేక్ష్యావగాహన ముపేయభూతభగవదనుభవ కైఙ్కర్యయోః కేవలపరార్థ

విష్ణోస్తత్కాలవిగ్రహః." ఇత్యాదికంగృహ్యతే. (ఇత్యాదివిరోధఇతి) ప్రపత్త్యధికారస్యైత్. తేషుతదభావేన విరోధఇతిభావః.

(తద్బలాదేవ) సాధనాన్తరనిష్ఠత్వజ్ఞానకల్పనాదేవ.

(నైరపేక్ష్యేతి) స్వప్రవృత్తినైరపేక్ష్యేత్యర్థః. (యథాశ్రుతానువాదేతి) శ్లోకతాత్పర్యజ్ఞానాభావేన శ్లోకానుపూర్వీప్రవచనం కృతమితిభావః.

† ఇద్దు శుద్ధప్రతికాణవిల్లై.

త్వానవగాహనశ్చేత్యర్థః. (అభ్యుపగన్తవ్యమితి) నచైవంచరమశ్లోకా ద్యుపదేష్టృత్వానుపపత్తిః;చరమశ్లోకాదేర్గూఢతాత్పర్యాజ్ఞానేపి అర్జు నాదికం ప్రతిభగవదుపదేశస్వరూపస్య యథాశ్రుతానువాదోపపత్తేః. ఇదఞ్చ ఉపోద్ఘాతేతృతీయే ఉపబృంహణ సమర్థనాధికారే ప్రపఞ్చిత మితిభావః.

అథ "తస్మైనమోమునివరాయ పరాశరాయ" "నమోవ్యా సాయ" "పరాశరముఖాన్వన్దే""నమామినాథేన యామునంవ్యాసమ్" ఇత్యాదిపూర్వాచార్య నమస్కారబలేన వ్యాసాదయోన సాధనభూత భక్తియోగాదినిష్ఠాః. కిన్తు అధికారవిశేషణీభూత వ్యాజరూపభక్తి యోగాదిముఖేన సిద్ధోపాయనిష్ఠాఏవేతి నిగమాన్తార్యాభిమత ముఖ్య సిద్ధాన్తానుసారేణ పరిహారాన్తరమాహ (కిఞ్చేతి).

(ప్రారబ్ధనాశేపీతి) యేనాభ్యుపగతప్రారబ్ధఖణ్డ నాశకశరణాగతౌ ప్రవృత్తిస్స్యాదితిభావః. మాస్తుప్రారబ్ధఖణ్డనాశేచ్ఛా; తథాపి "ఇద మేవవిజానతామ్ " ఇతివచనానుపపత్తిః, ఇత్యాశఙ్కాయాపరిహారతి (నచేతి).

(ఇత్యాదీతి) ఆదిశబ్దేన "వ్యాసంనాథసరోజదకృగ్రఘువరేతి శ్రీవరవరముని శ్రీభాష్యసమ్ప్రదాయము క్తక శ్లోకోప్యనుసన్ధేయః.

శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే, (ప్రాప్యపరిబృఢత్వమ్) ప్రాప్యస్యపరిబృఢ త్వమ్. (ప్రారబ్ధనాశేపీతి) ప్రారబ్ధఖణ్డనాశేపీత్యర్థః. యేనకారణేన వ్యాసాదీనామపి అధికారకర్మణామనుభవేనైవ వినాశోబోధ్యః.

(వచనానుపపత్తిరితి) పరిబృఢత్వజ్ఞానస్య వ్యాసాదేస్సత్వాత్ భక్త్యధి కారానవకాశాత్, పరిబృఢత్వజ్ఞానస్య ప్రపత్త్యధికారత్వ ప్రతిపాదకవచనాను పపత్తిరిత్యర్థః.

(భక్తేరివేతి) శరణాగత్యనుష్ఠానే పయికరుచివిశేషఫలోపహితం సాధనాన్తర స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం విజానతామిత్యనేన వివక్షితమ్. వ్యాసాదేశ్చ అధికారారమ్భకకర్మప్రతిబన్ధేన అదృష్టవిశేషకారిత రుచి విశేషో నాస్తీతి భావః. ఇమంవిచారమధికరణార్థే సఙ్గమయతి (ఏవమస్మిన్నితి) ఇత్థం సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానపూర్తిః విజానత్పదార్థ ఇతిస్థితమ్.

అథవిజానత్పదం సర్వప్రకారేణ ఉపాయోపేయగోచర జ్ఞాన పూర్తిపరమ్, భట్టార్యసూక్తిరపి విజానత్పదార్థకథనపరా, నతు తద్ధేతు పరా. ఏవఞ్చ శౌనకవచనస్థ సర్వజ్ఞపదమపిస్వరసమ్; అజ్ఞపదమపిస్వర సమ్. అజ్ఞపదమపితజ్జ్ఞానరహితపరమేవ. అతోఽజ్ఞానాజ్ఞానయోరేక విషయత్వసిద్ధిః. తత్రసాధనాన్తర విజ్ఞానోభయాఽనన్తర్గతత్వం పూర్వోక్త రీత్యావివక్షితమ్ ; అతోనసాధనాన్తరానవకాశదోషః. ఏవఞ్చసాధ నాన్తర స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞాన మధికారఇతిఫలితార్థపరస్సమ్ప్రదాయ ఇతి వేదాన్తాచార్యాభిమతాం ముఖ్యయోజనామాహ (యద్వేతి).

"సాధనాన్తరాణాం పారతన్త్ర్యనాశకత్వేన సర్వముక్తిప్రసఙ్గ పరిహారార్థతయా వ్యాజమాత్రత్వాత్ సాక్షాదుపాయవైధుర్యమ్,

---

మీమాంసాభాష్యే (భక్తేరివేతి) భక్తిపూర్తేః ప్రపత్త్యధికారత్వవదిత్యర్థః. (తద్రహితానామ్) ఉక్తజ్ఞానపూర్తిరహితానామ్. (తస్యచేతి) ఉపాయఫల్గుత్వజ్ఞానస్య చేత్యర్థః. (అష్టాఙ్గవత్) అష్టాఙ్గభూతభక్తేరధికారత్వ విరోధవత్. (పడఙ్గే) ప్రపదనే ఇతిశేషః. (తదధికారా) ఉపాయఫల్గుత్వజ్ఞానాధికారా.

టిప్పణ్యాం అథేత్యాది యోజనాన్తరమితిబోధ్యమ్. (తద్ధేతుపరా) సాధనాన్తరస్వరూప విరుద్ధత్వజ్ఞానపరా. (స్వరసమ్) ఉపాయోపేయ పరిబృఢత్వజ్ఞాన పరత్వే స్వరసమ్. (తజ్జ్ఞానరహితపరమేవ) ఉపాయోపేయ పరిబృఢత్వజ్ఞానరహిత పరమేవ. (తత్ర) అజ్ఞపదే. (సాధనాన్తరేతి) సాధనాన్తరస్య విజ్ఞానస్య, ఏతదుభయస్యానన్తర్గతత్వమిత్యర్థః. అత్రవిజ్ఞానమ్-ఉపాయోపేయ పరిబృఢత్వజ్ఞానమ్.

ప్రాప్యవిసదృశత్వాత్ సదృశోపాయవైధుర్యాచ్చ భగవతోవిదన్" ఇతివరదార్యవచనార్థమభిప్రేత్య భట్టార్యవచనార్థద్వైవిధ్యాత్ తత్ఫలితార్థద్విద్విధ ఇత్యాహ (తతశ్చేతి) ఫలితార్థత్వాదిత్యర్థః. (ఫల్గుత్వమ్) అల్పాస్థిరత్వం స్వరూపాననురూపత్వాచ్చ. (ఉత్తరత్ర) ఇత్యనన్తరం సాక్షాదుపాయవైధుర్యమితి శేషః.

పరిబృఢపదేన సాధనాన్తరవ్యావర్తకా ఽఽకారాన్తరవివక్షా కృతా నేత్యాశఙ్క్యపరిహరతి (యద్యపీతి). స్వీకార్యత్వవేషేణ రస్యత్వ సకృత్త్వే వివక్షితే. రస్యత్వం దుఃఖేనాసాధ్యత్వాత్, నిరపేక్షత్వమ్ కర్తృనిరపేక్షత్వం సర్వశక్తపరమచేతన నిరపేక్షత్వఞ్చాభిమతమ్ (స్వరూపానురూపత్వాదితి) ఆదిపదాత్ శక్తిప్రాప్తి పూర్తిపరిగ్రహః. సాధనాన్తరాణామౌత్సర్గికాధికారః, విళమ్బాక్షమాణాం నియతాధికార ఇతివిశేషః; స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానాదిసమ్భవాత్.

ఏవంస్వరూప విరోధజ్ఞానాభావే దేహాన్తరవిళమ్బాక్షమరూప దృప్తానాం ఏతద్దేహ విళమ్బాక్షమరూపార్తానాఞ్చ మోక్షోపాయ భఙ్గాంశమేవ సిద్ధోపాయాపేక్షయా వైసాదృశ్యం ప్రకృతేవక్తవ్యమ్; తచ్చనదుఃఖసాధ్యత్వాఽసకృత్త్వాదిక మిత్యభిప్రేత్యాహ (తథాపీతి) పారతన్త్ర్య నాశకత్వాదేః వైసాదృశ్యాన్తర్భావే పృథగుక్తివైఫల్య

(ఆకారాన్తరమ్) రస్యత్వసకృత్త్వాదికమ్. (రస్యత్వమ్) అతిరసత్వేన స్వీకార విషయత్వమ్. (సకృత్త్వమ్) సకృత్స్వీకార విషయత్వ మితిభావః. (దుఃఖేనాసాధ్యత్వాత్) దుఃఖేనసాధ్యత్వాభావాత్. (ఔత్సర్గిక ఇతి) బాధాభావేసతి నియమ ఉత్సర్గ ఇతిభావః.

(మోక్షోపాయేతి) భఙ్గకం వైసాదృశ్యమిత్యన్వయః. వైసాదృశ్యాకారః- ఉపాయఫల్గుత్వ స్వరూపవిరుద్ధత్వాదికమ్. (తచ్చేతి) మోక్షోపాయభఙ్గకంవైసాదృశ్యమిత్యర్థః. (పృథగుక్తీతి) సాక్షాదుపాయ వైధుర్యమితి పృథగుక్తివైఫల్యమిత్యర్థః. సాక్షాదుపాయవైధుర్యమిత్యత్ర స్వరూపనాశకత్వ స్వరూపవర్థకత్వాదికం

మిథ్యాశఙ్కాయాం స్వరూపవిరుద్ధత్వపద వివక్షితమాహ (తతశ్చేతి) భగవానిత్యనన్తరం పరార్థానుభవాది ఫలవదితి శేషః. ఫలసాదృశ్యే వై సాదృశ్యయోరేవవక్తవ్యత్వాదస్యాం యోజనాయాం స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞాన మధికారఇతి ఫలితార్థప్రవాదఇత్యాహ (తస్మాదితి) అధికరణార్థేన సఙ్గమయతి (తస్మాదితి).

ననుఅజ్ఞపదోక్తాశక్తిర్న సాధనాన్తరనివర్తకాధికారః, షడఙ్గసాధారణ్యాదిత్యతఆహ (ఏవఞ్చేతి). ప్రాపకాన్తరపరిత్యాగే స్వరూపవిరోధస్య ప్రధానహేతుత్వ మభిప్రేతమితివక్తుం విజానత ఇదార్థం నిష్కృష్యదర్శయతి (స్వరూపేతి). అజ్ఞానామితి వివక్షితాఽజ్ఞానాశక్తి పర్యుదాసాపేక్షయా అతిశయమభిప్రేత్యాహ (విలక్షణమితి) అజ్ఞానాదిమతోపికదాచిజ్ఞానాదిసమ్భవేన తద్దశాయాం సాధనాన్తరప్రసక్తౌ స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానం తద్భఞ్జకత్వాదుత్కృష్టమిత్యర్థః. ననుభక్తి

---

*సాధనాన్తరేశ్వరయోరోర్థ్యమ్. (ఫలవదితి) ఫలమిపేత్యర్థః. పరార్థానుభవరూపఫలస్య స్వరూపానురూప ఉపాయ ఈశ్వరోత్ర వివక్షితః. (అస్యాంయోజనాయామితి) శేషపరిబృఢత్వ జ్ఞానపరయోజనాయా మిత్యర్థః. మీమాంసాభాష్యే (తదధికారా)స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాధికారా. అశక్తానాంస్వతన్త్రాణాంతాన్త్రికపడఙ్గప్రపత్తిః, శక్తానాం స్వతన్త్రాణాం సాధనభక్తిః. అశక్తిః గురూపాయ నివర్తికేతి బోధ్యమ్. (అధికారత్వేనేతి) యాఉపాయాన్తరాశక్తిః అధికారత్వేనోక్తాసాపీత్యన్వయః.† శాస్త్రాధికృతస్యాపి అశక్తస్య తాన్త్రిక పడఙ్గన్యాసేఅధికార ఇతిబోధ్యమ్.

(ప్రధానహేతుత్వమ్) అవ్యభిచరితహేతుత్వమ్. (స్వరూపేతీతి) స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమితిప్రతీకమ్.‡(పడఙ్గవ్యావృత్తం విలక్షణమితి) పడఙ్గప్రపత్తివ్యావృత్తముత్కృష్టమిత్యర్థః. (అజ్ఞానామితివివక్షితేతి) అజ్ఞానామితిశ్లోకే వివక్షితేత్యర్థః.

---

† (పా) శాస్త్రాధికృతస్యాపి   ‡ ఇయంమీమాంసాభాష్యపంక్తిః.

పారవశ్యం సాధనాన్తరనివర్తకమ్,తన్నియతేన సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానేనైవ నివృత్తిసిద్ధేరిత్యతఆహ (అధికమితి). అధికంతత్రానుప్రవిష్టం నతద్ధానిరితి, ఉపధేయసఙ్కరేపి ఉపాధేరసఙ్కరఇతిచ భావః.

నన్వజ్ఞానాశక్తిపర్యుదాస విజ్ఞానవిళమ్బాక్షమత్వానాం సాఙ్కర్యావిశేషాత్ ప్రాపకాన్తరపరిత్యాగే స్వరూపవిరోధః ప్రధానహేతు తద్భఙ్గకత్వాత్) సాధనాన్తరభఙ్గకత్వాత్. (తన్నియతేన) భక్తిపారవశ్యనియతేన. (నతద్ధానిరితి) నతల్లక్షణహానిరిత్యర్థః.

(ఉపధేయేతి) ఉపధేయసఙ్కరేపి - దోషాద్యుపాధ్యాశ్రయాభేదేపి, ఉపాధేః - దోషాద్యుపాధేః. అసఙ్కరః - భేదఇత్యర్థః. తర్కసఙ్గ్రహే అనుమాన పరిచ్ఛేదే, తత్రసాధ్యాభావవద్వృత్తిస్సాధారణోనైకాన్తికః; "యథాపర్వతోవహ్నిమాన్ ప్రమేయత్వాత్" ఇత్యత్ర ప్రమేయత్వస్య వహ్న్యభావవతి మహాహ్రదే విద్యమానత్వాదితి. సాధ్యాభావవ్యాప్తో హేతుర్విరుద్ధః; యథాశబ్దోనిత్యః కార్యత్వాత్ ఘటవత్, కార్యత్వంహి నిత్యత్వాభావేన అనిత్యత్వేనవ్యాప్తమితి.

నరసింహవిరచిత దీపికాప్రకాశికాయామ్ అనుమానపరిచ్ఛేదే, సవ్యభిచారానైకాన్తికనిరూపణస్థలే (సాధ్యాభావవద్వృత్తిరితి). సాధ్యమభావోయస్యేతి వ్యుత్పత్త్యా సాధ్యవద్భేదవద్వృత్తిరిత్యర్థః. ప్రాఞ్చస్తుసాధ్యేనాభావోసాధ్యాభావఇతి వ్యుత్పత్త్యా సాధ్యావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాక భేదఏవ సాధ్యాభావ శబ్దార్థఇత్యాహుః; తేన, నయథాశ్రుతే "కపిసంయోగీ ఏతద్వృక్షత్వాత్" ఇత్యాదా ఏతద్వృక్షత్వాదేః కపిసంయోగాభావభావవద్వృత్తిత్వాత్ అతివ్యాప్త్యాపత్తిః. నచైతల్లక్షణం విరుద్ధే అతివ్యాప్తమితివాచ్యమ్; తస్యాపి లక్ష్యత్వాత్. "ఉపధేయసఙ్కరేపి ఉపాధేరసఙ్కరః" ఇతిన్యాయేన విరుద్ధస్యాపి సవ్యభిచారత్వేన లక్ష్యత్వాదితి, విరుద్ధహేతుభూతకార్యత్వరూపహేతోః సాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వరూపసవ్యభిచారలక్షణాక్రాన్తత్వేన ఏతల్లక్షణస్యాతివ్యాప్తత్వేపి, దుష్టభేదాభావేపి దోషభేదాదతివ్యాప్తిర్నదోష ఇతిభావః." ఇతి, ఉపధేయసఙ్కరేపి ఉపాధేరసాఙ్కర్యస్య అదుష్టత్వేన స్వీకారాదితిభావః.

రితి సమ్ప్రదాయోనుపపన్న ఇత్యతఆహ (స్వరూపేతి). (అనుయా యీతి) అజ్ఞానాశక్తి పర్యుదస్తానామార్తానా మనార్తానాఞ్చ అశక్తా సత్యాంషడంగే శక్తౌసత్యాం వసురణ్యాదిమన్త్రకన్యాసేచాధికారః. స్వరూపవిరోధజ్ఞానసత్త్వేతు శక్తానామశక్తానాఞ్చ తేషాంశరణాగతావధి కారఇతి స్వరూపవిరోధస్య విశ్వాసమహత్త్వాపేక్షయా ప్రధానహేతుత్వ ఞ్చేతిభావః. భక్తిపారవశ్యమపి అసాధారణాధికారఇతి వక్ష్యమాణాధి కార సిద్ధాన్తాభిప్రాయేణ అశక్త్యాదిత్రయాధికారేత్యుక్తమ్.

(త్రయాణామపీతి) యథాఅజ్ఞానాదిత్రయాభావే విశ్వాసమ హత్త్వాభావేచ స్వరూపవిరోధజ్ఞానసత్త్వే తస్యైవనివర్తకత్వమ్, ఏవమ జ్ఞానాదిచతుష్టయసత్త్వేపి తస్యాప్రయోజకత్వ మాశ్రిత్యస్వరూపవిరోధ జ్ఞానస్యైవ సాధనాన్తరనివర్తకత్వమస్తి. నైవంవిధస్వరూపవిరోధ జ్ఞానసత్త్వేపి తస్యాప్రయోజకత్వమాశ్రిత్య అజ్ఞానాదిచతుష్టయస్య సాధ నాన్తరనివర్తకత్వమస్తీతి స్వరూపవిరోధః ప్రధానహేతుర్వ్యజ్యత ఇతి భావః.

(అనార్తానామ్) దృప్తానామ్. (తేషాం) దృప్తార్తానామ్. (వక్ష్యమాణాధి కారేతి) వక్ష్యమాణప్రపత్త్యధికార శోధనాధికారే విశ్వాసమహత్త్వస్య శరణాగతా అసాధారణాధికారత్వముచ్యతే. తత్రవిశ్వాసమహత్త్వమ్ - ఆర్తత్వరూపమ్; నతు దృప్తత్వరూపం తదితిబోధ్యమ్.

మీమాంసాభాష్యే (త్రయాణామ్) అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానామ్. (అష్టాఙ్గయోగ వత్) అష్టాఙ్గయోగత్యాగవత్. (అజ్ఞానాదిత్రయాభావే)అజ్ఞానాశక్తి పర్యుదాసా భావే. (తస్యైవ)స్వరూపవిరోధజ్ఞానస్యైవ. (నివర్తకత్వమ్) సాధనభూత భక్తిప్ర వృత్తి నివర్తకత్వమ్. (అజ్ఞానాదిచతుష్టయసత్త్వేపి)అజ్ఞానాశక్తిపర్యుదాస విశ్వాసమ హత్త్వ చతుష్టయసత్త్వేపి. (తస్య) అజ్ఞానాదిచతుష్టయస్య. (నైవంవిధేతి) ఏవంవి ధేత్యారభ్య సాధనాన్తరనివర్తకత్వం నాస్తీత్యన్వయః. (తస్య) స్వరూపవిరోధజ్ఞా నస్య.(ప్రధానహేతురితి)అజ్ఞానాదిచతుష్టయస్య లఘూపాయ పడఙ్గ ప్రపత్తౌ ప్రవర్త కత్వాదితిభావః.

వర్ణనియమాభావాధికారేవిషయనియమాభావాధికారేచ సమర్థిత మర్థజాతమభిప్రేత్యాహ (అన్యథేతి) స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానత్రయాణామపి షడఙ్గత్యాగ ఇత్యనఙ్గీకార ఇత్యర్థః. అశక్తపదమ్ అజ్ఞోపలక్షకమ్.(అశక్తపరతన్త్రాణామ్)ఇత్యనన్తరం శాస్త్రాధికృత తదనధికృత విషయత్వాత్ పర్యుదస్త పరతన్త్రాణామిత్యధ్యాహృత్య యోజనీయమ్. పరతన్త్రపదత్రయంపారతన్త్ర్యజ్ఞానవత్పరమ్. పూర్వోక్తం సాధనాన్తర స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానరూపాసాధారణాధికారబలాత్ షడఙ్గశరణాగత్యోర్భేదం ముఖభేదేనవదన్, స్వరూపవిరోధస్య విశ్రమ్భాక్షమత్వాపేక్షయా ప్రాపకాన్తరపరిత్యాగే ప్రధానహేతుత్వం సూచయన్ అధికరణార్థముపసంహరతి (షడఙ్గఇత్యాదినా). అశక్తానామేవ షడఙ్గేఅధికారః; శరణాగతౌతు శక్తానామశక్తానాఞ్చేతిముఖభేదః.

యచ్చోక్తం పూర్వపక్షే "నరాణాంబుద్ధిదౌర్బల్యాత్" ఇతి వచనం నిగమాన్తాచార్యైరన్యథాసిద్ధత్వేన పరిహృతమితి తద్దూషయితుం శఙ్కతే (నన్వితి) నచఅజ్ఞానాం సాధనాన్తరావకాశః, జ్ఞాతృష్వపి వ్యాసాదిషు సాధనాన్తరస్య ప్రమాణసిద్ధత్వాత్, తేషామాధికారికత్వేపి

(వర్ణనియమేతి) అధికారద్వయేపి క్రమేణతాన్త్రికషడఙ్గన్యాసస్య వర్ణనియమాభావః, విషయనియమాభావశ్చసమర్థితః. (తదధికృతేతి) శాస్త్రానధికృతేత్యర్థః. (ముఖభేదేన) ప్రకారభేదేన.

(వేదాన్తాచార్యైరితి) వ్యాసాదౌ సాధనాన్తరానుష్ఠాన దర్శనాత్, తదాచారవిరోధాత్, నరస్యేతివచనస్య యథాశ్రుతార్థ నిరాకరణం కర్తవ్యమితి తదభిప్రాయో ఽవగన్తవ్యః. (అజ్ఞానామితి) అజ్ఞేష్విత్యర్థః; సమ్బన్ధసామాన్యేషష్ఠీ. (తేషాం) వ్యాసాదీనామ్. (ఆధికారికత్వేపి) ఆధికారికకర్మణస్సత్వాత్ సాధనాన్తరానుష్ఠానమితి వక్తుంనశక్యతే. తేనకర్మణా తేషాందురనుష్ఠానం నసమ్భవతీతితాత్పర్యమ్. ఆధికారికేత్యత్ర తత్రనియుక్త ఇతితద్ధితసూత్రేణఠక్ప్రత్యయః. అధికారః - వ్యాపారః. సిద్ధాన్తకౌముద్యామ్ తత్రనియుక్తః. ఆకరేనియుక్తః ఆధికారికః ఇత్యుక్తమనుసన్ధేయమ్.

నిషిద్ధానుష్ఠానా యోగాదితిభావః. (అప్రాపణ్యాప త్తిరితి) అష్టాఙ్గ షడఙ్గయోరిత్యాదిః. వ్యాసాదీనామష్టాఙ్గనిష్ఠాముపపాదయిష్యన్ జ్ఞాన మాన్ద్యవతాం సాధనా న్తరమిత్యేతత్తావదుపపన్నమిత్యాహ (నరాణా మితి).

(స్వయత్నేతి) మోక్షసాధనగోచరస్వయత్నస్య-తదనర్హత్వరూప స్వరూపనాశకత్వ జ్ఞానరహితానామిత్యర్థః. (యథాక్రమమితి) శక్తా నామష్టాఙ్గయోగే అశక్తానాం షడఙ్గేచాధికార సమ్భవాదిత్యర్థః. నను విజానతామితివచనాత్ అజ్ఞానాం సాధనా న్తరమిత్యయు క్తమ్, వ్యాసా ద్యనుష్ఠాన విరోధాదితివద న్తం ప్రతివచనా న్తరోపన్యాసేనయు క్త ఇత్య తఆహ (తతశ్చేతి). వ్యాసాద్యనుష్ఠాన విరోధాత్ విజానతామితివచనే న్యాయసాపేక్షే అర్థా న్తరం శఙ్కితుమపిశక్యమ్; న్యాయనిరపేక్షే నరాణామితివచనేతునతదితి తద్బలాద్వ్యాసాద్యనుష్ఠానమేవ అన్యథా నేయమితిభావః.

(ఇతివచనమేవేతి) ఏవకారేణ న్యాయసాపేక్షం వచనా న్తరం వ్యావర్త్యతే. (ప్రతినియతేతి) బుద్ధిదౌర్బల్య బుద్ధిదార్ఢ్యరూప విరు ద్ధాధికారయోస్సాధనా న్తరనిష్ఠశరణాగతరూపాశ్రయ నిర్ణాయకమిత్య

(తదనర్హత్వరూపేతి) మోక్షసాధనగోచర స్వయత్నానర్హత్వ రూపేత్యర్థః. మీమాంసాభాష్యే; (స్వయత్నస్వరూపవిరుద్ధత్వేతి) స్వయత్నస్య స్వరూపవిరుద్ధత్వే త్యర్థః. (తయోః) అష్టాఙ్గషడఙ్గయోః. (శఙ్కితుమపిశక్యమితి) ఏకదేశితా త్పర్యవిరుద్ధత్వాదితిభావః. (నతదితి) అర్థా న్తరం నశక్యమిత్యర్థః. (తద్బలాత్) నరాణామితివచనబలాత్.

(వచనా న్తరమ్) విజానతామితివచనా న్తరమ్. మీమాంసాభాష్యే, (తాత్పర్య మితి) ఆశ్రయనిర్ణాయకం-నరాణామితివచనమ్; ఇదంశరణమజ్ఞానామితివచనమ్ - అధికారిద్వైతే విధ్యనిర్ణాయక మితిభావః. (ఉక్తార్థపరత్వే) స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞాన వతామిత్యర్థపరత్వే.

ర్థః. (ఇతితాత్పర్యమితి) "బుద్ధిదౌర్బల్యాదుపాయాన్తరమిష్యతే" ఇత్యనేన బుద్ధిప్రాబల్యాత్సిద్ధోపాయా శ్రయణమిష్యత ఇతిలాభాదితి భావః. నన్వేవం పూర్వాచార్యైః "ఇదంశరణమజ్ఞానామ్" ఇతిప్రమాణోపన్యాస విరోధ ఇత్యతఆహ (అతఇతి). అజ్ఞానాం సాధనాన్తరమిత్యత్ర ప్రమాణతయా నరాణామితివచనమ్, విజానతామితివచనాపేక్షయా స్ఫుటార్థత్వా దస్మాభిరుపన్యస్తమ్; పూర్వోక్తబహున్యాయానురోధేనవిజానతామిత్యప్యజ్ఞానాం సాధనాన్తరమిత్యత్రప్రమాణమేవ; అధికారి త్రైవిధ్యేతు నరాణామితివచనమప్రమాణమితి పూర్వోక్తన్యాయానుగృహీతం నరాణామితివచనానుగృహీతఞ్చ ఇదంశరణమజ్ఞానామితివచనమేవ అధికారిత్రైవిధ్యేప్రమాణతయోపన్యాసార్హమితిభావః.

తత్రప్రపత్త్యనర్హాణామితిశ్లోకోక్త ప్రకారేణ నరాణామితివచనమపి అన్యథాసిద్ధ మిత్యాశయేనశఙ్క్యతే (నన్వితి). యద్యపి "అశక్తస్యాతి కృచ్ఛ్రేషు" ఇతిశ్లోకార్థ ఏవప్రథమం శఙ్కితుముచితః; తథాపి వ్యాసాద్యనుష్ఠాన విరోధరూప బాధకస్య ఉత్తరశ్లోకస్థతయా, తల్లోభాత్ ప్రథమంతదర్థశ్శఙ్కిత ఇతిద్రష్టవ్యమ్. (ప్రామాణ్యేతి) ప్రమాత్వేన జ్ఞాయమానత్వం బుద్ధేర్బలమ్. తదభావోదౌర్బల్య మితిభావః. యద్యపి బలస్యదుష్టత్వమేవ దౌర్బల్యమ్; తథాప్యప్రామాణ్య శఙ్కాకళఙ్కితజ్ఞానస్య దౌర్బల్య వ్యవహారానురోధాత్, అవ్యయానా మనేకార్థ

(తత్రప్రపత్తీతి) సారే పూర్వపక్ష్యుక్తం తత్రప్రపత్త్యనర్హాణామితిపద్యం వర్తత ఇతిమన్తవ్యమ్. (తల్లోభాత్) సిద్ధాన్తిఖణ్డక బాధకస్యలోభాత్. (తదర్థః) తత్రప్రపత్త్యనర్హాణామితిశ్లోకార్థః. (ప్రామాణ్యేతీతి) ప్రామాణ్యాధ్యవసాయేతిప్రతీకమ్. (తదభావః) ప్రమాత్వేన జ్ఞాయమాన త్వాభావః. దౌర్బల్యశబ్దః - బలాభావపరఇతి నిరూపయతి (ప్రమాత్వేనేతి). అత్రద్విచన్ద్రాదిజ్ఞానం దుర్బలజ్ఞానమితినవ్యవహారః; నరః - దుర్బల ఇత్యాదివ్యవహారః ప్రాయికోవర్తత ఇతిబోధ్యమ్;

త్వాచ్చ బలాభావఏవ దౌర్బల్యమితి జ్ఞేయమ్. యద్వాదుష్టబలత్వమేవ దౌర్బల్యమ్; సర్వస్యాపిజ్ఞానస్య ధర్మ్యంశే ప్రమాత్వేనబలవత్త్వాత్, తస్య అప్రమాత్వేనజ్ఞాయమానత్వసాహచర్యమేవ ప్రకృతేదోష ఇత్యవధేయమ్.

నను నరసామాన్యస్య నిరుక్తాధ్యవసాయో బాధితః. కిఞ్చ నిరుక్తాధ్యవసాయాభావాత్ ప్రవృత్తిర్నైష్యతామ్; నతుతావన్మా త్రాదుపాయాన్తరమిష్యత ఇతివక్తుంశక్య మిత్యతఆహ (నరశబ్దశ్చేతి). (అశక్తపరఇతి) కిఞ్చిదశక్త పరఇత్యర్థః; అశక్తనరసామాన్యస్యాపి నిరుక్తాధ్యవసాయ నియమాభావాత్. అతఏవకస్యచిదశక్తస్యేతివక్ష్యతి.

నను అశక్తస్య ఉపాయాన్తరమిష్యత ఇతివ్యాహతమ్, శక్తేస్తత్ర హేతుత్వాదిత్యతఆహ(అతఇతి). పదద్వయస్యోక్తార్థ పరత్వాదిత్యర్థః. నిరుక్తవచనేకస్య చిదిత్యధ్యాహారమభిప్రేత్య కిఞ్చిత్పదవివక్షితం బుద్ధి దౌర్బల్యోపాయాన్తరాన్వయితావచ్ఛేదకమాహ (అశక్తస్యేతి).

ఆదిపదద్వయేన యద్యపి కేషాఞ్చిదిత్యాదిరీత్యా నిర్దేశఃకార్యః; నరాణామిత్యుపాత్తవచనానురోధాత్. అతఏవ "తత్రప్రపత్త్యనర్హాణామ్"

దుర్గుణమితివత్. అర్థాన్తరమాహ (యద్వేతి) (తస్యేతి) జ్ఞానస్యేత్యర్థః.

(నిరుక్తాధ్యవసాయాభావః) లఘూపాయప్రతిపాదక ప్రపత్తిశాస్త్రే ప్రామాణ్యాధ్యవసాయాభావః. (ప్రవృత్తిరితి) సాధనాన్తరే ఇతిపూర్వం యోజనీయమ్. (వక్తుంశక్యమితి) వక్తుంనశక్యమిత్యన్వయః. (అశక్తస్యేతి) (వ్యాహతమితి)వక్తుం నశక్యత ఇత్యర్థః. (శక్తేరితి) (తత్ర) ఉపాయాన్తరే. (పదద్వయస్య) నరస్య బుద్ధిదౌర్బల్యాదితి పదద్వయస్య. (ఉక్తార్థపరత్వాదితి) అత్రనరశబ్దః - కతిపయాశక్తపరః. దౌర్బల్యశబ్దః - లఘూపాయప్రామాణ్యాధ్యవసాయాభావ ఇతిపూర్వపక్షోక్తార్థోబోధ్యః. (నిరుక్తవచనే) నరస్యేతివచనే. (ఉపాయాన్తరేతి) ఉపాయాన్తరాన్వయితావచ్ఛేదకమశక్తత్వం దురాశాదార్ఢ్యశాలిత్వఞ్చేతివివక్షితమ్.

(పదద్వయేన) అశక్తస్యదురాశాదార్ఢ్యశాలిన ఇతిపదద్వయేన. మీమాంసాభాష్యే (ప్రపత్త్యనర్హత్వాదితి) ప్రపత్తౌప్రామాణ్యాభావాదితిభావః. (అశక్తస్యేతి

ఇత్యనుగృహీతం నిగమాన్తార్యైః. తథాపి "అశక్తస్యాతికృచ్ఛ్రేషు" ఇత్యాదిపూర్వశ్లోకే వేదాన్తార్యాణా మభిప్రేతం నరస్యబుద్ధి దౌర్బల్యాదితి పాఠాన్తరమభిప్రేత్యకస్యచిదితినిర్దిష్టమితినదోషః."అశక్తస్యాతి కృచ్ఛ్రేషుదురాశాదార్ఢ్యశాలినః" ఇతిషష్ఠ్యన్త పదద్వయస్యాయమభిప్రాయః;-సర్వస్యాపిసాధనాన్తరేశక్తం కర్మేతిన్యాయేన అశక్తిస్తావత్సిద్ధా. ఏవమశక్తస్యత్యామపివస్తుతోలఘూపాయేసత్యపిగురూపాయేచ్ఛా దుర్వారైవ. సాచ గురూపాయేనైవదృష్టాఽదృష్టఫలసాధనస్య అనాదివాసనాసిద్ధత్వాద్దుర్వారా. ఏవంవిశ్వాసమాన్ద్య కృతదురాశాబలేన ప్రపత్త్యనర్హత్వాత్ కస్యచిన్నరస్య ఉపాయాన్తర మిష్యతఇతి నరస్యేత్యాదివచనతాత్పర్యమితి. అనేనతత్రప్రపత్త్యనర్హాణామితిశ్లోకే "అశక్తస్యాతి కృచ్ఛ్రేషుదురాశాదార్ఢ్యశాలినఃకస్యచిత్" ఇతిపూర్వశ్లోకస్థం షష్ఠ్యన్త పదత్రయం నరస్యేతి పదవివరణరూపం విభక్తివిపరిణామేనానుషఙ్జనీయమితిసూచితమ్. (ప్రపత్త్యనర్హత్వాత్) ఇత్యనేన "తత్రప్రపత్త్యనర్హాణామ్" ఇతిశ్లోకేషష్ఠ్యన్తంపదం హేతుగర్భమ్, బుద్ధిదౌర్బల్యాదితి పఞ్చమ్యన్త వివరణమితిసూచితమ్.

నన్వేవంనరశబ్దసఙ్కోచాపత్తిరిత్యత ఆహ (అన్యథేతి). నరశబ్దాసఙ్కోచఇత్యర్థః. (ఉక్తనీతేరితి) బుద్ధిదౌర్బల్యాదిత్యుక్తహేతోరిత్యర్థః. (అసమ్భవాత్) ఇత్యనన్తరంతదనుష్ఠానవిరోధస్యాదితి శేషః. కేషాఞ్చిత్ప్రపత్తావేవాధికారఇతివక్తుంప్రపత్త్యధికారిణా మన్యత్రాధికారోబుద్ధిదౌర్బల్య కృతఇతి ఏతద్వచన తాత్పర్యమాశ్రయణీయమ్; అన్యథాకస్య

కృచ్ఛ్రేష్వితి)శ్లోకే అతికృచ్ఛ్రేషు అశక్తస్యేత్యన్వయః. (సాచ)దురాశాచ. (తాత్పర్యమితీతి) అయమభిప్రాయఇత్యన్వయః. (విభక్తివిపరిణామేనాఽను షఙ్జనీయమితి) అశక్తానాం దురాశాదార్ఢ్యశాలినాం కేషాఞ్చిదితిపదత్రయం బహువచనాన్తం వక్తవ్యమితిభావః.

(తదనుష్ఠానవిరోధః)సాధనాన్తరానుష్ఠానవిరోధః. (ఏతద్వచనమ్) నరస్యేతి

చిన్నరస్యబుద్ధిమాన్ద్యాత్సాధనాన్తరమనుష్యత ఇత్యుక్తే సాధనాన్తరజ్ఞానానుష్ఠానాశక్తస్య కస్యచిన్నరస్య ప్రవృత్తిరిష్యత ఇత్యపి వక్తుం శక్యత్వేన వచనవైయర్థ్యాత్. తథా చ ప్రపత్త్యధికారసమర్పకే నరస్యేత్యత్ర అశక్తస్యేత్యధ్యాహార్యమిత్యాహ (వ్యాసాదితి). (అశక్తస్యేతిపదమితి) తచ్చ సర్వథా ఉపాయాన్తరానుష్ఠానాశక్తిపరమ్; నతు కష్టం కర్మేతి న్యాయేన అశక్తిపరమ్. తస్య సాధనాన్తరనిష్ఠ సాధారణ్యాదితి భావః.

దూషణాన్తరమాహ (తథేతి) (అశక్తేనేతి). అశక్తస్య స్వాఽశక్తిం జానతః సాధనాన్తరే కృత్యసాధ్యతాజ్ఞానోదయేన కృతిసాధ్యతాజ్ఞానాధీనచికీర్షారూపసాధనాన్తరేచ్ఛాయా అసమ్భవాదితి భావః. (తదుపాయేతి) ఉపాయాన్తరాశక్తస్యాపి దేశవాసాదిశక్తిసమ్భవాదితి భావః. తతః కిమిత్యత్రాహ (తతశ్చేతి). చశ్శఙ్కానివృత్తౌ. (లక్షణాచేతి) చకారేణ కస్యచిదితి పదాధ్యాహారస్సముచ్చీయతే. నను వస్తుతోఽశక్తస్యాపి కృతిసాధ్యతా భ్రమాదుపాయాన్తరేచ్ఛా సమ్భవత్యేవేతి న ద్వితీయదూషణం సమ్భవతీత్యభిప్రాయేణ "అశక్తస్యాతికృచ్ఛ్రేషు" ఇతి శ్లోకాభిప్రేతం నరస్యేత్యాదివచనస్యార్థాన్తరమాశఙ్కతే (నన్వితి). అత్రాపి నరశబ్దో యత్కిఞ్చిదశక్తపరః, అశక్తిస్తు సర్వథా ఉపాయాన్తరానుష్ఠానాశక్తిః; నతు పూర్వత్రేవ కష్టం కర్మేతి న్యాయసిద్ధాశక్తిః. కిఞ్చిత్-పూర్వవదతి కృచ్ఛ్రేషు దురాశాదార్ఢ్య శాలిత్వమితి బోధ్యమ్.

(భ్రమపర ఇతి) బుద్ధేర్బలం ప్రమాత్వమ్. తదభావో వా తస్య

వచనమ్. (అన్యథా) ఇత్థం వచనతాత్పర్యానఙ్గీకారే. మీమాంసాభాష్యే (తథా) తద్వత్. (తదుపాయేతి) సాధనాన్తరోపాయేత్యర్థః. (లక్షణాచేతి) ఉపాయాన్తరశబ్దస్య భక్త్యాదిరూపస్వార్థపరిత్యాగాత్ జహల్లక్షణేతి భావః. (తచ్చ) అశక్తస్యేతి పదఞ్చ. (తస్య) ఈషదశక్తస్య. (ద్వితీయదూషణం) లక్షణేతి దూషణమ్.

భ్రమత్వ సాహచర్యం వా దౌర్బల్యమితి భావః. సంశయవిపర్యయ విరోధితావచ్ఛేదకస్యైవ బుద్ధిబలశబ్దార్థత్వమ్; వస్తుతః ప్రమాయా అపి అప్రామాణ్యశఙ్కాకళఙ్కితత్వేన దుర్బలత్వాత్, తదభావే భ్రమస్యాపి ప్రబలత్వాత్, అతః ప్రమాత్వేననిశ్చితత్వమప్రామాణ్య జ్ఞానానాస్కన్దితత్వం వా బలమ్. తథా చ భ్రమస్య ప్రాయేణ అప్రామాణ్య జ్ఞానాస్కన్దితత్వాత్ దౌర్బల్యశబ్దో భ్రమలాక్షణిక మిత్యఙ్గీకార్యమిత్యాశయేనాహ (దార్ఢ్యాభావేతి). యద్యపిసంవాదిప్రవృత్తిజనకతావచ్ఛేదకత్వాత్ ప్రమాత్వం బలమితి వక్తుం శక్యమ్; తథాపి పీతశఙ్ఖాదిభ్రమస్య విసంవాదిప్రవృత్తి జనకస్యాపి ప్రాబల్య వ్యవహారాత్, గ్రాహ్యాభావ ప్రత్యక్ష విరోధితావచ్ఛేదకమేవ బుద్ధేర్బల మితి భావః.

(తదభావః) ప్రమాత్వాభావః. (తస్యేతి) ప్రమాత్వస్యేత్యర్థః. (విరోధితావచ్ఛేదకస్యైవేతి) ధర్మస్యేతి శేషః. (వస్తుత ఇతి) ప్రమాత్వస్య భ్రమసాహచర్యం దౌర్బల్యమితిపూర్వపక్షయోజనాయామ్. వస్తుత ఇత్యారభ్య బలమితిపర్యన్తం సిద్ధాన్తరీతిః. (దుర్బలత్వాదితి) అత్ర "దోషమూలత్వే జ్ఞాతే సతి పరత్వమకిఞ్చిత్కరమ్, రజ్జుసర్పజ్ఞాననిమిత్తభయే సతి, భ్రాన్తోయమితి పరిజ్ఞాతేన కేనచిత్ నాయం సర్పో మా భైషీరిత్యుక్తేపి భయానివృత్తిదర్శనాత్" ఇతి శ్రీభాష్యసూక్తిః. "పరత్వస్యాకిఞ్చిత్కరత్వముపపాదయతి (రజ్జుసర్పేతి). ఉత్తరజ్ఞానస్య దోషమూలత్వేన ప్రామాణ్యానిశ్చయాత్, భయానివృత్తేః" ఇతి తచ్ఛ్రుతప్రకాశికాసూక్తిశ్చానుసన్ధేయా. (తదభావే) శఙ్కాకళఙ్కితత్వాభావే. (అప్రామాణ్యజ్ఞానాస్కన్దితత్వాదితి) గఙ్గాయాం ఘోష ఇత్యత్ర ప్రవాహసమ్బద్ధస్య తీరే ప్రాయేణవిద్యమానత్వవత్, ప్రాయేణ అప్రామాణ్య జ్ఞానాస్కన్దితత్వరూపార్థక దౌర్బల్యశబ్దః - భ్రమత్వలాక్షణిక ఇతిబోధ్యమ్. (సంవాదీతి) సఫలేత్యర్థః. (విసంవాదిప్రవృత్తిజనకస్యేతి) (విసంవాదీతి) విఫలేత్యర్థః. "శఙ్ఖే పీతరూపం జానీహి" ఇతివ్యవహారే కశ్చన పురుషః ప్రవర్తత ఇతి ప్రవృత్తిజనకత్వం బోధ్యమ్. (గ్రాహ్యాభావప్రత్యక్ష విరోధితావచ్ఛేదకమితి) గ్రాహ్యాభావప్రత్యక్షమ్-శుక్తికాయామిదం రజతమితి ప్రత్యక్షమ్. తద్విరోధితా-ఇయం శుక్తిరితి ప్రమాత్మక

యద్వాపేతదస్వరసాదేవాహ (అధ్యాహారేతి). నరశబ్దస్యాశక్తయత్కిఞ్చిన్నరలక్షణాయాం సైవదోషఇతిభావః. "వ్యాసాదిషుతునైవైషారీతిః" ఇత్యుక్తం బాధకముద్ధర్తుం తద్వివరణముఖేనానువదతి (నన్వితి). (అనధ్యాహారేతి) అలాక్షణికత్వేత్యపి ద్రష్టవ్యమ్. (అధ్యవసాయః)అప్రామాణ్యజ్ఞానానాస్కన్దిత నిశ్చయః. తస్యదార్ఢ్యమ్-అదృష్టవిశేషకారితతాదాత్వికానుష్ఠానోపయికరుచివిశేషఫలోపధానమ్. (అజ్ఞత్వేనప్రపత్త్యనుష్ఠాతౄణామ్) ఇత్యనేనసాధనాన్తరానుష్ఠానసూచనముఖేన "జ్ఞానభక్త్యన్వితంకర్మ" ఇత్యాదిప్రమాణప్రసిద్ధసాధనభక్త్యనుష్ఠానవిరోధోవక్ష్యమాణ విరోధాన్తర్గత ఇతిసూచితమ్. యద్యపిసాధనాన్తర నిష్ఠానామితివక్తుముచితమ్. తథాప్యజ్ఞానుష్ఠానవిరోధోపివక్ష్యమాణవిరోధాన్తర్గత ఇతిధ్వనయితుంనతథోక్తమితిధ్యేయమ్.† స్వోపదిష్టేత్యనేనఉపదేశవిరోధోవక్ష్యమాణవిరోధాన్తర్గత ఇతిసూచితమ్.

(జ్ఞానేతి) జ్ఞానవిశ్వాసదార్ఢ్యానామభావస్యేత్యర్థః. (అనేకేతి) జ్ఞానాభావే ఉపదేశవిరోధః. సార్వజ్ఞప్రసిద్ధివిరోధః. విశ్వాసాభావే

జ్ఞానే; విరోధితా-ప్రతిబన్ధకతా. తస్యాం యదవచ్ఛేదకం అప్రామాణ్యజ్ఞానానాస్కన్దితత్వమ్, తత్ - బలమితిబోధ్యమ్.

(ఏతదస్వరసాదితి) పూర్వోక్తార్థే ప్రాయికత్వాదస్వారస్యాదిత్యర్థః. మీమాంసాభాష్యే (అధ్యాహారేతి) కస్యచిదశక్తస్యేత్యధ్యాహారః. (అనధ్యాహారేతి) యోజనాయాంపక్షపాతేనేత్యర్థః. (కల్ప్యేతేతి) యదికల్ప్యేతేతివక్తవ్యమ్. (సైవ) లక్షణైవ. (తస్య) నిరుక్తనిశ్చయస్య. (జ్ఞానభక్తీతి) "జ్ఞానభక్త్యన్వితం కర్మజనకాదిషు దృశ్యతే। కర్మభక్త్యన్వితం జ్ఞానం ప్రాయేణభరతాదిషు। కర్మజ్ఞానాన్వితాభక్తిః ప్రహ్లాదప్రముఖాశ్రయా।" ఇత్యాదిశ్లోకే ప్రహ్లాదజనకసనకాదీనాం సాధనానుష్ఠానముక్తమ్.

(జ్ఞానవిశ్వాసయోర్దార్ఢ్యమితి) విగ్రహశఙ్కానిరాసార్థమాహ (జ్ఞానవిశ్వాస

---

† (పా) లోకదృష్టే.

ఆస్తికాగ్రేసరత్వప్రసిద్ధివిరోధః; దార్ఢ్యాభావే అజ్ఞాద్యనుష్ఠానవిరోధః, ఇత్యర్థః. అత్రాధికారిణామపి సర్వజ్ఞానాం నిషిద్ధానుష్ఠానానుపపత్తి విరోధోఽపి పక్షత్రయసాధారణో దోషోఽభిప్రేతః. (అధ్యాహారాదితి) ఆదిశబ్దేన లక్షణా గృహ్యతే. (భూయసామితిన్యాయాదితి) యద్యప్యేకస్మిన్పక్షే అధ్యాహారాభావేనరపదస్య యత్కించిదశక్తలక్షణారూపైకదోషవత్ పక్షాన్తరేపిదార్ఢ్యాభావే అనుష్ఠానవిరోధ ఏక ఏవ పాక్షికోదోషః; తథాప్యజ్ఞాద్యనుష్ఠానగ్రాహక బహుప్రమాణ బాధాపేక్షయా ఏకస్మిన్వచనే పదలక్షణైవ వరమితిభావః.

వ్యాసాదీనామజ్ఞానాత్ జ్ఞానాద్వాభక్త్యాదినిష్ఠేతి పూర్వోక్తం పక్షద్వయం ప్రపఞ్చయన్, తేషాంసాధనాన్తర నిష్ఠతాగ్రాహక ప్రమాణానుసారేణ ప్రకృతవచనానుసారేణచ అజ్ఞానపక్షంతావదాహ (అత్రహీతి). (కిఞ్చిదజ్ఞానన్తావత్) ఇత్యత్రతావచ్ఛబ్దః కిఞ్చిత్పదార్థో విశిష్యవక్ష్యతే ఇతిసూచనార్థః. యద్విశేషప్రతిపాదనార్థం పక్షద్వయస్య పునరుపన్యాసః, తంవిశేషందర్శయతి (ఇదమితి). కైముతికన్యాయమభిప్రేత్యాహ (తతశ్చేతి). కిఞ్చిత్పదార్థమాహ (తత్రేత్యాదినా)

దార్ఢ్యానామితి). (పక్షత్రయమ్) జ్ఞానాభావకల్పనమ్, అధ్యవసాయాభావకల్పనమ్, తద్దార్ఢ్యాభావకల్పనమితిత్రయమ్. అధ్యాహారాద్యస్వారస్యాశ్రయణమేవ యుక్తమితివక్తుం నశక్యతఇత్యాహ (యద్యపీత్యారభ్య దోషఇతిపర్యన్తమ్.) (పదలక్షణా) నరపదలక్షణా.

(పక్షద్వయమ్) జ్ఞానాభావపక్షమ్, దార్ఢ్యాభావపక్షమ్. (ప్రకృతవచనమ్) నరస్యేతివచనమ్. (వక్ష్యతఇతి) వక్తవ్యఇతిపాఠాన్తరం తద్వ్యాసేనబోధ్యమ్.

(తత్రేత్యాదినేతి) గీతాయాందశమాధ్యాయే, "నమే విదుస్సురగణాః ప్రభవం నమహర్షయః। అహమాదిర్హి దేవానాం మహర్షీణాఞ్చసర్వశః" ఇతి.తద్వ్యాఖ్యా:-సురగణామహర్షయశ్చ అతీన్ద్రియార్థ దర్శినోఽధికతరజ్ఞానాఅపిమేప్రభవమ్ - ప్రభావంన విదుః. మమనామకర్మస్వరూప స్వభావాదికం నజానన్తి; యతస్తేషాం దేవానాం

(సాధనత్వేనేతి) (సాధనత్వమ్) మోక్షకారణత్వమ్. అశక్తాధికారికత్వమ్, భగవతో ముఖ్యోపాయస్థాననివేశరూపశరణత్వలక్షణ వేద్యాకారవిశిష్టత్వమ్, అధ్యవసాయరూపత్వమ్, అప్రవృత్తప్రవర్తనరూపవిధి విషయత్వఞ్చాత్ర విశేషా వివక్షితాః. †నిత్యవిభూతౌ ముక్తస్యకైఙ్కర్యవత్ప్రపత్తేః కేవలపరార్థకైఙ్కర్యత్వేన సిద్ధోపాయఫలత్వం ఫలపదార్థః. స్వరూపయాథాత్మ్య జ్ఞానవదధికారికత్వమ్, సపరికరప్రపత్తి విషయసర్వ ప్రవృత్తి నివృత్త్యజ్ఞకత్వమ్, భగవతః కారణాన్తరనిరపేక్షకరణత్వరూప శరణత్వలక్షణ వేద్యాకారవిశిష్టత్వమ్, ప్రార్థనా

మహర్షీణాఞ్చ సర్వశో అహమాదిః; తేషాంస్వరూపస్య జ్ఞానశక్త్యాదేశ్చ అహమాదిః. తేషాం దేవత్వ దేవర్షిత్వాది హేతుభూత పుణ్యానుగుణం మయా దత్తం జ్ఞానంపరిమితమ్. అతస్తే పరిమితజ్ఞానాః మత్స్వరూపాదికం యథావన్న జానన్తి.'' ఇతి శ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా.

(ముఖ్యోపాయేతి) ముఖ్యోపాయాన్తరభూత భక్తిస్థాననివేశరూపః శరణత్వ లక్షణః వేద్యాకార ఇత్యన్వయార్థః. (అధ్యవసాయః) మద్రక్షణాదికం తవభర ఇత్యధ్యవసాయః. (విధివిషయత్వమ్) వ్రజేతివిధివిషయత్వమ్. †(నిత్యానుగృహీతేతి) నిత్యగ్రన్థ ప్రోక్తేత్యర్థః. (ప్రాథమికప్రపత్తేరితి) వేదాన్తాచార్యపక్షే తదభిమత ప్రపన్నే ఉత్తరకృత్యవత్ ద్వితీయప్రపత్తేః ఫలరూపత్వమ్. అస్మద్రాద్ధాన్తే తు ప్రాథమిక ప్రపత్తేః ఫలత్వమితి బోధ్యమ్. (స్వరూపయాథాత్మ్యేతి) స్వరూపయాథాత్మ్య జ్ఞానవానధికారీ తద్వత్త్వమిత్యర్థః. (సపరికరేతి) సపరికరభక్త్యాదిరూపాపి ప్రపత్తివిషయా సర్వప్రవృత్తిరిత్యన్వయః. తన్నివృత్తి వ్యఞ్జకత్వమిత్యర్థః. (పరికరః) అఙ్గాదిః. (కరణేతి) కారణాన్తర నిరపేక్షకరణత్వరూపం శరణత్వమ్; తల్లక్షణః - వేద్యాకారః; తద్విశిష్టత్వమ్; వేదాన్తాచార్యాణాం పక్షే ఉపాయాన్తరస్థాన నివిష్టత్వం శరణత్వమ్. అస్మద్రాద్ధాన్తే శరణత్వం కరణత్వమిత్యవగన్తవ్యమ్. (ప్రార్థనేతి) త్వమేవోపాయభూతో మే భవేతి ప్రార్థనారూపత్వమిత్యర్థః. (అన్యథా

† మూలవ్యాఖ్యానయోరననుగుణమ్.

రూపత్వమ్, స్వత ఏవప్రాప్తస్య కేవలపరార్థకైఙ్కర్యత్వేన అన్యథాసిద్ధస్యాపి సర్వముక్తి ప్రసఙ్గపరిహారార్థతయా వ్యాజత్వేన అజ్ఞాతజ్ఞాపనలక్షణవిధివిషయత్వఞ్చాత్ర వివక్షితాః.

నన్వేవమపి "నిషిద్ధానుష్ఠాన ప్రసఙ్గో న పరిహృతః" ఇత్యాశఙ్కాముపసంహారవ్యాజేన నిరస్యతి (ఇతిపారిశేష్యాదితి). కల్పభేదేన మన్దజ్ఞాన విశ్వాసానాం వ్యాసాదీనాం నిషిద్ధానుష్ఠాన మిష్టమేవ. నచైవం ఫలాభావప్రసఙ్గః; "నేహాభిక్రమనాశోస్తి" ఇతిన్యాయేన సాధనానుష్ఠానస్య స్వరూపవిరుద్ధస్యాపి పరమ్పరయా మోక్షోపయోగిత్వేపి తేన సాక్షాత్ఫలాభావప్రసఙ్గస్య ఇష్టాపత్తి పరాహతత్వా దితిభావః.

సిద్ధస్యాపీతి) మోక్షంప్రత్యన్యథా సిద్ధస్యాపీత్యర్థః. (వ్యాజత్వేనేతి) అహేతుత్వేసతి అతిప్రసఙ్గవారకత్వరూపం వ్యాజత్వ మత్రవివక్షితమ్. అదృష్టభూత భగవత్ప్రీతి పర్యవసాయిత్వం ప్రవృత్తేరితిబోధ్యమ్. (అజ్ఞాతజ్ఞాపనేతి) ప్రజేతి విధివిషయత్వమిత్యర్థః.

(నచైవంఫలాభావప్రసఙ్గఇతి) స్వానధికరణీయే అధికృతస్య ఫలాభావప్రసఙ్గఇతినేత్యర్థః. (నేహేతి) "నేహాభిక్రమనాశోస్తి ప్రత్యవాయోనవిద్యతే। స్వల్పమప్యస్యధర్మస్య త్రాయతేమహతోభయాత్" ఇతి. ఇహ-భగవద్విషయే, అభిక్రమస్య-ఆరబ్ధస్య నాశోనాస్తీత్యర్థః. అన్తతోగత్యా భగవద్విషయపర్యవసానంబోధ్యమ్. గీతాభాష్యే, వక్ష్యమాణబుద్ధియుక్తస్య కర్మణోమాహాత్మ్యమాహ (ఇహ) కర్మయోగే. (నాభిక్రమనాశోస్తి) అభిక్రమః - ఆరమ్భః. నాశః - ఫలసాధనభావనాశః. ఆరబ్ధస్య అసమాప్తస్య విచ్ఛిన్నస్యాపినని ష్ఫలత్వమ్. ఆరబ్ధస్య విచ్ఛేదే ప్రత్యవాయోపినవిద్యతే. అస్యకర్మయోగాఖ్యస్య ధర్మస్య స్వల్పాంశోపిమహతోభయాత్ - సంసారభయాత్త్రాయతే. అయమర్థః - 'పార్థనైవేహనాముత్ర వినాశస్తస్యవిద్యతే' ఇత్యుత్తరత్ర ప్రపఞ్చయిష్యతే. అన్యానిహిలౌకికానివైదికానిచ సాధనాని విచ్ఛిన్నానినన ఫలాయభవన్తి. ప్రత్యవాయాయచభవన్తి." ఇతిశ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా. (పరమ్పరయా) కాలాన్తరే.

న్యాయానుగృహీత ప్రకృతవచనార్థం వచనాన్తరేణ సంవాదయతి (అతఏవేతి). ఉక్తజ్ఞానాభావస్య ఉపాయాన్తరస్వీకారహేతుత్వాదేవేత్యర్థః. సర్వజ్ఞస్య భగవా నోపాయఇత్యుక్తే అన్యస్తూపాయోఽసర్వజ్ఞస్యేతిగమ్యతఇతిభావః. నన్వేవం "ముముక్షుర్బ్రహ్మోపాసీత" ఇతిశాస్త్రమప్రమాణంస్యాత్, ఇష్టసాధనత్వరూపవిధ్యర్థస్య బాధితత్వాత్, మోక్షరూపఫలస్య బాధితత్వాచ్చేతి, అస్వరసాద్వేదాన్తశాస్త్రం పరార్థకైఙ్కర్యరూపభక్తేర్వ్యాజత్వవిధానపరమేవేతి ముఖ్యసిద్ధాన్తమభిప్రేత్యాహ(అథవేతి)విజానతామిత్యత్రవిశబ్దవివక్షితం విశేషమాహ (దృఢతరేతి). తాదాత్వికానుష్ఠానోపయుక్తా దృష్టవిశేషకారితరుచివిశేషరూపఫలోపహితత్వం దృఢతరత్వమ్.

పూర్వంవ్యాసాదీనాం ప్రారబ్ధనాశేచ్ఛానజాయతే, అధికారారమ్భకకర్మణ అనుభవవినాశ్యత్వాదిత్యుక్తమ్. తత్రప్రారబ్ధనాశేచ్ఛాయాంసత్యాం తన్నాశకశరణాగత్యనుష్ఠానేసతి అధికారారమ్భకకర్మణ అనుభవనాశ్యత్వమేవ నస్యాదిత్యాశఙ్కాయాం హేతువాక్య వివక్షి

(ప్రకృతవచనమ్)నరస్యబుద్ధిదౌర్బల్యాదితివచనమ్. మీమాంసాభాష్యే(యోగమార్గపరాఙ్ముఖఇతి) యోగమార్గపరాఙ్ముఖ్యా పాదకత్వమిత్యర్థః. (ఉపాయోఽసర్వేతి)ఉపాయః అసర్వజ్ఞస్యేతిచ్ఛేదః. (ముముక్షుః) మోక్షకామఇత్యర్థః. (వ్యాజత్వవిధానపరమేవేతి) యజన్త్యవిధిపూర్వకమితి వచనాదితిభావః.

పూర్వంకర్మణ అనుభవనాశ్యత్వాదితిహేతురుక్తః; తత్స్థానే అత్రప్రతిబన్ధకత్వాదిహేతురుక్తః; తత్కిమర్థమిత్యాశఙ్కాయాంతన్నిరూపయతి(పూర్వమిత్యాదినా). అత్రవేదాన్తాచార్యాభిప్రాయః - అనుభవనాశ్యత్వేసిద్ధే విద్యానాశ్యత్వం సిధ్యతి, విద్యానాశ్యత్వేసిద్ధే అనుభవనాశ్యత్వంసిధ్యతీతి అన్యోన్యాశ్రయఇతి. (తన్నాశకేతి) ప్రారబ్ధనాశకేత్యర్థః. (హేతువాక్యమ్) అనుభవనాశ్యత్వాదితి హేతువాక్యమ్. తద్వాక్యస్యప్రతిబన్ధకత్వ మిత్యర్థఇతిఫలితమ్.

తంవిశేషం స్ఫుటయతి. (తేషామితి). అధికారారమ్భకకర్మణః ఫలబలేన ᐧ-రబ్ధకర్మనాశేచ్ఛా ప్రతిబన్ధకత్వాత్, తన్నాశకశంఙాగతౌ ప్రవృత్తి ర్నా_స్తీతితస్య కర్మణో నవిద్యానాశ్యత్వమ్; కి_న్త్వనుభవనాశ్యత్వమిత్యేవం ప్రతిబన్ధకత్వమేవపూర్వం హేతుత్వేన వివక్షితమితిభావః.

బుద్ధిసౌకర్యార్థం పక్షద్వయముపసంహరతి (తస్మాదితి). తస్మాది దిత్యేతద్వివృణ్వన్ బుద్ధిస్థతయా ద్వితీయపక్షమాహ (వ్యాసాదీతి). ప్రథమపక్షమాహ (దేవేతి). బాధకాభావముక్త్వా సాధకమాహ (అన్యథేతి) (దోషాప_త్తేరితి) శబ్దస్య హేతుః. నచాత్రాపినిషిద్ధానుష్ఠానప్రసఙ్గ ఇతిశఙ్కావకాశః; "ధర్మాన్పరిత్యజ్యేతి" సాధనతయా ప్రస_క్తస్యైవని షేధాత్, వ్యాసాదిభిః పరార్థకైఙ్కర్యరూపవ్యాజ భ_క్తేరేవానుష్ఠానాచ్చ.

వ్యాజవిశేషాన్వయస్యచ "విధిపరిణతిభేదాత్ వీక్షిత_స్తేన

(పక్షద్వయమ్) వ్యాసాదీనాందేవగుహ్య ప్రప_త్తిసూక్ష్మవిశేషవిషయకజ్ఞానాభావః, తాదృశజ్ఞానేసత్యపి అనుష్ఠానా పయికజ్ఞానాభావఇతిపక్షద్వయమ్.(ద్వితీయపక్షమ్)విజ్ఞానేసత్యపిఅనుష్ఠానాపయికజ్ఞానాభావఇతిపక్షమ్.(ప్రథమపక్షమ్.) దేవగుహ్యప్రప_త్తిసూక్ష్మవిశేషవిషయక జ్ఞానాభావఇతిపక్షమ్.(సాధకమితి)స్వపక్షే సాధకమిత్యర్థః. మీమాంసాభాష్యే, (అన్యథా) పూర్వపక్షో_క్తార్థవర్ణనే. (దోషాప_త్తేరితి) దోషాప_త్తిః స్వపక్షేశబ్దస్వారస్య హేతురితిబోధ్యమ్.(అత్రాపీతి)విధేస్సాధనత్వ మాత్రత్యపూర్వయోజనాయామివ "ముముక్షుర్బ్రహ్మోపాసీత" ఇత్యత్ర వ్యాజవిధిత్వ మాత్రత్య ముఖ్యస్థాన్తరయోజనాయామపీత్యర్థః. (సాధనతయాప్రస_క్తస్యేతి) అర్జునబుద్ధ్యాఇత్యాదిః. (వ్యాజవిశేషః) ఫలభ_క్తిః, ఫలప్రప_త్తిశ్చ.

(విధిపరిణతీతి) శ్రీరహస్యత్రయసారే, ఉపోద్ఘాతాధికారే,"మణివరఇవ శౌరేర్నిత్య వృద్ధోపిజీవః కలుషమతిరవిన్దన్ కిఙ్కరత్వాధిరాజ్యమ్। విధిపరిణతిభేదాద్వీక్షిత_స్తేనకాలే గురుపరిషదుపఙ్క్తిం ప్రాప్యగోపాయతిస్వమ్" ఇతి.

అస్యార్థః. నను, (౧) "యఆత్మాఅపహతపాప్మావిజరో విమృత్యుర్విశోకోవిజిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్య సఙ్కల్పః" (౨) "నాయందేవోనమర్త్యోవానతి

(౧) ఛాన్దో-౮-౭-౧.

ర్యర్థాత్సావరోపివా। జ్ఞానానన్దమయస్త్వాత్మా శేషోహి పరమాత్మనః” (౧) “దాసభూతాస్స్వతస్సర్వేహ్యాత్మానః పరమాత్మనః” (౨) “ఆత్మానమస్య జగతో నిర్లేపం కణ్ఠభూషణమ్। బిభర్తి కౌస్తుభమణేస్స్వరూపం భగవాన్హరిః” ఇత్యాదిప్రమాణైరపహతపాప్మత్వాదిగుణకతయా జ్ఞానానన్దాదిమయతయా భగవతో నిత్యశేషతయా నిత్యదాసతయా భగవద్ధృదయఙ్గమతయాచ ఉపగతానాం స్వరూపోపాయపురుషార్థేషుజ్ఞాతవ్యాంశస్య సాధ్యాంశస్యచాభావాత్ స్వరూపోపాయ పురుషార్థజ్ఞాపన పరరహస్యత్రయం నవ్యాఖ్యేయమితిశఙ్కాయామ్, ఉక్తరూపాణామపి జీవానామనాది కర్మప్రవాహేణ ప్రకృతిసమ్బన్ధాత్ స్వరూపోపాయ పురుషార్థజ్ఞానాభావం నిర్హేతుక భగవత్కృపయా సదాచార్యాత్తజ్జ్ఞానోత్పత్తిపూర్వకం వ్యాజోపాయానుష్ఠానే బన్ధనివృత్తిం కేవలపరార్థకైఙ్కర్యాఖ్య పురుషార్థప్రాప్తిఞ్చోపపాదయతి (మణివరఇవేతి).

[శౌరేర్మణివర ఇవనిత్యహృద్యోపి కలుషమతిః కిఙ్కరత్వాధి రాజ్యమవిన్దన్ జీవః, విధిపరిణతి భేదాత్తేన కాలేన వీక్షితస్సన్ గురుపరిషదుపజ్ఞం స్వంప్రాప్య గోపాయతీత్యన్వయః] (కలుషమతిః) హేతుగర్భవిశేషణమ్. కలుషమతిత్వాదిత్యర్థః. (కాలే) “జాయమానంహిపురుషంయం పశ్యేన్మధుసూదనః। సాత్త్వికస్సతు విజ్ఞేయస్సవై మోక్షార్థచిన్తకః” ఇత్యుక్తజాయమానకాల ఇత్యర్థః. (గురుపరిషదుపజ్ఞమ్) “ఉపజ్ఞాజ్ఞానమాద్యంస్యాత్” ఇత్యుక్తేః, గురుపరిషదస్సకాశాదాద్యజ్ఞానంయథాస్యాత్తథేతి క్రియావిశేషణమ్. శౌరేః కౌస్తుభవత్ జీవో నిత్యహృద్యోపి అనాదికర్మప్రవాహ పరవశత్వేన సర్వజ్ఞతాయాస్సఙ్కుచితత్వాదాధి రాజ్యానుభవవత్ ప్రీతిరూపాం శేషవృత్తిమలభమానః, యాదృచ్ఛిక సుకృతపరిపాకాత్ జాయమానకాలే భగవతావీక్షితః సత్సమ్ప్రదాయసిద్ధమాచార్య మాశ్రిత్య, తన్ముఖేన స్వాత్మానం ప్రాప్య-ప్రకర్షేణజ్ఞాత్వా, భగవన్ముఖోల్లాసమాత్రోద్దేశ్యక ప్రవృత్త్యర్హత్వరూపానన్యార్హ శేషత్వ భగవత్ప్రసాదద్వారక ఫలసాధనగోచర ప్రవృత్త్యనర్హత్వ రూపానన్య శరణత్వ స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్యభోగవత్త్వానర్హత్వరూపానన్య భోగ్యత్వాద్యాకారవిశిష్టతయాజ్ఞాత్వా, గోపాయతి-వ్యాజోపాయానుష్ఠానేన రక్షతీత్యర్థః” ఇతి.

(౧) (౨)

కాలే" (౧) "తల్లబ్ధస్వావకాశ ప్రథమగురుకృపాగృహ్యమాణః కదా

(తల్లబ్ధేతి) సఙ్కల్పసూర్యోదయే, ప్రథమాఙ్కే, "కర్మావిద్యాదిచక్రే ప్రతిపురుషమిహానాది చిత్రప్రవాహే తత్తత్కాలే విపత్తిర్భవతిహి వివిధాసర్వ సిద్ధాన్తసిద్ధా। తల్లబ్ధస్వావకాశ ప్రథమగురుకృపాగృహ్యమాణః కదాచిన్ముక్త్యైశ్వర్యాన్తసమ్పన్నిధిరపి భవితాకశ్చిదిత్థం విపశ్చిత్" ఇతి.

అస్యార్థః:--నన్వీశ్వరకృపాసర్వత్రసమానా, అనాదికాల సఞ్చితకర్మ పరమ్పరాచసర్వేషాంసమానైవ. ఏవఞ్చకస్యచిత్ పూర్వమేవఈశ్వరకటాక్షేణ మోక్షరుచిః, కస్యచిత్పశ్చాదితి వైషమ్యహేతుభూత విషమవిపాకః కథమ్. కిఞ్చ, సుకృతపరిపాకేన ఈశ్వరప్రాప్తిశ్చాకస్యచిద్విళమ్బసహాకస్యచిద్విళమ్బాసహా. అయమపిభేదః కథమితిశఙ్కాయామ్, యథా అనాదికర్మరూప సామగ్రీతౌల్యస్య ఐశ్వర్యస్వర్గాదేస్తారతమ్యేన ప్రాప్తిహేతుకర్మ పరిపాకః, కస్యచిత్పూర్వమ్, కస్యచిత్పశ్చాత్; కస్యచిత్సుకృత విశేషాదధికఫలేచ్ఛా, కస్యచిచ్చాల్పఫలేచ్ఛా దుష్కృతవిశేషసహిత సుకృతవిశేషాదితి ఫలబలాత్సర్వైరపి కల్పనీయమ్. తద్వత్ సర్వసమానయాపి భగవత్కృపయా విచిత్రకర్మపరిపాకలబ్ధస్వావసరయా కశ్చిదేవకదాచిదేవకేనచిదుపాయవిశేషేణముక్త్యైశ్వర్యాన్త ఫలసమ్పన్నోభవతీతి యుజ్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ (కర్మావిద్యేతి).

(ప్రతిపురుషమనాది చిత్రప్రవాహే) అనాదినానాప్రకారసన్తతౌ (కర్మావిద్యాదిచక్రే) ఆదిశబ్దాత్ వాసనారుచి ప్రకృతీనాం గ్రహణమ్. "అవిద్యయా-దేహాత్మాది భ్రమేణకర్మ, కర్మణాదేహసమ్బన్ధః, తతోవాసనా, తయారుచిః, తతః - కర్మ, కర్మణాఅవిద్యా" ఇతిప్రకారేణ కులాలచక్రవత్ పరివర్తమానత్వాచ్చక్ర ఇత్యుక్తమ్. అనవస్థాదోష పరిహారాయ అనాదీత్యుక్తమ్. బీజాఙ్కురవదనాద్యనవస్థాయానదోషత్వ మితిభావః. (చిత్రప్రవాహఇతి) తత్తత్కాల విపత్తిహేతుతయోక్తమ్. (తత్తత్కాలేవిపత్తిర్భవతి). కాలతారతమ్యేన పరిణామోభవతీత్యర్థః. సాచ (వివిధా) నానాప్రకారా. "కస్యచిదైశ్వర్య హేతుకర్మవిపాకః. కస్య

---

(౧)

చిత్ ''(౧)''ప్రపన్నశ్చ ద్వేధా సుచరిత పరీపాకభిదయా'' (౨) ''తదా

చిద్దారిద్ర్యహేతుకర్మ విపాకః, కస్యచిత్స్వర్గహేతుకర్మవిపాకః; కస్యచిన్మోక్షోపాయానుకూల్య హేతుకర్మపరిపాకః' ఇతిత్రైవిధ్యమ్. ఇయమ్, (సర్వసిద్ధాన్తసిద్ధా) సర్వైరపీయం స్థితిరఙ్గీకర్తవ్యా. అన్యథా తత్తన్మతసిద్ధమోక్షో నస్యాత్. (తత్) తస్మాత్కారణాత్, (కదాచిల్లబ్ధావకాశయా) లబ్ధయాదృచ్ఛికాదిసుకృతాద్యవసరయా, (ప్రథమగురుకృపయా)శ్రియఃపతి దయయా, (గృహ్యమాణః) జాయమానకటాక్ష విషయీకృతః. 'ఈశ్వరస్యచ సౌహార్దం యదృచ్ఛాసుకృతంతథా। విష్ణోః కటాక్షమద్వేషమాభిముఖ్యఞ్చసాత్త్వికైః। సమ్భాషణంషడేతానిహ్యాచార్యప్రాప్తిహేతవః' ఇతుక్తప్రకారేణ(కశ్చిత్ విపశ్చిత్) కశ్చిదితి దౌర్లభ్యం సూచ్యతే. ముక్తైశ్వర్యాన్త సమ్పన్నిధిరపిభవితా-భవిష్యతి. అతోనాత్రవిప్రతిపత్తిః కార్యేతి భావః.'' ఇతి.

యాదృచ్ఛికాదిసుకృతస్యాపి భగవత్కృపాజన్యత్వముక్తమ్ తద్గ్రన్థఏవ, తదఙ్కఏవ;--''మిథఃకలహకల్పనా విషమవృత్తి లీలాదయా పరిగ్రహణ కౌతుకప్రథితపారవశ్యః ప్రభుః। స్వలక్షితసముద్గమేసుకృతలక్షణే క్వత్రచిద్ఘుణక్షతలిపిక్రమాదుపనిపాతినఃపాతినః'' ఇతి. తట్టిప్పణ్యామ్;--(మిథఇతి) మిథః కలహః - సంసారణోత్తారణరూపః, తస్యకల్పనయా విషమవృత్తీ-విరుద్ధవ్యాపారే, లీలా చ దయాచ, తయోః, పరిగ్రహణమఙ్గీకారః. తస్మిన్కౌతుకేన అభిలాషేణ ప్రథితం ప్రకటితంపారవశ్యంయస్యతథోక్తః. (ప్రభుః) ఈశ్వరోపి. (స్వలక్షితః) ఆత్మైకవిదితః, సముద్గమః - ఉదయః, యస్మిన్ తస్మిన్, (సుకృతలక్షణే) సుకృతాత్మకే. (క్వత్రచిత్) అజ్ఞాతయాదృచ్ఛికాదౌ, (ఘుణక్షతలిపిక్రమాత్) ఘుణాక్షరన్యాయేన, (ఉపనిపాతినః) పతతః (నః) అస్మాన్ (పాతి) భగవానపి సాపరాధానస్మాన్ లీలయాశిక్షయన్, కరుణయాకస్మింశ్చిత్కర్మణిస్వయమేవ సుకృతమారోప్యరక్షతీతి భావః'' ఇతి.

(ప్రపన్నశ్చద్వేధేతి)శ్రీరహస్యత్రయసారే అధికారివిభాగాధికారే, ''ప్రపన్నాదన్యేషాం నదిశతిముకున్దో నిజపదంప్రపన్నశ్చద్వేధాసుచరిత పరీపాకభిదయా। విళమ్బ్యేతప్రాప్తిర్భజనసుఖమేకస్యవిపులంపరస్యాశుప్రాప్తింపరిమితరసాజీవితదశా''ఇతి.

అస్యార్థః;-- ననుముముక్షుత్వస్య మధువిద్యానిష్ఠే విద్యమానతయా తస్యాపిభక్త్యనుష్ఠానాద్భక్త ఇతివ్యపదేశవత్, భక్తస్యాపి ప్రపత్త్యనుష్ఠానపూర్వక

---

(౧)

రోహః పుంసస్సుకృత పరిపాకేనమహతా నిదానంతత్రాపిస్వయమఖిల

భక్త్యనుష్ఠానాత్ప్రపన్న ఇత్యపివ్యపదేశశ్చస్యాదిత్యత్ర "మాంప్రపన్నో విముచ్యేత" ఇత్యాదిప్రమాణాత్, సోప్యస్త్యేవేత్యాహ (ప్రపన్నాదన్యేషామితి).

[ముకున్దః ప్రపన్నాదన్యేషాం నిజపదంనదిశతి. ప్రపన్నశ్చ సుచరిత పరీపాకభిదయాద్వేధా. ఏకస్యప్రాప్తిర్విళమ్బేత. భజనసుఖంవిపులమ్. పరస్యాశుప్రాప్తిః పరిమితరసాజీవితదశేత్యన్వయః] (ప్రపన్నాదన్యేషాం) ప్రపన్నవ్యతిరిక్తానామ్. (నదిశతి) నదదాతి. "దిశ - అతిసర్జనే" ఇతిధాతుః. అతిసర్జనం దానమిత్యర్థః. ముక్తిందదాతీతిముకున్దః. పృషోదరాదిత్వాత్సాధుః. (నిజపదమ్) "తద్విష్ణోః పరమం పదమ్" "యత్రపూర్వేసాధ్యాస్సన్తిదేవాః" ఇత్యాదిభిః విష్ణుపదత్వేనోక్తమ్ శ్రీవైకుణ్ఠమిత్యర్థః. (ప్రపన్నశ్చద్వేధా) సద్వారక ప్రపత్తినిష్ఠః, అద్వారకప్రపత్తినిష్ఠశ్చేతి. విళమ్బితముముక్షుః, అవిళమ్బితముముక్షుశ్చేత్యర్థః. ననుబ్రహ్మణో నిరవధికానన్దరూపత్వజ్ఞానేప్యేకస్య తత్ప్రాప్తివిళమ్బితముముక్షుత్వం పరస్యత్వరితముముక్షుత్వఞ్చనోపపద్యత ఇత్యత్రాహ (సుచరితేత్యాది). కస్యచిదమృతాధిక సుఖానుభవసామగ్రీసద్భావాదేవం వైషమ్యమిత్యర్థః.

భక్తప్రపన్నయోర్మధ్యేకస్యాధికసుఖానుభవసామగ్ర్యస్తి; కస్యాల్పసుఖానుభవసామగ్ర్యస్తీత్యాకాఙ్క్షాయామాహ (విళమ్బేతేతి). ఏకస్య-భక్తియోగనిష్ఠస్య ప్రాప్తిర్విళమ్బేత. "ఉపాయభక్తిః ప్రారబ్ధవ్యతిరిక్తాఘనాశినీ" ఇత్యాదిప్రమాణాత్ యావత్ప్రారబ్ధానుభవం భగవత్ప్రాప్తిర్విళమ్బితాస్యాత్. కిన్తు (భజనసుఖంవిపులమ్) "ప్రీతిపూర్వమనుధ్యానంభక్తిః" ఇత్యుక్తభక్తినిష్ఠస్య నిరస్తాతిశయాహ్లాదసుఖభావైకలక్షణం భగవదనుసన్ధానసుఖమధికమ్. (పరస్య) తద్వ్యతిరిక్తస్యవిళమ్బాసహస్యప్రపన్నస్య (ఆశుప్రాప్తిః) భగవత్ప్రాప్తిరాశుభవతి. కిన్తు(జీవితదశాపరిమితరసా) భక్తినిష్ఠస్యేవ ప్రీతిరూపాపన్నతైలధారావదవిచ్ఛిన్న స్మృతిసన్తానరూప భగవదనుసన్ధానాభావాదాదేహపాతమల్పసుఖమిత్యర్థః. దృప్తప్రపన్నాభిప్రాయేణ పరిమితరసేత్యుక్తమితి.

(తదారోహ ఇతి) శ్రీరహస్యత్రయసారే, "ఉపాయస్స్యప్రాప్తేరుపనిషదధీతస్స భగవాన్ప్రసత్త్యైతస్యోక్తేప్రపదన నిదిధ్యాసనగతీ। తదారోహః పుంసస్సుకృతపరిపాకేన మహతానిదానంతత్రాపి స్వయమఖిలనిర్మాణనిపుణః" ఇతి.

అస్యార్థః పూర్వమేవలిఖితః. (అఖిలనిర్మాణనిపుణః) నిరఙ్కుశస్వతన్త్రః, చేతనంవిషయీకరోతీతి ఫలితార్థః. ఇచ్ఛాయాంసత్యామనివార్యత్వం స్వాతన్త్ర్యమ్,

నిర్మాణనిపుణః" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా నిర్హేతుకానుగ్రహరూప భగవత్సఙ్కల్పాధీన యాదృచ్ఛికాదిమూలత్వాత్, తత్రైవ ప్రారబ్ధనాశతదభావరూప ఫలవైషమ్యాత్పరార్థానుభవకైఙ్కర్యరూప ఫలభేదస్యచ నిరఙ్కుశస్య తత్ర భగవత్సఙ్కల్ప వైచిత్ర్యేణ ఉపపత్తేశ్చేతిభావః.

(ఇత్యాదీతి) ఆదిశబ్దేన, "తన్ కే అవిడమ్ పెఱ్ఱవళవిలే ఎన్నారైచ్చొన్నాయ్, ఎన్ పేరైచ్చొన్నాయ్, ఎన్నడియారైనోక్కినాయ్, అవర్కళై విడాయైత్తీర్త్తాయ్, అవర్కళుక్కు ఒతుఙ్గనిఴలై కొడుత్తాయ్, ఎన్ఱాప్పోలే శిలవఱ్ఱైయేత్తిట్టుమడిమాఙ్గాయిట్టు, పాన్ వాణియన్ పోన్నై ఉరైక్కల్లిలే ఉరైత్తు మెఴుకాలే ఎడుత్తుక్కాల్ కిఴిఞ్ఞఞ్జు తిరట్టుమాపోలే, జన్మపరమ్పరైకళ్ తోఱుమ్ యాదృచ్ఛికమ్ ప్రాసఙ్గికమ్ ఆనుషఙ్గికమెన్గిఱ సుకృతవిశేషఙ్గళై కల్పిత్తుక్కొణ్డు తానే అవఱ్ఱై ఒన్ఱు పత్తాక్కి నడత్తిక్కొణ్డుపోరుమ్" ఇతి శ్రీవచనభూషణసూక్తి పరిగ్రహః.

(భగవత్సఙ్కల్పః) భగవత్కల్పితసఙ్కల్పః. (మూలత్వాదితి) వ్యాజవిశేషాన్వయస్య యాదృచ్ఛికాది మూలత్వాదిత్యన్వయః. (తత్రైవప్రారబ్ధేతి) వ్యాజవిశేషాన్వితానామిత్యాదిః. అత్ర వ్యాసాదీనామధికారిత్వ ప్రయుక్తం కాలుష్యం పూర్వయోజనాయాం బోధ్యమ్. (తదభావః) ప్రారబ్ధనాశాభావః. (ఫలవైషమ్యాదితి) విళమ్బేన ప్రాప్తిః. పరస్యాశు ప్రాప్తిః పరిమితరసా జీవితదశేతి ఫలవైషమ్యం వేదాన్తాచార్యైరఙ్గీకృతమ్. (పరార్థానుభవకైఙ్కర్యరూప ఫలభేదస్యేతి) కాష్ఠాపన్నానుభవకైఙ్కర్యయోః పరస్పరం విరోధః. అనుభవితౄణాం కైఙ్కర్యం నఘటతే; అతఏవ "సౌన్దర్యముత్తరాయన్" ఇత్యనుగృహీతమ్. కింకుర్వతామనుభవో నసఙ్ఘటేత; ప్రీతికారితం కైఙ్కర్యమ్, కైఙ్కర్యాత్ప్రీతిరితి హేతుహేతుమద్భావః. భక్త్యా పరమయావేతి తృతీయాయా వ్యాజత్వమ్. "యథా రామేణ బాణేన హతో వాలీ" ఇత్యత్ర ముష్ట్యాదినాహననసమ్భవేపి బాణేనేతికరణే తృతీయాయా వ్యాజత్వమ్, తద్వదస్మద్రాద్ధాన్తే భక్తిప్రపత్త్యో ర్వ్యాజత్వం ఫలితమ్. వేదాన్తాచార్యసిద్ధాన్తయోస్సాధనత్వమిత్యాదిబోధ్యమ్.

నన్వేవంశక్తానామశక్తానాఞ్చేత్యాదినా ఇయతాగ్రన్థేన ఉక్తమర్థం పరమప్రశ్నేన సఙ్గమయన్, అధికరణార్థముపసంహరతి (ఏవమితి) అత్ర నరస్యేత్యాదివచనే ప్రథమపఞ్చమ్యన్తేన నన్విత్యాదినా ఇయతాగ్రన్థేన ఉక్తార్థస్సఙ్గృహీతః. పూర్వోక్తే "విజానత్వదస్య, దేవపరిబృఢత్వజ్ఞానమ్ ఉపాయాన్తరస్వరూప విరుద్ధత్వజ్ఞానంవాశబ్దార్థః; అన్యతరత్ - ఆర్థికార్థః" ఇతి పక్షద్వయే లాఘవార్థమితరంపక్షం సోపపత్తికముపసంహరతి (దేవేపరిబృఢతయేత్యాదినా). (వివక్షితతయేతి) పర్యవసాయిత్వాదిత్యత్ర హేతుః. పర్యవసానయోగార్థస్యవివక్షితత్వాత్ పర్యవసానం కృతమితిభావః. ... ...

(తస్యేతి) పరిబృఢత్వరూపార్థస్యేత్యర్థః. (తద్వివరణఇతి) దేవే పరిబృఢతయేత్యే తద్వివరణేఇత్యర్థః. పర్యవసాయిత్వాచ్చేతిచకారేణ "జ్ఞానాభావ పరత్వాత్" ఇత్యుక్త పక్షద్వయ సాధారణ హేతుస్సముచ్చీయతే. తస్మాత్ స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానం సాధనాన్తరాధికార ఇతినిగమాన్తార్యాణా మప్యభిమతమే వేతిసిద్ధమ్.

(నన్వేవమితి) నన్వేవంశక్తానామిత్యాదిగ్రన్థః. (అత్రనరస్యేత్యాదీతి) "అత్ర ప్రథమపఞ్చమ్యన్తేన - నరస్యేత్యాదివచనే నన్విత్యాదినా ఇయతాగ్రన్థేనోక్తార్థస్సఙ్గృహీతః" ఇత్యన్వయః. అత్రోపాయాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానాభావపరత్వాదితి ప్రథమపఞ్చమ్యన్తపదమ్. (పూర్వేతి) పూర్వోక్తే పక్షద్వయే ఇత్యన్వయః. (అన్యతరత్) దేవపరిబృఢత్వజ్ఞానముపాయాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానంవేత్యర్థః. (ఆర్థికార్థః) ఫలితార్థఇత్యర్థః.

(దేవేపరిబృఢతయేత్యేతదితి) "దేవేపరిబృఢతయా" ఇతిశ్రీభట్టార్యసూక్తిః మూలమత్ర; తద్వివరణమ్ - శ్రీవిష్ణుచిత్తార్య శిష్యవరదార్యప్రణీతప్రపన్న పారిజాతే, "సదృశోపాయవైధుర్యమ్" ఇతిశ్లోకఇతిబోధ్యమ్. (పక్షద్వయమ్)శాబ్దః, ఆర్థఇతి పక్షద్వయమ్.

యత్తూక్తం వరదదేశికైః తృతీయప్రపత్త్యనుబన్ధప్రకరణే అష్టమే ఉత్తీర్ణభక్తిసమర్థనాధికారే అస్తేనుగృహీతమ్. ఏవమధికారత్రయేణేత్యాది చిన్త్యమిత్యుక్తమ్. అత్రతావత్ ఇతిల్ ప్రపత్తి పణ్ణుమిత్యాదిషోడశసూత్రాత్మకాఽధికరణత్రయ ప్రతిపాద్యం మూలప్రమాణేన దృఢయన్ తదధికరణత్రయస్య చరమశ్లోకాధికారవాక్య విరోధం

† (అధికారత్రయవచనమ్) ఇతిల్ ప్రపత్తిపణ్ణుమధికారికళ్ మూవరిత్యత్ర ఉక్తాశక్తి స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞాన భక్తిపారవశ్యరూపాధికారత్రయ ప్రతిపాదకమిదంశరణమజ్ఞానామితివచనమ్. (తన్నిమిత్తమ్) ఆకిఞ్చన్యనిమిత్తమ్. (ఉభయవిధవచనమ్) "ఆకిఞ్చన్యైకశరణాః" ఇతి, "అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానామ్" ఇత్యుభయవిధవచనమ్. (అధికారత్రయపరవచనానామ్) అవిద్యాతోదేవ ఇత్యాదివచనానామ్. (ప్రాప్తుమిచ్ఛన్నితి) మోక్షంప్రాప్తుమిచ్ఛన్నిత్యర్థః. (సాధనప్రపత్తిశాస్త్రప్రవర్తనేతి) తూప్పిలుయ్యక్కొణ్డారితిద్రావిడనామక పుణ్డరీకాక్ష సదృశ ప్రకృతానా ముజ్జీవనార్థం సాధనప్రపత్తివిశ్వాసశాలినాం నానాశబ్దాది భేదాదితి సూత్రోక్తస్య సాధనభూతన్యాసస్య నిరూపణే వేదాన్తాచార్యాణాం ప్రవృత్తిరితిబోధ్యమ్. (తద్వారణార్థమ్) అశ్రద్ధావారణార్థమ్.

(అజ్ఞానశబ్దస్య అనుష్ఠానాశక్తివాచకత్వేపీతి) ప్రతియోగిసమర్పకజ్ఞాధాతోః శక్తాకృత్ప్రత్యయసాఙ్గత్యాశ్రయణే అనుష్ఠానాశక్తవాచకత్వ మితిభావః. అత్రవిశిష్టమాశకాన్తాం దేశవాసాద్యధికారోబోధ్యః. (చాతుర్విధ్యమితి) అజ్ఞశబ్దే శాస్త్రపర్యుదస్త ప్రమితిరహిత సఙ్గ్రహమ్, విజానత్పదే అశక్తసఙ్గ్రహమ్, ఇదంతీర్థతామ్, ఇదమానన్త్యమిచ్ఛతామిత్యత్ర కాలక్షేపాక్షమసఙ్గ్రహమభిప్రేత్య చాతుర్విధ్యముక్తమితిబోధ్యమ్. (అన్యథేతి) గోపనార్థమన్వారుహ్య వాదాసఙ్గీకార ఇత్యర్థః. అన్యథా కిమభిప్రేత్యేత్యన్వయః. (శక్తాశక్తాధికారేతి) పూర్వంప్రపత్తేరిత్యధ్యాహర్తవ్యః. (తదుపాయేతి) భక్త్యఙ్గదేశవాసాదీత్యర్థః (ఆత్యన్తికేమితి) అనిష్టానాంశాన్తింసద్యః అభీప్సతా ఇత్యన్వయః.

†ఏతత్పుటకతెనపదదీపికానుగుణమూల పఙ్క్తిరిపిమ్ప్రగాన్గ.

పరిహృత్య ప్రపత్తియోగ్యాధికారవాక్యవిరోధం పరిహర్తుం ప్రస్తౌతి (ఏవమితి) (పరిత్యజ్యేత్యుక్తేతి) అతఏవ భట్టార్యైః "అవిద్యాతః" ఇత్యాది సూక్తౌ సాధనాన్తర త్యాగఏకఏవాధికారః, తత్ర హేతుః అవిద్యాదికమితి ప్రథమాధికరణేస్పష్టమనుగృహీతమితిభావః. (ఆకిఞ్చన్యమేవేతి) రక్షకాన్తరరాహిత్యరూపానన్యగతిత్వన్తు సాధారణాధికార ఇతిభావః.

అధికారిచాతుర్విధ్యం నిర్విషయమిత్యాక్షేప్తుం సిద్ధాన్తే విరోధమాశఙ్క్య పరిహరతి (యద్యపీత్యాదినా). ఉక్తం హేతూకృత్య చాతుర్విధ్యమాక్షిపతి (ఏవమితి). చాతుర్విధ్యం షడఙ్గ విషయమిత్యత ఆహ (షడఙ్గశాస్త్ర ఇతి). (అశక్తిమాత్ర ఇతి) ఏతచ్చ విషయనియమాధికారే ప్రపఞ్చితమితిభావః (నపశ్యామ ఇతి.) తథాచ ప్రపత్తి యోగ్యాధికారే భక్త్యాద్యశక్త్య భావ ఇతిశ్లోకే ప్రపత్త్యధికారచాతుర్విధ్యోక్తిర్నోపపద్యత ఇతిభావః.

యద్యప్యజ్ఞానాశక్త్యోర్దృష్టత్వేనైకరాశ్యాదధికారిత్రైవిధ్యమేవ తత్రాప్యభిప్రేత మితివక్తుంశక్యమ్; అన్యథా సిద్ధాన్తేప్యగతేః. తథాపిశక్తిప్రమితిత్రైవర్ణికత్వ విళమ్బాక్షమత్వ సద్భావేపిపూర్వోక్తరీత్యాస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానశాలినాం ప్రపత్త్యధికారితయా భక్త్యాద్యశక్త్యభావ ఇత్యాదిరీత్యా చాతుర్విధ్యోక్తిర్న్యూనతా దోషదుష్టేత్యభిప్రాయః. అత్రమన్దబుద్ధ్యనుజిఘృక్షయా అర్వాచీన

(సాధనాన్తరత్యాగ ఏక ఏవాధికారఇతి) "గతిమన్యామవిదుషామ్" ఇత్యుక్తత్వాదితిభావః. (తత్ర) సాధనాన్తరత్యాగే. (రక్షకాన్తరేతి) ఫలప్రదదేవతాన్తరరాహిత్య రూపేత్యర్థః. (సాధారణేతి) భక్తిప్రపత్తి సాధారణేత్యర్థః. శరణ్యాన్తరరాహిత్యరూపం ఫలాన్తరరాహిత్య రూపఞ్చానన్య గతిత్వ మసాధారణాధికార ఇతిబోధ్యమ్.

(అన్యథా) దృష్టత్వేన ఏకరాశిత్వమఙ్గీకృత్య అధికారిత్రైవిధ్యానఙ్గీకారే. (సిద్ధాన్తేపీతి) అసామర్థ్యాకారేణ ఏకరాశిత్వముపలభ్య శాస్త్రపర్యుదస్తానాం సిద్ధాన్తేసఙ్గ్రహస్వీకారాత్, తస్యసిద్ధాన్తస్యాగతిస్స్యాదితిభావః. (తథాపీతి)

వ్యాఖ్యాన ప్రసిద్ధనిగమాన్తార్యసూక్తి తాత్పర్యమభ్యుపగమ్య పరిహరతి (తథాపీతి) అత్ర అధికృతత్వాదితి వారణార్థమిత్యత్ర హేతుః, (గోపనీయత్వాదితి గోపనార్థమిత్యత్రేతి ద్రష్టవ్యమ్. (అత్రైవక్తృకానామ్) ఇత్యనేన శాస్త్రపర్యుదాససఙ్గ్రహోఽపి అజ్ఞశబ్దాఽభిప్రేత ఇతిగమ్యతే.

(భక్తిసామాన్యేతి) దృష్టార్థ సాధారణదేహాన్తర విశిష్టాభీష్ట మతాపాదక భక్తిపరత్వమిత్యర్థః. (చాతుర్విధ్యం ప్రదర్శితమితి) తథా చజైమినేర్దేవతానిరాసోక్తివత్ నిగమాన్తార్యాణాంసూక్తిరన్యాపహ్న యథాసమ్భవంత్రిత్వనిరూపణే పీత్యర్థః. (వారణార్థమిత్యత్ర హేతురితి) మీమాంసాభాష్యే అధికృతత్వా త్తద్వారణార్థమిత్యన్వయో వక్తవ్య ఇతిభావః. (గోపనాయేత్యత్రేతీతి) హేతురిత్యనుషజ్యతే.

(జైమినీయదేవతానిరాసవాదవదితి) అత్ర న్యాయపరిశుద్ధౌ బాదరాయణస్యేతిసూత్రఖణ్డేచస్వస్యాచార్యభూత బాదరాయణసమానాభిప్రాయత్వం వ్యఞ్జితమ్. సచబాదరాయణో జైమినింస్వశిష్యమభ్యుపగతేశ్వరాదితత్త్వం "సాక్షాదప్యవిరోధంజైమినిః" ఇత్యాదిషు బహుషుసూత్రేష్వదర్శయత్. ప్రతిక్షేపస్తు క్వాచిత్కోఽస్య పరోపన్యాసపాతప్రతీతార్థమన్దమతి మోహనిరాసార్థో వా క్షుద్రప్రమాదమాత్రస్యాపి ఉద్ధారార్థో వేతిన ప్రధానవిరోధకల్పనలిఙ్గమితి శ్రీమన్నిగమాన్తగురర్వను గృహీతమనుసన్ధేయమ్; తథా తథా అన్వారుహ్యవాదస్యైవకృతత్వాదితి. అత్ర నిక్షేపరక్షా సామ్ప్రదాయికయోజనావ్యాఖ్యానే.

అత్రయత్తావత్ప్రపత్తేరధికారి విశేషణత్వఖణ్డనపరం వచనజాతముదాహృతమ్. తత్సర్వంనసిద్ధోపాయాధికారివిశేషణత్వవిషయమ్; కిన్తుసాధ్యోపాయనియోజ్య విశేషణతామాత్రవిషయమ్. తథాహి "ముముక్షుర్వైశరణమహం ప్రపద్యే," "మామేకంశరణంవ్రజ" ఇత్యాది విధివాక్యేషు, "తదేకోపాయతాయాచ్ఞా ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః ॥ త్వమేవోపాయభూతో మే భవేతి ప్రార్థనామతిః - శరణాగతిః" ఇత్యాదిలక్షణవాక్యేషు, అనుష్ఠానవాక్యద్వయేచ భరన్యాసాదేర ప్రతిపాదనాత్, భగవదేకోపాయత్వాధ్యవసాయ లక్షణశరణాగతేరేవ ప్రతిపాదనాత్, పూర్వాచార్యైరపి

"త్వత్పాదమూలం శరణం ప్రపద్యే" "శ్రీమన్నారాయణ తవచరణారవిన్ద యుగళం శరణం ప్రపద్యే" "వరద శరణమిత్యహం త్వాం వృణే" ఇత్యాదిషు తావన్మాత్రస్యైవ ప్రాధాన్యేనానుష్ఠానాత్, శరణాగతివిద్యావేద్యాకారపరస్య శరణశబ్దస్య న్యాసవిద్యాసాధారణరక్షకత్వ, పరత్వాభిమవ్యావర్తనపూర్వకం "వర్తతే సామ్ప్రతఞ్చైష ఉపాయార్థైకవాచకః" ఇత్యహిర్బుధ్న్యేన అనితరసాధారణోపాయత్వాకారపరతయా వ్యాఖ్యాతత్వాత్, "ప్రపత్తిం సంశ్రయేదేనాం శరణాగతిలక్షణామ్" ఇతి ప్రమాణేన శరణాగతేః ప్రపత్త్యవాన్తరవిశేషత్వోక్తేః "శరణాగతిశబ్దేన ప్రపత్తిస్తు విశేషితా" ఇతి శ్రీవాత్స్యవరదాచార్యవచనాచ్చ, శరణాగతేర్న్యాసవిద్యాత్వం సుస్పష్టమవగమ్యతే. అస్యాశ్చ శరణాగతేః, "ఇయం కేవలలక్ష్మీశోపాయత్వప్రత్యయాత్మికా. స్వహేతుత్వధియం తు స్థకింపుంసస్సహచారిణామ్" ఇతి ధర్మిస్వరూప ప్రతిపత్తి ప్రతిషిద్ధత్వేనోపాయత్వస్యాసిద్ధత్వాత్ సిద్ధోపాయాఙ్గత్వమధికారివిశేషణత్వం వా పారిశేష్యాత్సిధ్యతి.

ఇత్థం ప్రమాణోపపత్తి సమ్ప్రదాయసిద్ధస్య శరణాగతిత్వస్య దేవగుహ్యత్వాత్, తద్గోపనార్థం న్యాసవిద్యాప్రవచనాయ ప్రణీతేషు ప్రబన్ధేషు తత్ర తత్ర శరణాగతిపరవచనానాం న్యాసవిద్యాఙ్గభూత గోప్తృత్వవరణ గర్భరక్షిష్యతీతివిశ్వాసప్రాధాన్య మాత్రపరత్వేన అన్వారుహ్యవాదాః కృతాః; తథాత్రతత్రకృతానాం వాదానామన్యార్థత్వేన అతత్పరత్వజ్ఞాపనాయ తస్యైవ విశ్వాసస్య తాదృశప్రాధాన్యసమ్భవః, విధేయస్య నియోజ్య విశేషణత్వఖణ్డనేన పరమకారుణికైరాచార్యైః ప్రతిబోధ్యత ఇతి తత్సూక్తి జాతమన్యథాసిద్ధమేవ.

తత్ర సాధ్యోపాయ శోధనాధికారే శరణాగతిపరవచనానాం భరన్యాసాఙ్గ విశ్వాసప్రాధాన్య పరత్వేన ఏషా తావదన్వారుహ్యవాదసూక్తిః, "ఇవ్వుపాయస్వరూపత్తై ప్పఱ్ఱి "నారాయణం సలక్ష్మీకం ప్రాప్తుం తచ్చరణద్వయమ్ । ఉపాయ ఇతి విశ్వాసోద్వయార్థశ్శరణాగతిః" ఎన్గిఱవభియుక్తర్ పాశురమ్ అధికారకోటియిలుమ్ అఙ్గకోటియిలుమ్ నిఱ్కిఱ విశ్వాసత్తినుడైయ ప్రాధాన్యమ్ శొల్లుకైక్కాగవత్తనై. అప్పడియే ప్రపత్తిః-విశ్వాసః, సకృత్ప్రార్థనామాత్రేణాఽపేక్షితం దాస్యతీతి విశ్వాసపూర్వకం ప్రార్థనమితియావత్" ఎన్గిఱ వాక్యముమ్ ప్రాధాన్య వివక్షైయాలే ఇతి.

అత్ర తావత్ భరన్యాసాఙ్గతయా విధీయమానస్యైవ విశ్వాసస్య తదధికారకోటావపిస్థితిరూపం యత్ప్రాధాన్యమ్, తావన్మాత్రపరత్వేన శరణవరణప్రధానానాం

వాద ఇతిభావః. అన్యాయ్యవాదత్వం దూషయతి (అన్యథేతి) (విరుద్ధత్వజ్ఞానమనుయాయీతి) తథాచశక్తానాం స్వరూపయాథాత్మ్యవిజ్ఞానేసతిప్రపత్త్యానధికారః; తదజ్ఞానే భక్తావపి నభక్తి తదఙ్గవిధివైయర్థ్యమితిభావః. (దేశవాసాదీతి) విళమ్బక్షమాణాం ప్రపత్త్యానన్వయోన సమ్భవత్యేవ; నచాఽశక్త్యాదినా తేషామపి తత్రాధికారోఽస్త్వితివాచ్యమ్. దేశవాసాద్యఙ్గానాం శక్తిప్రమితిత్రైవర్ణికత్వాది సర్వకాంష

ప్రమాణానామన్యథాసిద్ధిరుక్తా. తథాచ "మామేకంశరణంవ్రజ" ఇత్యాదివిహితాయాశ్శరణాగతిః, సాభరన్యాసాఙ్గభూతరక్షిష్యతీతివిశ్వాసాత్మికైవ. తస్యాశ్చభరన్యాసాధికారభూత మహావిశ్వాసాత్మకత్వమప్యస్తీతి తాదృశాఙ్గత్వాధికారివిశేషణత్వ తదాకారద్వయవైశిష్ట్యరూపప్రాధాన్య స్ఫోరణాయైవ రక్షిష్యతీతివిశ్వాసాత్మకశరణాగతిరేవ ప్రపత్తిరితి తత్రతత్రోచ్యత ఇత్యుక్తంభవతి.

ఏవంశరణాగతివచనానామన్యథానయనస్యాన్యాయ్యవాదతాం జ్ఞాపయితుంశరణంవ్రజేతి విధీయమానాయాఏవ శరణాగతేర్భరన్యాసాధికారకోటి నివిష్టత్వం నసమ్భవతీతి తత్ర తత్రనిరస్యతే. తత్రమామేకంశరణంవ్రజే త్యుక్తాయాశ్శరణాగతేర్మహావిశ్వాసాత్మకత్వేన ప్రపత్త్యధికారివిశేషణత్వం యదుక్తమ్, తత్ నిక్షేపరక్షాయాం పూర్వపక్షముఖేన అనూద్యదూషయతి. "అధికారివిశేషణతయా తదుపాదానమపి సప్రయోజనమఙ్గీక్రియత ఇతిచేన్న; 'ఫలాదిభ్యోవిభిన్నత్వాత్ ప్రపత్తిర్విధ్యనన్వయాత్ 'విధేయాన్తరహానేశ్చనాధికారివిశేషణమ్''' ఇతి(తదుపాదానమితి) రక్షిష్యతీతి విశ్వాసాత్మకసిద్ధాన్తస్థశరణాగత్యుపాదాన మిత్యర్థః. ఫలాదిభ్యఇత్యత్ర ఆదిశబ్దేనఫల ఫలకామనానిమిత్తే సఙ్గృహ్యేతే. (ప్రపత్తిః) శరణంవ్రజేత్యుక్తో రక్షిష్యతీతి మహావిశ్వాసఇత్యర్థః. ప్రపత్తిర్నాధికారివిశేషణ మితియోజనా'' ఇతిశ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా.

(తదజ్ఞానే) స్వరూపయాథాత్మ్యాజ్ఞానే; (తదఙ్గవిధీతి) భక్త్యఙ్గదేశవాసాదివిధీత్యర్థః. (తేషామపీతి) విళమ్బక్షమాణామపీత్యర్థః. (తత్ర) ప్రపత్తౌ. (సర్వకామే

ఘుక్త్యైనతై రేవాఽజై స్తేషామపిశక్త్యాది సమ్పాదనేన ముఖ్యాభక్త్యాద్యధికారసమ్భవేన గౌణప్రపత్త్యనధికారాదితిభావః.

(వైయర్థ్యేత్యాది) సర్వకామధుక్త్వరూపార్థ వైధుర్యవారణాయేత్యర్థః. ఆత్యన్తికీమితివచనేనసద్య ఇత్యస్య ఏతద్దేహావసాన ఇత్యర్థః. (ప్రమాణసిద్ధమనుయాయీతి) తథాచ దేశవాసాద్యజ్ఞానాం విశమ్బక్షమాణస్యైవ సర్వకామదుఘత్వమ్ విశమ్బాక్షమాణాన్తు ప్రపత్తిరేవాభీష్ట సాధనమితివచన బలాదవగమ్యత ఇతిభావః. (కిమభిప్రేత్యేతి) కింశబ్దఃక్షేపే. సాధనాన్తరస్వరూప విరుద్ధత్వ పక్షేస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానస్య నియతాధికారత్వాత్ పక్షాన్తరే కాలక్షేపాక్షమత్వస్యనియతాధికారత్వాచ్చ "ఏకద్విత్ర్యాదియోగే" ఇత్యుక్తేః అభిప్రాయాన్తరంనసమ్భవతీత్యర్థః.

(ఇతిచిన్త్యమితి) ఇతిరేతౌ. అభిప్రాయాన్తరసమ్భవాత్ చాతుర్విధ్యకథనంచిన్త్యమ్ - విచార్యమిత్యర్థః. అయంభావః:- మన్దమతీనాం ప్రతిపత్తిసౌకర్యాయ అన్వారుహ్య వాదత్వముక్తమ్. వస్తుతస్తు సేశ్వరమీమాంసారీత్యా షోడశలక్షణస్యైవ రహస్యత్రయ సారస్యసామ్ప్రదాయికోర్థ స్సుధీభిస్సమ్యగ్విచార్య నిర్ధార్యఇతి.

తి) "భద్రం భద్రపదంపుణ్యం తీర్థానాముత్తమంవిదుః । పవిత్రంపరమంపుణ్యం దేశోయంసర్వకామధుక్" ఇత్యాదివచనమత్రానుసన్ధేయమ్. (అజ్ఞైః) దేశవాసాద్యజ్ఞైః. (తేషామ్) విశమ్బాక్షమాణామ్. (వచనబలాత్) ఆత్యన్తికీమితివచనబలాత్.

(ఇతిచిన్త్యమితీతి) అజ్ఞ ఇతివచనబలాత్, త్రైవిధ్యమేవవక్తవ్య మితితాత్పర్యమ్. (షోడశలక్షణస్యేతి) జైమినికృతాద్వాదశాధ్యాయీ. తచ్ఛిష్యసఙ్కర్షణకృతాచతురధ్యాయీ. ఆహత్య షోడశాధ్యాయమీమాంసాశాస్త్రమ్. (లక్షణమ్) అధ్యాయః. నిరీశ్వరమీమాంసా సేశ్వరమీమాంసేతి ద్వివిధా మీమాంసేతిబోధ్యమ్. (నిర్ధార్య ఇతీతి) అయంభావఇతిపూర్వేణాన్వయః.

† (యత్తూక్తం శైశ్చిత్స్వరూప యాథాత్మ్యజ్ఞానం సాధనాన్తరాధికార ఇత్యాచార్యసిద్ధాన్త ఇతినోపపద్యతే. "స్వతన్త్రప్రపత్తిరూప మోక్షోపాయనిష్ఠనుక్కు శాస్త్రజన్యసంబన్ధజ్ఞానాదికళ్ ఉపాసకనోడు సాధారణమాయిరుక్క" ఇతి ప్రపత్తియోగ్యాధికారే స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానస్య సాధనాన్తరాధికారి సాధారణతాయాస్తైరేవానుగృహీతత్వాత్. సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం శరణవరణాధికార ఇత్యప్యయుక్తమ్; తదధికార ప్రతిపాదితేషు పఞ్చదశసద్వారకాధికారేషువా ద్వివిధే అద్వారకాధికారేవా తస్యానన్తర్గతత్వాత్. "ఇన్వళ వధికారమ్ పెఱ్ఱాల్" ఇత్యాదినాత్రైవాధికారాన్తరస్య నిషేధితత్వాచ్చేతి. తన్న; ‡ జైమినీయదేవతా నిరాసవాదవత్ దేవగుహ్యశరణాగతి గోపనార్థం సాధనప్రపత్తి ప్రవర్తనాధి కృత్తైర్వేదాన్తాచార్యైః తత్ర తత్ర‡ తథా తథా అన్వాయహ్య వాదస్యైవకృతత్వాత్. యద్వాత్రాపి సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధతాజ్ఞానస్య ప్రపదనాధికారానుప్రవిష్టతాయాస్సమ్ప్రదాయికయోజనా సిద్ధత్వేనవిరోధాభావాచ్చ.

తదిదమనుగృహీతం శ్రీవచనభూషణ మీమాంసాభాష్యే తృతీయేప్రపత్త్యను బన్ధప్రకరణే అష్టమే ఉత్తీర్ణభక్తిసమర్థనాధికారే అన్తే వరదదేశికైః. "ఏవమధికారిత్రయేణ 'సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య' ఇ

† ౩౨౩ "యత్తూక్తమిత్యారభ్యచిన్త్యమిత్యన్తమ్" ఇత్యన్తగ్రన్థస్థానే, ౩౨౯, ౩౩౦, పుటస్థితకుణ్డలితవాక్యాని అధికపాఠతయాదృశ్యన్తే.

శరీర శరీరి సమ్బన్ధజ్ఞానేజాతే ఆధేయత్వ విధేయత్వ శేషత్వజ్ఞానాదికం జాయతే(తదాసాధనాన్తరేస్వరూప విరుద్ధత్వజ్ఞానం) జాయతే. "భక్త్యాదౌశక్త్యభావః, ప్రమితిరహితతా, శాస్త్రతఃపర్యుదాసః, కాలక్షేపాక్షమత్వమ్" ఇతిప్రత్యేకయోగాచ్చత్వారః, అత్రద్వికయోగాత్ షడధికారాః. త్రికయోగాచ్చత్వారః, ఏకత్రచతుర్ణాంయోగేఏకః, ఆహత్య(పఞ్చదశధా అధికారాః). (ద్వివిధాధికారః) ఆకిఞ్చన్యమ్, అనన్యగతిత్వమ్. (తస్య) స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానస్య. యత్తూక్తమిత్యనేన నిషేధితత్వాచ్చేత్యస్యాన్వయః. ‡ ఏతద్వ్యాఖ్యానం ౩౨౯-పుటేద్రష్టవ్యమ్

త్యుక్తసిద్ధోపాయాధికార ఉక్తః. యద్యపి 'అకిఞ్చనైకశరణాః' 'అహమస్మ్యపరాధానామాలయోఽకిఞ్చనోఽగతిః' ఇత్యాదిభిః ప్రపత్తిశాస్త్రే ఆకిఞ్చన్యమేక ఏవాధికార ఇత్యుక్తమితి అధికారత్రయవచనం విరుద్ధమివభాతి. తథాపి ప్రపత్తావాకిఞ్చన్యమేవాధికారః. అజ్ఞానాదిత్రయం తన్నిమిత్తం సద్వారకాధికారః. అతోనోభయ విధవచన విరోధః. షడఙ్గేతు అజ్ఞానశబ్దోక్తాఽశక్తిరేకైవాధికారః. ఏవంశాస్త్రే అధికారిత్రయ పరవచనానాం శరణాగతివిషయత్వాత్, షడఙ్గశాస్త్రే 'ప్రాప్తుమిచ్ఛన్ పరాంసిద్ధిం జనస్సర్వోఽప్యకిఞ్చనః' ఇతి అశక్తిమాత్రాధికారశ్రవణాచ్చ అధికారిచాతుర్విధ్యేకిమపి ప్రమాణంనపశ్యామః. తథాపి "భక్త్యాదౌశక్త్యభావః" ఇతిశ్లోకస్యాయమభిప్రాయః. వేదాన్తాచార్యాణాం స్వాధన ప్రపత్తిశాస్త్రాధికృతత్వాత్ దేవగుహ్యార్థస్య గోపనీయత్వాత్ ఉపాయాన్తరస్వరూప విరుద్ధత్వాఽనుపాయత్వ ప్రదర్శనే న్యాసస్యాప్యుపాయాన్తరతయా సాధనప్రపత్తావశక్త స్వతన్త్రాణామశ్రద్ధాభవేదితితద్వారణార్థఞ్చ *ఇదంశరణమితివచనే అజ్ఞానశబ్దేన అత్రైవర్ణికానామనుష్ఠానోపయోగిజ్ఞానాభావాత్ సఙ్గ్రహమ్, అజ్ఞానశశబ్దస్య అనుష్ఠానాశక్తివాచకత్వేపి విజ్ఞానశబ్దార్థగోపనాయవిజ్ఞానశబ్దస్య అశక్తిపరత్వమ్, *ఇదంతితీర్షతామిత్యాదేః భక్తిసామాన్యపరత్వఞ్చాభిప్రేత్య అధికారిచాతుర్విధ్యం ప్రదర్శితమ్. అన్యథా శక్తాశక్తాధికారత్వవాదినాం భక్తియోగ తదుపాయోభయవిధి వైయర్థ్యవారణాయ ఉపాయాన్తర స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానమనుయాయ్యధికారోవాచ్యః. స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానాధికారత్వ మనభ్యుపగచ్ఛతాం దేశవాసాద్యఙ్గవిధివైయర్థ్య వారణాయ దేహాన్తరవిళమ్బాక్షమత్వమ్, 'ఆత్యన్తికీమనిష్టానాం సద్యశ్శాన్తి మభీప్సతా। ప్రపత్తిరఙ్గసాకార్యా' ఇత్యాది ప్రమాణసిద్ధ మనుయాయ్యధికారోవాచ్యః, తథాప్యత్ర 'ఏకద్విత్ర్యాదియోగవ్యతికీర్ణదురనిజాధిక్రియాః' ఇత్యుక్తిః కిమభిప్రేత్యేతిచిన్త్యమితి).

అత్రాస్మత్సమ్ప్రదాయోపాయమస్మద్గురుభిః కీర్తితః । ఉపేయేరఙ్గవాస్త
వ్యవరదార్యైర్వివేచితః ॥

ఏషాతావదత్ర శమే ప్రపత్తియోగ్యాధికారే వేదాన్తాచార్యాణాం
శ్రీసూక్తిః. "అర్థిత్వేన సమర్థతాత్రికతనుస్సమ్పిణ్డితాధిక్రియాసాచా
ష్టాఙ్గషడఙ్గయోగనియతావస్థావ్యవస్థాపితా । శ్రౌతీసర్వశరణ్యతా భగవ
తస్స్మృత్యాపి సత్యాపితాసత్యాదిష్వివ నైగమేష్వధిక్రుతిస్సర్వాస్పదేన
త్పథే ॥ ఇప్పడి అభిమతఫలత్తుక్కు ఉపాయాన్తర నిస్పృహనాయ్,

(అర్థిత్వేన సమర్థతేతి) అస్యార్థః ఏవముపాయానాం విభక్తతయా తదధి
కారాణామపి విభాగసిద్ధేః మోక్షవ్యాజభూతశరణాగతౌ ఆకిఞ్చన్యవిశిష్టానన్యగతి
త్వమధికార ఇతి దర్శయితుం విశేషాధికారవతి సామాన్యాధికారానువృత్తే
రావశ్యకత్వాత్, మీమాంసకోక్తయోః మిళితావ్యధికారభూతయో రర్థిత్వసామ
ర్థ్యయోరాకిఞ్చన్యేతరయో రనుగతిందర్శయతి. (అర్థిత్వేన సమర్థతేత్యాదినా)
అత్ర అష్టాఙ్గయోగస్య జాత్యాదినియతత్వరూపధర్మః. షడఙ్గయోగస్య జాత్యాద్య
నియతత్వరూపనియమః. తద్వివరణమ్-శ్రౌతీత్యాద్యుత్తరార్ధమిత్యేతచ్ఛ్లోక వ్యాఖ్యా
తౄణామభిప్రాయః. సిద్ధాన్తేతు, యథా అష్టాఙ్గయోగేజాత్యాదినియమః, తద్వత్
షడఙ్గేపి జాత్యాదినియమః. శ్రౌతీత్యాద్యుత్తరార్థమధికారివిశేషణీభూతశరణాగతి
ప్రతిపాదక మిత్యభిప్రాయ ఇతిబోధ్యమ్.

త్రికతనుస్సమర్థతా, అర్థిత్వేన సమ్పిణ్డితా అధిక్రియా; సాచ అష్టాఙ్గషడఙ్గ
యోగనియతావస్థా వ్యవస్థాపితా. భగవతస్సర్వశరణ్యతా శ్రౌతీ భగవతః స్మృత్యాపి
సత్యాపితా; అతస్సర్వాస్పదే సత్పథే నైగమేషు సత్యాదిష్వివఅధిక్రితిస్సిద్ధేత్యన్వయః.
(త్రికతనురితి) ఆపగతిసామర్థ్యమ్. బ్రాహ్మణజన్మాది సామర్థ్యమ్, అనుష్ఠాన
సామర్థ్యఞ్చేత్యేవం రూపత్రితయంతనుః - శరీరమ్, యస్యాస్సాతథోక్తా; ఉక్త
రూపాత్రయాత్మికేత్యర్థః. (సమర్థతా) సామర్థ్యమ్. (అర్థిత్వేన) ఫలకామనయా
(సంపిణ్డితా-) ఏకీభూతా; విశిష్టేత్యర్థః. (అధిక్రియా) అధికారః. అర్థిత్వవిశిష్ట
సామర్థ్యం సామాన్యాధికార ఇతిభావః. (సాచ-) అర్థిత్వవిశిష్టా సమర్థతేత్యర్థః.

(అష్టాఙ్గేత్యాది) అష్టాఙ్గశ్చషడఙ్గశ్చ అష్టాఙ్గషడఙ్గౌ, తౌచతౌయోగౌచ, తయో ర్నియతా అవస్థాయస్యాస్సా, తథోక్తా. ద్వన్ద్వాన్తేశ్రూయమాణః ప్రత్యేకమభిసమ్బధ్యత ఇత్యష్టాఙ్గయోగష్షడఙ్గయోగశ్చేత్యర్థః. అష్టాఙ్గయోగః యమనియమాసన ప్రాణాయామప్రత్యాహార ధారణాధ్యానసమాధిరిత్యుక్తో భక్తియోగః. షడఙ్గస్తు "షడఙ్గంతదుపాయఞ్చశృణుమే షద్మసమ్భవే।ప్రపత్తింతాం ప్రయుఞ్జీతస్వాఙ్గైః పఞ్చభిరావృతామ్ । న్యాసఃపఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇత్యుక్తోన్యాసః. "అష్టాఙ్గయోగయుక్తానాం" "షడఙ్గంతదుపాయఞ్చ" ఇత్యాదిప్రమాణ సిద్ధ్యాభక్తి ప్రపత్త్యోరష్టాఙ్గషడఙ్గయోగత్వ వ్యవహారః. తయోర్నియతేవ్యాప్తే, అవస్థే-ప్రకారౌయస్యాస్సాతథోక్తావ్యవస్థాపితా-శాస్త్రజ్ఞైర్నిర్ణీతా. అయంభావః. యథామోక్షోపాయభూతభక్తేస్త్రైవర్ణికశరీరాద్యపేక్షా, తద్వత్, మోక్షోపాయభూతన్యాసస్య.

భాష్యే—"ఇదానీం బ్రహ్మోపాసనానాం గుణోపసంహారవికల్ప నిర్ణయాయవిద్యాభేదాభేద చిన్తాప్రస్తూయతే" ఇత్యుపాసనరూపత్వ ప్రతిపాదనాత్, న్యాసస్య ఉపాసనాన న్తర్భావే మోక్షసాధనత్వాయోగాత్. "వేదనముపాసనం స్యాత్తద్విషయే శ్రవణాత్" ఇతివాక్యవివరణ లఘుసిద్ధాన్తభాష్యసర్వాసూపనిషత్సు మోక్షసాధనతయా విహితం వేదనముపాసన మిత్యుక్త మిత్యనుగృహీతత్వాత్. పరవిద్యాత్మకస్య న్యాసస్య ఉపాసనాత్మకత్వాభావే తస్యార్చిరాదిప్రయోజకత్వస్య దుర్లభత్వాత్, న్యాసస్య సర్వాధికారత్వే, "బ్రాహ్మణోవిద్వానభిజయతి" "సన్న్యాసయోగాద్యతయ శ్శుద్ధసత్త్వాః" "అత్యాశ్రమిభ్యః పరమంపవిత్రం ప్రోవాచసమ్యగృషి సఙ్ఘజుష్టమ్" "వేదశ్శిఖావ్యూదయంయూవః" ఇత్యాదిభిర్న్యాసస్యత్రైవర్ణికాగ్రే సరాధికారత్వ సిద్ధ్యాతద్విరోధాచ్చ, త్రైవర్ణిక శరీరాద్యపేక్షా వర్తత ఏవ. తస్మాదష్టాఙ్గయోగ షడఙ్గయోగౌ అధికృతాధికారావితి.

నన్వియం శరణాగతిః శ్రుత్యబోధిత మోక్షవ్యాజసాధనత్వే అప్రామాణికతయా అనుపాదేయాస్యాత్. వేదబోధితత్వే సర్వాధికారత్వ భఙ్గ ఇత్యుభయతః పాశారజ్జురిత్యత్ర శరణాగతేర్వేద ప్రమితత్వం దర్శయన్ తథాత్వేపిసర్వాధికారత్వఞ్చశ్రుతి స్మృతిసిద్ధమిత్యాహ (శ్రౌతీత్యాదినా). (శ్రౌతీతి)శరణ్యతా-ప్రపత్తవ్యతా శ్రౌతీ. "మాతాపితాభ్రాతానివాసశ్శరణంసుహృద్గతిర్నారాయణః" ఇత్యాదిశ్రుతి ప్రమితేత్యర్థః. నకేవలంశ్రుతిసిద్ధమాత్రమేవ. కిన్తు భగవద్వచనేనాపి ఉపబృంహితే

న్యాసవిద్యైయిలే ఇచ్ఛైయుమననుక్కు ఇవ్విద్యైక్కు అధికారవిశేషమ్ ముతలానవై ఇరుక్కుమ్పడి అఱియవేణుమ్. అధికారమావతు - అవ్వో ఫలోపాయఙ్గళిలే ప్రవృత్తనామ్ పురుషనుక్కు ఫలత్తిలర్థిత్వముమ్ ఉపాయత్తిల్ సామర్థ్యముమ్. ఇవఱ్ఱిల్ సామర్థ్యమావతు - శాస్త్రార్థమఱికైయుమ్, అఱిన్దపడి అనుష్ఠిక్కవల్లనాకైయుమ్, శాస్త్రానుమత జాతిగుణయోగ్యతైయుమ్. ఇవ్వధికారమ్ మున్బేసిద్ధమాయిరుక్కుమ్. ఇతు ఉణ్డైయవనుక్కు ప్రయోజనమాయ్ కొణ్డు సాధ్యమాక అనువర్తిక్కప్పడువతు ఫలమ్; తదర్థమాక సాధనమాక విధిక్కప్పడుమతు ఉపాయమ్. ఇఙ్గు ముముక్షుత్వముణ్డాయ్ స్వతన్త్రప్రవృత్తిరూప మోక్షోపాయవిశేషనిష్ఠనుక్కు శాస్త్రజన్య సంబన్ధజ్ఞానాదికళ్ ఉపాసకనోడు

త్యాహ (భగవతస్సత్యాపి సత్యాపితేతి) "సకృదేవప్రపన్నాయ తవాస్మీతిచయాచతే। అభయంసర్వభూతేభ్యో దదామ్యేతద్వ్రతంమమ" ఇతి స్మృత్యాపి శపథపూర్వంప్రతిపాదితా। (సత్యాపితా) యథావస్థితార్థత్వేన స్థాపితా.

తర్హి "ముముక్షుర్వైశరణమహంప్రపద్యే" ఇత్యాదిశ్రుతివిహితాయాం శరణాగతౌ అత్రైవర్ణికానామప్యధికారే అపశూద్రనయవిరోధ ఇత్యత్రసత్యంవదేతిశ్రుత సత్యవచన వదియమితెనవిరోధ ఇత్యాహ (సత్యాదిష్వివేతి) సత్యవచనాదిష్వివేత్యర్థః. (నైగమేషు) సత్యంవదేత్యాది వేదోక్తేషు. "సత్యంవద, ధర్మంచర" ఇత్యాదిషు శ్రుతివిహితేష్వేవ సత్యవదన ధర్మాచరణాదిషు వారాహపురాణగతకైశిక మాహాత్మ్యాదౌ సర్వాధికారత్వవత్ శరణాగతావపిసర్వాధికారత్వం "సర్వలోకశరణ్యాయ రాఘవాయమహాత్మనే। నివేదయతమాంక్షిప్రం విభీషణముపస్థితమ్" ఇతి, "సరాజాపరమాపన్నో దేవశ్రేష్ఠమగాత్తదా॥ శరణ్యంసర్వభూతానాంభక్త్యా నారాయణంహరిమ్" ఇతి శ్రీరామాయణసప్తవ్యాధోపాఖ్యానాది వచనైస్సిద్ధమితి భావః. (సర్వాస్పదేఇతి) సర్వమాస్పదంయస్యేతి బహువ్రీహిః. సర్వస్వరూపనిష్ఠే ఇత్యర్థః. (సత్పథే) శ్రేష్ఠమార్గే శరణవరణే, పూర్వపక్షే, షడఙ్గే అధికృతిః అధికారస్సిద్ధ్యతీత్యర్థః. (న్యాసవిద్యైయిలేయితి) న్యాసఇతిసామాన్య శబ్దఇతిబోధ్యమ్.

సాధారణమాయిరుక్క విశేషిత్త నధికారమ్ తన్నుడైయ వాకిఞ్చన్య
ముమ్ అనన్యగతిత్వముమ్. ఆకిఞ్చన్యమావతు .. ఉపాయాన్తర సామ
ర్థ్యాభావమ్. అనన్యగతిత్వమావతు - ప్రయోజనాన్తర వైముఖ్యమ్;
శరణ్యాన్తర వైముఖ్యమాకవుమామ్. ఇతు ప్రయోజనాన్తర వైము
ఖ్యత్తాలుమ్ అర్థసిద్ధమ్. ఇవ్వర్థమ్ "బ్రహ్మాణంశితికణ్ఠఞ్చయాశ్చాన్యా
దేవతాస్స్మృతాః। ప్రతిబుద్ధానసేవన్తే యస్మాత్పరిమితం ఫలమ్" ఇ
త్యాదికళిలేకణ్డుకొళ్వతు. తిరువతమమాన ముముక్షుత్వమన్తికే దేహా
నువృత్త్యాది ప్రయోజనాన్తరసక్తనానవన్ మోక్షార్థమాక ప్రపత్తి
యైప్పణ్ణినాల్ అప్ప్రయోజనాన్తరఙ్గళైప్పెఱ్ఱాక మోక్షమ్విళై
మ్బుక్కుమ్. ఇవ్వాకిఞ్చన్యత్తుక్కుమ్ అనన్యగతిత్వత్తుక్కుమ్ నిబన్ధనమ్
ఉపాయాన్తరఙ్గళిల్ ఇవ్వధికారియినుడైయ అజ్ఞానాదికళుమ్ ఫలవిళ
మ్బాసహత్వముమ్. ఇతిల్ శరణ్యాన్తర వైముఖ్యత్తుక్కు నిబన్ధనమ్
'యథావాయోస్తృణాగ్రాణివశంయాన్తి బలీయసః। ధాతురేవంవశా
యాన్తి సర్వభూతానిభారత' ఎన్గిఱపడియే తనక్కుమ్ పిఱర్క్కుమ్ ఉ
త్తిరుక్కిఱ భగవదేక పారతన్త్ర్యాధ్యవసాయముమ్ ప్రయోజనాన్తరవై
ముఖ్యముమ్. ఇప్ప్రపత్త్యధికారవిశేషమ్ 'సపిత్రాచ పరిత్యక్తస్సు
రైశ్చ సమహర్షిభిః। త్రీఞ్లోకాన్ సమ్పరిక్రమ్యతమేవశరణంగతః' 'అ
హమస్మ్యపరాధానామాలయోఽకిఞ్చనోఽగతిః' 'అకిఞ్చనోఽనన్యగతిశ్శర
ణ్య' 'అనాగతానన్తకాలసమీక్షయాప్యదృష్టసన్తారోపాయః' 'త్వత్ప్రా
ప్తయేచతత్పాదాంబుజద్వయ ప్రపత్తేరన్యన్నమే కల్పకోటి సహస్రేణా
పిసాధనమస్తీతిమన్వానః' 'పుకలొన్ఱిల్లావడియేన్' ఎన్ఱివై ముతలాక
ప్రమాణసమ్ప్రదాయఙ్గళాలేసిద్ధమ్. ఇవ్వళవధికారమ్పెఱ్ఱాల్ ప్రప
త్తిక్కు జాత్యాదినియతత్వమిల్లామైయాలే సర్వాధికారత్వమ్. 'అన్గణర
న్దియరెల్లైనిన్ఱవనైత్తులకమ్నొన్దనరే ముతలాకనుడఙ్గియ నన్నియరాయ్
వన్దడైయుమ్ వకైవన్ఱకవెన్నిలరున్దియ నమ్మన్దమిలాతియైయన్బరఱిన్దఱివి

త్తనారే'. 'భక్త్యాదౌ శక్త్యభావాత్ ప్రమితిరహితతశ్శాస్త్రతః పర్యుదాసాత్ కాలక్షేపాక్షమత్వాత్త్వరితనియతినా దాపతద్భిశ్చతుర్భిః। ఏకద్విత్ర్యాదియోగవ్యతిభిదురనిజాధిక్రియాస్సంశ్రయన్తే సన్తశ్శ్రీశం స్వతన్త్రప్రపదనవిధినాముక్తయే నిర్విశఙ్కాః” ఇతి.

అత్ర అర్థిత్వేనేత్యాదిశ్లోకో వక్ష్యమాణసఙ్గ్రహః. ఇప్పడిఅభిమతఫలత్తుక్కు ఇత్యాది తద్వివరణమ్. అత్రాద్యవాక్యేన వక్ష్యమాణార్థప్రతిజ్ఞా కృతా. “తత్రాధికారమ్ ముతలానవై” ఇత్యనేనసాధారణ్యేన జ్ఞాతవ్యతయోక్తార్థ నిష్కర్షః వాక్యపఞ్చకేనకృతః. తతశ్చ వాక్య దశకేన వేదాన్త సామాన్యానుష్ఠానాధికారోక్తిపూర్వకం శరణాగతి లక్షణప్రపత్త్యై సాధారణాధికారద్వయం సప్రమాణం ప్రదర్శితమ్. తతశ్చైకేనవాక్యేన అధికారివిశేషణ ప్రపత్తి సామాన్యస్య సర్వాధికారత్వం స్థాపితమ్. తదనన్తరగాథా శ్లోకాభ్యాముక్తార్థస్సఙ్గృహీత ఇతి వివేకః.

అత్ర ప్రథమశ్లోకే సాధనాన్తరాధికార స్వరూపమష్టాఙ్గ షడఙ్గయోస్తదధికారత్వేన అధికృతాధికారత్వం శరణాగతేస్సర్వాధికారత్వఞ్చ వక్ష్యమాణం సోపపత్తికం సఙ్గృహ్ణాతి (అర్థిత్వేనేత్యాదినా).

(తద్వివరణమ్) “అర్థిత్వేన సమర్థతా” ఇతిశ్లోకవివరణమ్. (ఉక్తార్థః) “అధికారరూపార్థః. (ఆద్యవాక్యేన) ఇప్పడిఇత్యాద్యవాక్యేన. (వాక్యపఞ్చకేన) “అధికారమావతు” ఇత్యారభ్య “సాధనమాక విధిక్కప్పడుమతు ఉపాయమ్” ఇత్యన్త వాక్యపఞ్చకేన.

(వాక్యదశకేన) ఇఙ్గుముముక్షుత్వమితి, ఆకిఞ్చన్యమావతితి, అనన్యగతిత్వమావతితి, శరణ్యేతి, ఇతుప్రయోజనాన్తరేతి, ఇవ్వర్థమితి, తీప్రతమమానవితి, ఇవ్వాకిఞ్చన్యత్తుక్కుమితి, ఇతిల్ శరణ్యాన్తరేతి, ఇప్ప్రపత్త్యధికారేతి వాక్యదశకేన. (ఏకవాక్యేన) ఇవ్వళవధికారమిత్యేకవాక్యేన. (అనన్తరగాథా) అన్దణరిత్యాదిగాథా.

(శ్లోకః) భక్త్యాదావితిశ్లోకః. (తదధికారత్వేన) సాధనాన్తరాధికారత్వేన.

అత్రాధిక్రియేత్యనేన సాధనాన్తరాధికార స్వరూపసఙ్గ్రహః. త్రిక తనురితిసమర్థతా విశేషణమ్. అర్థిత్వవిశిష్టంసామర్థ్యత్రయ ముపాయాన్తరనియోజ్యవిశేషణ విషయాధికార శబ్దార్థ ఇత్యర్థః. సమ్పిణ్డితేత్యనేన అర్థిత్వసామర్థ్యయోర్విశిష్ట యోరేవాధికారత్వం నప్రత్యేక మితిదర్శితమ్. అయమధిక్రియాశబ్దః, అధికారసామాన్యపరః కింనస్యాదితితు నాశఙ్కనీయమ్. అసామర్థ్యలక్షణాకిఞ్చన్య స్యశరణాగత్యధికారతాయా వక్ష్యమాణత్వేన తద్విరోధాత్.

నచతత్రాప్యుపాయాన్తరసామర్థ్యాభావస్య శరణవరణ సామర్థ్యాత్మకత్వావిరోధః. అన్యాశక్తేరన్యసామర్థ్యరూపతాయాలోకే అదర్శనాత్. ఉపాయాన్తరశక్తేష్వపి నాథయామునయతివరాదిషుశరణవరణానుష్ఠాన దర్శనేన తత్తథాత్వా సమ్భవాచ్చ. నచతేషామవిళంబిత మోక్షకామతయా స్వాభిమతోపాయాన్తర విధురత్వాన్నదోష ఇతి వాచ్యమ్. తథాసతితేషాం ప్రపత్త్యనధికారిత్వాపత్తేః; తాన్ప్రతిత్యుపా

(ఉపాయాన్తరేతి) ఉపాయాన్తరేనియోజ్యస్య పురుషస్య విశేషణమిత్యర్థః. (అధికారసామాన్యపరః) సాధనాన్తరప్రపత్త్యధికారసామాన్యపరః. (అసామర్థ్య లక్షణేతి) సామర్థ్యాభావలక్షణేత్యర్థః.

(తద్విరోధాత్) తేనవక్ష్యమాణేన సాకంవిరోధాత్. అత్రఉపాయాన్తర సామర్థ్యాభావః సామర్థ్యంనభవతీతి ప్రపత్త్యధికారలక్షణే అవ్యాప్తిరితిభావః. (సామర్థ్యాత్మకత్వావిరోధః) సామర్థ్యాత్మకత్వే అవిరోధః. అవిరోధః-నచేత్యన్వయః. (లోకేఅదర్శనాదితి) అలౌకికే ముఖ్యస్నానాశక్తేః గౌణస్నానసామర్థ్యరూపత్వాత్, తద్విహాయలోకే అదర్శనాదిత్యుక్తమితిభావః. (తత్తథాత్వాసమ్భవాత్) తస్య-ఉపాయాన్తర సామర్థ్యాభావస్య, తథాత్వాసమ్భవాత్ - సామర్థ్యరూపత్వాసమ్భవాత్. (తేషాం) నాథయామునాదీనామ్. అవిళమ్బిత మోక్షకామతయేత్యత్ర అవిళమ్బిత మోక్షకామస్య ప్రపదనమేవ సాధనమితితాత్పర్యమ్. (నదోషఇతి వాచ్యమితి) నవ్యభిచార ఇతి వాచ్యమిత్యర్థః.

(తేషామ్) నాథయామునయతివరాదీనామ్, (తాన్ప్రతి) నాథయామునాదీ

యాన్తరాప్రసిద్ధ్యా తత్సామర్థ్యాభావరూపాకిఞ్చన్యస్య దుర్నిరూపత్వాత్. నచస్వాభిమతోపాయాన్తర సమర్థభేదకరూపస్యైవ ఆకిఞ్చన్యశబ్దార్థత్వాద విరోధశ్శఙ్క్యః. నాథాదీనామపి(౧)"త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మనైతి మామేతి సోఽర్జున" ఇత్యుక్తాను ఫలతాప్రయోజక వీర్యవత్తరత్వాపాదకాఙ్గవిశేష సహకృత భక్త్యనుష్ఠాన సమర్థత్వేన బాధాత్.

నచ, అవతారరహస్య జ్ఞానాదీనాం తాదృశవీర్యవత్తరత్వాపాదకత్వ మపహ్నోతుం శక్యమ్. "అవతారరహస్యచిన్తనమ్-అనుష్ఠిత-ఉపాసనాదికళుడై యకి ప్రపత్తిహేతువాకుమ్" ఇతి శ్రీచరమశ్లోకాధికారసూక్తివిరోధాత్. "వర్తమానం దేహం పరిత్యజ్య పునర్జన్మనైతి మామేవ ప్రాప్నోతి" ఇత్యాది భాష్యవిరోధాచ్చ. నచ, ఉపాయాన్తరసామర్థ్యాభావ విశిష్టాత్మత్వైతదన్యతరస్య ఆకిఞ్చన్య శబ్దార్థత్వకల్పనాన్న దోష ఇతి శఙ్క్యమ్. "ఆకిఞ్చన్యమానవతు-ఉపాయాన్తరసామర్థ్యాభావమ్." ఇతి వక్ష్యమాణ వివరణసూక్తివిరోధాత్. ఉత్తరత్రవిశిష్టాసహత్వస్య ఆకిఞ్చన్యప్రయోజకత్వోక్తి విరోధాపాతాచ్చ. నాపి ఆకిఞ్చన్య విశిష్టాత్మత్వైతదన్యతరస్య శరణాగత్యధికారత్వ కల్పనాత్ నాథాదీనాం ప్రపత్త్యధికారోపపత్తిః. "అతస్త్రైవర్ణికత్వాదేర్భావోభావో న కస్యచిత్ । నాధికారః ప్రపత్తేస్స్యాద్యదా కిఞ్చన్యమనాశ్రితః" ఇత్యాచార్యసూక్తివిరోధాత్.

స్ఫుర్తి. (ఉపాయాన్తరాప్రసిద్ధ్యేతి) ఉపాయాన్తరస్యైవతేషామభావాత్, తత్సామర్థ్యాభావస్య అప్రసిద్ధత్వాదితి భావః. ప్రకారాన్తరేణ దూషణమాహ (నచేతి) (త్యక్త్వా దేహమితి). గీతాయాంచతుర్థాధ్యాయశ్లోకః. ఏతదర్థో భాష్యే ద్రష్టవ్యః (అఙ్గవిశేషః) అవతారరహస్యజ్ఞానాదికమ్.

(అధికారోపపత్తిరితి) అధికారోపపత్తిర్నేత్యన్వయః.

(అతస్త్రైవర్ణికత్వేతి) రహస్యత్రయసారే సాఙ్గోపాయశోధనాధికారే, "అతస్త్రైవర్ణికత్వాదేః భావోఽభావోఽపి కస్యచిత్ । నాధికారః ప్రపత్తేస్స్యాద్యదాకిఞ్చన్య[illegible]

తస్మాదుపాయాన్తరసామర్థ్యాభావరూపస్య ఆకిఞ్చన్యస్య ప్రపత్త్యాత్మక చేతనవ్యాపారసామర్థ్యరూపత్వాసమ్భవాత్ స్వాభిమతసాధన నిష్పాదన సామర్థ్య విషయోఽయ మధిక్రియాశబ్దః - ఉపాయాన్తరాధికారమాత్ర విషయ ఏవ.

యద్వా, అర్థిత్వేన సమర్థత్వేత్యాదికమ్-అధికారసామాన్యలక్షణ పరమేవ. తస్య ఆకిఞ్చన్యాభావే కథం లక్షణసఙ్గతిరితి చేత్, "మఱ్ఱై యుపాయఙ్గళుక్కు నివృత్తిదోషమ్, ఇతుక్కు ప్రవృత్తిదోషమ్."

శ్రితః" ఇతి. అస్యార్థః. "భావోఽభావోఽపి కస్యచిత్" ఇత్యత్ర భావః, అభావ ఇతి పదచ్ఛేదః. అతః-పూర్వోక్తప్రకారేణ సర్వాధికారత్వేన నిర్ణీతత్వాత్, త్రైవర్ణికత్వాదేః-బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యాద్యన్యతమత్వాదేః. ఆదిశబ్దేన ఆశ్రమపుంస్త్వాదిగ్రహణమ్. (భావః) సద్భావః. (అభావోఽపి) త్రైవర్ణికత్వాభావశ్చ, కస్యచిత్ - ప్రపిత్సోః. ఆకిఞ్చన్య మనాశ్రితః - ఆకిఞ్చన్యే అపర్యవసితస్సన్, విశ్వాసమహత్త్వాదికన్తు ఆకిఞ్చన్య సమ్పాదకత్వాదధికారకోటి ప్రవిష్టమ్. ప్రపత్తేరధికారో న స్యాత్ - న భవతి. త్రైవర్ణికత్వమేవాధికారశ్చేత్, శూద్రస్యాధికారో న స్యాత్, తదభావోఽధికారశ్చేత్ - బ్రాహ్మణాదేరధికారో న స్యాదితి, సర్వాధికారత్వం న స్యాత్. తదుభయమప్రయోజకమ్. ఆకిఞ్చన్యమేవ సర్వత్రాధికారః. భక్త్యాదౌ శక్త్యభావ ఇత్యుక్తం సర్వమాకిఞ్చన్యార్థమ్. ఆకిఞ్చన్యపదమ్ - అనన్యగతిత్వ స్యాప్యుపలక్షణ మితి భావః ఇతి. (విరోధాదితి) విశిష్టస్యైవాధికారత్వ ప్రతిపాదనాదితి భావః. (ప్రపత్త్యాత్మకేతి) ప్రపత్త్యాత్మకః-చేతనవ్యాపార ఇత్యన్వయః.

(తస్య) అధికారసామాన్య లక్షణస్య. (మఱ్ఱై యితి). ముముక్షుప్పడిప్రబన్ధే "మఱ్ఱై ఉపాయఙ్గళుక్కు నివృత్తిదోషమ్ ఇతుక్కు ప్రవృత్తిదోషమ్" ఇతి. తద్వర వరమునివర్య వ్యాఖ్యానే:- "చేతనప్రవృత్తియిల్లామైయుమ్ ఇవ్వుపాయత్తుక్కు సహాయాన్తరమ్ మత్తై త్తెళివిక్కైక్కాక ఉపాయాన్తరఙ్గళుక్కుమ్ ఇవ్వుపాయత్తుక్కుముణ్డాన విశేషత్తై యరుళిచ్చెయ్కిఱార్ (మఱ్ఱై యెన్ఱు తొడఙ్గి). అతావతు - సిద్ధోపాయమాన విత్తై యొழిన్ద వుపాయఙ్గళుక్కు చేతన ప్రవృత్తియాలే స్వరూపసిద్ధియాక వేణ్డుకై

ఇత్యనుగృహీతదిశా నివృత్తిసాధ్యప్రపత్త్యుపాయం ప్రతి నివృత్తిశక్తేః ప్రతిబన్ధకీభూత ప్రవృత్త్యాత్మక దోషసామర్థ్యాభావస్యచనిష్పాదన సామర్థ్యరూపత్వాభ్యుపగమేన ప్రపత్తిప్రతిబన్ధకోపాయాన్తర సామర్థ్యాభావరూపాకిఞ్చన్యే ప్రపత్తిసామర్థ్యాత్మకత్వ సత్త్వాల్లక్షణసమన్వయః.

జ్ఞానాధికేషు ఉపాయాన్తర స్వరూపవిరుద్ధతా జ్ఞానప్రయుక్తోపాయాన్తరాశక్తిసత్త్వాత్, భక్తిపరవశేష్వపి (౧) "ఎన్నాన్ శెయ్ కేన్" ఇత్యనుగృహీతరీత్యా తదశక్తిసత్త్వాచ్చ అవ్యభిచారాన్నోపా

యాలే ఇవనుడైయస్వయత్న నివృత్తిదోషమాయిరుక్కుమ్. ఇవ్వుపాయత్తుక్కు సహాయాన్తరసంసర్గమ్ అసహ్యమాకైయాలే ఇప్పేతనుడైయ ప్రవృత్తియొన్ఱాలుమ్ దోషమాయిరుక్కుమెన్నై" ఇతి.

(ప్రతిబన్ధకేతి) ప్రతిబన్ధకమ్ - ఉపాయాన్తర సామర్థ్యమిత్యన్వయః. (లక్షణ సమన్వయ ఇతి) దృష్టద్వారేతి భావః.

(ఎన్నాన్ శెయ్ కేనితి) ద్రమిడోపనిషది పఞ్చమశతకే అష్టమ దశకే తృతీయగాథాయామ్. "ఎన్నాన్ శెయ్ కేన్ యారేకళైకణ్ ఎన్నైయెన్ శెయ్ కిన్ఱాయ్, ఉన్నాలల్లాల్ యావరాలుమొన్ఱుమ్ కుఱైవేణ్డేన్, కన్నార్ మతిళ్ శూఴ్ కుడన్దైక్కిడన్దాయడియేనరువాణాళ్, శెన్నాళెన్నాళన్నాళున తాళ్ పిడిత్తే శెలక్కాణే" ఇతి.

తద్ద్వాదశసాహస్రీకావ్యాఖ్యాయామ్;- "అనన్తరమ్ అకిఞ్చనాననాన్ ఉన్నై యొఴియ వేఱొరువరాలుమ్ అపేక్షైయుడైయేనల్లేన్. ఇప్పడి యాక్కిననీయే యావదాత్మభావి ఉన్ తిరువడికళిలే అడిమైకొణ్డరుళప్పార్క్కవేణుమెన్గిఱార్.

నాన్ - కర్తృత్వమ్ స్వాధీనముళ్ళ నాన్, స్వరక్షణార్థమాక, ఏన్ - ఎన్న ప్రకృతియై, శెయ్ కేన్ - పణ్ణువేన్. వేఱొరున్నామ్ కారియమ్ తామ్ తామఱియాత చేతనరిల్, కళైకణ్ - రక్షకరావార్, యార్ - ఆర్. ఎన్నై - అశక్తనాన వెన్నై, ఎన్ శెయ్ కిన్ఱాయ్ - దుష్కరోపాయఙ్గళిలే మూట్టి నినైత్తిరుక్కిఱాయో; ఉనక్కే భరమాక వైత్తుక్కొళ్ళ నినైత్తిరుక్కిఱాయో? ఎన్ శెయ్య విరుక్కి-

---

(౧)

యా న్తర సామర్థ్యాభావస్య ప్రపత్తిసామగ్ర్యరూపత్వానుపపత్తేః.

అన్యగృహీతశ్చ నిక్షేపరక్షాసిద్ధాన్తే;-తదేకశరణవ్రజ్యాహీ తది తరోపాయ పరిగ్రహేణ విరుధ్యత ఇతి శరణాగతేస్సిద్ధోపాయవ్యతిరిక్తో పాయాప్రవృత్తిప్రతిబద్ధత్వ మాచార్యైః. నన్వేవమపి సిద్ధోపాయాధి కారే శరణవరణో౽థం లక్షణసఙ్గతిరితి చేత్, సిద్ధోపాయస్యాపి స్వప్రవృ త్తిప్రతిబద్ధస్య భగవత్ప్రవృత్తి విరోధిస్వప్రవృత్తి నివృత్త్యాత్మక ప్రపత్తిరూప ప్రతిబన్ధక నివృత్తి నిష్పాద్యత్వేన తాదృశప్రతిబన్ధకా భావాత్మకప్రపత్తే స్సిద్ధోపాయనిష్పాదన సామర్థ్యాత్మకత్వ స త్త్వే న విరోధాభావాత్. నచైవముపాయస్య సిద్ధత్వవ్యపదేశవిరోధః. తస్య జన్యత్వాభావమాత్రవిషయత్వాత్. నచఅజన్యస్య నిష్పాద్యతావిరోధః.

ఆయ్. ఉన్నాలల్లాల్ - సర్వరక్షకనాయ్ ప్రాప్తనాయ్ శక్తనాన వున్నైయొళ్రియ యావరాలుమ్ - అరక్షకరాయ్ అప్రాప్తరాయ్ అశక్తరానవర్కళాలేను మొరువ రాలుమ్ కుఱైయుమ్ నిరమ్బువతాక, వేణ్డేన్ - వేణ్డియిరేన్. కన్-కణ్కానవు, ఆర్ - విణ్గియిరుక్కుఅ, కుఱైశ్ - కుఱైవ్,శూట్-శూట్స్ద, కుడన్దై-తిరుక్కుడన్దైయిలే, కిడ న్దాయ్ - కణ్వళర్న్దరుళిన నే; అడియేన్ - ఉనక్కుడయేనానవెన్, అరు - ఆత్మ వస్తు, వాళ్-ఉజ్జీవిక్కుమ్, నాళ్ - కాలమ్, శెల్-అనువర్తిక్కుమ్ నాళ్, ఎ-ఎత్త నై, నాళ్-నాళ్, అన్నాళ్-అన్నాళెల్లామ్, ఉనతాళ్ - ఉన్తిరువడికళై, పిడిత్తే-అవ లమ్బిత్తుక్కొణ్డే, శెల్-నడక్కుమ్బడి, కాణ్-పార్త్తరుళవేణుమ్. ''కన్'' ఎన్నుత్తొళ్రి లుమాం, అరువెన్ను - అణురూపమానస్వరూపమ్'' ఇతి. (తదశక్తీతి) ఉపాయాన్త రాశక్తీత్యర్థః.

(నోపాయేతి) సామగ్ర్యరూపతా ౽నుపపత్తి ర్నేత్యన్వయః. (తదేకశరణ వ్రజ్యేతి) సిద్ధోపాయశరణవ్రజనమిత్యర్థః. (ఆచార్యైః). (ఉత్తరత్రాప్యేవమ్) (సిద్ధోపాయస్యేతి) స్వప్రవృత్తిప్రతిబద్ధస్య సిద్ధోపాయస్యాపి ప్రతిబన్ధకనివృత్తి నిష్పాద్యత్వే చేత్యన్వయః. (నిష్పాదనేతి) సిద్ధోపాయస్య ఈశ్వరస్య ప్రతిబన్ధక నివృత్తి విశిష్టవేషేణ నిష్పాద్యత్వం బోధ్యమ్. (తస్య) సిద్ధత్వవ్యవహారస్య.

"ప్రకాశ్యన్తేనజన్యన్తే నిత్యా ఏవాత్మనోహితే" ఇత్యుక్తన్యాయేన నిత్యస్యాపితదవిరోధాత్.

నచచేతనప్రవృత్తేస్సిద్ధోపాయ ప్రతిబన్ధకత్వాసమ్భవః, తస్యచ ఘటితఘటనా సామర్థ్యనిరఙ్కుశస్వతన్త్రేశ్వర సఙ్కల్పసిద్ధత్వేన దురపహ్నవత్వాత్. నచాత్రప్రమాణాభావః. (౧) "ఉపాయాపాయ సంయోగేనిష్ఠయాహీయతేనయా" (౨) "అస్త్రబన్ధస్సచాన్యంహిన బన్ధమనువర్తతే" "సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య" ఇత్యాదిప్రమాణానాంజాగరూకత్వాత్. నచైవమేషాంమోచకత్వమ్; (౩) "యేనత్యజసితత్త్యజ" "బుద్ధింపరమనిశ్చయాత్" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా తన్మోచనేపిసర్వశక్తేరేవ

(ప్రకాశ్యన్తఇతి) ప్రతిబన్ధకవినిర్మోకః ప్రకాశనమ్. (తదవిరోధాత్) నిష్పాద్యత్వావిరోధాత్.

(తస్య) ప్రతిబన్ధకత్వస్య. (ఉపాయేతి) అనయా నిష్ఠయా - సిద్ధోపాయనిష్ఠయా. (అస్త్రేతి) అస్త్రబన్ధః బ్రహ్మాస్త్రబన్ధః. అన్యంబన్ధం నానువర్తత ఇత్యన్వయః. (ఏషామ్) ప్రతిబన్ధకానామ్. (యేనత్యజసితత్త్యజబుద్ధిం పరమనిశ్చయాదిత్యుక్తరీత్యేతి) యేనబుద్ధివిశేషేణత్యజసి, తత్త్యజేత్యర్థః. ఏతద్వివరణమ్-త్యజేత్యాది (పరమనిశ్చయాత్) పరమవిషయకనిశ్చయాత్. తథాచాత్ర ఈశ్వరఏవ ప్రవర్తకః, నివర్తక ఇతి ఫలితోऽర్థః.

త్యజధర్మమధర్మఞ్చేతిశ్లోకః పూర్వాచార్యైర్వ్యాఖ్యాతః-"త్యజ ధర్మమధర్మఞ్చ త్యజసత్యానృతే ఉభే । ఉభేసత్యానృతే త్యక్త్వాయేనత్యజసి తత్త్యజ॥ త్యజ ధర్మమసఙ్కల్పాత్త్యజాధర్మమహింసయా । ఉభేసత్యానృతే బుద్ధ్యాబుద్ధిం పరమ నిశ్చయాత్". ఇత్యుత్తరగీతాయాం చరమశ్లోక వివరణశ్లోకద్వయమ్. (త్యజేతి) అధర్మమివధర్మంచత్యజ; చ-ఇవార్థః. సత్యానృతే - జీవశరీరే; లక్షణయా జీవేశ్వాత్మత్వబలప్రయుక్తస్వాతన్త్ర్యాభిమాన ముపాయాన్తరానుష్ఠాన ప్రవృత్తిహేతుకంశరీరే ఆత్మాభిమానమ్, అధర్మానుష్ఠాన ప్రవృత్తిహేతుకఞ్చేత్యుక్తేత్యజ. ఏవమ్, ఉభే-సత్యానృతే త్యక్త్వేత్యనువాదః. యేన అహమ్ ఉభేత్యక్తవాన్, అతః కిలసరక్షతీత్య

(౧) (౨) (౩)

హేతుత్వాత్. తస్మాత్ప్రతిబన్ధకాభావత్వేనరూపేణశరణవరణస్య సిద్ధోపాయసామర్థ్యాత్మకత్వసత్వాన్నానుపపత్తిః. యద్వా, ప్రార్థనాత్మికశరణాగతేరర్థిత్వరూపత్వాల్లక్షణ సమన్వయ ఇత్యన్యత్రవిస్తరః.

కర్తృత్వాభిమానరూపబుద్ధిరిత్యర్థః. సామాన్యత్వాన్నపుంసకమ్. తత్త్యజ- అకర్తృత్వాభిమానంత్యజ.

ఉక్తార్థమేవ వివృణోత్యుత్తరశ్లోకేనత్యాగప్రకారకథన పూర్వకమ్; (త్యజేతి) ధర్మమ్-అసఙ్కల్పాత్ - ఫలార్థసఙ్కల్పరాహిత్యాత్. ఫలకామనారాహిత్యాదితియావత్. కైఙ్కర్యబుద్ధ్యా అనుష్ఠీయమానత్వేపి సాధనత్వ బుద్ధిరాహిత్యాదితి ఫలితమ్. అధర్మమ్ - అహింసయా హేతునా; పరదార పరిగ్రహపరద్రవ్యాపహారాదీనాము ధర్మాణామనుష్ఠానదశాయామేవ హింసారూపత్వాత్, పరస్త్రీ చిరప్రచ్ఛన్న తద్గతదోష ప్రకాశనాత్, తస్యతథాతద్ధింసాఫలకత్వాత్. ఏవమన్యేషామపి యథాయథాహింసాపర్యవసానాత్, తదభావాయేతిభావః. (ఉభేసత్యానృతే) సత్యానృతఞ్చేతి ఖ్యాతే జీవశరీరే ఉభే, (బుద్ధ్యా) పూర్వోక్తస్వాతన్త్ర్యాద్యభిమానరూప బుద్ధిద్వారాత్యజేత్యనుషఙ్గః. తత్తద్విషయకభ్రాన్తిరూపబుద్ధింత్యజేతిపర్యవసనోఽర్థః. స్వస్వాతన్త్ర్యాద్యభిమానత్యాగాదుక్తధర్మత్యాగః. దేహాత్మాభిమానత్యాగాత్ దేహానుకూలపరదారపరిగ్రహాదిరూపాఽధర్మత్యాగశ్చ సిద్ధ్యతీతిభావః. యేనేతితురీయపాదం వివృణోతి (బుద్ధిమిత్యాదినా) (బుద్ధిమ్) త్యాగకర్తృత్వాభిమానరూపభ్రాన్తిబుద్ధిమ్. (పరమనిశ్చయాత్) పరమనిశ్చయో నామ - అచిద్వదత్యన్తపారతన్త్ర్యరూప స్వరూపయాథాత్మ్యవిషయ నిరతిశయనిర్ణయః. తస్మాద్ధేతోః కర్తృత్వాభిమాన నివృత్తిస్సిద్ధ్యతీతిభావః. త్యజేత్యత్రానుషఙ్గః. తథాచ ధర్మత్యాగమ్, అధర్మత్యాగమ్, స్వస్వాతన్త్ర్యాభిమాన త్యాగమ్, దేహాత్మాభిమానత్యాగఞ్చ, 'అతువుమవసతిన్నరుశే' ఇత్యుక్తరీత్యాతదేకోపాయ స్వీకారమివస్వాత్మైవ స్వభూతస్యాస్య సమ్పాదయతి. అతస్తథావిధయాథాత్మ్యం సమ్యగనుసన్ధాయస్వస్మిన్నుక్త కర్తృత్వాభిమానం త్యజేతివిదధాతీతి రమణీయమితి.

(తన్మోచనే) బన్ధవిమోచనే. (సిద్ధోపాయసామర్థ్యాత్మకత్వమ్) సిద్ధోపాయనిష్పాదన సామర్థ్యాత్మకత్వమ్. (అర్థిత్వరూపత్వాదితి) సిద్ధోపాయవిషయే అర్థిత్వమాత్రమలమ్. సామర్థ్యమనావశ్యక మిత్యాశయః.

ఏవంసామాన్యేన అధికారస్వరూపముక్తమ్. అథతస్య అష్టాఙ్గ షడఙ్గయోగయోస్తత్తదానుగుణ్యేన జాత్యాదినియత విశేషాకార వ్యవస్థితిమాహ (సాచేత్యాదినాస్యానస్థాపి తేత్యన్తేన). అయంభావః. "నజాతిర్భేదనంనకులం నలింగం నగుణక్రియాః। నదేశకాలౌనావస్థాం యోగోహ్యయమపేక్షతే" ఇత్యాదిభిః అహిర్బుధ్న్య సంహితాదిపఠిత తాన్త్రికమన్త్రాన్తరకరణకేషు షడఙ్గన్యాసేషు సర్వాధికారత్వ సమ్భవః. తథాపిషడఙ్గన్యాసస్య ఫలాన్తరోపాయత్వే త్రైవర్ణిక శరీరాద్యనపేక్షత్వేపి మోక్షోపాయత్వే తదపేక్షావశ్యమేవ. అన్యథా అపశూద్రాధికరణ విరోధాత్.

(తస్య) అధికారస్య. (అపశూద్రాధికరణ విరోధాదితి) అపశూద్రాధికరణం మోక్షసాధనీభూతబ్రహ్మవిద్యాసు శూద్రాదీనామధికారాభావ ప్రతిపాదకమిత్యవధేయమ్.

* అపశూద్రాధికరణ వివరణముక్తం హృషీకేశ రామానుజవిరచిత బ్రహ్మసూత్రవార్తికోద్గ్రాహిణ్యామనువృత్తౌ ప్రథమాధ్యాయస్య తృతీయపాదే, "శుగస్యతదనాదరశ్రవణాత్తదా ద్రవణాత్సూచ్యతేహి" సఙ్గతివిషయ సంశయానాహ - శూద్రస్యాప్యధికారోస్తినవేత్యత్ర విచారితమితి. మనుష్యవ్యతిరిక్తవస్వాది దేవతావిశేషాణామర్థిత్వ సామర్థ్య సమ్భవాదధికారోస్తీత్యుక్తమ్. అథ అర్థిత్వసామర్థ్యయోః ప్రయోజకత్వే మనుష్యవిశేషాణాం శూద్రాదీనామప్యధికారస్స్యాదితి శఙ్కాయాస్సఙ్గతిః.

కింబ్రహ్మవిద్యాయాం శూద్రస్యాధికారోస్తి నేతి. తస్యతదుపసంహార సామర్థ్యమస్తి నేతి. కింబ్రహ్మవిషయమనోవృత్తిరూపా బ్రహ్మవిద్యా అనధీతవేదస్యాపి సమ్భవతి నేతి. కింవేదాదేవ బ్రహ్మావగతిః. ఉత ఇతిహాసపురాణాభ్యామపి సమ్భవతీతి. కింతయోర్వేదోపబృంహణం కుర్వతోరేవ బ్రహ్మావగతిహేతుత్వమ్. ఉతస్వాతన్త్ర్యేణేతి. కింజానశ్రుతే శ్శూద్రేత్యామన్త్రణమ్, ఇతిహాసపురాణయోర్నిరపేక్ష బ్రహ్మావబోధకత్వముపోద్బలయతి నేతి. కిమత్రశూద్రశబ్దోరూఢ్యాజాతిపరః, ఉత యౌగికతయా శోకవత్పరఇతి.

యదా రూఢస్తదా శూద్రశబ్దస్యేతి. ఇతిహాసపురాణయోర్నైరపేక్ష్యేణ శ్రుత్యర్థోపయోగితయోః స్వాతన్త్ర్యేణ బ్రహ్మావగతి హేతుత్వాత్, బ్రహ్మవిషయస్మృతిరనధీతవేదస్యాపి సమ్భవతీతి సామర్థ్యలాభేన శూద్రస్యాధికార ఇతి స్యాత్. యదా శూద్రశబ్దో యౌగికః, తదా శూద్రేత్యామన్త్రణస్య ఇతిహాసపురాణయోర్బ్రహ్మప్రబోధననైరపేక్ష్యేణావగమకతయా స్వాతన్త్ర్యేణ బ్రహ్మావబోధకత్వాభావాద్వేదాదేవ బ్రహ్మావగతిరితి, అనధీతవేదస్య తదసమ్భవేన సామర్థ్యాభావాన్న బ్రహ్మోపాసనాధికార ఇతి సిధ్యతి.

పూర్వపక్షమాహ:- "అర్థిత్వాన్న్యుపపత్తేశ్చ తదర్థజ్ఞానవానయమ్ । తత్స్వరూపాదివిజ్ఞానం పురాణశ్రవణాద్భవేత్ ॥ పురాణశ్రవణానుజ్ఞా వాక్యాదస్యావగమ్యతే॥" ఇతి. అర్థిత్వసామర్థ్యసమ్భవాత్, శూద్రస్యానగ్నివిద్యత్వేపి మనోవృత్తిత్వమాత్రత్వాదుపాసనే అస్య సమ్భవతి సామర్థ్యమ్. బ్రహ్మస్వరూప తదుపాసన జ్ఞానఞ్చ ఇతిహాసపురాణశ్రవణాదేవ నిష్పద్యతే. అస్తి హి శూద్రస్యాపి ఇతిహాసపురాణ శ్రవణానుజ్ఞా. "శ్రావయేచ్చతురో వర్ణాన్ కృత్వా బ్రాహ్మణమగ్రతః" ఇతి. తథా తత్రైవ విదురాదీనాం బ్రహ్మనిష్ఠత్వం దృశ్యతే. ఉపనిషత్స్వపి, "ఆజహారేమాః శూద్రానేనైవ ముఖేన ఆలాపయిష్యథాః" ఇతి. బ్రహ్మవిద్యోపదేశదర్శనాత్ శూద్రస్యాప్యధికారస్సూచ్యత ఇతి పూర్వపక్షః.

రాద్ధాన్తమాహ:- అనధీతస్య శూద్రస్య జ్ఞానాభావాన్న తద్భవేత్ । విధిస్స్వాధ్యాయజం జ్ఞానముపాయమవలమ్బతే । పురాణశ్రవణానుజ్ఞా పాపక్షయకరీ యతః, విదురాదిగతా నిష్ఠా జన్మాన్తరవిశేషతః ॥ శూద్రేత్యామన్త్రణం తచ్చ నాన్త్యవర్ణస్య వాచకమ్ । విద్యావైకల్యశోకేన శూద్రేత్యామన్త్రణం స్వతః" ఇతి. ఉపాసనస్య మనోవృత్తిమాత్రత్వేపి అనధీత వేదస్య శూద్రస్య ఉపాసనోపాయభూత జ్ఞానసామర్థ్యసమ్భవః. కర్మవిధివదుపాసనవిధయోపి త్రైవర్ణికవిషయాధ్యయనగృహీతస్వాధ్యాయోత్పన్నజ్ఞానమేవోపాసనోపాయతయా స్వీకుర్వతే. ఇతిహాసాదీన్యపి స్వాధ్యాయసిద్ధమేవ జ్ఞానముపబృంహయన్తీతి తన్నోపాసనోపాయభూతజ్ఞానలాభః. శ్రవణానుజ్ఞా తు పాపక్షయాదిఫలా. విదురాదీనాన్తు భవాన్తరవాసనయా జ్ఞానలాభాత్ బ్రహ్మనిష్ఠత్వం. శూద్రేత్యామన్త్రణమపి న చతుర్థవర్ణత్వేన. అపి తు బ్రహ్మవిద్యావైకల్యాచ్ఛుగస్య సఞ్జాతేతి. అతో న శూద్రస్యాధికారః.

(౧) “క్షత్రియత్వగతేశ్చ” సూత్రార్థమాహ:-“శూద్రేత్యామన్త్రణం తేన జాతియోగేన నేతి చేత్ । ఉపక్రమాదిభిర్లిఙ్గైః క్షత్రియత్వవినిర్ణయాత్” ఇతి. న జాతియోగేన శూద్రేత్యామన్త్రణప్రకరణమ్, బహుదాయీత్యాదినా దానపతిత్వ బహుతరపక్వాన్నప్రదాయిత్వ క్షత్తృప్రేషణ బహుగ్రామప్రదానైరస్య జానశ్రుతేశ్శ్రోతుః క్షత్రియత్వం ప్రతీతమ్.

(౧)“ఉత్తరత్ర చైత్రరథేన లిఙ్గాత్” సూత్రార్థమాహ:-“ఉపర్యస్యాం ద్వయోరేవ చాన్వయో దృశ్యతే యతః । క్షత్రియత్వాఖ్యలిఙ్గేన జ్ఞాపితత్వాన్న శూద్రతా” ఇతి. ఉపరిష్టాచ్చ అస్యాం విద్యాయాం బ్రాహ్మణక్షత్రియయోరేవాఽన్వయో దృశ్యతే. “అథ హ శౌనకఞ్చ కాపేయమభిప్రతారిణఞ్చ కాక్షసేనిమ్” ఇత్యత్ర అభిప్రతారీ హి చైత్రరథః క్షత్రియః. అభిప్రతారిణశ్చైత్రరథత్వం క్షత్రియత్వఞ్చ కాపేయసాహచర్యలిఙ్గాదవగమ్యతే. ప్రకరణాన్తరేహి కాపేయసహచారిణశ్చైత్రరథత్వం క్షత్రియత్వఞ్చావగతమ్. “ఏతేన వై చైత్రరథం కాపేయా అయాజయన్” ఇతి. తస్మాత్ చైత్రరథనామకః క్షత్రపతిర్జాయత ఇతి చ. అతోఽస్యాం విద్యాయామన్వితబ్రాహ్మణాదితరో జానశ్రుతిరపి క్షత్రియో భవితుమర్హతి.

(౧) “సంస్కారపరామర్శాత్తదభావాభిలాపాచ్చ” సూత్రార్థమాహ:-“సంస్క్రియాయాః పరామర్శాచ్ఛూద్రస్య తదభావతః । క్షత్రియోఽయం న శూద్రస్స్యాత్పూర్వకాణ్డోక్తదూషణాత్” ఇతి. విద్యోపదేశప్రదేశేషు ఉపనయనసంస్కారపరామర్శాత్, శూద్రస్య తదభావవచనాచ్చ, “న శూద్రే పాతకం కిఞ్చిన్న చ సంస్కారమర్హతి” ఇతి నిషిధ్యతే.

(౧)“తదభావనిర్ధారణే చ ప్రవృత్తేః” సూత్రార్థమాహ:-“సమిదాధానవాక్యేన శూద్రత్వాభావనిశ్చయే । ఉపదేశప్రవృత్తేశ్చ నాధికారోఽస్య విద్యతే” ఇతి. “నైతదబ్రాహ్మణో వివక్తుమర్హతి, సమిధం సోమ్యాహర” ఇతి శూద్రత్వాభావ నిశ్చయ ఏవ ఉపదేశప్రవృత్తేశ్చ నాధికారశ్శూద్రస్య.

(౧)“శ్రవణాధ్యయనార్థప్రతిషేధాత్” సూత్రార్థమాహ:-“శ్రవణాధ్యయనాదీనాం శూద్రే వాక్యాన్నిషేధతః । న శూద్రస్యాధికారోఽస్తి వేదాన్తేషు విశేషతః” ఇతి.

(౧) బ్రహ్మసూ-౧-౩.

నచరథకారాదేరగ్న్యాధానాదిష్వివ విశేషవచన బలాదధికార సిద్ధిః. తేషాంవచనానాం ఫలాన్తరార్థప్రపత్త్యాదిపరత్వేనాప్యన్యథా సిద్ధేః. నచైవమ్, “ప్రాప్తుమిచ్ఛ౯ పరాంసిద్ధింజనస్సర్వోప్యకిఞ్చనః”

శూద్రస్యశ్రవణాధ్యయనాదినిషేధప్రతిషిధ్యస్తే; “తస్మాచ్ఛూద్రసమీపే నాధ్యేతవ్యమ్” ఇతి. అనుపశృణ్వతోఽధ్యయనాదర్శనసమ్భవతి.

“స్మృతేశ్చ” సూత్రార్థమాహ- “శ్రవణాదౌ స్మృతౌదణ్డోజిహ్వాచ్ఛేదాదిలక్షణః, ఇదం ప్రాసఙ్గికం తస్మాత్ప్రకృతంహిసమాప్యతే” ఇతి. స్మర్యతేచశూద్రస్య వేద శ్రవణాదౌ దణ్డః. “అథహాస్య వేదముపశృణ్వతస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్రప్రతి పూరణ ముదాహరణే జిహ్వాచ్ఛేదో ధారణేశరీరభేదః.” ఇతి. ప్రాసఙ్గికంపరిసమాప్య ప్రకృతంసమాపయతీతి.

(రథకారాదేరగ్న్యాధానాదిష్వివేతి) అత్రమాధవీయజైమినీయన్యాయమాలా విస్తరే, షష్ఠాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే ద్వాదశాధికరణమారచయతి, “విప్రాదిరేవ రథకృదన్యోవామాస్తుయోగతః । రూఢేర్వర్ణాన్తరస్తస్యాధానే వర్షర్తురుచ్యతే”. ఆధానేశ్రూయతే; - “వర్షాసురథకారోఽగ్నీనాదధీత” ఇతి. తత్రరథంకరోతీతి వ్యుత్పత్త్యాత్రైవర్ణికోరథకార ఇతి చేన్నైవమ్. సఙ్కీర్ణజాతి విశేషేరూఢత్వాత్. వైశ్యాయాం క్షత్రియాదుత్పన్నోమాహిష్యః. శూద్రాయాం వైశ్యాదుత్పన్నా కరణీ. తస్యాం కరణ్యాంమాహిష్యాదుత్పన్నోరథకారః. తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః;- “మాహిష్యేణకరణ్యాన్తు రథకారః ప్రజాయతే” ఇతి. తస్యచ రథకారస్య ఆధానకాలోవర్షర్తుః” ఇత్యుక్తమనుసన్ధేయమ్.

(ఫలాన్తరార్థ ప్రపత్త్యాదీతి) మోక్షం ప్రత్యుపాయత్వేన అననుష్ఠీయమాన ప్రపత్తిః - ఫలప్రపత్తిః. తథావిధష్షడఙ్గశ్చ ఫలభూత ఇతిజ్ఞేయమ్. (ప్రాప్తుమిచ్ఛన్నితి) ఏతద్వచనం జాత్యాదినియమాపేక్షారహిత మోక్షోపాయ షడఙ్గపరమితిపూర్వ పక్షిణోఽభిప్రాయః. సిద్ధాన్తినస్తు ఏతద్వచనంజాత్యాది నియమానపేక్ష శరణవరణాధి

ఇతి మోక్షసాధనసఙ్గ సర్వాధికారత్వ గ్రాహకవచనవిరోధః. తస్యాపి † వ్యాజప్రపత్తిపరత్వేనాఽన్యథా సిద్ధత్వాత్.

నచ, అనేనైవ అపశూద్రాధికరణబాధః కింనస్యాదితి శఙ్క్యమ్. సావకాశ నిరవకాశయోర్మధ్యే నిరవకాశస్యైవప్రాబల్యాత్; అపశూద్రాధికరణేహి, యథైవహి త్రైవర్ణికవిషయాధ్యయన విధిసిద్ధస్వాధ్యాయసమ్పాద్యజ్ఞానలాభేన కర్మవిధయోజ్ఞానతదుపాయాదీన పరాన్నస్వీకుర్వన్తి; తథాబ్రహ్మోపాసనవిధయోపి. అతః అధ్యయనవిధిసిద్ధస్వాధ్యాయాధిగతజ్ఞానస్యైవ బ్రహ్మోపాసనోపాయత్వాత్ శూద్రస్య బ్రహ్మోపాసనసామర్థ్యాసంభవః. ఇతిహాసపురాణేఽపి వేదోపబృంహణంకుర్వతీఏవడుపాయభావమనుభవతః, నస్వాతన్త్ర్యేణేత్యాదినాశూద్రస్యబ్రహ్మవిద్యాధికారః కణ్ఠతోనిషిద్ధః. నచాస్య అష్టాఙ్గయోగమాత్రవిషయత్వమ్; బ్రహ్మవిద్యాయాం శూద్రస్యా ప్యధికారోస్తినవేతివిచార్యత ఇతిబ్రహ్మవిద్యాసామాన్యవిషయకోపక్రమస్వారస్యవిరోధాత్. "ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీత" ఇతిన్యాసవిషయేపి యుజిధాతుశ్రవణాత్, షడఙ్గయోగఇతి సమాఖ్యాబలాచ్చన్యాసయోగస్యాప్యుపాసనత్వావిశేషాచ్చ. "భాష్యన్తు పరరఙ్గసమ్" ఇతిరీత్యాగతివర్ణనన్తు మన్దవచనమేవ. తస్మాదష్టాఙ్గయోగవత్ షడఙ్గయోగస్యాపి మోక్షోపాయ బ్రహ్మవిద్యా

కారభూతాఽఽకిఞ్చన్యానన్యగతిత్వ లక్షణోభయాధికారక వ్యాజప్రపత్తిపరమిత్యాశయఇతిబోధ్యమ్.

(అనేనైవేతి) ప్రాప్తుమిచ్ఛన్నితి వచనేనైవేత్యర్థః. (కింనస్యాదితి) *నహీవచన విరోధేన్యాయః ప్రభవతీతి న్యాయాదితిభావః. (సావకాశేతి) అన్యథాసిద్ధత్వేన సావకాశమిదం వచనమితితాత్పర్యమ్. (అపరానితి) అవైదికానిత్యర్థః. (తథా ఇతి) అపరాన్న స్వీకుర్వన్తీత్యర్థః. (ఉపాయభావమ్) బ్రహ్మోపాసనోపాయభావమ్. (అస్య) అపశూద్రాధికరణస్య. (భాష్యన్త్వితి) "యుద్ధప్రోత్సాహనాగీతా-

త్వాఽవిశేషాత్, ఉపాసనాత్మకత్వావిశేషాత్, తస్యసర్వాధికారత్వే అనన్యథాసిద్ధప్రమాణాభావాచ్చ అష్టాఙ్గషడఙ్గయోగావుభావప్యధికృతాధికారావేవేతి.

అథశరణాగతేస్సర్వాధికారత్వే ఉపపత్తిం వక్తుంతద్విషయస్య భగవతస్సర్వశరణ్యత్వం సోపబృంహణశ్రుతిసిద్ధమిత్యాహ (శ్రౌతీత్యాదినాసత్యాపితేత్యన్తేన) అత్రశ్రౌతీత్యత్ర(౧) "సర్వస్యశరణంసుహృత్" (౨) "ముముక్షుర్వైశరణమహం ప్రపద్యే" ఇత్యాది శ్రుతయోవివక్షితాః. సర్వశరణ్యతావిషయతయా సర్వకర్తృకశరణవరణార్హతా. * స్మార్త్యాపీత్యనేన (౩) "సర్వలోకశరణ్యాయ" (౪) "సర్వయోగ్యమనావాసమప్రమాదమనూపమమ్ । ప్రపన్నార్తిహరం విష్ణుంశరణం గన్తుమర్హసి । త్రయాణాంక్షత్రియాదీనాం ప్రపన్నానాశ్చ్యుతత్వతః । కుయోనిష్వపిసఞ్జాతో యస్సకృచ్ఛరణంగతః । తంమాతాపితృహన్తారమపి యాతిభవార్తిహా" ఇత్యాదిస్మృతయోవివక్షితాః. తథాచ, భగవతస్సర్వకర్తృకశరణవరణార్హత్వస్య ప్రబలప్రమాణ సిద్ధత్వాత్, తతఏవశరణాగతేస్సర్వాధికారత్వసిద్ధేః, తస్యా అధికారివిశేషణమాత్రత్వేన ఉపాయభూతోపాసనాత్మకబ్రహ్మవిద్యామాత్రవిషయాఽపశూద్రాధికరణన్యాయ విషయత్వాభావాచ్చ శరణాగతేస్సర్వాధికారత్వముపపద్యతఏవేతిభావః.

ఆర్తోపచ్ఛన్దనంగద్యం భాష్యన్తు పరరఞ్జనమ్'' ఇతివేదాన్తాచార్యసూక్తిః. (తస్య) షడఙ్గయోగస్య. (అధికృతాధికారావేవేతి) అయంభావఇతి పూర్వేణాన్వయః.

(తద్విషయస్య) శరణాగతివిషయస్య. (తస్యాః) శరణాగతేః. (ఇత్యాదిస్మృతయఇతి)ఆదిశబ్దేన "బ్రహ్మక్షత్రవిశశ్శూద్రాస్స్త్రియశ్చాన్తరజాతయః । సర్వఏవప్రపద్యేరన్ సర్వధాతారమచ్యుతమ్'' ఇత్యాదయోవివక్షితాః. (అధికారివిశేషణమాత్రత్వేనేతి) (అపశూద్రాధికరణన్యాయేతి) అపశూద్రాధికరణం - శూ

---

(౧) (౨) శ్వే-౬. (౩) రా-యు-౧౭-

అథాస్యావేదవిహితత్వేపి సర్వాధికారత్వం “సత్యంవద” ఇత్యాదివేదవిహిత సత్యవచనాది దృష్టాన్తేన ఉపపాదయతి (సత్యాదిష్విత్యాదినా). (సర్వాస్పదే) ఇత్యనేనసకలచేతనోజ్జీవనార్థకతయా సర్వేషామాస్పదమితివా, బహువ్రీహిసమాసేన సర్వేషాంస్వరూపనిష్ఠమితివా స్వరూపానురూపత్వముచ్యతే. “యావదాత్మనియతత్వాత్పారతన్త్ర్యోచితా” ఇతిసూక్త్యన్తరానుసారాత్. తతశ్చస్వరూపానురూప వ్యాపారస్య నాధికారాన్తరాపేక్షేతిసూచితమ్. * సత్పథ ఇత్యనేన, ఏవంభూత శరణవరణస్యైవ సదాచార్య రుచిపరిగృహీతత్వం నాన్యస్యేతిదర్శితమ్. తతశ్చవక్ష్యమాణం సమ్ప్రదాయజాతం సఙ్గృహీతంభవతి.

అత్రైవం సఙ్గృహీతమర్థంవివృణోతి (ఇప్పడియిత్యాదినా). అత్ర “అత్తియవేణుమ్” ఇత్యన్తేన ప్రథమవాక్యేన వక్ష్యమాణార్థ సామాన్యస్య అవశ్యజ్ఞాతవ్యతా ప్రతిజ్ఞాయతె. (ఇప్పడియితి) “ఇబ్భక్తి యోగమ్ త్రైవర్ణికరై యొఴిన్దార్క్కుమ్ త్రైవర్ణికర్ తఙ్గళిల్ జ్ఞానత్తిలేయాతల్ శక్తియిలేయాతల్ ఇరణ్డిలుమాతల్ కుఱైయుడైయార్క్కుమ్ ఫలవిళమ్బమ్ పొఱుక్కవిఱైయాత తీవ్రసంవేగముడైయార్

ద్రాణాం మోక్షోపాయోపాసననిషేధకమ్. శరణాగతేరధికారివిశేషణత్వేన తస్యాః బ్రహ్మవిద్యాత్వేపి ఏతదధికరణావిషయత్వాత్, ఏతదధికరణం శూద్రాణాంననిషేధకం భవతీతిభావః.

(అస్యాః) శరణాగతేః. (బహువ్రీహీతి) “సర్వఆస్పదంయస్యసః” ఇతివిగ్రహోబోధ్యః. (యావదాత్మేతి) న్యాసతిలకే; “ఆర్తేష్వాశుఫలాతదన్యవిషయేప్యాచ్ఛిన్నదేహాన్తరా వన్ధ్యాదేరనపేక్షణాత్తనుభృతాం సత్యాదివద్వ్యాపినీ । శ్రీరఙ్గేశ్వర యావదాత్మనియతత్వాత్పారతన్త్ర్యోచితాత్వయ్యేవత్వదుపాయధీరపిహితస్వోపాయభావాస్తుమే” ఇతి. యావదాత్మనియతేతి-కృత్స్నాత్మనియతేత్యర్థః. (అధికారాన్తరాపేక్షేతి) జాత్యాద్యధికారాన్తరాపేక్షేత్యర్థః. (సమ్ప్రదాయజాతమ్) *పుకలొన్ఱిల్లావడియేనిత్యాది సమ్ప్రదాయజాతమ్.

క్తమ్ యోగ్యమల్లామైయాలే తజ్జళళవుకళై త్తెళిన్ను" ఇత్యాదినా పూర్వాధికారోక్త ప్రకారేణేత్యర్థః. (అభిమతఫలత్తుక్కితి) సామాన్య నిర్దేశః సర్వాధికారిసాధారణ్యార్థః. (ఉపాయాన్తరనిస్పృహానాయితి) దుశ్శకత్వ స్వరూపవిరుద్ధత్వాదిజ్ఞానైర్యథాసంభవం నైస్పృహ్యం వివక్షితమ్. (న్యాసవిద్యైయిలేఇతి) అయంన్యాసవిద్యాశబ్దః సర్వప్రపత్తిసాధారణః. అన్యథావక్ష్యమాణ శరణవరణాధికారజ్ఞాతవ్యతాయా అప్రతిజ్ఞాతత్వాపాతాత్.

నను,న్యసేదితి శబ్దాన్తరాత్ న్యాసస్యశరణాగతి భేదస్సిద్ధాన్తసిద్ధః. తత్కథం న్యాసశరణాగతి సాధారణ్యమితిచేన్న. విద్యుపాస్త్యాది శబ్దానాం సర్వవిద్యా సాధారణ్యేపి "నానాశబ్దాదిభేదాత్" ఇతిసూత్ర భాష్యాద్యనుగృహీత రీత్యా తత్తద్విద్యా భేదసాధక శబ్దాన్తరత్వవదత్రాప్యుపపత్తేః.

(పూర్వాధికారేతి) ఉపాయవిభాగాధికారేత్యర్థః. (యథాసమ్భవమితి) అజ్ఞానామత్రైవర్ణికానాం దుశ్శకత్వజ్ఞానేనఉపాయాన్తరనైస్పృహ్యమ్,సర్వజ్ఞానాం భక్తిపరవశానాఞ్చ స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానేనఉపాయాన్తరనైస్పృహ్యమిత్యవసేయమ్.

(నానాశబ్దాదిభేదాదితి) శ్రీభాష్యే తృతీయాధ్యాయే తృతీయపాదే శబ్దాదిభేదాధికరణే।- "నానాశబ్దాదిభేదాత్" ఇహబ్రహ్మవిద్యాస్సర్వాః బ్రహ్మప్రాప్తిరూప మోక్షైకఫలాః. సద్విద్యాభూమవిద్యాదహరవిద్యోపకోసల విద్యా శాణ్డిల్య విద్యావైశ్వానరవిద్యాఽనన్దమయ విద్యాఽక్షరవిద్యాదికాఏకశాఖాగతాశ్శాఖాన్తర గతాశ్చోదాహరణమ్. అన్యాః ప్రాణాద్యేక విషయఫలాశ్చ. కిమత్రవిద్యైక్యమ్. ఉతవిద్యాభేద ఇతిసంశయ్యతే. అత్రైవాసాం పరస్పరభేదే సమర్థితేసతి ఏకస్యా దహర విద్యాదికాయా స్సర్వవేదాన్తప్రత్యయన్యాయః. కింయుక్తమ్ విద్యైక్యమితి మతం, వేద్యస్య బ్రహ్మణఏకత్వాత్. వేద్యంహివిద్యాయారూపమ్. అతోరూపైక్యా ద్విద్యైక్యమితి,

ఏవంప్రాప్తేభిధీయతే. (నానేతి) నానాభూతావిద్యాః; కుతః, శబ్దాది

అతఏవ ప్రపన్నపారిజాతే;— "ప్రపత్తిరపి సామాన్యాచ్ఛాస్త్రే ఽన్యత్ర ప్రపఞ్చ్యతే" ఇతి, "తేన తేనాప్యతే తత్తన్న్యాసేనైవ" ఇత్యాది న్యాసశబ్ద ఘటితవచనానాం సామాన్యవచనత్వమ్. "శరణాగతి శబ్దేన ప్రపత్తిస్తు విశేషితా" ఇతి, "ప్రార్థనామతిః – శరణాగతిః" ఇత్యాది శరణాగతిశబ్దఘటితవచనానాం విశేషవచనత్వ ఞ్చాఽనుగృహీతమ్. యద్వా, అయం న్యాసవిద్యాశబ్దః ప్రపత్తివిద్యాసామాన్య నిరూఢ ఇతి నానుపపత్తిః. "ఇఖ్రీయుమవనుక్కు" ఇతి హేతుగర్భం విశేషణమ్. తతశ్చ "న్యాసవిద్యానుష్ఠానోన్ముఖత్వాత్" ఇతి హేతుర్లభ్యతే. తస్యచ "అఱియవేణుమ్" ఇత్యత్రాన్వయః. అధికారివిశేషమితి విశేషశబ్దేన న్యాసాధికారాణాముపాసనాధికారేభ్యో వైలక్షణ్యం పరస్పర వైలక్షణ్యా

భేదాత్. ఆదిశబ్దేన అభ్యాససఙ్ఖ్యాగుణప్రక్రియానామధేయాని గృహ్యన్తే. శబ్దాన్తరాదిభిరత్ర విధేయభేద హేతవోనుబన్ధభేదాదృశ్యన్తే. యద్యపి "వేద" "ఉపాసీత" ఇత్యాదయశ్శబ్దాః ప్రత్యయావృత్త్యభిధాయినః. ప్రత్యయాశ్చ బ్రహ్మైకవిషయాః. తథాపి తత్తత్ప్రకరణోదిత జగదేకకారణత్వాఽపహతపాప్మత్వాదివిశేషణ విశిష్ట బ్రహ్మవిషయ ప్రత్యయావృత్త్యవబోధినః ప్రత్యయావృత్తిరూపా విద్యాభిన్నాః, బ్రహ్మప్రాప్తిరూప ఫలసంబన్ధ్యుపాసన విశేషాభిధాయీనిచ నిరాకాంక్షాణి వాక్యాని ప్రతిప్రకరణం విలక్షణవిద్యాభిధాయీనీతి నిశ్చీయతే. అస్మిన్నర్థే "శబ్దాన్తరే కర్మభేదః" ఇత్యాదిభిః పూర్వకాణ్డోదితైస్సూత్రైస్సిద్ధేపి పునరిహ ప్రతిపాదనం వేదాన్తవాక్యస్య విధేయజ్ఞానపరాణీతికుదృష్టి నిరసనాయ. అతో విద్యాభేద ఇతి స్థితమ్" ఇతి. తచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయాం పూర్వం విద్యా విషయచిన్తా క్రియత ఇతి సఙ్గతిః. (అక్షరవిద్యాదికా ఇతి) ఆదిశబ్దేన న్యాసో వివక్షితః. సూత్రేపి శబ్దాదిభేద సద్భావాత్. ఉదాహరణమ్– విషయ ఇత్యర్థః ఇతి. (తత్తద్విద్యాభేదసాధక శబ్దాన్తరత్వవదితి). యథా తత్తదాకార విశేషవిశిష్టత్వేన సామాన్యశబ్దస్య మహావాక్యజ్ఞానాత్ విశేషబోధకత్వం, తథా న్యాసశబ్దేపి ఉపపత్తిరితి భావః.

(ప్రపత్తిరితి) అన్యత్ర శాస్త్రే ఇత్యన్వయః. (తస్యచ) హేతోశ్చ. (పరస్పర వైలక్షణ్యమితి) శరణవరణన్యాసయో ర్వైలక్షణ్యమిత్యర్థః.

ఇత్యభిప్రేతమ్, "ముతలానన్ఱై" ఇత్యాది శబ్దేనఫలోపాయాది విశేషావివక్షితాః.

అథసాధన ప్రపత్త్యధికారం భక్త్యాద్యధికార సాధారణేన సామాన్యరూపేణ దర్శయతి. (అధికారమావతిత్యాది ద్వితీయావాక్యేన) "అవ్వోఫలోపాయఙ్గళిలే ప్రవృత్తనామ్ పురుషనుక్కు అధికారమావతు _ ఫలత్తిల్ అర్థిత్వముమ్, ఉపాయత్తిల్ 'సామర్థ్యముమ్'' ఇత్యన్వయః, తథాచ, అర్థిత్వవిశిష్టంసామర్థ్యమేవ సాధనాన్తరసామాన్యాధికార ఇత్యుక్తం భవతి. అథవా, యథాక్రమమేవాన్వయః. తదాపి ఉపాయాన్వయితావచ్ఛేదక ధర్మాత్మకః అధికారస్థానత్ స్వఫలసాధన ప్రవృత్త పురుషవిషయే నిరుక్తరూపోభవతీత్యేవార్థః. తథాచ' స్వప్రవృత్తి నివృత్తానాంశరణాగతానా మధికారోఽన్యాదృశ ఏవేతిజ్ఞాపితమ్. ప్రతికతనురిత్యుక్తం సామర్థ్యం వివృణోతి (ఇవన్ స్రలిత్యాది నాతృతీయవాక్యేన). ఉక్తస్యసాధనాన్తరాధికారస్య సిద్ధోపాయాధికారాద్వ్యావృత్తిమాహ (ఇవ్వధికారమ్ మున్బే సిద్ధమాయిరుక్కు మితితురీయవాక్యేన). అత్ర"సిద్ధమేవహి సర్వత్రనియోజ్యస్య విశేషణమ్ । జీవనాదితథైనైకః కామనైవ విశేషణమ్." ఇతి శ్రీయామునాచార్యకారికా అభిప్రేతా.

(నిరుక్తరూపః) అర్థిత్వవిశిష్టసామర్థ్యరూపః. (సిద్ధమేవేత్యాది) (సర్వత్ర) సాధనప్రవృత్తౌ. (నియోజ్యస్యవిశేషణమ్) నియోజ్యస్య - పురుషస్య, విశేషణమ్ - అధికారః. సిద్ధమేవ జీవనాది. యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంజుహుయాదితి నిత్యేవిశేషణమ్. "స్వర్గకామోయజేత" ఇత్యనిత్యే కామనా విశేషణమిత్యర్థః. (యామునాచార్యః), ఆళవన్దారితి ద్రావిడనామకాః.

అత్రాయమభిప్రాయః. యదిచేతన ప్రవృత్తి సాధ్యానాము పాయాన్తరాణా మధికారోపి చేతనయత్న సాధ్యస్స్యాత్, తర్హి అధికా రసాధన ప్రవృత్తేరపి అధికారాన్తర సాపేక్షతయాతస్యాపి సాధ్యత్వేత స్యాపితథాత్వ మిత్యనవస్థాస్స్యాత్; తస్మాచ్చేతనయత్న సాధ్యోపా యస్థలే సిద్ధ ఏవాధికారో వాచ్యః; ఏవంసిద్ధోపాయాధికారస్యాపి సిద్ధ త్వేనిత్య ఫలోపధానప్రసఙ్గాత్, సాధ్యస్యైవ సిద్ధోపాయాధికారత్వం వాచ్యమితి. ఏతేన శరణాగతేస్సాధ్యత్వాత్ సిద్ధోపాయాధికారత్వం నసమ్భవతీతి కేషాఞ్చిద్భ్రాన్తిర్దూరోత్సారితా.

అథసాధనాన్తరాధికారఘటకార్థనావిషయంఫల స్వరూపమాహ (ఇతుడై యవనుక్కిత్యాదినా). "ఇతుడై యవనుక్కుప్రయోజనమాయ్ కొణ్డు" ఇతిఫలస్య స్వార్థత్వముక్తమ్. అనేనశరణాగత కర్తృకార్థనా విషయాద్వ్యావృత్తి రుక్తాభవతి. ఏతేనసాధనాన్తరనిష్ఠానాం ప్రయో జనాన్తర వైముఖ్యరూపమాకిఞ్చన్యం నాస్తీతిదర్శితమ్. అథతదుపాయ స్వరూపమాహ (తదర్థమాకవిత్యాదినా). (తదర్థమాకవితి) స్వప్రయో జనార్థతోక్త్యాన్యా సోపాసనయోరహంకార గర్భత్వందర్శితమ్. సాధ నమాక విత్యనేన అధికారివిశేషణతయా విధీయమానాఫలప్రపత్తిర్వ్యా వర్త్యతే. నిత్యసిద్ధ సిద్ధోపాయవ్యావర్తనాయాహ (విధిక్కప్పడుమతి

(తస్యాపి) అధికారాన్తరస్యాపి. (తథాత్వమ్) అధికారాన్తరసాపేక్షత్వమ్. (ఫలోపధానమ్) ఫలోత్పత్తిః. (సాధ్యస్యైవేతి) ప్రతిబన్ధకాభావస్య అధికారత్వ కల్పనేలాఘవాత్, తస్యనియోజ్య విశేషణత్వం సిద్ధమితి, ప్రతిబన్ధకాభావరూప ప్రపత్తేస్సిద్ధోపాయాధికారత్వం సమ్భవతీతి భావః. (వాచ్యమితీతి) అత్రాయ మభి ప్రాయ ఇత్యన్వయః.

(అర్థనావిషయాదితి) ఫలాదితి శేషః. (తదుపాయేతి) ఫలోపాయేత్యర్థః. (అధికారివిశేషణతయేతి) ఈశ్వరస్యైవ ప్రయోజనం యత్ తత్ ఫలమ్ - అధికారి

తి) చేతనకృతిసాధ్యతయా ప్రతిపాద్యమానమిత్యర్థః. కేచిదత్ర "సాధ్యమాక విధిక్కప్పడుమతు" ఇతిపఠన్తి తదసత్. కర్తృవ్యాపారసాధ్యతాయా ఏవవిధ్యర్థత్వేన తేన పౌనరుక్త్యాత్.

ఇత్థంసాధనాన్తరాధికార సాధారణాకారేణ ఉపాయభూతన్యాసాధికారోనిరూపితః. అనేనైవ ఉపాయభూత తత్తన్న్యాసాధికార విశేషాణామపి తత్తత్ఫలాదివిశేషానుగుణ్యేన జ్ఞాతుంశక్యతయా నిరూపితప్రాయత్వాత్, అప్రకృతత్వాచ్చ తానుపేక్ష్య ఫలప్రపత్తిరూప న్యాసవిశేషా సాధారణాధికార స్యైవ అవశ్యజ్ఞాతవ్యతామాహ (ఇజ్గీత్యాదినా). (ఇజ్గు)ముముక్షుత్వాధికారోపాయ విభాగాధికార యోరనన్తరే అస్మిన్నధికార ఇత్యర్థః. అయంభావః; ఏతదధికార శిక్షణీయాధికారిణః పూర్వాధికారాభ్యాం సాధ్యాభాస సాధనాభాసవైరాగ్య పర్యన్తతయా శిక్షితస్వరూపత్వేన తన్నివర్తిత సాధనాన్తరతుల్యసాధన ప్రపత్త్యధికార విశేషాణా మత్రాప్రకృతత్వాత్, ఫలప్రపత్త్యధికార విశేషఏవ అత్రజ్ఞాతవ్యతయా పరిశిష్యతఇతి.

విశేషణప్రపత్తేరితిభావః. (పఠన్తీతి) సాధనమాక విధిక్కప్పడుమతితిపాఠశ్చేత్ సాధనరాహిత్యేనాపి విధీయమానం కిఞ్చిదస్తీతిద్యోత్యతే; తదాస్వసిద్ధాన్తవిరోధః. అతః "సాధ్యమాకవిధిక్కప్పడుకిఱతు" ఇతి పాఠాన్తరమాశ్రయణీయమితిసారాస్వాదినీకృదభిప్రాయ ఇతిబోధ్యమ్. సిద్ధాన్తే- "అధికారిక్కు కృత్యమావతు - ఉపాయపరిగ్రహమ్. అత్తై సాఙ్గమాకవిధిక్కిఱాన్" ఇత్యుక్తమ్. (పౌనరుక్త్యాదితి) "విధిక్కప్పడుమతు" ఇతివిధేః కృతిసాధ్యత్వస్యైవార్థిత్వాత్, "సాధ్యమాకవిధిక్కప్పడుమతు" ఇతిపౌనరుక్త్యమిత్యర్థః.

(తాన్) న్యాసాధికారవిశేషాన్. (ఏతదధికారేతి) అధికారిణః శిక్షితస్వరూపత్వేనేత్యన్వయః. (సాధనేతి) సాధనాన్తరతుల్యా సాధనాన్తర ప్రపత్తిత్యన్వయః. (పరిశిష్యత ఇతీతి) అయంభావ ఇత్యన్వయః.

(స్వతన్త్రప్రపత్తిరూపేతి) అత్ర అన్యేచ్ఛానధీనేచ్ఛావిషయత్వరూపం ప్రాధాన్యం స్వతన్త్రశబ్దేనవివక్షితమ్. తేనసాధన ప్రపత్తివ్యావృత్తిః, తస్యస్వప్రయోజన పరతన్త్రత్వాత్. గురూపాయ నిరపేక్షత్వం స్వతన్త్రత్వమితి వివక్షాయామపి సాధనప్రపత్తేర్నతత్సమ్భవః. తస్యాగురూపాయ స్థాననివిష్ట సిద్ధోపాయసాపేక్షత్వాత్. తథాచానుగృహీతం ద్వయాధికారే; "అఙ్గమాక ప్రపత్తియుమ్ పణ్ణి ఉపాయమాక ఉపాయము మనుష్ఠిత్తు ప్పెఱవేణ్ణుమ్ ఫలత్తై ఉపాయమొఴియవే ప్రపత్తిమాత్రత్తాలే పెఱుకైక్కడి ఈశ్వరనుడైయ సహజకారుణ్యాది స్వభావవిశేషమాకైయాలే అకిఞ్చనునుక్కు ఈశ్వరన్ ఉపాయాన్తరస్థానత్తిలే నిన్ఱానెన్గిఱతు" ఇతి.

స్వనిష్పాద్యగురూపాయ నిరపేక్షత్వం తదిత్యుక్తావపి తస్యాస్తదసమ్భవః. భగవతిగురూపాయ నిష్పాదనభరస్యైవఅకిఞ్చనేన సమర్ప్యమాణతయా తథాస్వీకృతభరేణ భగవతాభక్తిదానేఽపితస్యాస్తాదృశప్రపత్తి నిష్పాద్యత్వాఽనపాయాత్. తర్హి అఙ్గప్రపత్త్యపేక్షయా

(స్వతన్త్రప్రపత్తీతి) అఙ్గత్వవ్యతిరిక్తత్వం స్వతన్త్రత్వమితి పూర్వపక్షిణ ఇతి బోధ్యమ్. (తేన) అన్యేచ్ఛానధీనేచ్ఛా విషయత్వరూపప్రాధాన్య వివక్షణేన. (తస్య) సాధనప్రపత్తినిష్ఠస్య. (గురూపాయః) భక్తిః. (తత్సమ్భవః) గురూపాయనిరపేక్షత్వసమ్భవః. (తస్యాః) సాధనప్రపత్తేః. (గురూపాయస్థాననివిష్టేతి) గురూపాయవహనస్య ఫలప్రదత్వభరస్యచ స్వస్మిన్నభావాత్, గురూపాయానుష్ఠాన భరస్యైవస్వస్మిన్ విద్యమానత్వాత్, తాదృశభరస్యైవ ఈశ్వరే సమర్పణాత్, తదుపాయస్థాననివిష్టేశ్వరసాపేక్షత్వం సాధనప్రపత్తేరితిభావః. ఫలప్రపత్తౌ ప్రవృత్తిః - "అధికారోఽమేభూయాత్" ఇతివత్ అపితు ఫలత్వేనతత్రప్రవృత్తిరిత్యవసేయమ్.

(తదితీతి) తత్ - స్వతన్త్రత్వమ్. (తస్యాః) సాధనప్రపత్తేః. (తదసమ్భవః) స్వతన్త్రత్వాసమ్భవః. (తస్యాః) సాధనభక్తేః.

సాధనప్రపత్తేః కోవిశేషఇతిచేత్, స్వశక్త్యైవయథాకథఞ్చిదనుష్ఠీయమానాయాం భక్త్యానశక్త్యాం శనిష్పాదనమజ్ఞ ప్రపత్తికార్యం ప్రథమత ఏవ అనారబ్ధాయా భక్తేర్యావదంశనిష్పాదనమ్ సాధనప్రపత్తికార్యమిత్యనయోర్విశేషః. తస్మాత్, సాధనప్రపత్తే స్స్వాతన్త్ర్యస్యదుర్నిరూపత్వాత్ ఫలప్రపత్తిరేవ అత్రస్వతన్త్ర ప్రపత్తిశబ్దార్థః.

ననుఫలప్రపత్తేరప్యధికారాత్మకత్వేన పరమ్పరయా మోక్షార్థత్వాత్, స్వతన్త్రత్వంనోపపద్యతఇతిచేత్, న.తస్యావస్తుతోఽధికారత్వేపత్వేపి పరార్థకైఙ్కర్యత్వ రూపస్వయమ్ప్రయోజనత్వేనైవ ఉపాదీయమానత్వేన అవిరోధాత్, తతఏవహితస్యా అన్యార్థత్వేసతి ప్రసఙ్గాదుపకారకత్వా ద్వ్యాజత్వముచ్యతే.

(మోక్షోపాయవిశేషేతి) అత్రమోక్షోపాయ పదమప్రధానోపాయపరమ్. "భక్తిప్రపత్తికళ్ అప్రధానఙ్గళాన సాధ్యోపాయఙ్గళ్" ఇతివాక్యాన్తరానుసారాత్. అప్రధానసాధనత్వఞ్చ స్వయమ్ప్రయోజన భగవత్ప్రీతిత్వావచ్ఛిన్న కార్యతానిరూపితకారణతా శాల్యద్వేషప్రభృతియావదాత్మభావ్యను భనకైఙ్కర్యపర్యన్తచేతన వ్యాపారసముదాయ త్వావచ్ఛిన్న జన్యతానిరూపిత జనకతాశాలి మోక్షయిష్యామీతి పదోపాత్త మోక్షాసాధారణకారణ తావచ్ఛేదకసఙ్కల్ప విశేషనిష్ఠకార్యతా నిరూపిత ప్రతిబన్ధకాభావత్వావచ్ఛిన్న కారణతాశాలిత్వమ్. ప్రతిబంధకాభావస్య కారణత్వమనభ్యుపగచ్ఛతాం సామగ్రీకాలీన కార్యతానుత్పాదప్రయోజకత్వమేవ ప్రతిబన్ధకత్వం న కారణీభూ

(తస్యాః) ఫలప్రపత్తేః. (అన్యార్థత్వేసతీతి) స్వయమ్ప్రయోజన భగవత్ప్రీత్యర్థత్వేసతీత్యర్థః. (ప్రసఙ్గాదు కారకత్వాదితి) ఫలప్రపత్తేః స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపత్వేన ప్రతిబన్ధకాభావత్వేన దృష్టవిధయా మోక్షం ప్రతి ఉపకారకత్వాదిత్యర్థః.

(స్వయమ్ప్రయోజనేత్యాది) కారణతాశాలీవ్యాపార ఇత్యన్వయః, జనకతా

తాభావప్రతియోగిత్వమితివదతాం సిద్ధాన్తేతు, కృతిసామాన్యం ప్రతిజ్ఞానేచ్ఛయోస్సామాన్యకార్యకారణభావసత్త్వేన తమాదాయ కేవలపరాతిశయాధాయక కృతిసన్తతి లక్షణమోక్షం ప్రతి శేషత్వరూపస్వరూపజ్ఞానలక్షణప్రపత్తేస్తాదృశ మోక్షవిషయకోత్కటేచ్ఛాలక్షణాభినివేశాత్మక భక్తేశ్చోపాయత్వస్య సూపపాదత్వాన్నానుపపత్తిః. నచైవం సాధారణస్య మోక్షోపాయత్వవ్యవహారానుపపత్తిః; తదప్రధానోపాయత్వస్యైవ ఆచార్యైరనుగృహీతత్వాత్. అప్రధానకారణత్వం నామ సాధారణకారణత్వమేవ. అత ఏవోక్తమ్ (౧)"నిమిత్తమాత్రమేవాసౌ సృజ్యానాం సర్గకర్మణి। ప్రధానకారణీభూతా యతో వై సృజ్యశక్తయః." ఇతి. స్పష్టశ్చేదమ్(౧)"వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వాత్" ఇతి శ్రుతప్రకాశికాయామిత్యన్యత విస్తరః. (మోక్షోపాయవిశేషేతి) విశేషపదేన

శాలీసఙ్కల్ప విశేష ఇత్యన్వయః. (కృతిసన్తతీతి) (సన్తతిలక్షణమోక్షంప్రతి) అవిచ్ఛిన్న కైఙ్కర్యరూపమోక్షంప్రతి. (ఉపాయత్వస్యసూపపాదత్వాదితి) "భక్తిప్రాప్యరుచియిలే ఫుకుమ్. ప్రపత్తిస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానత్తిలేఫుకుమ్" ఇతి, దృష్టవిధయా కారణత్వం బోధ్యమ్.

(సాధారణకారణత్వమితి) సాధారణకారణత్వంనామ-కార్యత్వావచ్ఛిన్న కార్యతా నిరూపిత కారణతాశాలిత్వమ్. అసాధారణకారణత్వంనామ - కార్యత్వాతిరిక్తధర్మావచ్ఛిన్న కారణతాశాలిత్వమ్. దణ్డకార్యేఘటే కార్యత్వాతిరిక్తధర్మశ్చ ఘటత్వమిత్యాదికం బోధ్యమ్. (నిమిత్తమాత్రమితి) సాధారణ కారణమిత్యర్థః. (అసౌ) ఈశ్వరః. (సృజ్యశక్తయః) సృజ్యానాంశక్తయః కర్మాణీత్యర్థః.

(వైషమ్యేతి) "వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేన సాపేక్షత్వాత్తథాహిదర్శయతి" ఇతి బ్రహ్మసూత్రమ్. లీలావిభూతౌ న్యూనాధికభావేన జీవసృష్టౌ తత్తత్కర్మసాపేక్షత్వాత్ ఈశ్వరస్య వైషమ్య నైర్ఘృణ్యే నేత్యర్థః. వేదాన్తదీపే ద్వితీయాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే; దేవమనుష్యాదివిషమసృష్ట్యా పక్షపాతప్రసఙ్గాత్ దుర్విషహదుఃఖగర్భత్వేన నైర్ఘృణ్యప్రసఙ్గాచ్చపరమకారుణికస్య- పరమపురుషస్య పరిపూర్ణస్య లీలార్థమపి

"యావదాత్మనియతత్వాత్పారతన్త్ర్యోచితా" ఇత్యుక్తంస్వరూపానురూపత్వం వివక్షితమ్. "నిష్ఠనుక్కు" ఇత్యనేన శరణాగతేర్భగవత్ప్రవృత్తివిరోధిస్వప్రవృత్తినివృత్త్యాత్మకత్వం సూచితమ్. అతఏవ అత్రపూర్వవత్ "మోక్షోపాయవిశేషత్తిలే ప్రవృత్తనామ్ పురుషనుక్కు" ఇతి నానుగృహీతమ్.

అథశరణాగతేర సాధారణాధికారంవక్తుం తదన్తర్గత స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానస్య అష్టాఙ్గషడఙ్గయోగరూపోభయవిధోపాసన సాధారణ్య భ్రమవారణాయతత్సాధారణాధికారం ప్రథమందర్శయతి (శాస్త్రేత్యాదినా). శాస్త్రజన్యేత్యనేన భగవన్నిర్హేతుక కటాక్షజన్యంజ్ఞానం వ్యావర్త్యతే. అనుష్ఠానావ్యభిచరితాధ్యవసాయాత్మకత్వంహి భగవత్ప్రవర్తిత సత్వమూలకజ్ఞానస్యవిశేషః. తదభావాదేవ శరణాగతవ్యతిరిక్తానాముపాయాన్తర నిష్ఠత్వమితిభావః. అత్రతూప్పిలుయ్యక్కొణ్డార్ విషయంభగవద్భాష్యకారవచన మనుసన్ధేయమ్.

జగత్సర్గోనసమ్భవతీత్యాశఙ్క్యాహ (వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వాత్తథాహిదర్శయతి) ఈశ్వరస్య విచిత్రజగత్సృష్టౌదేవాదివైషమ్యప్రయుక్త పక్షపాతః, దుఃఖప్రదజగత్సర్గే నైర్ఘృణ్యఞ్చసంభవతః. వైషమ్యాదా ఈశ్వరస్య క్షేత్రజ్ఞకర్మసాపేక్షత్వాత్. క్షేత్రజ్ఞానాం పూర్వపూర్వకర్మ పర్యాలోచ్య తత్తత్కర్మానుగుణం విషమంజగత్సృజతీతి తత్తత్కర్మైవ వైషమ్యాది హేతురిత్యర్థః. తథాదేవాదియోగం క్షేత్రజ్ఞానాం తత్తత్కర్మసాపేక్షం దర్శయతిహిశ్రుతిః. "సాధుకారీసాధుర్భవతి. పాపకారీపాపీభవతి" ఇతి.

(నిష్ఠనుక్కెన్త్యనేనేతి) "ష్ఠా-గతినివృత్తౌ" ఇతిధాతురత్రాభిప్రేతా. (తదన్తర్గతేతి) అసాధారణాధికారాన్తర్గతేత్యర్థః. (తత్సాధారణేతి) అష్టాఙ్గషడఙ్గసాధారణేత్యర్థః. (తదభావాత్) సత్వమూలకజ్ఞానాభావాత్. (భాష్యకారవచనమితి) అత్ర "అవన్ ప్రిల్ ప్రథమత్తిల్ ఒరువనుక్కు రుచిపిఱక్కైయిలుళ్ళ అరుమైయై దర్శిప్పిక్కైక్కాక ఓరైతివ్యాత్తై అరుళిచ్చెయ్కిఱార్ (ఉయ్యక్కొణ్డార్విషయ

అసాధారణాధికారమాహ (విశేషిత్త విత్యాదినా) తన్నుడైయ విత్యనేన ఉపాయాన్తరాధికారభూతమాకిఞ్చన్యంవ్యావర్త్యతే, తద్ధికాలికావ్యాప్త్యవృత్తిత్వాదాగన్తుకమ్,నస్వాభావికమ్; ఇదన్తు(౧)"త్వత్పాదకమలాదన్యన్నమే జన్మాన్తరేష్వపి। నిమిత్తం కుశలస్యాస్తి" (౧) "విష్ణుపోతం వినానాన్యత్కిఞ్చిదస్తి పరాయణమ్" "అనాగతానన్తకాల సమీక్షయాప్యదృష్టసన్తారోపాయః" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా నిత్యత్వాత్ స్వాభావికమితి దర్శనాయ తన్నుడైయవిత్యుక్తమ్. ఇదమనన్యగతికత్వేప్యన్వేతి. తస్యాప్య నన్యభోగత్వ స్వరూపచేతనే యోగ్యతారూపేణ నిత్యత్వాత్. ఆకిఞ్చన్యం వివృణోతి (ఆకిఞ్చన్యమావ తిత్యాదినా)

మాక ఉడైయవరరుళిచ్చెయ్‌తవార్త్తైయై స్మరిప్పతు). అతావతు తత్వనిర్ణయమ్ పణ్ణిన ఉయ్యక్కొణ్డార్ భక్తినిష్ఠరాయిరుక్కైయాలే అవర్తై ప్రపత్తినిష్ఠరాక్కుడి పణ్ణవేణుమెన్ఱు అవరుక్కు ఇచ్ఛ్లోకార్థత్తై అరుళిచ్చెయ్‌తవళవిలే 'అర్థస్థితి అఱ్పకితాయిరున్దతు. ఆకిలుమ్ అత్తైవిట్టు ఇత్తైప్పఱ్ఱుత్తుక్కు రుచి ఎనక్కిల్లై'ఎన్న; 'విద్వానాకైయాలే అర్థత్తుక్కిఱైన్దాయ్, భగవత్ప్రసాదమిల్లామైయాలే రుచిపిఱన్దతిల్లై.' ఎన్ఱు అవర్ విషయమాక ఉడైయవరరుళిచ్చెయ్‌తవార్త్తైయైనినైప్పతు" ఇతి.శ్రీమన్త్రార్థచరమశ్లోకప్రకరణశ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా.

(తద్ధి) తాదృశముపాయాన్తరాధికార భూతమాకిఞ్చన్యం. (కాలికావ్యాప్త్యవృత్తిత్వాదితి) కాలికేజన్మాన్తరే అవ్యాప్త్యవృత్తిత్వాత్ - వాప్యవృత్తిత్వాభావాత్; సర్వదానాస్తీతి భావః. (ఇదన్తు) శరణాగత్య సాధారణాధికార మాకిఞ్చన్యన్తు. (త్వ (త్పాదేతి) "యేనగచ్ఛామిసద్గతిమ్" ఇతి తురీయపాదః. (విష్ణుపోతమితి) "సంసారార్ణవమగ్నానాం విషయాక్రాన్తచేతసామ్" ఇతిపూర్వార్థమ్. ఇదంద్వయంజితన్తాయామ్. (అనాగతేతి) ఇదంగద్యే. (తన్నుడైయ విత్యుక్తమితి) †(అత్మాన్తదోః ఆంధ్రవ్యాకరణే "తాసున్" ఇత్యాత్మశబ్దప్రయోగేతత్స్థానేద్రామిడే ప్రయుక్తం తానితిపదమ్ - ఆత్మవాచకమితికృత్వా స్వాభావిక మిత్యుక్తమితిభావః). (ఇదం) తన్నుడైయ వధికారమితిపదమ్. (తస్యాపి) ఉక్తాధికారస్యాపి.

---

† కుణ్డలితమాన్ధ్రవ్యాకరణానురోధేన సరసము న్నేయమ్.

(ఉపాయాన్తరేతి) అయముపాయాన్తర శబ్దః ఫలప్రపత్తివ్యతిరిక్తసాధ్యోపాయ సామాన్యపరః, సామర్థ్యాభావమితి వక్ష్యమాణ హేతుత్రయేణ సామర్థ్యాభావ ఇత్యర్థః, "భక్తియిలశక్తనుక్కు" ఇతివదయం నిర్దేశః, తేనశక్తానామప్యాకిఞ్చన్యోపపత్తిః. శక్తానామప్యాస్తికానాం కళఞ్జభక్షణ స్వర్గస్తే యాధ్యసామర్థ్యవత్ స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానేన సాధనాన్తరేషు శక్తానామప్య సామర్థ్యసమ్భవాత్. అతఏవ వహ్యానుగృహీతమ్ "అశక్తిక్కిలక్కు నిషిద్ధానుష్ఠానమ్" ఇతి. అనన్యగతికత్వమాహ (అనన్యగతికత్వమానతితి). అత్రగతిశబ్దః - కర్మణికరణే వావ్యుత్పన్నః క్రమాదుపేయముపాయంవా బోధయతి, తత్రపూర్వమభిప్రేత్యాహ(ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యమితి) అనన్తరమభిప్రేత్యాహ (శరణ్యాన్తర వైముఖ్యమాకపువహామ్). ఇతి.

(వక్ష్యమాణ హేతుత్రయమ్) అజ్ఞానాదికళుమితి, అజ్ఞానాశక్తిపర్యుదాస విళమ్బాక్షమత్వాదిత్రయమ్. (భక్తియిలశక్తనుక్కితివదితి) శ్రీవచనభూషణే చతుర్థప్రకరణే "భక్తియిలశక్తనుక్కు ప్రపత్తి" ఇతి. భక్తౌ అశక్తిః స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాత్. నతు దైహికాశక్తేః. తద్వదితిభావః. (అనుగృహీతమితి) శ్రీవచనభూషణే శ్రీమల్లోకగురుభిరితి శేషః. శ్రీవచనభూషణే తృతీయప్రకరణే "అశక్తిక్కు ఇలక్కు నిషిద్ధానుష్ఠానమ్" ఇతి. తద్వరవరమునివ్యాఖ్యానే:- "ఇవనుడైయ అశక్తిక్కు విషయమ్ స్వరూపోపాయ పురుషార్థ విరోధికళాన శాస్త్రనిషిద్ధఙ్గళినుడైయ అనుష్ఠానమెన్రై ఇతి. (గతిశబ్దఇతి) గమ్యతే చేతనైరయమితి కర్మణివ్యుత్పన్నో గతిశబ్దః ఉపేయపరః. చేతనైః అనేన అయంగమ్యత ఇతికరణే వ్యుత్పన్నః గతిశబ్దః ఉపాయపర ఇతిబోధ్యమ్. (పూర్వమితి) ఉపేయపరత్వమితి. దేహావసాన విళమ్బాక్షమాణాం స్వప్రయోజనవత్త్వంబోధ్యమ్. (అనన్తరమితి) ఉపాయపరత్వ మిత్యర్థః. (శరణ్యాన్తరేతి) శరణ్యత్వమ్-శరణత్వేన ప్రత్యేతుమర్హత్వమ్. ఫలప్రదాన కర్తృత్వేన ప్రత్యేఏమర్హత్వం శరణ్యత్వం నభవతి. పూర్వోక్తం శరణ్యత్వం చేతనాచేతన సాధా

పూర్వయోజనాయాం ప్రయోజనాన్తరశబ్దః స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్యస్యాతిశయసామాన్యపరః. నైముఖ్యశబ్దః అద్వేషపరః. "మఱ్ఱైనఙ్గామఙ్గళ్ మాఱ్ఱు" "యాతుశతధావినాశమ్" ఇత్యాదౌ తన్నిశ్శేషనివృత్తేః ప్రార్థ్యమానత్వాత్. నను, ఏవంసతి ఆర్తానామేవ శరణాగతావధికార స్స్యాదితిచేన్న; పరమోత్కట తాదృశాద్వేషవత్త్వమార్తత్వమ్. అనుత్కట తాదృశాద్వేషవత్త్వం దృప్తత్వమితి ఆర్తదృప్త

రణమ్. అతఏవ "యావరాలుమొన్నుమ్కుఱైవేణ్డిన్" ఇత్యత్ర యావైయాలుమిత్యనుక్త్వా యావరాలుమితి, "కీఴ్ తానుమ్ పిఱరుమాన" ఇత్యత్ర పిఱవుమాన ఇత్యనుక్త్వా పిఱరుమానవితి, చేతన సమాధ్యానిర్దేశాత్, శరణ్యాన్తరము చేతనమితి సూచితమ్.

(పూర్వయోజనాయామ్)గతిశబ్దస్య ఉపేయపరత్వయోజనాయామ్. (మఱ్ఱైనమ్ కామఙ్గళితి) గోదాకృతచ్ఛన్దః ప్రబన్ధే ఏకోనత్రింశద్గాథా. అస్యాస్స్వాపదేశవ్యాఖ్యానే:- (ఉనక్కేయిత్యాది) సమస్థిత్తిరున్ద ఎఙ్గళ్ రసత్తుక్కు ఉఉప్పాకైయన్నిక్కే- ఉనక్కుమ్ ఎఙ్గళుక్కుమ్ పిఱక్కుమ్ రసత్తుక్కు ఉఉప్పాకైయన్నిక్కే ఉన్నుడైయరసత్తుక్కే ఉఉప్పాక అనన్యార్హశేషభూతరాననామ్ దాస్యవృత్తియైప్పణ్ణిక్కొడవోమ్. (మఱ్ఱైయిత్యాది) ఇతుక్కు ప్పుఱమ్బాన నమ్ముడైయ అభిమానగ్రస్తమాన ప్రయోజనఙ్గళైప్పోక్కు" ఇతి. (యాతుశతధావినాశమితి) స్తోత్రరత్నే సప్తపఞ్చాశత్ శ్లోకః. "అస్యశ్రీవచనభూషణవ్యాఖ్యానే:- ఎనక్కుమున్త శేషియానవనే! ఉన్నుడైయ శేషత్వమాకిఱ పైశ్వర్యత్తుక్కు ప్పుఱమ్బాన దేహత్తైయుమ్ తుణముమ్సహియేన్. ఇద్దేహత్తుక్కు ధారకఙ్గళాన ప్రాణఙ్గళైయుమ్ సహియేన్. ఎల్లారాలుమాశైప్పడప్పట్ట సుఖత్తైయుమ్ సహియేన్. పుత్రమిత్రకళత్రాదికళాన మఱ్ఱువర్త్తైయుమ్ సహియేన్. ఇవైఇత్తనైక్కుమ్ భోక్తావాన ఆత్మాతన్నైయుమ్ సహియేన్. ఇతెల్లామ్ ఉరుక్కాణవొణ్ణాతపడి శతధావాకనశిత్తు ప్పోకవేణుమ్. ఇన్దవిజ్ఞాపనమ్సత్యమ్. ఇజ్జనస్థాకిల్ దేవరీక్కు ప్పొయ్యానాన మధుపట్టతుపడుకిఱేనెన్ఱు" ఇతి. (తన్నిశ్శేషేతి) స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్య స్యాతిశయసామాన్య

లక్షణాభ్యుపగమేనవిరోధాభావాత్. అత్రప్రయోజనాన్తరేతిసామాన్య నిర్దేశేన సాధనాన్తరాధికారి సాధారణ మనన్యగతిత్వం వ్యావర్తితమ్; తేషాం(౧)"శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తరి" ఇత్యుక్తన్యాయేన న్యాసోపాసనాత్మక స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్యాఽనన్త స్థిరఫలరూపస్వభోగేచ్ఛాసత్త్వాత్, స్వోపాసన నిష్పాదనాద్యనుగుణ స్వానుష్ఠితోపాయానుషఙ్గికఫలరూప త్రైవర్గిక ఫలాన్తరే ష్వభిమతిసత్త్వాచ్చ ప్రయోజనాన్తర సామాన్య వైముఖ్యస్యబాధాత్.

అథ, శరణ్యాన్తరవైముఖ్యమిత్యత్రాపి సామాన్యనిర్దేశాదుపాయాన్తరాధికార వ్యావృత్తిః. తేషాం దేవతాన్తర్యామి స్వాన్తర్యామి పరాణాం శరణ్యవిశేషణీభూత శరణ్యాన్తర సత్త్వాత్,(౧)"సాక్షాదప్య విరోధం జైమినిః" ఇతిన్యాయేన సాక్షాద్భగవన్నిష్ఠానామపి స్వానుష్ఠితన్యాసోపాసనాచేతన శరణ్యాన్తర సత్త్వాచ్చ. నచ తేషాం శరణ్యత్వాభావశ్శఙ్క్యః. ఉపాయత్వాధ్యవసాయ విషయతావచ్ఛేదకోపాయత్వాత్మక శరణత్వాన్తరూప శరణవరణార్హత్వస్యైవ శరణశబ్దార్థత్వాత్. నచ ఏవం సత్యాకిఞ్చన్య వైయర్థ్యమ్. సామర్థ్యాభావలక్షణా

నిశ్శేషేత్యర్థః. (తేషామ్) సాధనాన్తరాధికారిణామ్. (త్రైవర్గికఫలాన్తరమ్) ఉపాసననిష్పాదక దీర్ఘాయుష్ట్వాదికమ్. (వైముఖ్యస్యబాధాదితి) "సర్వాఙ్గోపాఙ్గసంహారే కామ్యం కర్మప్రసిద్ధ్యతి" ఇతిన్యాయాదితిభావః.

గతిశబ్దస్య ఉపాయపరత్వయోజనార్థమాహ (అథశరణ్యాన్తరేతి). (తేషామ్) ఉపాయాన్తరాధికారిణామ్. (సాక్షాదితి) వేదాన్తదీపే ప్రథమాధ్యాయస్య ద్వితీయపాదే [సాక్షాదప్యవిరోధం జైమినిః] అగ్నిశరీరతయా వైశ్వానరస్యోపాసనార్థమగ్నిశబ్దసామానాధికరణ్య నిర్దేశ ఇత్యుక్తమ్ విశ్వేషాం నరాణాం నేతృత్వాదినాసమ్బన్ధేన యథా వైశ్వానరశబ్దః పరమాత్మనివర్తతే. తథైవ అగ్నిశబ్దస్యాపి అగ్రనయనాదినా యోగేన సాక్షాత్పరమాత్మనివృత్తౌ న కశ్చిద్విరోధఇతి జైమినిరాచార్యోమన్యత ఇతి. (తేషామ్) న్యాసోపాసనాదీనామ్. (ఆకిఞ్చన్యవైయర్థ్యమితి) ఆకిఞ్చన్యాధి

---

(౧) బ్రహ్మసూ-౧-౨.

కిఞ్చన్యస్యా ఽసిద్ధావస్థసాధన మాత్రవిషయత్వాత్, అసిద్ధావస్థానాఞ్చ శరణవరణానర్హత్వేన అనన్యగతికత్వస్య సిద్ధావస్థసాధనమాత్రవిషయత్వాచ్చ విరోధాభావాత్. అతఏవహి ప్రపన్నపరిత్రాణే ధనాదేరపి శరణ్యాన్తరత్వమనుగృహీతమ్.

ఏవం న్యాసోపాసనయోశ్చేతనవత్ శరణ్యాన్తరత్వ జ్ఞాపనాయైవ, (౧) "ఉన్నాలల్లాల్ యావరాలుమొన్ఱుమ్ కుఱైవేణ్డేన్" "కీழ్, తానుమ్ పిఱరుమాన నిలైయైక్కుఱైత్తాన్ ; ఇజ్గుత్తానుమివను

కారవైయర్థ్యమిత్యర్థః. (అనన్యగతిత్వస్య) శరణ్యాన్తరవైముఖ్యరూపార్థకత్వే శరణ్యాన్తరపదస్య ఉపాయాన్తరవాచకత్వేన ఆకిఞ్చన్యస్య ఉపాయాన్తరసామర్థ్యాభావరూపత్వాఙ్గీకారే అనన్యగతిత్వ పర్యవసానేన ఆకిఞ్చన్యాధికారవైయర్థ్యమితి భావః, (విరోధాభావాదితి)భిన్నవిషయత్వాదితిభావః. (అనుగృహీతమితి) "ఇనిఅర్థమ్ రక్షకమామోవెన్ఱు నిరూపిత్తాల్, కళ్ళర్కొళ్ళుతల్, కామజ్గొళ్ళుతల్, కోముழ్వర్కొళ్ళుతల్, జ్ఞాతికొళ్ళుతల్, వ్యాధికొళ్ళుతల్, పిఱరోడే ఎతిరిట్టువిషభక్షణమ్ పణ్ణిత్తన్నైత్తానేముడిత్తుక్కొళ్ళుమ్పడి పణ్ణుతల్ శెయ్కైయాలే అర్థముమ్ రక్షకమాకమాట్టాతు." ఇత్యత్రేతిభావః. (కోముழ్వరితి) రాజాకళిత్యర్థః.

(ఉన్నాలల్లాలితి) ఏతద్వ్యాఖ్యానే ఉన్నాలల్లాలెన్ఱతుక్కు-మాన్ఱుపారుళ్. యావైయాలుమెన్ఱస్థానత్తిలే యావరాలుమెన్ఱుకిడక్కిఱతాయ్, యావైయెన్ఱు ఉపాయాన్తరఙ్గళాయ్, ఉన్నైయొழிన్ద మఱ్ఱేతేను మొరు ఉపాయఙ్గళాలుమ్ కుఱైనిరప్పవేణ్డియిరేనెన్ఱోరుపొరుళ్." ఇతి. తత్రైవ ముద్దినవర్థత్తిలే యావైయాలుమెన్ఱు అచేతనమాకచ్చొల్లాతే యావరాలుమెన్ఱు చేతనరాకచ్చొల్లువతెన్నెన్న ; యావైయాలుమెన్నాతే యావరాలుమెన్గిఱతుఉపాయభావమ్ ఒరుచేతననాలే యెన్ఱిరుక్కైయాలే యిత్యాదీతి.

(కీழ్తానుమ్ పిఱరుమానవితి) శ్రీమద్రహస్యత్రయవ్యాఖ్యానే, "ఇనిమామెన్గిఱపదత్తుక్కు కీழுమ్ ఇఙ్గుమ్ ఈశ్వరనుక్కైయ శెయల్కళై అరుళిచ్చెయ్కిఱార్. కీழ் తానుమ్ పిఱరుమాన నిలైయైక్కుఱైత్తాన్. ఇఙ్గుత్తానుమివనుమాన నిలైయైక్కుఱైక్కిఱా

(౧) తివాయ్-౫-౮-౩.

మాన నిలైయైక్కులైక్కిఱాన్ ” ఇత్యాది తత్రతత్రానుగృహ్యతే. శ్రీభట్టారకైశ్చ “ ఆత్మత్రాణోన్ముఖశ్చేత్ ” ఇత్యత్ర న్యాసోపాసన నిష్ఠానాం నమః పదార్థవిశేషానుసన్ధాన రహితానాం స్వాత్మకశరణ్యాన్తరవత్త్వం శరణాగతానాం ప్రపన్నానాం తద్రాహిత్యఞ్చాను గృహీతమ్. తస్మాదిదమప్యనన్యగతికత్వమసాధారణమేవ.

అథాత్రప్రథమకల్పస్యైవావశ్యకత్వం జ్ఞాపయితుం తేనైవద్వితీయస్య చారితార్థ్యమాహ (ఇతుప్రయోజనాన్తర వైముఖ్యత్తాలుమర్థసిద్ధమ్) ఇతి. తథాచ యే భగవత్యేవస్వార్థానుభవకైఙ్కర్యార్థి స్వప్రయోజనాన్తరార్థినస్తేషామపి వ్యావృత్తిసిద్ధయే ప్రయోజనాన్తర వైముఖ్యమేవ శబ్దేన వివక్షితుముచితమితిభావః. ఏవంప్రయోజనాన్తర సామాన్య వైముఖ్యేనైవ శరణ్యాన్తర సామాన్యవైముఖ్యస్య అర్థ

సిద్ధ. అతావతు- “సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య” ఎన్గిఱవిడత్తిల్ సకలోపాయఙ్గళైయుమ్ విడచ్చొల్లుకైయాలే ఫలప్రదనాన తానుమ్ ఉపాయాన్తరఙ్గళుమాయ్ కూడినిఱ్కిఱ నిలైయైక్కులైత్తాన్. ఏకమెన్గిఱవిడత్తిల్ స్వీకారత్తిలుపాయభావత్తైక్కళిక్కైయాలే ఉపాయభూతనాన తానుమ్ తన్ స్వీకారత్తిలుపాయబుద్ధిపణ్ణానిఱ్కిఱ విషయమాన నిలైయైక్కులైక్కిఱానెన్నై. ఉపాయాన్తరఙ్గళైప్పిఱరెన్గిఱతు - ఉన్నాలల్లాల్ యావరాలుమెన్ఱాప్పోలే” ఇతి. (ఆత్మేతి) అష్టశ్లోక్యామ్. “దేహాసక్తాత్మబుద్ధిర్యదిభవతిపదం సాధువిద్యాత్తృతీయం స్వాతన్త్ర్యాన్ధోయదిస్యాత్ప్రథమమితరశేషత్వధీశ్చేద్ద్వితీయమ్ । ఆత్మత్రాణోన్ముఖశ్చేన్నమఇతిచపదం బాన్ధవాభాసలోలశ్శబ్దంనారాయణాఖ్యం విషయచపలధీశ్చేచ్చతుర్థీం ప్రపన్నః” ఇతి. ఏతస్యార్థః ప్రతివాదిభయఙ్కరార్య వ్యాఖ్యానేద్రష్టవ్యః. (తద్రాహిత్యమ్) స్వాత్మకశరణ్యాన్తరరాహిత్యమ్. (ఇదమప్యనన్యగతికత్వమితి) నిష్పన్నోపాయ విషయమనన్యగతికత్వమిత్యర్థః.

(ప్రథమకల్పస్య) ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యరూప పక్షస్య. (తేనైవ) ప్రథమకల్పేనైవ. (ద్వితీయస్య) శరణ్యాన్తరవైముఖ్యరూప ద్వితీయకల్పస్య. సార్థే, (ఇతుప్రయోజనాన్తరేతి) ఇతుశరణ్యాన్తరవైముఖ్యమిత్యర్థః.

సిద్ధతాయాం ప్రమాణసిద్ధాయాం తదేకదేశ వైముఖ్యేన తదేకదేశ వైముఖ్యస్యార్థ సిద్ధతాం దృష్టాన్తయతి (ఇన్వర్థమిత్యాదినా).

(కణ్ణుకొళ్వతితి) యథోపాయాన్తర నిష్ఠానాం స్వప్రయోజనపరాణాఞ్చ స్వాతన్త్ర్యాద్యుద్దేశ్య పరిమిత ఫలవైముఖ్యేనైవ తత్ప్రద దేవతాన్తర సేవావైముఖ్యసిద్ధిః. తథైవ దేహాత్మాభిమానిప్రభృతి స్వప్రయోజన పరపర్యన్త ప్రతికూలవర్గోద్దేశ్య ప్రయోజనాన్తరసామాన్య వైముఖ్యేనైవ దేవతాన్తర్యామిస్వాన్తర్యామి తదుపాసనన్యాసపర్యన్త శరణ్యాన్తర సామాన్యవైముఖ్యం సిధ్యతీతి ద్రష్టవ్యమిత్యర్థః.

అత్రపరిమిత ఫలమాత్ర వైముఖ్యం వా, తత్ప్రద బ్రహ్మరుద్రాది దేవతాన్తరరూప శరణ్యాన్తర మాత్రవైముఖ్యం వా శరణాగత్యధికార వాచ్యాఽనన్యగతిత్వ శబ్దార్థః. తత్ర ప్రథమేన ద్వితీయమర్థసిద్ధ మిత్యు

(తత్ప్రదేతి) పరిమితఫలప్రదేత్యర్థః. (ప్రతికూలవర్గేతి) శ్రీవచనభూషణే తృతీయప్రకరణే "ప్రతికూల రాకిఱార్-దేహాత్మాభిమానికళుమ్ స్వతన్త్రరుమ్ అన్యశేషభూతరుమ్, ఉపాయాన్తరనిష్ఠరుమ్, స్వప్రయోజనపరరుమ్. ఇవర్కళుక్కు ఉద్దేశ్యరుమ్ ఉపాయోపేయఙ్గళుమ్ భేదిత్తిరుక్కుమ్. దేహాత్మాభిమానికళుక్కు ఉద్దేశ్యర్ దేహవర్ధకరాన మనుష్యర్కళ్. ఉపాయమ్ అర్థమ్. ఉపేయమ్ ఐహికభోగమ్. స్వతన్త్రరుక్కు ఉద్దేశ్యర్-స్వర్గాదిభోగప్రదర్. ఉపాయమ్ కర్మానుష్ఠానమ్; ఉపేయమ్ - స్వర్గాదిభోగమ్. అన్యశేషభూతరుక్కు ఉద్దేశ్యర్-బ్రహ్మరుద్రాదికళ్. ఉపాయమ్ - తత్సమాశ్రయణమ్. ఉపేయమ్ - తత్సాయుజ్యమ్. ఉపాయాన్తరనిష్ఠర్కు ఉద్దేశ్యర్ - దేవతాన్తర్యామియాన సర్వేశ్వరన్. ఉపాయమ్ - కర్మజ్ఞానభక్తికళ్. ఉపేయమ్ భగవదనుభవమ్. స్వప్రయోజనపరరుక్కు ఉద్దేశ్యన్-నెఞ్జినాల్ నినైప్పాన్ యవనెన్ఱవన్. ఉపాయమ్ - స్వకీయస్వీకారమ్. ఉపేయన్ స్వార్థకైఙ్కర్యమ్." ఇతి శ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా.

(అత్రపరిమితేతి) అత్రేత్యారభ్య అర్థసిద్ధమిత్యన్తం - బ్రహ్మాణం శితికణ్ఠఞ్చేతి వచనస్య పూర్వపక్షినిరూపితార్థవర్ణనమ్. (తదుక్తీతి) ఉపాసకసాధారణాధికారోక్తి

చ్యేత ఇత్యర్థగ్రన్థనన్తు నోపపద్యతే. తాదృశానన్య గతిత్వస్య ఉపాసక సాధారణతయా ప్రపత్తివిశేషాఽసాధారణాధికార ప్రతిపాదనప్రకరణే తదుక్త్యసాఙ్గత్యాత్. ఆకిఞ్చన్య విశిష్టవేషేణ తస్యాసాధారణ్య మితి చేత్తర్హి సమ్బన్ధజ్ఞానస్యాపి తత్సమ్భవేన తస్యసాధారణత్వోక్తి పూర్వక మస్యాసాధారణత్వోక్తేరసాఙ్గత్యాపాతాత్. తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః.

అథాస్మిన్ ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యే క్వచిదంశే ఉత్కటత్వ మవశ్యం వివక్షణీయమితి జ్ఞాపయితుం తద్వ్యతిరిక్తాంశస్య అనుత్కట త్వేపి విరోధాభావం దర్శయన్ పరిమితఫలాన్తరసక్తే విళమ్బమాత్ర హేతుత్వమాహ (తీవ్రతమమాన విత్యాదినా). తీవ్రతమముముక్షుత్వం నామ-"నదేహమ్" ఇత్యాద్యనుగృహీతరీత్యా దేహానువృత్త్యాది ప్రయోజనాన్తరప్రసక్తౌ క్షణమాత్రా సహిష్ణుత్వమ్. తథాచ ఏతద్దేహ విళమ్బాసహత్వరూపమార్తత్వ మిత్యర్థః.

(దేహానువృత్త్యాది ప్రయోజనాన్తరేతి) అభ్యుపగతప్రారబ్ధ నిబన్ధనేషు ప్రయోజనాన్తరేష్విత్యర్థః. (సక్తనానవనితి) దేహానువృత్త్యాదౌ విరోధితాజ్ఞానమూలకస్య ద్వేషస్యమాన్ద్యాపాదకః ప్రారబ్ధమూలకస్సఙ్గలేశో వివక్షితః. (మోక్షార్థమాకవితి) అవిళమ్బిత మోక్షవ్యావృత్త్యర్థం సామాన్యనిర్దేశః. (ప్రపత్తిర్మె ప్పఖ్రినాలితి) "ప్రపత్తిం సంశ్రయేదేనాం శరణాగతిలక్షణామ్" ఇతివిశేషవచనచ్ఛాయానుసారీ నిర్దేశః ప్రపత్తివిశేష ప్రమాణస్ఫురణార్థః. (మోక్షమ్ విళమ్బిఖ్క

త్యర్థః. (ఆకిఞ్చన్యేతి) (తస్య) అనన్యగతిత్వస్య. (అసాధారణ్యమ్) విశిష్టవేషేణవ్యావృత్తిరిత్యర్థః. (తత్సమ్భవేన) విశిష్టవేషేణ వ్యావృత్తిసమ్భవేన. (తస్య) సమ్బన్ధజ్ఞానస్య. (సాధారణత్వోక్తీతి) మూలేసాధారణమాయిరుక్క విత్యుక్తీత్యర్థః. (అస్య) అనన్యగతిత్వస్య. (అసాధారణత్వోక్తేరితి) విశేషిత్తవధికారమిత్యుక్తేరిత్యర్థః.

(నదేహమితి) "నదేహంనప్రాణాన్" ఇతిస్తోత్రరత్నశ్లోకోనుసన్ధేయః.

మితి) ఫలత్వేనోద్దిష్టస్య మోక్షసామాన్యస్య విశమ్బమాత్రమేవస నాసిద్ధిరిత్యర్థః.

తథాచ ఉపాయాధికారిణో యాదృశయాదృశ ధర్మవైధుర్యే సతి తదనుష్ఠితోపాయస్య అనధికారికృతత్వేన అకృతప్రాయత్వం ఫలవైధుర్యం ప్రాయశ్చిత్తనిమిత్తత్వఞ్చస్యాత్; తాదృశతాదృశ ధర్మాణామేవ అధికారత్వం సమ్ప్రతిపన్నమితి దేహానువృత్త్యాది ఫలవిశేష వైముఖ్యస్య ఉత్కటత్వాభావేపి తాదృశపురుషానుష్ఠితశరణాగతేః ఫలసిద్ధేరక్షతతయా సతదంశేప్యుత్కటత్వ మధికారః. కిన్తుసామాన్యేన వైముఖ్యమాత్రమేవ. కైవల్యాదిస్వార్థ కైఙ్కర్యపర్యన్త నిత్యప్రయోజనాన్తర విషయేతూత్కటం వైముఖ్యమేవాఽధికారః. తదభావేతత్సక్తానాం తదన్వయేసతి పునః కదాపితన్నివృత్త్య సమ్భవేన ప్రపత్తేః ఫలవైధుర్యస్య అనివార్యత్వాత్. అతఏవ "ఏడునిలత్తిలిడువతన్ మున్నమ్" "శెన్ఱుతు మన్నుతిలన్ఱిత్తైపన్ఱే" ఇత్యాదిషు.

(ప్రసక్తావితి) సత్యామితిశేషః. (నాసిద్ధిరితి) మోక్షాసిద్ధిరిత్యర్థః.

(తదనుష్ఠితేతి) ఉపాయాన్తరాధికార్యనుష్ఠితేత్యర్థః. (తదంశే) దేహానువృత్త్యాది ఫలవిశేష వైముఖ్యాంశే. (తదభావే) ఉత్కటవైముఖ్యాభావే. (తత్సక్తానామ్) నిత్యప్రయోజనాన్తరసక్తానామ్. (తదన్వయేసతి) నిత్యప్రయోజనాన్తరాన్వయేసతి. (తన్నివృత్త్యసమ్భవేన) నిత్యప్రయోజనాన్తరనివృత్త్యసమ్భవేన. (ప్రపత్తేః) అధికారివిశేషణప్రపత్తేః. (ఫలవైధుర్యస్య) కేవలపరార్థ కైఙ్కర్యరూప ఫలాభావస్య. (ఏడునిలత్తిల్) వినాశకహేతునిలత్తిల్. (ఇడువతన్మున్నమ్) శేరువతన్ మున్నమ్. కైవల్య ప్రవేశాత్పూర్వ మిత్యర్థః. ఆశీర్గాథాయాంచతుర్థగాథా. అస్యా అర్థస్తద్వ్యాఖ్యానే ద్రష్టవ్యః. (శెన్ఱితితి) "అతు శెన్ఱుమన్నపుటిల్ ఇత్తైపన్ఱి అఱు" ఇత్యన్వయః. కైవల్యాదిప్రయోజనాన్తరం విహాయ సర్వేశ్వరం భజ ఇతిభావః. ద్రావిడబ్రహ్మసంహితాయాం ప్రథమశతకే ద్వితీయదశకేపఞ్చమగాథా. అస్యాఅర్థస్తద్వ్యాఖ్యానే ద్రష్టవ్యః.

తాదృశం ప్రయోజనాన్తరమేవ ప్రథమతస్సానధానం పరిగృహ్యతే. తస్మాదనన్యగతికత్వ రూపశరణవరణాధికారాన్తర్గతే న్యాసోపాసన జనితమోక్షరూప ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యే ఉత్కటత్వమప్యవశ్యం వివక్షణీయ మితిభావః.

అత్ర తీవ్రతమముముక్షుత్వాభావే ఫలవిళమ్బస్స్యాత్. అత్ర స్తీవ్రతమ ముముక్షుత్వస్యాప్యధికారత్వం కల్ప్యమిత్యర్థ వర్ణనం నసమ్భవతి. తథాసతి దృప్తానాం ప్రపత్త్యధికారాభావ ప్రసఙ్గాత్. అవిళమ్బమాత్రహేతోరధికారత్వాయోగాచ్చ. నాప్యాముష్మిక ప్రయోజనాన్తర వైముఖ్యమాత్రం ప్రపత్త్యధికారఇతి తాత్పర్య వర్ణనంయుజ్యతే. ఉత్తరవాక్యగతనమఃపదేన ప్రయోజనాన్తర సామాన్యనివృత్తేరేవశరణవరణ ఫలత్వోక్తతయా తత్రైకదేశార్థినః అర్థిత్వవైకల్యేన తదధికారాయోగాత్. తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః.

నను యద్యేవమాకిఞ్చన్యా ఽనన్యగతికత్వయోరేవ శరణాగత్యధికారతాస్యాత్. తర్హి "ఇదంశరణమజ్ఞానామ్" ఇత్యాద్యధికారోక్తి విరోధస్స్యాదిత్యతఆహ (ఇవ్వాకిఞ్చన్యత్తుక్కుమితి). "అజ్ఞానాదికళుమ్" ఇత్యాదిశబ్దేన అశక్తిపర్యుదాసేగృహ్యతే. ఏతేన అజ్ఞపదార్థస్సఙ్గృహీతః. విళమ్బాసహత్వమిత్యనేన "ఇదంతితీర్షతాంపారమ్" ఇత్యాద్యుక్తంభక్తి పారవశ్యకృతమనిష్టనివృత్తౌ ఇష్టప్రాప్తౌచ క్షణవిళమ్బాక్షమత్వముక్తమ్.

అత్రఅజ్ఞానాదయ ఆకిఞ్చన్యనిబన్ధనమ్, విళమ్బాక్షమత్వ మనన్య

(అవిళమ్బమాత్రేతి) ఫలావిళమ్బమాత్రేత్యర్థః. (శరణవరణేతి) ఉపాయఫలమేవ అజ్ఞాదీనాం ఫలమితిబోధ్యమ్. (తదధికారాయోగాత్) తస్యాశ్శరణాగతేరధికారాయోగాత్, పూర్ణార్థిత్వాభావాదితిభావః.

(అత్రేతి) అత్రఇవ్వాకిఞ్చన్యత్తుక్కుమితివాక్యే మూలే ఇత్యర్థః. (యథా

గతిత్వనిబన్ధనమితి యథాసఙ్ఖ్యాన్వయే పరాఙ్కుశాదీనా మజ్ఞానాదిరహితా నామాకిఞ్చన్యాభావ ప్రసఙ్గాత్, యథాసమ్భవమేవాఽన్వయోఽభిప్రేతః. తథాచ అజ్ఞానాదిక మాకిఞ్చన్యమాత్ర నిబన్ధనమ్; విళమ్బాక్షమత్వన్తు ఉభయనిబన్ధనమ్. (౧) "ఎన్నాన్ శెయ్ కేన్" ఇత్యాద్యనుగృహీతరీత్యా భక్తిపారవశ్యస్యాపి అసామర్థ్యాపాదకత్వాత్. ఏవఞ్చ క్షణమాత్రవిళమ్బాఽసహిష్ణుత్వం పరాఙ్కుశాదిషు ఆకిఞ్చన్య నిబన్ధనమ్. అతఏవ భట్టార్యైః - "స్వభక్తేర్భూమ్నా వా జగతిగతిమన్యామవిదుషామ్" ఇతిభక్తిభూమ్నాప్యాకిఞ్చన్యహేతుత్వమేవాఽనుగృహీతమిత్యాదిక మవధేయమ్.

నన్వేవమపి *విజానతామిత్యుక్తాధికారాసఙ్గ్రహ ఇత్యత ఆహ (ఇతిలేయితి) (శరణ్యాన్తరవైముఖ్యత్తుక్తేతి) చేతనాచేతనోభయ విధ శరణ్యాన్తర సామాన్యవైముఖ్యస్యేత్యర్థః. అథవా జీవేశ్వర లక్షణోభయవిధ శరణ్యాన్తరసామాన్య వైముఖ్యస్యేత్యర్థః. ననుకథమీశ్వరస్య శరణ్యాన్తరత్వమితిచేన్న; (౨) "ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞాత్మా" (౩) "ఆత్మేత్యేవోపాసీత" (౪) "ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీత" ఇతిన్యాసోపాసన

సఙ్ఖ్యమ్) యథాక్రమేణ; అజ్ఞానాదికమేవ ఆకిఞ్చన్యత్వుక్తి నిబన్ధనమ్; విళమ్బాసహత్వమేవ - అనన్యగతిత్వత్తుక్తి నిబన్ధనమితి యోజనాయామితి భావః. (ఉభయ నిబన్ధనమితి) ఆకిఞ్చన్యాఽనన్యగతిత్వ నిబన్ధన మిత్యర్థః.

(ప్రాణోఽస్మీతి) కౌషీతకీబ్రాహ్మణే తృతీయాధ్యాయే; "స హోవాచ ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞాత్మా తం మామాయురమృత మిత్యుపాస్స్వ. ఆయుః ప్రాణః, ప్రాణో వా యుః, ప్రాణ ఉ వా అమృతం యావద్ధ్యస్మిన్ శరీరే ప్రాణోవసతి తావదాయుః, ప్రాణేన హ్యేవాముష్మిన్ లోకే అమృతత్వమాప్నోతి" ఇతి.

(ఓమిత్యాత్మానమితి) తైత్తిరీయోపనిషది షష్ఠప్రశ్నే ఏకపఞ్చాశానువాకే "వసురణ్యో విభురసి ప్రాణేత్వమసి సన్ధాతా బ్రహ్మన్ త్వమసి విశ్వసృక్ । తేజోదా

---

(౧) తి-వాయ్-౫-౮-౩. (౨) కౌషీ-౩-౧.
(౩) బృహ-౩-౪-౭. (౪) తై-౬-౫౦.

మోక్షైవాన్తర్యామి విషయత్వాత్. (౧) “పరవ్యూహాఙ్గత్రైయమ్ దేవతాన్తర్యామిత్వత్రైయమ్ తదిరక్కి-అతు”(౨) “విషయనియమమే యుళ్ళతు” ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా శరణాగతేరర్చావతారాదిష్వన్తర్విషయ స్త్వమస్యగ్నేర్వర్చోదాస్త్వమసి సూర్యస్య ద్యుమ్నోదాస్త్వమసి చన్ద్రమస ఉపయామగృహీతోఽసి బ్రహ్మణే త్వా మహస ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీత ఏతద్వై మహోపనిషదం దేవానాం గుహ్యమ్. య ఏవం వేద బ్రహ్మణో మహిమాన మాప్నోతి. తస్మాద్బ్రహ్మణో మహిమాన మిత్యుపనిషత్” ఇతి. రఙ్గరామానుజభాష్యే-న్యాసశబ్దిత ప్రపత్తి కరణభూతమన్త్రమాహ (వసురణ్య ఇతి). వసురణ్యః-వసు ప్రాప్యః. రణ గతావితి హి ధాతుః, వసూ లక్షిత సర్వదేవతోపాస్య ఇత్యర్థః. విభుత్వమ్ - వ్యాపకత్వమ్. (ప్రాణ ఇతి) ప్రాణశబ్దిత కార్యకారణ సఙ్ఘాతసంయోజక ఇత్యర్థః. (విశ్వసృక్) విశ్వస్రష్టా. (ద్యుమ్నోదాః) కాన్తిద ఇత్యర్థః. (ఉపయామ) త్వాం శరణముపగచ్ఛామః. (గృహీతోఽసి) మహతా కాలేన దృష్టోఽసి. కస్మై ప్రయోజనాయేత్యత్రాహ (బ్రహ్మణే మహసే) బ్రహ్మణే మహ్యమిత్యర్థః. త్వత్ప్రాప్త్యర్థమితియావత్. ఓమితిమన్త్రేణాపి భగవచ్ఛేషత్వ ప్రతిపాదకేన ప్రణవేనాత్మ సమర్పణం కర్తవ్యమేవేత్యర్థః. (మహోపనిషదమ్) మహోపనిషత్ప్రతిపాద్యమ్. (దేవానాం గుహ్యమ్) దేవానామపి దుర్విజ్ఞానమిత్యర్థ ఇతి.

(పరవ్యూహాఙ్గత్రైయమితి) రహస్యత్రయమీమాంసాయాం, తృతీయాధ్యాయే “ఇత్తాల్ పరవ్యూహాఙ్గత్రైయమ్ దేవతాన్తర్యామిత్వత్రైయమ్ తదిరక్కి-అతు” ఇతి శ్రీభాష్యస్య ఆచార్యాభిమాన పరయోజనాయామ్, ఇన్ద్రప్రాణాధికరణే, ఇన్ద్రరూపాచార్యాన్తర్యామిణః ఉద్దేశ్యత్వ ప్రతిపాదనాత్, అత్ర ఆచార్యాన్తర్యామిత్వత్రైయమ్ తదిరక్కి-అతితేనానుగృహీతమితిభావః. (విషయనియమమేయుళ్ళతితి) ఇయం శ్రీవచనభూషణమీమాంసా శ్రీసూక్తిః. ఆదిశబ్దేన “విషయనియమమావతు-గుణపూర్తియుళ్ళ విడమే విషయమాకై. పూర్తియుళ్ళతుమ్ అర్చావతారత్తిలే” ఇతి శ్రీసూక్తిర్గృహ్యతే.

(౧) ముము-3. (౨) శ్రీవచనభూ.

త్వాచ్చ. శరణాగతశరణ్యాపేక్షయా ఉపాయోపేయశరణ్యస్య విభిన్నత్వోపపాదనాత్. నచైవం భేదస్యౌపచారికత్వమాపద్యేత. విశిష్టాద్వైతినామస్మాకం విశిష్టస్యముఖ్యభేదస్య దుర్నిరూపత్వాత్.

(విశిష్టాద్వైతినామితి) విశిష్టాద్వైతిశబ్దార్థః పూర్వోక్తఏవ ప్రోక్తః. "తత్త్వంజిజ్ఞాసమానానాం హేతుభిస్సర్వతోముఖైః। తత్త్వమేకో మహాయోగీ హరిర్నారాయణః ప్రభుః" ఇత్యాదివచనైః నారాయణస్య చిదచిద్విశిష్టస్యైకత్వేన విశిష్టాద్వైతం తత్త్వమేకమిదం విశిష్టాద్వైతంనామ, చిదచిద్విశిష్టయోరైక్యాభిప్రాయత్వాత్. పృథక్త్వ నివేశాత్. సజాతీయస్వగతస్వాభిన్నాకారేణ తస్యాభావాత్; తథాచ, ద్వితీయత్వేన భేద ఉచ్యతే. ద్వితాయాః భావో ద్వైతమ్, భిన్నత్వమిత్యర్థః. తన్నేతి అద్వైతమిత్యర్థః. విశిష్టపద సమభివ్యాహారాత్ విశిష్టప్రతియోగికత్వం భేదస్య లభ్యతే. తత్సజాతీయత్వఞ్చ తాదృశభేదవత్త్వేన లభ్యతే. తథాచ విశిష్టాద్వైతంనామ - అద్వైతమ్ స్వభిన్నస్వసజాతీయాభావవత్త్వమిత్యర్థః. విశిష్టస్య తత్-అద్వైతఞ్చ, విశిష్టాద్వైతమ్. సాజాత్యఞ్చ స్వసమభివ్యాహృతపదార్థతావచ్ఛేదకరూపేణ; తచ్చ వైశిష్ట్యమేవ. తచ్చ చిదచిత్ప్రతియోగికం ప్రకరణాత్; తథాచ, చిదచిద్విశిష్టం స్వభిన్నతాదృశవస్త్వభావవత్ తత్త్వమిత్యర్థః. అద్వైతం తత్త్వమిత్యుక్తౌ, ద్వైతశబ్దార్థఘటకభేదే విశిష్టప్రతియోగికత్వం, తాదృశభేదవతి విశిష్టసజాతీయత్వఞ్చ న లభ్యత ఇతి విశిష్టపదమ్; విశిష్టం తత్త్వమిత్యుక్తౌ విశిష్టాన్తరనిషేధోన సిద్ధ్యతీతి అద్వైతపదమ్; ప్రతిపాద్యభేదవతి సాజాత్యవివక్షణాత్ నవిశేషణవైయర్థ్యాదిబాధః.

నను చిదచిద్విశిష్టస్య స్వభిన్న స్వసజాతీయం ప్రసిద్ధంనవా;--ఆద్యేనని షేధః. ద్వితీయేపినని షేధః; సద్భ్యాంప్రతియోగ్యనుయోగిభ్యామభావో నిరూప్యత ఇతి న్యాయాదితిచేన్నైవమ్. శశశృఙ్గంనాస్తీత్యాది ప్రతీత్యనురోధేన వ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాభావస్య సిద్ధాన్తిభిరఙ్గీకారేణ, చిదచిద్వైశిష్ట్యరూపేణ భేదఘటితస్వసాజాత్యేన స్వభిన్నస్యాభావః - విశిష్టాద్వైతశబ్దేన ప్రతీయత ఇత్యదోషాత్. విశేషణస్య విశిష్టభిన్నతయాచ ప్రతియోగినిరూపణోపపత్తేః.

(యథావాయోరిత్యాది) యథావాయుప్రేరితతృణాగ్రాణాం స్పన్దరూపవ్యాపారోఽపి ఫలసాధనప్రవృత్తిరూపః, నాపితృణాగ్రగతదేశాన్తర సంయోగాదిరూప ఫలోద్దేశ్యకః, తథాచేతనప్రయత్నోఽపీతి, తత్ప్రయత్నః ఫలసాధన ప్రవృత్తిరూపేశ్వర ప్రయత్నఫలమ్, తత్ప్రీతిశ్చ

నచ శశశృంగంనాస్తీత్యాదౌ శృఙ్గేశశీయత్వభానాత్, తాదృశప్రతీతేః భ్రమత్వాపత్తిః. స్వాతన్త్ర్యేణాభావాంశే భానస్తు అభిలపనవిరుద్ధమ్. నచతత్రాపి స్వాతన్త్ర్యేణ అభావాంశే భానంసమ్భవతి; తథాసతి ఙసన్త శశశబ్దస్య శృఙ్గశబ్దేన అసమర్థతయా సమాసానుపపత్తేః" ఇతివాచ్యమ్. శృఙ్గాంశేశశీయత్వభానేపి ధర్మిపారతన్త్ర్యేణ స్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వ సంబన్ధేన అభావాంశేపిభానేన శశీయత్వావచ్ఛిన్న శృఙ్గనిష్ఠప్రతియోగితాకాభావావగాహితయా తస్యాశ్శశీయత్వాంశే భ్రమత్వేపి ఇష్టాపత్తేస్సువచత్వాత్.

"శుక్తిరజతంజానాతి" ఇత్యత్ర శుక్త్యభేదస్య రజతాంశే భాసమానతయా తదంశేభ్రమత్వేపి తాదృశజ్ఞానశాలినాం భ్రాన్తత్వావ్యవహారవత్, శశశృఙ్గంనాస్తీతి ప్రతీతిమతామపి అభ్రాన్తత్వ వ్యవహారోపపత్తేః. అన్యథాశుక్తి రజతంజానాతీత్యాది బహుతరగ్రాన్థిక ప్రయోగాణామప్రామాణ్య ప్రసఙ్గాత్. శుక్త్యభేదస్య రజతాంశే భాసమానస్య ధర్మిపారతన్త్ర్యేణ జ్ఞానే ప్రకారతయాభానాత్. రజతప్రకారక శుక్త్యభేద సంసర్గప్రకారక జ్ఞానప్రతీత్యా తద్వాక్యస్య పరకీయభ్రాన్త్యనువాదకతయా తత్ప్రయోక్తుః ప్రమాతృత్వేన వ్యవహారవత్, శశశృఙ్గంనాస్తీతి ప్రయోగే శశీయత్వావచ్ఛిన్న శృఙ్గనిష్ఠప్రతియోగితాకాభావస్య తద్వాక్యాత్ప్రతీయమానస్య అబాధితతయా ప్రమాతృత్వేన వ్యవహారోపపత్తిః.

యదిచ "శుక్తిరజతంజానాతీతి ప్రయోగస్య ప్రామాణ్యమ్, నతు శుక్తిరజతంజానాతీత్యాదేః." ఇత్యాగ్రహః, తదాశశశృంగంనాస్తీత్యాది వ్యవహారస్యాప్యప్రామాణ్యం నేష్యతామ్. నచతావతా వ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాభావాసిద్ధిః. శశస్య శృఙ్గంనాస్తీత్యాదివ్యవహారానురోధేన తత్సిద్ధేః.

(ముఖ్యభేదస్య). అత్యన్తభేదస్య. (తత్ప్రయత్నః) చేతనకర్తృక ప్రయత్నః

ప్రవృత్త్యుద్దేశ్య భగవత్ప్రీత్యతిశయ హేతురితి వచనతాత్పర్యమభిప్రేతమ్. (తదేకపారతన్త్ర్యేతి) అత్రస్వస్థానాన్వితనమశ్శబ్దలబ్ధమనన్యశరణత్వరూపం పారతన్త్ర్యమ్, పూర్వాన్విత నమశ్శబ్దలబ్ధం స్వభోగోద్దేశ్యక ప్రవృత్త్యనర్హత్వరూపం పారతన్త్ర్యఞ్చ వివక్షితమ్. వ్యక్తచతుర్థ్యన్వితనమశ్శబ్ద వివక్షితమనన్యభోగత్వరూప పారతన్త్ర్యన్తు "ప్రయోజనాన్తర వైముఖ్యమ్" ఇతిపృథగ్వర్ణితమ్. తథాచనిరుక్తపారతన్త్ర్యత్రయజ్ఞానమేవ విజానత్పద వివక్షితమితిభావః. నను, అస్యాసాధారణ్యం నోపపద్యతే. సమ్బన్ధజ్ఞానరహితత్వేన అస్య ఉపాసకసాధారణ్యాత్. శరీరశరీరిభావాది సమ్బన్ధస్యైవ తత్రసమ్బన్ధశబ్దార్థత్వాత్, శరీరత్వస్యచ ఆధేయత్వవిధేయత్వ శేషత్వాత్మకత్వేన ఉక్తపారతన్త్ర్యగర్భత్వాదిత్యత ఆహ (తదేకేతి). అయంభావః; ఉపాసకానామవధారణాఽఘటిత శేషత్వాదిజ్ఞానసత్త్వే తదేకాధేయత్వ తదేకవిధేయత్వ తదేకశేషత్వలక్షణావధారణ ఘటితశేషత్వాది రూపనిరుక్త పారతన్త్ర్యజ్ఞానాభావాదనన్యశరణత్వానన్య భోగత్వాది స్వరూపాజ్ఞానాచ్చ నదోషఇతి. ననుసకల

(తత్ప్రీతిః) చేతనకర్తృకప్రీతిః. (తదేకపారతన్త్ర్యేతి) సారే:- భగవదేకపారతన్త్ర్యేతి స్థానే తదేకపారతన్త్ర్యేతి పాఠోఽపివర్తత ఇతిబోధ్యమ్. (స్వస్థానాన్వితేతి) స్వస్థానస్థితేత్యర్థః (స్వస్థానస్థిత నమశ్శబ్దః) మూలమన్త్రే ప్రణవవ్యక్త చతుర్థ్యన్త ఘటితనారాయణ పదమధ్యస్థ నమశ్శబ్దః. (అనన్యశరణత్వరూపేతి) ఉపాయాన్తరశూన్యత్వమనన్యశరణత్వమ్. (పూర్వాన్వితనమశ్శబ్దః) ప్రణవాన్విత నమశ్శబ్దః. (వ్యక్తచతుర్థ్యన్వితనమశ్శబ్దః) మూలమన్త్రే నారాయణపదానన్తరస్థితాఽఽయేతివ్యక్తచతుర్థ్యన్వితనమశ్శబ్దః. తథాచ "నమః ఓం నమః, నారాయణాయనమః" ఇతిభవతి. (అస్య) స్వరూపోపాయ పురుషార్థేషు పారతన్త్ర్యజ్ఞానస్య. (అస్య) నిరుక్తపారతన్త్ర్యజ్ఞానస్య.

శాస్త్రప్రవర్తకానాం వ్యాసాదీనామజ్ఞానం నోపపద్యత ఇత్యత ఆహ (అధ్యవసాయబుద్ధిరితి), నన్వేవమప్యాస్తికాగ్రేసరత్వేన ప్రసిద్ధేష్వపి నానోపాసకవిశేషేషు అధ్యవసాయాభావోఽపి దురుపపాద ఇత్యత ఆహ (ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యమితి) ఇతి. అభావప్రతియోగినః పదజన్యాధ్యవసాయాత్మక పారతన్త్ర్యజ్ఞానస్య స్వార్థకైఙ్కర్యసర్వస్వ ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యలక్షణానుష్ఠానఫలోపహితత్వరూపం యాథార్థ్యమ్; తద్విశిష్టపారతన్త్ర్యవ్యవసాయస్యైవ కరణాన్తరవైముఖ్యరూపప్రవృత్త్యధికారప్రయోజకత్వాత్, ఉపాసకానామనేకాధికారబోధనయుక్తతయా

(తృతీయాసమః పదేతి) వ్యక్తచతుర్థ్యన్తోపసమః పదేత్యర్థః. "జన్యః - అధ్యవసాయః" ఇత్యన్వయః. (అధికారబోధయుక్తతయేతి) అధికారజ్ఞానయుక్తతయేత్యర్థః. అత్ర వేదార్థసఙ్గ్రహశ్రుత ప్రకాశికాయామ్:- హిరణ్యగర్భాదీనాం భావనాత్రయాన్వయాదితి వేదార్థసఙ్గ్రహవాక్యవ్యాఖ్యానావసరే (భావనాత్రయాన్వయాదితి) అనుష్ఠేయవిషయః అన్తఃకరణవృత్తిః - భావనా. సా-త్రివిధా, యథా "త్రివిధా భావనా భూప విశ్వమేతన్నిబోధ తామ్। కర్మాఖ్యా బ్రహ్మసంజ్ఞా చ తథా చైవోభయాత్మికా ॥ కర్మభావాత్మికా హ్యేకా బ్రహ్మభావాత్మికాపరా ॥ ఉభయాత్మికా తథైవాన్యా త్రివిధా భావభావనా ॥ సనన్దనాదయో బ్రహ్మభావభావనయా యుతాః। కర్మభావనయా చాన్యే దేవాద్యాస్స్థావరావరాః। హిరణ్యగర్భాదిషు చ బ్రహ్మకర్మాత్మికా ద్విధా। అధికారబోధయుక్తేషు విద్యతే భావభావనా। అక్షీణేషు సమస్తేషు విశేషజ్ఞాన కర్మసు" ఇతి.

విశ్వమేతత్, త్రివిధాభావనా-భావనాత్రయాన్విత మిత్యర్థః. తామ్ - త్రివిధాం భావనాం నిబోధ. భావనామవచ్ఛేదకసంజ్ఞయా నిర్దిశతి (కర్మాఖ్యేతి). కర్మాఖ్యా-కర్మభావనేత్యర్థః. ఏకస్యైవ సంజ్ఞాత్రయకల్పితశబ్దవ్యావృత్త్యర్థమాహ (కర్మభావాత్మికేతి). (భావభావనా) - భావార్థాః కర్మశబ్దాః; తేభ్యః క్రియాః ప్రతీయేరన్నితి వచనాత్. భావః - అనుష్ఠేయః; అనుష్ఠేయవిషయా భావనా, అన్తరుద్యో

గతిః భావభావనా, సా కర్మభావాత్మికా. కర్మరూపానుష్ఠేయవిషయా. బ్రహ్మభావాత్మికా ఉపాసనరూపానుష్ఠేయవిషయా. ఉభయాత్మికా - కర్మోపాసనరూపోభయాఽనుష్ఠేయవిషయేతి త్రివిధేత్యర్థః. (సనన్దనాదయ ఇతి). బ్రహ్మభావభావనయాయుతాః-ఉపాసనరూపాఽనుష్ఠేయవిషయభావనాఽన్వితా ఇత్యర్థః అత్ర బ్రహ్మశబ్దః ఉపాసనరూపజ్ఞానపర్యాయః. (౧)"ఆగమోత్థం వివేకాచ్చ ద్విధా జ్ఞానం తథోచ్యతే। శబ్దబ్రహ్మాగమమయం పరం బ్రహ్మ వివేకజమ్"(౨)"ద్వే బ్రహ్మణీ వేదితవ్యే"(౩)"ద్వే విద్యే వేదితవ్యే వై ఇతి చ" ఇతి బ్రహ్మశబ్దస్య జ్ఞానవిద్యాశబ్దనిర్దిష్టాగమజన్యోపాసనరూపజ్ఞానద్వయపర్యాయత్వేన భగవతా పరాశరేణైవ వ్యాఖ్యాతత్వాత్ (స్థావరాన్తా ఇతి) స్థావరశబ్దేన తదభిమానిదేవతా వివక్షితా. సనన్దనాదీనాం సమాధివిరోధిసకలకర్మక్షయాత్ సమాధినిష్పత్తిః పౌష్కల్యేనానవరతం బ్రహ్మాఽనుసన్ధానైకతానత్వాన్న కర్మానుష్ఠానాఽవసరః. ప్రధానాఽనిరోధేన హ్యంగానుష్ఠానమ్. తస్మాత్ తే బ్రహ్మభావనయాయుతాః-హిరణ్యగర్భాదయః జగన్నిర్వాహేఽధికృతత్వాత్ కదాచిత్ కర్మానుష్ఠానం కదాచిదుపాసనఞ్చ ఇత్యుభయభావనాఽన్వితాః, ఇతరే-దేవమనుష్యాద్యాః కర్మభావనయాఽన్వితాః. సనన్దనాదయః - హిరణ్యగర్భాదయః.

దేవాద్యాః ఇత్యాదిశబ్దస్య కో విషయః. ఆదిశబ్దస్యాఽసంకోచాత్ ముక్తేష్వపి భావనాద్వయప్రసఙ్గః, ఇతి శఙ్కావ్యావృత్త్యర్థప్రయోజకమాహ (అధికారఇతి). "కర్మణ్యైశ్వర్యబోధోఽధికారః" ఇత్యధికారలక్షణమ్, స్వప్రయోజనసాధనత్వాత్ కర్మణి స్వకీయత్వబుద్ధిః-అధికార ఇత్యర్థః. (అధికారబోధయుక్తేషు) అధికారరూపబోధయుక్తేషు - అనుష్ఠేయవిషయస్వకీయత్వబుద్ధియుక్తేష్విత్యర్థః. ముముక్షోరుపాసనే స్వకీయత్వబుద్ధిః. బుభుక్షోః కర్మణి స్వకీయత్వబుద్ధిః. అధికారబోధశ్చ కేష్విత్యత్రాహ (అక్షీణేష్వితి) (విశేషజ్ఞానకర్మసు) - విశేషజ్ఞానమ్ - దేవోఽహం మనుష్యోఽహమిత్యాది జ్ఞానమ్; విశేషజ్ఞానేతద్ధేతుషు చ కర్మసు విద్యమానేష్వధికారబోధస్సమ్భవతి. తద్యుక్తేషు భావనాత్రయాఽన్వయ ఇతి న ముక్తేషు ప్రసఙ్గ ఇత్యర్థః. ఏవం హిరణ్యగర్భాదీనాం భావనాత్రయాఽన్వయేనాఽశుద్ధత్వాత్ ముముక్షుభిస్తై

(౧) వి-పు-౬-౫-౬౧. (౨) వి-పు-౬-౫-౬౩. (౩) వి-పు-౬-౫-౬౪.

తద్బలేన నిరుక్తపారతన్త్ర్యాధ్యవసాయ దార్ఢ్యాభావస్య సిద్ధత్వాచ్చ యుక్తం విజానత్పదార్థస్య అసాధారణాధికారత్వ మితిభావః. ఉక్తార్థే శ్రీరామాయణమహాభారతయామునముని శ్రీభాష్యకార శ్రీశఠకోపముని

అనుపాస్యా ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే ప్రతిపాదనాత్ క్షేత్రజ్ఞత్వనిశ్చయ ఇత్యర్థ ఇతి శ్రీసూక్తిరనుసన్ధేయా.

(తద్బలేన) అధికారజ్ఞానయుక్తతాబలేన (శ్రీరామాయణేత్యాది). రా-సు-౩౮-౩౪. "సపిత్రా చ పరిత్యక్తస్సురైశ్చ సమహర్షిభిః । త్రీన్ లోకాన్ సంపరిక్రమ్య తమేవ శరణం గతః" ఇతి, శరణం గతః కాక ఇతి శేషః. భారతే "అహమస్మ్యపరాధానామాలయోఽకిఞ్చనోఽగతిః" ఇతి.

స్తోత్రరత్నే - "నధర్మనిష్ఠోఽస్మి న చాత్మవేదీ న భక్తిమాం స్త్వచ్చరణారవిన్దే। అకిఞ్చనోఽనన్యగతిశ్శరణ్య త్వత్పాదమూలం శరణం ప్రపద్యే" ఇతి. తద్భావనాచార్యవ్యాఖ్యా చేత్;- ఏవం భగవత్కటాక్షేణ భగవదేకశేషత్వం స్వాత్మనో విజ్ఞాయ తద్విరహాఽక్షమః స్వస్వరూపాఽనురూపాం వృత్తిముపాచరతి (నధర్మనిష్ఠ ఇతి). ధర్మేనిష్ఠా - స్థితిర్యస్యసః ధర్మనిష్ఠః - ధర్మరూపానిష్ఠాయస్యేతి వా, ధర్మేతిష్ఠతీతి వా. అహం ధర్మనిష్ఠో నాస్మి-కర్మయోగరహిత ఇత్యర్థః. అత ఏవ (నచాత్మవేదీ) న పరిశుద్ధాత్మ వేదనశీలః; జ్ఞానయోగరహిత ఇత్యర్థః. తదుభయాఽభావాదేవ (నభక్తిమాన్) "భక్త్యాత్వనన్యయాశక్యః" ఇత్యాదిషూక్తాభక్తిర్నాస్తీత్యర్థః; భక్తియోగరహిత ఇతియావత్. అత్ర "శరణం త్వాం ప్రపన్నాయే ధ్యానయోగవివర్జితాః । తేపి మృత్యుమతిక్రమ్య యాన్తి విష్ణోః పరం పదమ్" ఇతి భక్త్యభావేపి ప్రపత్త్యా విష్ణుపదప్రాప్తిబోధకం బ్రహ్మవచనమనుసన్ధేయమ్. (త్వచ్చరణారవిన్దే) పావనత్వభోగ్యత్వాభ్యాం సర్వజగత్పవిత్రీకరణ వశీకరణనిపుణేత్వత్పాదే.

ఏవం స్వస్యభక్తావనధికారత్వేపి ప్రపత్తావధికారో నిష్ప్రత్యూహ ఇత్యభిప్రాయేణాహ (అకిఞ్చనఇతి) కిఞ్చనన విద్యత ఇత్యకిఞ్చనః - ఉపాయదరిద్ర ఇత్యర్థః. అనన్యసాధన ఇతియావత్. (అనన్యగతిః) శరణ్యాన్తరప్రాప్యాన్తరరహితః.

నూక్తిం ప్రమాణయతి (ఇప్రపత్త్యధికార విశేషమిత్యాదినా). "అనాగతానన్తకాలసమీక్షయాప్య దృష్టసన్తారోపాయః" ఇత్యనేన ఆకి

శరణ్యేతి సమ్బుద్ధ్యా త్వత్పాదమూలమితి ప్రోక్త్యాచ భగవత ఏవ శరణ్యత్వ ప్రాప్యత్వే స్థాపయతి. అత్రచప్రమాణాని - "మామేకంశరణంవ్రజ'. "మామేకమేవశరణమాత్మానం సర్వదేహినామ్ । యాహిసర్వాత్మభావేన యాస్యసిహ్యకుతోభయమ్" ఇతి "సర్వలోకశరణ్యాయ" "శరణ్యంశరణఞ్చత్వా మాహుర్దివ్యామహర్షయః" "యఏకఃపురుషశ్రేష్ఠఃపరమాత్మాసనాతనః। యస్మాద్బ్రహ్మేతతస్సర్వం తమాశ్రిత్యైవముచ్యతే" "నాన్యందేవముపాసీత విష్ణుఃపరమకారణాత్। మాయాముద్ధర్తుకామోవై మాయీయోదేవతాగణః। నచాన్యజ్ఞానకర్మభ్యాం నాస్యభక్త్యా పరంపదమ్ । ప్రాప్నోతి పురుషస్తస్మాత్తమేవశరణంవ్రజేత్" సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్యమామేకం శరణంశ్రయేత్। భగవన్తంవాసుదేవంపరమానన్దభూతిదమ్। తమేవసర్వభావేన సంప్రయాహిమహామునే। అన్యత్సర్వం పరిత్యజ్యతమేవ శరణంవ్రజ" "సర్వధర్మాన్సర్వకామాన్హైహికాముష్మికానపి। సన్త్యజ్యవిధినానిత్యం షడ్విధాంశరణాగతిమ్। ఆచార్యాఽనుజ్ఞయాగచ్ఛేచ్ఛాస్త్రదృష్టేన వర్త్మనా" ఇత్యాదీని.

త్వత్పాదమూలమ్-తవైవపాదమూలం శరణముపాయం రక్షకఞ్చ ప్రపద్యే-ప్రాప్నోమి. పరమప్రాప్యస్యతవైవ పాదమూలం ప్రవిష్టానామేవా ఽపునరావృత్తిః. అతస్తద్ధారణంమే ఫలమితి భావోవ్యజ్యతే.శరణాగతి స్వరూపప్రయోగ ప్రకారాచేత్థందర్శితౌ. "ఆనుకూల్యస్యసఙ్కల్పః ప్రాతికూల్యస్యవర్జనమ్ । రక్షిష్యతీతి విశ్వాసః గోప్తృత్వవరణంతథా। ఆత్మనిక్షేపకార్పణ్యే షడ్విధాశరణాగతిః" "అహమస్మ్యపరాధానామాలయోఽకిఞ్చనోఽగతిః। త్వమేవోపాయభూతోమేభవేతి ప్రార్థనామతిః। శరణాగతిరిత్యుక్తా సాదేవేఽస్మిన్ప్రయుజ్యతామ్" ఇతి. అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే మహావిశ్వాసపూర్వకం। తదేకోపాయతాయాచ్ఞా ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః" ఇతి.

"ధర్మనిష్ఠోన, ఆత్మవేదీచన, త్వచ్చరణారవిన్దేభక్తిమాన్నాస్మి, అకిఞ్చనః అనన్యగతిః, హేశరణ్యత్వ త్త్వాదమూలంశరణంప్రపద్యే" ఇత్యన్వయః ఇతి.

శ్రీరఙ్గగద్యే అనాగతాఽనన్తేతి. శ్రీవైకుణ్ఠగద్యే, తత్రాప్త్తయేచ తత్పాదా

ఇచ్ఛన్యస్య స్వరూపానుబన్ధిత్వం జ్ఞాపితమ్. (తత్రాప్తయేచేత్యాది) అత్ర ప్రపత్తివ్యతిరిక్తస్య సాధనత్వ నిషేధమాత్రేణ ప్రపత్తేస్సాధనత్వమిష్టమితి న భ్రమితవ్యమ్. "అదృష్టసన్నారోపాయః" "పుకలాన్తిల్లావడియేన్" ఇతిపూర్వోత్తర ప్రమాణవిరోధాత్. కిన్తు ప్రపత్తే స్సాధనత్వాభ్రమస్య, "ఇయం కేవల లక్ష్మీశోపాయత్వ ప్రత్యయాత్మికా । స్వహేతుత్వధియం రున్ధే కిం పునస్సహకారిణామ్" ఇత్యాచార్యానుగృహీతరీత్యా ప్రపత్తిరూప జ్ఞానేనైవ ప్రతిషిద్ధత్వాత్తత్రోపాయత్వ బుద్ధేరప్రసక్తతయా తద్వ్యతిరిక్తానామేవ ఉపాయత్వాభావానుసన్ధానం విధీయత ఇతి ప్రపత్తేః సాధనత్వమేవాఽత్రాప్యభిప్రేత మిత్యనుసన్ధేయమ్. కేచిత్తు "తత్పాదామ్బుజ ప్రపత్తేర్మే" ఇతి యోజనామిచ్ఛన్తి. తత్పాదామ్బుజద్వయ విషయక విశ్వాసశాలినో మమేత్యర్థః, తతశ్చ భగవత్పాదామ్బుజద్వయే విశ్వాసరహితానామేవ భగవద్వ్యతిరిక్తోపాయాన్తరమితి నరస్య బుద్ధి దౌర్బల్యాదితి వచనార్థ స్సూచ్యతే.

అథ నిరుక్త ప్రపత్త్యధికార ఫలవిశేషమాహ (ఇవ్వళవధికారమ్ పెఱ్ఱాలిత్యాదినా). "ప్రపత్తిక్కు" ఇతిసామాన్యనిర్దేశః స్వరూపానురూపన్యాసవిద్యాసఙ్గ్రహార్థః. అతఏవహ్యుపక్రమేఽపి సామాన్యేనైవోపక్రాన్తమ్ (న్యాసవిద్యైయిలే ఇఴిఞ్ఞియుమవనుక్కు) ఇతి. (జాత్యాదినియతత్వమిల్లామైయాలేయితి) యద్యపి "సాఙ్గాష్టాఙ్గషడఙ్గయోగ నియతావస్థా" ఇత్యత్ర అష్టాఙ్గయోగవత్ షడఙ్గయోగస్యాప్యహఙ్కారగర్భసాధనత్వ వేషాభిప్రాయేణ జాత్యాదినియతాధికారత్వముక్తమ్.

ఉన్నుజేతి. ద్రమిడోపనిషది. ౬-౧౦-౧౦. "అకలకిల్లేన్" ఇత్యాది. అస్యవ్యాఖ్యా ద్వాదశసాహస్రికాయాం ద్రష్టవ్యా.

(పూర్వోత్తరేతి) సారే పూర్వోత్తరప్రమాణ విరోధాదిత్యర్థః. (తత్ర) ప్రపత్తౌ. (తద్వ్యతిరిక్తానామ్). ప్రపత్తివ్యతిరిక్తానామ్.

తథాపిముఖ్యసిద్ధాన్తసిద్ధకేవల వ్యాజమాత్రాత్మకానుష్ఠానే సర్వధర్మ త్యాగాజ్ఞే శరణాగతేరివ షడఙ్గన్యాస విద్యాయా అప్యధికారివిశేష ణత్వం స్వరూపానురూపత్వ ఞ్చోపపద్యతే. అతఏవాష్టాఙ్గయోగస్యాపి "ఇత్థ్రప్రవర్తిప్పిత్తతు" ఇత్యాదినా వ్యాజత్వమే వేతిసిద్ధాన్తితమితిభావః.

నచైవంసతి వేదాన్తవిహిత భక్తేస్సర్వాధికారత్వ ప్రసఙ్గః; తస్యా జాత్యాదినియమా భావగ్రాహక విశేషవచనాభావాత్, షడఙ్గవిష యేతు "ప్రాప్తుమిచ్ఛన్ పరాంసిద్ధిం జనస్సర్వోప్యకిఞ్చనః" ఇతివిశేష వచన సద్భావాత్. సాధనషడఙ్గవిషయత్వే ప్రాగుక్తరీత్యా అపశూ ద్రాధికరణవిరోధాత్ నజ్యేచాపత్తేశ్చ తస్యవ్యాజ షడఙ్గవిషయత్వ

(స్వరూపానురూపన్యాస విద్యేతి) ఫలరూపన్యాస విద్యేత్యర్థః. (అతఏవా ష్టాఙ్గేతి) స్వరూపవిరుద్ధానామపి ఆకారాన్తరసత్త్వాదేవేత్యర్థః. (ఇత్త్ప్రవర్తిప్పిత్త తితి) శ్రీవచనభూషణ మీమాంసాయాం ప్రపత్తిపరిచ్ఛేదే "ఇత్తై ప్రవర్తిప్పిత్తతు పర హింసయైనివర్తిప్పిక్కైక్కాక" ఇతి. (వ్యాజత్వమేవేతి) మోక్షత్తుక్కాక విత్య నుక్త్వా "పరహింసయైనివర్తిప్పిక్కైక్కాక" ఇత్యనుగృహీతత్వాదితిభావః.

(తస్యాః) వేదాన్తవిహితభక్తేః. (తస్య) ప్రాప్తుమిచ్ఛన్నితివచనస్య. (అపశూద్రాధికరణ విరోధాతి) శ్రీవచనభూషణమీమాంసాయామ్ వృత్తిపరి చ్ఛేదే భగవదపచార వివరణస్థలే, "వర్ణాశ్రమవిపరీతమాన ఉపచారముమ్" ఇతి. తద్వ్యాఖ్యా - తదారాధనదశైయిల్ త్రైవర్ణికాక్కామాన వైదికమన్త్రఙ్గళాలే చతుర్థవ ర్ణరానవర్కళ్ ఆరాధిత్తలితి. తత్రైవపదదీపికాయామ్, (చతుర్థత్యాది) శాస్త్ర గతజ్ఞాన భక్తివైరాగ్య పరిపూర్ణరానవర్కళుక్కు "శూద్రాభగవద్భక్తాః" ఇత్యా దిప్పడియే వర్ణసమృష్టమ్ నివృత్తమానాలుమ్ లోకక్షోభముమ్ దర్శనదూషణముమ్ పిఱ వామైక్కాక మర్యాదానువర్తనమ్ ఆవశ్యకమాకైయాలే వైదికమన్త్రారాధనమ్ అ పచారమామ్ మధ్యమాధమాధికారికళుక్కు వర్ణసమృష్టమ్ నివృత్తమల్లామైయాలే అపచారమామ్" ఇత్యాదికమత్రానుసన్ధేయమ్. (తస్య) పూర్వోక్తవచనస్య.

స్యైవ అవశ్యవక్తవ్యత్వేన తద్బలేన యుక్తంసర్వాధికారత్వమిత్యాస్తాం విస్తరః.

అధికారార్థం వ్యుత్పన్నావ్యుత్పన్నావగత్యర్థం ప్రకారభేదేన గాథాశ్లోకాభ్యాం సఙ్గృహ్ణాతి (అన్దణరిత్యాదినా) అత్రకాలక్షేపాక్షమత్వ మిత్యనేన ఏతద్దేహవిళమ్బాక్షమత్వం దేహాన్తరవిళమ్బాక్షమత్వఞ్చ వివక్షితమ్. ఆద్యేనభక్తి పారతన్త్ర్యలాభః. ద్వితీయేన స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానలాభః. (ఏకద్విత్ర్యాదితి) అత్రపఞ్చదశధా అధికార

(తద్బలేన) పూర్వోక్తవచనబలేన.

(గాథా) అన్దణరన్దియరెల్లైయినిన్ఱవనైత్తులకుమ్నొన్దవరే ముతలాక నుడఙ్గియనన్నియరాంగ్ వన్దడైయుమ్ వకైవన్ తకవేన్దవరున్దియనమ్, అన్దమిలాదియై యతివిళ్ఱనరే'' ఇతి. అస్యార్థః. ''అన్దణర్ - బ్రాహ్మణాః। (అన్దియర్) అన్త్యాః, (ఎల్లైయిల్ నిన్ఱ) - పూర్వజమారభ్య అన్త్యపర్యన్త సీమాన్తర్గతా ఇత్యర్థః. (అనైత్తులకుమ్) లక్షణయాసర్వలోకస్థాః. (నొన్దవరేముతలాక) నొన్దతేముదలాకసంసారార్తిపీడితాః. తత్ప్రభృతి. (నుడఙ్గి) వణఙ్గి. వినతాభూత్వా; (అనన్నియరాయ్) అనన్యప్రయోజనాస్సన్తః,(వన్దడైయుమ్వకై)ఆగత్యప్రాప్తుంప్రకారమ్. (వన్తకవు) సమర్థోపాయమ్, అనుష్ఠానోపయుక్తజ్ఞానమ్, (ఏన్ది) ప్రాప్య(వరున్దియఅన్బర్)ఆత్మలాభత్వేన మన్వన్తః అనుకంపాశాలినః ఆచార్యాః. (నమ్ అన్దమిలాదియై) అస్మత్ప్రాప్తశేషిణమ్ ఆద్యన్తరహితం శ్రియఃపతిమ్. (అతివిళ్ఱనర్) తత్స్వరూపరూపగుణ విభూతిచేష్టితాదికమవబోధితవన్తః'' ఇతి. (శ్లోకః) భక్త్యాద్యాశక్త్యభావః'' ఇతిశ్లోకః.

(ఆద్యేన) ఏతద్దేహవిళమ్బాక్షమత్వ వివక్షణేన. (ద్వితీయేన) దేహాన్తరవిళమ్బాక్షమత్వ వివక్షణేన. (అత్రపఞ్చదశధేతి) అత్రరహస్యత్రయసార వ్యాఖ్యాన వివరణాభ్యాం ప్రపత్తియోగ్యాధికారే, అథభక్తియోగస్య సాఙ్గానుష్ఠానశక్తిః, సాఙ్గయోగస్వరూప నిర్ధారణమ్, శాస్త్రవిహితజాతి గుణాదియోగః, విళమ్బసహత్వఞ్చేతి చత్వారోమిళిత్వా భక్తియోగస్యాధికారః. తద్రాహిత్యం ప్రపత్తేరధికారః.

వర్ణనస్తునసమ్భవతి ప్రమాణాభావాత్. శాస్త్రపర్యుదస్తానామపశూద్రాధికరణన్యాయేన నియమేన ప్రమితిరాహిత్యసత్త్వేన శాస్త్రపర్యుదాసస్య ప్రత్యేకమధికారత్వాయోగాత్. శాస్త్రపర్యుదాస శక్త్యభావమాత్రద్వికస్య శాస్త్రపర్యుదాస కాలక్షేపాక్షమత్వమాత్ర ద్వికస్యచ యోగాసమ్భవాత్; శాస్త్రపర్యుదాస కాలక్షేపాక్షమత్వ శక్త్యభావైతత్త్రితయమాత్ర యోగాసమ్భవాచ్చ. అత్రచతుర్ణామధికారాణామ సమ్భావితత్వేన ఏకాదశానామేన సమ్భావితత్వాత్. ఏవంసమ్భావితానామేకాదశానామపితత్ర్రూపేణాధికారత్వాశ్రయణస్య గౌరవగ్రస్తత్వేన అయుక్తత్వాచ్చ. కిన్త్వధికారి విశేషవైలక్షణ్య జ్ఞాపనాయైవ మనుగృహీతమ్. తథాహి. ఏకయోగాదధిక్రియా నిజాఅసాధారణీస్యాత్. ద్వియోగాత్ సాఖిదురా విలక్షణాస్యాత్. త్రియోగాదతిభిదురా అతివిలక్షణాస్యాత్. చతుర్ణాం యోగాద్వ్యతిభిదురా అత్యన్తవిలక్షణాస్యాదితిభావః. ననుకిమిదమత్యన్తం వైలక్షణ్యమితిచేత్

సచపఞ్చదశధా సమ్పద్యతే. తత్రచతుర్ణామేకైకాభావే చత్వారోధికారాః ద్వయోర్ద్వయోరభావే ఏకోధికారః. "ఇతి, ఏతద్వివరణంతద్వ్యాఖ్యానేద్రష్టవ్యమ్

(అపశూద్రేతి) అపశూద్రాధికరణే. అపరాక్ అద్వైదిశాక్ జ్ఞానతదుపాయానపిన స్వీకుర్వన్తీతి సామర్థ్యాభావాత్ వేదపురాణాదిజ్ఞానం శూద్రాదీనాంన సమ్భవతీత్యుక్తమ్. (శాస్త్రపర్యుదాస శక్త్యభావేతి) శాస్త్రపర్యుదాసశక్త్యభావమాత్రద్వికస్య యోగాసమ్భవాదిత్యన్వయః. అత్రప్రమితిర్నామ సాధనానుష్ఠానోపయుక్త జ్ఞానమ్. శాస్త్రపర్యుదస్తే అత్రైవర్ణికేనియమేనప్రమిత్యభావస్య సత్త్వేన శాస్త్రపర్యుదాసరూపాధికారగ్రహణే ప్రమిత్యభావరూపాధికారగ్రహణాపాతాత్, తద్విశిష్టశాస్త్రపర్యుదాస శక్త్యభావమాత్రద్వికస్య దుర్నిరూపత్వాదితిభావః. ఏవముత్తరత్రబోధ్యమ్.

(అత్యన్తంవైలక్షణ్యమితి) అత్రేదమవధేయమ్. శ్రీవచనభూషణమీమాంసాయాం వృత్తిపరిచ్ఛేదే "బ్రాహ్మణ్యంవిలైచ్చెల్లుకిఱతు వేదాధ్యయనాదిముఖత్తాలే,

భగవల్లాభహేతువెన్ఱ వతుతానే ఇఴప్పుక్కు ఉప్పాకిల్ త్యాజ్యమామిత్తే. జన్మవృ
త్తజ్ఞానజైయ ఉత్కర్షముమ్ అపకర్షముమ్ పేఱ్ఱుక్కుమ్ ఇఴప్పుక్కుమ్ అప్రయో
జకమ్. ప్రయోజకమ్ భగవత్సమ్బన్ధముమ్ అసమ్బన్ధముమ్. భగవత్సమ్బన్ధముణ్డానాల్
ఇరణ్డు మొక్కుమో వెన్నిల్: ఒవ్వాతు, ఉత్కృష్టమాక భ్రమిత్తజన్మమ్ భ్రంశసమ్భా
వనైయాలే "శరీరేచ" ఎన్గిఱపడియే భయజనకమ్. అతుక్కు స్వరూపప్రాప్తమా
న నైచ్యమ్ భావిక్కవేణుమ్. అపకృష్టమాక భ్రమిత్త ఉత్కృష్టజన్మత్తుక్కు ఇరణ్డు
దోషముమిల్లై. నైచ్యమ్ జన్మసిద్ధమ్. ఆకైయాల్ ఉత్కృష్టజన్మమే శ్రేష్ఠమ్" ఇతి.

ఏతత్తాత్పర్యార్థః. బ్రాహ్మణ్యమిత్యారభ్య "ప్రయోజకమ్ భగవత్సమ్బన్ధ-
ముమ్ అసమ్బన్ధముమ్" ఇతిపర్యన్తమ్ కేవలోత్కృష్ట దైహికజన్మోత్కర్షవాదిమతమ్
కేవలనికృష్టదైహికజన్మోత్కర్షవాది మతము భయమపినిరస్తమ్.

ఇతఃపరమ్, "భగవత్సమ్బన్ధముణ్డానాల్" ఇత్యారభ్య "నైచ్యమ్ భావి
క్కవేణుమ్" ఇతిపర్యన్తంవాక్యచతుష్టయేన భాగవతత్వ విశిష్టోత్కృష్ట దైహిక
జన్మోత్కర్షవాదకృద విలక్షణాధికారిమతమ్, భాగవతత్వ విశిష్టనికృష్ట దైహికజన్మో
త్కర్షవాదకృద విలక్షణాధికారిమతఞ్చ "మద్భక్తజనవాత్సల్యమ్" ఇత్యాద్యుక్త
రీత్యా భాగవతకాష్ఠా పర్యన్తానువర్తన విశేషగుణవిశిష్టస్వరూపోపాయ పురుషార్థవిష
యాహఙ్కార మమకారసామాన్యరహిత దైహికజన్మనిరపేక్ష భగవదేక నిరూపణీయ
భాగవతవిలక్షణాధికార్యపేక్షయా అభాగవతావధికోత్కర్ష హేతుభూత త్రైవర్ణికా
త్రైవర్ణికోభయ సాధారణభగవదనన్యార్హ శేషత్వ జ్ఞానరూపభగవత్సమ్బన్ధ సహితో
త్కృష్టాఽపకృష్టజన్మనోర్మధ్యే భగవత్సమ్బన్ధానుకూల్యా సాదకైకైక దైహికజన్మప్ర
యుక్తే తరాసాధారణభూత భగవత్సమ్బన్ధానుకూల్యరూపస్వస్వదైహిక జన్మోత్కర్ష
వాదినా భాగవతబ్రాహ్మణాది త్రైవర్ణికశూద్ర చణ్డాలాద్యత్రైవర్ణికాఽవిలక్షణాధి
కారిణా భ్రంశసమ్భావనా నైచ్యభావనారూప దోషద్వయయోగ్యత్వేన అత్యన్తం
హేయావితి తన్త్రేణఏకోక్త్యా నిరస్యతే.

త్రైవర్ణికాత్రైవర్ణికాఽవిలక్షణాధికారి సాధారణభ్రంశ సమ్భావనానామ -
తతోరుభతోః కర్మాధీన దైహికజన్మోత్కర్ష జ్ఞానపర్యన్తాను వర్తమాన రజస్త

హీనజన్మకాలుష్యాయత్తాధికృతాధికార కర్మజ్ఞానయోగాది సర్వాధికార ప్రవృత్త్యవతారరహస్య జ్ఞానాద్యుపాయాన్తరాన్వితమాన్వయేన “అనన్యోపాయ శక్తస్య ప్రాప్త్యే చోభయోరధికారితా। ప్రపత్తౌ సర్వవర్ణానాం సాత్త్వికత్వాది యోగినః” ఇతి ప్రపన్నపారిజాతే వాత్స్య శ్రీవరదాచార్యానుగృహీత రీత్యుక్తస్వరూప విరోధభయాయత్తా శక్తిప్రయుక్తాధికృతాధికార సర్వాధికారోపాయాన్తర రాహిత్యస్య పరగతస్వీకారాత్మక ప్రపత్తిరూప విరుద్ధోపాయాధికారత్వేన తథావిధానన్యోపాయత్వరూపోపాయాన్తర సంసర్గాసహ సిద్ధోపాయాధికార ప్రచ్యుతి వచన స్వరూపయోగ్యతా.

త్రైవర్ణికా త్రైవర్ణికా విలక్షణాధికారి సాధారణనైచ్య భావనానామ - దేవభాగవతాపేక్షయా త్రైవర్ణికభాగవతానాం త్రైవర్ణికభాగవతాపేక్షయా అత్రైవర్ణికభాగవతానాఞ్చ దేహోపాధిజన్యం; సకలభాగవతానిరూపితతయా పూర్వాపూర్వాభాగవత నిరూపితతయాచ సకలభాగవత శేషత్వ పర్యన్తభగవదనన్యార్హ శేషత్వరూప స్వరూపానురూపం యన్నీచత్వం తద్భిన్నమ్ - అసజ్జాతిచభాగవత కైఙ్కర్యరూప భాగవతానువర్తన తత్తీర్థప్రసాద స్వీకారతద్గుణానుభవాదికరణే ఆవశ్యాపేక్షితమ్ “యదస్య త్రాభిజాయన్తే యోగినస్సర్వయోనిషు। ప్రత్యక్షితాత్మనాథానాం నైషాంచిన్త్యంకులాదికమ్” ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాత్మక చతుర్విధసకలభాగవతమాత్రనిరూపితమ్; అతఏవసకలభాగవత శేషత్వపర్యన్తభగవచ్ఛేషత్వరూప స్వరూపానురూపం యన్నైచ్యమ్, తస్యవక్ష్యమాణరీత్యా జ్ఞానజన్మవతాం జన్మసిద్ధత్వవత్, కర్మాధీనదేహోపాధిక జన్మవతాం జన్మసిద్ధత్వాభావేన, జ్ఞానజన్మవత్ విలక్షణాధికారి నైచ్యానుష్ఠానం చిరకాలం దృష్ట్వాతదనుష్ఠానవత్ స్వయంతాదృశనైచ్యం కృత్వాఅభ్యసనమ్.

(అపకృష్టమాక్రమిత్తవితి) నైచ్యం జన్మసిద్ధమితి వాక్యద్వయేన ప్రాకృత జన్మనిరపేక్ష జ్ఞానజన్మనః భ్రంశసమ్భావనాజన్యభయ జనకత్వస్వరూప ప్రాప్తనైచ్య భావనారూప దోషద్వయాభావః ప్రతిపాద్యతే. కథమితిచేదుచ్యతే. విలక్షణాధికారిజన్మనః చేతనస్వరూపాకారత్రయ జ్ఞానప్రయుక్తత్వేన తత్సమనియతతయా అన

స్వశరణత్వా జ్ఞానప్రయుక్తోపాయాన్తరాన్వయ జన్యభ్రంశ సమ్భావనాభావాత్. కర్మాధీన దేహదోష కార్త్స్న్య వినాశకత్వేన దేహదోషపారవశ్య జన్యప్రామాదికోపాయాన్తరాన్వయ ప్రయుక్తభ్రంశ సమ్భావనాభావాత్. ఈశ్వరేణస్వయమ్ప్రరుష్టత్వేన ఏతేషాంసద్గతి ప్రాపణే హేతుత్వేన ఈశ్వరకర్మ పారతన్త్ర్యప్రయుక్తభ్రంశసమ్భావనాభావాచ్చ భ్రంశసంభావనా ప్రయుక్తభయ జనకత్వంనాస్తి.

అసఙ్కోచేన భాగవతమాత్రానువర్తనపర్యన్త భగవద్దాస్య పర్యన్త భగవదనన్యార్హశేషత్వాద్యాకారత్రయ జ్ఞానప్రయుక్తత్వేన విలక్షణాధికారిజన్మనః, తథావిధ భాగవతానువర్తన సహసిద్ధతయా, అభాగవతానిరూపితం సనకనారదాది దేవభాగవతగజేన్ద్రాది తిర్యగ్భాగవత శబరకైశిక శ్వపాకాదిమనుష్య భాగవతబృన్దావనాది దివ్యదేశస్థ తరుగుల్మలతాదిస్థావర భాగవతైతచ్చతుర్విధభాగవత నిరూపితత్వేన సమస్తభాగవత శేషత్వపర్యన్త భగవదనన్యార్హ శేషత్వరూపస్వరూపానురూపంనైచ్యవిశేషం, “పత్యుః ప్రజానామైశ్వర్యంపశూనాంవాన కామయే। అహంకదమ్బభూయాసంకున్దోవాయమునాతటే”। ఇతి, “ఆసామహోచరణ రేణుజుషామహంస్యాం బృన్దావనేకిమపి గుల్మలతౌషధీనామ్। యాదుస్త్యజంస్వజనమార్యపథఞ్చ హిత్వాభేజుర్ముకున్దపదవీంశ్రుతిభిర్విమృగ్యామ్” ఇతిశ్రీమద్బ్రహ్మాణ్డపురాణే ఉత్తరభాగే భృగుశౌనక సంవాదే “తిరుక్కణ్ణియూర్” ఇతిద్రావిడనామక ఖణ్డనక్షేత్రమాహాత్మ్యే పఞ్చమాధ్యాయే, “ఋషయోవృక్షరూపాశ్చ శిలాదేవాశ్చవైమునే। గన్ధర్వాప్సరసస్సర్వేలతాగుల్మస్వరూపిణః। సిద్ధాస్సాధ్యాః కిన్నరాశ్చయక్షాస్తత్రచపాంసవః” ఇతి.

(౧)“ఎమ్పెరుమాన్ పొన్మలైమేల్ ఏతేనుమావేనే”ఇతి,(౨)“అహృతసహజదాస్యాస్సూరయస్స్రస్త బన్ధావిమలచరమదేహాఇత్యమీరఙ్గధామ। మహితమనుజతిర్యక్స్థావరత్వా శ్రయంతేసునియతమితియేస్మ ప్రాహురేభ్యో నమస్తాత్”ఇతి. (౩)“నివాసశయ్యాసన పాదుకాంశుకోపధాన వర్షాతపవారణాదిభిః। శరీరభేదైస్తవశేషతాంగతైర్యథోచితంశేష ఇతీర్యతేజనైః”ఇతి.(౪)“శెన్నాల్ తోన్ఱియామిరున్దాల్ శిఙ్గాశనమామ్ నిన్నాల్ మరవడియామ్, నీళ్ కడలుళ్, ఎన్ఱుమ్ పుణైయామ్ మణివిళక్కామ్

(౧) (౨) ర-స్త- (౩) స్తో-ర-౪౦. (౪) ౧-తిరువ-౫౩.

పొమ్బట్టామ్‌పుల్ కుమణైయామ్ తిరుమఙ్కౌరవు''ఇతి, (౧) ''దాసస్సఖావాహనమాసనం ధ్వజో యస్తేవితానంవ్యజనం త్రయీమయః। ఉపస్థితం తేన పురో గరుత్మతా త్వదఙ్ఘ్రి సమ్మర్దకిణాఙ్కశోభినా'', ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా స్థావరాదిశరీరపరిగ్రహార్తిమ్ (౨)''వరం హుతవహజ్వాలాపఞ్జరాన్తర్వ్యవస్థితిః। నశౌరిచిన్తావిముఖజనసంవాసవైశసమ్''ఇతి, (౩)''ఎణ్ణాతేయిరుప్పారైయిఱై పాృఙ్ముతుమెణ్ణోమే'' (౪)''ఊత్తైవాయ్‌క్కుక్కఙ్వళ ముస్దుకిన్ఱార్కళే'' (౫)''పూమిపారఙ్గళుణ్ణుమ్ శోఱ్ఱినైవాఙ్గిప్పల్లత్తిణ్ణేయున్''(౬)''మిణ్డర్పాయ్‌న్దుణ్ణుమ్ శోఱ్ఱై విలక్కినాయ్‌క్కిఙ్దుమినీర్'' ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా విలక్షణాధికారికృత భగవద్విముఖానాదరణరీతిఞ్చ దృష్ట్వా, ''అస్మాకమిద మావశ్యకమ్'' ఇత్యాశయా అత్యన్తనైచ్యాదిగుణవిశిష్టానన్యవైష్ణవాననాదృత్య తద్వ్యవర్త్తనం భావయిత్వా, అత్యన్తగుణహీనేష్వపి శ్రీవైష్ణవేషు తారతమ్యాభావేన సర్వప్రకారేణ ప్రతిదినమనువర్త్తనం భావయిత్వా తాదృశభావనాప్రకర్షజన్య దృఢవాసనయా ఉత్కృష్టాపకృష్టదైహిక జన్మవిశిష్ట బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్యశూద్రచణ్డాలాది భాగవతైర భాగవతానిరూపిత సకలభాగవతనిరూపితనైచ్యస్య అభ్యసనీయత్వవత్ విలక్షణ జ్ఞానజన్మవతాం తస్య అభ్యసనీయత్వాభావేన విలక్షణాధికారిజన్మనః స్వరూపప్రాప్త నైచ్య భావనారూప దోషో నాస్తీతి.

''అక్కైయాల్ ఉత్కృష్టజన్మమే శ్రేష్ఠమ్'' ఇతి నిగమనవాక్యేన శర్మాదీనం చతుర్వింశతి తత్త్వాత్మకాతిహేయాచిత్సంబన్ధోపాధికం యావత్కర్మభావి అత్యన్తహేయం దేహాత్మాభిమానాభిజాత్యాద్యహఙ్కార మమకారమూలం పుణ్యపాప హేతుభూతం వర్ణాశ్రమాదికార్యగ్రామకులాదివ్యపదేశకారణం ప్రకృష్టోత్కర్షభ్రమ విషయీభూతం అధికృతాధికార సర్వాధికారో పాయాన్తరయోగ్యం భ్రంశసమ్భావనా జన్యభయజనకత్వ స్వరూపానురూపనైచ్య భావనారూప దోషద్వయయుక్తం తిర్యక్స్థావరాది భాగవతానువర్త్తన విరోధిత్వేన తచ్ఛేషత్వానురూపం భగవత్సమృష్ట

ప్రతికూలత్వేన నికృష్టం కర్మాధీన దేహోపాధి కోత్కృష్ట జన్మోత్కర్షవాది బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్యత్రైవర్ణిక భాగవతా విలక్షణాధికారి నికృష్టదైహిక జన్మోత్కర్షవాది శూద్రచణ్డాలాద్యత్రైవర్ణిక భాగవతావిలక్షణాధికార్యుభయజన్మ అపేక్ష్య, భగవన్నిర్హేతుక కృపాధీనం స్వాభావికజ్ఞానవికాస సోపాధికమవిచ్ఛేదేన యావదాత్మభావ్యతిశ్లాఘ్యమ్, అహఙ్కారమమకార ప్రతిభటం పుణ్యపాపనివర్తకం గ్రామకులాదివ్యప దేశమూలభూత సకలహేయ వర్ణాశ్రమాది నివర్తనపూర్వక భగవద్దాస్యైకవ్యపదేశాపాదకం కర్మాధీన జన్మోపాధికోత్కర్షా భావవత్త్వప్రయుక్త ప్రవృత్తనికర్ష భ్రమవిషయీభూతం అభిజాత్యాద్యహఙ్కార యోగ్యతాధికృతాధికార సర్వాధికారోపాయాన్తరాన్వయ యోగ్యతాద్వయ ప్రయుక్తభ్రంశ సమ్భావనాధీన భయజనకత్వరహితం జన్మసిద్ధనైచ్య విశిష్టం తిర్యక్స్థావరాది భాగవతానువర్తనానుకూలత్వేన భాగవతశేషత్వపర్యన్త భగవచ్ఛేషత్వానురూపం భగవత్సమ్బన్ధానుకూలత్వేన శ్రేష్ఠం దైహిక జన్మప్రతికోటి భాగవతోత్తమాచార్యరూప పితృనుష్ఠానపర్యన్త కాష్ఠాపన్నమన్త్రజన్య జ్ఞానరూపమాత్రజన్యం నిఖిలదోష నిబర్హణ పూర్వకసమస్తాభ్యుదయ ఫలోపధాయక పరగతస్వీకారరూప భగవదభిమతి విశేషవిషయతాత్మకాత్మసత్తాప్రాప్తిరూపం విలక్షణాధికారిజ్ఞానజన్మైవ.

ప్రశ్నోపనిషది షష్ఠప్రశ్నే — "తే తమర్చయన్తస్త్వం హి నః పితా యోఽస్మాకమవిద్యాయాః పరం పారం తారయసీతి." ఇతి. మనుస్మృతౌ ద్వితీయాధ్యాయే "ఉత్పాదక బ్రహ్మదాత్రోర్గరీయాన్ బ్రహ్మదః పితా। బ్రహ్మజన్మ హి విప్రస్య ప్రేత్య చేహ చ శాశ్వతమ్" ఇతి. ఆపస్తమ్బధర్మే "యస్మాద్ధర్మానాచినోతి స ఆచార్యస్తస్మై న ద్రుహ్యేత్కదాచన, స హి విద్యాతస్తం జనయతి తచ్ఛ్రేష్ఠం జన్మ, శరీరమేవ మాతాపితరౌ జనయతః", ఇతి. ఆపస్తమ్బవృత్తౌ హరదత్త మిశ్రవిరచితాయాం ఉజ్జ్వలాయాం ప్రథమప్రశ్నే ప్రథమపటలే ప్రథమఖణ్డికాయాం "ఆచార్యశబ్దనిర్వచనమాహ (యస్మా

ద్ధర్మానాచినోతి స ఆచార్యః). యస్మాత్పురుషాదయం మాణవకః ధర్మానాచినోతి శిక్షతే స ఆచార్యః. "అప్యతురసామాన్యాదిభ్యోయాత్" ఇతి నకారమాత్రేణేదం నిర్వచనమ్. అనేన ప్రకారేణ మాణవకాచార్యః "శాచాచారాంశ్చ శిక్షయేత్" ఇత్యుక్తం భవతి. (తస్మైన ద్రుహ్యేత్కదాచన) తస్మై-ఏవమ్భూతాయాచార్యాయ, కదాచన - కదాచిదపి, న ద్రుహ్యేత్ - తద్విషయమపకారం న కుర్యాత్. కస్మాదిత్యత ఆహ (సహి విద్యాతస్తం జనయతి) సహ్యాచార్యః తం మాణవకం విద్యాతో జనయతి. యథా పితామాతృతః, "అత్రాస్యమాతా సావిత్రీ పితాత్వాచార్య ఉచ్యతే" ఇతిశాస్త్రాన్తరమ్. (తచ్ఛ్రేష్ఠం జన్మ) తత్ - విద్యాతః జన్మ శ్రేష్ఠమ్ - ప్రశస్తతమమ్. అభ్యుదయనిశ్శ్రేయసహేతుత్వాత్. మాతాపితృభ్యామాచార్యశ్శ్రేష్ఠతమ ఇత్యాహ (శరీరమేవ మాతాపితరౌ జనయతః) మాతాపితరౌ శరీరమాత్రమేవ - కాష్ఠకుడ్యాదిసమం జనయతః. ఆచార్యస్తు సర్వపురుషార్థక్షమం రూపం జనయతి; "ఆచార్యశ్శ్రేష్ఠో గురూణామ్" ఇతి గౌతమః.

శ్రీమహాభారతే ఉద్యోగపర్వణి సనత్సుజాత పర్వణి సనత్సుజాతవాక్యే త్రిచత్వారింశాధ్యాయే "శరీరమేతౌ కురుతః పితామాతా చ భారత । ఆచార్యతస్తుయజ్జన్మ తత్సత్యం వైతథామృతమ్" ఇతి; పాఠాన్తరమ్. ఆచార్యశాస్త్రా యా జాతిస్సా పుణ్యా సాజరామరా" ఇతీతిశ్రుతిస్మృతీతిహాసాద్యుక్తరీత్యా సర్వోత్కృష్టమితి సిద్ధాన్తితమ్. భవదుక్తరీత్యార్థాఙ్గీకారే "అపకృష్టోత్కృష్టజన్మమే శ్రేష్ఠమ్" ఇతిపఙ్క్తిః స్యాత్, తథానాస్తి; "ఉత్కృష్టజన్మమే శ్రేష్ఠమ్" ఇతిపఙ్క్తిర్దృశ్యతే. అతః దైహికజన్మనిరపేక్ష విలక్షణాధికారిజన్మైవ ఉత్కృష్టమితి నిగమితమ్. "ఉత్కృష్టజన్మమే" ఇతి ఏవకారేణ "భాగవతోత్కృష్ట జన్మోత్కర్షవాది భాగవత నికృష్టజన్మోత్కర్షవాద్య విలక్షణాధికారి జన్మ అపకృష్టమితి సిద్ధాన్తితమ్" ఇతి. అతః శ్రీవచనభూషణమీమాంసాయామ్ "ఉత్కృష్టజన్మమే శ్రేష్ఠమ్" ఇత్యత్రోక్తం శ్రైష్ఠ్యమేతదర్థవైలక్షణ్యశబ్దేనోక్తమితి.

భ్రంశసమ్భావనాప్రయుక్తభయజనకత్వనైచ్యభావనాదిదోషరాహిత్యమేవేతి బ్రూమః. తదేవాభిప్రేత్యాహ (నిర్విశఙ్కా-ఇతి). అధికఞ్చాత్ర వక్తవ్యం పూర్వమేవ ప్రపఞ్చితమితి సర్వముపపన్నమ్.

ఇతి రహస్యత్రయమీమాంసాభాష్య సిద్ధాఞ్జనే
సాధనాన్తరస్వరూపయాథాత్మ్యశిక్షాఽనధికార నిష్కర్షో నామ
దశమో వాదః.

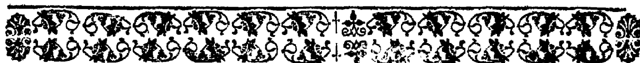
పదవాక్యప్రమాణాబ్ధిపారీణం సద్గుణార్ణవమ్ ।
శుద్ధసత్త్వగురోస్సూనుం రామానుజగురుం భజే ॥

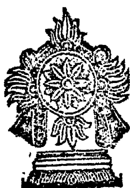
శ్రీమత్కౌశికకుల పయఃపారావార రాకాశశాఙ్కైః,
శ్రీదిగ్విజయమ్ ఎమ్బారైయఙ్గార్ స్వామీతి
ద్రావిడనామవిఖ్యాతైః శ్రీశుద్ధసత్త్వరామానుజార్య స్వామిభిర్విరచితా
చరమశ్లోకటిప్పణీ.
సమ్పూర్ణా

(భ్రంశేతి) భయజనకత్వనైచ్యభావనాది దోషయో రాహిత్యమిత్యన్వయః. (ఉపపన్నమితి) ఉపపత్తిమదిత్యర్థః.

ఇతి శ్రీరహస్యత్రయ మీమాంసాభాష్య సిద్ధాఞ్జన కఠినపదదీపికాయాం
దశమవాద కఠినపదదీపికా.
శ్రీశుద్ధసత్త్వమ్ తిరువాఴియణ్ణన్ స్వామిభిర్విరచితా
కఠినపదదీపికా సమ్పూర్ణా.

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

శ్రీమత్కౌశికకులతిలకమణీనాం శ్రీశుద్ధసత్త్వమ్ రామానుజార్యాభిధానాం దిగ్విజయమ్ ఎమ్బారైయజ్ఞార్ స్వామినాంవైభవమ్.

శ్రీమత్కౌశికలక్ష్మణార్యచరితక్షీరామ్బురాశేః కణః
సద్యఃపద్యశతేన సర్వవిదుషాం తోషాయజోఘుష్యతే ।
హేషాఘోషవిశేషమేషరచయన్ దోషామ్బుధింశోషయన్
హృత్పఙ్కేరుహమధ్యగో హయముఖస్తుస్త్యా స్తుపీతేతరామ్॥ (౧)
ద్వితీయరామానుజదేశికస్య మహాప్రభావశ్శతకోటిసఙ్ఖ్యః ।
తదేకదేశః ప్రతిపాద్యతేద్యపద్యేన హృద్యేనమమాత్మసిద్ధ్యై ॥ (౨)

అస్తిప్రశస్తఃకుశికాన్వవాయ స్సత్సమ్ప్రదాయస్యనివాసభూమిః ।
ఆచార్యవంశోభువి సాత్త్వికానామద్యాప్య విచ్ఛిన్నతయావిభాతి ॥ (౩)
రామానుజార్యోవరదార్యవర్యః శ్రీమాన్మహార్యస్సచలక్ష్మణార్యః ।
ఏతాదృశాః కౌశికవంశసిద్ధాన్సూరి ప్రభావాజగతిప్రసిద్ధాః ॥ (౪)
శ్రీరమ్యజామాతృమునీన్ద్రపూర్ణ కటాక్షసమ్ప్రాప్తమహోదయశ్రీః ।
సహస్రగాథాశ్రుతిదేశికత్వ పట్టాభిషిక్తఃపరమావిరక్తః ॥ (౫)
తత్రావతీర్ణశ్శ్రుతవృత్త పూర్ణోవైరాగ్యభక్త్యాదివివృత్తమూర్తిః ।
శ్రీవైష్ణవైశ్శిష్యజనైశ్శ్రితాంఘ్రిశ్శ్రీశుద్ధసత్త్వోగురుసార్వభౌమః । (౬)

వైరాగ్యలక్ష్మ్యా ప్రతిభాసమానో వైదుష్యవైదోష్యవిభూష్యమాణః ।
ఆచార్యశబ్దస్యచముఖ్యవాచ్యశ్శ్రీ శుద్ధసత్త్వాహ్వయదేశికేన్ద్రః ॥ (౭)
తస్యాత్మతుల్యః ప్రథమాత్మజాతః కాలోపనీతోవినయాద్యుపేతః ।
సలక్షణంసాఙ్గమవిఘ్నమాదౌ వేదం క్రమాన్తంద్రుతమధ్యగీష్ట ॥ (౮)
సహస్రగాథాదిచతుస్సహస్రం ప్రబన్ధమధ్యైష్టపితుస్సకాశాత్ ।
ససంస్కృతద్రామిడవేదధాటీ జటాపటీయాన్పటురన్మిమేష ॥ (౯)
కావ్యాన్యలఙ్కారమసౌ పపాఠసనాటకం బుద్ధివికాసయుక్తః ।
వ్యుత్పత్తిదార్ఢ్యాత్స్వయమేవకావ్యమపాఠయద్బాలజనాన్వయస్యాన్ ॥
వాధూలవంశామ్బుధివేఙ్కటార్యపుత్రాద్రమావాసగురోఃప్రసిద్ధాత్ ।
ఆస్థాబలాదార్జితశబ్దశాస్త్రః ప్రతిష్ఠితః ప్రక్రియయావిరేజే ॥ (౧౧)
తతోమహాభాష్యమహాసముద్రం శ్రీయజ్ఞనారాయణదేశికేన ।
పోతేనతీర్త్వావిబుధాభి నన్ద్యోద్గాన్ధర్వవిద్యాంబుబుధేసుకర్ణః ॥ (౧౨)
తర్కాఖ్యశాస్త్రంమణిసారయుక్తం శ్రీవేఙ్కటాచార్యసుతాద్విదిత్వా ।
శాస్త్రప్రదీపంత్వరితం సటీకం తత్సన్నిధావేవ వివేదధీమాన్ ॥ (౧౩)
వేదాన్తార్యరమానివాససుధియః కౌతస్కుతాగ్రేసరాత్
సాహిత్యేసకలాతిశాయివచసో వైరాగ్యతత్త్వాకృతేః ।
సప్రాప్తోమణిసారఖణ్డన మహాగ్రన్థంసమగ్రంతత
స్సద్యఃక్లృప్తసహస్రయుక్తిర భవద్దుర్వాదిగర్వాపహః ॥ (౧౪)
శ్రీశుద్ధసత్త్వాఖ్యగురోః ప్రసిద్ధాత్స్వదేశికాత్తాదృశతాతపాదాత్ ।
వేదాన్తశాస్త్రద్వితయం రహస్యవ్యాఖ్యానజాతం తదనుప్రపేదే ॥(౧౫)
శ్రీశుద్ధసత్త్వగురురస్యతాతో ధూర్యక్షరాణాంప్రథమోపదేష్టా ।
బ్రహ్మోపదేష్టానిగమోపదేష్టా మనుద్వయశ్లోకవరోపదేష్టా ॥ (౧౬)

సహస్రగాథాద్యఖిలోపదేష్టా వేదాన్తశాస్త్రద్వితయోపదేష్టా ।
రహస్యశాస్త్రస్యతథోప దేష్టానిత్యార్చనాచారశతోపదేష్టా ॥ (౧౭)

సర్వాణిశాస్త్రాణి పునర్నిరీక్ష్య పరీక్ష్యచైతానితదర్థసారమ్ ।
విద్యార్థిజాతాయదదౌదయాళు ప్సోస్వద్గృహార్ఘోవికసన్మనీషః ॥ (౧౮)

శిరోమణిగ్రన్థనిరూపణేన నిరఙ్కుశంకల్పితయుక్తిజాతః ।
కలాందధానస్సకలాస్సమగ్రః పరోల్లసచ్చన్ద్రసమోబభాసే ॥ (౧౯)

మాధ్వైర్వృథైర్న్యాయిబుధైస్స మస్తైర్వివాదయుద్ధంవివిధంవిధాయ ।
నిర్జిత్యగర్జన్నిజయుక్తిజాతైః పక్షంయతిక్ష్మాధిపతేరరక్ష ॥ (౨౦)
వైశాఖమాసే వరదాధిరాజ మహోత్సవేసర్వదిశాముఖేభ్యః ।
సమాగతాన్ప్రౌఢమతీన్ బుధాగ్ర్యాన్వాదాహవే మోదయతిస్వ

శ్రీమద్భాద్రపదోత్సవే భగవతశ్శ్రీవేఙ్కటాధీశితు [యుక్త్యా ॥(౨౧)
స్సామ్రాజ్యాధిపసంయమిక్షితి భృతాసంమానితస్సత్కృతః ।
విద్వద్భిర్వివిధైర్వికస్వరమతిర్విస్తృత్యవాదాహవం
తర్కాతర్కిపరాక్రమం ప్రకటయఞ్జేజీయతేదేశికః ॥ (౨౨)

పరిబృఢవిబుధానామగ్రగణ్యః ప్రసిద్ధః
ప్రతిభటజనమూర్ధన్యస్తపాదామ్బుజాతః ।
పరిహృతనిజగర్వ ప్రజ్ఞయాశ్రీమహార్య
స్సకలనుగుణసింధుస్సిద్ధరామ్రాదౌసమిద్ధే ॥ (౨౩)

శ్రీమద్యామునదేశికోయమథవా శ్రీభాష్యకారోగురు
ర్విద్యావేదశిరోగురుర్ఘనగురుఃపూర్ణావతారఃకిము ।
కింనుస్యాదురగస్సహస్రవదనఃకింవాతురఙ్గానన
స్సర్వేషాఙ్సమష్టిరేషవిదితం శ్రీకౌశికోదేశికః ॥ (౨౪)

దుర్వాదిదన్తావళ దర్పహన్తా పుఙ్ఖానుపుఙ్ఖోదిత తర్కదంష్ట్రః ।
వేదాన్తవిద్యావిపినే విహారీ రామానుజార్యః ప్రతిభాతి సింహః ॥ (౨౫)
కాఞ్చీపురే కల్పక సార్వభౌమః కౌతుస్కుతస్తోమకరేణుసింహః ।
సర్వాణి శాస్త్రాణి సమగ్రకోశః ప్రధీర్జనాన్ పాఠయతి ప్రసిద్ధాన్ ॥ ౨౬
ఆద్యో రామానుజగురురివ ప్రేరితః ప్రీతిపూర్వం
హస్తీశేన ప్రతిభటజనాన్ పాణ్డ్యభూస్థాన్ బుధేన్ద్రాన్ ।
జేతుం రామానుజగురురసావద్వితీయో ద్వితీయః
కాఞ్చీపుర్యాస్స్వజనసహితో రఙ్గధామ్న్యాజగామ ॥ (౨౭)
యస్మిన్ గేహాన్నిర్గతే రఙ్గవీథ్యాం సర్వాచార్యే సర్వతన్త్రస్వతన్త్రే ।
విద్వత్సఙ్ఘాస్సంశయం ఛేత్తుకామాస్తత్తత్తన్త్రే సర్వతో వేష్టయన్తి ॥
వేదస్మృత్యాం సేతిహాసే పురాణే శబ్దే తర్కే వేదమూలే ప్రబన్ధే ।
మీమాంసాయాం నాటకే లఙ్కృతౌ వా తద్వద్విద్యాస్విద్యతే నాత్ర లోకే ॥
లోకే కశ్చిద్వేదమాత్రే ప్రవీణశ్శబ్దే కశ్చిత్తర్కమాత్రే తథాన్యః ।
మీమాంసాయాం కేచన ప్రౌఢయుక్తాస్స్వామీ సోయం సర్వవిద్యాసమేతః ॥
వేదైః కావ్యైర్లక్ష్యతే మాదృశానాం
కావ్యం శాస్త్రైశ్శాస్త్రధీరాగమాన్తైః ।
వేదాన్తాస్తు ద్రావిడైస్తైః ప్రబన్ధైః
సర్వత్రాసౌ సన్తత వ్యాప్తబుద్ధిః ॥ (౩౦)
క్షమా సాపరాధే దయా దీనజన్తౌ ప్రమా సర్వశాస్త్రే పరేషూపకారః ।
క్రమాన్తాతిధాటీ రమాకాన్తభక్తీ రమన్తే గుణౌఘాస్సదా లక్ష్మణార్యే ।
సౌలభ్యసౌశీల్యవినీతిశాన్తిక్షమాకృపారజ్ఞకతార్జవాని ।
గామ్భీర్యమౌదార్యమభిజ్ఞతా చ సర్వప్రియత్వం స్వజనాభిమానః ॥ ౩౧

ధృతిస్థిరత్వం సమతాభిముఖ్యం వాత్సల్యసౌశీల్యరసజ్ఞతాశ్చ
ప్రియోక్తిపూర్వం సుముఖాస్సమస్తాస్తస్మిన్ గుణావిస్మయమావహన్తి

హైదుష్యంయస్య దృష్ట్వావిబుధపరిబృఢాస్సాధునమ్రాః ప్రహృష్టాః
స్తోత్రంకుర్వన్తిపూర్వ ప్రథితజలనిధిప్రౌఢవాగ్గుమ్భడమ్భాః ।
శ్రుత్వాయస్య ప్రశంసాంనసహతినితరాం వారయత్యాదిసూక్త్యా
సోయంరామానుజార్య స్సుఖమిహవసతాచ్ఛ్రీనివాసావతారః ॥

పారాశర్యవచస్సుధాం ప్రతిదినంప్రాతఃపిబన్సాయయన్
ప్రౌఢైశ్శిష్టజనైః పరస్పరధృతప్రేమ ప్రకృష్టైర్వృతః ।
మధ్యేవృద్ధజనాన్యతీను పగతాన్సర్వాంశ్చ సంమానయ
న్విద్వాన్కౌశికదేశికో విజయతామత్రైవరఙ్గస్థలే ॥ (౩౬)

శ్రీమద్ద్రావిడవేదమౌళి వివృతింసంసేవితస్సాత్త్వికై
ర్వ్యాకుర్వన్సరసం చమత్కృతియుతం వ్యాసజ్ఞవైదేశికః ।
పూర్వాచార్యకటాక్షవైభవ వశాత్సూక్ష్మానుపుఙ్ఖార్థధీ
ర్విద్వాన్మానసవిస్మయంవితనుతే విద్యానిధిర్దేశికః ॥ (౩౭)

మాహాదేశికచణ్డమారుత ముఖగ్రన్థావగాహస్ఫుర
త్తాదృక్తర్కనఖావళి ప్రతిహతప్రత్యర్థిదన్తావళః ।
శ్రీరఙ్గేశసుమేరు శృఙ్గరచితావాసోగ భీరధ్వనిః
శ్రీరామానుజదేశికో విజయతే కణ్ఠీరవాగ్రేసరః ॥ (౩౮)

సహస్రగాథావివృతింసమగ్రాం సంపూర్తికాలే సరసంసభాయామ్ ।
జవాదుపన్యస్యతియామమాత్రే రామానుజార్యః కలివైరిసింహః ॥

ప్రాప్తే కార్తికమాసి సమ్భృతధన శ్రీశుద్ధసత్త్వాభిధా
చార్యస్యాత్మగురోః పితుశ్శతభిషక్తారేవతారేవరే ।
ప్రాప్తాక్శిష్యజనాన్విలక్షణతరాన్సృష్టోదనైర్బాన్ధవాన్
సన్తుష్టాన్కురుతే గుణానవధికశ్శ్రీకౌశికో దేశికః ॥ (౪౦)

మహాకులో మహాచారో మహావిద్వాన్మహాగురుః ।
మహానిధిర్మహాదేవో మమ రామానుజో గురుః ॥ (౪౧)

రామానుజార్యవరదార్యమహార్యతుల్యః
శాస్త్రేషు వేదవిషయే ద్రవిడప్రబన్ధే ।
ఆచారభక్తివినయాదివిరక్తతాసు
రామానుజో గురువరో విబుధాగ్రగణ్యః ॥ (౪౨)

తర్కే కర్కశతర్కధిక్కృతి మహాసామర్థ్యసర్వోత్తర
శ్శబ్దే శేషగవీషు శేషసదృశో మీమాంసయా జైమినిః ।
వేదాన్తేషు విశృఙ్ఖలప్రసృమరప్రజ్ఞాపయోవారిధి
ర్వేదవ్యాససమః ప్రబన్ధశరజిద్రామానుజో దేశికః ॥ (౪౩)

దీనారాణాం సహస్రం తృణమివ మనుతే రాజభిః ప్రేమదత్తం
స్వప్నేష్యన్యస్య నారీం శవమివ మనుతే సాత్త్వికశ్శాస్త్రవశ్యః ।
గోష్ఠీం శ్రీవైష్ణవానాం గురురితి మనుతే బాష్పనిష్పన్ననేత్ర
స్స్వామీ రామానుజార్యో విలసతి భువనే వేఙ్కటేశావతారః ॥ (౪౪)

సమాధికవినాకృతస్సకలతన్త్రసన్తర్కణై
శ్శమాదిగుణసంయుతై స్సకలదేశికారాధితైః ।

విలక్షణకులోద్భ వైగ్గురుతయావృతస్సాత్వికై
స్సలక్ష్మణగురుస్సదావసతి మామకేమానసే ॥ (౪౫)

సేవ్యతే వపుషాసాక్షాద్ధ్యాయతేమనసాపునః ।
స్తూయతేమనసానిత్యం కౌశికో దేశికోత్తమః ॥ (౪౬)

శ్రీవైజ్కటేశపదపజ్కజ సజ్గసిద్ధ
ధ్యానావరోధన తదీయమనోహరాజ్గః ।
కాలంక్షిపన్నిగమమౌళియుగంవివృణ్వ
ధ్యేయస్సదాకుశిక దేశికలక్ష్మణార్యః । (౪౭)

ప్రౌఢంశ్రీభాష్యభావం యతిపతికరుణాసార పూర్ణైఃకటాక్షై
స్స్వాత్మంసమ్యగ్విగాహ్య శ్రితజనతతయే బోధయన్నుజ్ఞసూక్త్యా ।
సోయంశ్రీవత్సచిహ్నో గురురివకధితైః ప్రౌఢవిద్వజ్జనాఘైః
సాక్షాద్రామానుజార్యో దశశతసుమనస్సఙ్ఘ సంసేవితస్స్యాత్ ॥ (౪౮)

సుధామధురసూక్తిభిస్సు మనసాంమనోరఞ్జయన్
కధాహవఘటోద్ధ తాన్కటినయుక్తిభిః ఖండయన్ ।
సుధావచనదూరగో మురరిపోరతీవప్రియో
యుధామతి బుధాధిపః కుశిక దేశికస్స్తూయతే ॥ (౪౯)

పితామహం లక్ష్మణదేశికేన్ద్రం శ్రీశుద్ధసత్వం పితరంగురుఞ్చ
విద్యానిధిర్యోభవతోతి శేతేరామానుజార్యో మహనీయచర్యః ॥ (౫౦)

శ్రుతప్రకాశికాటీకాం కుర్వన్కణ్టకముద్ధరన్ ।
సంసారాదుద్ధరన్ శిష్యాన్ లక్ష్యతేలక్ష్మణోగురుః ॥ (౫౧)

పూర్ణాయుశ్శతవాన యత్నధనవానారోగ్య వానోభ్యగవా
న్విద్వాన్సాత్త్విక శిష్యవాం స్తనుజవాన్నిత్యంమనస్తుష్టిమాన్ ।
ష్షైశ్లాఘిత కీర్తిమాన్విజయ వానుత్సాహవాన్భాగ్యవా
శ్రీమాన్లక్ష్మణ దేశికోద్విజగురు ర్వర్షాయుతం వర్ధతామ్ ॥ (౫౨)

రామానుజోమమగురు స్తమహం ప్రపద్యే
రామానుజేన నసమో స్తినమో స్తుతస్తై ।
రామానుజాన్నచపరోవిబుధోస్మిదాసః
రామానుజేమమమనోఽ పరలక్ష్మణార్యే ॥ (౫౩)

ప్రబన్ధమేనంపఠతాం నరాణాంసద్యః ప్రసన్నస్సరసీరుహాక్షః।
సన్తానవృద్ధిం ధనధాన్యవృద్ధి మారోగ్యమాయుశ్శతమాతనోతు ॥ (౫౪)

పఠతాంశతకం వయసాంశతకం పతకంకటకం ప్రదదాతుహరిః ।
అశనవ్యసనం భవనంకవనం గురుతుల్యమతిం ధనధాన్యతతిమ్ ॥ (౫౫)

శ్రీశుద్ధసత్త్వరామానుజాచార్యాణాం
వైభవంసమ్పూర్ణమ్

